

ULUSLARARASI SOSYAL
BİLİMLER AKADEMİ DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES ACADEMY

EDİTÖRLER

PROF. DR. HASAN KAVRUK
DOÇ. DR. SALİM DURUKOĞLU
ARŞ. GRV. TUĞRUL GÖKMEN ŞAHİN
UZM. ELİF MERVE KOÇ

SAYI-8

YIL / YEAR 4 SAYI / ISSUE 8 NİSAN / APRIL 2022

Değerli okuyucular,

DergiPark çatısı altında yayın hayatını sürdüren Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi USBAD'ın 8. sayısı olan Nisan 2022 sayısı ile sizleri selamlıyoruz.

USBAD, bu sayısı ile 4. yaşına da girmiş bulunuyor. DergiPark sayfasından aldığımız bilgilere göre dergimiz 143 bin makale indirme ve 53 bin de tıklanma sayısı ile toplamda yaklaşık 200 bin okura ulaşmıştır. İlaveten 8. sayımızda yayınladığımız 16 makale ile toplamda 163 makale yayınlamış bulunmaktayız. Süreci devam eden, geri çekilen, iade edilen, reddedilenler toplamı olarak da 94 makale istatistiğimiz vardır. Bu rakamlar katlanarak artmaktadır.

USBAD, bilimsel dergicilik ölçütlerinden ve nitelikli yayıncılık ilkelerinden ödün vermeden Türk bilim insanlarına ve bilim dünyasına akademik yayıncılık alanında katkı sunmaya devam edecektir.

USBAD'ın Nisan 2022 sayısının sizlerle buluşmasını sağlayan, yayınlanmasına emeği karışan bütün çalışma arkadaşlarımıza, yazarlarımıza, hakemlerimize ve dergimize nitelikli yayın ortamı sağlayan DergiPark yetkililerine teşekkür ederiz.

EDİTÖR

Dear readers,

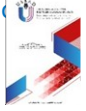
We greet you with the April 2022 issue of the International Social Sciences Academy Journal USBAD, which continues its publication life under the umbrella of DergiPark.

USBAD has entered its 4th year with this issue. According to the information we received from the DergiPark page, our magazine reached a total of approximately 200 thousand readers with 143 thousand article downloads and 53 thousand clicks. In addition, we have published 163 articles in total, with 16 articles published in our 8th issue. We have 94 article statistics as a total of ongoing, withdrawn, returned and rejected articles. These numbers are growing exponentially.

USBAD will continue to contribute to Turkish scientists and the scientific world in the field of academic publishing without compromising the criteria of scientific journalism and the principles of qualified publishing.

We would like to thank all our colleagues, authors, referees, and DergiPark officials who provided a qualified publication environment for our journal, who made the April 2022 issue of USBAD meet you and contributed to its publication.

EDITOR

Yayıncı / Publisher

Doç. Dr. Salim DURUKOĞLU

Editörler / Editors

Prof. Dr.	Hasan KAVRUK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Salim DURUKOĞLU	İnönü Üniversitesi
Arş. Grv.	Tuğrul Gökmen ŞAHİN	İnönü Üniversitesi
Uzm.	Elif Merve KOÇ	Yeditepe Üniversitesi

Sayı Editörü

Prof. Dr. Hasan KAVRUK

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr.	İrfan KALAYCI	İktisadi İdari Bilimler
Dr.	Esra MACİT	İlköğretim Ana Bilim Dalı
Dr.	Gökçen DURUKOĞLU	Türk Dili ve Edebiyatı

Yayın ve Danışma Kurulu / Editorial and Advisory Board

Yurtdışı-Yurtiçi Alfabetik Sıra İle / Abroad-Domestic Alphabetical Order

II

Prof. Dr.	Ahmet BURAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ahmet KARA	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali AYHAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Ali DUMAN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Ali ESGİN	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Ayşe YÜCEL ÇETİN	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr.	Aytek MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Doç. Dr.	Bahadır KÖKSALAN	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Baktygul KULZHANOVA	Al-Farabi Kazakh National Üniversitesi
Doç. Dr.	Bayram BAŞ	Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç. Dr.	Bilal GENÇ	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr.	Cemile KINACI	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr.	Ebru ŞENOCAK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ercan ALKAYA	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Ersan ERSOY	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Esmâ ŞİMŞEK	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Fatih ARSLAN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Fuzuli BAYAT	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Prof. Dr.	Gürer GÜLSEVİN	Ege Üniv. Türk Dünyası Arşt. Enstitüsü
Prof. Dr.	Hatice İÇEL	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi

Prof. Dr.	Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr.	İrfan KALAYCI	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Kenan Ziya TAŞ	Balıkesir Üniversitesi
Ass. Prof.	Ljubica Jocić KNEZEVIĆ	Belgrade University – Serbia
Doç. Dr.	Mahmut AÇAK	İnönü Üniversitesi
Dr.	Margareta ASLAN	Universitatea Babeş – Bolyai
Prof. Dr.	Marufjon YULDASHEV	Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enst.
Prof. Dr.	Namık Kemal ŞAHBAZ	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr.	Neslihan DURAK	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Nesrin SİS	İnönü Üniversitesi
Prof. Dr.	Nurullah ÇETİN	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr.	Oğuz HACİYEV	Nahcivan Devlet Üniversitesi
Doç. Dr.	Süleyman Kaan YALÇIN	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr.	Turgut BAYDAR	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Doç. Dr.	Ülker MEMMEDOVA	Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
Dr.	Yelena ÇEKUŞKİNA	Churagh Devlet Üniversitesi
Prof. Dr.	Yüksel GÖĞEBAKAN	İnönü Üniversitesi

Yabancı Dil Sorumlusu / Responsible for Foreign Language

III

Doç. Dr. | Bilal Genç | İnönü Üniversitesi

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers of the Issue

Dr. Öğr. Üyesi Bekir GÖKÇE <i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Gülşah METE <i>Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AKKAŞ <i>Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Cemal KARADAŞ <i>İnönü Üniversitesi</i>
Arş. Gör. Dr. Özge Özkök ŞİŞMAN <i>İstanbul Kültür Üniversitesi</i>
Dr. Öğretim Üyesi Sena COŞKUN <i>Afyon Kocatepe Üniversitesi</i>
Arş. Gör. Dr. Gurur Öyküm Güven <i>İstanbul Ticaret Üniversitesi</i>
Dr. Gürdal ÇETİNKAYA <i>Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü</i>
Dr. Adem ÇALIŞKAN <i>Gaziantep Üniversitesi</i>
Dr. Gökçen DURUKOĞLU <i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>
Dr. Kadir YILMAZ <i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>
Dr. Asiye ÇİĞRI YILDIRIM <i>Milli Eğitim Bakanlığı</i>
Doç. Dr. Seda TAŞ İLMEK <i>Trakya Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Ceren OLPK <i>İstanbul Ayvansaray Üniversitesi</i>

Doç. Ayşe Sezer <i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi</i>
Dr. Metin Gani TAPAN <i>Ankara Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin BALCI <i>İstanbul Üniversitesi</i>
Öğr. Gör. Sermin ASIL <i>Amasya Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARASAÇ <i>Kırklareli Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Aylin SAYILAN <i>Kırklareli Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gül BİLGİNER ÖZSAATCI <i>Hasan Kalyoncu Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Yakup DURMAZ <i>Hasan Kalyoncu Üniversitesi</i>
Dr. Öğr. Üyesi Mert ÖZGÜNER <i>Adıyaman Üniversitesi</i>
Öğr. Gör. Dr. Osman KARACAN <i>Kastamonu Üniversitesi</i>
Murat KOÇANLI <i>Jandarma Genel Komutanlığı</i>
Prof. Dr. Fethi GÜNGÖR <i>Yalova Üniversitesi</i>
Doç. Dr. Filiz SAYAR <i>Süleyman Demirel Üniversitesi</i>
Prof. Dr. Hüseyin YAŞAR <i>Siirt Üniversitesi</i>
Dr. Öğrt. Gör. Ahmet YILDIRIM <i>Harran Üniversitesi</i>
Dr. Osman ÖZOKCU <i>Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi</i>
Araş. Gör. Dr. Orhan AYDIN <i>Anadolu Üniversitesi</i>
Dr. Özgür KUŞ, <i>SBÜ Gülhane Eğitim ve Araştırma Hastanesi</i>
Doç. Dr. Hasan ERBAY <i>Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi</i>
Uzm. Tunahan HAZIR <i>Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi</i>
Dr. Öğretim Üyesi Zeynep ALTUNTAŞ <i>Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi</i>
Dr. Öğretim Üyesi Selçuk URAL <i>Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi</i>

DERGİNİN TARANDIĞI İNDEKSLER

Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi (USBAD), İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Yerleşke / Malatya

Telefon: 0533 5438933, <https://dergipark.org.tr/pub/usbad> -- sdurukoglu@gmail.com -- usbaddergi@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Dr. Nurcan AKBAŞ – Prof. Dr. Bahar TANER

Yazılı Tarihte Yönetim ve İktidar | Management and Power Relations In
İlişkileri: Kadın Bunun Neresinde? | Written History: Where Are Women?
6-39

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep ÖZGÜNER

Sürdürülebilir Üretimin Önündeki | Obstacles to Sustainable Production
Engeller ve Çözüm Önerileri | And Suggestions For Solutions
40-63

Res. Assoc. PhD. Aykut AYDIN

The Psychological and Economic | Covid-19 Pandemisinin Psikolojik ve
Effects Of The Covid-19 Pandemic | Ekonomik Etkileri
64-76

Dr. Gökhan CANTÜRK – Dr. İbrahim YÜKSEL

Sosyal Medyada Hakikatin | Post-Truth On Social Media: Twitter
Önemsizleşmesi: Katarlılara Sınavsız | Analysis In The Example Of University
Üniversite Örneğinde Twitter Analizi | For Qataris Without Exam
77-102

Asst. Prof. Dr. Volkan KILIÇ

Hutchings, M. (2017). Turks, | Hutchings, M. (2017). Türkler,
Repertories and Early Modern English | Repertuarlar ve Erken Modern
Stage. London: Palgrave Macmillan. | Dönem İngiliz Sahnesi. London:
Palgrave Macmillan.
103-109

Arş. Grv. Zeynep ERDOĞAN

Reklam İçerik Boyutlarının Feminist | The Effect of Advertising Content
Reklam Değerine Yönelik Kadınlar | Dimensions Towards Feminist
Üzerindeki Etkisi | Advertising Value On Women
110-144

Dr. Mustafa Fırat GÜL – Uzman Orhan ÖZDİL

Birinci Dünya Savaşı Başlarında | The Death Of The Typhus Epidemic
Erzurum'da Tifüs Salgını ve Hafız | And Hafız İsmail Hakkı Pasha In
İsmail Hakkı Paşa'nın Vefatı | Erzurum At The First World War
145-169

Yüksek Lisans Şevval UÇAR

Diasporada Kafkas Kimliği ve Aidiyet | A Review On The Causasian Identity
Hissi Üzerine Bir Derleme Çalışması | and Sense Of Belonging In The
Diaspora
170-184

Doktora Emrah TÜRK

Ahmet Büke'nin "Zeyno Kitapları" Adlı | A Review Of Ahmet Büke's Education
Çocuk Öyküleri Serisi Üzerinde | Of Values On The Series Of Children's
Değerler Eğitimi İncelemesi | Stories Named "Zeyno Books"
185-199

Dr. Öğr. Üyesi Seda LİMAN TURAN - Fatimatüz Zehra YİĞİT

Soyut Dışavurumculuk'ta Carl Gustav | The Carl Gustav Jung Effect In
Jung Etkisi | Abstract Expression
200-216

Arş. Gör. Gizem ÖZKAN

Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından | Evaluation Of Individual, Familial and
Çocuk İhmal ve İstismarında Bireysel, | Environmental Risk Factors In Child
Ailesel ve Çevresel Risk Faktörlerinin | Neglect And Abuse In Terms Of
Değerlendirilmesi | Ecological System Approach
217-240

Uzman Turgut YEŞİLÖZ

Türkiye Türkçesinde {+Sal} Biçim | {+Sal} Form Unit And "Sal" Word In
Birimi ve "Sal" Adı | Turkish
241-255

Arş. Gör. Sıla DOĞMAZ TUNALI – Doktora Hüseyin MUTLU

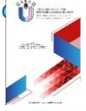
Arş. Gör. Dr. Filiz KARADAĞ – Prof. Dr. Vesile YILDIZ DEMİRTAŞ

İlkokul Öğrencilerinin Bakış Açısından | The Experiences Of Peers With Special
Özel Gereksinimli Akranlarının | Needs At School From The Perspective
Okuldaki Deneyimleri | Of Primary School Students
256-272

Prof. Dr. Mustafa KARABULUT – Yüksek Lisans Betül KOCAMAN AKPINAR

Roman Tekniği Bakımından Hüseyin | Hüseyin Nihal Atsız's Ruh Adam Novel
Nihal Atsız'ın Ruh Adam Romanı | In Terms Of Novel Technique
273-297

Saadet ZÜMBÜL

Ruminasyon Eğilimine Öğrenilmiş Pasiflik Yönünden Bakış: Koruyucu ve Otoriter Ebeveyn Tutumları İle Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rolü Algılarının Yordayıcı Rollerini

A Look On The Rumination Tendency In Terms Of Learned Passivity: Predictive Roles Of The Perceived Protective And Authoritarian Parental Attitudes And Traditional Gender Role Perceptions

298-319

Araş. Gör. Esra Merve ÇALIŞKAN

Osmanlı Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar

Feminist Approaches in The Ottoman Modernization Period

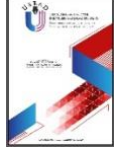
320-331

Tıp Fakültesi 1. Dönem Rukiye TOSUN - Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÖZBEK GÜVEN

Tıp Etiği Bağlamında Kız Kardeşimin Hikâyesi Filmi'nin Değerlendirilmesi

The Evaluation Of My Sister's Keeper Movie in The Context Of Medical Ethics

332-340

YAZILI TARİHTE YÖNETİM VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ: KADIN BUNUN NERESİNDE?

MANAGEMENT AND POWER RELATIONS IN WRITTEN HISTORY: WHERE ARE
WOMEN?

Nurcan AKBAŞ

Dr., Mersin Üniversitesi, İİB.,
İşletme Bölümü,
Mersin/Türkiye.

Lecturer, Mersin University,
Economics and Administrative
Sciences Faculty, Business
Department,
Mersin/Turkey.

nakbas07@mersin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6871-
6449

Bahar TANER

Prof. Dr., Toros Üniversitesi,
Güzel Sanatlar, Tas. ve Mimarlık
Fak., Gastronomi ve Mutfak

Sanatları,
Mersin/Türkiye.

Prof., Faculty of Fine Arts,
Design and Architecture, Gastronomy
of Culinary Arts Department,
Mersin/Turkey.

bahar.taner@toros.edu.tr

ORCID ID:0000-0002-4169-6716

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1059455

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18.01.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Akbaş, N. & Taner, B. (2022).

Yazılı Tarihte Yönetim ve İktidar İlişkileri: Kadın Bunun Neresinde? *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 6-39.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Tarihçiler tarafından derlenen ve anlatılan tarih yönetim ile ilgili belli bir yargıya varmamızı sağlamaktadır. Yazılı tarihte erkekler öznedir, yönetendir ve erkek krallar, komutanlar, kahramanlar, peygamberler ve bilim adamlarının medeniyetleri, dinleri ve çeşitli disiplinleri geliştirmesiyle günümüzdeki çağdaş toplumlar ortaya çıkmıştır. Bu tarihte kadınlar görünmez, nesnel, yönetilen veya marjinal gruplar olarak yer almaktadırlar. Aydınlanma çağı sonrasında ortaya çıkan kadın hareketleri ve feminizm ile başlayan kadın tarihi çalışmaları yazılı tarihte kadını görünür kılma çabası içindedir. Kapsamlı bir literatür taramasına dayalı olan araştırmanın yanıt aradığı temel soru "Kadınlar erkekler tarafından eşit tür olarak kabul edilselerdi, kadınların yetenekleri ve yönetim becerileri objektif olarak değerlendirilmiş olsaydı, karşımıza kadının görünürlüğü açısından nasıl bir yazılı tarih çıkardı?" şeklindedir. Araştırmanın temel sorusu ekseninde yanıt aranan diğer sorular ise "Kadın yaşamına yönelik tarihsel gerçekler nelerdir?", "Yönetim ve iktidar ilişkilerinde kadınlar yazılı tarihteki görünmezlikleri ile nasıl mücadele etmişlerdir?", "Kadın tarihi nasıl ortaya çıkmıştır?" ve "Tarihin yazılmasında kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçeklere yer verilse idi, nasıl bir yönetim ve dünya tarihi ortaya çıkardı?" şeklindedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Yönetim, İktidar, Toplumsal Cinsiyet, Kadın Tarihi

Abstract: History which is compiled and told by historians, enables us to make a certain judgement about management. In written history, men are subjects, rulers, and contemporary societies have emerged through the efforts of mail kings, commanders, heroes, prophets and scientists who have developed civilizations, religions, various disciplines. In this history, women exist as invisible objects under the rule of men; they are marginal groups. Women's movement following the enlightenment era and women history studies starting with feminism are all attempts to make women visible in written history. The main question of the research which is based on an extensive literature survey is "how different would be the written history from the perspective of visibility of women if women were perceived as equal by men and their talents and management skills were evaluated objectively?". Other questions within the research are "What are the historical facts about women's life?", "How did women struggle with their invisibility in the management and power relations in written history?", "How did the women history emerge?" and "If the whole historical truths about women's lives were included in writing history, what kind of management and world history would emerge?".

Key Words: History, Management, Power, Gender, Women History

*"Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir,
yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen
hakikat insanı şaşırtacak bir hal alır."
Mustafa Kemal ATATÜRK*

GİRİŞ

Yazılı tarih, geçmişteki olayları öğrenmemizi ve neden-sonuç ilişkileri kurabilmemizi sağlar. Tarih sayesinde geçmişteki yaşamlara girebilir, yaşamı şekillendiren ve yöneten güçleri analiz edebilir ve kültür kalıplarını anlayabiliriz.

Son zamanlardaki bazı çalışmalar, tarihsel farkındalığın ihmal edilmesinin yönetim becerileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Bu araştırmalar tarihi ve yönetimin tarihini daha iyi anlamanın, geçmişteki hatalardan ders alınmasına yardımcı olduğunu (Wren, 1987; Thomson, 2001; Smith, 2007); büyük beyinler ile bağ kurmayı (Bedeian, 2004); kolektif hafızayı, meslek kimliğini veya

bütünleştirici çerçeveyi gerçekleştirdiğini (Wren, 1987; Smith, 2007); zaman içinde yönetimdeki değişikliği değerlendiren bir temel sağladığını (Wren, 1987; Thomson, 2001; Van Fleet ve Wren, 2005; Smith, 2007); tarihin daha iyi anlaşılmasının yeni yönetim uygulamalarının gerçekte ne kadar yeni olduğunun anlaşılmasına yardımcı olduğunu (Thomson, 2001, Van Fleet ve Wren, 2005; Bedeian, 2004; Smith, 2007) ortaya koymaktadır.

Tarihin nasıl yansıtıldığının, nasıl öğretildiğinin yanında (Van Fleet ve Wren, 2005) kullanılan tarihsel materyallerin kalitesi ve tarihin yönetimin geleceği üzerinde yapabileceği olumlu etkiyi engelleyen eleştirel tutumun olmayışı da önemlidir. Bu nedenle yönetimin geleceğine katkı sağlaması beklenen tarihi olayların nasıl ve hangi materyallerle yansıtıldığı ve öğretildiği eleştirel bakış açısıyla ele alınmalıdır.

Yazılı olarak düzenlenmiş olan tarihin bize sunduğu kültür kalıplarını ve materyalleri, antlaşmaları düzenleyen politikacılardan ve büyükelçilerden; savaşlar yapan ve zaferler kazanan komutanlardan ve askerlerden; ezilen ve sömürülen işçi sınıfının bunalımlarından öğrenmekteyiz. Ancak kültür kalıplarında kadınların tarihine, yönetimdeki rollerine ve yaşadıkları tarihi olaylara ait bilgiler bulunmamaktadır. Kadınların yaşadıkları tarihi olayların erkekler tarafından, erkek bakış açısıyla yazıldığını ortaya koyan çeşitli çalışmalar mevcuttur (Filene, 1980: 483-485; Foucault, 2015: 35-217; Jacobsen, 1943: 164-167; Scott, 2019: 180-186). Yazılı tarihin, toplumun yarısını oluşturan kadınların tarihi ile bütünleştirilmesi, erkeklerin kadınlardan daha baskın ve önemli tutulmadığı bir tarih örüntüsü oluşturulması yönetim tarihi açısından önem arz etmektedir.

Amaç, Veriler ve Yöntem

Tarihteki ilk yazılı kanunları çıkaran, savaşların ve zaferlerin kalıcı kahramanları erkeklerdir. Erkek liderler tarih boyunca güç ve kudretin temsilcisi olarak anılmıştır. Tarihi erkeklerin temsil etmesinin kökleri kadın egemenliğindeki matriyarkal toplumların ortadan kaldırılmasına ve yazının icadına kadar uzanmaktadır. Tarihi yazan erkek egemenliği, yıllarca varlığını sürdürmüştür (Berktay, 2010). Günümüzde iş ortamındaki yönetici, iş adamı olarak tanımlanmakta, iş kadını tanımı seyrek kullanılmaktadır; yönetimde iş insanı gibi her iki cinsi içeren ifadelerin kullanımına yakın zamanda yer verilmiştir.

Tarih boyunca yönetim ve iktidar ilişkilerinde kadınları dışlayan yazılı tarihin eşitlikten uzak yapı içermesi ve kadınları dışlaması hem toplumsal hem de yönetsel olmak üzere çok yönlü bir problemdir. Bu çok yönlü problemin nasıl ortaya çıktığı, kaynaklarının neler olduğu ve tarih boyunca nasıl şekillendiğini keşfetmek, problemin çözümüne önemli katkılar sağlayabilir. Toplumsal ve yönetsel bu çok yönlü problem araştırmanın temel sorusu olan "Kadınlar erkekler tarafından eşit tür olarak kabul edilselerdi ve kadınların yetenekleri ve yönetim becerileri objektif olarak değerlendirilmiş olsaydı, karşımıza kadının görünürlüğü açısından nasıl bir yazılı tarih çıkardı?" ekseninde, izleyen bölümlerde ele alınacak olan aşağıdaki soruları gündeme getirmektedir:

Tarihsel düşünce süreci ve yazılı tarih nasıl şekillenmiştir?

Yönetim ve iktidar ilişkilerinde kadınlar yazılı tarihteki görünmezlikleri ile nasıl mücadele etmişlerdir?

Kadın tarihi nasıl ortaya çıkmıştır ve yapılan çalışmalar nelerdir?

Tarihin yazılmasında kadınların yaşamına ilişkin tarihsel gerçekler nelerdir ve bu gerçeklere yer verilseydi, nasıl bir yönetim ve dünya tarihi ortaya çıkardı?

Bu toplumsal problem ile ortaya çıkan sorular toplumun tüm kesimlerini kapsayan eşitlikçi bir tarihin ortaya konmasına ve tarihin yeniden yazılmasına katkı sağlayabilir. Makale, çokluluk ve farklılık arayan eleştirel bir bakış açısıyla bilimsel ve tarihsel düşüncenin alanını, tarihteki yönetim süreçlerinin ve olaylarının günümüze nasıl yansıtıldığını, yönetimi ve iktidar ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini ve kadının tarihsel yaşamının gerçeklerini açıklamayı hedeflemektedir. Bununla birlikte tarihi yazanların ve yönetenlerin arasında kadınların da olması olasılığındaki sonuçları tartışmayı ve daha eşitlikçi, kadınları ve erkekleri içeren tarih anlayışının yerleşmesine yönelik ikna edici toplumsal mesajlar vermeyi amaçlamaktadır.

Araştırmada tarihi şekillendiren önemli süreçler ve olaylar temel veriler olarak değerlendirilmiştir. Geçmişteki süreçlerin ve olayların gözlenmesi ile problemin nasıl ortaya çıktığı, kaynaklarının neler olduğu ve nasıl şekillendiği soruları alan yazında araştırılarak dolaylı gözleme dayanan nitel bir çalışma yapılmıştır. Alan yazından sağlanan verilerle tarihi olay ve olgular kendi bütünlüğü içinde yorumlanarak betimlenmiştir. Yazılı tarihin neden erkeklerin tarihi olduğu sorgulanmış, diyalektik ve patriyarkal pazarlıklar ile kadınların yarattığı direniş ve güç alanı, feminizm ile gelişen kadın tarihi çalışmaları ve kadının toplumun ve tarihin merkezine yerleştirilmesi tartışılmıştır.

Tarihçi ve Tarihsel Düşünce Süreci

Tarih insan yaşamını anlamlandırır, yaşamı ölümsüzlük ile ilişkilendirir, ancak tarihin bir işlevi daha vardır. Tarih kolektif geçmişi korur ve yeniden yorumlayarak günümüze taşır. Bu yorumlar sayesinde insanlık potansiyelini tanıır ve olanaklarının sınırlarını keşfeder. Geçmişten sadece bizden önceki insanların ne yaptığını ne düşündüğünü ve neyi amaçladığını öğrenmiyoruz, onların nasıl başarısız olduklarını ve yanıldıklarını da öğreniyoruz (Collingwood, 1996: 5).

Bilim insanı olayın ötesine geçerek diğer olaylarla ilişkisini araştırır ve olay için genel doğa yasasını ortaya koyar. Bilim insanı için doğa, gerçeklik bakımından gözleme dayanır ve görünüşten ibarettir; oysa tarih olayları salt görünüş değildir, tarihçi olaydaki düşünceyi açıklamak için olayın içine geçer. Tarihçi olayların dile getirdiği düşünceyi ortaya çıkardığında bilim insanından farklı olarak aynı anda karmaşık ve yalın bir iş yapar. Bilimsel çalışmalarda olay algılanarak keşfedilir, olayın sınıfı ve diğer sınıflar ile ilişkisi tanımlanarak nedeni açıklanır. Tarihte keşfedilecek nesne salt olay değil, olayın içerdiği düşüncedir, düşünceyi keşfetmek olayı anlamaktır. Tarihçi ne olup bittiğini bilince, neden olup bittiğini zaten bilir. Dolayısıyla, doğa süreçleri salt olaylar olarak betimlenebilir, ama tarihsel süreçler

salt olaylar değildir, olayların içindeki düşünce süreçlerinden oluşan eylem sürecidir. Tarihçi düşünce süreçlerini açıklar, bu nedenle her tarih bir düşünce tarihidir.

Tarihsel sürecin mirasçısı insandır ve insan geçmişini kendi düşüncesinde yeniden yaratarak kendi doğasını oluşturur. Tarihsel miraslar doğal bir süreç ile aktarılamaz, bu mirasa sahip olmak zihinsel kavrama ile mümkündür. Dolayısıyla tarihsel süreç düşüncenin gerçek varoluşa aktarılması sürecidir. Diğer bir ifade ile tarih, geçmiş olaylara ait düşüncenin tarihçinin zihninde yeniden canlandırılmasıdır. Tarihçi geçmiş olaylara ait düşünceyi kendi bilişinde canlandırırken, eleştirirken ve değerlendirirken kendi yargısını oluşturur, ayırt edebildiği hataları düzeltir (Collingwood, 1996: 256-270).

Tarihçiler süreklilikle olgularını yorumlar, yorumlarını olgularına göre kalıplandırır. Tarihçi, geçmişteki olaylar üzerinde çalıştıkça yorum ve olguların seçimi ve sıraya konması aşamalarında değişimler yapar. Çünkü tarihçi bugünün, olgular ise geçmişin parçasıdır, böylece tarihçi ve olgular karşılıklı birbirlerini etkilerler. Bu etkileşim, bugünün geçmiş ile etkileşimidir. Tarihçi ve tarihsel olgular birbirleri için gereklidir. Tarih aynı zamanda doğrulanmış olgular kümesidir. Bir balıkçının tablasındaki balıklar gibi, belgelerin, yazıtların ve eserlerin içinde olgular hazır. Tarihçi onları alır, evine götürür, pişirir, canı nasıl istiyorsa öylece sofraya koyar (Carr, 2018: 33-35). Tarihçi olguları kendi bakış açısına göre yansıtmakta, etkilemekte ve yorumlamaktadır. Bu bakımdan tarihçi ile olguları arasında etkileşim ve bugün ile geçmiş arasındaki diyalog söz konusudur.

Tarihte iyi ve kötü dönem tanımları bulunmakta, kötü dönemler iyi dönemlerden önce veya sonra gelişlerine göre ilkel dönemler ve çöküş dönemleri olarak adlandırılmaktadır. Tarihin ilkel dönem, yükseliş dönemi ve çöküş dönemi olarak ayrılması tarihsel doğruluğu yansıtmamaktadır. Tarihte, uzman bilgiye sahip olduğumuz örüntüler aydınlık çağlar, değerlendiremediğimiz için zihinlerimizde canlandıramadığımız, zaman boşluğunda sıkışmış örüntüler ise karanlık çağlar kronolojisinde yer almaktadır. Tarihin aydınlık ve karanlık örüntüleri, tarihçinin bilgisi ve bilgisizliğinden kaynaklanan optik yanılgısı, tarihsel düşüncenin farklı tarihçilerdeki ve farklı kuşaklardaki farklı optik yansımalarıdır (Collingwood, 1996: 376-378).

Barraclough (1956: 14), okuduğumuz tarihin olgulara dayanmadığını ve kabul edilmiş yargılar olduğunu belirtmektedir. Tarih nesnel olgular topluluğu olarak kabul edildiğinde, tarihsel olguları saptayan ve onları yorumlayan tarihçinin zihninin öznelliği, tarihi olayların tarafsız ve nesnel yazılmasını önlemektedir. Bu bakımdan tarihi yazanlar ve onu yorumlayanlar olgu ve yorum, deneysel ve teorik, nesnel ve öznel ikilemi içindedirler.

Tarih bir imparatorluk değildir, herkesin geçmişi, geçmişte olan her şeydir ve her şeyin tarihini yapmanın yol ve yöntemleri vardır. Tarihe yeni bir bakış açısı kazandıran bu fikirler, Annales tarihçileri Marc Bloch ve Lucien Febvre'nin 1929 yılından itibaren ortak katkıları ile şekillenmiştir (Burke, 2013: 22). Fransa'da başlayan Annales akımı, tarihe "bilimsel" ve "tarafsız" bakışı kazandırmıştır.

Annales tarihçileri ekonomik, sosyolojik ve özellikle coğrafya ve istatistik yöntemlerinin geçmişe dahil edilmesini, tarihin tarafsız ve bilimsel olduğunu, geleneksel araştırma yöntemlerinin yeterli olmadığını, tarihin sosyal bilimlerin merkezi, sentezleyen ve ölçen bir disiplin olmasını savunmuşlardır (Evans, 2012: 21).

Diğer yandan Annales tarihçileri tarihe sosyal ve beşerî ilişkiler kavramını, hümanist bir gelenek olarak kazandırmıştır (Campbell, 1998: 16). Bloch & Febvre'nin geniş vizyonlarının öncülük ettiği tarih yazımında sosyal ve kültürel tarihe, mikro tarihe, dünya tarihine, çevre tarihine ve duyguların tarihine dönüşümler teşvik edilmiştir. Bu dönüşümler Braudel'in tutkulu ve cesur liderliğiyle birleşerek tarihte büyük resmi ortaya çıkarmıştır (Green ve Troup, 2020: 135).

Fernand Braudel 1949'da yayınladığı "The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II" eserinde tarihsel değişimlerin farklı hızlarda olduğunu; yavaş çevresel döngüler, orta vadeli sosyal ve kültürel süreçler ve kısa vadeli olaylardan oluştuğunu belirtmektedir. Braudel'e göre uzun vadeli tarihi yapılar ve süreçler kısa vadeli olaylardan önemlidir. Braudel zamanı ve değişimi kavramsallaştırarak, tarihsel analizi ve insanın tarihteki rol ajanlığını vurgulamıştır; dağların yüksekliğini fiziksel engel ve sığınak olarak tanımlamış, çevreyi zihin ile; coğrafyayı toplum ve kültür ile ilişkilendirmiştir. Özetle Braudel yapısallığı tarihe taşıyarak tarihsel dönüşümü şekillendiren büyük resmi çizmiştir (Braudel, 1995: 1239).

Yazılı Tarih Erkeklerin Tarihi mi?

Tarihçilerden Edward Hallett Carr (2018), John Vincent (2006) kadınların ve politik örgütlenmeden yoksun kitlelerin tarihçinin ilgisini hak etmediğini, tarihin kaybedenlerle değil kazananlarla, fakirlerle değil zenginler ve ünlülerle ilgili olduğunu ve tarihin cinsiyetinin erkek olduğunu belirtirler (Evans, 2012: 85).

Eşitlikçi bir tarih anlayışının önünü açmak ve yazılı tarihin eril olmasını eleştirmek önemlidir. Yazılı tarih öncesindeki tarihi, hatta yaşamın başlangıcından itibaren yazılı tarihe kadar olan süreci bilmek, neden sonuç ilişkisini açıklamak bakımından daha da önemlidir. Bu nedenle evrim, yaşam döngüsü ve kültürel değişim süreçlerinin açıklanmasının, bu makalenin temel araştırma sorusuna ve kapsamındaki alt sorulara açıklık getirmesi olası görünmektedir.

Biyolojik Evrim ve Antik Çağlarda Yöneten Kadın

Evrime yaşam döngüsünde yönetim ve kültürel değişim adım adım gerçekleşmiştir. Bu değişimde kadının rolü çok önemlidir ve yeryüzünde yaşamın başlangıcını oluşturmuştur. Evrimsel başlangıçta, organik yaşam, okyanus rahminde cinsiyete dayanan organlar olmaksızın genel kadın varlığı ile başlamıştır. Genel kadın varlığı, denizin kadınsı bedeninde kendi kendini yeniden üretmiştir (Darwin, 1904: 164–68). Darwin'in cinsel seçim teorisinde (Darwin, 1981: 31) belirttiği üzere kadınların cinsel role yönelik tarihi tercihleri sonucu erkek cinsiyeti oluşmuştur, kadının cinsel tercihi ile erkek ikinci cinsiyet deseni olarak

evrimleşmiştir. Bu açıklamalar kadının yaşam döngüsünü başlatan ve yöneten rolünü ortaya koymaktadır.

Çeşitli aletler kullanılarak bitki besinlerinin toplanmasından kaynaklanan insansı evrimde ilk adımı yine kadınlar atmıştır, kadınların ve yavrularının aktif rolleri göz ardı edilemeyecek bir gerçekliktir (Tanner, akt. Ingold, 1988: 134). Kadınları meta olarak gören anlayış (Lovejoy, 1981: 341), erkekleri kadınların üzerinde kontrol mekanizması olarak göstermekte ve insan kökeninin erkeğin yeniden üretme davranışından ve eşsiz cinsiyetinden kaynaklandığını iddia etmektedir.

“Oysa birçok erkek memelide gözlenen güçsüz üreme organının (vesicula prostratica) ve bağlantılarının, artık evrensel olarak, kadın rahminden oluştuğu bilinmektedir. Sadece bizim doğal önyargımız ve atalarımızın yarı tanrıların soyundan geldiklerini ilan etmelerine neden olan bu küstahlık, bilimi, hepsinin aynı ideal plan üzerinde şekillendiğini iddia etmek için açıklama yapmaya itmektedir” (Darwin, 1981: 31-32).

Maymundan insana geçişin ilk günlerinden tarımın uygulanmaya başlandığı döneme kadar olan zaman diliminde, doğadan yiyecek toplamak beslenme düzenimiz için çok önemli olmuştur. İki ayak üzerinde durma konumuna geçiş ve maymundan insan anatomisine doğal seçim yolu ile dönüşümün, dişilerin doğadan yiyecek toplama faaliyeti ile ilişkili olduğu açıklanmaktadır. Doğal seçim ve maymundan insan anatomisine geçişte dişilerin ellerini kullanarak toplayıcılığa yönelmesi ile erkekleri avcılığa yönelten fiziksel değişim başlamıştır (Darwin, 1981; Andersson, 1982).

İnsanın biyolojik evrimi ve kültürel değişiminin her adımı sadece günlük yaşamda işe yaramamış, aynı zamanda insan davranışlarının repertuarını da genişletmiştir. Tek bir adım bizi yaratan an değildi, ancak bir ilk adım vardı, Hominid (insansı varlık)’e yakın küçük bir varlığın küçük adımı. Bu adım, bitkileri aletlerle toplamaktı ve bu, yakında maymundan insana geçiş yapacak olan kadındı. Evrim yolumuzu yaratan ve bugünkü insanı ve kadın-erkek cinsiyetlerini belirleyen Hominid’e minnettar olmalı ve şükran duymalıyız (Tanner akt. Ingold, 1988: 134-136). Verilen bilgiler çerçevesinde tarihsel aşamalardaki doğal seçilimin ve cinsel seçilimin kadınlar tarafından yönetildiği görülmektedir.

Evrimsel değişimin devam eden üst basamaklarındaki insan topluluklarının ilk örgütlü yönetim yapılarını antik çağlarda kadın egemenliğindeki matriyarkal toplumlarda görebilmekteyiz (Fişek, 2015: 51). Ana soyuna dayanan matriyarkal toplumlar doğal yapılardır, bireysel mülkiyet, aile ve devletin olmadığı toplumlardır, toplumsal mülkiyet anlayışı hakimdir; tanrı, yöneten ve karar veren kadındır, temel değerler eşitlik, evrensel kardeşlik, cinsel özgürlük, anne sevgi ve şefkatine dayanan ahlak ilkesidir ve en büyük günah başkalarına zarar vermektir (Bachofen, 1861).

Tarımda sabanın kullanılması ile bireysel mülkiyete geçiş, köleleştirme ve eril hakimiyeti başlamış; yazının icat edilmesi ile eril hakimiyetindeki patriyarkal

toplum yapılanması yazılı tarihe kaydedilerek, matriyarkal düzen yok sayılmıştır (Fişek, 2015: 54-56; Badinter, 1991: 88; Childe, 2017: 55). Yazılı tarih boyunca, erkekler ve kadınlar, ait oldukları sınıf, ırk, dinsel topluluk nedeniyle tarihin dışına itilmiş olabilirler. Ancak yazılı tarih, hiçbir erkeği cinsiyetinden dolayı dışlamamıştır. Kadınlar ise sadece cinsiyetleri nedeniyle yazılı tarih boyunca ayrımcılıkla yüzleşmişler, tarihin yazılması ve yorumlanması işleminden, daha genel olarak sembol yaratma işleminden dışlanmışlar, toplumun diğer yarısı olarak tarihte yeri olması gereken etkin özneler oldukları halde, kendi tarihlerini bilmeleri önlenmiştir (Scott, 1999: 74). Peki bunu kim ve neden yapmıştır? (Berktaş, 2010: 21)

Yazılı Tarih ile Yöneten Kadından Kadının Görünmezliğine Geçiş

M.Ö. 1894 yılına dayanan Babil'deki krallardan itibaren, geçmişin kayıtları erkekler tarafından tutulmuş, yorumlanmış ve öncelikle erkeklerin eylemleri ve niyetlerine odaklanılmıştır. Yazının icadı ile, insan bilgisi muazzam sıçramalarla ve hızla ilerlemiştir. Kadınlar yazı öncesi dönemlerde ve yazının icadından itibaren bin yıl boyunca gelenek, din ve kutsal sembollerin merkezinde yer almışlar ve toplumları yönetmişlerdir. Sonraki dönemlerde yazının öncülüğünde başlayan eğitimden dışlanmalarının ve kutsal tanrıça tahtından indirilmelerinin, kadınların geleceği üzerinde derin ve olumsuz etkileri olmuştur. Toplumsal statüleri kadınlardan aşağıda olmakla birlikte sembol sistemine katılan ve yorumlayan erkekler ile sembol sisteminin ve toplumun merkezi olduğu halde yorumlayamayan kadınlar arasındaki uçurum gittikçe artmıştır (Lerner, 1986: 221). Net bir ifade ile kadın yaratıcılığın ve kutsallığın sembolü iken, eril egemenliğinde kurulan patriyarkal yönetim düzeni kendi sembollerini oluşturmuş, kadını yönetimden ve kamusal alandan dışlayarak ikinci ve görünmez konumdaki özel alana hapsedmiştir. Kadın uzun yıllar bireysel haklarından yoksun bırakılarak özel alanda hane halkının bakım ve konforunu sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Sonuç olarak kadın yönetim faaliyetlerine ve kamusal alandaki gelişmelere katılamamış, sosyal ve ekonomik bakımdan erkeğe bağımlı kalmıştır.

Sabanın İcadından Yazıya ve Köleliğe Uzanan Yol

Sabanın icadı ile üretim fazlasının oluşması ve özel mülkiyetin gelişmesi, patriyarkal ailenin ortaya çıkması ve köle sınıfının oluşması arasında sıkı bağlantılar mevcuttur (Engels, 1978: 54). Ancak cinsiyet ayrımcılığı ve sınıfların oluşması özel mülkiyet ile değil, toplumsal cinsiyet baskısı ve kadınların ana tanrıça konumundan köleliğe indirgenmesi ile olmuştur. Tüm toplumlarda kölelik öncelikle kadınlara ve çocuklara uygulanmış, kadınlara tecavüz edilmiş ve çocuklarının yanına terk edilmişlerdir. Köleleştirilmiş kadınlar ve çocuklar ilk mülktür. Köleliğin icadı, erkeklere kabilelerde ırk ve din farklılıklarına nasıl egemen olacaklarını ve yöneteceklerini öğretmiştir. İlk devlet örgütlenmeleri ile mülkiyet ilişkileri yasal yapılara dönüşmüştür. Toplumun ana tanrıçası olan kadınlar, tanrı tanımaz kafirler ve cadılar olarak görülmüş, işkence ve zulme uğramış, devlet gücünün bir aracı olarak örgütlü kadın düşmanlığı ivme kazanmıştır. Köleleştirme ile cinsel sömürü arasındaki bağ, kölelik tarihinin evrensel ve kültürel özelliğidir (Badinter: 1991: 53-86).

İnsanlığın günümüze kadar olan evriminde, küçük ve sürekli hareket halindeki avcı ve toplayıcılardan büyük ve yerleşik topluluklara uzanan köklü değişimi, yazı kapasitesinin başlattığı düşünülmektedir. Çünkü büyük ve yerleşik toplulukların oluşmasını sağlayan faktör, toplulukların ortak kimliklerini ve evreni ifade etmelerini sağlayan ve günümüzdeki harflerin yerine geçen sembolik şekiller ile okuryazarlık öncesinde oluşturdukları kültür kapasitesidir (Watkins, 2010). Yazının M.Ö. 3200 yıllarında Sümerler tarafından icat edildiği belirtilmektedir (Kramer, 1999: 445; Jean, 2006: 13). Ancak tarihçiler yazının ilk tipi olan iletişim işaretlerini yazının başlangıcı olarak görmektedirler. Bu durum yazının Sümerlerden önce icat edildiği fikrini pekiştirmektedir. Göbeklitepe tapınma alanındaki kabartma eserler üzerinde bulunan hayvan tasvirleri bu teoriyi desteklemektedir (Schmidt, 2007: 246).

Yazı kullanılarak yaşanmış olayların kayda geçirilmesi, Eski Mezopotamya'da saray vakanüvisi, rahip ve akademik eğitim almış entellektüellerden oluşan erkeklerin tekelinde olmuştur. Tarihi yazan ve yorumlayan erkeklerin, hep erkeklerin yaptıklarını ve yaşadıklarını kayda değer, "tarihsel öneme" sahip bulmalarıyla, kadınların deneyimleri dışlanmıştır. Oysa kadınlar tarih ve yönetimde etkin roller almışlar, toplumsal varlığın sürdürülmesinde merkezi önemde değerlendirilmektedir.

Tarihte İz Bırakan Kadınlar

Yazılı tarihte kadın deneyimlerinin dışlanmasına rağmen bazı kadınlar tarihte olayları yönlendirmeyi ve iz bırakmayı başarmışlardır. Aşağıda yer alan Tablo 1'de tarihte iz bırakan kadınlara ait olan ve çeşitli internet kaynaklarından derlenen bazı veriler yer almaktadır.

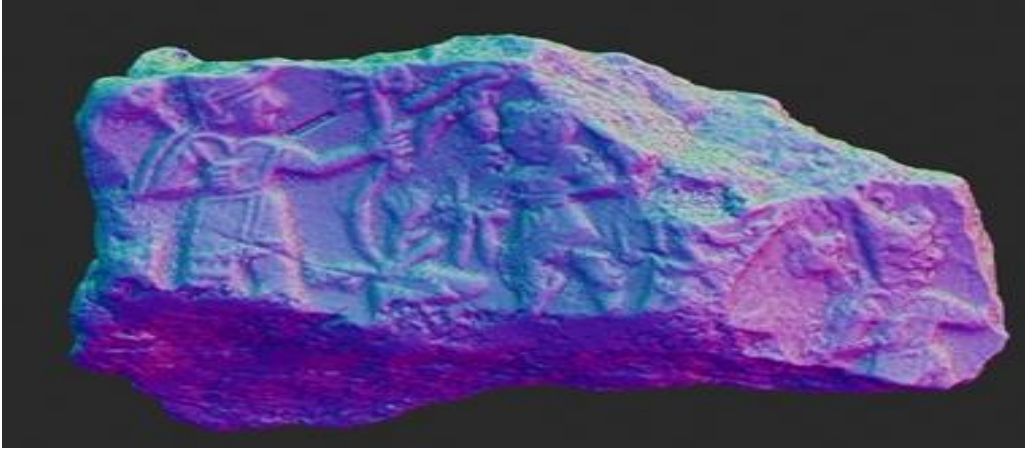
Tablo 1: Tarihte İz Bırakan Kadınlar

ÜNVAN VE İSİM	TARİH	TARİHSEL İÇERİK
Amazonlar	M.Ö. 1200-750 Demir Çağı	Matriyarkal din ve kültürlerini korumak için Suriye, Trakya, Makedonya ve Afrika'da patriyarkal yönetime karşı savaşmışlardır, mit olarak anılsalar da yazı öncesi tarihin gerçek kahramanlarıdır
Mısır Kraliçesi Kleopatra	M.Ö. 69-30	Devletlere yön vermiş ve tek sözüyle imparatorlukları kökünden sarsmıştır
Hypatia	370-415	Bilimsel buluşlara imza atan ilk kadın matematikçi, gökbilimci, filozof ve kütüphanecidir
Aziz Jeanne d'Arc	1412-1431	Ülkesi Fransa'yı kahramanca savunan ilk kadın şövalyedir
Hürrem Sultan (Anastasia)	1504-1558	Osmanlı imparatorluğunun geleceğini yönlendirmiştir
İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth	1533-1603	Hükümrانlığında Rönesans'ın altın çağı yaşanmış ve İngiltere geleceğin dünya gücü olmuştur
Çarıçe II. Katerina	1729-1796	Güçlü Rus İmparatorluğunun temelini atmıştır

Polonya asıllı Fransız fizikçi ve kimyager Madam Curie	1867-1934	Atom altı parçacıkların etkinliğini ortaya çıkarmıştır
Filozof Simone De Beauvoir	1908-1986	Kadının toplumsal gerçekliğini savunan kadın hakları aktivisti olarak feminizmin teorileştirilmesini sağlamıştır
Rahibe Teresa	1910-1997	Hayatını insanlara adayan insan hakları savunucusudur
Başbakan Benazir Butto	1953-2007	Pakistan'ı demokrasiye taşımıştır
Prences Diana	1961-1997	Fakir ülke halklarına sevgisi ve hayırseverliği ile dünyayı güzelleştirmeyi başarmıştır

Tabloda yer alan ve tarih sahnesinde önemli bir yere sahip olan bu kadınların kökleri matriyarkal toplumların ana tanrıçalarına kadar uzandığı yorumu yapılabilir. Kadınlar matriyarkal toplumların ortadan kaldırılması döneminde mücadele vermişlerdir ve bu mücadelenin en önemli temsilcileri Amazonlardır. Amazonlar yazı öncesi dünyanın gerçek kahramanlarıdır. Amazonların Troya savaşında hilal biçimli kalkanlarıyla savaştığından bahsedilmekte, Herodotos, İskitlerin Amazonları "oiorpata" (erkek öldüren) olarak tanımladıklarını aktarmaktadır (Çam, 2015: 72-73). Julius Caesar, tarihi anılarında, Suriye'yi yöneten ve Amazon birliklerini savaşa götüren Büyük Kraliçe Semiramis'ten saygıyla bahsetmekte, Amazonların bir zamanlar Asya'nın çoğuna hükmettiğine dikkat çekmektedir. Roma birlikleri Avrupa'ya girdiğinde, savaşçı kraliçelerin yönettiği kadın ve erkek savaşçı kabilelerle karşı karşıya kalmışlardır (Chrystal, 2017: 54-221). Afrikalı Amazon savaşçı kadınları 19. yüzyılda Dahomy'de hala hayatta ve iyi durumdaydılar ve beş bin kadından oluşan seçkin Amazon birliği, 1964'te Afrika Malavi'nin bağımsızlığını kazanmasında etkili olmuştur (Eckstein-Diener ve Diner, 1965: 250).

M.Ö. 1750 yılında kurulan antik Anadolu uygarlıklarından Hititlerde XIV. yüzyılın sonlarına kadar, Tavanna olarak adlandırılan ve kral ile ilişkilendirilen kraliçeler yönetim ve iktidarda süreklilikle güç sahibi olmuşlardır. Kralla birlikte tahta oturan bu kraliçeler yabancı devlet temsilcileriyle yazışmalar yapma, kralın rahiplik yaptığı kùltlerin rahibelik görevini üstlenme ve önemli belgeleri kralla birlikte mühürleme görevlerini yerine getirmektedirler. Tavanna olarak adlandırılan bu kraliçeler her zaman kralın karısı değildi ve Tavanna pozisyonu krallıktan ayrı olarak devredilmekteydi (Kuhrt, 1995: 279-280). Yakın zamanda Hititlerin başlıca yönetim merkezi olan Karkamış'ta yapılan kazılarda bulunan yüz adet baskılı kil mühürün büyük bir bölümünün Matiya adlı bir kadına ait olduğunun belirlenmesi, o dönemde devlet yönetiminde ve ekonomide önemli rol üstlenen kadınların varlığını göstermektedir (<https://www.aa.com.tr>).

Görsel 1: Matiya'ya ait kil mühürler, 07.09.2021. Kalkamış antik kenti, Gaziantep

Görsel 2: Karkamış Antik Kenti, Gaziantep

Türkiye-Suriye sınır hattında bulunan ve Anadolu ve Mezopotamya bölgesinde yüzyıllarca hüküm süren Hititlerin en önemli yönetim merkezi Karkamış'taki bu gerçekler, kadının toplumun merkezinde yer aldığına önemli bir kanıttır.

Toplumun Merkezinden Silinen Kadın Kimliği

Sümer krallarından itibaren tarihçiler (rahipler, kraliyet görevlileri, katipler, din adamları, üniversite eğitimi almış entelektüel sınıf ve benzeri) kaydedilecek olayları seçmiş ve yorumlamışlardır. Yakın geçmişe kadar, erkek olan bu tarihçiler, erkeklerin yaşadığı olayları önemli algılayarak kayıt altına almışlar, kayıtlarının evrensel olduğunu iddia etmişlerdir. Kadınların yaptıkları ve yaşadıkları yorumlanmamış, kayıtlara girmemiş ve görmezden gelinmiştir. Mezopotamya'da azınlıktaki elit erkeklerin öykülerinin anlatılması ile başlayan yazılı tarihte kadınların toplumsal statüsü erkekten aşağıya itilmiş, erkeklere bağımlı kılınarak mağdur edilmişlerdir (Berktaş, 2010: 20).

Yazılı tarihe ve patriyarkal yönetim sistemine geçişte babalık ile ilgili iki imge belirginleşerek, ideolojik devrim gerçekleşmiştir. Matriyarkal yönetim toplumlarına özgü toplumsal baba yerini biyolojik babalığa bırakmış ve babanın mutlak gücü, annenin gücünün yerine geçmiştir. Artık yaratıcı gücün özü annenin değil babanın, yani erkeğin elindedir (Badinter, 1991: 95).

Tanrı'nın insanla ilişkisinde erkek kimliği de yeniden yapılandırılmıştır. Erkekler, tüm varlıklara hükmeden tanrı imajına girerek ayrıcalık kazanmışlardır. Tanrı ile ilişkili olsa da erkek Tanrıdan düşük konumda, itaatkâr, düşkün, zayıf, çocuksu, küçümsenen, toz ve külden ibaret bir varlıktır. Erkek değersizleştirilmekle Tanrı'ya göre daha düşük konumda bir tür kil olarak görülmektedir. Can veren Tanrıdır, erkek akılla değil, madde ile özdeşleştirilmiştir. Erkek hem Tanrı gibidir hem de değeri düşük bir maddedir. Kimliklerin dönüşümünde kadının konumu değişmemiştir, daha değersizdir ve erkeğin egemen olduğu hayvanlarla aynı düzeydedir (Augustine, 1961: 210-211). Bu bilgiler bağlamında tarihçiler erili üstünleştiren bir tarihi değil, çelişkilerin olmadığı gerçek tarihi anlatmalıdır şeklinde değerlendirme yapılabilir.

Yazılı tarih ve bu yazılı tarihte yer alan toplumlar, kadını sıradan biyolojik özellikleri olan somut veya nesnel cinsel organizma olarak görmeyi istemişler ve kadına tarih boyunca şu rolleri uygun görmüşlerdir:

- Kadının toplumsal konumu erkekten daha aşağıdadır,
- Kadın köleye yakın konumda bir insan türüdür (De Beauvoir, 1961: 75).

Foucault (2015: 105), insanın, binlerce yıl boyunca Aristoteles için ne ise o olduğunu belirtir, "*İnsan yaşayan ve buna ek olarak siyasal bir varlık olma yeteneğine sahip olan bir hayvandır; modern insan ise bir canlı varlık olarak yaşamını kendi siyaseti dahilinde sürdüren bir hayvandır*". M.Ö. 3000 yılında Mezopotamya'dan günümüze kadar gelen yazılı tarih sadece erkeklerin tarihi olmasaydı (Berktaş, 2010: 19) ve tarih yazımına kadınlar da katkıda bulunsaydı, belki Foucault ve Aristoteles gibi felsefeciler insan için daha özel ve kutsallık içeren tanımlar yapabilir, belki bu tanımlar arasında kadın da yer alabilirdi.

De Beauvoir (1961: 75), tarihin materyalist açıdan değerlendirilmesinin bazı önemli gerçekleri gün ışığına çıkarabileceğini belirtmektedir: İnsan bir hayvan türü değil, tarihsel bir gerçekliktir, insan doğaya pasif bir şekilde boyun eğmez, aksine doğayı kontrolü altına alır. Bu karşı koyuş içsel, soyut veya öznel değil somuttur yani nesnellik içerir. De Beauvoir'un bu tanımı tarihe materyalist bakışı onaylamaktadır. Diğer yandan De Beauvoir'a göre kadın, sıradan biyolojik özellikleri olan somut veya nesnel bir cinsel organizma değildir ve kadının bilişsel farkındalığı sadece cinselliğiyle tanımlanmamalıdır. Kadının toplumdaki tanımı ve yeri, o toplumun ekonomik yapısını, eril neslin teknik evrimin hangi aşamasına ulaşabildiğini göstermektedir. De Beauvoir'un kadına materyalist bakışı onaylamadığı görülmektedir. Tarihe materyalist açıdan bakan teorileri ve görüşleri incelemek, kadının tarihteki görünmezliğinin anlaşılmasına katkıda bulunabilir.

Tarihte Materyalist Teoriler ve Kadına Bakış Açıları

Tarihe materyalist açıdan bakan çoğu teoriler De Beauvoir'un ifade ettiği gibi bazı önemli gerçekleri ortaya çıkarmakta, ancak kadını evrensel konumda görmemekte ve anaerkil kadın egemenliğinin ya da kadın erkek eşitliğinin antik çağlara özgü olduğunu ileri sürmektedirler. Bu teorilerin ve bakış açılarının bazıları aşağıda verilmiştir:

- Materyalist teoride belirli ekonomik koşullar, para ve mülkiyet arzusunu temel bir teşvik olarak üretir. Üretim tarzını ve dolayısıyla toplumsal örgütlenmeyi belirleyen koşullar neseldir; insanı, fikirlerini ve çıkarlarını belirler (Fromm, 2004: 10). Bu maddiyatçı bakış açısı eşitlikçi, adil, toplumsal mülkiyeti temel alan, sevgi ve evrensel kardeşlik içeriğinde şekillenmiş olan matriyarkal toplumlar ile uyuşmamaktadır.

- Marksist bakışta toplumsal gelişmenin tarihi, üretimin gelişme tarihi, üretim biçimlerinin tarihi, üretim güçlerindeki ve insanların üretim ilişkilerindeki gelişmenin tarihidir. Toplumun görünüşünü, sosyal sistemin niteliğini, toplumun bir sistemden ötekine geçişini belirleyen temel güç tarihsel materyalizmdir. Bu gücü insanın yaşayabilmesi için zorunlu olan ihtiyaçlarının elde edilmiş biçiminde; toplumun yaşayabilmesi ve gelişebilmesi için zorunlu olan yiyecek, elbise, ayakkabı, ev, yakacak, üretim aletleri gibi maddi malların üretim biçiminde görebilmekteyiz. Bu bakış ile Karl Marx, tarih biliminin gerçek bir bilim olması için tarihteki gelişmelerin kralların, generallerin ve galip gelenlerin davranışlarına indirgenmemesi gerektiğini; maddi değerleri üretenlerin, emekçilerin ve halkın tarihinin yazılmasını, yazılı tarihteki anahtarın, herhangi bir dönemde toplumda uygulanan üretim biçimi ve ekonomik yaşam olduğunu öne sürmektedir (Stalin, 2009: 35-38). Marx'ın tarihsel materyalizmi, kadının evrensel konumuna yer vermemektedir.

- J. J. Bachofen (1967) ve L. H. Morgan (1969 I: 448) gibi etnograflar ve tarihçiler, özel mülkiyetin oluşumundan önce toplumsal örgütlenmelerde, anaerkil dizgenin ve demokratik unsurların egemen olduğunu ileri sürmektedirler. Bu örgütlenmeler ana soyunun ve kadının ön planda olduğu, ancak eşitlikçi toplumlardır. Bu görüşler, matriyarkal toplumları benimsemekle birlikte, bu toplumların sadece antik çağlarda var olduğunu kabul etmektedirler.

- Frederic Engels "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni" adlı eserinde Marx'ın tarihsel materyalizm görüşünü benimseyerek kadının tarihsel yenilgisini ve yaşadığı gerilimi sabanın icadı ile toplumsal mülkiyetten özel mülkiyete, ana soyundan baba soyuna, kadın tanrıdan erkek tanrılara ve tek tanrılı dinlere geçişe, tek eşli aile ve devlet düzeninin oluşmasına bağlamaktadır. Belirtilen değişimler ve oluşumlarla eşitlikçi, paylaşımcı ve evrensel kardeşlik ilkelerini esas alan kadın egemenliğindeki matriyarkal yönetim düzeni sonlandırılarak erkek egemenliğindeki patriyarkal yönetim düzeni yerleştirilmiştir (Engels, 1978: 8-56). Eser, kadının geçmişteki konumunu ve değişimi gerçekçi bakış açısından sunmakta, ancak kadının evrensel konumuna değinmemektedir.

• Engels (1978) Henry Lewis Morgan'ın ve J. J. Bachofen'in matriyarkal toplum tanımlarının temelde toplumsal/komünist toplum (communal/communist/community) özelliklerinde olduğunu belirtmektedir. Henry Adams aynı görüşü paylaşarak Morgan ve Bachofen'den esinlenmiş ve "Primitive Rights of Women" (1876) adlı eseri ile, Anne Hakkını açıklamıştır; Bachofen'in erkek ve kadın ilkelerine yönelik diyalektiğini Mont-Saint-Michel & Chartres (1905) Orta Çağ'a, The Education of Henry Adams (1907) eserinde çağdaş medeniyete uyarlamış, "Dinamo ve Bakire" bölümünde açıklamıştır (Bachofen, 2006). Tüm bu çalışmalarda kadın evrenselliğine yer verilmediği görülmektedir.

Materyalist tarihçiler, kadının evrenselliğini kabul etmeseler de antik çağlara özgü kadın egemenliği gerçeğini onaylamışlardır. Bu bakımdan materyalist teorilerin kısmen de olsa kadın tarihine katkıları bulunmaktadır.

Birkaç önemli istisna dışında, kadınların tarihe girişi ancak 19. yüzyılda olmuştur; 19. yüzyıla kadar olan tarih, kadınlar için, tarih öncesi dönemdir (Badinter, 1991: 172). Kadınlar iktidar peşinde koşmadıkları için, tarihte görünmez bir konuma itilmişler, toplumsal tarihin kayıtlarından dışlanmışlardır (Wiesner-Hanks, 2011: 86-87).

Bu noktaya kadar yapılan tüm değerlendirmeler ile 'Tarihsel düşünce süreci ve yazılı tarih nasıl şekillenmiştir?' sorusu yanıtlanmaya çalışılmıştır. Tarihi olaylar ve olgular kendi bütünlüğü içinde izlenerek ortaya çıkan örüntüler çokluluk ve farklılık arayan eleştirel bakış açısıyla yorumlanmıştır. Elde edilen veriler, toplumların en az yarısını oluşturan kadınlara yazılı tarih boyunca haksızlık yapıldığını ve kadınların yazılı tarih boyunca marjinal gruplar olarak şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

Yönetim ve İktidar İlişkilerinde Kadın Mücadelesi

Yazılı tarihte marjinal gruplar olarak tanımlanan kadınlar, her şeye rağmen merkezi önemdeki toplumsal varlıklarını sürdürmeyi başarmışlardır. Araştırmanın bu kısmında "Yönetim ve iktidar ilişkilerinde kadınlar yazılı tarihteki görünmezlikleri ile nasıl mücadele etmişlerdir?" ve "Kadın tarihi nasıl ortaya çıkmıştır ve yapılan çalışmalar nelerdir?" soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Kadınların yazılı tarihteki görünmezliklerine rağmen yönetim ve iktidarda güce ortak olmada kullandıkları yöntem olarak patriyarkal pazarlıklar ve diyalektik güç alanı, evreler olarak kadın mücadelesine Annales akımının dolaylı ve feminist hareketlerin doğrudan katkıları sonucu kadın tarihinin nasıl ortaya çıktığı ve yapılan çalışmalar ele alınmıştır.

Patriyarkal Pazarlıklar ve Diyalektik Güç Alanı

Antik çağlardaki iktidar üstünlüklerini kaybeden kadınların yazılı tarih boyunca kullandıkları en önemli mücadele yöntemleri patriyarkal pazarlıklar (Kandiyoti, 1988) ve diyalektik güç (Lerner, 1986) alanıdır. Annales tarihçilerinin kadın mücadelesine dolaylı yansımaları bulunmaktadır. Belirtilen yöntemlerin ve yansımaların, yönetim ve iktidar ilişkilerinde kadın mücadelesinin başlıca evreleri olduğu ve kadın tarihine giden yolu açtığı söylenebilir.

Kadınların marjinalleştirilmesinin ve tarihten dışlanmasının yol açtığı, gerçekler ve çelişkilerden oluşan bir gerilim mevcuttur. Kadınlar tarih boyunca bu çelişkilerin yarattığı gerilimlerden kurtulmanın yollarını aramışlardır. Mücadelelerinde geliştirdikleri bazı akıl yürütme yöntemleri onların dinamikleri olmuştur. Hayatta kalmak, mevcut düzende güç elde etmek ve söz sahibi olmak için sistemle pazarlık eden akıl yürütme yöntemleri, kadınları tarihsel süreçte ileri bir noktaya taşımıştır. Kadınlar, toplum ve yaşamdaki merkezî konumlarına rağmen, toplumun onlara biçtiği aktif rolleri ile yüzleşmişler, eril sistem ile yaşadıkları deneyimlerde, eril egemenliğinin somut engellerine karşı mücadele vermek adına çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bu stratejiler, kadınların patriyarkal baskıya karşı yaşamsal güvenliklerini ve koşullarını iyileştirmek uğruna geliştirdikleri etken ve edilgen direnme stratejileridir. Örneğin kadınların açıkça aleyhlerine olan normlara itaat etmeleri, bazen sadece bir hayatta kalma stratejisi olabilmektedir. Kadınlar bu stratejileri kullanarak egemen eril güç ile mücadele etmeye, aktif aktör olmaya ve kendilerine alan açmaya çalışmaktadırlar. Başka bir deyişle kadınlar patriyarkal sistem ile pazarlık ederek ağır ağır sistemi kendi lehlerine dönüştürmektedirler. Deniz Kandiyoti bu pazarlıkları kadınların eril egemen sistemle yaptığı patriyarkal pazarlıklar olarak adlandırmaktadır (Kandiyoti, 1988: 274).

Gerda Lerner ise kadınların tarihsel süreçte yaşadıkları bu deneyimleri ve mücadelelerini "Kadın tarihinin diyalektiği" olarak adlandırmaktadır. Kadınlar içinde buldukları durumun bilincine vardıkça, toplumda bir konum sağlamak ve yaşamlarını devam ettirebilmek uğruna erkek egemen toplumla yeni bir ilişki kuran diyalektik bir güç alanı geliştirmişlerdir. Bu bakımdan kadınlar erkeklerden oldukça farklı deneyimler yaşamışlardır (Lerner, 1986: 5-6).

Gerçekliği, çelişmelerini görmeyi ve aşmayı sağlayan akıl yürütme yöntemi olan diyalektik (TDK, 2019: 683) güç alanı, patriyarkal pazarlıklara benzer bir biçimde eril egemen sistemi dönüştürebilir. Bu oluşumu son otuz yılda genişleyen ve bütünselliğe yönelen tarih biliminde görebilmekteyiz. Son otuz yılda yoksullar, bilinmeyenler, kaybedenler, özellikle kadınlar, tarihçilerin ilgi alanı ve en çok satan kitapların konusu olmuşlardır. Değişen eğilim kısmen kimlik politikalarının yükselişi ile bağlantılıdır (Evans, 2012: 85). Tarihi, bütünselliği temsil eden olayları ve çevresi arasındaki bağları görebilmeli ve kanıtlarıyla yorumlayabilmelidir (Collingwood, 1996: 297).

Annales Akımının Kadın Mücadelesine Dolaylı Katkısı

Kadın tarihinin evrenselliğine yön veren önemli bir başlangıç, 1929 yılından itibaren Annales tarihçileri ile gerçekleşmiştir. Annales akımı ile tarihçiler sıradan insanların günlük deneyimlerinin, yaşamlarının ve kültürel değişimin kayıtlarına önem vermişlerdir. Tarihi geleneksel politika, diplomasi ve savaşların dışına çıkaran Annales akımı, yeni bir tarih yaratmıştır. 1940'lardan bugüne kadar uzanan Annales tarihçileri Marc Bloch, Fernand Braudel, Philippe Ariès ve Roger Chartier, günlük yaşamın tarihini, özel yaşamı ve önceki nesillerin zihinsel özelliklerini incelemişler, duyguların tarihsel araştırmasına öncülük etmişlerdir. 1960'larda

toplumsal tarih, aşağıdan yukarıya yani alt sosyal yapılardan üst sosyal yapılara uzanan bir ivme kazanmıştır. Böylece tarih bilimi siyasi olayların, generallerin ve başkanların yanı sıra, günlük yaşamdaki sıradan erkek ve kadınların, işçi sınıfının, cinsiyetin, ırk sorunlarının, evlilik, aile, barınma, temizlik, seks ve yemek kültürünün tarihini yazmaya yönelmiştir (Plamper, 2010).

Feminist tarihçiler, 1960 ve 1970 yıllarında Annales akımından büyük destek sağlamışlardır. Tarihçiler ailenin rolünü, endüstri- evlilik kalıpları ilişkisini, ekonomik döngülerde azalan gıda üretimi ile ilişkilendirmeye ve geç evliliği, cinsel hayal kırıklıklarını, isteri bunalımlarını ve peygambere özgü dini sözleri ise sosyal isyan ile ilişkilendirmeye yönelmişlerdir. Doğum kontrolü, büyücülük, doğum oranları, ailenin yeniden yapılandırılması, yaşamın maddi şartları, bir çağa ait zihinsel donanım ve duyarlılık bu tarihçiler için önemlidir. Annales tarihçileri, farkında olmasalar da feminist bir doğa ideolojisi ile kadın kavramını kavramsallaştırmayı etkileyen hatta belirleyen bir düşünce yapısına öncülük ederek çağdaş feminist tarih araştırmalarına katkı sağlamışlardır (Stuard, 1981: 143).

Feminizm ile Kadın Tarihine Dönüş

Kadın ve erkek eşitliği için mücadele eden ve bu amaçla kadınların tarihini yazan feminist bir tarih mevcuttur. Bu yaklaşım, kadınlarla ilişkilendirilen olumsuz nitelermeleri silerek, kadın yeteneklerini öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Kadınların eğitime dahil olmalarına yönelik tartışmalarda feministler öğrenmenin kadınlığı bozmadığını veya cinsiyetin zihnin işleyişiyle hiçbir ilgisi olmadığını göstermeye çalışmışlardır (Scott, 1996: 9).

Feminist tarihçilerin kadın tarihine yönelik çalışmaları, üzeri örtülmüş bazı gerçekleri aydınlığa kavuşturmuştur. Harold Perkin (1976)'ın, "Social History in Britain" adlı eseriyle gelişen sosyal tarih; tarihi büyük beyaz adamların yaptığı yaklaşımını egemen kılan siyasal tarihe meydan okuyarak, insanın çok boyutlu ve geniş çaptaki toplumsal süreçlerini açıklamıştır. Böylece tarihçiler belgelere daha yakından bakmak zorunda kalmışlar, üstlerindeki pası silerek metinler üzerine yeni düşünme biçimlerini geliştirmişler, birey olarak insanı tarihteki yerine iade etmişlerdir. Toplumu, her türden insan ilişkilerinin oluşturması sebebiyle, değişim süreçlerinin etkilerini değerlendirmek açısından tarihçilerin araştırma konuları arasına işçiler, köylüler, köleler, seçkinler ve farklı toplumsal gruplardan sonra kadınlar da dahil olmuşlardır (Evans, 2012: 251).

Simone de Beauvoir'dan başlayıp günümüze kadar devam eden feminizm hareketlerinde feminist tarih bilimi ihmal edilmiştir. Feminizmin ilk hareketlerinde kadınların geçmişiyle ilgili çalışmalar yetersiz olabilir, ancak 1980'lerden itibaren, kadın tarihi alanında mükemmel akademik çalışmalara rastlanabilmektedir. Antropologlar, edebiyat eleştirmenleri, sosyologlar, siyaset bilimciler ve şairler, çeşitli tarihi çalışmalar yapmalarına rağmen, kadın tarihi çalışmalarının bir parçası haline gelememiştir (Lerner, 1986: 3).

Kadın tarihi için mücadele veren ve feminist akımda yer alan kadınlar sosyolojik yapı, akademik birikim ve eğitimleri ile toplumlarda kabul görmüş kadın

itaatkarlığının ve kadın olma kısıtlarının ötesindedir. Sınırları zorlayan ve tarihin yeniden yazılmasını isteyen bu entelektüel birikime sahip kadınları tarihçiler görmezlikten gelmektedir. Zaten yazılı tarih ile kadın görünmez bir konuma itilmemiştir midir?

Kadınların fiziksel yapıları ve psikolojik mizaçları gereği, erkeklere göre daha zayıf, pasif, duygusal, çocuklarla ilgili, az üretken, az mantıklı ve duygusal olduklarını iddia eden patriyarkal yönetim anlayışına karşı olan feminizm hareketleri tutarlı kadın kimliğini ortaya çıkaran önemli bilimsel çalışmalar yapmıştır (Scott, 1996: 11). Feminist bakış açısında yönetim toplumsal cinsiyet rollerini belirler ve gücü tüm paydaşlar ile paylaşır; feminist etik, hiyerarşik olmayan ilkeleri savunur, çeşitliliği kucaklar ve toplumun belirli kesimlerinin güçsüzlüğünü giderir; feminist kültür, ilişkiler kurmaya ve geliştirmeye odaklanır (Grosser, 2009; Knights ve Tullberg, 2012; Morton ve Lindquist, 1997; Roberts, 2012).

Feminizm ile belirlenen tutarlı kadın kimliği yönetim ve iktidar ilişkilerine yön vermiştir. Kadınlar çalışma yaşamında önce cam tavanı delmiş sonra cam uçurumu aşarak kadının yönetsel etkinliğini kanıtlamışlardır. Toplumlarda ve yönetim anlayışlarında yükselen hem erkek hem de kadın yöneticilerin benimsediği kadınsı değerler, bu dönüşümün sonuçlarıdır. Kadınsı değerlerin yönetimde daha önemli olduğunu savunan günümüzdeki feminizm hareketleri, üst yönetimin hâkim olduğu otoriter hiyerarşinin, gruplar ve takım üyelerinin gelişmesini sınırladığını savunmaktadır (Rizzo ve Mendez, 1990: 51). Kadını hiyerarşik yapıda dezavantajlı konumlara yerleştirerek kaynaklara, fırsatlara ve güç pozisyonlarına daha az erişmelerine sebep olan sosyal yapıya karşı olan sosyalist feministler, cinsiyet kalıplarına yönelik tüm uygulamalara son verilmesi; eşitlik ilkesine dayanan cinsiyetsiz yönetim ve organizasyon yapılarının inşa edilmesi için mücadele etmektedirler (Calás ve Smircich, 1996; Lorber, 1986).

Post-modern olarak adlandırılan feminist teori ise kadınların dil, bilgi ve güçte dışlandıklarını belirtmekte; ırk, sosyal sınıf ve cinsiyetçi anlayışın şekillendirdiği örgütsel söylem ve bilgiyi, yönetim ve organizasyon alanındaki uygulamaları eleştirmekte (Holvino, 2010: 259) ve eşitlik çağrısı yapmaktadır. Feminizm hareketlerinin savundukları değerler üzerinde kazandıkları başarılar, gelecekte toplum ve örgüt değerlerinde daha eşitlikçi, katılımcı, özgürlük, sevgi, barış, huzur ve demokrasinin hâkim olduğu bir yapının sağlanabileceği inancını güçlendirmektedir. Günümüzde insanlık, erkek egemenliğindeki patriyarkal düzenden uzaklaşarak adil, işbirlikçi, uzlaştırıcı, özünde kadınsı değerleri barındıran, katılımcı, eşitlikçi, özgür, demokratik, bütünleştirici ve etik ilkeleri benimseyen yönetim yapılarına özlem duymaktadır (Gerzema ve D'Antonio, 2013).

Feminizm akımı kadın tarihine yön verirken kadının geleceği şekillendirmesinin önünü açmaktadır. Bu şekilde yönetim ve iktidar ilişkilerinde öne çıkan kadın kimliği ise tarihçileri kadın tarihinin yeniden yazılması konusunda zorlamaktadır.

Kadın Tarihine Yönelik Çalışmalar

Kadın tarihi, kadının özgürleşmesi için vazgeçilmez ve gereklidir, kadınlara yönelik tarihin yazılması ile toplumdaki kadına bakış açısında, kadınların hayatında ve bilincinde derin değişimler gerçekleşebilir. Patriyarkal yapının kadınları sınırlandıran ve kısıtlayan rollerine karşı çıkmak, kadın tarihinin yazılmasında gerginlik yaratmıştır. Bu gerginliğin bir tarafında kadınlara özgü niteliklerin ne olduğu tartışması, diğer tarafında tarihselleştirme yaklaşımı, kadınlar arasındaki ve hatta "kadın" kavramı içindeki farklılıklar bulunmaktadır (Scott, 1996: 1-4).

Kadın tarihi çalışmalarında yüzyıllar boyunca, kadının statüsünü yükseltme çalışmalarında geçmişteki sanatçılar, yazarlar, politikacılar, din temsilcileri, bilim insanları, eğitimciler incelenerek örnek figürler seçilmiş, kadınları yetersiz gören varsayımlar, yasal kodlar ve hikayeler bir araya getirilmiştir. 1750 ile 1950 tarihleri arasında, erkek ve kadın yazarlar binlerce kadının tarihini yazmıştır. Bu dönemde yazılanlar erdemli ve ulusal kadın kahramanlara, hareketli dönemlerin önemli kadınlarına, kadın tarihinin kültürel ve sosyal yönlerine odaklanmıştır. 19. yüzyılın sonlarında, Afrika kökenli Amerikalı kadınlar, geçmişlerini yansıtan ölümsüz figürlerin biyografilerini yazarak kadın tarihi çalışmalarına katılmışlardır (Hine, 1994).

Dil, söz ve yazı ile aktarılan bilgi, aynı zamanda güçtür, dünya hakkındaki anlayışımızı belirler. Bilginin iktidarla ilişkisi ve dilin gücü, tarih boyunca hem eril iktidarın önünü açmış hem de kadınları dışlama yöntemi olmuştur. Bu ilişki ve güç aynı zamanda feminist akademisyenlere ilham kaynağı olmuş ve çeşitli disiplinlerdeki yapılandırma faaliyetlerini cazip hale getirmiştir. Fransız felsefeci Michel Foucault, gücün her yerden geldiği görüşündedir. Bu görüş, kadın düşmanlığının ve kadınların hayatlarını sınırlandıran güçlerin moda dergilerinde, masalarda ve sosyal ortamda anlatılan şakalarda, iş ayrımcılığında, aile içi şiddette ve benzeri birçok yerde bulunabileceğine dair feminist kabul ile uyuşmaktadır. Toplumsal cinsiyet tarihçileri bu nedenle dilbilimindeki dönüşümün önde gelen temsilcileri olmuşlar ve kadın, erkek, beden ve cinsel eylemlerin farklı söylemlerini analiz etmişlerdir. Böylece erkek merkezli tarihsel çerçeve, 1970'lerin kadın tarihi hareketi tarafından sorgulanmıştır. Bu sorgulama bir alan olarak kadın tarihinin yayılmasına ve tarihçilerin düşünce ve uygulamalarında kesin bir dönüşüme yol açmıştır (Wiesner-Hanks, 2011: 6-7).

Aşağıda bu dönüşüm ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir:

- Kadın tarihi hareketinde farklı alanlardaki akademisyen girişimlerinin ortak boyutu kadınları bir araştırmacının odağı, hikâyenin konusu, tarihsel anlatının temsilcisi yapmaktır. Tarihsel anlatılar Fransız Devrimi, I. ve II. Dünya Savaşları gibi siyasi olayları; sosyalizm, feminizm ve kadınların oy hakkı gibi siyasi hareketleri; sanayileşme, kapitalizm, modernleşme, kentleşme ve ulus devletlerin inşası gibi büyük ölçekli toplumsal değişim süreçlerinin işleyişini veya ortaya çıkışlarının analitik dökümlerini içermektedir. 1970'lerin başlarında kadın tarihi

hareketleri ile, tarihten saklananlar, görünür olmak gibi kadınları özne yapan ifadeler öne çıkmıştır (Scott, 1999: 17).

- Akademik kurumlarda ve mesleklerde kadınların erkeklerle eşit konuma gelmesi için kadın çalışmaları örgütlenmiştir. Uzmanlıkta ve akademik alanlarda, kadınların ihmal edilmesine meydan okuyan ve müfredata kadın odaklı dersleri yerleştirmeye çabalayan çalışmalar yapılmıştır. Bu çabalar her alanda kadınların önünü açan gelişmeleri tetiklemiştir (Lerner, 2009: 5-6).

- 1970'ler, kadın tarihçilerin farklılığı vurguladığı ve kadın/erkek koşullarını eşitlemeyi hedefleyen yeni stratejik yaklaşımlar getirmiştir. Kadınların çıkarlarına dikkat çekmek, kadın gruplarının düzenlenmesi, kadın dergilerinin yayınlanması ve bir kadın tarihinin yazılması, kadın erkek farkını istemeden de olsa doğrulama riskini taşımaktadır (Scott, 1999: 193).

- Kadın tarihinin gelişmesi ile yazılı tarih erkeklerin tarihi olarak değil, erkeklerin tarihteki deneyimleri olarak görülmeye başlanmış; gey ve lezbiyen çalışmaları bazı akademisyenleri heteroseksüelliğin tarihsel inşasını keşfetmeye yönlendirmiştir. Birçok tarihçi için heteroseksüelliğin inşa edilmiş doğasını tanımak, tarihin çoğunun aslında erkeklerin tarihi olduğunu kabul etmek kadar zor olmuştur. Feminizm, gey ve lezbiyen çalışmalarındaki sorunlar, 1976'da konuyu antik çağlardan itibaren ele alan Michel Foucault (2015)'nin "Cinselliğin Tarihi" çalışmasındaki fikirleri ile derinden şekillenmiştir (Wiesner-Hanks, 2011: 197).

Kadınlarla ilgili kaynaklar dağınık ve arşivlerde tanımlanmamış haldedir, kadınlar kocalarının soy isimleri altında toplanmışlar ve genellikle yeterince temsil edilmemişlerdir. Bu nedenle kadın tarihçiler araştırmaları için yeni yaklaşımlar bulmak zorunda kalmışlar ve kadınların geçmişiyle ilgili verileri bulmak için disiplinler arası yaklaşımlardan faydalanmışlardır. Kadın tarihi, sosyal, ekonomik ve demografik boyutlarda tarihsel araçları başarılı olarak kullanmış, özellikle antropoloji ve psikoloji, kadınların yaşadığı koşulları yorumlayan kavramsal çerçeveler oluşturmuştur. Kadınların günlükleri, anıları, aile yazışmaları, kurguları ve şiirleri gibi kalıcı kaynaklar, yalnızca kadınların gerçek yaşamları hakkında değil, aynı zamanda kadınların yaşamlarını tanımlayan ve kısıtlayan toplumsal kısıtlamalar ve cinsiyet rolü tanımları hakkında bilgi vermektedir. Kilise kayıtları, dini tarikatlar ve kiliseye bağlı gruplar kadınların maneviyata, dine ve refaha yönelik görüşleri hakkında zengin kaynaklar sağlamıştır. Dini dönüşümlerle ilgili tanıklıklar, kadınların yaşam öyküleri için değerli bir kaynak olmuştur. Zaten bu kaynakların çoğu, erkeklerin yaşam öykülerini anlatmak için kullanılmaktadır. Ancak kadın tarihinin yorumları farklılık göstermektedir (Wiesner-Hanks, 2011).

Kadın tarihi geliştikçe, ortaya koyduğu çıkarımlar tarihsel araştırma ve analizi bütün olarak zenginleştirmiştir. Konuya ilişkin en başarılı beş çıkarım aşağıda belirtilmiştir (Lerner, 2009: 166-168):

1. Kadın tarihçiler, örgütlenmemiş kaynaklarda kadınlarla ilgili belgeleri bulmak ve erişilebilir kılmak için çeşitli yöntemlerle yeni ve alışılmadık kaynakları araştırmışlardır. Bu araştırmalar, diğer tarihçilerin şimdiye kadar ihmal edilmiş ve

üzeri örtülmüş konularla ilgilenmesini sağlamıştır. Çeşitli etnik kökenlerin gelişme alanlarıyla ilgilenen tarihçiler, gey ve lezbiyen tarihi, yahudi kadın tarihi, disiplinler arası araştırmalar, sözel tarih ve editöre mektuplar gibi gazetecilik kaynaklarını giderek daha fazla kullanmışlardır.

2. Kadın tarihini dönemlere ayırmak, büyük bir sorun olmuştur. Dünya tarihinde savaşlar ve devrimler gibi büyük olayların, kadın ve erkek hayatlarını farklı etkilediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, erkeklerin yaşam koşullarında keskin değişiklikler yaratan ekonomik, kültürel ve teknolojik değişiklikler kadınlarda benzeri değişiklikler yaratmamış, kadınların yaşam koşulları, zaman geçse de devamlılığını korumuştur. Örneğin, Endüstri Devrimi az sayıda kadın işçiye istihdam sağlarken, kadın işçiler dahil tüm kadınlar ev işi ve çocuk yetiştirmeye devam etmişlerdir. Çalışan evli kadınların ve annelerin evde üstlendikleri sorumluluk, yüz elli yılı aşkın süredir dünyanın her yerinde devam etmektedir. Endüstri Devriminin öncüsü batı ülkelerinde ve 21. yüzyılda küreselleşmenin etkisi altındaki gelişmekte olan ülkelerde bu devamlılık görülmektedir. Benzer şekilde, kadınların nerede yaşadıklarına bakılmaksızın yalnızca cinsiyet tanımlı bir işgücü piyasası mevcuttur. ABD’de 19. yüzyıl boyunca, çalışan kadınların çoğu için sadece iki meslek geçerli olmuştur: ev işi ve seks işçiliği. Aynı örüntü, günümüzün gelişmekte olan ülkelerinde de mevcuttur, bu ülkelerde sömürülen endüstriyel işçilik ve seks işçiliği çoğu kadının çalıştığı işlerdir. Küreselleşme başka bir yenilik daha eklemiştir: ailelerini, çocuklarını ve anavatanlarını terk eden ve yabancı ülkelerde standartların altında ücretlerle, genellikle acınacak koşullarda çalışan ve çoğunluğu kadın olan göçmen ev işçileri. Son araştırmalar, kadınların eğitime erişiminin, güvenli doğum kontrolünün, anne ve bebek ölüm oranlarını düşüren tıp reformlarının, savaşlardan ve devrimlerden daha önemli tarihi dönüm noktaları olduğunu göstermektedir.

3. Kadın tarihi, toplumsal cinsiyet yapısını ortaya çıkararak, diğer kategorilerin toplumsal yapısını göstermenin yolunu açmıştır. Afrika kökenli Amerikalı bilim insanları, toplumsal ırk yapılarını uzun zaman öncesinden ortaya çıkarmışlardır. Etnik kökenin istikrarsızlaştırılmış bir doğal kavram olduğu ve toplumsal olarak inşa edildiği ortaya çıkmıştır. Biyolojik cinsellik sorgulanarak lezbiyen, gey ve transseksüel tarihi, akademik uzmanlık alanları olmuştur.

4. 1980’lerde Afrika kökenli Amerikalı kadın tarihçilerin meydan okumalarıyla teşvik edilen kadın tarihi, önce çift ırklı ve sonra çok ırklı bir bakış açısı açmıştır. Kadınlar arasındaki “farklılıklar” tartışması, kaçınılmaz olarak, insanları birbirinden ayıran kategorik sınıfların sosyal olarak inşa edildiğini ve bu sosyal kimliklerin elitleri iktidarda tutmanın bir yolu olduğunu ortaya koymuştur. Eleştirel araştırmaların bir başka uzantısı, toplumların, kriz zamanlarında zulüm için günah keçisi haline gelen ve böylelikle gerçekten sorumlu olanları kamu denetiminden koruyan sapkın dış gruplar yaratma geleneğine odaklanmıştır. Bazı akademisyenler çalışmalarında ırk, cinsiyet, sınıf, etnik köken ve cinsellik kategorilerinin karşılıklı bağlantılarını ve bağımlılıklarını ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar yapmışlardır. Devam eden çalışmalar oldukça umut vericidir. Bu çalışmaların devamında,

toplumların gerçekte nasıl işlediğinin, gücün nasıl inşa edildiğinin ve sürdürüldüğünün açıklanması beklenmektedir. Toplumların diğer yarısını oluşturan kadın nüfusunun nasıl ikincil konuma itilerek sürdürüldüğünü gösteren büyük resmin ortaya konması ile reformlar ve sosyal değişimler hızlanabilir ve etkin hale gelebilir.

5. Kadın tarihinin bir başka başarısı, insan ilişkilerinde kamusal ve özel alan arasındaki ayrımların silinmesi veya en azından bulanıklaştırılmasıdır. Patriyarkal cinsiyet tanımları kadınları özel alana, erkekleri kamusal alana konumlandığından, tarihte kadınların etkin rollerinin çoğu gizlenmiştir. Kadının rolüne odaklanan tarih araştırması, iktidarın kullanılmasında etki faktörüne dikkat çekerek cinsiyetçiliği sorgulamıştır. Dilekçe kampanyaları, kamuoyunda değişim yaratan görünmez etkiler, reformcu örgütlerin siyasi söylem üzerindeki etkileri ve benzeri birçok tema araştırma ve analiz konusu olmuştur. Kadın tarihinin derin bilgisinin sağladığı değişen görüş açısı, hukuk, diplomasi ve emekçi tarihi gibi alanları derinden etkilemiş, biyografi yazımını değiştirmiştir. 1980'lere kadar yazılan ve kamusal alandaki figürlerin özel hayatlarının kamusal yaşamları üzerinde sanki hiçbir etkisi yokmuş gibi gösterilen biyografiler bugün oldukça nadirdir. Yeni biyografiler, kamusal alan ile özel alan arasındaki bağlantıları incelemekte, geleneksel tarihin dışında daha karmaşık, ancak daha gerçekçi tanımlar yapmakta ve gelecekte, bütüncül bir tarihe giden yolu işaret etmektedir.

Toplumsal cinsiyet rolünün dışındaki kadın tarihini, yazılı tarih kapsamına alma çabaları devam etmektedir. Araştırmanın devam eden bölümlerinde "Tarihin yazılmasında kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçeklere yer verilse idi, nasıl bir yönetim ve dünya tarihi ortaya çıkardı?" sorusunun yanıtları üzerinde durulmuştur. Öncelikle tarihin yazılmasında kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçekler maddeler halinde açıklanmıştır.

Tarihin Yazılmasında Kadınların Yaşamına İlişkin Tüm Tarihsel Gerçekler

Kadın tarihi ile ilgili olmakla birlikte insanlığın yazılı tarihinde belirtilmeyen ve tüm toplumların yazılı tarihinde yer alması beklenen kadın yaşamının tarihsel bazı gerçeklerine aşağıda kısaca değinilmiştir. Kadını yönetimden dışlayarak görünmez konuma iten bu tarihsel gerçekler, yönetimde iktidar ve güç ilişkilerinin paylaşılması ve eşitlikçi bir tarihin yazılması bakımından önemli toplumsal mesajlar taşıyabilir:

- Nem ve yaşam ile hayat veren tanrıça arasındaki bağlantı, derin bir evrensel bilimselliğe sahiptir. İnsan yaşamını başlatan kadın rahminin sulu alemidir, yani tanrıça tüm insan, bitki ve hayvan yaşamının kaynağı ve sebebidir. Göl, nehir, memba, kuyu ve yağmur bulutları gibi tüm su kaynaklarını yöneten tanrıçadır (Gimbutas, 2007: 39-40). Biyolojik tasarımı yapan, canlı organizmaları ve insanı tasarlayan Tabiat Ana'nın tasarım kararlarıdır. Evrenin pek çok harika tasarımının nasıl gerçekleştiğini Darwin'in tehlikeli olarak yorumlanan hayat ağacı teorisi açıklamaktadır. Evrensel harikaların hepsini var eden temel, sadece tek bir ağaç olarak hayat ağacıdır ve evrensel tasarım harikaları hayat ağacının meyveleridir,

her birini üreten süreçler temelde aynıdır. Tabiat Ana tarafından sergilenen deha, görünmeyen ve tanımlanamayan küçüklükte, anlamsız ancak daha iyiyi tanımlayabilen mikro dehalara ayrılabilir (Dennett, 1995: 503-511).

- James Frazer (2004), Leonard Cottrell (1958), Margaret Mead (1975) ve diğer insan bilimi araştırmacıları, kadının doğurganlık gizeminin anlaşılmasından ve cinsel ilişkiyle doğum arasında bir ilinti kurulmasından çok önce insanın ilk gelişme süreçlerinde, kadının hayat veren kutsal bir varlık olarak saygınlık gördüğünü saptamışlardır. Sadece kadın, kendi benzerini yaratabilmektedir ve erkeğin bu süreçteki işlevi henüz bilinmemektedir. Sir James Frazer, başlangıçta kadınların toplumsal konumu yüksek olduğu için, kadın tanrıların ulu ve saygın görüldüğünü belirtmektedir. Frazer (2004) kadınların toplumsal ve siyasal açıdan erkeklerden üstün olduğuna inanılan ve tanrıçaların, tanrılardan üstün tutulduğu klan toplumlar üzerinde araştırmalar yapmıştır.

- İnsanlık gelişiminin tarih öncesi ve ilk tarih dönemlerinde, insanların yüce yaratıcılarını kadın biçiminde tasarlayıp saygı gösterdiği dinler bulunmaktadır. Büyük Tanrıça'ya veya Tanrısal Ana'ya M.Ö. 25.000 yıllarından başlayıp M.S. 500 dolaylarında son Tanrıça tapınaklarının kapanışına kadar tapınılmıştır. Zamanın başlangıcında yer aldığına inanmamız istenen Kutsal Kitap aslında yazılı tarihin başladığı dönemlerde ortaya çıkmıştır. Kutsal Kitap konusunda arkeolojik, mitolojik ve tarihsel kanıtların hepsi, dişil dinlerin doğal bir biçimde silinip gitmediğini, bunların eril tanrıları üstün tutan daha yeni dinlerin savunucuları tarafından yüzyıllar boyunca uygulanan sürekli baskı ve eziyetin kurbanı olduğunu açığa çıkartmaktadır. Âdem ile Havva'nın yaratılış söylencesiyle Cennet'in yitirilişi masalı işte bu yeni dinlerden kaynaklanmıştır (Stone, 2000: 16).

- Özel mülkiyetin oluşması öncesindeki toplumlarda kadının yönetimdeki konumu ve yeri, toplumsal yapının nasıl değiştiği ve özel mülkiyetin nasıl oluştuğu, erkeklerin cinsellik ve üreme gücü olan kadınlara el koyması, sınıflı toplumların ortaya çıkışı açıklanmalı ve yazılı tarihte yer almalıdır. Kadının metalaşması aslında özel mülkiyetin temelinde yatmaktadır. Bu toplumsal dönüşümleri açıklayan çeşitli araştırmalar mevcuttur (Todd, 1976; Barstow, 1978; Mellaart, 1967; Engels, 1978).

- İlk devletler ataerkil biçimde örgütlenmiştir; dolayısıyla, başlangıcından bu yana, devlet, ataerkil ailenin sürdürülmesinde temel çıkara sahiptir. Erkekler, önce kadınlar sonra da diğer insanlar üzerinde egemenlik kurma yolu ile egemenliği ve hiyerarşiyi kurumsallaştırmışlardır. Kadınların köleleştirilmesi yolu ile kölelik kurumsallaştırılmıştır. Kadının cinsel itaati, ilk yazılı kanunlar ile yasal statü kazanmış ve devlet eliyle uygulanmıştır. Bu uygulama ile patriyarkal yönetim gücünü temsil eden devlet düzeninde kadınların iş birliğini güvence altına alan çeşitli yol ve yöntemler bulunmaktadır. Bu yol ve yöntemlerin en önde gelenleri kadınlara güç uygulanması ve ailenin reisi olan erkeğe ekonomik yönden bağımlı kılınması, üst sınıfların uyumlu ve bağımlı kadınlarına bahşedilen sınıf ayrıcalıkları olması, yapay bir yolla kadınların saygın ve saygın olmayan gruplara ayrılmasıdır. Erkek egemen toplumlarda toplumsal statü ve sınıfı, üretim araçlarının mülkiyeti

belirlemektedir. Üretim araçlarına sahip olanlar, sahip olmayanlara hükmedebilmektedir. Kadınların toplumsal statü ve sınıflarını ise bir erkeğe olan cinsel bağları belirlemekte ve ait oldukları sınıfa göre maddi kaynaklara erişebilmektedirler (Engels, 1978).

• Kadınların "saygın" yani bir erkeğe bağlı ve "saygın olmayan" yani bir erkeğe bağlı olmayan veya bağımsızlık konumu, kadınların örtünmesine ilişkin kanunlar ile kurumsallaşmıştır. Başını örtme veya örtünme inancı, Sümerlere kadar uzanmaktadır. Sümerler döneminde tapınaklarda Tanrı namına seks yapan rahibeler genel kadın statüsünde kutsal sayılmakta ve diğer kadınlardan ayrı tutularak başları örtülmektedir. Morgan (1969: 292) ve Engels (1978: 64), grup halinde gerçekleşen evlilik dışı ilişkilerin zamanla fuhuş olarak adlandırıldığını, başlangıçta kadınların tapınaklarda topluma hizmet için kurdukları ve din bakımından kutsal bir görev olarak kabul edilen cinsel ilişkilerin, sonraları tapınak rahipleri tarafından tapınak hazinesi için tahsil edilen para karşılığı yapıldığını belirtmektedir. Kadın vücudunun para karşılığı satılması, tapınak fahişelerini ortaya çıkarmış, kutsal kadın varlığının kutsal sayılan organının, kutsal mekânda, çıkarlar uğruna pazarlanması sonucunda kadın kutsallığı ortadan kaldırılmıştır. Asurlular döneminde kral, evli ve dul kadınların örtünmesini yasallaştırmış, kızlar ve cariyelerin örtünmesini yasaklamıştır. Böylece meşru seks yapan evli ve dul kadınlar, tapınak fahişeleri aynı düzeyde görülmüştür. Sümerler ile başlayan örtünme geleneği, Tek Tanrılı dinlere, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık dinlerine geçmiştir (Çığ, 2007: 15).

Kadınlar, cinsel ve ekonomik bakımdan erkeklere tabi olmalarının çok sonrasında, rahibeler, peygamberler, kahinler ve şifacılar olarak insanlar ve tanrılar arasında arabuluculuk rolü ile aktif ve saygın konumlarını devam ettirmişlerdir. Bu süreçte yaşamlarının çoğu dönemlerinde doğaüstü kadın gücüne, özellikle hayat verme gücü olan güçlü tanrıçaya toplumda hem erkekler hem de kadınlar tapmaya devam etmişlerdir (Stone, 2000; Jacobsen, 1943; Gimbutas, 2007; Sanday, 1981).

• Güçlü tanrıçaların egemen bir erkek tanrı ile değiştirilmesi, Hindistan ve Akdeniz arasındaki güneybatı Asya ülkelerinde ve Orta Doğu toplumlarında güçlü ve emperyalist bir krallığın kurulmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu değişim, tanrıçaların doğurganlık işlevinin dönüştürülmesidir. Dönüşüm, erkek tanrının veya tanrı-kralın tanrıça veya rahibesi ile sembolik veya gerçek çiftleşmesi yolu ile gerçekleşmiştir. Son olarak, cinsellik ya da erotizm ve üretkenlik, her işlev için ayrı tanrıçaların ortaya çıkmasıyla bölünmüş ve ana tanrıça, baş erkek tanrının karısına veya eşine dönüşmüştür. İbrani toplumunda tek tanrının ortaya çıkışı, çeşitli doğurganlık tanrıçalarının yaygın kültürlerine saldırının nedeni olmuştur. Yaratılış Kitabının yazımı ile yaratıcılık ve üretkenlik, her şeye gücü yeten tek tanrıya atfedilmiştir. Her şeye gücü yeten bu tek tanrı "Lord" ve "Kral" kitabelerinde erkek tanrı olarak gösterilmiş ve doğurganlık amacı dışında kadın cinselliği günah ve şeytan ile ilişkilendirilmiştir (Sanday, 1981; Gimbutas, 2007).

• Toplumlardaki kimlikleri ve hakları belirleyen sözleşme topluluklarının kurulmasında, tanrı ile insanlık arasındaki temel sembolizm ve fiili sözleşme, kadınların ikincil konumlarını ve onların doğaüstü sözleşmeden ve dünyevi sözleşme topluluğundan dışlanmalarını temel almıştır. Sözleşmelere dayanan toplumlar ile kadınların tanrıya ve kutsallığa erişmelerini sağlayan tek işlev, annelik olmuştur (Pritchard, 2016; Horowitz, 1979).

• Hayat veren ve yaşamın merkezi Büyük Tanrıça veya Tanrısal Ana (Stone, 2000: 16) ile ilişkili kadınları, eril semboller ile değersiz gösteren uygulamalar (Badinter, 1991: 73) batı medeniyetinin kurucu metaforlarından biri haline gelmiştir. Diğer kurucu metaforu, kadınları erkeklerden tamamen farklı ve evrimsel gelişimi tamamlanmamış hasarlı insan tipi olarak tanımlayan Aristoteles felsefesi inşa etmiştir (Horowitz, 1979). Batı medeniyetinin sembol sistemlerinin temelleri üzerine inşa edilen bu iki metaforik yapının yaratılmasıyla, kadının bağımlı kılınması doğal görülmeye başlanmış ve kadın görünmez hale gelmiştir. Ataerkilliği bir gerçeklik ve bir ideoloji olarak kuran bu sağlam yapı sayesinde kadınlar yazılı tarihten dışlanmışlar ve kendi tarihlerini yazamamışlardır (Keller, 1985).

15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da başlayan Rönesans hareketleri, batılı beyaz adamları tarihin merkezine koymuş, 18. yüzyılda aydınlanma döneminin zeminini hazırlamıştır. Aydınlanma ve devamındaki 1789 Fransız devrimi, bireylerin soyut haklarını savunmuş ve orta sınıfın siyasi iktidara erişmesine izin vermiştir. Bilişim çağı ile gelinen aşamada insan neslinin yarısını oluşturan kadınların, ana tanrıçanın veya tabiat ananın her zamanda ve her yerde var olduğunu anlama ve anlatma sırası gelmiştir. Stone, antik çağları kadın tanrılar dönemi olarak açıklarken, tapılan bu kadın tanrılara yazılı tarihte çok az yer verildiğini; evrenin yaratıcısı, icatçı ve donatan özelliklerinin neredeyse yok sayıldığını belirtmektedir (2000: 19-24).

Bu bölümde kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçekler açıklanmaya çalışılmıştır. Kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçeklere yer veren bir yönetim ve dünya tarihinin nasıl şekilleneceğine yönelik bilgiler ise izleyen bölümde değerlendirilmiştir.

Kadını Toplumun ve Tarihin Merkezine Yerleştirmek

Kadını toplumun merkezine yerleştirmenin anlamı, kadınların toplumda marjinal olmaması veya türdeş toplumsal bir kümenin içine girmemesi, toplumsal kümenin en ucunda yer alan, aykırı bir kimlik taşımamasıdır (Scott, 1999: 197). Bu tür bir uygulama, patriyarkal yapının sonlanması ve cinsiyetsiz bir toplum anlayışına geçiş ile mümkündür. Kadını tarihin merkezine yerleştirmenin anlamı ise kadınların yaşamına ilişkin tüm tarihsel gerçeklerin yazılı tarihe kaydedilmesi, yazılı tarihin tarafsız ve insan odaklı değerlendirilmesi ve eşitlikçi bir tarihin yazılması olarak yorumlanabilir.

Lerner, toplumsal bilincin değişmesini, eril egemen patriyarkal yapıyı toplumsal bellekten silmeyi ve kadını toplumsal belleğin merkezine yerleştirmeyi önermekte, ancak kadınların sergilediği dişil değerlerin, merkezietçi yönetime aykırı olduğunu, kadınların merkeze taşınırlarken sistemi dönüştürdüklerini

belirtmektedir (1986: 228). Bu dönüşümle kadınlar eşitlikçi, adil, evrensel kardeşlik, sevgi, barış ve katılımcılık özelliklerini içeren bir yapıya geçiş yaparlar. Bu özellikler tıpkı patriyarkal toplumlarda görüldüğü üzere günümüzün kadın liderlerinin yansıttığı ve çağdaş olarak tanımlanan doğal kadınınsı değerleridir (West, 2012; Arnold ve Loughlin 2013; Peterson, 2018; Akbaş, 2020).

Tarihte yapay yolla inşa edilen patriyarkal yönetim sistemi zaman ilerledikçe erkeklerin ve kadınların beklentilerini karşılamaktan uzaklaşmakta; hiyerarşi, askeri vesayet ve ırkçılığa dayanan düşünce örüntüsü ile yeryüzündeki yaşamı tehdit etmektedir. Günümüz toplumlarında azınlık olarak tanımlanan gruplar ve kadın haklarını savunan feministler eşitlik ve demokrasi taleplerini çeşitli ortamlarda gündeme getirmektedirler. Üretim ve gelirler, toplumun tüm bireylerine eşit fayda sağlamamakta, toplumlar büyük paya sahip olan mutlu azınlıkların hakimiyeti altında yönetilmekte; açgözlülük, hırs ve öfkeden beslenen kaynak mücadeleleri savaş, yokluk, ıstırap ve ölümlere yol açmaktadır. Eril hakimiyetin baskın olduğu, kadınların çok az yer aldığı yönetim yapıları, haksız kazanca dayanan büyük servetler, toplumsal statü, güç ve iktidar savaşları insanlığın ve evrenin felaketini hazırlama potansiyelindedir (Mackey ve Sisodia, 2013). İnsanlar, gelenekselleşmiş ve erkeklere özgü kontrol, rekabet, saldırganlık, ayrımcı düşünce kodlarının sorunları katladığını, savaşların, gelir eşitsizliğinin, adaletsizliğin, pervasızlığın ve skandalların sürdürülebilir bir yaşamı tehdit ettiğini düşünmektedirler (Gerzema ve D'Antonio, 2013).

Yapılan açıklamalar dikkate alındığında kadını toplumun merkezine yerleştirmek için önce patriyarkal yapıyı ortadan kaldırmak, sonra kadını dünyayı ve yaşam döngüsünü belirleyen ana etmen olarak toplumsal belleğe geçirmek gerektiği sonucuna varılabilir.

Patriyarkal yapının feministler tarafından eleştirilmesi, bütünü parçasından ayırt edebilecek bir gerçeklik analizinin zemini olarak kadınınsı vizyonu ayakta tutmakta, kadınlarda feminist bilinç yaratan kadın tarihi ise gövdeyi oluşturmaktadır. Feminist dünya görüşü, tüm kadınların ve erkeklerin zihinlerini patriyarkal düşünce ve uygulamalardan soyutlamasını ve egemenlik ve hiyerarşiden arınmış insan odaklı bir dünya düzenini sağlayacaktır (Lerner, 1986: 229). Eğer tarih bu şekilde insan odaklı bir dünya düzenini benimsemiş bireyler tarafından yazılıysaydı:

Kadınlar erkeklerle eşit türler olarak tarihte yer alabilirlerdi;

Ayrımcılıktan uzak, eşitlikçi, adil olan, egemenlikten ve hiyerarşiden arınmış insan odaklı bir dünya düzeni, bir yönetim ve dünya tarihi ortaya çıkabilirdi;

Evrensel kardeşlik, sevgi, barış ve katılımcılık içeren bir yapı kendiliğinden oluşabilirdi;

Sürdürülebilir, mutlu ve özgür bir dünyanın kapıları kendiliğinden açılabilirdi yorumları yapılabilir.

Konuya ilişkin güzel bir örnek, geçtiğimiz günlerde “2020 Cundill History Prize” 75 bin dolar tutarındaki tarih ödülünü kazanan A.B.D. Rutgers Üniversitesi profesörü Camilla Townsend’dır. Townsend (2019), Aztek tarihi üzerinde onların eski dili (Nahuatl) ile yazılmış belgelerden ve bire bir görüşmelerden yola çıkarak “Fifth Sun: A New History of Aztecs” adlı kitabını kaleme almıştır. Townsend, bu zamana kadar Aztek tarihiyle ilgili olarak yazılanların dışında yeni bir tarih yazmıştır; İspanyol kaynaklarında zalim ve vahşi olarak tanımlanan Azteklerin aslında son derece medeni, sanatkar ruhlu insanlar olduğunu ortaya koymuştur. Azteklerde kadının erkekle eşit söz hakkı olması, iş yeri olması, öyküler anlatma ve şiirler söylemede katılımcı olması gibi hususlar bugüne kadar yazılı tarihte hiç vurgulanmamıştır. Aztek kültüründe hem kadın hem erkek önemlidir, mutlu bir dünya için ikisine de gerek vardır ve onların barış içinde birlikte var olması, gelecek için merkezi bir önem taşımaktadır (www.mprnews.org). Bu örnekte Townsend, Azteklerin gerçek tarihini konu alan eseriyle, aslında tarih yazmıştır¹; yani tarihe şimdiye kadar bilinenlerin ötesinde önemli bir not düşmüştür.

Araştırmada yanıt aranan “kadınların yetenekleri ve yönetim becerileri objektif olarak değerlendirilmiş olsaydı, karşımıza kadının görünürlüğü açısından nasıl bir yazılı tarih çıkardı?” genel sorgusunda ise şu sonuçlara varılabilir:

- Bu sorgulama, tamamen yeni bir yol tasarımıdır. Erkeklerin ve kadınların faaliyetlerinin eşit önemde olduğu ve buna uygun bir zeminde erkeklerin biyografileri kadar kadınların biyografilerinin de gündemde olduğu bir yönetim ortamına evrilme sağlanabilecektir.

- Tarihi olayları ve yönetimi sadece erkeklerin şekillendirmediği, kadınların tarihi olaylarda ve yönetimde aktif ve merkezde oldukları ortaya çıkacaktır. Tarihçilerden Collingwood (1996: 270)’un belirttiği gibi tarihçi geçmişi kendi bilişinde canlandırmakta, eleştirmekte, değerlendirmekte ve kendi yargısını oluşturmaktadır ve Carr (2018: 35)’in belirttiği gibi tarih, tarihçinin doğruladığı bir olgular kümesidir. Kabul edilmiş yargılar söz konusudur, tarihsel olguları saptayan ve yorumlayan tarihçinin zihninin öznelliği, tarihi olayların tarafsızlığını ve nesnelliğini önlemektedir (Barraclough, 1956: 14). Geçmişteki toplumların işleyişi bütüncül yaklaşımla kavramsallaştırıldığında bazı siyasi ve diplomatik olayların göz ardı edilmesi olasıdır.

- Kadınları kısıtlayan ve erkeklere itaat eden konumda gören normlar ve yasalar, öğrenilmiş bir çaresizliktir ve kadın tarihi çalışmalarında baskı oluşturmaktadır (Wiesner-Hanks, 2011: 100).

Cinsiyet ayrımcılığından arındırılmış bir tarihin yeniden yazılmasıyla, kadın kahramanlardan ilham alan kadınlar, kendilerini potansiyelde eskisinden daha yetenekli görmeye başlayacaklardır. Daha kapsayıcı, cinsiyet ayrımı gözetmeyen bir dünya tarihi sadece toplumsal tarihe dayanmakla kalmayacak, aynı zamanda

¹ Tarih yazmak, bilinen tarih yazımından öte, tarihe geçecek kadar önemli bir iş yapmak anlamını taşır.

yönetim, edebiyat, sanat ve müzik gibi disiplinlerden kaynaklar içerecektir (Lerner, 2009: 112-113).

• Eşitlikçi tarih yazımında eşit, adil, katılımcı, paylaşımcı, işbirlikçi değerlerin öne çıktığı, bu değerlerle toplumsal sınıfların, köleliğin, doğa katliamları ve savaşların asgari düzeye indirildiği ve/veya ortadan kaldırıldığı bir geçmişe ve toplumsal mutluluk ve barışın sağlandığı, katılımcı bir yönetim anlayışının benimsendiği, bugüne ve geleceğe umutla bakan bir topluma sahip olabiliriz.

Kadınların gerçek deneyimlerine yer veren bir yazılı tarih, tıpkı matriyarkal toplumlar gibi evrensel kardeşlik, huzur ve mutluluk içerir ve ayrımcılıktan uzakta, sadece erkeklere değil tüm topluma hitap eden bir tarihi yansıtabilir. Böylece sadece erkekler değil, tüm toplum geçmişi ile gurur duyabilir, herkesin mutlu ve özgür olduğu bir düzen kurulabilir.

Sonuç ve Öneriler

Sümerli tarihçilerin kayda geçirdiği yazılı tarih, toplumun sadece yarısını temsil eden ve yöneten erkeklerin tarihi olması sebebiyle toplumsal değildir. Bu sorunu gidermek için, yaşamın başlangıcından itibaren kadın tarihi, Mezopotamya toplumlarında değişen cinsiyet ilişkilerinin tarihi anlatılmalıdır. Kadınların yazılı tarihe kaydedilmemiş ve yazılmamış tarihteki toplumsal statüleri açıklanmalıdır. Örneğin M.Ö. 2000 yılında Babil’de kadınların cinselliği tamamen erkekler tarafından kontrol edilirken, antik çağlarda kadınlar ekonomik bağımsızlığa, yasal hak ve ayrıcalıklara ve toplumda yüksek statüye sahip oldukları (Badinter, 1991: 53-86) vurgulanmalıdır.

Eşi görülmemiş bir dönüşüm çağında biz olma sürecindeyiz. Gelecekte, alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerinin temelinde ne tür bir yapı olacağını tam olarak kestirmemiz olası değildir. Ama bilinen gerçeklik, binlerce yıl sonra kadının özgürlüğüne kavuşması ve kadın zihninin yönetime, vizyona, toplumsal düzene ve çözüm sağlamaya katkıda bulunma aşamasıdır. Günümüzde kadınlar, Rönesans'ta erkeklerin yaptığı gibi, ifade edilme ve tanımlanma haklarını talep etmekte, alternatif toplumsal örgütlenme biçimlerinin temeline dönüştürücü sezgilerini eklemektedirler (Lerner, 1986: 229). Kadınların dönüştürücü sezgilerini harekete geçiren gücün feminist hareketler, kadınlarda feminist bilinci yaratan gücün kadın tarihi ve yönetimde sessiz devrimi gerçekleştiren dinamiğin ise kadınsı değerler olduğu söylenebilir.

Eşitlikçi, ayrımcılıktan uzak, kadınsı değerleri dışlamayan, erkekler kadar kadınların da tarihteki rolünü ve başarılarını anlatan bir tarih yazımı aynı zamanda yönetimin tarihini daha iyi anlamayı, geçmişteki hatalardan ders alınmasını, büyük beyinler ile bağ kurmayı; gerçek kolektif hafızayı, meslek kimliğini veya bütünleştirici çerçeveyi ortaya koyabilir. Şeffaf bir tarih ile, yeni yönetim uygulamalarının gerçekte ne kadar yeni olduğu anlaşılacaktır.

Bu makalede tarihin eşitlikçi bir yaklaşımla yeniden yazılmasının sonuçları üzerine toplumsal yaşamda ve yönetimde önemli bir bakış açısı oluşturmak temel alınmıştır. Günümüzde kadınsı topluma evrim (Bolen, 2013; Gerzema ve

D'antonio, 2013; Peterson, 2018; Akbaş, 2020) ve küresel düzeydeki toplumsal taleplerin ağırlıklı olarak kadınsı değerlerle şekillenmesi ile kadının tarihin merkezine yerleşmesi ve tarihin yeniden yazılması gündeme gelebilir. Kapsamlı bir alan yazın çalışmasına dayanan araştırmada kadının tarihteki görünmezliğine karşın, tarihsel gerçeklerden hareketle yazılı tarihin cinsiyet ayrımcılığından uzak bir yaklaşımla, evrensel ve kadının önemini kabul eden düzlemde oluşturulmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Tarihi kayıtlara girmemiş ancak insanlığın hatırladığı veya bulguladığı tüm geçmiş kayda geçirilmeli ve yazılı tarih ile karşılaştırılmalı, farklılıklar ve mevcut ayrımcılıklar giderilmelidir. Böylelikle kadınların en az erkekler kadar tarihi ve yönetimleri etkileyen, şekillendiren aktörler olduğu görülecek ve toplumsal statüdeki düşük konumlarında iyileşmeler sağlanabilecektir. Toplumda hem erkek hem de kadınların başarılarına yer veren bir yazılı tarih, sağlıklı nesillerin gelişmesine, kusursuz yönetim anlayışının ortaya çıkmasına ve dünya barışına büyük katkı sağlayabilir.

Toplumun yarısını oluşturan kadınlar, yazılı tarihte kadınlara karşı gösterilen ön yargılara duyarlı olmalı ve bunların düzeltilmesini sağlayacak araştırmalara katkı vermelidir. Bu yazılı tarihte çok sayıda kadının tarih yazarak öne çıkmasını bekleyebiliriz. Günümüzde A.B.D., Finlandiya, İzlanda gibi ülkelerde başkan, başkan yardımcısı, kilit bakanlıklar gibi en üst düzey devlet kademelerinde kadınların olması, bu kadınların tarihte yer almalarının yanı sıra, onlardan beklenen başarılarıyla tarih yazmalarına yol açabilir.

KAYNAKÇA

AA. (2021). <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/kadinlarin-devlet-yonetimindeki-yeri-karkamis-antik-kentinde-arastiriliyor/2357636>, Erişim Tarihi: 19.09.2021.

Akbaş, N. (2020). *Örgüt Yönetimlerinde Kadınsı Değerler: Bist 100 Endeksindeki İşletmeler Üzerinde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Altunok, M. (2019). Hititler: Boğazköy'den Yükselen Bir Yönetim Güneşi. *Akademik Hassasiyetler* 6(11), 147-160.

Andersson, M. (1982). Female Choice Selects for Extreme Tail Length in a Widow Bird. *Nature* 299(5886), 818-820.

Arnold, K. A., & Loughlin, C. (2013). Integrating Transformational and Participative Versus Directive Leadership Theories. *Leadership & Organization Development Journal* 34(1), 67-84.

Augustine, S. (1961). *Confessions*. (Pine-Coffin, R. S. Trans.), Harmondsworth: Penguin.

Bachofen, J. J. (1967). *Myth, Religion and Mother Right*. (Manheim, R. Trans.), Princeton: Princeton UP.

Bachofen, J. J. [1861] 2006. *Mother Right: An Investigation of the Religious and Juridical Character of Matriarchy in the Ancient World*. (Partenheimer, D. Trans), Newyork: The Edwin Mellen Press.

Badinter, E. (1991). *Biri Ötekidir*. (Çev.). Ş. Tekeli, İstanbul: Afa Yayınları.

- Barraclough, G. (1956). *History in a Changing World*. USA: University of Oklahoma Press.
- Bedeian, A. G. (2004). The Gift of Professional Maturity. *Academy of Management Learning & Education* 3, 92–98.
- Berktaş, F. (2010). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barstow, A. (1978). The Uses of Archeology for Women's History: James Mellaart's work on the Neolithic Goddess at Çatal Hüyük. *Feminist Studies* 4(3), 7-18.
- Bolen, J. S. (2013). *Moving Toward the Millionth Circle: Energizing the Global Women's Movement*. Newburyport: Conari Press.
- Braudel, F. (1995). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II: Volume 2*. California: Univ. of California Press.
- Burke, P. (2013). *The French Historical Revolution: Annales School 1929-1989*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Calás, M. B., & Smircich, L. (1996), From the Women's' Point of View: Feminist Approaches to Organization Studies, in Clegg, S. & Hardy, C. (Eds), *Studying Organization: Theory & Method*. London: Sage.
- Carr, E. H. (2018). *What is History?* London: Penguin UK.
- Childe, G. (2017). *What Happened in History*. Middlesex, England: Penguin Books.
- Chrystal, P. (2017). *Women at War in the Classical World*. South Yorkshire: Pen and Sword Books Ltd.
- Collingwood, R. G. (1996). *The Idea of History*. Newyork: Oxford University Press.
- Cottrell, L. (1958). *The Bull of Minos*. Newyork: Rinehart and Company Inc.
- Çam, F. B. (2015). Avrasyalı Atlı-Savaşçı Kadınlar Amazonlar'ın Gerçekliği Üzerine Yeni Gözlemler. *Höyük* 8, 71-94.
- Çiğ, M. I. (2015). *Kur'an, İncil ve Tevrat'ın Sümer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Darwin, C. (1981). *The Descent of Man and Selection in Relation to Sex*. New Jersey: Princeton University Press.
- De Beauvoir, S. (1961). *A History of Sex*. (Parshley, H. M., Trans), London: Four Square Books Ltd.
- Dennett, D. C. (1995). *Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life*. London: Penguin Group.
- Eckstein-Diener, B., & Diner, H. (1965). *Mothers and Amazons: The First Feminine History of Culture*. New York: Julian Press.
- Engels, F. (1978). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Ankara: Sol Yayınları.
- Evans, R. J. (2012). *In Defence of History*. Newyork: Norton Company.
- Filene, P. G. (1980). Integrating Women's History and Regular History. *The History Teacher* 13(4), 483-492.
- Fişek, K. (2015). *Yönetim*. Ankara: SBF Yayınları.
- Foucault, M. (2015). *Cinselliğin Tarihi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Marx's Concept of Man. With a Translation from Marx's*. London: Continuum.

Frazer, J. G. (2004). *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*. (Çev.). Doğan, H. İstanbul: Payel Yayınevi.

Gerzema, J., & D'Antonio, M. (2013). *The Athena Doctrine: How Women and the Men (Who Think Like Them) Will Rule the Future*. San Francisco: Jossey-Bass.

Gimbutas, M. (2007). *The Goddesses and Gods of Old Europe: Myths and Cultimages*. USA: University of California Press.

Green, A., & Troup, K. (2020). *The Houses of History: A Critical Reader in History and Theory*. Manchester: Manchester University Press.

Grosser, K. (2009). Corporate Social Responsibility and Gender Equality: Women as Stakeholders and the European Union Sustainability Strategy. *Business Ethics: A European Review* 18(3), 290-307.

Hine, D. C. (1994). *Black women in America: A Historical Encyclopedia*. Bloomington: Indiana University Press.

Holvino, E. (2010). Intersections: The Simultaneity of Race, Gender and Class in Organization Studies. *Gender, Work and Organization* 17(3), 249-277.

Horowitz, M. C. (1979). The Image of God in Man—Is Woman Included? *Harvard Theological Review* 72(3-4), 175-206.

Ingold, T. (1988). *What is an Animal?* Newyork: Routledge.

Jacobsen T. (1943). Primitive Democracy in Ancient Mesopotamia. *Journal of Near Eastern Studies* 2(3), 159-172.

Jean, J. (2006). *Yazı İnsanlığın Belleği*. (Çev.). Başer, N. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with Patriarchy. *Gender and Society* 2(3), 274-290.

Keller, E. F. (1985). *Reflections on Science and Gender*. London: Yale University Press.

Kuhrt, A. (1995). *The Ancient Near East, C. 3000-330 BC*. (Vol. 2). London: Routledge.

Knights, D., & Tullberg, M. (2012). Managing Masculinity/Mismanaging the Corporation. *Organization* 19, 385-404

Kramer, S. N. (1999). *Tarih Sümer'de Başlar*. (Çev.). Kayukan. H. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Lerner, G. (1986). *The Creation of Patriarchy* (Vol. 1). Newyork: Oxford University Press.

Lerner, G. (2009). *Living with History/Making Social Change*. USA: Univ. of North Carolina Press.

Lovejoy, O. C. (1981). The Origin of Man. *Science* 211(4480), 341-350.

Mackey J., & Sisodia, R. (2013). *Conscious Capitalism: Liberating the Heroic Spirit of Business*. Boston, Massachusetts: Harvard Business Review Press.

Mead, M. (1975). *Male and Female*. Newyork: William Morrow and Company Inc.

Meade, T., & Wiesner-Hanks, M. (2008). *A Companion to Gender History*. Oxford: John Wiley & Sons.

Mellaart, J. (1967). *Çatal Höyük: a Neolithic Town in Anatolia*. London: Thames & Hudson.

- Morgan, L. H. (1969, I). *Ancient Society*. New York: Meridian Books.
- Morton, N., & Lindquist, S. (1997). Revealing the Feminist in Mary Parker Follett. *Administration and Society* 3, 348-371.
- MPRNEWS. (2020). Erişim Adresi: <https://www.mprnews.org/story/2020/01/13/a-beautiful-world-ancient-texts-reveal-aztecs-history-in-their-own-words>, Erişim Tarihi: 15.05.2021.
- Plamper, J. (2010). The History of Emotions: An Interview with William Reddy, Barbara Rosenwein, and Peter Stearns. *History and Theory* 49, 237-265.
- Peterson, H. (2018). From Goal-Orientated, Strong and Decisive Leader to Collaborative and Communicative Listener. Gendered Shifts in Vice-Chancellor Ideals, 1990- 2018. *Educ. Sci* 8(90), 1-17.
- Pritchard, J. B. (2016). *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament with Supplement*. USA: Princeton University Press.
- Rizzo, A. M., & Mendez, C. (1990). *The Integration of Women in Management*. New York: Quorum Books.
- Roberts, A. (2012). Financial Crisis, Financial Firms and Financial Feminism? The Rise of Transnational Business Feminism and the Necessity of Marxist-Feminist IPE. *The Journal of the Society for Socialist Studies* 8, 85 – 108.
- Sanday, P. R. (1981). *Female Power and Male Dominance: On the Origins of Sexual Inequality*. Newyork: Cambridge University Press.
- Schmidt, K. (2007). *Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alan Göbeklitepe: En Eski Tapınağı Yapanlar*. (Çev.). Rüstem, A. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Scott, J. W. (1996). *Feminism and History: Oxford Readings in Feminism*. New York: Oxford University Press.
- Scott, J. W. (1999). *Gender and the Politics of History*. Newyork: Columbia University Press.
- Scott, J. W. (2019). *Sex and Secularism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Smith, G. E. 2007. Management History and Historical Context: Potential Benefits of its Inclusion in the Management Curriculum. *Academy of Management Learning & Education* 6, 522-533.
- Stalin, J. (2009). *Diyalektik Materyalizm ve Tarihsel Materyalizm*. (Çev.). Seyhan, Z. Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Stone, M. (2000). *Tanrılar Kadıncı*. (Çev.). Şarman, N. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Stuard, S. M. (1981). The Annales School and Feminist History: Opening Dialogue with the American Stepchild. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 7(1), 135-143.
- Tanner, N. M. (1981). *On Becoming Human*. London: Cambridge University Press.
- Thomson, A. (2001). The Case for Management History. *Accounting, Business & Financial History* 11(2), 99-115.
- Todd, I. A. (1976). *Çatal Höyük in Perspective*. USA: Menlo Park.
- Townsend, C. (2019). *Fifth Sun: A New History of the Aztecs*. Newyork: Oxford University Press.
- TDK, (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.

Van Fleet, D. D., & Wren, D. A. 2005. Teaching History in Business Schools: 1982-2003. *Academy of Management Learning & Education* 4, 44-56.

Vincent, J. R. (2006). *An Intelligent Person's Guide to History*. London: Duckworth and Co. Ltd.

Watkins, T. (2010). New Light on Neolithic Revolution in South-West Asia. *Antiquity* 84(325), 621-634.

West, M. A. (2012). *Effective Team Work: Practical Lessons from Organizational Research*. (3rd ed.). West Sussex, United Kingdom: John Wiley & Sons.

Wiesner-Hanks, M. (2011). *Gender in History: Global Perspectives*. Oxford: John Wiley & Sons.

Wren, D. A. (1987). Management History: Issues and Ideas for Teaching and Research. *Journal of Management* 13(2), 339-350.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bu araştırmanın amacı, tarihin nasıl yazıldığını ve kadınların tarihte neden aktif rolde olmadığını araştırmaktır. Yazılı tarihte kadınlar, erkeklerin egemenliğinde görünmez nesnelere ve marjinal gruplardır. Bu çok yönlü bir sosyal ve yönetsel problemdir. Bu problemin nasıl ortaya çıktığını, kaynaklarının neler olduğunu ve tarih boyunca nasıl şekillendiğini keşfetmek, problemin çözümüne önemli katkılar sağlayabilir. Araştırmada problemin nasıl ortaya çıktığı, kaynağı ve nasıl şekillendiği soruları araştırılarak geçmişteki olayların gözlemlendiği dolaylı gözleme dayalı nitel bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın temel sorusu şudur: "Kadınlar erkekler tarafından eşit bir tür olarak kabul edilseydi ve kadınların yetenekleri ve yönetim becerileri objektif olarak değerlendirilseydi, kadınların görünürlüğü açısından yazılı tarih nasıl olurdu?" şeklindedir. Bu temel soru ekseninde, aşağıdaki araştırma soruları ele alınmıştır: Tarihsel düşünce süreci ve yazılı tarih nasıl şekillenmiştir? Kadınlar, yönetim ve iktidar açısından yazılı tarihte görünmezlikleriyle nasıl mücadele etmişlerdir? Kadınların tarihi nasıl ortaya çıkmıştır ve yapılan çalışmalar nelerdir? Tarih yazarken kadınların yaşamlarıyla ilgili tarihsel gerçekler nelerdir ve bu gerçeklere yer verilmiş olsaydı nasıl bir yönetim ve dünya tarihi ortaya çıkardı? Makalede öncelikle tarihçi ve tarihsel düşünce süreci incelenmiş, yazılı tarihin erkeklerin tarihi olduğu açıklığa kavuşturulmuştur. Kadının yaşam döngüsü ve kültürel değişimi yönetmedeki tarihsel rolü, kadın tarihinin diyalektiği, tarihte iz bırakan kadınlar, kadın kimliğinin tarihten nasıl silindiği, Annales hareketinin kadın tarihine ve dönüşümüne dolaylı katkısı, feminist çalışmalarla kadın tarihine dönüşüm, kadınları toplumun ve tarihin merkezine yerleştirmek araştırılan diğer konulardır. Araştırmada kadınların tarihsel ve toplumsal rollerine ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler arasında toplumun yarısını oluşturan kadınları da içermesi gereken yazılı bir tarih ve kadın ve erkeğin eşit olduğu kavramsal bir tarihsel örüntüye ihtiyaç vardır. Yönetim becerilerini geliştirmek için tarihin tarafsız olması gerektiğinin de altı çizilmiştir (Wren, 1987; Thomson, 2001; Smith, 2007). Evrimsel değişimde ilk örgütlü yönetim yapıları eski çağlarda kadın egemen anaerkil toplumlardır (Fişek, 2015: 51). Anaerkil toplum düzeni doğal bir yapıdır; bireysel mülkiyet, aile ve devlet yoktur, toplumsal mülkiyet hakimdir. Tanrı, yöneten ve karar veren kadındır, temel değerler eşitlik, evrensel kardeşlik, cinsel özgürlük, anne sevgisine ve şefkatine dayalı ahlak ilkesidir ve en büyük günah başkalarına zarar vermektir (Bachofen, 1861). Sabanın tarımda kullanılmasıyla birlikte bireysel mülkiyete geçiş, köleleştirme ve erkek egemenliği başlamıştır. Geçmişin kaydedilmesi, tanımlanması ve yorumlanması tarihin yazıldığı M.Ö. 3000 yıllarında gerçekleşmiştir. Kadınlar tarihte ancak 19. yüzyılda yer almışlardır. Yazının icadından sonra erkeklerin egemen olduğu ataerkil toplumsal yapı yazılı tarihe geçmiş ve anaerkil düzen göz ardı edilmiştir (Fişek, 2015: 54-56; Badinter, 1991: 53-88; Childe, 2017: 55; Engels, 1978: 54). Ataerkil toplumsal düzen, hırs, açgözlülük, bencillik, kibir ve güç mücadeleleriyle şekillenmiştir; bu düzen içinde şekillenen devlet, mülkiyet ve aile uygulamaları ile ortaya çıkan mutsuzluk, adaletsiz ve eşit olmayan uygulamalar, insanları mutluluk veren adil bir yönetim düzeni arayışına itmiştir (Engels, 1978). Kadınların, kadın tarihinin gerçekliğine dair sezgileri ve tarihteki çelişkilerin üstesinden gelmelerini sağlayan akıl yürütme yöntemi olan kadın diyalektiği, kadınlara bir

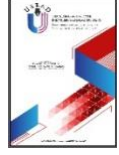
güç alanı sağlamaktadır (Lerner, 1986: 5-6). Öte yandan kadınlar, erkek egemen ataerkil sistemin somut engelleriyle mücadele ederken aktif ve pasif stratejiler geliştirmekte, sistemle pazarlık yapmakta ve bir güç alanı oluşturmaktadırlar (Kandiyoti, 1988: 274). Ataerkil pazarlıkların veya kadın diyalektiğinin olumlu etkileri, son otuz yılda genişleyen tarih biliminde görülebilir. Erkek merkezli tarihsel çerçeve, 1970'lerin kadın tarihi hareketi tarafından sorgulanmıştır. Bu sorgulama, kadın tarihindeki genişlemeyi ve tarihçilerin yorumlarında bir dönüşümü başlatmıştır (Wiesner-Hanks, 2011: 6-7). Lerner, toplumsal bilinci değiştirmeyi, eril egemen ataerkil yapıyı toplumsal bellekten silmeyi ve kadını toplumsal belleğin merkezine yerleştirmeyi önermektedir. Ancak kadınların sergilediği kadınsı değerler, merkezi yönetime karşıdır ve kadınlar merkeze taşınırken sistemi dönüştürürler (1986: 228). Ortaya çıkan dönüştürülmüş yapı, eşitlikçi, adil, evrensel kardeşlik, sevgi, barış ve katılımcılığa dayanır. Bu özellikler, günümüzün kadın liderlerinin sergilediği doğal dişil değerlerdir ve eski zamanlarda anaerkil toplumların değerleri olarak tanımlanan günümüzün çağdaş değerleridir (West, 2012; Arnold ve Loughlin 2013; Peterson, 2018; Akbaş, 2020). Sonuç olarak eşitlikçi, ayrımcılıktan uzak, kadınsı değerleri dışlamayan, tarihte erkeklerin olduğu kadar kadınların da rollerini ve başarılarını anlatan bir tarih, bütünleştirici bir çerçevede yönetim tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. 2021 yılında Azteklerin medeni, sanatkâr ruhlu, cinsiyetçi olmayan, eşitlikçi yönlerini anlatarak Aztek tarihini yeniden yazan Townsend'in (2020) araştırması, kadınların da dahil olduğu, ön yargıdan uzak yazılı tarihin olabileceğini gösteren güzel bir örnektir. Bir diğer örnek ise Amerika Birleşik Devletleri, İsveç, Almanya, Norveç, Finlandiya, İzlanda gibi ülkeleri yöneten kadın liderlerin başarılı uygulamalarıdır. Bu kadınların tarihte yer almalarının yanı sıra başarılı yönetim uygulamalarıyla tarih "yazmaları" da beklenebilir.

EXTENDED ABSTRACT: The purpose of this research is to investigate how history was written and why women did not take an active role in history. In written history, women exist as invisible objects under the rule of men and they are marginal groups. This is a multifaceted social and managerial problem. Discovering how this problem emerged, what its sources are and how it has been shaped throughout history can make important contributions to the solution of the problem. A qualitative study based on indirect observation was conducted by investigating the questions of how the problem emerged, its source and how it was shaped by observing past events. The basic research question is "If women were accepted as an equal species by men and if women's talents and management skills were objectively evaluated, what would written history be in terms of women's visibility?" Within the context of the basic research question following research were raised: How did the historical thought process and written history take shape? How have women struggled with their invisibility in written history in terms of management and power? How did the history of women emerge and what are the studies done? What are the historical facts about women's lives in writing history, and if these facts were included, what kind of management and world history would emerge? In the article, firstly historian and historical thought process was examined, and it was clarified that written history is the history of men. Other topics searched include the historical role of women in managing life cycle and cultural change, dialectic of women's history, women who left their marks in history, how woman identity was erased from history, the indirect contribution of the Annales movement to women history and transformation by feminist studies that place women at the center of society and history. In the research some assessments were developed regarding the historical and social roles of women. Among these assessments are the need for a written history that should include women who make up half of the society, and a conceptual historical pattern in which men and women are equal. It is also underlined that history must be unbiased to develop management skills (Wren, 1987; Thomson, 2001; Smith, 2007). In the evolutionary change, the first organized management structures were female dominated matriarchal societies in ancient times (Fişek, 2015: 51). Matriarchal social order is a natural structure; there is no individual property, family, and state, social property prevails. God is the woman who rules and decides, the core values are equality, universal fraternity, sexual freedom, moral principle based on maternal love and compassion, the greatest sin being to harm others (Bachofen, 1861). With the use of plow in agriculture, the transition to individual property,

enslavement and masculine domination started. Recording, identification and interpretation of the past took place in 3000 BC when history was written. Women were recognized in history only in the 19th century. After the invention of writing, the patriarchal social structure dominated by men was recorded in the written history and the matriarchal order was ignored (Fişek, 2015: 54-56; Badinter, 1991: 88; Childe, 2017: 55; Engels, 1978: 54). Patriarchal social order was molded by ambition, greed, selfishness, arrogance and power struggles; the unhappiness, unfair and unequal practices that emerged with the state, property and family practices shaped within this order pushed people to seek a just management order that gives happiness (Engels, 1978). The reasoning that enables women to gain insight to the reality of women's history and overcome contradictions in history, the dialectic of women provides a power field for women (Lerner, 1986: 5-6). On the other hand, women develop active and passive strategies, bargain with the system and create a power field while struggling against the concrete obstacles of the masculine dominant patriarchal system (Kandiyoti, 1988: 274). The positive effects of patriarchal bargains or women's dialectics can be seen in the science of history that has expanded in the last thirty years. The male-centered historical framework was questioned by the Women's History movement of the 1970s. This questioning initiated the expansion in Women's History and a transformation in the practices of historians (Wiesner-Hanks, 2011: 6-7). Lerner proposes to change social consciousness, erase the masculine dominant patriarchal structure from the social memory and place women at the center of social memory. However, the feminine values displayed by women are against the centralized management and they transform the system while moving to the center (1986: 228). Resulting transformed structure is egalitarian, just, based on universal fraternity, love, peace and participation. These features are the natural feminine values exhibited by today's female leaders and they are defined as contemporary, despite the fact that they have been the values of matriarchal societies in ancient times (West, 2012; Arnold and Loughlin 2013; Peterson, 2018; Akbaş, 2020). As a result, a history that is egalitarian, free from discrimination, not excluding feminine values, and explaining the role and achievements of women as well as men in history, is expected to provide a better understanding of the history of the management as an integrative framework. The research of Townsend (2020), who rewrote the Aztec history by explaining the civilized, artistic, non-sexist, egalitarian aspects of the Aztecs, is a good example showing that the truth can be revealed without any prejudice if women were also involved in writing history. Another example is the successful management of women leaders who rule countries such as the United States, Sweden, Germany, Norway, Finland, and Iceland. These women, in addition to taking place in history are quite possible to "write" history through their successful management practices.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Nisan 2022, April 2022
e issn: 2687-2641

SÜRDÜRÜLEBİLİR ÜRETİMİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

OBSTACLES TO SUSTAINABLE PRODUCTION AND SUGGESTIONS FOR
SOLUTIONS

Zeynep ÖZGÜNER

Dr. Öğr. Üyesi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi,
İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Anabilim Dalı
Gaziantep/Türkiye.

Asst. Prof., Hasan Kalyoncu University, Faculty of Economics, Administrative and
Social Sciences, Department of Business,
Gaziantep/Turkey.

zeynep.ozguner@hku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8694-7275

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1054565

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 07.01.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 06.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Özgüner, Z. (2022).
Sürdürülebilir Üretim Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 40-63.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Son yıllarda hızla artan nüfus ve buna bağlı olarak sürekli artış gösteren talep, bunun yanında hızla tükenen kaynaklar ve küresel ısınma, çevre kirliliği, enerji fiyatlarının artması gibi fiziki koşulların kötüleşmeye başlaması gibi gelişmeler küresel çapta sürdürülebilirlik farkındalığının artmasına neden olmuştur. Böylece üretim işletmeleri kârlılığın ötesinde, tüm paydaşların refahını içeren bütünsel bir yaklaşımı benimsemek zorunda kalmıştır. Bu yaklaşımı temsil eden sürdürülebilir üretim; olumsuz çevresel etkileri en aza indiren, enerji ve doğal kaynakları koruyan, çalışan ve tüketiciler için güvenli bir ortam sağlamayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir. Özellikle işletmeler ve ülkeler açısından sürdürülebilir performans artışlarına yaptığı önemli katkılar sayesinde bu yaklaşım, son on yılda oldukça önemli hale gelmiştir. Sürdürülebilir performans artışlarının sağlanabilmesi noktasında sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çalışma ile sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin belirlenmesi ve bu engellerin önem düzeylerine göre önceliklendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanında, bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerini önem düzeyine göre belirlemek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Yapılan literatür araştırmasıyla belirlenen 8 engelleyici faktör Entropi yöntemi kullanılarak, belirlenen 9 çözüm önerisi SWARA yöntemiyle değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular finansal kısıtlamaların sürdürülebilir üretimin önündeki en önemli engel olduğunu göstermektedir. Yine sonuçlar, sürdürülebilir üretim için yasal mevzuatın güçlü bir şekilde uygulanması ve destekleyici yasaların çıkartılması önerisinin en önemli çözüm yolu olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Üretim, Entropi, SWARA

Abstract: In recent years, the rapidly increasing population and the constantly increasing demand, as well as rapidly depleting resources and the deterioration of physical conditions such as global warming, environmental pollution, and increase in energy prices have increased the awareness of sustainability on a global scale. Thus, manufacturing businesses have had to adopt a holistic approach that includes the welfare of all stakeholders, beyond profitability. Sustainable production that represents this approach; has an understanding that minimizes negative environmental effects, protects energy and natural resources, and aims to provide a safe environment for employees and consumers. This approach has become very important in the last ten years, especially thanks to its significant contributions to sustainable performance increases for businesses and countries. In order to achieve sustainable performance increases, it is necessary to remove the obstacles to sustainable production. With this study, it is aimed to determine the obstacles in front of sustainable production and to prioritize these obstacles according to their importance levels. In addition, it is another aim of the study to determine the solution proposals for the elimination of these obstacles according to the level of importance. The 8 inhibitory factors determined by the literature research were evaluated using the Entropy method, and the 9 solution proposals determined were evaluated with the SWARA method. The findings show that financial constraints are the most important obstacle to sustainable production. Again, the results showed that the strong implementation of legal regulations and the enactment of supportive laws for sustainable production is the most important solution.

Key Words: Sustainable Production, Entropy, SWARA

GİRİŞ

Sürdürülebilir üretim, son yıllarda büyük önem kazanan ve işletmelere geleneksel uygulamalardan yenilikçi uygulamalara geçişte yardımcı olan bir yaklaşımdır. Küreselleşme başta olmak üzere yaşanan gelişmeler işletmelerin, dünyanın geleceğinin korunması noktasında sürdürülebilir uygulamaların önemini anlamalarına yardımcı olmuştur (Niu vd., 2019: 17). Sanayileşme hızına paralel olarak hızlanan sürdürülemez tüketim, çevresel bozulmanın en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Tüketim sonrası evsel atıklar da dahil

olmak üzere katı atık hacminin de rahatsız edici bir oranda büyüdüğü görülmektedir (Eisenmenger vd., 2020). Geleneksel üretim uygulamaları, yenilenemeyen kaynakları düşük verimlilikte kullandıktan sonra gerek çevreyi gerek doğal kaynakları ve toplumu olumsuz etkileyebilecek atıkları doğaya bırakmaktadır (Cai ve Lai, 2021: 110). Sürdürülebilir olmayan tüketim ve üretim kalıpları sadece çevre üzerinde değil, aynı zamanda toplum, ekonomi ve işletmeler üzerinde de her zamankinden daha büyük bir etkiye sahiptir (Cao vd., 2015: 339).

Bu olumsuz etkilere çözüm üretme zorunluluğu tüketiciler ve toplum için daha iyi sağlık, güvenlik ve yaşam kalitesi sunan yeni bir yaklaşımın ortaya konulmasını sağlamıştır (Chen vd. 2013: 2186; Gimenez vd., 2012: 150). Bu doğrultuda ortaya çıkan sürdürülebilir üretim yaklaşımı; çevreye en az zarar veren ürünlerin üretilmesi, enerji ve doğal kaynakların korunması, çalışan, toplum ve tüketici için güvenilir ve ekonomik bir yapının oluşturulmasını ifade etmektedir (Heijungs vd., 2010: 423). Sürdürülebilir üretimin amacı iş operasyonlarını ve hacmini mevcut çevre koşullarına uyarlamak, doğal kaynakları etkin yönetmek, ürünleri rasyonel bir biçimde üretmek ve bunları çevreye zarar vermeyecek şekilde kullanmaktır (Wu vd., 2019: 642).

Bu çalışmada, geniş bir literatür araştırması yapılarak sürdürülebilir üretimin önündeki engeller ve bu engellerin giderilmesi için gereken çözüm önerilerinin belirlenmesi amaçlanmış, yapılan analizlerle birlikte karar vericilere önerilerde bulunmak amacıyla çevresel, ekonomik ve sosyal kriterleri kapsayan önerilerin önem düzeylerinin de belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışma kapsamında sürdürülebilir üretim modeline ilişkin detaylı bilgilere yer verildikten sonra literatürde konu ile ilgili mevcut çalışmalara yer verilmektedir. Ayrıca, sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin değerlendirilmesi için Entropi yöntemi; belirlenen engellerin ortadan kaldırılması için sunulan çözüm önerilerinin değerlendirilmesi için SWARA yöntemi uygulanmıştır. Yöntemlerin kullanıldığı farklı alanlarda yapılmış bazı çalışmalara da çalışmanın üçüncü kısmında yer verilmektedir. Çalışmanın dördüncü kısmında kullanılan yöntemle ilişkin bilgilere yer verilmektedir. Araştırmada kullanılan engeller, çözüm önerileri ve analiz sonuçları çalışmanın beşinci bölümünde yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise elde edilen bulgular yorumlanarak, çeşitli öneriler sunulmuştur.

1. Sürdürülebilir Üretim

Sürdürülebilir üretim sistem risklerini azaltmak, kişiselleştirilmiş müşteri taleplerini karşılamak, enerji tasarrufu sağlamak, kaynak verimliliğini artırmak ve sosyal sorumluluğu ön plana çıkarmak için oldukça cazip bir üretim stratejisidir (Ghobakhloo, 2018: 911).

Sürdürülebilir üretimin işletmelerde başarılı bir şekilde uygulanması için çevre bilincinin organizasyon kültürüne yerleştirilmeli, ürün ve süreç tasarımı sürdürülebilirlik üzerine inşa edilmeli, yeniden yapılanma ve değişim mühendisliği uygulamaları sürdürülebilir konular üzerinde yapılmalı, işletmelerin performans

ölçümleri sürdürülebilir göstergelerle ifade edilmeli ve üretim süreçlerinde temiz ve çevre dostu teknolojiler kullanılmalıdır (Samvedi vd., 2013: 2436).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde çevresel kaynaklarda yaşanan hızlı tükenmenin başlıca nedeni bu ülkelerde yaygın olan geleneksel üretim anlayışıdır. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, gelişmekte olan ülkelerin yetersiz fonlar, yetenekli ve eğitimli iş gücünün azlığı gibi nedenlerden dolayı sürdürülebilir üretimi benimsemekte zorlandıkları görülmektedir (Bhanot vd., 2017: 4414). Gerek işletmelerin gerek ülkelerin küresel rekabet güçlerini artıran sürdürülebilir üretim, ekonomik başarının en önemli dayanak noktalarından birini temsil etmektedir. Bu nedenle işletmelerin birçok engel olmasına rağmen doğru stratejilerle sürdürülebilir üretim uygulamalarını benimsemesi gerekmektedir (Bhandari vd., 2019: 159).

1.1. Sürdürülebilir Üretimin Önündeki Engeller

Sürdürülebilirliğin temelinde yatan kavram, gelecek nesillerin kaynaklarını tüketmeden mevcut ihtiyacı karşılamaktır. İşletmeler sürdürülebilir üretim uygulamalarının önemini farkına varmaya başlasalar bile, bu uygulamalara adapte olma noktasında çok zorlukla karşılaşmaktadırlar. Yetersiz sürdürülebilirlik bilgisi, kavramı benimsemekte tereddüt ve finansal kısıtlamalar gibi faktörler bazı önemli problemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sing vd. 2021).

Sürdürülebilir üretimin önündeki engelleri şu şekilde belirtmek mümkündür (Zarte vd., 2019: 341; Bhanot vd., 2017; Malek ve Desai, 2019; Mangala vd., 2017; Mont ve Leire, 2009; Luthra vd., 2016: 347);

- Sürdürülebilir üretim konusunda sınırlı bilgi ve kaynak eksikliği
- İşletmelerde sosyal ve çevresel olaylara karşı yüksek farkındalığın oluşmaması
- Sosyal, çevresel ve kârlılık arasındaki dengesizlikler
- Sürdürülebilirlik göstergelerindeki belirsizlik veya karmaşıklık
- İşletme kültürü ve vizyonunda konunun yer almaması
- Yönetimin yetersiz desteği
- Kurumun fon vb. kaynak yetersizlikleri
- Yeni uygulamalara geçiş için gerekli esnekliğin olmaması
- Mevcut geçerli sürdürülebilir üretim uygulamaları ve teknolojileri hakkında sınırlı teknik bilginin
- Sürdürülebilir üretim uygulamalarının entegrasyonu noktasında çalışanların düşük motivasyonu
- Yaşanan ekonomik krizler
- Konu ile ilgili yeterli fayda-maliyet göstergelerine ulaşılamaması
- Yerel müşterilerin yeşil ürünlere olan taleplerinin düşüklüğü

- Eğitimli personel eksikliği ve yetersizliği
- Çevresel ve sosyal mevzuatın zorlayıcılığı ve takibi noktasındaki yetersizlikler
- Üretim endüstrisindeki düşük şeffaflık
- Yenilikçi uygulamaların kabul düzeylerinin düşük olması

İşletmelerin sürdürülebilir üretimin önündeki bu engelleri iyi analiz etmeleri, bunlarla mücadele etme noktasında alınacak kararların başarısını artıracaktır. Bu da işletmelerin sürdürülebilir üretim performanslarını artıracak ve bunun sonucu olarak da ekonomik başarı gelecektir (Govindan vd., 2014: 559).

1.2. Sürdürülebilir Üretimin Önündeki Engeller İçin Çözüm Önerileri

Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması işletmeler açısından dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Üstesinden gelinemeyen bu engeller, işletmelerin sürdürülebilir üretim uygulamalarına geçişini zorlaştırdığı gibi kaynak ve süreç yönetiminde verimsizliği artıracaktır. Bu da işletmelerin yüksek maliyetlerle faaliyette bulunmasına neden olacak ve rekabet güçlerinin zayıflamasına neden olacaktır. Öte yandan oldukça kısıtlı hale gelen doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı nedeniyle çevresel ve sosyal olumsuz etkilerin önüne geçilmesi imkânsız hale gelecektir (Govindan vd., 2016: 187).

Sürdürülebilir üretimin önündeki engelleri ortadan kaldırmak için aşağıdaki çözüm önerilerini sunmak mümkündür (Govindan vd., 2016: 187-190; Diabat vd., 2014: 199; Dangelico vd., 2015: 568; Luthra vd., 2016);

- Çevre dostu yeşil uygulamalara geçilmesi,
- Sürdürülebilir üretim uygulamaları için altyapı ve tesislerin geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir üretim uygulamaları için ileri teknolojilerin yaygın kullanımı,
- Paydaşlar arasında çevresel ve toplumsal sorunlara ilişkin bilincin yaygınlaştırılması,
- Hükümet tarafından etkili politikaların geliştirilmesi,
- Endüstrilerin sorunları ve çevre dostu fikirleri paylaşımları için ortak bir platform oluşturulması,
- Sürdürülebilir ürünler konusunda kamuoyunun bilinçlendirilmesi,
- Çalışanlar, çevresel konulardaki beceri ve yeterliliklerinin geliştirilmesi,
- Sürdürülebilir atık yönetiminin uygulanması,
- Yeşil teknolojiler için kamu kurumları ve üniversitelerden düşük maliyetli danışmanlık alınması ve sürdürülebilir projelerin başlatılması,
- Sürdürülebilir operasyonların proaktif planlara entegre edilmesi,
- Yönetimsel farkındalığın artırılması, yeşil süreçlerin ve ürünlerin önemi konusunda yöneticilere eğitimler verilmesi,

- Çevre yönetim sisteminin kurulmasında tüm paydaşların katılımının sağlanması önerilmektedir.

2. Literatür Araştırması

Çalışmanın bu bölümünde sürdürülebilir üretimin önündeki engeller ve bu engelleri bertaraf etmek için ortaya konulan çözüm önerileri ile ilişkili olarak literatürde yer alan bazı araştırmalar incelenmektedir.

Hamalainen vd. (2018) yaptıkları vaka çalışmasında üretimde sürdürülebilirlik araştırmalarının önündeki engelleri belirlemiştir. Çalışma sonunda konu ile ilgili karmaşık ve belirsiz literatürün araştırmacılar açısından önemli engel olduğu vurgulanmıştır. Zailani vd. (2017) yaptıkları çalışmada Malezya'da sürdürülebilir üretimin önündeki engelleri araştırmıştır. Araştırma sonucunda teknik yetersizlikler, bilgi eksikliği, kaynak yetersizliği ve algı yetersizliği gibi önemli engellerin olduğunu belirtmişlerdir. Gardas vd. (2018) çalışmalarında Delpi-DEMATEL yöntemlerini kullanarak sürdürülebilir üretimin önündeki engelleri öncelik sıralarını belirlemiştir. Çalışma sonucunda etkili hükümet politikalarının eksikliği, zayıf alt yapı ve düşük entegrasyon seviyesinin sürdürülebilir üretimi engelleyen en önemli faktörler olduğunu belirtilmiştir. Jabbour vd. (2018) Çevre dostu tasarımın önündeki engelleri belirlemek amacıyla yapmış olduğu çalışmada DEMATEL yönteminden yararlanmıştır. Elde edilen bulgular Ar-Ge ve teknoloji kullanımının yetersizliği, yeterli bilgi ve bilimsel verinin bulunmaması ve yetersiz yasal teşvikler gibi engellerin ön plana çıktığını göstermiştir. Massoud vd. (2010) Lübnanlı işletmeler üzerinde yaptığı araştırma sonucunda devlet desteği ve teşviklerin yetersizliği ve net fayda/maliyet bilgisinin yetersizliği gibi engellerin sürdürülebilir üretimi engellediğini belirtmiştir. Luthra et al. (2016) sürdürülebilir üretim ve tüketimin önündeki engelleri belirlemek için; Wu vd. (2017) ise hastane işletmelerinin sürdürülebilirliklerinin önündeki engelleri değerlendirmek için DEMATEL yönteminden yararlanmıştır.

Sürdürülebilir üretimin önünü açabilecek çözüm yollarının araştırıldığı çalışmalardan birinde Almedia vd. (2013) sürdürülebilir üretim için hükümetlerin yeterli bütçe ayırmaları ve çevreci teknolojilerin kullanımını yaygınlaştırılması için gerekli tedbirlerin alınması gerekliliğini belirtmiştir. Lorek ve Spangenberg (2014) yaptıkları çalışmada sürdürülebilir üretimin teşvik edilmesi noktasında sosyal inovasyonun hâkim kılınması ve bunun hükümet politikalarıyla desteklenmesi gerektiği sonucunda ulaşmıştır. Maruthi ve Rashmi (2015) çalışmalarında sürdürülebilir üretim için çevre dostu girdi kullanımının ve süreçlerin tamamında çevreci bir anlayışın benimsenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

3. Yöntem

3.1. Entropi Yöntemi

Entropi kavramı, evrendeki tüm sistemlerin herhangi bir enerjiye maruz kalmadan, doğal ortamlarına bırakıldığında zamanla düzensizliğe, dağınıklığa ve bozulmaya doğru gideceğini ifade etmektedir (Taslaman, 2006: 90). Birçok disiplinde kullanılan ve fiziksel bir kavram olan Entropi, 1948'de Shannon

tarafından enformasyon teorisine uyarlanmıştır. Enformasyon Entropisi'ne göre bir karar verme sorunu karşısında mevcut verilerin sayısı ve değeri, kararın geçerliliğinin ve kalitesinin miktarını ölçmektedir (Wu vd., 2011: 5163). Entropi metodunda hayata geçirilen basamaklar, alt bölümde formüllerle ifade edilmiştir. Entropi yöntemi kriterlere ait ağırlıkların hesaplanması amacıyla kullanılan Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden birisidir. Entropi yönteminin adımları aşağıda belirtilmiştir (Shanon, 1948: 382; Wang ve Lee, 2009: 8983; Chen, 2020: 2);

Adım 1: İlk olarak karar matrisi düzenlenmektedir.

$$D = \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ A_m \end{matrix} \begin{bmatrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1n} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ X_{m1} & X_{m2} & \dots & X_{mn} \end{bmatrix} \quad (1.1)$$

Adım 2: Karar matrisinin normalizasyonu (p_{ij}) ile hesaplanmaktadır.

$$p_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad \forall i, j \quad (1.2)$$

Karar matrisinin normalizasyonunda ise farklı ölçü biriminde olan kriterlerin aynı ölçü birimine indirgenmesi ve hesaplamaları kolaylaştırarak ortak bir değer oluşturulma işlemidir.

Adım 3: Kriterlere ait Entropi değerleri (e_{ij}) ile hesaplanmaktadır.

$$e_{ij} = -k \cdot \sum_{j=1}^n p_{ij} \cdot \ln(p_{ij}) \quad (1.3)$$

$$i=1,2,\dots,m \text{ ve } j= 1,2,\dots,n$$

$$k=(\ln(m))^{-1} \quad e_{ij}=0 \leq e_{ij} \leq 1$$

$$k: 1/ \ln(m) \quad (\text{Entropi katsayısı})$$

$$d_j = 1 - E_j \quad (\text{Farklılaşma derecesi})$$

Adım 4: Aşağıdaki eşitlikle her bir kriterin ağırlığı (w_j) ile hesaplanmaktadır.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (1.4)$$

3.2. SWARA Yöntemi

SWARA yönteminin oldukça yeni bir tekniktir. Kullanım kolaydır ve bunun yanında, bu yöntemle elde edilen bulguların yüksek doğruluğa sahiptir (Zolfani ve Sapauskas, 2013: 409). Belirtilen bu avantajları nedeniyle araştırma kapsamında SWARA yöntemi tercih edilmiştir. Çok Kriterli Karar Verme problemlerinde kullanılan SWARA yöntemi uzman görüşlerine odaklı bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Kriter ağırlıklarının hesaplanmasında ve alternatiflerin değerlendirilmesinde uzman görüşleri oldukça önemlidir. Bu nedenle SWARA yöntemi subjektif değerlendirmeler gerektiren uygulamalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Uzmanlar, bilgi ve deneyimlerine göre kriterleri önem sırasına göre en önemliden en az önemliye doğru sıralar ve ardından kriterlerin ağırlıklarını

belirler. (Zolfani vd., 2015; Prajapati vd. 2019). SWARA yönteminin adımları aşağıda belirtilmiştir (Keršulienė vd., 2010; Maghsoodi vd., 2019; Zolfani ve Saparauskas, 2013);

Çok kriterli bir karar verme probleminde, nihai sonucu etkileme özelliğine sahip, kriterlerin önem ağırlıklarının belirlenmesine imkân veren yöntemlerden birisi İngilizcesi "step-wise weight assessment ratio analysis" olan ve Türkçeye "adım adım ağırlık değerlendirme oran analizi" olarak çevrilebilecek SWARA yöntemidir (Uludağ ve Doğan, 2021: 347). Yöntem, uzman görüşmelerinin koordine edilmesine ve onlardan elde edilen verilerin bir araya getirilmesine olanak tanımaktadır. Çalışmada uzman değerlendirmelerine bağlı olarak kriterleri tutarlı ve kademeli şekilde karşılaştırmak yoluyla kriterlerin ağırlıklarını belirlemek amacıyla SWARA yöntemi tercih edilmiştir. Yöntemin uygulanması ile birlikte uzman bakış açısının temel belirleyici olduğu ve bu bağlamda her uzmanın kriterleri kendi fikirlerine, görüşlerine, bilgi ve deneyimlerine göre en önemli kriter ilk sırada en az önemli kriter son sırada olacak şekilde sıralamaları, genel sıralamanın da ortalama değerlerin dikkate alınarak hesaplandığı ifade edilmektedir. Genel sıralama sonrasında her bir karar vericinin kriterleri karşılaştırılarak kriter ağırlıklarının belirlenmesi sağlanmaktadır.

Aşama 1: Uzmanlar ya da karar vericiler tarafından karar problemi ile ilgili kriterler azalan önem derecesine göre sıralanır. Bireysel değerlendirmeleri yansıtacak sıralamaların geometrik ortalaması alınarak genel bir sıralama elde edilir.

Aşama 2: Her bir kriterin göreceli önemi belirlenir. Bu bağlamda, j 'inci kriter $j+1$ 'inci kriterle karşılaştırılarak $j+1$ 'inci kriterle göre ne kadar önemli olduğu tespit edilir. Bu, s_j ile gösterilir ve ortalama değerin karşılaştırmalı avantajı olarak değerlendirilir.

Aşama 3: Aşağıdaki eşitlik dikkate alınarak k_j katsayısı hesaplanır.

$$k_j = \begin{cases} 1, & j=1 \text{ ise} \\ s_j + 1, & j>1 \text{ ise} \end{cases} \quad (2.3)$$

Aşama 4: Bu aşamada eşitlik dikkate alınarak q_j değişkeni belirlenir.

$$q_j = \begin{cases} 1, & j=1 \text{ ise} \\ \frac{s_{j-1}}{k_j}, & j>1 \text{ ise} \end{cases} \quad (2.4)$$

Aşama 5: Eşitlik dikkate alınarak j 'inci kriterin göreceli ağırlığını temsil eden w_j değeri hesaplanır.

$$w_j = \begin{cases} 1, & j=1 \text{ ise} \\ \frac{q_j}{\sum_{j=1}^n q_j}, & j>1 \text{ ise} \end{cases}, (j = 1, 2, \dots, n) \quad (2.5)$$

4. Uygulama

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak sürdürülebilir üretimin önündeki engeller ve bu engellerin aşılması noktasında öne sürülen çözüm önerileri belirlenmiştir. Bu kapsamda gerçekleştirilen geniş bir literatür araştırması neticesinde çok

sayıda faktör arasından uzman görüşleri alınarak belirlenen, 8 adet engelleyici faktör ve 9 adet çözüm önerisi, araştırma kapsamında analize tabi tutulmuştur. Sürdürülebilir üretimin önündeki engelleyici faktörler Tablo 1’de sunulmuştur.

Faktör	Engeller	Açıklamalar	Kaynaklar
E1	Yetersiz yasal çerçeve	Sürdürülebilir üretim ile ilgili yasaların uygulanması noktasında mevzuat eksikliklerinin bulunması işletmelerin bu konuda herhangi bir yasal baskı hissetmelerini engellemektedir.	
E2	Sürdürülebilir atık yönetiminin eksikliği	Hedeflenen sürdürülebilir üretim uygulamaları için gerekli atık bertaraf sistemlerinin yetersiz oluşu ve yüksek maliyetleri önemli engeller arasındadır.	
E3	Sınırlı teknik bilgi	İşletmeler sürdürülebilir üretim teknolojileri ile ilgili yeterli teknik bilgi ve becerilere sahip değildir. Bu durum bu uygulamaların üretim süreçlerine entegre edilmesini güçleştirmektedir.	
E4	Paydaşlar arasındaki düşük farkındalık	Paydaşların sürdürülebilir üretimin faydaları noktasında yeterli farkındalığa sahip olmaması önemi bir engeldir.	
E5	Üst yönetimin yetersiz desteği	Sürdürülebilir üretim için gerekli uygulamaların işletmeye kazandırılması noktasında yönetimin yeterli desteği sağlamamaktadır	
E6	Finansal kısıtlamalar	Sürdürülebilir üretim uygulamalarına yatırım yapmak için gerekli bütçelerin yetersiz olması, ihtiyaç duyulan yeşil teknolojilerin işletmeye kazandırılması noktasında engel teşkil etmektedir.	Zarte vd., 2019: 34; Bhanot vd., 2017; Malek ve Desai, 2019; Mangala vd., 2017; Mont ve Leire, 2009; Luthra vd., 2016: 347.
E7	Proaktif	Sürdürülebilir üretim için gerekli	

	planların yetersizliği	proaktif planlar eksiktir ve bu planlara uyulmamaktadır.	
E8	Eğitimsiz personel	Çalışanların sürdürülebilir üretim konusunda yetersiz eğitime sahip olması bu uygulamaların kabul süresini uzatmaktadır.	

Tablo 1: Sürdürülebilir Üretimin Önündeki Engeller

Çalışmada kullanılacak sürdürülebilir üretimi engelleyen faktörler belirlendikten sonra bu engeller için ortaya atılan çözüm önerileri belirlenmiştir. Çalışmada kullanılacak 9 adet çözüm önerisi Tablo 2’de gösterilmiştir.

Faktör	Çözüm Önerisi	Açıklamalar	Kaynaklar
ÇÖ1	Yasal mevzuatın güçlü bir şekilde uygulanması ve destekleyici yasaların çıkartılması	Sürdürülebilir üretim için hazırlanmış yasal mevzuatın eksiksiz bir şekilde uygulanması ve bunun kontrolünün sağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte teşvik edici yasaların çıkarılması gerekmektedir.	
ÇÖ2	Sürdürülebilir uygulamalar için yeterli bütçe ayırmak	Sürdürülebilir üretim uygulamalarına yatırım yapmak için gerekli bütçelerin üst yönetim tarafından tahsis edilmesi gerekmektedir.	
ÇÖ3	Çevresel yetkinlikler geliştirmek.	Çalışanlar, çevresel konulardaki beceri ve yeterliliklerinin geliştirilmesini sağlamak için eğitilmelidir.	
ÇÖ4	Yeşil teknolojiler için kamu kurumları ve üniversitelerden düşük maliyetli danışmanlık alınması ve sürdürülebilir projelerin başlatılması	Sürdürülebilir üretim uygulamaları noktasında kamu kurum ve kuruluşları ile üniversitelerden danışmanlık almak ve proje işbirlikleri oluşturmak	Govindan vd., 2016: 187-190; Diabat vd., 2014: 199; Dangelico vd., 2015: 568; Luthra vd.,

ÇÖ5	Yüksek kamuoyu bilinci oluşturmak	Sürdürülebilir üretim ile ilgili olarak kamuoyu bilinçlendirilmeli ve bu konu ile ilgili kamuoyu zihninde yer alan çevresel ve sosyal belirsizlikler giderilmelidir.	2016; Ameknassi vd., 2016
ÇÖ6	Sürdürülebilir üretim için alt yapı ve tesis geliştirmek	İşletmeler sürdürülebilir üretim teknolojilerinin üretim süreçlerine entegrasyonu için güçlü bir altyapı ve üst yapı oluşturulmalıdır.	
ÇÖ7	Üst yönetimin farkındalığını artırmak	Sürdürülebilir üretim noktasında üst yönetim cesaretlendirilmeli ve çevresel, sosyal ve kârlılık arasındaki dengesizlikler giderilmelidir.	
ÇÖ8	Çevre yönetim sistemleri kurmak ve tüm paydaşların katılımını sağlamak	İşletmeler üretim süreçlerinde çevre dostu uygulamaları yaygınlaştırmalı ve temiz üretimi sağlamalıdır. Etkin bir çevre yönetim sistemi oluşturulmalıdır.	
ÇÖ9	Sürdürülebilir üretimin proaktif planlara entegre edilmesi	Sürdürülebilirlik hedefleri ve operasyonları ile organizasyonel plan ve stratejiler uyumlu bir şekilde entegre edilmelidir.	

Tablo 2: Çözüm Önerilerine İlişkin Kriterler

Çalışmada kullanılacak faktörler belirlendikten sonra akademisyen ve sektör temsilcilerinden oluşan karar verici (Entropi için 5, SWARA için 3 karar verici) gurubu oluşturulmuştur. Bu aşamada karar vericilerin belirlenen göstergeleri karşılaştırarak, 0 ile 10 arası puanlama yapmaları istenmiştir.

Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin değerlendirilmesi için yapılan Entropi yöntemine ilişkin sonuçlar aşağıda belirtilmiştir;

Karar Vericiler	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8
KV 1	8	8	2	5	8	7	6	2
KV 2	10	7	3	6	8	7	8	2

KV 3	9	5	2	7	7	6	7	3
KV 4	10	8	3	7	8	7	6	3
KV 5	10	6	3	6	9	7	6	2
TOPLAM	47	34	13	31	40	34	33	12

Tablo 3: Karar Matrisi

Tablo 3'te ifade edildiği üzere karar matrisi oluşturulmuştur (Aşama 1). Sonraki aşama (Aşama 2) Karar matrisinin normalizasyonunu hesaplanmıştır.

Karar Verici	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8
KV 1	0,170	0,235	0,154	0,161	0,200	0,206	0,182	0,167
KV 2	0,213	0,206	0,231	0,194	0,200	0,206	0,242	0,167
KV 3	0,191	0,147	0,154	0,226	0,175	0,176	0,212	0,250
KV 4	0,213	0,235	0,231	0,226	0,200	0,206	0,182	0,250
KV 5	0,213	0,176	0,231	0,194	0,225	0,206	0,182	0,167

Tablo 4: Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Yukarıdaki Tablo 4'de ifade edildiği üzere, karar matrisinin normalizasyonu ile farklı ölçü biriminde olan kriterlerin aynı ölçü birimine indirgenmesi ve hesaplamaları kolaylaştırarak ortak bir değer oluşturulması amaçlanmıştır.

Karar Vericiler	E1	E2	E3	E4	E5	E6	E7	E8
KV 1	- 0,301	- 0,340	- 0,288	- 0,294	- 0,322	- 0,325	- 0,310	- 0,299
KV 2	- 0,329	- 0,325	- 0,338	- 0,318	- 0,322	- 0,325	- 0,344	- 0,299
KV 3	- 0,317	- 0,282	- 0,288	- 0,336	- 0,305	- 0,306	- 0,329	- 0,347
KV 4	- 0,329	- 0,340	- 0,338	- 0,336	- 0,322	- 0,325	- 0,310	- 0,347
KV 5	- 0,329	- 0,306	- 0,338	- 0,318	- 0,336	- 0,325	- 0,310	- 0,299

Tablo 5: Normalize Edilmiş Değerlerin LN'leri ile Çarpılmasıyla Elde edilen Değerlerin Toplam

Aşama 3 olarak adlandırılan bu tabloda (Tablo 5) normalize edilen değerlerin logaritması alınmış ve sonrasında LN değerleri ile çarpılarak Entropi katsayısı ve farklılaşma derecesi hesaplanmıştır. Son aşamada ise Entropi yöntemi uygulanarak elde edilen kriter ağırlıkları belirlenmiştir.

Kodu	Kriterler	w	Önem Sırası
E1	Yetersiz yasal çerçeve	0,12566	3
E2	Sürdürülebilir atık yönetiminin eksikliği	0,12438	6
E3	Sınırlı teknik bilgi	0,12403	7
E4	Paydaşlar arasındaki düşük farkındalık	0,12525	5

E5	Üst yönetimin yetersiz desteği	0,12573	2
E6	Finansal kısıtlamalar	0,12588	1
E7	Proaktif planların yetersizliği	0,12528	4
E8	Eğitimsiz personel	0,1238	8

Tablo 6: Kriter Ağırlıkları

Kriterlerin ağırlık değerleri önem sırasını göstermekte olup, en önemli kriter 1 numaradan itibaren önem derecesine göre sıralanmaktadır. Buna göre; sürdürülebilir üretimin önündeki en önemli engel "Finansal kısıtlamalar" olarak bulunmuştur. Sürdürülebilir üretimin önündeki en düşük öneme sahip engel ise "Eğitimsiz personel"dir.

Sürdürülebilir üretim için belirlenen çözüm önerileri SWARA yöntemiyle değerlendirilmiştir. SWARA yöntemine ilişkin sonuçlar aşağıda belirtilmiştir;

SWARA yöntemiyle ağırlıkların belirlenmesi için 3 karar vericinin görüşlerine başvurulması uygun görülmüştür. Bu bağlamda her bir karar verici için karar kriterlerinin ağırlıkları ayrı ayrı belirlenmiş, ardından bu ağırlıklarının aritmetik ve geometrik ortalamaları alınmak suretiyle grup kararlarını yansıtan kararlara ulaşılmıştır (Uludağ ve Doğan, 2021). Bu nedenle aşağıda ilk olarak sırasıyla KV1 (Karar Verici 1), KV2 (Karar Verici 2) ve KV3 (Karar Verici 3) için ağırlıklar belirlenmiş, sonrasında her bir karar verici için belirlenmiş ağırlıklardan yola çıkarak grup kararını yansıtan kararlara ulaşılmıştır. SWARA yöntemi uygulanırken belirtilen aşamalar takip edilmiştir.

KV1	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1
ÇÖ2	Ç2	7	Ç1	2
ÇÖ3	Ç3	8	Ç5	3
ÇÖ4	Ç4	4	Ç4	4
ÇÖ5	Ç5	3	Ç7	5
ÇÖ6	Ç6	9	Ç8	6
ÇÖ7	Ç7	5	Ç2	7
ÇÖ8	Ç8	6	Ç3	8
ÇÖ9	Ç9	1	Ç6	9

Tablo 7: KV1 İçin Kriterlerin Önem Sırası

KV2	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1
ÇÖ2	Ç2	6	Ç1	2
ÇÖ3	Ç3	8	Ç4	3
ÇÖ4	Ç4	3	Ç7	4
ÇÖ5	Ç5	4	Ç8	5
ÇÖ6	Ç6	9	Ç2	6
ÇÖ7	Ç7	5	Ç3	7
ÇÖ8	Ç8	5	Ç6	8

ÇÖ9	Ç9	1	Ç5	9
-----	----	---	----	---

Tablo 8: KV2 İçin Kriterlerin Önem Sırası

KV3	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1
ÇÖ2	Ç2	8	Ç1	2
ÇÖ3	Ç3	9	Ç5	3
ÇÖ4	Ç4	5	Ç8	4
ÇÖ5	Ç5	3	Ç4	5
ÇÖ6	Ç6	7	Ç7	6
ÇÖ7	Ç7	6	Ç6	7
ÇÖ8	Ç8	4	Ç2	8
ÇÖ9	Ç9	1	Ç3	9

Tablo 9: KV3 İçin Kriterlerin Önem Sırası

Karar Vericilerin (KV1, KV2 ve KV3) kriterleri önem sırasına göre belirlemeleri istenmiştir. Her bir karar vericinin önem sırasına göre sırasıyla sj, kj ve qj değerleri hesaplanmıştır.

KV1	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası	sj	kj	qj	wj
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1		1	1,000	0,204
ÇÖ2	Ç2	7	Ç1	2	0,200	1,200	0,833	0,170
ÇÖ3	Ç3	8	Ç5	3	0,300	1,300	0,641	0,131
ÇÖ4	Ç4	4	Ç4	4	0,050	1,050	0,611	0,124
ÇÖ5	Ç5	3	Ç7	5	0,100	1,100	0,555	0,113
ÇÖ6	Ç6	9	Ç8	6	0,250	1,250	0,444	0,091
ÇÖ7	Ç7	5	Ç2	7	0,250	1,250	0,355	0,072
ÇÖ8	Ç8	6	Ç3	8	0,400	1,400	0,254	0,052
ÇÖ9	Ç9	1	Ç6	9	0,200	1,200	0,211	0,043

Tablo 10: KV1 için Karar Kriterlerinin Ağırlıkları

KV2	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası	sj	kj	qj	wj
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1		1	1,000	0,218
ÇÖ2	Ç2	6	Ç1	2	0,300	1,300	0,769	0,168
ÇÖ3	Ç3	8	Ç4	3	0,050	1,050	0,733	0,160
ÇÖ4	Ç4	3	Ç7	4	0,250	1,250	0,586	0,128
ÇÖ5	Ç5	4	Ç8	5	0,400	1,400	0,419	0,091
ÇÖ6	Ç6	9	Ç2	6	0,200	1,200	0,349	0,076
ÇÖ7	Ç7	5	Ç3	7	0,200	1,200	0,291	0,063
ÇÖ8	Ç8	5	Ç6	8	0,300	1,300	0,224	0,049

ÇÖ9	Ç9	1	Ç5	9	0,050	1,050	0,213	0,046
------------	----	---	----	---	-------	-------	-------	-------

Tablo 11: KV2 için Karar Kriterlerinin Ağırlıkları

KV3	Kodu	Önem Sırası	Sıralı Önem Sırasına Göre Kriterler	Sıralı Önem Sırası	sj	kj	qj	wj
ÇÖ1	Ç1	2	Ç9	1		1	1,000	0,230
ÇÖ2	Ç2	8	Ç1	2	0,400	1,400	0,714	0,164
ÇÖ3	Ç3	9	Ç5	3	0,200	1,200	0,595	0,137
ÇÖ4	Ç4	5	Ç8	4	0,200	1,200	0,496	0,114
ÇÖ5	Ç5	3	Ç4	5	0,300	1,300	0,382	0,088
ÇÖ6	Ç6	7	Ç7	6	0,050	1,050	0,363	0,083
ÇÖ7	Ç7	6	Ç6	7	0,100	1,100	0,330	0,076
ÇÖ8	Ç8	4	Ç2	8	0,250	1,250	0,264	0,061
ÇÖ9	Ç9	1	Ç3	9	0,250	1,250	0,211	0,049

Tablo 12: KV3 için Karar Kriterlerinin Ağırlıkları

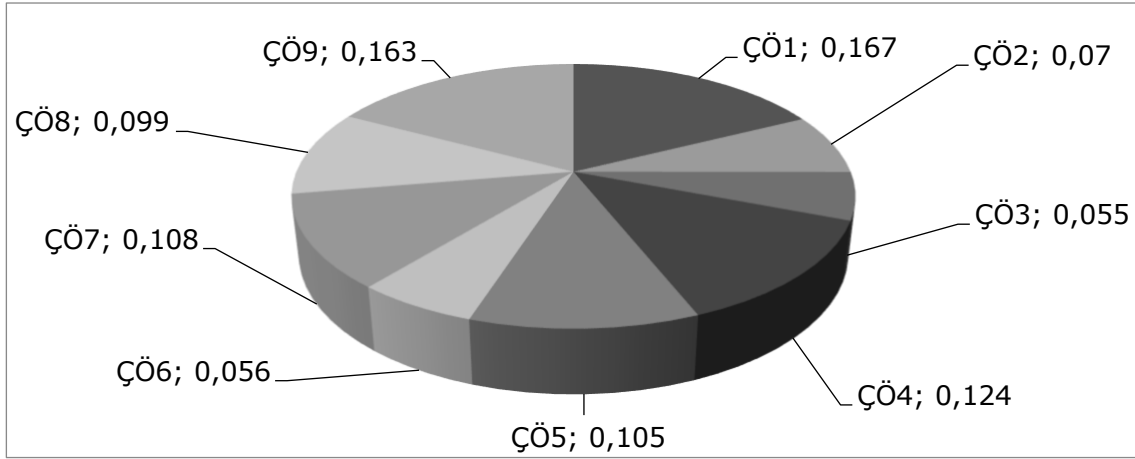
sj hesaplanması için sıralı önem derecesi elde edildikten sonra kriterler birbirleri ile karşılaştırılarak birbirlerine göre önem dereceleri belirlenmiştir. Takip eden hesaplamalarda, özellikler göreceli olarak karşılaştırılarak, özellik önem vektörü belirlenmiştir. Sonuç olarak belirlenen nihai tablo ile özelliğin önemi belirlenmiştir.

Grup Kararı	Kodu	Aritmetik Ort.	Geometrik Ort.
ÇÖ1	ÇÖ1	0,167	0,167
ÇÖ2	ÇÖ2	0,070	0,069
ÇÖ3	ÇÖ3	0,055	0,054
ÇÖ4	ÇÖ4	0,124	0,120
ÇÖ5	ÇÖ5	0,105	0,094
ÇÖ6	ÇÖ6	0,056	0,054
ÇÖ7	ÇÖ7	0,108	0,106
ÇÖ8	ÇÖ8	0,099	0,098
ÇÖ9	ÇÖ9	0,163	0,217

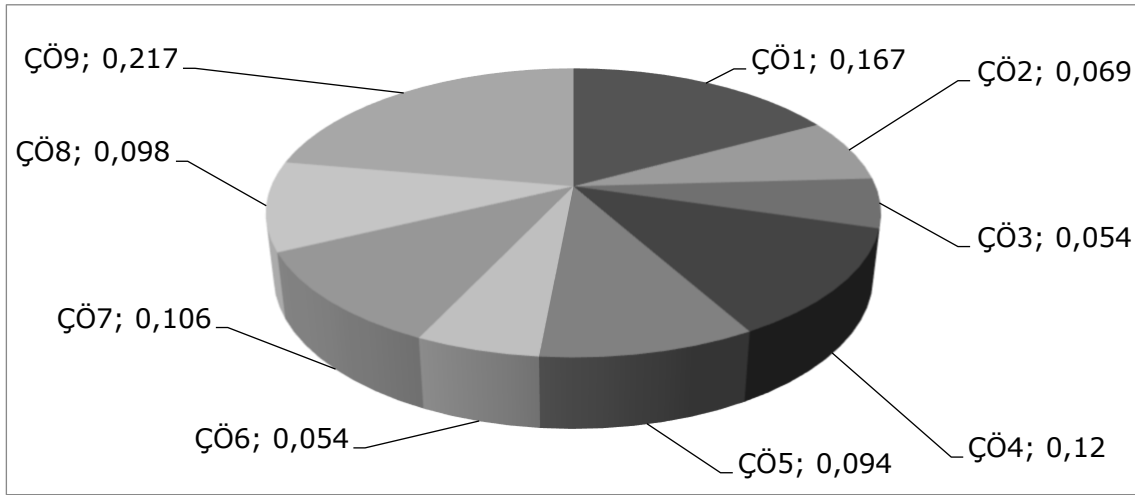
Tablo 13: Aritmetik ve Geometrik Ortalamaya Göre Kriter Ağırlıkları

Tablo 13’de görüldüğü üzere sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması noktasında en önemli çözüm önerisinin “Yasal mevzuatın güçlü bir şekilde uygulanması ve destekleyici yasaların çıkartılması (ÇÖ1)” kriteri olduğu bulunmuştur. En düşük önem düzeyine sahip çözüm önerisi ise “Çevresel yetkinlikler geliştirmek (ÇÖ3)” olarak hesaplanmıştır. Çözüm önerilerini temsil

eden kriterlerin önem düzeylerine ilişkin genel sıralama $\text{ÇÖ1} > \text{ÇÖ9} > \text{ÇÖ4} > \text{ÇÖ5} > \text{ÇÖ7} > \text{ÇÖ8} > \text{ÇÖ2} > \text{ÇÖ6} > \text{ÇÖ3}$ şeklinde hesaplanmıştır.

Grafik 1: Aritmetik Ortalamaya Göre Kriter Ağırlıkları

Grafik 2: Geometrik Ortalamaya Göre Kriter Ağırlıkları

Tablo 13, Grafik 1 ve Grafik 2'den de anlaşılacağı üzere her bir karar vericinin bireysel yargısına göre farklılaşan kriter ağırlıkları SWARA yöntemi ile ortak bir paydada ifade edilmiş ve grup yargısını temsil eden kriter ağırlıklarına ulaşılmıştır.

SONUÇ

Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ve bu engellerin ortadan kaldırılmasına dönük çözüm önerilerinin değerlendirildiği bu çalışmada, Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden Entropi ve SWARA kullanılmıştır. Bu doğrultuda geniş bir literatür araştırması gerçekleştirilerek ulaşılan faktörlere, uzman görüşleri alındıktan sonra nihai şekli verilmiş ve belirlenen 8 adet engelleyici faktör Entropi yöntemi; 9 adet çözüm önerisi ise SWARA yöntemi kullanılarak önem düzeyleri belirlenmiştir. Çalışma sonucunda ulaşılan bulgular sürdürülebilir üretimi etkileyen en önemli ve nispeten daha az öneme sahip faktörleri ortaya koyarak işletmelerin bu noktada verecekleri stratejik kararlara destek teşkil etmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında belirlenen çözüm

önerilerinin önem düzeylerine göre belirlenmesi sayesinde işletmelerin engelleri ortadan kaldıracak stratejiler geliştirmeleri noktasında karar vericilere yardımcı olacak bilgilere çalışma sonucunda ulaşılması amaçlanmaktadır.

Çalışma kapsamında sürdürülebilir üretimi engelleyen faktörlerin önem düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan Entropi analizi sonucunda "Finansal kısıtlamaların (E6)" "sürdürülebilir üretimi en yüksek düzeyde engelleyen faktör olduğu görülmektedir. Bu faktörü sırasıyla; "Üst yönetimin yetersiz desteği (E5)", "Yetersiz yasal çerçeve (E1)", "Proaktif planların yetersizliği (E7)" faktörleri izlemiştir. Sürdürülebilir üretimi en az etkileyen faktörler ise sırasıyla; "Eğitimsiz personel (E8)", "Sınırlı teknik bilgi (E3)", "Sürdürülebilir atık yönetiminin yetersizliği (E2)" ve "Paydaşlar arasındaki düşük farkındalık (E4)" tır. Elde edilen bulguların literatür tarafından da desteklenmektedir. Aboagyewaa-Ntiri ve Mintah (2016) çalışmalarında sürdürülebilir üretimin önündeki en önemli engellerin finansal yetersizlikler ve üst yönetimin yetersiz desteği olduğu sonucuna ulaşmıştır. Singh vd. (2016) yetersiz hükümet politikalarının sürdürülebilir üretimin önündeki önemli engeller arasında olduğunu vurgulamıştır. Govindan vd. (2014), bilgi eksikliğine bağlı engellerin ise sürdürülebilir üretimi düşük düzeyde engelleyen faktörler olduğunu belirtmiştir. Malek ve Desai (2021) yaptıkları çalışma sonucunda sürdürülebilir üretimi en az teknik bilgi azlığı, eğitimsiz personel ve yeşil uygulamaların yetersizliği faktörlerinin etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Sürdürülebilir üretimi engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması noktasında belirlenen çözüm önerilerinin önem düzeyleri SWARA yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Buna göre en önemli çözüm "Yasal mevzuatın güçlü bir şekilde uygulanması ve destekleyici yasaların çıkartılması (ÇÖ1)" önerisi olmuştur. "Sürdürülebilir üretimin proaktif planlara entegre edilmesi (ÇÖ9)" ve "Yeşil teknolojiler için kamu kurumları ve üniversitelerden düşük maliyetli danışmanlık alınması ve sürdürülebilir projelerin başlatılması (ÇÖ4)" en önemli iki ve üçüncü çözüm önerileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada elde edilen bulgulara göre en az öneme sahip çözüm önerisi "Çevresel yetkinlikler geliştirmek (ÇÖ3)" dir. Bunu sırasıyla; "Sürdürülebilir üretim için alt yapı ve tesis geliştirmek (ÇÖ6)", "Sürdürülebilir uygulamalar için yeterli bütçe ayırmak (ÇÖ2)" ve "Çevre yönetim sistemleri kurmak ve tüm paydaşların katılımını sağlamak (ÇÖ8)" faktörleri takip etmektedir. Mueller (2017) proaktif planların sürdürülebilir süreçlerle yüksek entegrasyonu sayesinde sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması noktasında en önemli faktörlerin birisi olduğunu belirtmiştir. Bhanot vd. (2017) yaptıkları araştırma sonucunda hükümet politikalarının ve yasaların geliştirilmesi önerisinin sürdürülebilir üretim için en önemli durum olduğunu belirtmiştir. Dhull ve Narwal (2018) yaptıkları çalışma sonucunda güçlü planlamaların yapılması ve üniversitelerden danışmanlık alınması önerilerinin sürdürülebilir üretim için en önemli çözümler olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte Luthra vd. (2016) hükümet destekleri nedeniyle işletmelerin sürdürülebilir üretim için ayıracakları bütçenin öneminin düşük olduğunu vurgulamıştır. Prakash ve Barua (2015) üst yönetimin desteğinin kilit öneme sahip olmadığını ve ilgili

operasyonların yüksek düzeyde yönetim desteği olmadan da sürdürülebilir üretim uygulamalarını kullanabileceğini belirtmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların literatürle benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ve bu çözüm önerilerinin değerlendirildiği bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular sayesinde işletmelerin sürdürülebilir üretim performanslarının artırılmasının önündeki muhtemel engellerin hızlı bir biçimde belirlenerek gerekli çözüm önerilerinin geliştirilmesine yönelik alınacak kararların başarısına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Yazarlara konunun sektörel açıdan ele alınması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Aboagyewaa-Ntiri J. & Mintah K. (2016). Challenges and Opportunities for the Textile Industry in Ghana: A Study of the Adinkra Textile Sub-Sector. *International Business Research* 9(2), 127-136.

Almeida, C. M., Bonilla, S. H., Giannetti, B. F. & Huisingh, D. (2013). Cleaner Production Initiatives and Challenges for a Sustainable World: an Introduction to This Special Volume. *Journal of Cleaner Production* 47, 1-10.

Ameknassi, L., Ait-Kadi, D. & Reza, N. (2016). Integration of Logistics Outsourcing Decisions in a Green Supply Chain Design: a Stochastic Multi-Objective Multi-Period Multi-Product Programming Model. *International Journal of Production Economics* 182, 165-184.

Bhandari, D., Singh, R. K. & Garg, S. K. (2019). Prioritisation and Evaluation of Barriers Intensity for Implementation of Cleaner Technologies: Framework for Sustainable Production. *Resources, Conservation and Recycling* 146, 156-167.

Bhanot, N., Rao, P. V. & Deshmukh, S. G. (2017). An Integrated Approach for Analysing the Enablers and Barriers of Sustainable Manufacturing. *Journal of Cleaner Production* 142, 4412-4439.

Cai, W. and Lai, K. (2021). Sustainability Assessment of Mechanical Manufacturing Systems in the Industrial Sector. *Renew. Sustain. Energy Rev.* 135, 110-169.

Cao, S., Yuan, L., Zheng, H. & Wang, X. (2015). Research of the Risk Factors of China's Unsustainable Socioeconomic Development: Lessons for Other Nations. *Social Indicators Research* 123, 337-347.

Chen, J., Sohal, A. S. & Prajogo, D. I. (2013). Supply Chain Operational Risk Mitigation: a Collaborative Approach. *International Journal of Production Research* 51(7), 2186-2199.

Chen, P. (2020). Effects of the Entropy Weight on TOPSIS. *Expert Systems With Applications* 168, 114186.

Dangelico, R. M. (2015). Green Product Innovation: Where We are and Where We are Going. *Business Strategy Environment* 25(8), 560-576.

Dhull, S. & Narwal, M. (2018). Prioritizing the Drivers of Green Supply Chain Management in Indian Manufacturing Industries Using Fuzzy TOPSIS Method: Government, Industry, Environment, and Public Perspectives. *Process Integration Optimization Sustainability* 2, 47-60.

Diabat, A., Kannan, D. & Mathiyazhagan, K. (2014). Analysis of Enablers for Implementation of Sustainable Supply Chain Management- A Textile Case. *Journal of Cleaner Production* 83, 391-403.

Eisenmenger, N., Pichler, M., Krenmayr, N., Noll, D., Plank, B., Schalmann, E., Theres, M. & Simone, W. (2020). The Sustainable Development Goals Prioritize Economic Growth Over Sustainable Resource Use: A Critical Reflection on the SDGs from a Socio _ Ecological Perspective Sustain. Sci. Sachs, 2012.

Gardas, B. B., Raut, R. D. & Narkhede, B. (2018). Modelling the Challenges to Sustainability in the Textile and Apparel (T & A) Sector: a Delphi- DEMATEL Approach. *Sustainable Production and Consumption* 15, 96-108.

Ghobakhloo, M. (20108). The Future of Manufacturing Industry: a Strategic Roadmap Toward Industry 4.0. *Journal of Manufacturing Technology Management* 29, 910-936.

Gimenez, C., Sierra, V. & Rodon, J. (2012). Sustainable Operations: Their Impact on the Triple Bottom Line. *International Journal of Production Economics* 140, 149-159.

Govindan, K., Kaliyan M., Kannan, D. & Haq, A.N. (2014). Barriers Analysis for Green Supply Chain Management Implementation in Indian Industries Using Analytic Hierarchy Process. *International Journal of Production Economics* 147, 555-568.

Govindan, K., Muduli, K., Devika, K. & Barve, A. (2016). Investigation of the Influential Strength of Factors on Adoption of Green Supply Chain Management Practices: An Indian Mining Scenario. *Resources, Conservation and Recycling* 107, 185-194.

Hamalainen, M., Mohajeri, B. & Nyberg, T. (2018). Removing Barriers to Sustainability Research on Personal Fabrication and Social Manufacturing. *Journal of Cleaner Production* 180, 666-681.

Heijungs, R., Huppes, G. & Guinee, J. B. (2010). Life Cycle Assessment and Sustainability Analysis of Products, Materials and Technologies: Toward a Scientific Framework for Sustainability Life Cycle Analysis. *Polymer Degradation and Stability* 95(3), 422-428.

Jabbour C. J. C., Jugend D., de Sousa Jabbour A. B. L., Govindan K., Kannan D. & Leal, Filho W. (2018). There is No Carnival without Samba: Revealing Barriers Hampering Biodiversity-Based R&D and Eco-Design in Brazil. *Journal of Environmental Management* 206(1), 236-245.

Keršulienė, V., Zavadskas, E. K. & Turskis, Z. (2010). Selection of Rational Dispute Resolution Method by Applying New Step-Wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management* 11, 243-258.

Lorek, S. & Spangenberg, J. H. (2014). Sustainable Consumption within a Sustainable Economy–Beyond Green Growth and Green Economies. *Journal of Cleaner Production* 63, 33-44.

Luthra, S., Mangla, S. K., Xu, L. & Diabat, A. (2016). Using AHP to Evaluate Barriers in Adopting Sustainable Consumption and Production Initiatives in a Supply Chain. *International Journal of Production Economics* 181, 342-349.

Maghsoodi, A. I., Maghsoodi, A. I., Poursoltan, P., Antucheviciene, J. & Turskis Z. (2019). Dam Construction Material Selection by Implementing the Integrated SWARA–CODAS Approach with Target-Based Attributes. *Archives of Civil and Mechanical Engineering* 19(4), 1194-1210.

Malek, J. & Desai, T.N. (2019). Prioritization of Sustainable Manufacturing Barriers Using Best Worst Method. *Journal of Cleaner Production* 226, 589-600.

Mangla, S. K., Govindan, K. & Luthra, S. (2017). Prioritizing the Barriers to Achieve Sustainable Consumption and Production Trends in Supply Chains Using Fuzzy Analytical Hierarchy Process. *Journal of Cleaner Production* 151, 509-525.

Maruthi, G. D. & Rashmi, R. (2015). Green Manufacturing: It's Tools and Techniques That Can Be Implemented in Manufacturing Sectors. *MaterialsToday Proceeding 2*, 3350-3355.

Massoud, M. A., Fayad, R., Kamleh, R. & El-Fadel, M. (2010). Environmental Management System (ISO 14001) Certification in Developing Countries: Challenges and Implementation Strategies. *Environ. Sci. Technol.*, 1884-1887.

Mont, O. & Leire, C. (2009). Socially Responsible Purchasing in Supply Chains: Drivers and Barriers in Sweden. *Social Responsibility Journal* 5(3), 388-407.

Mueller, T. S. (2017). Consumer Perceptions of Electric Utilities: Insights from the Center for Analytics Research & Education Project in the United States. *Energy Res. Soc. Sci.* 26, 34-39.

Niu, B., Mu, Z., Chen and Lee, L. C. K. M. (2019). Coordinate the Economic and Environmental Sustainability via Procurement Outsourcing in a Co-Opetitive Supply Chain. *Resour. Conserv. Recycl.* 146, 17-27.

Prajapati, H., Kant, R. & Shankar, R. (2019). Prioritizing the Solutions of Reverse Logistics Implementation to Mitigate its Barriers: a Hybrid Modified SWARA and WASPAS Approach. *Journal of Cleaner Production* 240, 118219.

Prakash, C. & Barua, M. K. (2015). Integration of AHP-TOPSIS Method for Prioritizing the Solutions of Reverse Logistics Adoption to Overcome its Barriers Under Fuzzy Environment. *Journal of Manufacturing Systems* 37(3), 599-615.

Samvedi, A., Jain, V. & Felix, T. S. (2013). Quantifying Risks in a Supply Chain through Integration of Fuzzy AHP and Fuzzy TOPSIS. *International Journal of Production Research* 51(8), 2433-2442.

Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory of Communication. *The Bell System Technical Journal* 27, 379-423.

Singh, R. K., Rastogi, S. & Aggarwal, M. (2016). Analyzing the Factors for Implementation of Green Supply Chain Management. *Competitiveness Review* 26(3), 246-264.

Singh, S., Srivastava, S. & Jangirala, S. K. (2021). System Dynamics Analysis of Sugarcane Supply Chain in Indian Sugar Industry. *Global Business Review*. <https://doi.org/10.1177/0972150921999521>.

Taslaman, C. (2006). Din Felsefesi Açısından ENTROPİ Yasası. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30, 89-111.

Wang, T. C. & Lee, H. D. (2009). Developing A Fuzzy TOPSIS Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. *Expert Systems With Applications* 36(5), 8980-8995.

Wu, K., Lang, M., Lim, M. K. & Antony, S.F. (2019). Causal Sustainable Resource Management Model Using A Hierarchical Structure and Linguistic Preferences. *Journal of Cleaner Production*. 229, 640-651.

Wu, Z., Sun, J., Liang, L. & Zha, Y. (2011). Determination of Weights for Ultimate Cross Efficiency Using Shannon Entropy. *Expert Systems with Applications* 38, 5162-5165

Wu, K. J., Cui, L., Tseng, M. L., Hu, J., & Huy, P. M. (2017). Applying Big Data with Fuzzy DEMATEL to Discover the Critical Factors for Employee Engagement in Developing Sustainability for the Hospitality Industry under Uncertainty, In: Supply Chain Management in the Big Data Era, 218–253.

Zailani, S., Govindan, K., Shaharudin, M. R. & Kuan, E. E. (2017). Barriers to Product Return Management in Automotive Manufacturing Firms in Malaysia. *Journal of Cleaner Production* 141, 22-40.

Zarte, M., Pechmann, A. & Nunes, I. L. (2019). Decision Support Systems for Sustainable Manufacturing Surrounding the Product and Production Life cycle – A Literature Review. *Journal of Cleaner Production* 219, 336-349.

Zolfani, S. H. & Saparauskas, J. (2013). New Application of SWARA Method in Prioritizing Sustainability Assessment Indicators of Energy System. *Engineering Economics* 24(5), 408-414.

Zolfani, S. H., Salimi, J., Maknoon, R. & Kildienė, S. (2015). Technology Foresight About R&D Projects Selection: Application of SWARA Method at the Policy Making Level. *Engineering Economics* 26(5), 571-580.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Küresel nüfus artışı ve buna bağlı olarak sürekli artış gösteren talep, bunun yanında hızla tükenen kaynaklar ve küresel ısınma, çevre kirliliği, enerji fiyatlarının artması gibi fiziki koşulların kötüleşmeye başlaması küresel çapta sürdürülebilirlik farkındalığının artmasını sağlamıştır. Böylece üretim işletmeleri karlılığın ötesinde, tüm paydaşların refahını içeren bütünsel bir yaklaşımı benimsemek zorunda kalmıştır. Bu yaklaşımı temsil eden sürdürülebilir üretim; olumsuz çevresel etkileri en aza indiren, enerji ve doğal kaynakları koruyan, çalışan ve tüketiciler için güvenli bir ortam sağlamayı amaçlayan bir anlayışa sahiptir. Özellikle işletmeler ve ülkeler açısından sürdürülebilir performans artışlarına yaptığı önemli katkılar sayesinde bu yaklaşım son on yılda oldukça önemli hale gelmiştir. Sürdürülebilir performans artışlarının sağlanabilmesi noktasında sürdürülebilir üretimin önündeki engelleri ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu çalışma ile sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin belirlenmesi ve bu engellerin önem düzeylerine göre önceliklendirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun yanında, bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çözüm önerilerini önem düzeyine göre belirlemek çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır. Sürdürülebilirliğin temelinde yatan kavram, gelecek nesillerin kaynaklarını tüketmeden mevcut ihtiyacı karşılamaktır. İşletmeler sürdürülebilir üretim uygulamalarının önemini farkına varmaya başlasalar bile, bu uygulamalara adapte olma noktasında çok zorluk çekmektedir. Yetersiz sürdürülebilirlik bilgisi, kavramı benimsemekte tereddüt ve finansal kısıtlamalar gibi faktörler bazı önemli problemler olarak karşımıza çıkmaktadır (Sing vd. 2021). İşletmelerin sürdürülebilir üretimin önündeki bu engelleri iyi analiz etmeleri, bunlarla mücadele etme noktasında alınacak kararların başarısını artıracaktır. Bu da işletmelerin sürdürülebilir üretim performanslarını artıracak ve bunun sonucu olarak da ekonomik başarı gelecektir (Govindan vd., 2014: 559). Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması işletmeler açısından dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Üstesinden gelinemeyen bu engeller işletmelerin sürdürülebilir üretim uygulamalarına geçişini zorlaştırdığı gibi kaynak ve süreç yönetiminde verimsizliği artıracaktır. Bu da işletmelerin yüksek maliyetlerle faaliyette bulunmasına neden olacak ve rekabet güçlerinin zayıflamasına neden olacaktır. Öte yandan oldukça kısıtlı hale gelen doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı nedeniyle çevresel ve sosyal olumsuz etkilerin önüne geçilmesi imkânsız hale gelecektir (Govindan vd., 2016: 187). Çalışmada kullanılan ilk yöntem birçok disiplinde kullanılan Entropi yöntemidir. Entropi yöntemi kriterlere ait ağırlıkların hesaplanması amacıyla kullanılan Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden

birisidir. Yapılan literatür araştırmasıyla belirlenen 8 engelleyici faktör Entropi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. Çalışmadaki ikinci yöntem ise SWARA yöntemidir. Çok Kriterli Karar Verme problemlerinde kullanılan SWARA yöntemi uzman görüşlerine odaklı bir kriter ağırlıklandırma yöntemidir. Kriter ağırlıklarının hesaplanmasında ve alternatiflerin değerlendirilmesinde uzman görüşleri oldukça önemlidir. Bu nedenle SWARA yöntemi subjektif değerlendirmeler gerektiren uygulamalarda sıklıkla tercih edilmektedir. Dolayısıyla belirlenen 9 çözüm önerisi ise SWARA yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmada kullanılacak faktörler belirlendikten sonra akademisyen ve sektör temsilcilerinden oluşan karar verici (Entropi için 5, SWARA için 3 karar verici) gurubu oluşturulmuştur. Bu aşamada karar vericilerin belirlenen göstergeleri karşılaştırarak, 0 ile 10 arası puanlama yapmaları istenmiştir. Kriterlerin ağırlık değerleri önem sırasını göstermekte olup, en önemli kriter 1 numaradan itibaren önem derecesine göre sıralanmaktadır. Buna göre; sürdürülebilir üretimin önündeki en önemli engel "Finansal kısıtlamalar" olarak bulunmuştur. Sürdürülebilir üretimin önündeki en düşük öneme sahip engel ise "Eğitimsiz personel"dir. SWARA yöntemiyle ağırlıkların belirlenmesi için 3 karar vericinin görüşlerine başvurulması uygun görülmüştür. Bu bağlamda her bir karar verici için karar kriterlerinin ağırlıkları ayrı ayrı belirlenmiş, ardından bu ağırlıklarının aritmetik ve geometrik ortalamaları alınmak suretiyle grup kararlarını yansıtan kararlara ulaşılmıştır (Uludağ ve Doğan, 2021). Bu nedenle aşağıda ilk olarak sırasıyla KV1 (Karar Verici 1), KV2 (Karar Verici 2) ve KV3 (Karar Verici 3) için ağırlıklar belirlenmiş, sonrasında her bir karar verici için belirlenmiş ağırlıklardan yola çıkarak grup kararını yansıtan kararlara ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında sürdürülebilir üretimi engelleyen faktörlerin önem düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yapılan Entropi analizi sonucunda "Finansal kısıtlamaların (E6) "sürdürülebilir üretimi en yüksek düzeyde engelleyen faktör olduğu görülmektedir. Bu faktörü sırasıyla; "Üst yönetimin yetersiz desteği (E5), "Yetersiz yasal çerçeve (E1)", "Proaktif planların yetersizliği (E7)" faktörleri izlemiştir. Sürdürülebilir üretimi en az etkileyen faktörler ise sırasıyla; "Eğitimsiz personel (E8)", "Sınırlı teknik bilgi (E3), "Sürdürülebilir atık yönetiminin yetersizliği (E2)" ve "Paydaşlar arasındaki düşük farkındalık (E4)" tır. Elde edilen bulguların literatür tarafından da desteklenmektedir. Sürdürülebilir üretimi engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması noktasında belirlenen çözüm önerilerinin önem düzeyleri SWARA yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ortadan kaldırılması noktasında en önemli çözüm önerisinin "Yasal mevzuatın güçlü bir şekilde uygulanması ve destekleyici yasaların çıkartılması (ÇÖ1)" kriteri olduğu bulunmuştur. En düşük önem düzeyine sahip çözüm önerisi ise "Çevresel yetkinlikler geliştirmek (ÇÖ3)" olarak hesaplanmıştır. Çözüm önerilerini temsil eden kriterlerin önem düzeylerine ilişkin genel sıralama ÇÖ1>ÇÖ9>ÇÖ4>ÇÖ5>ÇÖ7>ÇÖ8>ÇÖ2>ÇÖ6>ÇÖ3 şeklinde hesaplanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların literatürle benzerlik gösterdiği görülmektedir. Sürdürülebilir üretimin önündeki engellerin ve bu çözüm önerilerinin değerlendirildiği bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular sayesinde işletmelerin sürdürülebilir üretim performanslarının artırılmasının önündeki muhtemel engellerin hızlı bir biçimde belirlenerek gerekli çözüm önerilerinin geliştirilmesine yönelik alınacak kararların başarısına katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Yazarlara konunun sektörel açıdan ele alınması önerilmektedir.

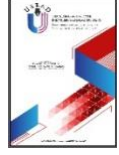
EXTENDED ABSTRACT: Global population growth and the consequent constantly increasing demand, as well as rapidly depleting resources and the deterioration of physical conditions such as global warming, environmental pollution, and increase in energy prices have increased the awareness of sustainability on a global scale. Thus, manufacturing businesses have had to adopt a holistic approach that includes the welfare of all stakeholders, beyond profitability. Sustainable production that represents this approach; has an understanding that minimizes negative environmental effects, protects energy and natural resources, and aims to provide a safe environment for employees and consumers. This approach has become very important in the last ten years, especially thanks to its significant contributions to sustainable performance increases in terms of businesses and countries. In order to achieve sustainable performance increases, it is necessary to remove the obstacles to sustainable production. With this study, it is aimed

to identify the obstacles in front of sustainable production and to prioritize these obstacles according to their importance levels. In addition, it is another aim of the study to determine the solution proposals for the elimination of these obstacles according to the level of importance. The concept underlying sustainability is to meet the current need without depleting the resources of future generations. Even if businesses are starting to realize the importance of sustainable production practices, they have difficulties in adapting to these practices. Factors such as insufficient sustainability knowledge, hesitancy to adopt the concept, and financial constraints appear as some important problems (Sing et al. 2021). The fact that businesses analyze these obstacles in front of sustainable production will increase the success of the decisions to be taken at the point of combating them. This will increase the sustainable production performance of enterprises and as a result, economic success will come (Govindan et al. 2014: 559). Eliminating the obstacles in front of sustainable production is an issue that needs to be carefully considered in terms of businesses. These obstacles, which cannot be overcome, will make it difficult for enterprises to switch to sustainable production practices and will increase inefficiency in resource and process management. This will cause businesses to operate at high costs and weaken their competitiveness. On the other hand, due to the unconscious use of natural resources, which have become quite limited, it will be impossible to prevent environmental and social negative effects (Govindan et al. 2016: 187). The first method used in the study is the Entropy method, which is used in many disciplines. Entropy method is one of the Multi-Criteria Decision Making methods used to calculate the weights of the criteria. The 8 inhibitory factors determined by the literature research were evaluated using the Entropy method. The second method in the study is the SWARA method. The SWARA method, which is used in Multi-Criteria Decision Making problems, is a criterion weighting method focused on expert opinions. Expert opinions are very important in calculating criterion weights and evaluating alternatives. For this reason, the SWARA method is often preferred in applications that require subjective evaluations. Therefore, 9 solution proposals determined were evaluated with the SWARA method. After determining the factors to be used in the study, a decision maker group consisting of academicians and sector representatives (5 for Entropy, 3 for SWARA) was formed. At this stage, decision makers were asked to compare the determined indicators and score between 0 and 10. The weight values of the criteria show the order of importance, and the most important criteria are listed in order of importance starting from number 1. According to this; The most important obstacle in front of sustainable production was found to be "Financial constraints". The least important obstacle in front of sustainable production is "Untrained personnel". In order to determine the weights with the SWARA method, it was deemed appropriate to consult the opinions of 3 decision makers. In this context, the weights of the decision criteria were determined separately for each decision maker, and then the arithmetic and geometric averages of these weights were taken to reach the decisions reflecting the group decisions (Uludağ and Doğan, 2021). For this reason, firstly, the weights for KV1 (Decision Maker 1), KV2 (Decision Maker 2) and KV3 (Decision Maker 3) were determined below, and then, based on the weights determined for each decision maker, the decisions reflecting the group decision were reached. As a result of the Entropy analysis conducted to determine the importance levels of the factors that hinder sustainable production within the scope of the study, it is seen that "financial constraints (O6)" is the factor that hinders sustainable production at the highest level. This factor is respectively; "Insufficient support from the top management (O5)", "Insufficient legal framework (O1)", "Insufficient proactive plans (O7)" were followed by factors. The factors that least affect sustainable production are respectively; These are "Untrained personnel (O8)", "Limited technical knowledge (O3)", "Inadequate sustainable waste management (O2)" and "Low awareness among stakeholders (O4)". The findings are also supported by the literature. The importance levels of the solution proposals determined at the point of eliminating the factors that hinder sustainable production were determined by using the SWARA method. It has been found that the most important solution proposal at the point of eliminating the obstacles in front of sustainable production is the criterion of "Strong implementation of legal

legislation and enactment of supportive laws (SP1)". The Solution Proposal with the lowest level of importance was calculated as "Developing environmental competencies (SP3)". The general order regarding the importance levels of the criteria representing the solution proposals was calculated as $SP1 > SP9 > SP4 > SP5 > SP7 > SP8 > SP2 > SP6 > SP3$. It is seen that the findings obtained as a result of the study are similar to the literature. It is aimed to contribute to the success of the decisions to be taken for the development of necessary solution proposals by quickly determining the possible obstacles to increasing the sustainable production performance of the enterprises, thanks to the findings obtained as a result of this study, in which the obstacles in front of sustainable production and these solution proposals are evaluated. It is suggested to the authors that the subject should be handled from a sectoral perspective.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Nisan 2022, April 2022
e issn: 2687-2641

THE PSYCHOLOGICAL AND ECONOMIC EFFECTS OF THE COVID-19 PANDEMIC

COVID-19 PANDEMİSİNİN PSİKOLOJİK ve EKONOMİK ETKİLERİ

Aykut AYDIN

Res. Assoc. PhD., Kırklareli University, Social Policy and Social Security, Labour
Economics and Industrial Relations,
Kırklareli/Türkiye.

Araş. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Siyaset ve Sosyal Güvenlik, Çalışma
Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri,
Kırklareli/Turkey.
aykutaydin@klu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2834-1416

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1053494

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.01.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Aydın, A. (2022). The
Psychological and Economic Effects of the Covid-19 Pandemic. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 64-76.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Abstract: The purpose of this study is to conduct an overview of the psychologic and economic effects of the Covid-19 pandemic. It was performed as a review of studies published between March 2019 and August 2021 and as a systematic examination of the data yielded by these. Twenty-nine Turkish and international studies on the subject were accessed, and eight publications meeting the inclusion criteria were included in the study. All publications were examined via systematization in terms of methods and results. This systematic examination revealed that the psychologic situations and economies of many countries have been adversely affected by the Covid-19 pandemic, that the most important reason for this is restrictions experienced as a result of lockdowns, that the worst affected areas are the tourism, industry, and finance sectors, and that countries have endeavored to adopt their own precautionary measures. The adverse psychological and economic impacts of Covid-19 in almost all countries continue to represent a major problem. Significant scientific findings regarding the problem were yielded by systematizing studies on the subject. We think that these findings are important in terms of determining the scope of future studies and the requisite measures for resolving the problem.

Key Words: Covid-19, Pandemic, Psychology, Economy

Öz: Bu çalışma, Covid-19 pandemisinin psikolojik ve ekonomik etkilerini derleme olarak sunmayı amaçlamaktadır. Mart 2019-Ağustos 2021 tarihleri arasında yayınlanmış çalışmaların gözden geçirilmesi ve çalışmalardan elde edilen verilerin sistematik biçimde incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Konuyla ilgili 29 ulusal ve uluslararası yayına ulaşılmış olup, araştırmaya dahil edilme kriterlerine uygun olan sekiz yayın çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Tüm yayınlar, çalışma yöntemleri ve bulguları açısından sistematize edilerek incelenmiştir. Bu sistematik inceleme sonunda, Covid-19 pandemisi nedeniyle, dünyanın birçok ülkesinde psikolojik durumun ve ekonominin olumsuz etkilendiği, bunun en büyük nedeninin karantina süreci nedeniyle yaşanan kısıtlamaların olduğu, en çok etkilenen sektörlerin; turizm, endüstri ve finans sektörleri olduğu, ülkeler tarafından tedbirler alınmaya çalışıldığı saptandı. Dünyanın hemen hemen her yerinde Covid'in psikoloji ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri önemli bir sorun olmaya devam etmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların sistematize edilmesi ile sorunun önemi konusunda bilimsel sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçların hem gelecekte yapılacak çalışmaların kapsamlarını belirlemede hem de ilgili alanda sorunun çözümü için gerekli önlemlerin alınmasında önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, Psikoloji, Ekonomi

1. Introduction

The Covid-19 outbreak, whose effects were observed across the world toward the end of 2019 and that represented a threat to the health of millions, still persists at the time of writing, at the end of 2021. Although most cases are reported from America, its effects continue to be seen worldwide.

Numerous epidemics are known to have occurred in the past. The most important characteristics required to meet the definition of a pandemic are a widespread, severity, and high aggressivity and transmissibility (WHO, 2020). A pandemic will result in adverse impacts not only on health, but also in the social-class, political and cultural spheres (Martini et al., 2019; Alon et al., 2020; Fernandes, 2020; Nicola et al., 2020, Peterman et al., 2020).

At times when outbreaks cannot be brought under control, pandemics will have a major impact on the economy. The most significant factors reported to be involved in economic decline include the disease burden, restrictions aimed at limiting transmission, and uncertainty concerning the pandemic (Asahi et al., 2021). Economic losses worsen and social and economic costs increase during every lockdown, for which reason policy-makers need to reach decisions by also taking into account epidemiological, social, and economic costs (Hao et al., 2020; Chowdhury et al., 2020). In addition, policy-makers must consider whether the costs of the economic activities that have been sacrificed are proportional to the population under lockdown and whether per capita costs rise or fall when lockdowns are applied at different administrative levels (municipal, city-wide, or provincial) (Baek et al., 2020; de Souza et al., 2020). According to another source, decreased tax revenues resulting from the pandemic will give rise to severe budget deficits, and this economic contraction caused by unemployment and lockdowns will lead to subsequent mental health impairment, and even mortality (Case and Deaton, 2020).

The purpose of this review was to determine the economic effects of the Covid 19 pandemic in Turkey and worldwide, to examine published studies, and to subject the data obtained from these studies to systematic examination.

The principal research questions were as follows:

1. Which countries were most affected by the Covid-19 pandemic?
2. What are the basic causes of adverse effects on the psychology and economy as a result of the Covid-19 pandemic?
3. What were the consequences of the decline in the economy caused by the Covid-19 pandemic?
4. Which sectors were most affected by the Covid-19 pandemic?
5. What measures were adopted due to the Covid-19 pandemic?

This review will seek to answer these research questions based on the findings of the studies examined, and will thus enable a general opinion to be formed concerning the importance of the problem and the existing variables.

2. Methods

The study involved a retrospective scan of relevant publications. For that purpose, various combinations of Turkish and English key words such as 'economy,' 'pandemic,' 'world,' and 'Turkey' were scanned by using search engines including Pubmed, Science Direct, Medline, Ovid, ProQuest, and the ULAKBİM Turkish Medical Directory. Relevant studies and reviews published in Turkish and international journals and books between March 2019 and August 2021 were included. Thesis studies and verbal or poster presentations from congresses were excluded.

2.1 Inclusion Criteria

These involved criteria such as publication in a Turkish or international peer-reviewed journal or book between March 2019 and August 2021, being original in character, and containing relevant key words. Publications whose full text is not available were not included.

2.2 Performance of the Study

Twenty-nine publications on the subject were identified following a scan of the literature, eight of which were considered to meet the inclusion criteria. These articles and journals were selected on the basis of their relevance to the research questions. In addition, this study includes different aspects of the economies and illustrates the effects and outcomes of COVID-19 by means of a comparative analysis of previous pandemics.

2.3 Evaluation Method

Eight of the research quality evaluation methods recommended by Polit and Beck (2017) were employed for the remaining eight publications. The criteria permit a general assessment from the aim and method of the study, the sampling characteristics, results analysis, conclusion, and discussion. The criteria used for evaluating the quality of a study include 1) Is the research compatible with its aim? 2) Are the research questions adequately reflected? 3) Are the concepts appearing in the study clearly defined? 4) Are the sources employed appropriate to the subject? 5) Are the sources valid and reliable? 6) Are the findings clearly and appropriately organized? 7) Are the results reported as a summary? and 8) Have limitations been reported? Each study was separately evaluated by the author in terms of all the criteria, being scored '1' when it was compatible with each item, and '0' when it was not.

2.4 Data Analysis

The highest score as the result of the researcher's evaluation was 6, and the lowest 4.

3. Results The content of the eight publications included in the research may be summarized as follows (Table 1).

Table 1: Analysis of the content of the eight studies included in the research

Studies	Most affected countries	What are the basic causes of adverse effects on the psychology and / or economy as a result of the pandemic?	What were the economic and/or psychological consequences caused by the Covid-19 pandemic?	What are the most affected sectors of the economy?	What measures were adopted due to the Covid-19 pandemic?
Eroğlu (2020)	USA, China, Japan, Germany, UK, France, Italy	Disease burden, high mortality and morbidity rates, fear of infection	Unemployment, a major fall in revenues from tourism	Agriculture, oil, tourism, retail sales services	The closure of schools and workplaces, the banning of public events, restrictions on mass transportation, quarantine, stay-at-home regulations, closure of national borders
Rossi et al. (2020)	-	Lockdown measures	Post-traumatic stress syndrome, depression, anxiety symptoms, insomnia, perceived stress, and adjustment disorder symptoms	-	Travel restrictions, the closure of schools and non-essential commercial industries
Pak et al. (2020)	Italy, Germany, America, China	Lockdown, increasing loss of life	Decreased revenues, increased unemployment, decreased production, workplace closures	Transport, service and production sectors, tourism and trade	Proactive international; activities, strengthening of laboratories, support for national resources
Medina and Valverde (2020)	-	Measures of social distancing and quarantine	Symptoms of post-traumatic stress, confusion, anger, fears of infection, frustration, boredom,	-	-

			inadequate supplies, inadequate information and financial losses		
Berbenni and Colombo (2021)	Italy	Rapid spread of infection, market integration disseminating the economic impacts of the pandemic across the world, thus making it very difficult to untangle them, adverse impacts of the pandemic on the labor force	Inflation, increased interest rates, a fall in production, and increased consumption	The food sector (restaurants), tourism, the health sector, falls in imports and exports	Lockdown, reducing labor force demand
Yeyati and Filippini (2021)	America, China	Lockdown, restrictions on international mobility, decreased international payments	Increased public borrowing, increased budget deficits, decreased financial revenues	Industry	Lockdown, encouragement of vaccination, encouraging more efficient use of limited resources
Szmigiera (2021)	Asia, Europe, America	The virus coming to represent a global pandemic	A decrease in per capita GDP	Exchange markets, industry	-
Fang (2021)	China, Korea	Uncertainty during the pandemic, lack of knowledge concerning coronavirus, lockdown	Financial crisis, labor force shortage	Damage in the labor force market, the import-export sector	Frequent contact monitoring, increased test numbers, banning of public events, mask-wearing

4. Discussion

The COVID-19 pandemic first emerged in the Chinese city of Wuhan in December 2019 and resulted in a hitherto unprecedented fall in global activity. It concentrated in developed and developing countries and spread rapidly to many regions of the world, leading to tight restrictions and major interruptions in economic activity at an extraordinary pace and scale (Baldwin and di Mauro, 2020). The leading countries reported to be affected by the pandemic, caused by

a highly contagious and pathogenic viral infection (Padhan and Prabheesh, 2021), are China, the USA, Italy, the UK, Germany, France, and Japan (Milani, 2021). Although the death rate from the pandemic, which targets both healthy individuals and the sick and elderly, is reported at 1%, it remains a global threat due to its high speed of transmission (Padhan and Prabheesh, 2021).

Global GDP (Gross Domestic Product) is reported to have fallen by more than 4/9% in the second quarter of 2020 due to the economic disruption caused by the pandemic; and this fall in trade in goods and services is even greater than that during the global financial crisis of 2007-08 (IMF, 2020). As a result, global trade contracted by 3.5% in the second quarter of 2020 due to weak supply and demand, while lack of mobility among economies reduced total demand by impairing global supply (Vidya and Prabheesh, 2020). Consumption of goods and services decreased significantly due to severe loss of income and weak consumer confidence. At the same time, consumers were reluctant to consume goods and services due to fear of Covid transmission. Another fall occurred in global travel, the World Travel and Tourism Council reporting an approximate figure of 25% (Padhan and Prabheesh, 2021).

The most important consequences in the economy due to the Covid-19 pandemic were experienced in production, with major losses taking place. Other phenomena included falls in worldwide oil barrel prices and on stock markets. A difficult period in terms of tourism also began following the declaration of a pandemic (Padhan and Prabheesh, 2021).

Covid-19 continues to exert adverse effects on the tourism, industry, finance, and real estate sectors (Wang et al., 2020; Gu et al., 2020). The pandemic also resulted in insecurity and delays in terms of investment (Corbet et al., 2020).

The Covid-19 pandemic required numerous precautionary measures to be taken. Various proposals were raised on the subject. The proposal that a monetary policy be adopted involves economies with large foreign exchange reserves being able to manage the depreciation in their currencies by intervening in the foreign exchange market during the pandemic. It has been recommended that the central banks of developing countries adopt monetary policies in consideration of domestic liquidity and the state of the foreign exchange market (Padhan and Prabheesh, 2021).

Macroprudential regulation has been recommended as another measure. In the light of the financial instability caused by COVID-19, macroprudential regulation has been described as capable of helping maintain stability in the financial system and of reducing systemic risks, while various macroprudential measures can improve resistance to global fiscal shocks (Drehmann et al., 2020). In addition, macroprudential regulations have been reported to reduce the sensitivity of domestic loans to global financial shocks and to balance nominal and real exchange rates (IMF, 2020).

Another measure involves the adoption of fiscal policy. This is reported to provide effective protection for individuals, stabilize demand, and facilitate recovery between economies during and after the current pandemic. In addition, the possibility of permanent lockdown should be remembered, and fiscal policies should be adapted to health services for public protection (Chakraborty and Thomas, 2020). Economies must produce revenue, increase spending, and encourage productive investments in case of a limited financial sphere. All policy measures must be regulated within a medium-term fiscal framework, with transparent management in order to reduce fiscal risks (IMF, 2020).

At the same time, ensuring policy coordination between monetary, macroprudential, and fiscal policies is reported to be capable of effectively mitigating the impacts of COVID-19 (Padhan and Prabheesh, 2021).

The Covid-19 pandemic has not only had economic consequences. The psychological effects of the Covid-19 pandemic on the population have also been extremely strong. In studies examining the psychological effects of the pandemic, the main effects were post-traumatic stress disorder, depression, and anxiety. Social distancing and miscommunication, especially caused by the mandatory quarantine, were an important reason for these results. Apart from these, other consequences caused by the Covid-19 pandemic include insomnia, perceived stress (Rossi et al., 2020), confusion, anger, fears of infection, frustration, boredom, inadequate supplies, inadequate information, and financial losses (Medina and Valverde, 2020).

Most of the studies that Brooks et al. (2020) included in their review reported negative psychological effects such as symptoms of post-traumatic stress, confusion, and anger. Stressors included longer quarantine time, fears of infection, frustration, boredom, inadequate supplies, insufficient information, financial loss, and stigma.

According to Saladino et al. (2020), research has particularly highlighted the impact on psychological well-being of the most exposed groups, including children, college students, and health workers, who are more likely to develop post-traumatic stress disorder, anxiety, depression, and other symptoms of distress.

4.1 Limitation

The systematic review was limited to eight studies. The fact that these contain differences of methodology (content and interpretation) as well as of definitions represents an important limitation. These differences in definition and methodology should be remembered, particularly when comparing studies with one another.

5. Conclusion and Evaluation

There is no doubt that the Covid-19 pandemic has had an adverse impact on the entire world. It is unclear how much longer the pandemic will last, and it is highly important to know the outcomes that may ensure from a weak economy

and for precautionary measures to be adopted if the pandemic is to be overcome with as little damage as possible. This systematic review was intended to endeavor to reveal the importance of the problem by systematizing studies on the subject, and to shed light on measures that might be taken against potential problems in the future. We think that it will be useful in determining the scope of future studies and in the preparation of the requisite measures for solving problems in the relevant area.

REFERENCES

Alon, T. M., Doepke, M., Olmstead-Rumsey, J., & Tertilt, M. (2020). The Impact of COVID-19 on Gender Equality, National Bureau of Economic Research-NBER Working Paper Series, no. 26947.

Asahi, K., Undurraga, E.A., Valdés, R., & Wagner, R. (2021). The Effect of COVID-19 on the Economy: Evidence from an Early Adopter of Localized Lockdowns. *Journal of Global Health* 11, 05002. <https://dx.doi.org/10.7189/jogh.10.05002>.

Baek, C., McCrory, P.B., Messer, T., & Mui, P. (2020). Unemployment Effects of Stay-at-Home Orders: Evidence from High Frequency Claims Data. *The Review of Economics and Statistics*. https://dx.doi.org/10.1162/rest_a_00996.

Baldwin, R., & di Mauro, B. W. (2020). Mitigating the COVID Economic Crisis: Act Fast and do Whatever it Takes. VoxEU.org.

Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The Psychological Impact of Quarantine and how to Reduce it: Rapid Review of the Evidence. *Lancet (London, England)* 395 (10227), 912–920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).

Case, A., & Deaton, A. (2020). *Deaths of Despair and the Future of Capitalism*. UK: Princeton University Press.

Chakraborty, L., & Thomas E. (2020). *COVID-19 and Macroeconomic Uncertainty: Fiscal and Monetary Policy Response*. (No.20/302). Erişim Adresi: https://www.nipfp.org.in/media/medialibrary/2020/04/WP_302_2020.pdf.

Chowdhury, R., Luhar, S., Khan, N., Choudhury, S. R., Matin, I., & Franco, O. H. (2020). Long-Term Strategies to Control COVID-19 in Low and Middle-Income Countries: an Options Overview of Community-Based, Non-Pharmacological Interventions. *European Journal of Epidemiology* 35(8), 743–748.

Corbet S., Larkin C., & Lucey B. (2020). The Contagion Effects of the Covid-19 Pandemic: Evidence from Gold and Cryptocurrencies Finance Res. Lett. 101554, <https://dx.doi.org/10.1016/j.frl.2020.101554>.

De Souza, W. M., Buss, L. F., Candido, D. S., Carrera, J. P., Li, S., Zarebski, A. E., Pereira R. H. M, Prete, C. A. Jr, de Souza-Santos, A. A., Parag, K. V., Belotti, M. C. T. D., Vincenti-Gonzalez, M. F., ..., & Faria, N.R. (2020). Epidemiological and Clinical Characteristics of the COVID-19 Epidemic in Brazil. *Nature Human Behaviour* 4(8), 856–65.

Drehmann, M., Farag, M., Tarashev, N., & Tsatsaronis, K. (2020). Buffering Covid-19 Losses-The Role of Prudential Policy (no. 9). Bank for International Settlements. <https://www.bis.org/publ/bisbull09.pdf>.

Fernandes, N. (2020). *Economic Effects of Coronavirus Outbreak (COVID-19) on The World Economy*. Erişim Adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3557504, Erişim Tarihi: 30.09.2020.

Hao, X., Cheng, S., Wu, D., Wu, T., Lin, X., & Wang, C. (2020). Reconstruction of the Full Transmission Dynamics of COVID-19 in Wuhan. *Nature* 584(7821), 420-424.

IMF. (2020). IMF J. A Crisis Like No Other, an Uncertain Recovery World Economy Outlook Update.

Martini, M., Gazzaniga, V., Bragazzi, N. L., & Barberis, I. (2019). The Spanish Influenza Pandemic: A Lesson from History 100 Years After 1918. *Journal of Preventive Medicine and Hygiene* 60(1), E64-E67.

Medina, R. M., & Jaramillo-Valverde, L. (2020). COVID-19: Quarantine and Psychological Impact on the Population/El COVID-19: Cuarentena y su Impacto Psicológico en la población/COVID-19: Quarentena e Seu Impacto Psicológico na População. *Prepr. Engl. Scielo Prepr*.

Milani, F. (2021). COVID-19 Outbreak, Social Response, and Early Economic Effects: A Global VAR Analysis of Cross-Country Interdependencies. *Journal of Popular Economy* 34, 223-252. <https://dx.doi.org/10.1007/s00148-020-00792-4>.

Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Iosifidis, C., ... & Agha, R. (2020). The Socioeconomic Implications of the Coronavirus Pandemic (COVID19). A Review. *International Journal of Surgery* 78, 185-193.

Padhan, R., & Prabheesh, K. P. (2021). The Economics of COVID-19 Pandemic: A Survey. *Economic Analysis and Policy* 70, 220-237.

Peterman P, O'Donnell T, Shah O-P, & van Gelder. (2020). Pandemics and Violence Against Women and Children. CGD Working Paper 528. Washington, DC: Center for Global Development. (2020). Available online at: <https://www.cgdev.org/publication/pandemics-and-violence-against-women-and-children>.

Polit, D. F., & Beck, C. T. (2017) *Nursing Research: Generating and Assessing Evidence for Nursing Practice*. 10th Edition, Wolters Kluwer Health, Philadelphia.

Rossi R, Succi V., Talevi, D., Mensi, S., Niolu, C., Pacitti, F., Di Marco, A., Rossi, A., Siracusano, A., & Di Lorenzo, G. (2020). COVID-19 Pandemic and Lockdown Measures Impact on Mental Health Among the General Population in Italy. *Front. Psychiatry* 11(790). doi: 10.3389/fpsy.2020.00790.

Saladino, V., Algeri, D., & Auriemma, V. (2020). The Psychological and Social Impact of Covid-19: New Perspectives of Well-Being. *Frontiers in Psychology*, 11, 577684. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.577684>.

Vidya, C. T., & Prabheesh, K. P. I. (2020). Implications of COVID-19 Pandemic on the Global Trade Networks. *Emerg. Mark. Finance Trade* 56(10), 2408-2421.

Wang Y., Zhang D., Wang X., Fu Q. (2020). How Does COVID-19 Affect China's Insurance Market? *Emerg. Mark. Finance Trade* 56(10), 2350-2362.

World Health Organization. (2020). Considerations in Adjusting Public Health and Social Measures in the Context of COVID-19. Erişim Adresi: https://www.eryigit.com.tr/wpcontent/uploads/WHO-2019-nCoV_Adjusting_PH_measures-Workplaces2020.1-eng.pdf, Erişim Tarihi: 30.09.2020.

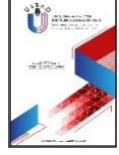
EXTENDED ABSTRACT: Although the Covid-19 pandemic originally emerged as a threat to public health, is not solely a source of health-related or basic health problems.

Covid-19 has also profoundly affected tightly interconnected national economies (global economic integration). Restrictions on international movement and diminished international payments have resulted in the global spread of economic problems due to market integration. On the other hand, individuals are experiencing manifest economic problems (decreased income, wage cuts, or increased costs) because of the pandemic. The adverse effects of the pandemic can also be seen in the workforce. In terms of the supply side of the labor market, the Covid-19 pandemic has resulted in a decrease in working hours, due to unemployment or restrictions, for many people endeavoring to make a living by supplying their own labor. In terms of demand, many underdeveloped and developed countries have turned to restrictions, and private and public sector economies have had to produce at restricted capacity for a significant period of time. This has had a chain effect on the labor market, and has required private sector companies in particular to reduce their workforce demands. On the other hand, the costs of the majority of goods and services and prices/wages have tended to increase during the pandemic. This has given rise to a tendency to a diminished demand for these goods and services. However, it cannot be suggested or even imagined that this same trend applies to 'essential goods' or 'non-easily substituted services,' in which price flexibility/elasticity is low. Many people have experienced difficulties in meeting different types of expenditure that can be described as basic, including essential goods and products, medications, housing, and clothing. The pandemic can be described as 'a process in which the difference in guaranteed income between those with fixed incomes and those without is most keenly felt.' This process is an economic one in which the majority of individual savings are used to meet basic needs, in which income cuts for people with incomes and poverty for those with inadequate income reach significant levels, in which regular income is of vital importance, in which maximum efforts are made to transfer public resources to citizens, and in which price inflation reaches high levels. The effects of the pandemic can also be seen in society and human psychology. People endeavoring to live as social lives as possible until the pandemic have now experienced the pains of an enforced transition from multiple to individual life. Lockdowns have led to unwelcome social distancing, in addition to physical distancing. Social distancing has led to an extraordinary change in relationships between individuals with ongoing relationships. Physical and social distancing have also resulted in negative outcomes such as loneliness, lack of communication, exclusion, restriction, and public support requirements. On the other hand, lives segregated due to social isolation have led to loneliness, and to feelings of solitude reaching severe levels in a great many people. The problem of loneliness, particularly among the unmarried, the widowed, and those living apart from their children, has given birth to an intense need for psychological and moral support. Extended periods of quarantine introduced to prevent the spread of infection have resulted in problems such as loss of productivity among individuals with restricted freedom, fear for the future, withdrawal, and anger. Cognitive and physical decline, particularly among isolated elderly individuals, are among the findings reported by numerous studies, and such people also have fewer resources with which to reduce all these problems. Although technological means can be employed to benefit people at such a time of crisis, considering that millions of people on the global scale have no access to the internet, it is a fact that the adverse outcomes of the crisis are even more felt by some people. Studies included in this systematic review have cited factors such as fear of infection, and uncertainty deriving from a lack of or confusing information during the pandemic as other reasons for the significant impacts of the pandemic on society and human psychology. It can also be said that the psychological and economic impacts of the pandemic can emerge in association with one another. It is not hard to predict that the psychology of individuals

struggling to cope with economic problems will be adversely affected. Mental health problems such as stress, anxiety, and depression have grown during such a time of crisis when loss of employment is highly probable. Different social groups, such as children, the young, the elderly, women, the disabled, the employed, the unemployed, and people living alone perceive and experience the results of the pandemic in different ways. For example, the pandemic cannot be expected to produce the same adverse economic and psychological symptoms between the young and old, or between the employed and the unemployed. This necessitates a multidimensional approach to the problems of the pandemic, a health crisis and an indirect cause of an economic one, and to their solutions. It is still unclear how much longer the Covid-19 pandemic and its changing variants will persist. While unfamiliar rises in inflation are on the agenda in developed countries, it appears inevitable that weak economies, especially those of underdeveloped countries, will produce greater inflation and poverty. Minimizing the damage caused by the pandemic as much as possible is therefore of great importance. The purpose of this systematic review is to systematize studies on this subject, to set out the problems and the measures adopted against these problems and their outcomes, and to shed light on potential measures that might be adopted against similar problems in the future. We think that it will be useful in terms of determining the scope of subsequent studies and of the adoption of the requisite precautions for the resolution of problems in this sphere.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Covid-19 pandemisi her ne kadar halk sağlığına yönelik bir tehdit olarak ortaya çıkmış olsa da yalnızca sağlık ile ilgili sorunların kaynağı olduğu ya da sağlık temelli sorunlara yol açtığı söylenemez. Covid-19, birbirine sıkı sıkıya bağlı ülke ekonomilerini (küresel iktisadi entegrasyon) derinden etkilemiştir. Uluslararası hareketlilikte meydana gelen kısıtlamalar ve uluslararası ödemelerdeki azalma, piyasa entegrasyonu nedeniyle ekonomik sorunların dünya geneline yayılmasını beraberinde getirmiştir. Öte yandan pandemi nedeniyle insanların ekonomik kaynaklı (gelir azalması, gelir kesilmesi ya da gider artışı) sorunlar yaşadığı açıkça görülmüştür. Pandeminin, işgücü üzerinde de olumsuz etkilerini görmek mümkündür. Covid-19 pandemisi, işgücü piyasasına arz yönünden bakıldığında, emeklerini arz ederek geçimlerini sürdürmeye çalışan pek çok insan için işsizlik ya da kısıtlamalar dolayısıyla çalışma sürelerinin azalmasına neden olmuştur. Talep yönü ile bakıldığında, az gelişmiş ve gelişmiş pek çok ülke kısıtlamalara gitmiş, kamu ve özel sektör ekonomileri önemli bir süre kısıtlı kapasitelerde üretmek durumunda kalmışlardır. Bu da zincirleme şekilde işgücü piyasasını etkilemiş, özellikle özel sektör firmalarının, işgücü taleplerini azaltmaları gerekmiştir. Diğer yandan pandemi sürecinde çoğu mal ve hizmetin maliyetleri ile fiyat/ücretleri artma eğiliminde olmuştur. Bu durum, söz konusu mal ve hizmetlere olan talebin düşme eğilimini de doğurmuştur. Fakat, talebin fiyat elastikiyeti/esnekliğinin düşük olduğu, "zorunlu mallar" ya da "kolay ikame edilemeyen hizmetler" için aynı eğilimin gerçekleştiğini söylemek ya da gerçekleşebileceğini hayal etmek mümkün değildir. Birçok insan, zorunlu ve genel ihtiyaç ürünleri, tıbbi ilaçlar, ulaşım, barınma, giyim gibi farklı türden ve temel olarak nitelendirilebilecek harcamaları gidermede güçlüklerle karşılaşmıştır. Pandemi süreci için "sabit geliri olanlar ile olmayanlar arasındaki gelir garantisi farklılığının en net hissedildiği süreç" ifadesi rahatlıkla kullanılabilir olmaktadır. Bu süreç, bireysel tasarrufların çoğunun temel ihtiyaçları karşılamak amacıyla kullanıldığı, gelire sahip insanlar için gelir kesintilerinin, yeterli geliri olmayan insanlar içinse yoksulluğun önemli boyutlara ulaştığı, devamlı bir gelirin hayati olduğu, kamu kaynaklarının azami şekilde vatandaşlara aktarılmaya çalışıldığı, fiyat enflasyonunun yüksek seviyelere ulaştığı "ekonomik bir kriz" olarak adlandırılabilir bir süreç anlamına da gelmektedir. Pandeminin diğer yandan, toplum ve insan psikolojisi üzerinde de etkilerini görmek mümkündür. Pandemiye kadar

yaşamlarını olabildiğince sosyal bir şekilde sürdürmeye çalışan insanoğlu, çoğul yaşamdan tekil yaşama zorunlu bir biçimde geçişin sancılarını fazlasıyla hissetmiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları, fiziksel mesafenin yanında arzu edilmese de sosyal mesafenin oluşmasını beraberinde getirmiştir. Sosyal mesafe, birbirleri ile süregelen ilişkilere sahip insanların, bu ilişkilerinde alışılmadık bir biçimde değişikliğe neden olmuştur. Fiziksel ve sosyal mesafenin ayrıca yalnızlık, iletişimsizlik, dışlanmışlık, kısıtlanmışlık, kamusal desteğe muhtaçlık gibi negatif çıktıları olmuştur. Diğer yandan sosyal izolasyon nedeniyle izole bir yaşam, yalnızlık getirmiş ve birçok insanda yalnızlık hissinin ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Özellikle bekar, eşini kaybetmiş ve çocukları yanında olmayan insanların yalnızlık sorunu, psikolojik ve manevi desteğe olan ihtiyacın yoğun bir şekilde gündeme gelmesine zemin hazırlamıştır. Enfeksiyonun yayılmasını önlemek amacıyla uygulanan uzun karantina süreleri, özgürlüğü kısıtlanmış bireylerde üretkenlik kayıpları, gelecek korkusu, içe kapanma, öfke gibi sonuçlara yol açmıştır. Özellikle izole yaşlı bireylerdeki bilişsel ve fiziksel gerilemeler, yapılan pek çok araştırmanın bulgularındandır ve yaşlı bireyler, tüm bu sorunları azaltmak için daha az kaynağa sahip bulunmaktadır. Teknolojik imkanlar, böylesine bir kriz döneminde insanların yararlanmasına sunulmuş olsa da küresel çapta internete erişimi olmayan milyonlarca insan düşünüldüğünde, krizin olumsuz sonuçlarının bazı insanlar için daha fazla hissedildiği de bir gerçektir. Sistemik derleme kapsamında bahsedilen çalışmalarda enfeksiyon korkusu, pandemi sürecinde oluşan bilgi karmaşasına ve eksikliğine dayalı belirsizlik gibi hususlar da pandeminin toplum ve insan psikolojisi üzerinde önemli etkiler bırakmasının başkaca nedenleridir. Pandeminin psikolojik ve ekonomik etkilerinin birbiriyle bağlantılı şekilde ortaya çıkabildiği de söylenebilmektedir. Ekonomik sorunlar ile mücadele eden insanların psikolojilerinin olumsuz etkileneceğini öngörmek zor değildir. İş kaybı yaşanması pek muhtemel olan böylesine bir kriz döneminde stres, kaygı ve depresyon gibi psikolojik sağlık sorunları artmıştır. Çocuklar, gençler, yaşlılar, kadınlar, engelliler, çalışanlar, işsizler veya yalnız yaşayanlar gibi farklı toplum gruplarının pandemiye ve pandeminin sonuçlarını algılayış ve deneyimleme süreçleri farklı biçimde gerçekleşmektedir. Örneğin, pandeminin olumsuz ekonomik ve psikolojik belirtilerinin, gençler ile yaşlılar ya da çalışanlar ile işsizler arasında benzer biçimde gerçekleşmesi beklenemez. Bu durum, bir sağlık krizi olan ve dolaylı olarak bir ekonomik kriz yaratan pandeminin, sorunların ve çözümlerin çok boyutlu ele alınmasını gerektirmektedir. Covid-19 pandemisinin değişen varyantlar ile birlikte daha ne kadar süreceği hala belirsizliğini korumaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki alışılmadık enflasyon artışları gündemdeyken özellikle az gelişmiş ülkelerin zayıf ekonomilerinin daha fazla enflasyon ve yoksulluk üreteceği kaçınılmaz görünmektedir. Bu nedenle, pandemi sürecinin olabildiğince az hasarla atlatılması önem taşımaktadır. Bu sistemik derleme, konuyla ilgili yapılan çalışmaları sistematize ederek sorunları, sorunlara karşı alınan önlem ve sonuçları ifade etmeye, gelecekte yaşanabilecek benzer sorunlara karşı alınabilecek muhtemel önlemlere ışık tutma amacındadır. Bundan sonraki çalışmaların kapsamının belirlenmesine ve ilgili alandaki sorunların çözümü için gerekli tedbirlerin alınmasına yarar sağlayacağı düşünülmektedir.

SOSYAL MEDYADA HAKİKATİN ÖNEMSİZLEŞMESİ: KATARLILARA SINAVSIZ ÜNİVERSİTE ÖRNEĞİNDE TWİTTER ANALİZİ

POST-TRUTH ON SOCIAL MEDIA: TWITTER ANALYSIS IN THE EXAMPLE OF
UNIVERSITY FOR QATARIS WITHOUT EXAM

Gökhan CANTÜRK

Dr., MEB, Antalya Karatay Anadolu
Lisesi,
Antalya/Türkiye
Phd., MEB, Antalya Karatay Anatolian
High School,
Antalya/ Turkey.
gcanturk2000@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5110-7639

İbrahim YÜKSEL

Dr., MEB, Antalya Atatürk Anadolu
Lisesi,
Antalya/Türkiye
Phd., MEB, Antalya Atatürk Anatolian
High School,
Antalya/ Turkey.
iyuksel56@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5173-4387

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1039880

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 22.12.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 18.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Cantürk, G. & Yüksel, İ. (2022).
Sosyal Medyada Hakikatin Önemsizleşmesi: Katarlılara Sınavsız Üniversite
Örneğinde Twitter Analizi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*
4(8), 77-102.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Toplumu etkilemek ve yönlendirmek için tarih boyunca kullanılan bir araç olan bilgi çarpıtma yöntemi sosyal medya uygulamalarıyla birlikte farklı bir hal almış bu da post-truth dönem için bir kapı aralamıştır. Bilişsel zekanın duygusallıkla yer değiştirmesiyle birlikte belirli bir konudaki gerçekliğin yerini kişisel kanaatlerin ve duyguların alması şeklinde açıklanan post-truth kelimesi özetle hakikatin önemsizleşmesi sürecini tanımlamaktadır. Bu dönemde duyguların harekete geçirilmesiyle hakikatleri değil algıları temel alan sahte bir evren üretilmektedir. Oluşturulan bu zeminde belirli boyutlarda algılanan gerçeklik asıl önemini yitirmekte ve bireylerin hakikate verdikleri önemin derecesi azalarak yalan söylemek sıradanlaşabilmektedir. Bu çalışmanın amacı, önemli bir ağ toplumu örneği olarak kabul edilen Twitter platformunda, kullanıcıların Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili görüşlerini belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde sosyal medya platformu twitter kullanarak paylaştıkları 25531 tweet incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yapılmış olup elde edilen veriler üzerinden sosyal ağ analizi gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar genel olarak yorumlandığında sosyal medya uygulamalarından açılan kendi dünya görüşüne yakın bir konu başlığından hareketle kitleler haberin doğruluğunu teyit etmeden ve sorgulama yapmadan yorumlar yapabildiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Post-truth, Dezenformasyon, Yalan Haber, Sosyal Medyada Hakikatin Önemsizleşmesi

Abstract: The method of information distortion, which has been used throughout history to influence and direct the society, has taken a different form with social media applications, and this has opened a door for the post-truth period. The word post-truth, which is explained as the replacement of reality with personal opinions and emotions, with the replacement of cognitive intelligence with emotionality, it briefly defines the process of trivialization of truth. In this period, a false universe based on not facts but on perceptions, is produced by arousing emotions. On this created ground, the perceived reality in certain dimensions loses its real importance, and lying can become ordinary by decreasing the importance individuals attach to the truth. The aim of this study is to determine the opinions of users on the Twitter platform, which is considered an important example of network society, about the messages sent to the title of university to Qataris without exam. For this purpose, 25531 tweets shared by using the social media platform Twitter were examined. In the study, document analysis, which is one of the qualitative research methods, was carried out and social network analysis was carried out on the data obtained. When the results are interpreted in general, it shows that the public can make comments without confirming the accuracy of the news and without questioning, based on a topic close to their own worldview started from social media applications.

Key Words: Post-truth, Disinformation, Fake News, Post-truth in Social Media

GİRİŞ

Yaşam bilgiyle anlaşılabilir ve bilgiye sahip olanlar kendi dönemlerinde güce sahip olmuştur. Bilgi çağı adı verilen içinde bulunduğumuz zaman diliminde iletişim imkanları bilginin gücünü en üst seviyeye çıkarmıştır. Bu gücü kullanarak ve bilginin içeriğinde yapacağınız değişikliklerle toplumun bilinç altı dünyasını şekillendirebilir, algılarını etkileyebilir ve bir amaca doğru yönlendirebilirsiniz. Bilgi kullanıcının amaç ve yetkinliğine bağlı olarak kullanıldığında yararlı veya zararlı sonuçlar doğurabilir. Burada önemli olan bilgiden yararlanarak yeni bilgi üretmek veya bir eylemde bulunmak için kullanabilmektir (Turan, 2015). 90'ların başında haber ve bilgiye erişmek için daha çok radyo ve televizyon kullanılırken günümüzde bu geleneksel medya araçlarıyla birlikte web tabanlı haber ortamları ve sosyal medya uygulamaları da kullanılmaya başlanmıştır. Son dönemde Facebook,

Instagram ve Twitter gibi sosyal medya uygulamalarının yanında WhatsApp ve Telegram gibi anlık mesajlaşma uygulamaları da habere ve bilgiye ulaşmak için kullanılan önemli platformlardır (Cengiz ve Patan, 2021).

Sosyal medya uygulamaları küresel firmaların dikkatini çekecek boyutta haber takip etme ve bilgi edinme ortamları haline gelmiştir (Toktay, 2019). Teknoloji firmaları kullandıkları çeşitli algoritmalara sahip yazılımlarla ve buna uyumlu teknolojik cihazlarla birlikte bireylerin kullanım deneyimlerini belirlemeye çalışırlar. İnternette karşımıza çıkan sayfalar, algoritmalar tarafından daha önce internette bıraktığımız izler işlenerek karşımıza çıkarılmaktadır. Örneğin arama motoruyla gerçekleştirdiğimiz taramalardan ilgi alanlarımızla bilgi elde edilir. Kullandığımız mesajlaşma ve e-posta programları üzerinden hangi iletişim yöntemlerini kullandığımız tespit edilir. E-ticaret sitelerinden alışveriş yönelimlerimizi; sosyal medyada yapılan paylaşımlar dünya görüşümüzü ve davranış biçimlerimizi; harita uygulamaları üzerinde gezdiğimiz yerleri ve fiziksel hareket geçmişimizi ortaya çıkarır (Jandrić, 2018: 107). Bu şekilde elde edilen bilgiler üzerinden kullanıcının alışveriş alışkanlıklarından dünya görüşüne uzanan geniş bir yelpazede kullanıcı hakkında bilgi sahibi olan şirketler, bu bilgileri ticari ve siyasi amaçla kullanmaktadır. Kullanıcının kendini mutlu ve güvende hissederek platformu kullanmaya devam etmesi için karşısına kendi dünya görüşüyle uyumlu, önyargılarını onaylayan bildirimler, haberler düşmekte, kullanıcı kendi gibi düşünen insanlara yönlendirilmektedir. Algoritmalar, paylaşılan haberlerin doğrulamasını yapmak ya da yalan haber paylaşanları tespit etmek yerine kullanıcının kendi görüşlerine yakın insanlarla iletişim kurduğu alanlar olarak tanımlanan yankı odaları (echo chamber) oluşturmaktadır (Tok, 2020). Gerçeklikle bağını koparmış kitleler yankı odalarında kendilerini ifade etmeye başlamaktadır. Bu ortamdaki çok seslilik, hakim gücün çıkarlarını bireylerin çıkarları gibi sunmadaki başarısından dolayı tek sesliğe indirgenebilmektedir. Böylelikle hakim güç, kendi çıkarlarının devamlılığını sağlayan ortak bir alan, uzlaşa ve fikir birliği kapsamında kişileri etkileyebilmektedir. Yankı odası hayali bir terim olmanın ötesinde, sağlam bir temeli olan kavram olarak tanımlanabilir (Hülür ve Bayır, 2021). Kutlu'nun (2021) gerçekleştirdiği çalışmada, ülkemizdeki kutuplaşmış mevcut siyasal yapının dijital medya ortamlarında da varlığını gösterdiği ve yankı odaları oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın bir diğer sonucu da, geleneksel medyaya olan güvenin azalmasına bağlı olarak dijital medyanın daha tarafsız ve önyargıdan uzak bir alan olduğu algısı yankı odalarının oluşmasının bir diğer sebebi olarak gösterilmektedir. Sosyal medyada dolaşıma giren bir haberin doğrulanmadan paylaşılmasının sebebi kullanıcıların kendi fikir dünyalarına yakın paylaşımları sorgulama ihtiyacı duymamalarından kaynaklanmaktadır (Öztunç ve Soğukdere, 2020). Fikri kamplaşma şeklinde bir araya gelen bireyler, içinde buldukları topluluktan onay alabilmek için düşüncelerini daha keskin bir şekilde ifade edebilmektedir. Bu ortamda kendi dünya görüşleriyle ilgili yeni bilgiler öğrendikleri için düşüncelerini daha da keskinleştirebilmektedir (Sağır ve Aktaş, 2019).

Bilgi ve iletişim teknolojileri insanoğlunun hayatını kolaylaştırabildiği gibi siyasi, sosyal ve ekonomik amaçlar için zararlı haber üreten kişi ve kurumlara da olanak tanımaktadır. Sosyal medyada troll veya bot hesaplar aracılığıyla algı oluşturucu içerikler, kurgulanmış görüntü ve ses kayıtları, siber korsanlık eylemleri ve bilgi çarpıtmaya dayalı paylaşımlar hızlı bir şekilde gerçekleştirilebilmektedir (Bennett ve Livingston, 2018). Bu gerçekten hareketle sosyal medya uygulamaları üzerinden paylaşılan sahte haberler, içeriği değiştirilmiş veya doğruluğu teyit edilmemiş bilgilerin bir sorun alanı oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir (Greenslade, 2017). Sosyal medya uygulamalarının bireyler için bilgiye ve habere ulaşmada öncelikli bir alan haline gelmesiyle birlikte bilgi çarpıtma ve algı oluşturma faaliyetlerinin bu ortamlar üzerinden daha yoğun bir şekilde kullanıldığı söylenebilir. Dijital medyada sahte içeriklerin, teyit edilmemiş haberlerin, kullanıcılar tarafından üretilen paylaşımların, yapılan haberlerde üzerinde değişiklik yapılmış görsellerin hiçbir denetimden geçmeden çok hızlı bir şekilde yayılması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Doruk Şahin, 2018). Bu ortam yerel ve küresel ölçekte topluları dijital medya üzerinden etkileme olanağı vermektedir. Sahte troll veya bot hesaplar aracılığıyla yalan haber üreten bir çok hesabın varlığı ve bunların paylaşımlarının doğruluğunu denetleyen bir yapının olmaması düşünüldüğünde çarpıtılmış bilgilerin küresel alanda yaptığı etki de anlaşılabilir (Aydın, 2020). Sosyal medya ortamında paylaşımların doğruluğu hakkında değerlendirmeler içeriğin kaynağı ya da niteliğinden daha çok aldığı beğeni sayısı üzerinden yürümektedir. Bu durum, bilgi çarpıtma olaylarının gerçekleşmesi için elverişli ve loş bir ortama olanak vermektedir (Turan, 2015). Sosyal medya paylaşımlarındaki beğenilme ve bunun üzerinden elde edilen mutluluk duygusu sahte haberlerin dolaşıma girmesini kolaylaştırmaktadır (Cooke, 2018: 8). Dijital medya kullanıcıları normal hayatlarında o kadar bilgi sahibi ve duyarlı olmasalar da sanal ortamda bu tavırları takınarak gerçek dışı paylaşımlar yapabilmektedirler. Bu paylaşımlar beğeni aldıkça ve olumlu bir şekilde karşılık buldukça bireyler daha fazla paylaşım yapmak için güdülenebilmektedir (Topsakal, 2021).

Sosyal medyada yapılan bilgi içerikli paylaşımlar lüzumsuz, algı oluşturucu, ilgisiz, noksan ve hatalı olabildiği gibi bilgi çarpıtma, haber iletimi, magazin, kamuoyu oluşturma çabaları ve siyaset alanlarında da kullanılabilir (Johnson, 2012). Bu çerçevede sosyal medyada gerçekleşen bilgi içerikli haber paylaşımı ve etkileşimi algı yönetimi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu ortamda gerçekleşen bilgi akışının belirli bir standarttı olmadığı gibi dijital ortamda oluşturulan bilgiler kolayca değiştirilebilmekte, çarpıtılabilmekte veya düzmece yorumlarla kaynağı belli olmayan kişi veya kurumlar tarafından oluşturulabilmektedir (Metzger, 2007). Asılsız haberler yoğunluk, çeşitlilik ve hız gibi özellikler taşır. Çevrim içi ortamda yapılan büyük miktardaki asılsız içerikli paylaşımlar yoğunlukla ilgilidir. Hiciv haberleri, düzmece yorumlar, hatalı bilgiler, yanıltıcı reklamlar, komplo teorileri ve siyasetçilerin yalan ifadeleri asılsız haberlere örnek olarak verilebilir. Asılsız haberler hızla yayılmalarına rağmen kalıcı olamazlar

(Zhang ve Ghorbani, 2020) ama yayılmaya başladıktan sonra bu haberlerin doğru olmadığı anlaşılabilir bile etkisi insanların düşüncelerini ve inançlarını etkilemeye devam edebilmektedir (Marwick ve Lewis, 2017). Sosyal medya sadece kamuoyu oluşturmak için kullanılmamaktadır. Bununla birlikte toplumsal hareketlerin planlandığı, başlatıldığı, örgütlendiği ve sevk idare edildiği önemli bir mecra olarak da kullanılmaktadır (Eren ve Aydın, 2014). Toplum üzerinde algı oluşturmak ve kargaşa yaratmak için bilinçli olarak yapılan bilgi çarpıtma çalışmalarının istemsiz olarak yayılan yalan bilgiden daha tehlikeli olduğu söylenebilir (Bârgăoanu ve Radu, 2017). Bu tehlikenin önüne toplumda dijital medya okur yazarlığı oranını artırarak geçilebilir. Dijital medya okuryazarlığı beceri temelli kültürel bir süreci kapsar. Süreç içerisinde kişinin yazılı, görsel ve işitsel olarak eriştiği medya içeriklerini anlama, bu içerikleri doğru bir şekilde çözümleyebilme ve değerlendirebilme yeterliliğine ulaşması gerektiği söylenebilir. Son aşamada ise bilinçli olarak kendi iletisini ve içeriğini üretebilme becerisine ulaşabilmelidir. Dijital medya okur yazarlığına ulaşmış toplumlar bilgi kirliliği içinde kaybolmadan ilerleme imkanı bulabilecektir (Karaduman, 2019; Durak ve Seferoğlu, 2016).

Bilgi kirliliği, yanlış bilgi (misinformation), çarpıtılmış bilgi (disinformation) ve zararlı bilgi (malinformation) olmak üzere üç farklı kavramsal çerçevede ele alınabilir. Bu bilgi türü arasındaki farklılıklar aşağıdaki gibi açıklanabilir:

- Yanlış bilgi, uydurulmuş bilginin zarar verme amacı olmadan paylaşılması.
- Çarpıtılmış bilgi, zarar vermek için bilerek yanlış bilgilerin paylaşılmasıdır.
- Zararlı bilgi, gerçeğe dayanan bilginin kişilere, kurumlara veya ülkelere zarar vermek için paylaşılmasıdır (Wardle ve Derakhshan, 2017).

Yanlış Bilgi	Çarpıtılmış Bilgi	Zararlı Bilgi
<ul style="list-style-type: none">• Yanlış İletişim• Yanıltıcı İçerik	<ul style="list-style-type: none">• Yanlış İçerik• Sahte İçerik• Çarpıtılmış İçerik• Uydurulmuş İçerik	<ul style="list-style-type: none">• Sızıntılar• Taciz• Nefret Dili

Şekil 1: Bilgi kirliliğinin türleri (Wardle ve Derakhshan, 2017).

Sosyal medya ortamında bilgi kirliliğinin bu kadar arttığı ve çeşitlendiği bir ortamda gerçek olmayanın artık gerçeğin yerini aldığı bir dönemin içinde olduğumuz söylenebilir. İnsanlar duygu ve dünya görüşlerinin etkilendiği gerçek ötesi bir gerçeklik içinde bulunmaktadır. Bireyleri bir araya getirme konusunda yalan anlatıların hakikat karşısında yapısal bir avantajı olduğu söylenebilir (Harari, 2018). Geçmişten günümüze toplumlar birçok kurgulanmış veya içeriği değiştirilmiş fikirlere inandırılmış ve bunun üzerinden örgütlendirilip bir araya

getirilmiştir. Bireyler çok fazla sorgulamadan düzmece haberlerin yanında yer almıştır. İnsanlar bilgiyi bilişsel boyuttan daha çok duygusal boyutta yorumlamakta ve bu şekilde kararlarını vermektedir. Aslında insanoğlu duymak istediklerini duyup, kandırılmak istemektedir. Kandırılma isteği şu an içinde yaşadığımız gerçek sonrası gerçeklik döneminde yalan haberlerin oluşmasını kaçınılmaz hale getirirken bununla mücadele etmeyi de zorlaştırmaktadır (Cooke, 2018). Gerçek olmayanın gerçek olarak kabul gördüğü bu dönemde hakikatin anlatılıp, anlaşılmasının sağlanması oldukça zorlaşmaktadır. Bireyler duygularının ve inanışlarının etkisiyle gerçek olmayanı gerçeğin yerine kabul edebilmektedir. Böylelikle toplum algısı istenildiği gibi yönlendirilebilmektedir (Topsakal, 2021).

Bu dönemde duyguların harekete geçirilmesiyle hakikatleri değil algıları temel alan sahte bir evren üretilmektedir. Oluşturulan bu zeminde belirli boyutlarda algılanan gerçeklik asıl önemini yitirmekte ve bireylerin hakikate verdikleri önemin derecesi azalarak yalan söylemek sıradanlaşabilmektedir (Yıldırım ve Mazıcı, 2021). 2016 yılında Oxford Üniversitesi tarafından yılın kelimesi olarak seçildikten sonra gündeme gelen Post-truth kavramı "belirli bir konu üzerinde kamuoyu belirlemede nesnel hakikatlerin duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili ve daha az önemli olması durumu" olarak tanımlanmaktadır (Oxford Dictionary, 2016). Sosyal medya kaynaklı enformasyonun güvenilirliğinin sorgulanması kelimenin popülerliğini daha da artırmaktadır (Şimşek, 2018). Alpay, "Post-Truth" kavramını karşılayan Türkçe ifade olarak "hakikatin önemsizleşmesi" başlığının kullanılmasını önermektedir (Alpay, 2017). Oxford Dictionaries'de yer alan kavramın tanımındaki "nesnel hakikatlerin daha az etkili olması" bu duruma işaret etmektedir. Özetle Post-Truth kavramının işaret ettiği koşul, nesnel hakikatin var olmadığına yönelik ontolojik ve/veya hakikatin bilinemez olduğuna yönelik epistemolojik bir durum tespitine değil, aksine hakikatin artık işlevsel olmama, konjonktürel olarak önemini yitirme ve gündemden düşme haline gönderme yapmaktadır (Özdoğru, 2020).

Türkçede gerçek ve hakikat (doğru) kelimeleri günlük hayatta çoğu zaman birbirlerinin yerine, genellikle aynı anlamı taşıyan bir şekilde kullanılmaktadır. Aynı şekilde İngilizcede de "Truth" ve "Fact" kelimelerinde de benzer bir kullanım olduğu söylenebilir. Bahsi geçen kelimeler gündelik hayatımızda çoğu zaman birbirlerinin muadili olarak kullanılsa da aslında aynı anlamları karşılamamaktadır. Örneğin felsefi anlamda "gerçek" asla ifade edilemez; zira gerçek nesnel, dış dünyada bulunur. Dolayısıyla gerçek, söylenen şeyin, iddianın konusu olan şeydir (Arslan, 2016). Hakikat ise nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansımasından ibarettir. Dolayısıyla var olandan çok, bilgi veya önermeler, savlar, teoriler gibi bilgisel ifadelerin niteliğidir. Hakikat var olanın üzerine düşünen insanın varlığa dair olan açıklamasıdır. Hakikat doğru, hakikat olmayan ise yanlıştır. Post-truth kavramı da hakikatin önemsizleşmesi ile ilgilidir (Alpay, 2017). Hakikatin önemsizleşmesi gerçek ile hakikatin arasındaki bağın kopması sürecidir (Tok, 2020). Post-truth kavramını açıklamak için uydurma haber, bilgi çarpıtma, algı yönlendirme veya toplumu akılcı olmayan kararlar alması için etkileme çabası gibi tanımlamalar

yetersiz kalmaktadır. Post-truth dönem hakikate ulaşma ve öğrenme isteğinin lüzumsuz hale geldiği, önemini kaybettiği, düşünce dünyalarımızdan yok olduğu devamlı bir şekilde gerçekleşen bilgi akışı içinde hakikati aramanın mümkün olmadığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu tanımlama postmodernizmin büyük anlatıları yıkan, “küçük olanın güzelliğini” vurgulayan, ciddi ve ağır düşüncenin yerine eğlenceyi ve şenliği geçiren tavrı ile örtüşmektedir (Güven, 2020). Kısaca özetlemek gerekirse post-truth kavramı, hakikat ile düzmecenin (uydurmanın) arasındaki sınırın bulanıklaştığı, duyguların ve inançların gerçeklerden daha çok önemsendiği bir çağı anlatmaktadır. Bu çağda insanları yanıltarak birtakım amaçlara ve çıkarlara ulaşmak için toplumun algısını şekillendirme çalışmaları normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Post-truth dönem, dürüstlük kavramını anlamsızlaştırarak değerini kaybettirmiş ve doğru bilgiye erişilmesini engelleyen bir iklim yaratmıştır. Sosyal medyanın bu iklimin oluşturulmasında ve bilgi çarpıtmanın artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Aydın, 2020). Sosyal medya üzerinden toplum mühendisliği veya algı yönetimi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi bilimsel çerçevede içinde psiko-sosyolojik analizlerle yapılmaktadır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmede birçok araca ve tekniğe ihtiyaç duyulurken süreklilik de arz etmesi gerekmektedir. Toplumun yapısına, inançlarına ve demografik yapısına göre oluşturulan stratejiler oluşturulduktan sonra kültürel dinamiklere göre simge, semboller ve ritüeller gibi enstrümanlarla hakikatin önemini kaybetmesi sağlanabilmektedir (Eraslan, 2020: 122-127). Hakikatin kendi zemininden uzaklaştırılabileceğini göstermektedir (Yıldırım ve Mazıcı, 2021).

Araştırmanın Önemi ve Amacı

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında ve küresel dünya düzeni içerisinde tek yönlü seçicilik, bilgi çarpıtma ve toplumu yönlendirme faaliyetleri tehlikeleriyle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir (Kiraz, 2019: 12). İnsanların düzmece haberlerle yönlendirilmesi önemli bir konu olarak dijital toplumun önünde çözümlenmesi gereken bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Bradshaw ve Howard, 2018). Bilinçli olarak yanıltma amacı olan güvenilir olmayan bilgiler, post-truth dönemin en önemli konusu olarak gündemde kalmaya devam etmektedir (Frangonikolopoulos ve Poulakidakos, 2018). Bilgilerin çok hızlı bir şekilde yayılma özelliği olması önemli bir başka problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2020). Bu kapsamda, hakikatin önemini yitirdiği ve algı yönetimi uygulamalarının sıklıkla gerçekleştirildiği sosyal medya ortamı olan Twitter kullanıcılarının Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili görüşlerinin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya konu olan haber X isimli web sitesi üzerinden paylaşılmış ve daha sonra haber sitesi haberin yanlış içerikle paylaşıldığına dair özür açıklaması yapmasına rağmen Twitter’da günün trend topic listesine girmiş, çok sayıda etkileşim ve yorum almıştır. Ülkemizde de çarpıtılmış bilgi içeren haberlerle ilgili toplumdaki farkındalık düzeyinin ve kullanıcı deneyimlerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılmasının önemli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede çalışmanın yerli alan yazında, post-truth dönemde medya aracılığıyla yapılan haberlerin bireylerin algılarını nasıl etkilediğini ve bu

bağlamda sosyal medya kullanıcılarının özelliklerini gösteren az sayıda çalışma olması nedeniyle de önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmada amaç, önemli bir ağ toplumu örneği olarak kabul edilen Twitter platformunda, kullanıcıların Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili görüşlerin belirlenmesi, Twitter ortamında kurdukları etkileşimi ve bu tür bir etkileşimi gerçekleştirirken dile getirdikleri düşünceleri analiz etmektir. Böylelikle kurulan etkileşimin hangi duygular ve kavramlar üzerinden gerçekleştiği anlaşılabilir. Bu çerçevede ağ üzerinde gerçekleşen etkileşimi *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhelaletmiyorum* başlıklı etiketler örnekleme üzerinden anlamlandırabilmek için bir çalışma gerçekleştirilmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın yöntemi, araştırmanın modeli, çalışma grubu, geçerlik-güvenirlik çalışmaları, veri toplama süreci ve verilerin analiziyle ilgili bilgiler sunulmuştur.

Araştırmanın Modeli

Çalışma nitel yöntem şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, twitter kullanıcılarının Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili düşüncelerinin ortaya çıkarılması bakımından nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşım özelliği göstermektedir. Fenomolojik çalışmalar, kişilerin tecrübelerinden yola çıkarak bir olgu karşısındaki düşüncelerini ve tepkilerini derinlemesine ortaya koymayı amaçlamaktadır (Fraenkel vd., 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Fenomolojik desen; çerçevesi belirlenmiş bir olguyla ilgili araştırma yapılırken kullanılabileceği gibi, yeni bir durumu betimlemek ve ortaya koymak için de kullanılabilir (Afyonoğlu, 2021). Tweetlerin metinsel ifadeler şeklinde olmasından ve çalışmayla ilgili elektronik mesaj içerikli çok fazla araştırmanın bulunmamasından dolayı konu yeni bir olgu olarak incelenmiştir. Özetle araştırma nitel yöntem ile tasarlanmış, ortaya çıkan olguları betimlemek için de Fenomolojik yaklaşım kullanılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmada çeşitliliğin sağlanabilmesi adına belirli hesaplar seçilmemiş, *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhelaletmiyorum* adlı başlık etiketleri ile arama yapılmış ve kelime temelli kriter kullanılarak veri toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubu, kelime temelli kriter seçimi doğrultusunda 28723 tweetten oluşmaktadır.

Geçerlik-Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmanın geçerliği için:

- Post-Truth ve sosyal medya analiziyle ilgili alan yazındaki çalışmalar incelenmiş, kodlamalar yapılırken bu alanlardaki araştırma sonuçları dikkate alınmıştır.

- Verilerin toplanmasında, *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhaleletmiyorum* başlıklar üç gün boyunca konuyla ilgili atılan tweetler araştırmacı tarafından takip edilmiş ve süreçle ilgili notlar alınarak gerekli hassasiyet gösterilmeye çalışılmıştır.
- Görüşme içerikleri tüm ayrıntıları ile raporlanmıştır.
- Verilerin toplanması bizzat araştırmacı tarafından yürütülmüştür (Sevilmiş, 2020).

Araştırmanın güvenilirliği kodlayıcılar arası güvenilirlik ile değerlendirilmiştir. Aynı 500 tweet, iki uzman tarafından kodlanmış ve iki kodlayıcının kodlama uyuşmaları çıkartılmıştır. Sonuçlar Uzlaşma / (Uzlaşma + Uzlaşmama). 100 formülü ile hesaplanmıştır. $380 / (380 + 120) \cdot 100 = \%76$ olarak uzlaşma yüzdesi tespit edilmiştir. Kodlayıcılar arası uzlaşma nihai sonuçları değerlendirildiğinde kodlayıcılar arası uzlaşma yüzdelerinin yeterli seviyede olduğu tespit edilmiştir (Kuckartz and Rädiker, 2019).

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Araştırmada veriler incelenirken betimsel ve içerik analiz tekniklerinden birlikte faydalanılmıştır. Betimsel analiz yapılırken ilk aşamada çalışmanın kavramsal içeriğinden ve çalışma sorularından hareketle bir çerçeve oluşturulmuştur. Bunun yanında kişilerin görüşlerine doğrudan yer verilerek araştırmada kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Çalışmada verilerin teker teker okunması yoluyla kod ve temalara dayalı olarak araştırma bulguları oluşturulmuştur (Merriam, 1998: 58).

Veri analizine başlamadan önce *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhaleletmiyorum* hastagleri üç gün boyunca konuyla ilgili atılan tweetler araştırmacı tarafından takip edilerek veri toplama sürecine başlanmış ve notlar alınmıştır. İki gün sonra konuyla ilgili Twitter verileri MAXQDA programına aktarılmış ve tweetler tekrar okunmuştur. Bu doğrultuda veri temizleme süreci; *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhaleletmiyorum* hastaglerinin aynı paragrafta geçtiği ancak bu başlıklarla ilgili olmayan ya da konu dışı olan tweetler (beğeni almak için atılan, hakaret, suç unsuru teşkil edebilecek vb.) analiz dışı bırakılarak gerçekleştirilmiştir.

Veri temizleme süreci sonrasında, çalışma gurubu üzerinden analiz edilen kullanıcıların ifadeleri Hastag'in doğru olduğuna inananlar ve Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlar şeklinde iki tema altında tasnif edilmiştir. Analiz için, Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili görüşlerin belirlenmesi ile ilgili tweetlerin atıldığı *#YalancıProvokatörler*, *#ProtestoEdiyorum*, *#katarlı* ve *#hakkımıhaleletmiyorum* adlı başlık etiketleri örneklem olarak belirlenmiş ve araştırmanın verisi bu başlık etiketleri üzerinden toplanmıştır. 28723 tweetin çekildiği veri seti arasından yapılan ayıklama sonucunda toplam 25531 tweet belirlenmiş ve bu veri üzerinden 6139 kodlama yapılmıştır. Tweetler 29 Haziran 2021 ile 1 Temmuz 2021 tarihleri arasında atılmıştır. Veri çekme

esnasındaki temel sınırlılık, programın sadece son yedi gün içerisinde atılmış tweetleri çekilebilmesidir.

Tweetlerin kodlanmasında birbirleriyle ilişkili kodlar sınıflandırılarak başlığın doğru olduğuna inananlar ve başlığın doğru olduğuna inanmayanlar temaları oluşturulmuştur. Bulgularda kullanılan alıntılar hem en çok retweet edilen tweetlerden hem de konuyla ilgili zengin bilgi birikimini yansıtabilecek tweetlerden seçilerek, doğrudan alıntılar kullanılarak sunulmuştur. En çok retweet edilen tweetlerin seçilme sebebi fenomenolojik yaklaşımın bir olguya dair perspektiflerden o olguya dair ortak özellikleri açığa çıkarma amacının yerine getirilmesi (Çarpar, 2020), doğrudan alıntılarının kullanılma sebebi ise fenomenolojik yaklaşımda bir olguyu açıklamak için kişilerin kendi deneyim ve düşüncelerini kendi anlatılarıyla sunmak amacının sağlanmasıdır (Creswell, 2016). Sonuç olarak atılan 28723 tweet araştırmacılar tarafından veri temizleme sürecine tabi tutulmuş ve kodlanılarak iki tema oluşturulmuştur. Kodlanan verilerin görsel analizinin yapıldığı incelemede kodların, Kod-Alt-Kod Bölümler Modeli, Kelime Bulutu ve Yüzde-Frekans analizleri yapılmıştır. Böylelikle dile getirilen düşünceler, duygular, inançlar vb. durumlar, temel kavram ve ifadeler ekseninde kodlanmış ve görselleştirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışma gurubu üzerinden analiz edilen kullanıcıların ifadeleri Hastag'in doğru olduğuna inananlar ve Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlar şeklinde iki tema altında sınıflandırılarak aşağıdaki tablo olarak verilmiştir.

Tablo 1: Tema ve kodlara ait frekans ve yüzde bilgileri

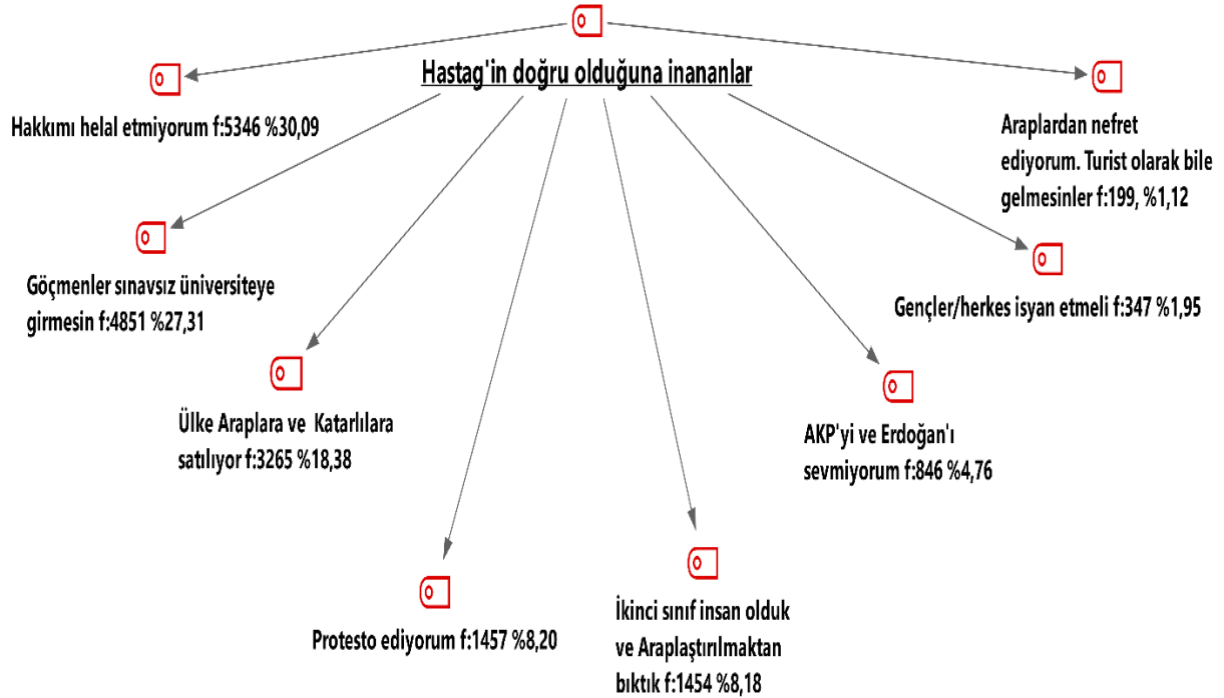
Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlar	F	%	Hastag'in doğru olduğuna inananlar	f	%
Yalancı Provokatörler	4466	58,87	Hakkımı helal etmiyorum	5346	30,09
Yalancı CHP	1065	14,04	Gençler sınavsız üniversiteye girmesin	4851	27,31
Siyasi çıkar uğruna gençlerin morallerini bozma çabası	758	9,99	Ülke Araplara ve Katarlılara satılıyor	3265	18,38
Yalancı KILIÇDAROĞLU özür dile	441	5,81	Protesto ediyorum	1457	8,20
Yalancıları izlemeyin/okumayın (FoxTv, HALKTV, Tele1, Sözcü, Cumhuriyet)	307	4,05	İkinci sınıf insan olduk ve Araplaştırmadan bıktık	1454	8,18

Yalancı OdaTv	252	3,32	AKP'yi ve Erdoğan'ı sevmiyorum	846	4,76
Ceza Verilmeli	209	2,76	Gençler/herkes isyan etmeli	347	1,95
Gençler Dava Açıyor	68	0,90	Araplardan nefret ediyorum. Turist olarak bile gelmesinler.	199	1,12
X sitesi kapatılmalı	20	0,26			
TOPLAM	7586	29,92	TOPLAM	17765	70,08

Tablo 1 incelendiğinde frekans analizi yapılan tweetlere göre Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlar teması %29,92'lik (7586 tweet) oran alırken, Hastag'in doğru olduğuna inananlar teması %70,08'lik (17765) oran almıştır. Tabloda yer alan kodların yüzde değerleri, ilgili temadaki oranlarını ifade etmektedir.

Başlığın Doğru Olduğuna İnananlar Temasına Ait Katılımcı Görüşleri

Başlığın doğru olduğuna inananlar temasına ait katılımcı görüşleri ilgili sonuçlar Şekil 1'de sunulmuştur. Katılımcı görüşleri verilirken ilk sırada olan üç görüş çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 2: Hastag'in doğru olduğuna inananlara ait kod-alt-kod bölümler modeli ve yüzde-frekans bilgileri

Şekil 2 incelendiğinde, hastag ile ilgili atılan tweetlerden hakkımı helal etmiyorum şeklinde kodlanan başlık %30,09 oranıyla ilk sırada çıkmıştır. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şunlardır.

"Annem yalvarıyordu Kur'an-ı Kerim oku öğren diye demek ki bir bildiği varmış okuyup Arapça öğrenseydim şu an Katarlı olma şansım daha yüksek olacaktı hem dinimi yerine getirirdim hem de beleşten eczacılık okurdum #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

"Geceni gündüzüne katıp ders çalışıp üniversitede iyi bir yere gitmek için ders çalışıyorsun. Katar vesaire yabancı uyruklu insanlar sınavsız tıp okuyacaklar. Türkiye'de eğitim sistemi ve adalet denen bir şey yok. #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

"Ben yıllarca iyi yer kazanmak için çoğu şeyden mahrum olacağım ders çalışacağım zor olan lanet sınavlara gireceğim ama elin adamı gelecek ülkemdeki üniversitelere sınavsız, emeksiz girecek ve meslek sahibi olacak vay anasını ya ben bu ülkenin hiçbir zerresine gram #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

Göçmenler sınavsız üniversiteye gitmesin şeklinde düşünce belirtenlere ait kod %27,31 oranla ikinci sırada gelmiştir. Konuyla ilgili paylaşım yapanların ifadeleri şunlardır.

"Bir ülke devletini temsil eden hükümetin öncelikli olarak kendi vatandaşı yerine mültecileri, Arapları, Suriyelileri, Afganları, Katarlıları vs. koruma kapsamına alıp her alanda onlara ÖNCELİK ve İMTİYAZ tanımalarını #ProtestoEdiyorum (Twitter, 2021b). #katarlı" (Twitter, 2021c).

"Yüzlerce öğrenciyi tıpa gönderen bir eğitimci olarak #katarlı öğrencilere tanınan bu anlamsız imtiyazı kabul etmiyorum #ProtestoEdiyorum" (Twitter, 2021b).

"Daralıyorum bu ülkede artık ya. Suriyelilerin, Katarlıların benden daha iyi koşullarda okuyup, benim ülkemde daha iyi yaşamalarına katlanamıyorum. Emin olun, eğer böyle devam ederse daha kötü hâle gelecek bu ülke." #ProtestoEdiyorum" (Twitter, 2021b).

Ülke Araplara ve Katarlılara satılıyor koduyla ilgili katılımcıların kullandıkları ifadeler %18,38 oranıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"Katarlara satmadığınız bir eğitim hakkımız kalmıştı #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

"Böyle parça parça uğraşmayın hiç, ülkeyi komple Araplara satın bari. Biz mi burada vatandaşız onlar mı #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

"Kanal İstanbul yapılırsa #katarlılar şehir kuracak, doktorları, eczacıları hazır olacak. Daha sonra Hukuk fakültesi açılır Katarlılara malum problem çıkarsa katarlı avukatlar hazır, sonra vatandaşlık, sonra Katarlı milletvekilleri sırada, sarıldık Araplarca" (Twitter, 2021c).

Protesto ediyorum kodu %8,20 oranla Hastag'ın doğru olduğuna inananlar temasında dördüncü sırada çıkmıştır. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda doğrudan atıfta bulunulmuştur.

"Bizim çocuklar, bugün ve yarın yapılacak sınavda emeklerinin karşılığını almak için ter dökcekler; Katar'ın çocukları, nargile içip anın tadını çıkaracaklar. Sonuçta aynı okulda okumaya hak kazanacaklar. #ProtestoEdiyorum #yks2021" (Twitter, 2021b).

"Ben gençlerinden bu kadar nefret eden bir ülke daha tanımadım. Emeklerle oynayan, umutları öldüren bir ülke daha tanımadım. Hakkımı helal etmemekle birlikte #ProtestoEdiyorum #yks2021 #ayt2021" (Twitter, 2021b).

"#ProtestoEdiyorum Katarlı gençlere verilen ayrıcalığı. Bu ülkenin gençleri her şeyin en iyisini hak ediyor" (Twitter, 2021b).

İkinci sınıf insan olduk ve Araplaştırılmaktan bıktık koduyla paylaşım yapanların %8,18 oranla beşinci sırada gelmektedir. Konuyla ilgili paylaşım yapanların ifadeleri şunlardır.

"Bu ülkede Türk'seniz kimlik kartınızda Türk yazıyorsa 2. sınıf vatandaşsınız ne kadar Arap varsa bizden daha fazla hakka sahip bu ülkede Arap kapitülasyonu var #katarlı" (Twitter, 2021c).

"Türkiye' de vatandaşlık sınıflandırması1-) Suriyeliler 2-) Katarlılar 3-) Diğer göçmenler 4-) Biz Marabalar #ProtestoEdiyorum #katarlı" (Twitter, 2021c).

"Kurtuluş Savaşı veren bir gazinin torunuyum. Kendi öz ülkende oku, sınava gir, bir yere gelme gayreti göster, başaramadan ömür bitsin. Elin Katarlısı benim olan okullara sınavsız girsin, okusun. Sonra başıma yönetici kesilsin! Kendi vatanımda mülteciyim. #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

AKP'yi/Erdoğan'ı sevmiyorum %4,76 oranıyla altıncı sırada yer almıştır. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şunlardır.

"Kendinizden o kadar nefret ettirdiniz ki, Türk doktorlarına emanet edemiyorsunuz kendinizi. Katarlılar tedavi eder sizi. #hakkımıhelaletmiyorum #ProtestoEdiyorum #katarlı" (Twitter, 2021c).

"#hakkımıhelaletmiyorum bu ülkeyi ne kadar sevdiğimi sizin gibi hainlere ispat etmek zorunda değilim. Sizden nefret ediyorum ama orası kesin. Bu ülkeye de aşığım" (Twitter, 2021a).

"Ülkemi sevdiğim için geleceğimden endişelendiğim için garibanın hakkını aramasına izin vermeyip zengin, yandaşın yaptığı her türlü yolsuzluğa ses etmediğiniz için sizden nefret ediyorum #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

Hastag'ın doğru olduğuna inanlar temasında Gençler/herkes isyan etmeli kodu %1,95 oranla yedinci sırada çıkmıştır. Katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"Herkesin emeği göz göre göre çalınırken bu haksızlığa göz yumamayız. El birliğiyle içimizde kalan son heves ve çalışma kırıntısını yok ettiniz. Tebrikler #katarligencler #ProtestoEdiyorum #KatarlılarSınavsızTıpFakuelterine" (Twitter, 2021b).

"YKS sınav öncesinde; Katarlı öğrencilerle sınavsız eğitim hakkı verenlere karşı susmayacağız!!!! Sınava girecek olan geleceğini çaldığınız pırl pırl gençlerimize canı gönülden başarılar diliyorum. #yks2021 #ProtestoEdiyorum #TakDediCanımıza" (Twitter, 2021b).

"Hak verilmez, alınır. Yaşamsal haklardan olan adalet gibi, hürriyet gibi, ekmek, sağlık, eşitlik, bağımsızlık gibi haklar verilmez, söke söke alınır #hakkımıhelaletmiyorum" (Twitter, 2021a).

Son sırada %1,12 oranla Araplardan nefret ediyorum. Turist olarak bile gelmesinler şeklinde yapılan paylaşımların oluşturduğu kod gelmiştir. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda doğrudan atıfta bulunulmuştur.

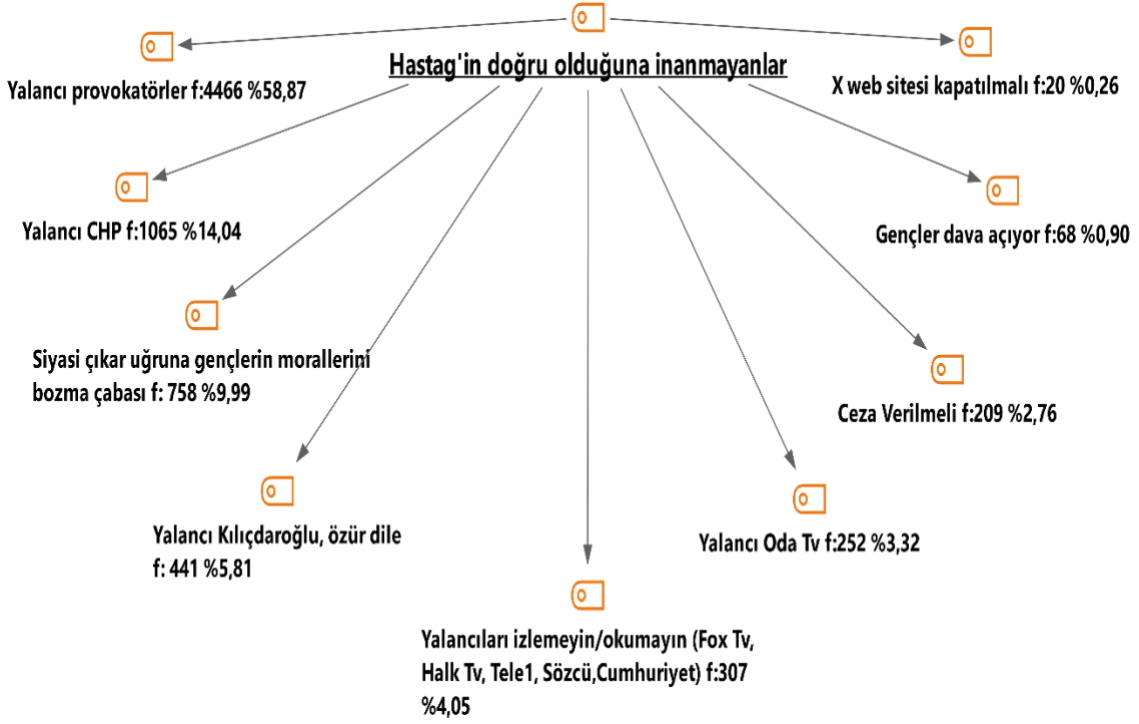
"#YalancıProvokatörler konu ne? Arrrrapprest değiller miymiş? Geçin bu işleri ülkede Arap ve Arap'a dair hiçbir şey istemiyoruz uzunca süre bu böyle turist bile gelmesin" (Twitter, 2021d).

"Ülkemden defol Katar ve diğer bütün Araplar. Arap hayranlığı ve Araplaşma özlemi sizleri bitirecek... Ben artık eminim. Türk'ü sevmeyen, koruyup kollamayan Atatürk'ün çizgisinden gitmeyenlerin sonu hep böyle olacak!!! #İnanıyoruzKAZANACAĞIZ #hakkımıhelaletmiyorum #TakDediCanımıza #ProtestoEdiyorum" (Twitter, 2021b).

"Ülkemde #katarlı ve benzeri yerlerden gelen zengin, görgüsüz, parası ile her şeyi satın alabileceğini zanneden, gerici ve parazitleri görmek istemiyorum. Kirli paraları onların olsun. Türkiye, onlara yasak olmalı" (Twitter, 2021c).

Başlığın Doğru Olduğuna İnanmayanlar Temasına Ait Katılımcı Görüşleri

Başlığın doğru olduğuna inanmayanlar temasına ait katılımcı görüşleri ilgili sonuçlar Şekil 2'de sunulmuştur. Katılımcı görüşleri verilirken ilk sırada olan üç görüş çalışmaya dahil edilmiştir.

Şekil 3: Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlara ait kod-alt-kod bölümler modeli ve yüzde-frekans bilgileri

Şekil 3 incelendiğinde, Hastag ile ilgili atılan tweetler den yalancı provokatörler şeklinde kodlanan başlık %58,87 oranıyla ilk sırada çıkmıştır. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şunlardır.

"#YalancıProvokatörler bir yıldır gece gündüz çalışan Türk gençliğine ihanet eden algıcı provokatörler. Sınava saatler kala attığınız yalan haberle gençlerin moralini bozdunuz hainler. Bir de bunlara inanan zavallılar" (Twitter, 2021d).

"Tam üniversite sınavı öncesi "Katarlı gençler sınavsız üniversiteye girecek" yalanını servis etmek askeri bir anlaşma üzerinden gençleri manipüle etmek provokatörlüktür. #YalancıProvokatörler" (Twitter, 2021d).

"Sınava bir gün kala, bir yıl boyunca bugüne hazırlanmış, emek vermiş, ter dökmüş öğrencilerin üzerinden oy için yalan ve provakatif haberle siyaset yapmak, öğrencileri düşünmemektir, tam anlamıyla siyasi ahlaksızlıktır #YalancıProvokatörler #yks2021 #tyt2021" (Twitter, 2021d).

Yalancı CHP şeklinde görüş belirtenlere ait kod %14,04 oranla ikinci sırada gelmiştir. Konuyla ilgili paylaşım yapanların ifadeleri şunlardır.

"#YalancıCHP ve Yalancı Yandaş Medyası. Dün "Suriyeliler Türkiye'de sınavsız üniversiteye giriyor" Yalanı. Bugün "Katar Türkiye'de sınavsız öğrenci okutacak 'Yalanı'. CHP ve Yandaş medyası tüm Türkiye'ye yalan söyleyip, kışkırtmak gibi alçak bir siyaset yapıyor" (Twitter, 2021d).

"#YalancıProvokatoerler #hakkımıhelaletmiyorum ALGI; olmayanı olmuş, yapılmayanı yapılmış gibi gösterme. YALAN; doğru, gerçek olmayan, uydurma, asılsız söz, söyleme. İFTİRA; bir kimseye kasıtlı, kara çalmak ve asılsız suç yükleme. Bunlar muhalefetin özelliğidir sakın ola yanılıp da güvenme. Yalan yerine proje üretmeyi deneseydiniz şimdi dünyayı yöneten tek ülke bizdik. #YalancıChp" (Twitter, 2021d).

"#YalancıProvokatorler yarınki sınavda başarısız olan öğrencilerin sorumlusu CHP'dir. Sınava bir gün kala çıkartmış olduğu yalan ile bir çok öğrencinin moralinin bozulmasına neden olmuştur. CHP DEMEK YALAN ÜRETME MERKEZİ DEMEK yazıklar olsun koltuk savaşı için bu kadar yalana" (Twitter, 2021d).

Hastag'in doğru olduğuna inanmayarak bu başlığı siyasi çıkar uğruna gençlerin moralini bozma çabası olarak görenlerin kullandıkları ifadeler %9,99 oranla üçüncü sırada yer almaktadır. Katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

"Gençleri düşünenler sınavdan bir gün önce moral verir. Sınavdan bir gün önce gençleri kirli oyunlarına alet edip, onların morallerini bozarak, gençler üzerinden siyaset yapmaz. Kirli, namussuz siyasetinize gençleri alet etmeyi bırakın! #YalancıProvokatorler" (Twitter, 2021d).

"Milyonlarca gencin sınava gireceği günün hemen öncesinde öğrencilerin moral ve motivasyonunu bozacak şekilde yalan ve iftiralarla algı operasyonu yaparak siyasi çıkar elde etmeye çalışan #YalancıProvokatorler bu gençlerin ahından kurtulamaz" (Twitter, 2021d).

"Her fırsatta yalan ve iftiraya başvuruyorlar, en iyi bildikleri şey bu. Alçak bir şekilde gençlerin hayallerini ve morallerini dahi kendi kişiliksiz siyasetlerine alet eden siyasi yaklaşımı reddediyoruz. #YalancıProvokatoerler" (Twitter, 2021d).

Yalancı Kılıçdaroğlu özür dile kodu %5,81 oranla Hastag'in doğru olduğuna inanmayanlar temasında dördüncü sırada çıkmıştır. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda doğrudan atıfta bulunulmuştur.

"ÖĞRENCİLERİMİZDEN ÖZÜR DİLE KILIÇDAROĞLU. YKS öncesi Katar yalanıyla hükümete saldırmıştı... Kaynağı X WEB SİTESİ özür diledi! Kılıçdaroğlu'da özür dileyecek mi? #ÖzürDileKemal" (Twitter, 2021d)."

"Katarlı gençlerin Türkiye'de sınavsız okuyabileceği yalanını haber yapan X WEB SİTESİ özür dilemesine rağmen CHP lideri Kemal Kılıçdaroğlu suskunluğunu koruyor. #ÖzürDileKılıçdaroğlu #YalancıChp" (Twitter, 2021d).

"#hakkımıhelaletmiyorum etiketiyle Katar-Türkiye anlaşmasını eleştiren herkese ve Bay Kemal'e sesleniyorum. Size kandım ta ki bakanlık açıklamalarını görene kadar. Başta benden ve diğer hakkını yediğiniz

kişilerden olmak üzere sizi Türk halkından özür dilemeye davet ediyorum” (Twitter, 2021d).

Yalancıları izlemeyin/okumayın (Fox Tv, Halk Tv, Tele1, Sözcü, Cumhuriyet) koduyla paylaşım yapanlar %4,05 oranla beşinci sırada gelmektedir. Katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“@btphaber @gazetesozcu @X web sitesicomtr @pushholder gibi haber hesapları ve maalesef @kilicdaroglu gibi muhalif lider ve görevliler bugün kirli ve yalan haber ile gençlerin geleceği üzerinde tepindi. Gençler bunlardan uzak durun, kendinizden uzak tutun” (Twitter, 2021d).

“ARKADAŞLAR.. Psikolojinizi sağlıklı tutmak istiyorsanız.. Fox tv-halk tv-tele1 ..bunları TV’nizden silin. Sözcü-cumhuriyet okumayın.. Kafayı sıyırmayın. Tedavisi yok... Prof. .carlo divanog. #YalancıProvokatörler” (Twitter, 2021d).

“Sözcü Gazetesi asılsız ve algı operasyonuna yönelik haberlerine bir yenisini daha ekledi. Milyonlarca gencin YKS sınavına saatler kala Sözcü Gazetesi tarafından “Katarlı gençlere Türkiye’de sınavsız tıp eğitimi hakkı verildi” yalanı servis edildi. #YalancıProvokatörler” (Twitter, 2021d).

Yalancı Pushholder %3,32 oranıyla altıncı sırada yer almıştır. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri şunlardır.

“Katarlı öğrenciler sınavsız yerleştirilecek yalanını yayan X web sitesi adlı grup operasyonunu çekti, algıyı oluşturdu ve tweeti sildi. #katarlı #yks2021 #YalancıCHP” (Twitter, 2021c).

“Pushholder operasyonunu çekti, sürüsünü güttü ve tweeti sildi. #hakkımıhelaletmiyorum” (Twitter, 2021a).

“@X web sitesicomtr Yalakalık yapmıyorum. Bu X web siteleri gibi hesapların yaptıkları yalan haber aklıma geliyor. Dünkü yalan #katarlı haberi gibi. Sınavdan bir gün önce öğrencilerin psikolojisini kasten mahvettiler #katarlı” (Twitter, 2021c).

Hastag’in doğru olduğuna inanmayanlar temasında ceza verilmeli kodu %2,76 oranla yedinci sırada çıkmıştır. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda doğrudan atıfta bulunulmuştur.

“Bile bile bu yalanı yayan ortak olan herkese devletin savcıları ne yapacak acaba. Bu kadar gencin sınava saatler kala moralini bozan bu #YalancıProvokatörler den derhal hesap sorulmalı. Bu nedir be önüne geldiği her şeyi yutan bir topluluk var ki zehir saçıyor kim dur diyecek” (Twitter, 2021c).

“Yalanı pervasızca söyle, ortalığı zehirle, fitne fesat yay tepki alınca çark et özür dile ve böylece kurtulmuş mu olacaksınız. Bunların bu yalan haberi

pervasızca paylaşmasının bir cezası olmalı ancak böyle akıllanır bu tür fitneciler. #YalancıProvokatörler @adalet_bakanlik” (Twitter, 2021d).

“Yalanı hiç yüzü kızarmadan yayan bir tuhaf ruh hali, yalana sorgusuz inanan kötü niyetli ve sağlıksız bir kitle. Bu sadece yalan değil bu suçtur. Dava açılması hukuken hesap sorulması gerekiyor. Yalana 55 bin beğeni, gerçeğin yüzüne bakan yok. #YalancıProvokatörler” (Twitter, 2021d).

Gençler dava açıyor koduyla paylaşım yapanlar %0,90 oranla sekizinci sırada gelmektedir. Katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir.

“Siz ki sınava saatler kala attığınız twitle birlikte #tyt2021 tayfa ve iler ki yıllarda üniversite hayalleri olan gençleri sadece ama sadece bir twitinizle morallerini bozdunuz. Ve bu yüzden #GençlerDavaAçıyor” (Twitter, 2021d).

“Sınava giren gençler bu aşağılık güruhu dava etsinler #YalancıProvokatörler” (Twitter, 2021d).

“Ben sınava girecek bir gencin ebeveyni olsam @kilicdaroglu ve onun medyasından savcıya giderek suç duyurusunda bulunurdum. Maddi manevi tazminat talep ederdim. Kimse benim çocuğumun sınav öncesi psikolojisiyle bu denli ahlaksızca oynayamaz. #YalancıChp #YalancıProvokatoerler” (Twitter, 2021d).

Son sırada %0,24 oranla X web sitesi kapatılmalı şeklinde yapılan paylaşımların oluşturduğu kod gelmiştir. Bu konudaki katılımcı görüşlerine aşağıda doğrudan atıfta bulunulmuştur.

“#YalancıProvokatörler X WEB SİTESİ kapatılmalı” (Twitter, 2021d).

“@X web sitesicomtr tarafından özensizce hazırlanıp sunulan bu haber yüzünden muhalefet tarafı bugün büyük rezil oldu. Yaptığınız bu saçma hareket bizlerin muhalif tavrına bir hakaret ve darbedir. Bu tarz haber kanallarına riayet etmeyin, teyit edilmeyen bilgi paylaşmayın lütfen!! X WEB SİTESİ gibi siteler kapatılmalı #katarlı” (Twitter, 2021c).

Kelime Bulutu

Şekil 3: Kodlu Bölümlerde Geçen Kelimelerin Sıklığını Gösteren Kelime Bulutu

Kelime bulutu şekillenirken kullanıcıların en çok yinelediği sözcük bulutun merkezinde konumlanmıştır. Puntolarının büyüklüğüne göre en sık yinelenen kelimeler en büyük olacak şekilde büyükten küçüğe doğru sıralanmaktadır (Bulut, 2020). Şekil 3 incelendiğinde, hakkımı helal etmiyorum, katarlı, yalancı provokatörler, protesto ediyorum, AKP'yi sevmiyorum, yalancı CHP, hesap ver, Kılıçdaroğlu, Erdoğan, yalan, hukuk kelimeleri araştırma bulgularında yer alan tema-kod sonuçlarıyla örtüşmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonunda başlığın doğru olduğuna inananlar temasında hakkımı helal etmiyorum, göçmenler sınavsız üniversiteye gitmesin, ülke Araplara ve Katarlılara satılıyor, protesto ediyorum, ikinci sınıf insan olduk ve Araplaştırılmaktan bıktık, AKP'yi/Erdoğan'ı sevmiyorum, gençler/herkes isyan etmeli, Araplardan nefret ediyorum ve turist olarak bile gelmesinler kodlarının yer aldığı görülmektedir. Başlığın doğru olduğuna inanmayanlar temasında ise yalancı provokatörler, yalancı CHP, siyasi çıkar uğruna gençlerin moralini bozma çabası, yalancı Kılıçdaroğlu özür dile, yalancıları izlemeyin/okumayın, yalancı Pusholder, ceza verilmeli, gençler dava açıyor ve X web sitesi kapatılmalı şeklinde kodlar çıkmıştır. Bu sonuçlar genel olarak yorumlandığında sosyal medya uygulamaları üzerinden açılan kendi dünya görüşüne yakın bir konu başlığından hareketle kitlelerin haberin doğruluğunu teyit etmeden ve sorgulamadan yorumlar

yapabildikleri sonucuna ulaşılabilir. Paylaşılan bilgiyle ilgili haberi yapan web sitesi tarafından kamuoyundan özür dilenip doğrusu aktarılsa bile hakikat önemsizleşmekte, toplumun bir kısmı uydurulan yalan haber üzerinden fikir beyan etmeye ve haberle ilgili muhatapları dijital ortamda linç etmeye devam etmektedir. Toplumun bir diğer kesimi ise bu kutuplaşma ortamında hemen kendi saflarını ve mevzilerini oluşturarak onlar da kendi linç kampanyalarını başlatmaktadır. Sağ duyunun kaybolduğu bu dijital harp meydanında fikri kamplaşma daha da artmakta ve bireyler kendi dünya görüşleriyle ilgili yeni bilgiler öğrendikleri için düşünceleri daha da keskinleşebilmektedir. Bu yalan haber özelinde göçmen, Arap ve Katarlılara karşı nefret söylemi artarken, iktidar ile ana muhalefet partisine ve liderlerine duyulan öfke söylemi körüklenmektedir. Sosyal medya kaynaklı bu tip muhtemel tehlikeleri önleyebilmek için çarpıtılmış bilgi ve zararlı bilgi yayan kişi ve kurumlarla ilgili yasal düzenlemeler yapılması gerektiği söylenebilir. Sahte haber yaymanın sonuçları ve cezaları hakkında bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Dijital ortamda çarpıtılmış bilgi ile yalan haberlere karşı doğrulama ve teyit işleminin nasıl yapılacağı konusunda eğitimler verilebilir. Bu noktada dijital medya okuryazarlığının önemi ortaya çıkmaktadır. Yine eğitim yoluyla çocuklardan başlamak üzere tüm toplumun bilinçlenmesini sağlamak için dijital medya okuryazarlığının anlaşılması sağlanabilir. Bilişim alanında nitelikli personel yetiştirerek ve teknik alt yapı güçlendirilerek bilgi kirliliğinin önüne geçilebilir. Ayrıca gelişen yazılım teknolojisiyle birlikte paylaşılan düzmece haberleri ve hesapları tanımlayabilecek algoritmalar geliştirilebilir. Yine sosyal medya uygulamalarının içine yanlış haberleri sistemin dışına atabilecek özellikler eklenebilir ve kullanıcıların düzmece haberleri işaretleme konusunda sorumluluk almaları sağlanabilir. Sonuç olarak, "post-truth" dönemin tehlikeleriyle mücadele etmek isteniyorsa bilgi kaynağı neresi olursa olsun gerçekliği araştırılmalıdır. Tek yönlü bilgi akışından ziyade farklı görüş ve kanallardan bilgi edinme yoluna gidilmelidir. Paylaşılan haber ve bilgilerin arkasındaki gerçekliği çözümlenebilmek ve anlamlandırabilmek için bilgiye şüpheli yaklaşmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aydoğdu, F. & Çevik, Ö. (2020). Okul Psikolojik Danışmanlarının Sosyotelist Davranışlarının, Sosyotelizme Maruz Kalma ve Yalnızlık Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Humanistic Perspective* 2(3), 219-230. <https://doi.org/10.47793/hp.810850>
- Alpay, Y. (2017). *Yalanın Siyaseti: Yalanın Meşrulaştırılması, Hakikatin Önemsizleşmesi ve Hileli Akıl Yürütme Teknikleri*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Arslan, A. (2016). *Felsefeye Giriş*. Ankara: BB101.
- Aydın, A. F. (2020). Post- Truth Dönemde Sosyal Medyada Dezenformasyon : Covid- 19 (Yeni Koronavirüs) Pandemi Süreci. *Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar* 12, 76-90.
- Bârgăoanu, A. & Radu L. (2018). Fake News or Disinformation 2.0? Some Insights into Romanians' Digital Behaviour. *Romanian Journal of European Affairs* 18(24), 24-38.

- Bennett, W. L., & Livingston, S. (2018). The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions. *European Journal of Communication* 33(2), 122-139.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2018). The Global Organization of Social Media Disinformation Campaigns. *Journal of International Affairs* 71(15), 23-32.
- Bulut, S. (2020). Ağ Toplumunda Parasosyal Etkileşimi Twitter Kullanıcı Yorumları Üzerinden Değerlendirmek. *İNİF E-Dergi* 5(2), 43-59.
- Cengiz, M. F., & Patan, İ. (2021). Haberde Gerçeklik: Sosyal Medyada Gerçeklik Algısı Üzerine Bir Analiz. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 3(2), 235-259.
- Cooke, N. A. (2018). *Fake News and Alternative Facts: Information Literacy in a Post-Truth Era*. Chicago: ALA Editions.
- Doruk Şahin, Ö. (2018). Hakikat Ötesi (Post-Truth) Dönemde Doğrulama Platformları: Teyit.Org Örneği, Dönüşen Dünyada İletişimin Rolü Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı 15-16 Mart 2018, (151-163). KKTC.
- Durak, H., & Seferoğlu, S. S. (2016). Türkiye'de Sosyal Medya Okuryazarlığı ve Sosyal Ağ Kullanım Örüntülerinin İncelenmesi. *Journal of International Social Research* 9(46), 526-536.
- Eren, V., & Aydın, A. (2014). Sosyal Medyanın Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü ve Muhtemel Riskler. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16(1), 197-205. <https://doi.org/10.18493/kmusekad.72819>
- Harari, Y. N. (2018). *21. Yüzyıl İçin 21 Ders*. (Çev.). S. Sıral. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Greenslade, R. (2017). Facebook is Trying to Tackle Fake News, But What Should We Do?. Erişim Adresi: <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2017/jan/26/facebook-is-trying-to-tackle-fake-news-but-what-should-we-do>. Erişim Tarihi: 10.11.2020.
- Güven, A. (2020). Hakikatin Yitimi Olarak Post-Truth: Bir Kavramsallaştırma Denemesi. *İnsan ve İnsan Dergisi* 7(23), 20-36. <https://doi.org/10.29224/insanveinsan.577956>
- Hülür, H. & Bayır, M. (2021). Doğruluk-Sonrası Çağın Bir Boyutu Olarak Yankı Odası. *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries* 5(9), 245-254.
- Jandrić, P. (2018). Post-truth and Critical Pedagogy of Trust içinde *Post-Truth, Fake News: Viral Modernity and Higher Education*. (Ed.). Michael A. Peters, Sharon Rider, Mats Hyvönen, Tina Besley. Singapore: Springer.
- Johnson, A. C. (2012). *The Information Diet: A Case for Conscious Consumption*, Sebastopol: O'Reilly Media, Inc..
- Oxford Dictionary. (2016). *Post-truth*. Erişim Adresi: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/post-truth?q=post-truth>. Erişim tarihi: 27.03.2020.
- Karaduman, S. (2019). Yeni Medya Okuryazarlığı: Yeni Beceriler/Olanaklar/Riskler. *Erciyes İletişim Dergisi* 6(1), 683-700. doi: 10.17680/erciyesiletisim.484193
- Kutlu, A. (2021). Myth or Fact? Echo chambers in online political news consumption. *Electronic Turkish Studies* 16(2), 743-751.

- Marwick, A. & Lewis, R. (2017). *Media Manipulation and Disinformation Online*. New York: Data and Society Research Institute.
- Metzger, M. J. (2007) Making Sense of Credibility on the Web: Models for Evaluating Online Information and Recommendations for Future Research, *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 58(13), 2078–2091.
- Özdoğru, G. (2020). Post-Truth Çağı Kuram-Yüklü Gözlem Sorunu ve Yeni Medya Facebook "Düz Dünya Türkiye" Grubu Örneği. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Hakemli E-Dergisi* 7, 139–169.
- Öztunç, M. & Soğukdere, Ş. (2020). Sosyal Medyada Koronavirüs Dezenformasyonu. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi* 5, 59–85.
- Sağır, A. & Aktaş, Z. (2019). Simulakr Öznenin İnşası: Belirsizliklerinden Belirliлікlere Post-Truth Bir Kayma. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi* 4(8), 1–19.
- Şimşek, V. (2018). Post-Truth ve Yeni Medya: Sosyal Medya Grupları Üzerinden Bir İnceleme. *Global Media Journal TR Edition* 8(16), 48–68.
- Topsakal, T. (2021). Dijital Ortamda Yanlış Bilgi ve Haberlerin Yayılması: Koronavirüs Salgın Haberlerine Dair Bir İnceleme. *İNİF E - DERGİ* 6(1), 383–401.
- Tok, G. C. (2020). Hakikatin Önemsizleşmesi Çağında Göçmen Karşıtı Söylem Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi Özel Sayı 6*, 1–12. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.71701>.
- Toktay, Y. (2019). *Sosyal Medyada Dezenformasyon, Manipülasyon ve Propaganda Etkisi Zeytin Dalı Harekatı Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Turan, C. (2015). Açıklığın Yanılsaması : Dezenformasyon Çağımızın Kitle İmha Silahı Mı? *Akademik Bilişim Konferansı*, 109–115.
- Twitter. (2021a). [#hakkımıhaleletmiyorum]. (29.06.2021 & 09:21:22). Erişim Adresi: https://twitter.com/hashtag/hakk%C4%B1m%C4%B1haleletmiyorum?src=hashtag_click.
- Twitter. (2021b). [#ProtestoEdiyorum]. (29.6.2021 & 09:50:41). Erişim Adresi: https://twitter.com/hashtag/katarl%C4%B1?src=hashtag_click.
- Twitter. (2021c). [#katarlı]. (29.6.2021 & 09:42:37). Erişim Adresi: https://twitter.com/hashtag/KATARLI?src=hashtag_click.
- Twitter. (2021d). [#YalancıProvokatörler]. (29.6.2021 & 09:52:18). Erişim Adresi: https://twitter.com/hashtag/Yalanc%C4%B1Provokat%C3%B6rler?src=hashtag_click.
- Wardle, C. & Derakhshan H. (2017). Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policymaking, Council of Europe Report. Council of Europe. Erişim Adresi: <https://firstdraftnews.com/wpcontent/uploads/2017/11/PREMS162317-GBR-2018-Report-de%CC%81sinformation1.pdf?x56713>
- Yıldırım, E., & Mazıcı, E. T. (2021). Post- Truth Dönem ve Twitter Kullanıcılarının Hakikate Bakışı Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Akademi Özel Sayı*, 742–768.
- Zhang, X. & Ghorbani, A. A. (2020). An Overview of Online Fake News: Characterization, Detection, and Discussion. *Information Processing and Management* 57(2), 1-26.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: İçinde bulunduğumuz dönemde habere ve bilgiye erişim için kullanılan internet ve sosyal medya uygulamaları radyo, televizyon ve gazete gibi geleneksel medyanın önüne geçmeye başlamıştır. Değişen bu alışkanlıkla birlikte bilginin doğruluğunun denetimi ve teyidi gibi bir sorun ortaya çıkmıştır. Yanlış ve çarpıtılmış haberler Facebook, Instagram ve Twitter gibi sosyal medya ortamlarında ve WhatsApp gruplarında paylaşılmaktadır. Sosyal medyada yapılan bilgi içerikli paylaşımlar lüzumsuz, algı oluşturucu, ilgisiz, noksan ve hatalı olabildiği gibi bilgi çarpıtma, haber iletimi, magazin, kamuoyu oluşturma çabaları ve siyaset alanlarında da kullanılabilir (Johnson, 2012). Bu çerçevede sosyal medyada gerçekleşen bilgi içerikli haber paylaşımı ve etkileşimi algı yönetimi sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu ortamda gerçekleşen bilgi akışının belirli bir standartta olmadığı gibi dijital ortamda oluşturulan bilgiler kolayca değiştirilebilmekte, çarpıtılabilmekte veya düzmece yorumlarla kaynağı belli olmayan kişi veya kurumlar tarafından oluşturulabilmektedir (Metzger, 2007). İnsanların düzmece haberlerle yönlendirilmesi önemli bir konu olarak dijital toplumun önünde çözümlenmesi gereken bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır (Bradshaw ve Howard, 2018). Gerçek olmayanın gerçek olarak kabul gördüğü bu dönemde hakikatin anlatılıp, anlaşılmasının sağlanması oldukça zorlaşmaktadır. Bireyler duygularının ve inanışlarının etkisiyle gerçek olmayanı gerçeğin yerine kabul edebilmektedir. Böylelikle toplum algısı istenildiği gibi yönlendirilebilmektedir (Topsakal, 2021). Bu dönemde duyguların harekete geçirilmesiyle hakikatleri değil algıları temel alan sahte bir evren üretilmektedir. Oluşturulan bu zeminde belirli boyutlarda algılanan gerçeklik asıl önemini yitirmekte ve bireylerin hakikate verdikleri önemin derecesi azalarak yalan söylemek sıradanlaşabilmektedir (Yıldırım ve Mazıcı, 2021). Post-truth kavramıyla açıklanan bu dönem Oxford Üniversitesi tarafından yılın kelimesi olarak seçildikten sonra gündeme gelen bu kavram "belirli bir konu üzerinde kamuoyu belirlemede nesnel hakikatlerin duygulardan ve kişisel kanaatlerden daha az etkili ve daha az önemli olması durumu" olarak tanımlanmaktadır (Oxford Dictionary, 2016). Kısaca özetlemek gerekirse post-truth kavramı, hakikat ile düzmece (uydurmanın) arasındaki sınırın bulanıklaştığı, duyguların ve inançların gerçeklerden daha çok önemsendiği bir çağı anlatmaktadır. Bu çağda insanları yanıltarak birtakım amaçlara ve çıkarlara ulaşmak için toplumun algısını şekillendirme çalışmaları normalleştirilmeye çalışılmaktadır. Post-truth dönem, dürüstlük kavramını anlamsızlaştırarak değerini kaybettirmiş ve doğru bilgiye erişilmesini engelleyen bir iklim yaratmıştır. Sosyal medyanın bu iklimin oluşturulmasında ve bilgi çarpıtmanın artmasında önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Aydın, 2020). Bu kapsamda, hakikatin önemini yitirdiği ve algı yönetimi uygulamalarının sıklıkla gerçekleştirildiği sosyal medya ortamı olan Twitter'da kullanıcıların Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili görüşlerin belirlenmesi önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya konu olan haber X WEB SİTESİ isimli web sitesi üzerinden paylaşılmış ve daha sonra haber sitesi haberin yanlış içerikle paylaşıldığına dair özür açıklaması yapmasına rağmen Twitter'da günün trend topic listesine girmiş, çok sayıda etkileşim ve yorum almıştır. Ülkemizde de çarpıtılmış bilgi içeren haberlerle ilgili toplumdaki farkındalık düzeyinin ve kullanıcı deneyimlerinin belirlenmesine yönelik araştırmalar yapılmasının önemli olduğu söylenebilir. Bu çerçevede çalışma yerli alan yazında, post-truth dönemde medya aracılığıyla yapılan haberlerin bireylerin algılarını nasıl etkilediğini ve bu bağlamda sosyal medya kullanıcılarının özelliklerini gösteren az sayıda çalışma olması nedeniyle de önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma nitel yöntem şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma, twitter kullanıcılarının Katarlılara sınavsız üniversite başlığında atılan mesajlarla ilgili düşüncelerinin ortaya çıkarılması bakımından nitel araştırma desenlerinden fenomenolojik yaklaşım özelliği göstermektedir. Fenomolojik çalışmalar, kişilerin tecrübelerinden yola çıkarak bir olgu karşısındaki düşüncelerini ve tepkilerini derinlemesine ortaya koymayı amaçlamaktadır (Fraenkel vd., 2011; Yıldırım ve Şimşek, 2011). Fenomolojik desen; çerçevesi belirlenmiş bir olguyla ilgili araştırma yapılırken kullanılabilir gibi, yeni bir durumu betimlemek ve ortaya koymak için de kullanılabilir (Afyonoğlu, 2021). Tweetlerin

metinsel ifadeler şeklinde olmasından ve çalışmayla ilgili elektronik mesaj içerikli çok fazla araştırmanın bulunmamasından dolayı konu yeni bir olgu olarak incelenmiştir. Özetle araştırma nitel yöntem ile tasarlanmış, ortaya çıkan olguları betimlemek için de Fenomolojik yaklaşım kullanılmıştır. Araştırmada çeşitliliğin sağlanabilmesi adına belirli hesaplar seçilmemiş, #YalancıProvokatörler, #ProtestoEdiyorum, #katarlı ve #hakkımıhelaletmiyorum adlı başlık etiketleri ile arama yapılmış ve kelime temelli kriter kullanılarak veri toplanmıştır.

BULGULAR

Araştırma sonunda başlığın doğru olduğuna inananlar temasında hakkımı helal etmiyorum, göçmenler sınavsız üniversiteye gitmesin, ülke Araplara ve Katarlılara satılıyor, protesto ediyorum, ikinci sınıf insan olduk ve Araplaştırılmaktan bıktık, AKP'yi/Erdoğan'ı sevmiyorum, gençler/herkes isyan etmeli ve Araplardan nefret ediyorum. Turist olarak bile gelmesinler kodlarının yer aldığı görülmektedir. Başlığın doğru olduğuna inanmayanlar temasında ise yalancı provokatörler, yalancı CHP, siyasi çıkar uğruna gençlerin moralini bozma çabası, yalancı Kılıçdaroğlu özür dile, yalancıları izlemeyin/okumayın, yalancı Pusholder, ceza verilmeli, gençler dava açıyor ve X WEB SİTESİ kapatılmalı şeklinde kodlar çıkmıştır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Sonuçlar genel olarak yorumlandığında sosyal medya uygulamaları üzerinden açılan kendi dünya görüşüne yakın bir konu başlığından hareketle kitlelerin haberin doğruluğunu teyit etmeden ve sorgulamadan yorumlar yapabildikleri sonucuna ulaşılabilir. Paylaşılan bilgiyle ilgili haberi yapan web sitesi tarafından kamuoyundan özür dilenip doğrusu aktarılsa bile hakikat önemsizleşmekte, toplumun bir kısmı uydurulan yalan haber üzerinden fikir beyan etmeye ve haberle ilgili muhatapları dijital ortamda linç etmeye devam etmektedir. Toplumun bir diğer kesimi ise bu kutuplaşma ortamında hemen kendi saflarını ve mevzilerini oluşturarak onlarda kendi linç kampanyalarını başlatmaktadır. Sağ duyunun kaybolduğu bu dijital harp meydanında fikri kamplaşma daha da artmakta ve bireyler kendi dünya görüşleriyle ilgili yeni bilgiler öğrendikleri için düşünceleri daha da keskinleşebilmektedir. Bu yalan haber özelinde göçmen, Arap ve Katarlılara karşı nefret söylemi artarken, iktidar ile ana muhalefet partisine ve liderlerine duyulan öfke söylemi körüklenmektedir. Sosyal medya kaynaklı bu tip muhtemel tehlikeleri önleyebilmek için çarpıtılmış bilgi ve zararlı bilgi yayan kişi ve kurumlarla ilgili yasal düzenlemeler yapılması gerektiği söylenebilir. Sahte haber yaymanın sonuçları ve cezaları hakkında bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Dijital ortamda çarpıtılmış bilgi ile yalan haberlere karşı doğrulama ve teyit işleminin nasıl yapılacağı konusunda eğitimler verilebilir. Bu noktada dijital medya okuryazarlığının önemi ortaya çıkmaktadır. Yine eğitim yoluyla çocuklardan başlamak üzere tüm toplumun bilinçlenmesini sağlamak için dijital medya okur-yazarlığının anlaşılması sağlanabilir. Bilişim alanında nitelikli personel yetiştirerek ve teknik alt yapı güçlendirilerek bilgi kirliliğinin önüne geçilebilir. Ayrıca gelişen yazılım teknolojisiyle birlikte paylaşılan düzmece haberleri ve hesapları tanımlayabilecek algoritmalar geliştirilebilir. Yine sosyal medya uygulamalarının içine yanlış haberleri sistemin dışına atabilecek özellikler eklenebilir ve kullanıcıların düzmece haberleri işaretleme konusunda sorumluluk almaları sağlanabilir. Sonuç olarak, "post-truth" dönemin tehlikeleriyle mücadele etmek isteniyorsa bilgi kaynağı neresi olursa gerçekliği araştırılmalıdır. Tek yönlü bilgi akışından ziyade farklı görüş ve kanallardan bilgi edinme yoluna gidilmelidir. Paylaşılan haber ve bilgilerin arkasındaki gerçekliği çözümleyebilmek ve anlamlandırabilmek için bilgiye şüpheli yaklaşmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT: In the current period, internet and social media applications used for accessing news and information have begun to take precedence over traditional media such as radio, television and newspaper. With this changing habit, a problem such as checking and confirming the accuracy of information has emerged. False and distorted news are shared on social media such as Facebook, Instagram, Twitter, and WhatsApp groups. Informational posts on social media can be unnecessary, perceptive, irrelevant, incomplete and incorrect, as well as being used in the fields of information distortion, news

transmission, magazines, public awareness efforts and politics (Johnson, 2012). In this context, sharing information and interaction in social media reveals the problem of perception management. The flow of information in this circle does not have a certain standard, and the information created in the digital environment can be easily changed, distorted or created with false comments by people or institutions whose source is unknown (Metzger, 2007). As an important issue, directing people with fake news emerges as a problem area that needs to be resolved in front of the digital society (Bradshaw and Howard, 2018). In this period when the unreal is accepted as the truth, it becomes very difficult to explain and being understood the truth. Individuals can accept the unreal instead of the truth with the influence of their emotions and beliefs. Thus, the perception of society can be directed as demanded (Topsakal, 2021). In this period, a false universe based on perceptions, not facts, is produced by arousing emotions. On this created ground, the reality perceived in certain dimensions loses its main importance and the degree of importance that individuals attach to the truth decreases and lying can become ordinary (Yıldırım ve Mazıcı, 2021). The concept of post-truth which came to the forward after being chosen as the word of the year by Oxford University is defined as "the situation in which objective truths are less effective and less important than feelings and personal opinions in determining public opinion on a particular issue" (Oxford Dictionary, 2016). To summarize briefly, the concept of post-truth describes an era in which the border between truth and falsehood (fiction) is blurred, and feelings and beliefs are more important than facts. In this age, it is tried to normalize the efforts to shape the perception of the society in order to achieve certain goals and interests by deceiving people. The post-truth period has made the concept of honesty meaningless and lost its value and created a climate that prevents access to correct information. It can be said that social media plays an important role in creating this climate and increasing information distortion (Aydın, 2020). In this context, it is thought that it is important to determine the opinions of the users about the messages sent to the title of university for Qataris without exam in Twitter, which is the social media environment where the truth loses its importance and perception management practices are frequently carried out. The news that is the subject of the research was shared on the X WEB SİTESİ website, and then although the news site made an apology that the news was shared with the wrong content, it was included in the trend topic list of the day on Twitter and received many interactions and comments. It can be said that it is important to conduct researches to determine the level of awareness and user experiences in the society about news containing distorted information in our country. In this context, the study is thought to be important because there are few studies in the local literature that show how the news made through the media affect the perceptions of individuals in the post-truth period and the characteristics of social media users.

METHOD

Qualitative method was used in the research. This research is a phenomenological study (phenomenological approach), which is one of the qualitative research designs, in terms of determining the views of twitter users about the messages sent to the title of university Qataris without exam (Fraenkel et al., 2011; Yıldırım and Şimşek, 2011). Phenomenology approach can be used while working with a phenomenon that has already produced relevant information, or it can be used to explain a new phenomenon too (Afyonoğlu, 2021). The subject has been handled as a new phenomenon, due to the fact that there are not many studies on the verbal data of tweets and digital media content related to the research. Therefore, the research was designed with a qualitative research design, and the phenomenology method was used to describe the emerging phenomena. In order to ensure diversity, certain accounts were not selected in the research, a search was made with the title tags #LiarProvokators, #Iprotest, #Qatari and #Idon'tgivemyblessings and data were collected using word-based criteria.

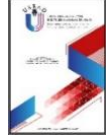
RESULTS

At the end of the research, it is seen that there are codes for in the theme of those who believe that the headline is true such as "I don't give my blessings, immigrants

shouldn't go to university without examination, the country is sold to Arabs and Qataris, I protest, we have become second-class people and we are tired of being Arabized, I don't like AKP/Erdogan, young people/everyone should rebel, I hate Arabs and they do not come even as a tourist". Codes are found out in the theme of those who do not believe the headline is true, such as liar provocateurs, liar CHP, efforts to demoralize young people for the sake of political gain, liar Kılıçdaroğlu must apologize, do not watch/read liars, liar Pushholder, the youth should sue and X web site should be closed down.

DISCUSSION & CONCLUSION

When the results are interpreted in general, it can be concluded that the public can make comments without confirming and questioning the accuracy of the news, based on a topic close to their own worldview started via social media applications. Even if the website that made the news about the shared information apologizes to the public and the truth is conveyed, the truth becomes insignificant, some of the society continues to express their opinions on the fabricated fake news and lynch the interlocutors on the digital environment. Another part of the society creates their own sides and positions in this polarized environment and starts their own lynching campaigns. In this digital battlefield where common sense is lost, intellectual polarization increases and individuals' thoughts can sharpen as they learn new information about their own worldviews. While hate speech against immigrants, Arabs and Qataris increases in this fake news, the anger towards the government and the main opposition party and their leaders is rushed up. In order to prevent such possible dangers originating from social media, it can be said that legal regulations should be made regarding persons and institutions that spread distorted and harmful information. Information studies can be conducted on the consequences and punishments of spreading fake news. Training can be provided on how to verify and confirm against distorted information and fake news on the digital environment. At this point, the importance of digital media literacy emerges. Again, through education, digital media literacy can be understood in order to raise awareness of the whole society, starting with kids. Information pollution can be prevented by training qualified personnel in the field of informatics and by strengthening the technical infrastructure. In addition, with the developing software technology, algorithms that can identify shared fake news and accounts can be developed. Also, features that can throw false news out of the system can be added to social media applications and users can be made responsible for flagging fake news. As a result, if it is demanded to struggle the dangers of the "post-truth" period, the truth of the information source should be investigated. Rather than a one-way flow of information, information should be obtained from different views and channels. In order to analyse and make sense of the reality behind the shared news and information, it should be approached to information with doubt.

BOOK REVIEW

Hutchings, M. (2017). *Turks, Repertories and Early Modern English Stage*.
London: Palgrave Macmillan.

KİTAP İNCELEMESİ

Hutchings, M. (2017). *Türkler, Repertuarlar ve Erken Modern Dönem İngiliz Sahnesi*. Londra: Palgrave Macmillan.

Volkan KILIÇ

Dr. Öğretim Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı,
Hatay/Türkiye.

Asst. Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal University, Department of English Language
and Literature,
Hatay/Turkey.

volkankilic25@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8961-5519

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1035366

Makale Türü / Article Type: Kitap İncelemesi / Book Review

Geliş Tarihi / Date Received: 10.12.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Kılıç, V. (2022). Book Review
(Turks, Repertories and Early Modern English Stage). *USBAD Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademi Dergisi 4(8)*, 103-109.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

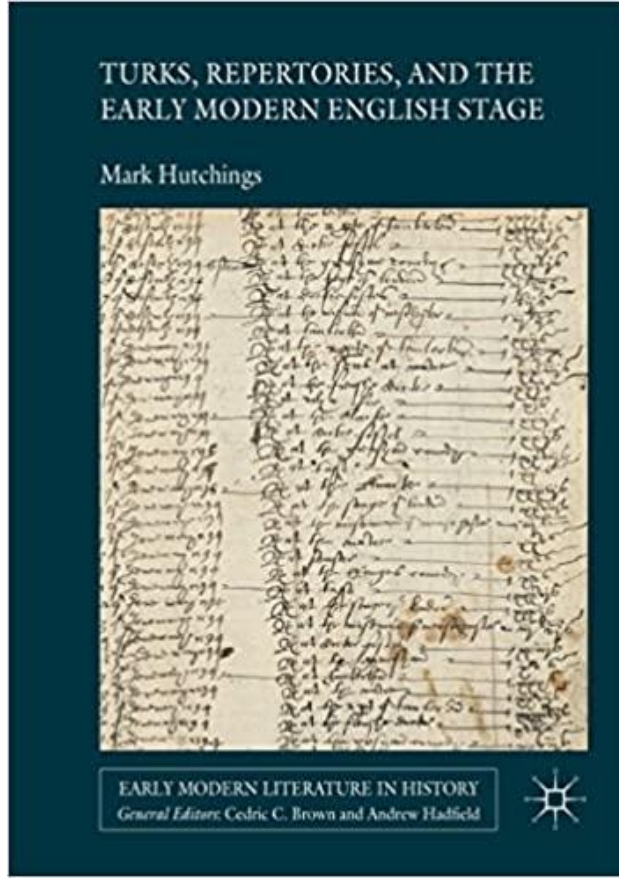
İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Abstract: The book, *Turks, Repertories, and the Early Modern English Stage*, written by Mark Hutchings and published by Palgrave Macmillan in 2017, is about the recurrent use and staging of the images of Turks on the English playhouses through following a certain and regular repertory system circulating among London playmaking. The Elizabethan theatre in this respect is occupied mostly by the staging of Turks, not due to historical and cultural images and popularity of cultural identity of Ottomans in that period but rendering a Turk as a constructed theatrical identity circulating among the acting companies between 1567 and 1642. The studies made on the representation of Turks and Ottomans in the early modern English drama made use of the historical accounts and geopolitical conceptions, depicting the Ottoman Empire as "the present terror of the world", articulated by Richard Knolles in his famous and historical account, *Generall Historie of the Turkes* (1603). Accordingly, the dramatic corpus of the early modern England attempted to understand how the Turks through the Ottoman Empire were constituted and formulated within the early modern English imagination. It is in this regard that this book contributes to the literary studies in the direction of giving detailed information related to the depiction of both major and minor texts including and treating the Turk material, which was fashionable and popular in the early modern period.

Key Words: Mark Hutchings, Renaissance Drama, Early Modern English Stage

Özet: Mark Hutchings'in 2017 yılında yazdığı, *Turks, Repertories and Early Modern English Stage* (*Türkler, Repertuarlar ve Erken Modern Dönem İngiliz Sahnesi*) adlı kitap, Türk temsillerinin belirli ve düzenli bir repertuar sistemi izlenerek İngiliz tiyatrolarında tekrar tekrar kullanılması ve sahnelenmesi hakkındadır. Bu bakımdan Elizabeth dönemi Tiyatrosu, daha çok Osmanlıların tarihsel ve kültürel imajları ve kültürel kimliğinin o dönemdeki popüleritesi nedeniyle değil de, 1567 ve 1642 yılları arasında oyunculuk yapan topluluklar arasında dolaşan bir tiyatro kimliği olarak temsil edilen "Türkleri" oluşturması nedeniyle sahnelenmektedir. Erken modern İngiliz tiyatrosunda Türklerin ve Osmanlıların temsili üzerine yapılan çalışmalar, Richard Knolles tarafından yazılan *Generall Historie of the Turkes* (1603) (*Türklerin Genel Tarihi*) adlı eserinde dile getirilirken, Osmanlı İmparatorluğu'nu "dünyanın mevcut terörü" olarak tanımlayan tarihsel konulardan yararlanmıştı. Buna göre, erken modern İngiltere'sinin drama külliyatı, Osmanlı İmparatorluğu aracılığıyla Türklerin erken modern dönem İngiliz algılanması içinde nasıl oluşturulduğunu ve formüle edildiğini anlamaya çalışmıştır. Bu bakımdan bu kitap, erken modern dönemde daha çok moda olan "Türk" malzemesini içererek hem büyük hem de küçük metinlerin tasviri ve ele alınması ile ilgili ayrıntılı bilgi verme yönünde edebi çalışmalara katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimesi: Mark Hutchings, Rönesansta Drama, Erken Modern Çağ İngiliz Sahnesi

Mark Hutchings, *Turks, Repertories, and the Early Modern English Stage*, London: Palgrave Macmillan, 2017, ISBN: 978-1-137-46262-6, 254

The Elizabethan theatre is occupied mostly by the staging of Turks, not due to historical and cultural images and popularity of cultural identity of Ottomans in that period but rendering a Turk as a constructed theatrical identity circulating among the acting companies between 1567 and 1642. In this regard, a great deal of studies have been made to represent the Turks and Ottomans in the early modern English drama by many scholars, particularly Daniel Vitkus (2003), Mabil Matar (1999), Matthew Dimmock (2005), Richmond Barbour (2003), Linda McJannet (2006), Jonathan Burton (2005), and Jane Hwang Degenhardt (2010), who employed and studied the historical and cultural environment of the plays written in this period. In most of these studies, "the Turk" was presented as a raw material, depicting mostly the attitudes of the West and the English towards the Turks and Ottomans. Furthermore, the common point of these studies was that inclusion of the Turks on the English stage was due to the historicizing of Turks and the Ottoman Empire as the greatest power of the period, having military and political power, causing fear and admiration among the Christian West, circulating frequently through the fantasies for the Muslim and Eastern despot. As a matter of fact, the studies made on the representation of Turks and Ottomans in the early modern English drama made use of the historical accounts and geopolitical conceptions, depicting the Ottoman Empire as "the present terror of the world", articulated by Richard Knolles in his famous and historical account, *Generall*

Historie of the Turkes (1603). Hence, the depiction of the Turks was assumed as the external historical realities, taking their sources from Knolles's book to some extent. Therefore, most of these plays have been analysed and studied in the light of historical accounts, diplomatic letters, travel writings, and pamphlets, having been treated as historical texts hence, which constructed, shaped, and even historicized the theatrical representations and constructions. Accordingly, the dramatic corpus of the early modern England attempted to understand how the Turks through the Ottoman Empire were constituted and formulated within the early modern English imagination.

However, Mark Hutchings's book, *Turks, Repertories, and the Early Modern English Stage*, published by Palgrave Macmillan in 2017, depicts the recurrent use and staging of the images of Turks on the English playhouses through following a certain and regular repertory system circulating among London playmaking, and the book reveals the fact that, considering the repertories of the English playhouses between 1567 and 1642, representation of Turkish identity was fluid and unsolidified as it became the motif indicating the modes, fashion, and conventions of the English stage. It is in this manner that Hutchings claims "the Turk" motif was not geopolitical, dealing with insights upon Anglo-Ottoman relations, but became the construction of the London playhouse culture, as pointing out, "London playmaking did not simply 'reflect' and external reality but created a self-referential environment as much in dialogue with itself as with the world outside its framing timbers" (2017: 1). Hutchings bases his claim on the classification of company repertories, and around three thousand plays were written between 1560s and 1640s, one fifth of which can be categorized as the Turk plays, referring Turks and the Ottoman Empire. In this regard, this book specifically deals with the fact that representation and inclusion of Turks in these repertories were predominantly due to theatrical concerns rather than historical or cultural ones because the playwrights subverted, reconstructed and adapted the Turkish material for their own concern considering their commercial interests and the popularity of the image among the audience. Approaching this material in terms of theatrical commerce and practices for producing plays, "dramatists and actors represented or alluded to the Turk, for all that this called up a certain knowledge underwritten by a shared cultural memory" (Hutchings, 2017: 6). Thus the present book is concerned mainly with qualitative approach, rather than quantitative one, to the texts in terms of the depiction of the Turks by the early modern English dramatists. In this respect, Hutchings's book reveals the view that the Ottoman Empire's being historically significant in the early modern period for its effective military attempts and conquests of the western areas does not sufficiently explicate their presence in the theatre's investment. However, the Turk phenomenon on the English stage was mostly "repertorially", as it becomes fundamentally the product of the circulating repertory system which directed London playmaking.

The opening chapter of the book gives a general view of the inclusion and representation of Turks in early modern English drama, reviewing the Turk play in

its historical and genealogical accounts, examining various attitudes the dramatists employed and made use of in their plays as fashionable and popular scenarios for the theatre. The chapter also reveals the scope of the study, mentioning the previous studies preoccupied mainly with the analysis of the Turk motif from cultural and historical perspectives. It has been indicated that the narratives of the Turk, circulated among the early modern English playwrights, historicized the phenomenon.

Chapter 2 of the book identifies the depiction of "1453 narrative" in English drama, which establishes a framework into the plays which made use of this narrative as a cultural response of the west to the fall of Constantinople, as the earliest example can be found in Thomas Kyd's *the Spanish Tragedy*, in which "Soliman and Perseda", a play within the play, reflects the revenge fantasy of the west concerning the fall of Constantinople. Hence, this metatheatre contributes to the rise of interests in Turks among the Elizabethan audience. As Hutchings claims, the narrative of 1453, which was also seen as a catastrophe in the minds of the Christian world, was not solely "the collective, cultural memory of a long-past traumatic event" but it continued to the present through circulating among literary productions (Hutchings: 24). It has been stated that the narrative of 1453 was always exploited by playwrights for their own purposes (Hutchings, 2017: 24). In this respect, the Turks as "scourge of God" became a framework for many dramatists of the early modern period, taking their sources from the narrative of 1453, as "playmakers were inventive in the ways in which they fitted this material for the stage" (Hutchings, 2017: 25). The English playhouse extensively used and staged the narrative of 1453 not as a nostalgia but as the popularity of the material. Hence, this narrative remained only as recurring motif not representing the historical or cultural realities of the event but revisiting this motif for its theatrical desire and entertainment. Along with the narrative of 1453, there are two sub-narratives, popular and fashionable among the playhouse, which are identified fantasy and desire of the playwrights. Conversion to Islam was one of the sub-narratives that the playhouse included in the repertoires of theatre, through which the playhouse exploited interest in the Ottoman Empire. The Irene trope was another sub-narrative, which depicted the Turks as rapist and violent in the plays. Hutchings examined and analysed *Osmond the Great Turk* for illustrating the sub-narrative of the Irene trope, and *A Christian Turned Turk* for elucidating the recurring theme of turning Turk. Such detailed analysis of the plays provides some critical insights into the themes of the Irene trope and turning Turk, which reveal, hence, referential examples of cultural perceptions of the early modern period. However, as Hutchings points out, "the driving force behind the Turk play, the agent that stimulated the imaginative ways in which playwrights and actors fashioned and refashioned it, was not ideology but theatre. The inventiveness with which playwrights adapted their source material was a result, principally, of material imperatives at the heart of playhouse practice" (2017: 62). Likewise, the Turk play became a cross-repertorial phenomenon as reflected in this chapter.

Chapter 3 of the book is devoted to Philip Henslowe's *Diary*, which gives significant insights to the depiction and use of the Turk play in the repertoires of the early modern English theatre. Accordingly, the chapter reveals how the repertory system, documented and recorded by Henslowe when he was running the Rose playhouse and Fortune, played an important role in the circulation of the Turk motif in the early modern period, as it has been suggested that a variety of manners that playwrights transformed the western perceptions of the Ottomans to what was suitable on the English stage.

Chapter 4 of the book, entitled as "the Turk Play and Repertory Modelling" examines the Turk play as analysed in the *Tamburlaine* plays written by Marlowe. According to Hutchings, the Turk play was fostered by Marlowe, and many of the issues and images related to the Turks were invented by Marlowe himself, although he employed in *Tamburlaine* plays what Daniel Vitkus depicted Turks as the scourge of God famously. Marlowe's *Tamburlaine* plays became a model for the playwrights and playwrights, and this also gave way to the rise of popularity of the themes, characters and images concerning Turks, which induced both economic and artistic rivalry among the playhouses and playwrights.

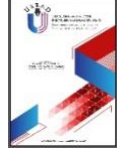
Chapter 5 deals with how William Shakespeare expounded the Turk motif in his plays, and being the contemporary of both Marlowe and Kyd, Shakespeare mentioned Turks in nearly eighteen plays, making half of his canon. The most apparent depiction of the Turk play is involved in *Othello*, in which Shakespeare represented the theme of the Turkish attack on Cyprus in 1570. Along with *Othello*, Shakespeare mentioned the Turks in his tragedies, history plays, comedies and romances, as he was aware of the popularity of the Turk material among the Elizabethan audience. This is not because of demonstrating the significance and the value of the Turk material for his playmaking but for theatre companies for which he composed his plays. In this manner Shakespeare's employing the Turk material is due to the cross-reportorial connections obtained in the London theatre.

Hutchings's including the appendix at the end of the book is quite valuable as it gives the classified list of the texts that include the Turkish motif. Hutchings reveals the table which draws principally the Turk plays. Hutchings gives the names of the text, which is one hundred and thirty in total, which would make contributions and clear classified information for those who could study the Turks in early modern English texts. It is in this regard that this book contributes to the literary studies in the direction of giving detailed information related to the depiction of both major and minor texts including and treating the Turk material, which was fashionable and popular in the early modern period.

REFERENCES

- Barbour, R. (2003). *Before Orientalism: London's Theatre of the East, 1576-1626*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Burton, J. (2005). *Traffic and Turning: Islam and English Drama, 1579-1624*. Newark: University of Delaware Press.

- Degenhart, J. H. (2010). *Islamic Conversion and Christian Resistance on the Early Modern Stage*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Dimmock, M. (2005). *New Turkes: Dramatizing Islam and the Ottomans in Early Modern England*. Aldershot: Ashgate.
- Hutchings, M. (2017). *Turks, Repertories, and the Early Modern English Stage*. London: Palgrave Macmillan.
- Matar, N. (1999). *Turks, Moors, and Englishmen in the Age of Discovery*. New York: Columbia University Press.
- Mcjannet, L. (2006). *The Sultan Speaks: Dialogue in English Plays and Histories About the Ottoman Turks*. London: Palgrave Macmillan.
- Vitkus, D. (2003). *Turning Turk: English Theater and the Multicultural Mediterranean*. London: Palgrave Macmillan.

REKLAM İÇERİK BOYUTLARININ FEMİNİST REKLAM DEĞERİNE YÖNELİK KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

THE EFFECT OF ADVERTISING CONTENT DIMENSIONS TOWARDS FEMINIST
ADVERTISING VALUE ON WOMEN

Zeynep ERDOĞAN

Araştırma Görevlisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İşletme, Üretim
Yönetimi ve Pazarlama,
Niğde/Türkiye.

Research Asst., Niğde Ömer Halisdemir University, Business Administration,
Production Management and Marketing,
Niğde/Turkey.

zeyneperdogan@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1712-3114

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1002772

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30.09.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 24.02.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.12.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Erdoğan, Z. (2022). Reklam
İçerik Boyutlarının Feminist Reklam Değerine Yönelik Kadınlar Üzerindeki Etkisi.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8), 110-144.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

* Bu çalışma 2021 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Reklam İçerik Boyutlarının Kadınlar Üzerinde Feminist Reklam Değerine Yönelik Etkisi" adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak yazılmıştır.

Öz: Reklam çalışmaları markaların ve işletmelerin hitap etmek istediği ve ulaşmak istediği kitlelere belirli mesaj ve içeriklerle etkilemeyi ve aynı zamanda rakiplerinden farklılaşmayı, akılda kalıcı faaliyetler gerçekleştirmeyi sağlamak için yaptığı stratejik pazarlama faaliyetlerinden biridir. Reklamlar geçmişten günümüze doğru incelendiğinde; içeriksel, görsel, algısal, kültürel bazda değişim gösterdiği görülmektedir. Geleneksel yapıdan modern bir yaklaşıma geçiş söz konusu olmaktadır. Bu sayede günümüz reklamlarında, geleneksel yapının kadına yönelik basmakalıp yargılardan ve olgulardan çıkarıp feminist düşünceleri ve konuları ele alan içerik çalışmalarına dönüştüğü görülmektedir. Geçmişteki reklamlarda kadının hep ev ortamında olması, çocuk bakımı, ev işlerinin sadece kadına ait bir sorumluluk olduğu gibi gösterilmesi bir reklam içeriği olarak sunulurken, başka reklam çalışmalarında, kadının bir meta olarak kullanımı, cinsel bir obje izlenimi verilmesi, kadının ideal bir vücut ölçüsüne sahip olma şeklindeki algılar kadına yönelik düşünceleri olumsuz etkilemektedir. Feminist yaklaşımın gün geçtikçe daha fazla yayılması, kadına yönelik olumsuz bu tür basmakalıp yargı ve düşüncelerden toplumu ve kişileri uzaklaştırmak için yapılan aktivist çalışmalarının desteklenmesiyle birlikte marka ve işletmeler de bu konuya yönelik eğilim göstermeye ve reklam çalışmalarında yer vermeye başlamıştır. Kadınları güçlendirme ve destekleme olarak bilinen feminist düşüncenin yapısında kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma hakkı, iş hayatında eşit maaş-statü hakkı, ev işlerinin ve çocuk bakımının sadece kadına ait bir sorumluluk olmadığı, kadının kendi istediği görünüme ve vücuda sahip olması düşüncesini savunan, kadınları bir obje/meta olarak algılanması şeklindeki düşünceleri yıkmak için uğraşan ve çabalayan çalışmalarda bulunmaktadır. İşte bu noktada hedef kitle tarafından markaların yapmış olduğu feminist reklam çalışmalarının (femvertising) bilgilendirici, eğlendirici ve güvenilir mi yoksa bu tür reklam çalışmaları kitleler tarafından aldatıcı ve rahatsız edici mi olarak algılandığı araştırılmaktadır. Araştırma reklam içerik boyutları olarak tanımlanan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik; feminist reklam değerine yönelik kadınlar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Araştırmanın analizi 439 kadın katılımcının cevaplarından oluşmaktadır. Reklam içerik faktörlerinden bilgilendiricilik, güvenilirlik ve eğlendiricilik boyutları feminist reklam değerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılan kadınlar feminist reklamları rahatsız edici ve aldatıcı olarak bulmadığını belirtmektedirler. Bu durum feminist reklam çalışmaları yapmanın markalar için reklam değerine katkısının olumlu yönde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Feminist Reklamlar, Bilgilendiricilik, Güvenilirlik, Eğlendiricilik, Rahatsız Edicilik, Reklam Değeri

Abstract: Advertising activities are one of the strategic marketing activities carried out in order to influence the audience that brands and businesses want to address and reach with certain messages and content, and at the same time to differentiate from their competitors and to perform catchy activities. When the advertisements are examined from the past to the present; It is seen that it changes as content, visual, perceptual and cultural. There is a transition from a traditional structure to a modern approach. In this way, in today's advertisements, it is seen that the traditional structure removes stereotypes about women and turns into content studies that deal with feminist thoughts and issues. While it was presented as an advertisement content in the past advertisements that the woman was always in the home environment, childcare and housework were shown as only the responsibility of the woman. In other advertisements, perceptions, use of women as a commodity, giving the impression of a sexual object, and having an ideal body size, affect the thoughts towards women negatively. With the spread of the feminist approach day by day, with the support of activist works to distance the society and the person from such negative stereotypes and thoughts towards women, brands and businesses have started to show a tendency towards this issue and to include it in their advertising works. In the structure of the feminist thought known as empowering and supporting women, it advocates the idea that women have equal rights with men, equal salary-status in business life, that chores and childcare are not only a woman's responsibility, but that women should have the appearance and body they want. There are studies that try and strive to not be used as a commodity and to destroy such thoughts. At this point, it is investigated whether

the feminist advertising works (femvertising) made by the brands are perceived as informative, entertaining and reliable or deceptive and disturbing by the target audience. Research; informative, entertaining, reliable, disturbing, which are specified as advertising content dimensions; focuses on the impact of feminist advertising on women. The analysis of the research consists of the answers of 439 female participants. It is concluded that the dimensions of informativeness, entertainment and reliability, which are among the advertising contents, positively affect the value of feminist advertising on women. In addition, the women participating in the research state that they do not find feminist advertisements disturbing and deceptive. This shows that making feminist advertising studies will contribute positively to the advertising value for brands.

Key Words: Femvertising, Informativeness, Reliability, Entertainment, Irritability, Value of Advertising

GİRİŞ

Günümüz insan ve toplumların kültür, algı, zihniyet yapısı geliştikçe ve farklılaştıkça bu durum birçok alanlarda ve konularda değişimlerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin yeni boyutlar kazanmasında reklamcılık alanına büyük bir değer kattığı görünmektedir. Sosyal medya kanallarının tüketici tarafından kullanımının artması ile istedikleri gibi düşüncelerini ve tepkilerini dile getiren tüketici kitlesinin oluşmasının yanı sıra toplumdaki sorunlara değinen çalışmaların ve faaliyetlerin artması için çaba gösteren tüketici grupları da oluşmaya başlamıştır. Özellikle toplumdaki cinsiyet eşitsizliğini konu alan kadınları güçlendirme ve destekleme ile ilgili yapılan çalışmalarda büyük rol oynamaktadır. Bu süreç, marka ve firmaların bu tarz konulara eğilmesi gerekliliğini ve tüketicilere ulaşmak için feminist reklam çalışmalarını yapması konusunda itici bir güç olmuştur (Baki, 2019: 2). Feminist düşüncelerin günden güne kayda değer bir şekilde markaların çalışmalarında ve reklamlarında kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Arat, 2010: 29; Drake, 2017: 593). Günümüzde bu durum kadınlara güçlendirici ve destekleyici mesajlar veren femvertising reklam anlayışı yani feminist reklamlar daha fazla geniş kitleler tarafından desteklendiği ve ön plana çıktığı görülmektedir (Becker-Herby, 2016: 18). Bir başka ifadeyle, reklam verenler konu ile ilgili çalışma ve faaliyetlerinde daha fazla tüketiciye ulaşabilmek için rakip markalarla yarışarak ürünlerini bu açıdan farklılaştırmayı ve ayırt edici nitelikte olmayı sağlamak için değer yaratarak çaba harcamaktadır. Ayrıca feminizm düşüncesine bağlı olarak veya kadın konularına değinerek, ilgili çalışmalar yapmak ve bunu bir örgüt anlayışına dönüştürmek, reklam veren markanın pazar payının artması için bir dizi faaliyet ortaya koyması açısından önem taşımaktadır (Goldman, 1991: 333-336).

Feminist düşünceleri içinde barındıran reklam mesajlarının ve faaliyetlerinin genel yapısında; toplumdaki cinsiyet kalıplarını yıkıcı ve ortadan kaldırıcı çalışmalar gerçekleştirmek, reklamlarda kadınların cinsel bir obje olarak görülmesi anlayışını ortadan kaldırmak, cinsiyet eşitsizliğinden kurtulmak, kadının imaj, benlik, beden ve duygularını olumsuz açıdan kullanılan içerik ve mesajları yok etmek, kadınların toplumdaki değerini, gücünü ortaya çıkarmak ve ev işlerinin sorumlulukları, çocuk ile ilgili bakım, beslenme gibi durumların sadece kadına ait olmadığını anlatmak için yapılan içerik ve çalışmalar feminist reklamları oluşturmaktadır (Çak, 2010: 103-105).

Tüm bu çalışmalar ele alındığında, destekleyici ve güçlendirici içerikler, kadınların bu tarz reklam çalışmaları yapan markalara yönelik daha olumlu düşünce ve tutum gösterdiğini ortaya çıkarmıştır (Abitbol ve Sternadori, 2016: 118; Poyraz, 2017: 1; Drake, 2017: 593; Değirmen, 2018: 33; Rosli, 2017: 3; Ük, 2019: 9-10; Abitbol ve Sternadori, 2020: 8; Samson, 2020: 21). Bu araştırma kapsamında yapılan feminist reklamların içerik ve çalışmaları ele alınarak, reklam içerik boyutları olan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik faktörlerinin diğer araştırmalardan farklı olarak feminist reklam değerine yönelik etkisinin kadınlar üzerinde nasıl olduğunu araştırılmaktadır. Hangi reklam içerik boyutlarının (bilgilendiricilik güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik) kadınlar üzerinde feminist reklam değerinin nasıl algılandığı, hangi boyutun feminist reklam değeri ile önemli derecede ilişkisi olduğu konusunu anlamak için bir araştırma ortaya konulmaktadır.

Genel olarak ifade edilirse, kadınlar tarafından feminist reklam içeriğinin bilgi verici, eğlendirici, güvenilir mi yoksa rahatsız edici olarak mı algılandığını anlamak ve kadınlar üzerinde feminist reklam değeri algısının nasıl olduğunu öğrenmek için yapılan bir araştırma ele alınmaktadır. Araştırmanın, işletmelere ve markalara önemli iç görü çalışmaları yapması için yol gösterici ve aydınlatıcı bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu sayede markalar, feminist reklamlar aracılığıyla hedef kitlesine ulaşmak, toplumu ilgilendiren konularda kadın hedef kitlesinin yanında olduğunu göstermek için çalışmalarını artırabilir ve bunun sonucunda işletmeler, tüketicilerin algılarını ve tutumlarını markaya karşı olumlu yönde yeniden şekillendirebilirler.

1. FEMİNİST REKLAM (FEMVERTISING)

Femvertising, iki farklı kelime olan feminizm ve reklamcılık kavramlarının birleştirilmesiyle oluşmuştur (Poyraz, 2017: 1; Ulaştırın, 2017: 1-2). Feminist reklamcılık (femvertising) yaklaşımından önce yapılan reklam çalışmaları incelendiğinde erkek profilinin daha güçlü, itibarlı, özgür, iş sahibi, para kazanan rollerde olduğu görünmektedir. Kadın rollerinde ise cinsellik algısı ön planda, ideal vücut bedenine sahip kadınlar ya da çocuk bakım ile meşgul olan, sürekli ev işleri (yemek, ütü, çamaşır vs.) ile uğraşan yani hizmet eden rollerde olduğu görülmektedir. Bu reklam mesajları ve içerikleri, cinsiyetçi ve stereotip yargılar oluşturularak kitlelere sunulmaktaydı. Ancak günümüzde bu durum değişmeye başlamıştır. Bu tür reklamların ve bu anlayıştaki zihniyetlerin ortadan kaldırılması için çabalayan önemli faaliyetlerin başında feminizm hareketleri gelmektedir. Kadınların bedenleri ile bir yere gelmediklerini, sadece toplumda anne rolü ve sorumluluğun kadına ait olmadığını, kadınların iş dünyasında önemini vurgulayan mesajları ve cesaretlendiren söylemleri ile kadınları güçlendirici, toplumun zihniyetini ise değiştirici eylemlerde bulunan faaliyetler yapılmaktadır.

Feminist düşünce yapılarının yaygınlaşması ile toplumunda zihniyet ve kültürel değişimin yaşandığı görünmeye başlanmaktadır. Feminist reklamlar (femvertising); feminist düşüncelerin, stereotip yargıları kıran mesajların ve içeriklerin toplum düşüncelerinde değişime ve reklam çalışmalarının bu konulara

değinilmesine katkı sağlamaktadır. Feminist düşünce ve hareketler, kadınları güçlendirmekte ve onların öz saygılarını kazanmasını sağlamaktadır. Reklamlarda kadınları destekleyici ve cesaretlendirici nitelikte içerikler sunan femvertising; kadınları metalaştırma düşüncesini yıkmayı ve kadınların cinsellik ve fiziksel açıdan görünümüleriyle, toplumda kadınların bu şekilde algılanmaması için çalışmalar yapmaktadır. (Ulaştırın, 2017: 1-2). Kadınların güçlü bireyler olduklarını, kendine güvenen, kim olduklarını bilen, ne yapmak istediklerini ve ne yapabileceklerin farkında olan ve bir duruş sergilemesini sağlamak için desteklemekte, bir güç oluşturmakta ve yol göstermektedir (Lindsey, 2016: 8). Günümüz reklamlara yönelik algıların feminizm düşüncesini destekleyen, kadınları güçlendirici çalışmalar yapan reklamlara yönelik tüketici tutumlarının olumlu yönde eğilim gösterdiği yapılan araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Reklamlara yönelik olumlu tutum ve algıların oluşmasında kadınları destekleyici içeriklerin payının büyük olduğu belirtilmektedir (Zimmerman ve Dahlberg, 2008: 72). Kadınların güçlendirilmesine yön veren faaliyetler, reklam çalışmalarında gün geçtikçe kullanılan bir tema haline gelmekte ve kadınların toplumda olumsuz imaj ve düşüncelerle algılanmasına neden olacak mesajların, toplumdaki zihniyetlerin ve bunun gibi daha birçok konuda feminist yaklaşımla meydan okunmaktadır (Drake, 2017: 593).

Femvertising reklam olarak bilinen en önemli reklam çalışmalarından örnek vermek gerekirse, bunlardan biri 2004 yılında Dove'un kadınlar için yapmış olduğu "gerçek güzellik" kampanyası çalışmasıdır. Dove'un ana şirketi Unilever, "Gerçek Güzellik" kampanyası sonrası ilk satış sonuçlarının %3'lük bir artış gösterdiğini açıklamıştır (Abitbol ve Sternadori, 2016: 123).

Dan tarafından 2016 yılında yapılan bir endüstri anketinde, kadın katılımcıların %51'i, kadın reklam mesajlarını beğendiklerini ve %52'sinin özellikle kadınları destekleyici ve güçlü özelliklerini göstererek kadınlara cesaret veren reklamların ürününü satın aldıklarını ifade etmişlerdir. (Abitbol ve Sternadori, 2016: 118; Değirmen, 2018: 33). Dove'un reklam kampanyası, kadınların kendi benlik ve görSELLİKLERİNİ olumsuz şekilde eleştirmeyi bırakmaya ve toplumun kalıplaştırdığı yargılara son vermeye çalışmaktadır. "Gerçek güzellik" mesajının altında yatan ana unsur "kendini olduğun gibi kabul et" ve "kendine güven" şeklindedir. Birçok marka, reklam çalışmalarında "ulaşılmaz güzellik" kareleri kullanmak yerine, Dove'un yapmış olduğu duygusal içerik ile güzellik olgusuna farklı bir bakış getirerek ürünlerini kadın tüketicilerle bağdaştıran çalışmalar yapabilir. Bunun sonucunda toplumun ve reklam dünyasındaki çalışmaların kadınlara bakışını değiştirmeyi sağlayarak topluma yeni bir algı kazandırabilir ve marka olarak farklılaşabilir (Robert, 2016: 6). 2016 yılında SheKnows Media tarafından yapılmış ve 4000 kişinin katılımıyla gerçekleştirilen femvertising hakkında katılımcıların ne düşündüklerini öğrenmek için sorular sorulmuştur. Araştırma sonuçları şu şekildedir (Baki, 2018: 51);

• Araştırmaya katılan kadınların %82'si, markanın yapmış olduğu reklam çalışmalarında günlük yaşamda sıklıkla gördüğümüz kadın tiplerini ve profillerin olmasını istemektedirler.

• Araştırmaya katılan kadınların %60'ı reklamlarda oynayan kişilerin farklılık (farklı ten rengine sahip olması, farklı vücut ölçülerinde olması gibi) göstermesinin önemli olduğunu belirtmektedirler.

• Araştırmaya katılan kadınların %63'ü marka ve firmaların yapmış oldukları reklamlarda kadınlar ve genç kızlar için olumlu mesajlar vermesi gerektiğini ve bu konudan sorumlu olması gerektiğini ifade etmektedirler.

Google Tüketici araştırmasında yapılan bir anket sonucuna göre, feminist reklamları izleyenlerin, sosyal medya aracılığıyla beğendiklerini, arkadaş çevresine anlatması ve paylaşması ayrıca reklam ve marka hakkında yorumlar yapması olasılığının %80'den daha fazla olduğu belirtilmektedir (Wojcicki, 2006: 3).

Geçmiş yıllarda yapılan feminist reklamların bir diğeri ise, #LikeAGirl kampanyasıdır. P&G grubunun Always firması tarafından gerçekleştirilen LikeAGirl reklam kampanyasının amacı, toplumda yer alan cinsiyet kalıplarını yıkmak gibi algılansa da aslında reklam mesajın altında yatan düşünce; sporda yapılan koşma, fırlatma gibi eylemlerin genç kızlar ve kadınlar yaptığında komik, dalga geçilecek bir durum olmadığını, bu kötü bakış ve algıların değişmesine katkı sağlamak için sosyal medya platformlarında paylaşılan bir reklam kampanyasıdır (Poyraz, 2017: 2).

Genel olarak, feminist reklamlar, markaların çalışma gösterdiği alanlarda içerik olarak yapılması ve sunulması gereken önemli bir konudur. Çünkü feminist içerikli reklamlar kadınları güçlendirici ve destekleyici nitelikte mesajlarını sunmayı amaçlamaktadır. Bu faaliyetlerle de amaçlarına hizmet etmektedir (Camgöz, 2020: 137). Feminist reklamlara yönelik başka bir araştırmada, tüketicilerin bu tarz reklamları duygusal ya da keyif verici olarak algıladıklarında, markaya olan tutum ve davranışları olumlu yönde değiştiği sonucuna ulaşmıştır (Abitbol ve Sternadori, 2020: 8). Güven (2020) yaptığı çalışmada; feminist reklamların (femvertising), kadınlar üzerinde uyandırdığı duygular nedeniyle, olumlu marka tutumları ve satın alma niyetleri yarattığını ifade etmektedir. Ayrıca feminist reklamlar bağlamında kadın izleyiciler üzerinde duygusal iknanın daha etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. (Güven, 2020: 135).

Türkiye de yapılan feminist reklam çalışmaları incelendiğinde, 2017 yılında Nike Women tarafından "Bizi Böyle Bilin" mottosu ile yapılmış çalışma, feminist reklam düşüncesi ve anlayışını gözler önüne seren başarılı ve önemli reklamlar arasında yer almaktadır. Geçmiş reklamlarda sunulan kadın rollerini (güçsüz, meslek sahibi olmayan, narin, kırılgan yapıdaki görünümünü) aksine toplumda erkeklerin baskın olduğu alanlarda da çalışabildiğini ve bu alanlarda da kendini gösterebildiğini hatta ülkesini başka ülkeler karşısında temsil edebilen bir imajla sunmaktadır Nike Women markasının hedefinde, kadınları güçlendirerek spor

faaliyetlerine yönlendirmesi ve bununla beraber Nike ürünlerini kullanmasını sağlamaktadır (Poyraz, 2017: 2).

Başka bir feminist reklam çalışması ise Nissan markası tarafından yapılmıştır. 2018 yılının Haziran ayında Suudi Arabistan'da kadınlar için araba kullanma yasağı kaldırılmıştır. Bu durumu önemli bir stratejik çalışma yaparak ortaya koyan Nissan otomotiv şirketi olduğu görünmektedir. Nissan otomotiv şirketi Suudi kadınlara araba sürebilmesi için özel bir ders vererek bunu bir reklam kampanya için faaliyete geçirmiştir. Bu çalışmada, Suudi kadınların araba kullandıktan sonra düşünce ve görüşleri alınmıştır. Ortaya çıkan hisleri ve düşünceleri "özgür ve bağımsız hissettikleri, kendine güvenen bir kişi olma hissiyatı yarattığını ve cesaret duygusu verdiği" şeklindedir.

(Baki, 2019: 93). Ayrıca kadınları cesaretlendirme ve güçlendirmek için destek vererek birçok marka reklam kampanyalarında özellikle 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nü kutlamak için o güne özel reklamlarının tema ve içeriklerinde çalışmalar yaptığı görülmektedir (Ük, 2019: 9; Fetherston, 2019). Birçok reklam çalışmalarının ve araştırmalarının verdiği sonuçlara göre, feminist reklamların kadınları olumlu yönleriyle gösterdiği ve bu tarz reklamların, feminist reklam olmayanlar ile arasında büyük farklar olduğu görülmektedir (Hunt, 2017: 61).

Ancak feminist hareketler ve yapılan bu tür reklam çalışmaları ne kadar olumlu olarak görülse de bu konu üzerinde olumsuz düşünce ve yorumlamalara da yer vermek gerekir. Feminist reklamlar, kadınların toplum tarafından geleneksel rollerde algılanmasını ortadan kaldırıcı ve kadınları destekleyici nitelikte içerikler olduğu bilinmektedir. Fakat feminizm, siyasi düşünce temellerine dayanan yaklaşıma sahip olmasının yanında, ticari bir faaliyet olan reklam çalışmalarında kullanılması, markaların feminizm adı altında ürünlerini pazarlamak için ön plana çıkardığını ve bu amaçlarla feminizm düşüncesinden yararlanmak, feminizmin simgesini, duruşunu, anlamını değersizleştirerek pazarlamasının yapıldığı da düşünülmektedir. Yani, feminist yaklaşımlı reklamlar, bir yandan geniş hedef kitlelerini kendine çekmek için mesajlarını iletirken, diğer taraftan da bu olguyu sömüren ve kullanan marka ve işletmelerin olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Feminizme destek veren markalar, bazı kitleler için samimi olarak algılanırken, feminizm adı altında ticari faaliyetler gerçekleştirerek asıl amacının markaların ürün veya hizmetlerinin pazarlanmasında kitlelere daha hızlı ulaşmak için kullandığı düşünülmektedir. Bu durum birçok kişi tarafından da bu tarz reklamların güvenilir olmadığını ve gerçek bir duygu yaratmadığını ifade etmektedir (Güven, 2020: 133).

2. REKLAM DEĞERİ

Reklamlar geniş bir kitleye sunularak tüketicilerin memnuniyetini anlamayı aynı zamanda reklamın performansını ölçmeyi amaçlayarak marka ve işletmelerin reklam hakkında tüketiciler tarafından nasıl değerlendirdiğini ortaya çıkarmakta (Ducoffe, 1995: 1), reklamın etkinliğini ve verimliliğini ölçmek için faydalı bir amaç olarak kullanılmaktadır (Edwards vd., 2002: 85). Tüketiciler, sunulan reklamın içeriğinin, kendi ihtiyaçlarına yönelik olduğunu hissettikleri anda, reklamı değerli

olarak algılamaktadır. Ayrıca reklamla bağ kuran tüketici, yapılan reklamın değeri ile ilgili olumlu veya olumsuz şekilde yorumlamalar yapabilir (Dehghani vd., 2016: 167; Wang vd., 2002: 1146). Neredeyse her saniye yüzlerce reklama maruz kalan tüketicilerin, reklamları nasıl, ne yönde ve hangi açıdan yorumlayıp değerlendirdiğini "reklam değeri" kapsamında (Atar ve İspir, 2019: 307) anlamak mümkündür ve bu durum tüketici davranışları analizi açısından son derece öneme sahiptir. Buna ek olarak, reklam verenler için potansiyel hedef kitleyi doğru medya araçlarını kullanarak ulaşmak, sunulan reklamın değerini de artırabilecek paralellikte katkı sağladığı sonucuna ulaşmaktadırlar (Ducoffe, 1995: 14). Reklam değeri, tüketiciler açısından bakıldığında, reklamlar, tüketicilerin ilgisini ve alakasını ne düzeyde etkilediğini ya da etkilemediğini ölçmek ve bunun sonucunda yapılan reklamın değerini tüketici zihninde nasıl bir algısı oluşturduğunu sağlamaktadır (Wang vd., 2002: 1146). Başka bir ifadeyle, Zeithaml (1988: 13-17)'a göre, reklam değeri, tüketicilerin reklama olan tutumlarını, değerlendirmelerini ve reklamı beğenip beğenmediklerini ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda, marka ve işletmelerin, tüketicilerin reklamlar hakkındaki düşüncelerine, eleştirilerine ve beklentilerine cevap vermesinde reklam değeri önemli bir faktör olarak görülmektedir (Efendioğlu, 2019: 45).

Reklam değeri, sunulan reklam içerikleri ve mesajları hakkında tüketicilerin yorumlama ve değerlendirme yaparak marka ve işletmelere önemli bakış açısı kazandırmaktadır. Tüketicilerin izlediği, etkileşime geçtiği reklamlar hakkındaki düşüncelerini ve tutumlarını açıkça belirtmesini sağlamaktadır. Tüketicilerin ve hedef kitlenin sunulan reklam ile ilgili olumlu bir algıya, düşünceye sahip olabilmesi için reklam mesajlarının tüketiciler özelinde bir değer yaratması kaçınılmaz bir durumdur (Demirgüneş ve Avcılar, 2017: 1225-1226; Kim ve Han, 2014: 256-257).

3. REKLAM İÇERİK BOYUTLARI

Tüketicilerin, reklamların içeriğini nasıl değerlendirdiğini ve yorumladıklarını ölçebilmek ve anlamak için reklam içerik boyutlarıyla birlikte ele alınması önemlidir (Ducoffe, 1995: 3) ayrıca etkileyici bir reklam stratejisi meydana getirmek için reklam değeri, markaya önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Bu nedenle reklam değerini tüketicilerin zihninde en olumlu hale getirebilmek için reklam mesaj içeriğinin iyi bir şekilde tüketiciye aktarılması gerektiği ifade edilmektedir (Ducoffe, 1995: 12). Reklamın içerik boyutları; bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik faktörleri, reklam değerini tüketiciler tarafından değerlendirilmesinde temel bir nitelik oluşturmaktadır (Ducoffe, 1995: 12) ve bu durum Westerlund ve diğerleri (2009: 5)'ne göre reklam içerik faktörleri reklam değeri ile oldukça yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir (Demirgüneş ve Avcılar, 2017: 1225).

3.1. Bilgilendiricilik

Pazarlama faaliyetleri, genellikle müşterilerin ve tüketicilerin satın alma davranışı göstermesi için en iyi şekilde işletmenin ürünleri ve hizmetleri ile ilgili bilgiler sunmayı ve bunu tüketici ve müşterilerine iletmeyi sağlamaktadır.

Pazarlama'nın fonksiyonlarından biri olan reklamlar, ürün ve hizmetin içeriği, yapısı, işlevi gibi konularda tüketicilere bilgi sağlamada önemli bir unsurdur (Murrillo vd., 2016: 4; Ducoffe, 1995: 3).

Brown ve Stayman (1992)'a göre, reklamların bilgilendiricilik rolü, ürün hakkında karşı tarafı (tüketici, müşteri, hedef kitle, potansiyel tüketici vb.) bilgilendirmeyi, bilgi sunmayı amaçlamaktadır. Bunun yanı sıra tüketicilerin ürünlere yönelik olumlu tutum sergilemesini sağlamaktadır. Tüketicilere reklamlarda sunulan bilgiler ve bilgilendirici niteliğindeki mesajlar, işletmenin belirli bir ürünü veya markasına yönelik olumlu bir algı yaratmasını hedeflemektedir (Dar vd., 2014: 63). Başka bir ifadeyle, reklamın vermiş olduğu bilgilendirici nitelik, tüketicilerin ve müşterilerin endişelerini ve kaygılarını minimum seviyeye düşmesine yardımcı olmaktadır (Ducoffe, 1995: 3).

Tüketicilerin satın alma karar sürecinde, reklamların sunduğu bilgilendirici nitelikler tüketiciyi memnun etmekte önemli bir faktörken aynı zamanda tüketicilerin satın alma kararını etkin bir şekilde hızlandırmakta olduğu belirtilmektedir (Ducoffe, 1996: 22). Bu nedenle, reklamlar tarafından sunulan mesajların bilgilendiricilik yönü, işletme, marka ve ürünler/hizmetler hakkında tüketicilerin algılarında doğrudan bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Siau ve Shen, 2003: 93). Online reklamcılık araştırmalarında yapılan çalışmalarda, reklam içeriğindeki bilgilendiricilik unsurunun, tüketicilerin tutumlarında belirleyici bir etmen olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wang ve Sun, 2010: 102; Ducoffe, 1996: 30-31).

Yapılan bir başka çalışmada ise, sosyal medya kanallarında sunulan reklamların içeriği, tüketiciler tarafından ne kadar bilgilendirici olarak düşünürse o kadar marka hakkında tüketiciler olumlu tutumlar sergilemekte ve olumlu algı oluşturmaktadır (Kayapınar vd., 2017: 485).

3.2. Eğlendiricilik

Reklamlar, medya platform yapısında önemli bir alanı oluşturmaktadırlar. Reklamlar, eğlenceli içerik ve unsurlar kullanılarak yapılmaktadır. Tüketiciler tarafından reklam içeriği, eğlenceli ve keyifli olarak algılanırsa, reklama yönelik yapacakları yorumlar ve değerlendirmeler olumlu bir değer kazanmaktadır (Ducoffe, 1995: 3). Mitchell ve Olson (1981: 328) reklamlar hakkında yapılan araştırmalar da, tüketicilerin keyif aldığı ve ilgisini çektiği reklamların markaya olan tutumlarını olumlu yönde etkilediğini belirtmektedirler. Haghirianv vd. (2005: 4), tarafından yapılan bir çalışmada ise, eğlenceli içerikli olarak yapılan reklamlar, tüketiciyi etkileyerek markaya olan olumsuz bakış açılarının olumlu yöne kaymasını sağlamaktadır. Reklamların ironik, komik, nükteli, esprili, gülünç öğeler ve sembollerle eğlendirici nitelikte olması; tüketicilerin özelinde tutumlarını etkileyebilmesi ve sunulan mesajlara yönelik harekete geçmesinin yüksek düzeylerde olduğu düşünülmektedir (Arslan ve Dursun, 2015: 11).

Reklamın eğlendirici içerikte olması, marka mesajının tüketici ile aralarında duygusal açıdan bağ kurmasını sağlayarak reklamın etkililiğini artırmada önem arz

etmektedir. Reklam verenler; reklama eğlendirici nitelik kazandırarak tüketici, hedef kitle ve müşterilerin reklamı fark etmesi için yaratıcı ve etkileyici çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Bu nedenle de reklam çalışmalarında eğlendirici ve ilgi uyandırıcı mesajlar ve içerikler oluşturmaktadırlar (Wang vd., 2010: 102). Ayrıca, reklamda eğlendirici özelliklerin yer alması, tüketicilerin reklamı daha kolay anımsayabilmesine, akılda tutabilmesine yardımcı olmakta ve sunulan reklamın ürününe yönelik tüketicinin satın alma eğiliminin daha sıklıkla gerçekleştirmesini sağlamaktadır (Kayapınar vd., 2017: 476).

Instagram reklamlarındaki bir araştırmaya göre, Y jenerasyonunun Instagram platformunda yayınlanan reklamları eğlendirici bulunduğu sonucuna ulaşmaktadır. Bu durum tüketiciler tarafından reklam değeri algısını olumlu yönde etkilediği belirtilmektedir. Instagram kullanıcıları esprili ve mizah içerikli öğe ve unsurların yer aldığı reklamları değerli bulduklarını ifade etmektedirler. Ayrıca eğlendirici Instagram reklamlarının tüketiciler tarafından yakın çevresine anlatmak ya da iletmek istedikleri belirtilmektedir. Bu durum reklam veren markaların ürün veya hizmetlerine tüketiciler tarafından olumlu algılar oluşturmasını sağlamaktadır (Efendioğlu, 2019: 135). Mobil reklamcılık araştırmasında da eğlendirici içerikli reklamlar, tüketicilerin tutumlarını en fazla etkileyen unsur olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Tsang vd., 2004: 75).

3.3. Güvenilirlik

Güvenilirlik, sunulan reklamların markaları hakkında tüketiciler için güvenilir, inandırıcı ve gerçekçi bir algı oluşturmayı sağlarken aynı zamanda markaya değer yaratan önemli bir faktör olarak tanımlanmaktadır (Mackenzie ve Lutz, 1989: 51). Markanın iletmek istediği mesajlar, tüketicilere verilen bilgilerle tutarlı olmak zorundadır. Bu nedenle markanın tüketiciye yönelik sunduğu mesajların; söyledikleri ile yaptıkları çalışmaların birbirleriyle uyumlu olması ve çelişkiler oluşturmaması gerekmektedir. Müşterilerin ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamaya çalışırken, bu süreç içerisinde yanlış anlaşılma veya hatalar meydana gelmemesi ve verilen sözlerin yerine getirilmesi ile ilgili durumlarda güven ortamının oluştuğu görülmektedir (Koç, 2015: 231). Tüketicinin satın alma karar sürecinde markayla güven oluşturması ile hassas ve belirsiz yapıların azalmasına yardımcı olabilmektedir. Çünkü güvenilirlik algısı, tüketiciler ve marka arasında etkileşimi sağlayan çift yönlü bir ilişki gerçekleştirmektedir. Bu süreç, reklamı yapılan markaya olan güvenin artmasına neden almaktadır (Yang vd., 2013: 1351).

Bunun sonucunda, güvenilirlik boyutu hedef kitlelerin, tüketicilerin ve müşterilerin markaya olan tutum ve algılarını önemli ölçüde olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Haq, 2009: 214; Haghirian vd., 2005: 5; Liu vd., 2012: 24).

Tüketiciler tarafından markaya duyulan güven, ürünü satın alma sürecine önemli katkı sağlarken aynı zamanda satın alma sonrasında da bu durumun devam etmesi önemli olmaktadır (Kayapınar vd., 2017: 476). Reklam araştırmalarında, güvenilirlik konusu ele alındığında, satıcı ve alıcı arasında karşılıklı iletişimi (çift

yönlü) kolaylaştırarak önemli bir kilit noktası ve taraflar arasında bir köprü olduğu görünmektedir. Bununla birlikte güvenilirlik, reklam verenlerle ve hedef kitle arasında uzun vadeli ilişkiler kurmak için önemli yapıyı inşa ederken aynı zamanda reklamın etkililiğini artırmada değerli bir göreve sahiptir (Yang vd., 2013: 1347).

3.4. Rahatsız Edicilik

Reklamın içeriğinde sinir bozucu, kırıcı, alay edici ve küçümseyici imalarla sunulan reklam mesajları, tüketiciler tarafından rahatsız edici boyutta algılanmaktadır (Ducoffe, 1996: 23; Ducoffe, 1995: 3).

Ducoffe (1995, 1996)'a göre, eğlendirici ve bilgilendirici reklamların tüketiciler üzerinde olumlu algılar yaratırken, rahatsız edici unsurların ise olumsuz etkiler taşıdığı ifade edilmektedir. Tüketiciler, ilgi çekici ve etkileyici bir şekilde reklam mesajları sunmayan ve doğru içerikte mesaj vermeyen reklamlarla ilgilenmediklerini belirtmektedir. Bu yüzden, bu tür reklamlar, tüketiciyi ve hedef kitleyi ikna etmede başarısız olmaktadır. Rahatsız edici boyutun tüketicilerin reklamları izlerken yanlış algı oluşturmalarına ve marka hakkında yanlış izlenim uyandırmasına yol açmaktadır. Bu süreç sonunda ise, bu tür reklamların tüketiciyi olumsuz şekilde etkilemesine neden olmaktadır (Dar vd., 2014: 63). Sosyal ağ siteleri gibi medya ortamlarının içerisinde yer alan reklamlar, rahatsız edici faktörlere ve olumsuz algı oluşturacak nitelik sahip ise bu durum reklamın tüketici nezdinde değerini düşürmektedir. Bu nedenle, sosyal medya ortamlarında reklam veren işletmeler ve markalar, tüketiciler için rahatsız edici içeriklerden kaçınması gerekmektedir (Saxena ve Khanna, 2013: 23).

Rahatsız edici boyutun bir diğer etkeni ise aldatıcı unsurlardır. Reklamın verdiği mesajlar tüketiciler tarafından anlaşılabilir ve belirsiz olarak algı oluşturuyorsa, tüketicinin reklam tarafından sunulan mesajı anlayamaması ve bunun akabinde reklamın güven verme konusu tüketici yönünden olumsuz olarak düşünülmesine neden olmaktadır. Bu tür aldatıcı içerikte reklamların olması tüketicilerin gerçeklik algısının ve hissini azalmasına yol açabilir. Bu durumda tüketiciler, güvenilir buldukları reklamlara yönelmekte ve güvenilir olarak algıladıkları reklamları değerli görmektedir. Bu süreç sonunda ise aldatıcılık, rahatsız edici durumlar, tüketicinin reklam değeri üzerinde olumsuz bir etki yaratırken satın alma karar sürecini de olumsuz etkilemektedir (Ducoffe, 1995: 3). 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un 61. Maddesi uyarınca "Tüketiciyi aldatıcı şekillerde veya bilgi eksikliğinden yararlanarak, can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürücü, kamu sağlığını bozucu, hastaları, yaşlıları, çocukları ve engellileri istismar edici ticari reklam yapılamaz" şeklindeki ibaresi belirtilmektedir (2013: 12174). Genel olarak, rahatsız edici unsurların reklam içeriğinde yer alması tüketiciler tarafından, reklam değerinin kötü algılanmasına neden olmaktadır (Ducoffe, 1995: 3).

4. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde, reklam içerik boyutlarının feminist reklam değerine yönelik kadınlar üzerinde etkisinin araştırma metodoloji süreçleri incelenmektedir. Araştırmanın amacı, kapsamı, özgünlüğü, sınırlarına yer verilirken metodolojinin devam eden aşamalarında ise, araştırmanın model ve hipotezleri, veri analiz yöntemleri, analiz bulguları ve sonuçları ayrıntılı şekilde ele alınmaktadır.

4.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Geçmişten günümüze değişen ve farklılaşan reklam içeriklerine sürekli bir yenisi eklenmekte ve yeni içeriklerle hedef kitlelerin dikkatini çekmek, ilgi uyandırıcı olmak ve satın alma sürecinde ikna edici çalışmalar yapılmaktadır. Markalar, pazarlama faaliyetlerinden biri olan reklamlar aracılığıyla geniş kitlelere mesajlarını sunmakta ve varlığını göstermeye çalışmaktadır. Bu mesajlar tüketicileri yönlendirmeyi ya da markalar ve işletmeler hedef kitlenin isteklerini anlayarak onlara yönelik reklam çalışmaları yapmaktadır. Bu reklamlardan biri ise feminist reklamlardır. Kadınları destekleyici ve güçlendirici içerik ve mesajlar sunularak hazırlanan reklamlar kadınlara yönelik geleneksel stereotip yargıların ortadan kaldırılması için çaba harcayan feminist hareketler, reklam çalışmalarında günden güne kullanılmaya başlanmıştır. Feminist reklamların özünde, kadınların; hak ve özgürlüğünü savunmak, kadını iş yaşamında desteklemek ve öz güven yaratmak, toplumda kadınları bir meta olarak algılanmasını ortadan kaldırmak, toplumda cinsiyet ve hak eşitliği sağlamak, iş hayatında statü ve maaş gibi konularda kadınlara haksızlık yapılmasını engellemek, ev işleri gibi sorumlulukların sadece kadınlara ait olmadığını savunmak vb. gibi daha birçok konular için çabalayıcı içerik ve mesajlarla kadınları destekleyici çalışmalar yapmaktadır. Bu tarz reklam içerikleri kadınlar için bilgi verici, güvenilir ya da eğlendirici mi algılanıyor yoksa rahatsız edici boyutta mı olduğu düşünülüyor? Bu durum, tüketicilerin feminist reklamları nasıl algıladığını ve nasıl yorumlayıp değerlendirdiğini anlamak için reklam değeri faktörü önemli bir role sahiptir.

Araştırmanın amacında,

- Feminist reklam içeriklerini kadın tüketiciler gerçekten bilgilendirici buluyorlar mı?
- Feminist reklam içeriklerini kadın tüketiciler gerçekten güvenilir olarak algılıyorlar mı?
- Feminist reklam içerikleri eğlenceli bir yapıda gösterilerek daha mı etkileyici olduğu düşünülüyor? Yoksa markalar reklamlarında feminizmi kullanarak ürünlerini mi satmaya çalışıyor şeklinde mi düşünülüyor? Bu durumda tüketiciler bu tarz reklamları rahatsız edici olarak mı değerlendirdiği sorularına cevap aranmaktadır.

Genel olarak, reklam içerik boyutları içerisinde yer alan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edici faktörlerin kadınlar için destekleyici ve güçlendirici reklamlara (femvertising) yönelik algılarını nasıl etkilediğini, kadınların

bu tarz reklamları nasıl değerlendirdiğini ölçmeyi ve ayrıca hangi reklam içerik boyutunun kadınlar üzerinde feminist reklam değerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşmayı amaçlamaktadır.

Araştırmaya 439 kadın katılımcının konu hakkında düşünceleri alınmaktadır. Kolayda örneklem seçilerek yapılan çalışma İstanbul ilinde yaşayan kişilerin çoğunluk göstermesinin yanında Türkiye'nin birçok farklı yerden ankete katılım sağlanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Yönü

Araştırma üç farklı konuyu ele almaktadır. Feminist reklam, reklam değeri ve reklam içerik boyutları kavramlarını birlikte ele alarak literatüre farklı bir bakış açısı ve boyut kazandırarak katkı sağlamaktadır. Geçmişteki araştırmalar çerçevesinde iki konu farklı şekillerde incelenmektedir. Feminist reklam konusu genellikle gösterge bilim olarak ele alınmakta ve bu tarz reklamların kareleri; gösteren, gösterilen ve gösterge şeklinde ele alınırken aynı zamanda düz ve yan anlamlarına da yer verildiği görülmektedir (Bakkal, 2016: 55; Başfıncı vd., 2017: 201; İnceoğlu ve Şengül, 2018: 19; Cihangiroğlu, 2018; Baki, 2019: 81; Camgöz, 2020: 68). Yabancı literatür çalışmaları incelendiğinde ise, feminist reklamların (femvertising), markaya yönelik durumları incelenmiştir. Tüketicilerin marka sadakati, marka tutumları, marka tercihlerinin yanı sıra benlik saygısı, öz bilinç ve bunun gibi faktörlerle konunun analiz edildiği görülmektedir (Kapoor ve Munjal, 2015; Abitbol ve Sternodori, 2016).

Reklam değeri konusu ise genellikle, internet reklamları, mobil reklamlar, siber reklam, spor reklam türleri ile birlikte ele alındığı görülmektedir (Ducoffe, 1995, 1996; Haghirian vd., 2005; Bennet vd., 2006; Liu vd., 2012; Kim ve Han, 2014; Brahim, 2016).

Türkçe kaynaklar incelendiğinde, femvertising reklamlar hakkında anket yöntemi kullanılarak veri toplanan bir araştırmanın yapılmadığı tespit edilmiştir. Türkiye'de femvertising konusunda çalışmalar yapılmış ancak genellikle gösterge bilimi incelemeleri ile reklamların kareleri yorumlanmış, derinlemesine mülakat ve duygu analizi yöntemleri kullanılarak yapılan veya femvertising ile ilgili değerlendirmeler şeklinde yapılan konular çalışılmıştır. Bu araştırma ise, femvertising, kadın odaklı, kadını güçlendirici reklamlar konusunda ülkemizde yapılan araştırmalara kıyasla veri toplama yöntemlerinden biri olan anket kullanılarak tüketicilerin düşüncelerine yönelik bir çalışma yapmaktadır. Anket veri toplama aracı kullanılarak kadın katılımcılardan sorulara cevap vermesi istenmekte ve buna yönelik bir ölçüm ve değerlendirme yapılmaktadır. Ayrıca reklam değeri çalışmalarında birçok anket veri toplama yöntemi olarak uygulanmış ancak feminist reklam değeri ile birlikte konu ele alınmadığı için bu araştırma ilk defa hem Türkçe hem de yabancı kaynaklar içinde feminist reklam değerini konu edinen ve anket veri toplama şeklinde yapılan özgün bir çalışma niteliğindedir. Diğer bir yandan, feminist reklamlar ile ilgili yapılan geçmiş araştırmalar, reklam içerik boyutlarını ve reklam değerini bir arada incelenmediği fark edilmiştir. Bu durum tüketicilerin feminist reklamları nasıl algıladığı, bu tarz reklamların tüketiciler

tarafından yorumlarının ve değerlendirmelerinin nasıl oluştuğu, reklam içerik boyutlarının bu tarz feminist reklamlara yönelik tüketicinin zihninde bir algı yaratıp yaratmadığı konusunda literatüre önemli katkılar sağlayacağı düşünülen bir araştırma yapılmıştır.

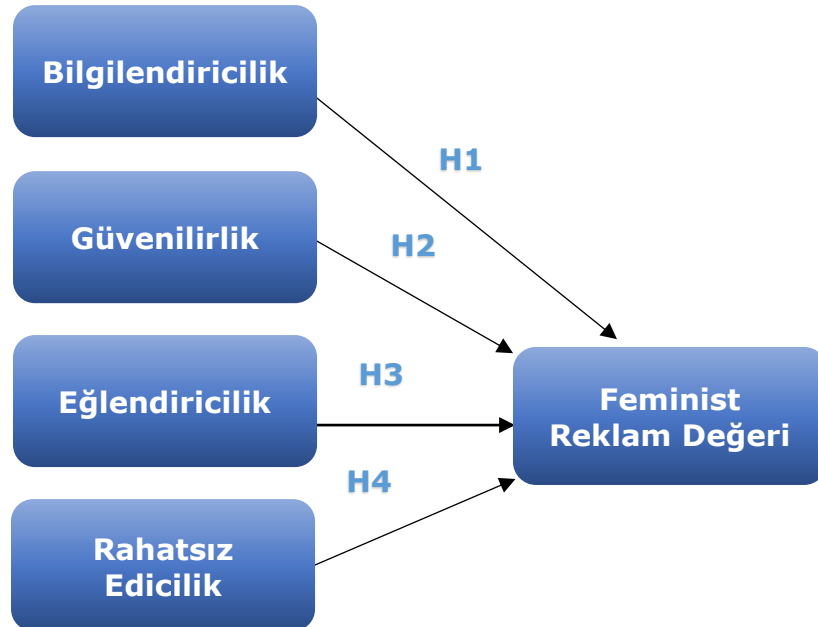
4.3. Araştırma Kısıtları

Covid-19 virüsü nedeniyle sosyal mesafe ve insanlarla yakından iletişim kurulamaması gerektiğinden dolayı kolayda örneklem yöntemi seçilmiştir. Bu durum katılımcılarla yüz yüze iletişim kurmayı kısıtlamıştır. Bu nedenle veri toplama aracı olarak yapılan anket; WhatsApp, Facebook, Instagram ve mail ortamlarında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın diğer bir kısıtı ise, feminist reklam ve reklam değeri alanlarında birlikte ele alınan herhangi bir makale ve araştırma ne yabancı ne de Türkçe kaynaklarda bulunamamıştır. Yapılan araştırmalar incelendiğinde, feminist reklam konusu başka kavram ve olgularla değerlendirilirken, reklam değeri konusu başka içeriklerle birlikte ele alındığı görülmektedir.

4.4. Araştırma Modeli

Reklam içerik boyutlarının (bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik, rahatsız edicilik) kadınlar üzerinde feminist reklam değerine yönelik etkisi bu modelde gösterilmektedir.

Araştırma modeli Martins, Costa, Oliveria, Gonçalves ve Branco (2017: 3)'ün yaptığı akıllı telefon reklamlarının, reklam değerine yönelik etkisi bu araştırma modeline adapte edilmiştir. Araştırma modeli Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

4.5. Araştırma Hipotezleri

Reklam içerik boyutlarının kadınlar üzerinde feminist reklam değerine yönelik etkisini anlamak ve değerlendirmek için oluşturulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

H₁: Feminist reklamlarda bilgilendiricilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır.

H₂: Feminist reklamlarda güvenilirlik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır.

H₃: Feminist reklamlarda eğlendiricilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır.

H₄: Feminist reklamlarda rahatsız edicilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumsuz yönde etkisi vardır.

4.6. Ana kütle ve Örnek Kütlenin Seçimi

Bu araştırmaya katılan kişilerin İstanbul'da yaşayanların çoğunlukta olduğu ve Türkiye'nin farklı şehirlerinde yaşamakta olan kişilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, 18 yaş ve üzeri kadın bireyleri kapsamaktadır. Türkiye'de yaşayan tüm kadınlara ulaşılmanın zorluğu ve hatta mümkün olmaması nedeniyle ana kütle temsil edecek kişiler araştırmaya katılmıştır. Ayrıca Covid-19 virüsün yaygınlaşması ve aynı zamanda tüm ana kütleyle ulaşamamaktan dolayı tesadüfi olmayan örneklem yönteminden kolayda örnekleme türü araştırma içinde uygulanmıştır. Ankette yer alan 439 kadın katılımcı, araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

4.7. Veri Analiz Yöntemi

Araştırmada yer alan 439 kadın katılımcıya uygulanan anket, sorularından 16 tanesi reklam içerik faktörlerine (bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik, rahatsız edicilik boyutlarına) ait olup; 3 tanesi feminist reklam değeri sorularından oluşmaktadır. Toplanan tüm veriler SPSS 26 programında analiz edilerek değerlendirilmektedir. Analiz sürecinde kullanılan yöntemler: Faktör - güvenilirlik analizi, normallik testi, korelasyon, regresyon analizi yapılmıştır.

Araştırma için hazırlanan soruların cevap seçenekleri beş aralıklı (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) likert tipi ölçek kullanılarak katılımcılar için oluşturulmuştur. Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlara yönelik toplam 19 anket sorusu iki bölümden oluşmaktadır. Öncelikle reklam içerik faktörleri arasında yer alan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik, rahatsız edicilik sorularından 16 tanesi katılımcılara sorulmuştur. Anketin ikinci bölümde ise, kadın tüketicilere feminist reklam algısının reklam değerine yönelik nasıl olduğuna ve nasıl değerlendirdiğine yönelik üç soru sorulmuştur.

Anket içerisinde yer alan sorular Martins ve diğerleri (2017: 3) tarafından yapılan araştırmanın modelinden uyarlanmıştır. Değişkenlerin asıl kaynaklarına bakıldığında reklam içerik boyutlarından bilgilendiricilik ölçeği için Ducoffe (1995: 6); Liu ve diğerleri (2012: 27) ve Wang ve Sun (2010: 95); güvenilirlik ölçeği için Liu ve diğerleri (2012: 27); Yang ve diğerleri (2013: 1349); eğlendiricilik ölçeği için Ducoffe, 1995; Liu ve diğerleri (2012: 27) ve Yang ve diğerleri (2013: 1349) ve son olarak reklam değeri ölçeği Ducoffe (1995: 6) ve Liu ve diğerleri (2012: 27)'ne ait çalışmalardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırmanın ölçek soruları Tablo 1'de yer almaktadır.

	İfadeler
Bilgilendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar iyi bir bilgi kaynağıdır.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, güncel ürün bilgileri için iyi bir kaynaktır.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, ürünler hakkında zamanında bilgi sağlar.
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar, ürünlerle ilgili bilgiler verir.
Güvenilirlik	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlara güvenirim.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların ikna edici olduğunu düşünüyorum.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların inandırıcı olduğunu düşünüyorum.
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların güvenilir olduğunu düşünüyorum.
Eğlendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar eğlencelidir.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar zevklidir.
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar memnun edicidir.
Rahatsız Edicilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların rahatsız edici olduğunu düşünüyorum.
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların sinir bozucu olduğunu düşünüyorum.
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar aldatıcıdır.
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar yalandır.

Tablo 1: Ölçek Sorular

5. BULGULAR

5.1. Faktör ve Güvenilirlik Analiz Sonuçları

Araştırmanın bu bölümünde reklam içerik boyutları ve feminist reklam değeri değişkenlerinin faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları detaylı bir şekilde incelenmektedir. Yapılan araştırmanın faktör analizinde Barlett küresellik testi

(Barlett's test of sphericity) ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) istatistikleri ve Anti-image correlation matrisi ele alınarak sonuçlar analiz edilmektedir. Değişkenler arasında yeteri kadar bir ilişkinin olup olmadığını gösteren Bartlett testinde p değeri önemli bir sonuç elde etmeyi sağlamaktadır. Bu değer (p) 0,05 anlamlılık derecesinden düşük olması ($p < 0,05$); değişkenler arasında yeteri kadar ilişki olduğunu göstermektedir. KMO değerler arasındaki ilişkinin faktör analiz için uygun olup olmadığını ölçmeyi sağlamaktadır.

KMO değeri 0 ile 1 arasında değişiklik göstermektedir. Anti-image correlation (a) matrisi, her sorunun ayrı ayrı faktör analizi için uygunluğunu göstermektedir. Ayrıca a değerinin 0,50'den yüksek olması gerekir aksi halde değerler analizden çıkarılır (Durmuş, 2018: 79-81).

Faktör analizinden sonra yapılan analizin geçerli olup olmadığını test edilmesini sağlayabilmek için güvenilirlik analizi yapılmaktadır. Cronbach's Alpha değeri analiz tablosunda 0,70 ve üzerinde ise güvenilir olarak kabul edilmektedir (Durmuş, 2018: 89).

Faktör analizinin yapılmasındaki önemli neden, ölçek soruların birbirleri arasındaki tutarlılığını ölçmeyi sağlamaktır. Reklam içerik boyutlarının bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik, rahatsız edicilik değişkenlerinin faktör analiz yapıları bu bölümde incelenmektedir. Süreç içerisinde reklam içerik boyutlarında oluşan bir değişimin, faktör içerisinde soruların tutarlı olup olmadığı ve bunun gibi yaşanan değişimler bu aşamalarda ele alınmaktadır. Faktör analizinin hemen ardından ise güvenilirlik analizi yapılarak aşamalara devam edilmiştir. Güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) değerinin 0,70 ve üzerinde olmasına dikkat edilerek veriler incelenmiştir. Tüm bu süreçte güvenilirlik analizinde istenen oran tüm değişkenlerin sağladığı görülmektedir.

5.2. Reklam İçerik Boyutlarının Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmanın bu bölümünde, reklam içerik boyutlarının (bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik değişkenlerinin) faktör ve güvenilirlik analiz sonuçları ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Analiz esnasında yapılan tüm değişimler bu bölümde ele alınmaktadır.

5.1.1. Bilgilendiricilik Boyutu

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güven. Kats.
Bilgilendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, ürünlerle ilgili bilgiler verir.	,839	17,339	,801
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, ürünler	,763		

hakkında zamanında bilgi sağlar.			
Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, güncel ürün bilgileri için iyi bir kaynaktır.	,705		

Tablo 2: Bilgilendiricilik Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Reklam içerik boyutları üzerinde yapılan faktör analizinde, bilgilendiricilik boyutundan "Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar iyi bir bilgi kaynağıdır" ifadesi analizden çıkarılmıştır. Bu soru ölçeği iki faktöre yakın değer yüklemesinden dolayı bu durum soru ifadesinin analizden atılmasına neden olmuştur. Faktör analizi bu ifadeyi hem bilgilendirici hem de güvenilirlik boyutuna yakın değerler yüklemiştir. Bu nedenle ölçek sorusu analizden çıkarılmıştır. Daha sonra yapılan güvenilirlik analizinde bilgilendiricilik değişkeni güvenilir olarak (güvenilirlik katsayısı=,801) kabul edilmiştir.

5.1.2. Güvenilirlik Boyutu

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Katsayısı
Güvenilirlik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların ikna edici olduğunu düşünüyorum.	,754	20,957	,889
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların inandırıcı olduğunu düşünüyorum.	,741		
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlara güvenirim.	,679		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların güvenilir olduğunu düşünüyorum.	,678		

Tablo 3: Güvenilirlik Boyutu Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Yapılan bir diğer faktör ve güvenilirlik analizi ise, güvenilirlik boyutu üzerinde uygulanmıştır. Analiz esnasında güvenilirlik sorularından biri olan "Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum" ifadesi eğlendiricilik faktörü altında yer almıştır.

Bu nedenle "Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum" ifadesi

artık eğlendiricilik sorularıyla tutarlı olarak kabul edilmekte ve eğlendiricilik boyutunda yer almaktadır.

5.1.3. Eğlendiricilik Boyutu

Faktör analizi sürecinde eğlendiricilik ölçeğinin bir sorusu analizden çıkarılmıştır. Bunun nedeni ise "Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar memnun edicidir." Soru ölçeği iki faktöre değer yüklenmesinden dolayı analizden atılmıştır. İki faktöre değer yüklenmesinin nedeni ise faktör analizi değerlendirmesinin bu soruyu hem eğlendiricilik hem de güvenilirlik boyutlarına yakın olarak algılamasından dolayıdır.

İki veya daha fazla faktöre değer yüklenen sorular analizden çıkarılmaktadır. Ayrıca analiz sonucunda eğlendiricilik boyutuna başka bir değişkenin soru ifadesi eklendiği görünmektedir. Bunun nedeni ise, güvenilirlik boyutunda yer alan "Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum" soru ifadesini eğlendiricilik boyutu sorularıyla tutarlılık göstermektedir. Faktör analizinden sonra güvenilirlik analizi yapılmış ve analiz sonucunda eğlendiricilik boyutu (,746) güvenilir sonuç vermiştir.

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Katsayısı
Eğlendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar eğlencelidir.	,720	12,472	,746
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar zevklidir	,625		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum	,622		

Tablo 4: Eğlendiricilik Boyutu Faktör ve Güvenilirlik Analizi

5.1.4. Rahatsız Edicilik Boyutu

Faktör analizi sonucundaki değişimler şu şekildedir;

Rahatsız edicilik boyutundaki soru ölçeği, "Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar çok fazla vardır" ve "Ürünler hakkında önemli bilgiler, kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların dışında bırakılmaktadır" ifadeleri herhangi bir faktör soruları içinde yer almamasından ve iki farklı faktörde açılan birer soru olmasından dolayı analizden çıkarılmıştır.

Genel olarak, faktör ve güvenilirlik analizi sürecinde yapılan aşamalar, faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) olarak bilinen örnekleme yeterliği, Bartlett küresellik testi ve Anti-image testi yapılmıştır. Analiz sonucu ortaya çıkan değerler ve soru ifadeler reklam içerik boyutları beş aralıklı likert ölçeği kullanılarak "1= Kesinlikle Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde ifadeler kullanılmıştır. Yapılan araştırma açımlayıcı faktör analizi ile yapılmıştır.

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güven. Kats.
Rahatsız Edicilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların rahatsız edici olduğunu düşünüyorum.	,829	23,739	,897
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların sinir bozucu olduğunu düşünüyorum	,798		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar yalandır.	,726		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar aldatıcıdır.	,693		

Tablo 5: Rahatsız Edicilik Boyutu Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Analiz sonucunda çıkan faktör ağırlıkları faktörün açıklığı ve güvenilirlik katsayıları Tablo 6'da yer almaktadır.

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktör Ağırlığı	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik Katsayısı
Rahatsız Edicilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların rahatsız edici olduğunu düşünüyorum.	,829	23,739	,897
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların sinir bozucu olduğunu düşünüyorum.	,798		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar yalandır.	,726		

	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamlar aldatıcıdır.	,693		
Güvenilirlik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların ikna edici olduğunu düşünüyorum.	,754	20,957	,889
	Kadınları güçlendirici/destekleyici reklamların inandırıcı olduğunu düşünüyorum.	,741		
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlara güvenirim.	,679		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların güvenilir olduğunu düşünüyorum.	,678		
Bilgilendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, ürünlerle ilgili bilgiler verir.	,839	17,339	,801
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, ürünler hakkında zamanında bilgi sağlar.	,763		
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar, güncel ürün bilgileri için iyi bir kaynaktır.	,705		
Eğlendiricilik	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar eğlencelidir.	,720	12,472	,746
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlar zevklidir.	,625		
	Kadınları güçlendirmeye ve desteklemeye yönelik yapılan reklamların, ürün satın almak için iyi bir referans olduğuna inanıyorum.	,622		
Reklam İçerik Boyutları Ölçeği			Toplam 74,507	

Tablo 6: Reklam İçerik Faktörleri Ölçek Sorular

Analiz sonucunda KMO değeri ,939 Barlett Küresellik Testi ise istatistiksel olarak anlamlı ($X^2=3951,305$; $p = 0,000$) bir sonuca ulaşıldığı görülmüştür. Sig. değerinin 0,05'in altında çıkması durumu araştırmadaki örneklem arasında ilişkinin olduğunu ve birbirleri arasında yeterli anlamlılık gösterdiğini belirtmek mümkündür. 18 soruluk oluşturulan soru ifadeleri analiz sonucundan sonra 14'e

düştüğü ve bir güvenilirlik soru ifadesi eğlendiricilik boyutuna geçmiştir. Feminist reklam değeri ile soru ifadelerinin varyansı %89,040 oranında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca rahatsız edicilik, güvenilirlik, bilgilendiricilik ve eğlendiriciliğin soru ifadelerinin varyansı sırasıyla şu şekildedir. Faktör açıklayıcılığı; %23,739; %20,957; %17,339; %12,472 oranlarında sonuç elde edilmektedir. Tüm bu değişimlere Tablo 16'da ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Güvenilirlik analizinde ise çıkan sonuçlarda bilgilendiricilik ölçeği için verilen cevapların Cronbach Alpha değeri 0,801; güvenilirlik ölçeği için verilen cevapların Cronbach Alpha değeri 0,889; eğlendiricilik ölçeği için verilen cevapların Cronbach Alpha değeri 0,746 ve son olarak rahatsız edicilik ölçeği için verilen cevapların Cronbach Alpha değeri ise 0,897'dir. Yapılan tüm analizler sonucunda oluşan ölçek ve ifadelerin araştırmada kullanılması uygun görünmektedir.

5.1.5. Feminist Reklam Değeri

Martins ve diğerleri (2017: 3) tarafından yapılan araştırmanın modelinden adapte edilen değişkenlerin asıl kaynaklarına bakıldığında feminist reklam değeri ölçeği için Ducoffe (1995: 6); Liu vd. (2012: 27)'ne ait çalışmalardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Beş aralıklı likert ölçeği kullanılarak (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 3= Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum) ifadeler oluşturulmuştur.

Feminist reklam değeri tek bir boyutlu olması nedeniyle soru ifadelerinin değer yükleri analiz tablosunda gösterilmemektedir. Reklam değeri sorularının KMO değeri 0,762 ve Bartlett's test p değeri ise 0,000 sonuçlarının çıkması faktör analizini değerlendirmeye alınabileceğini göstermektedir. Feminist reklam değeri ölçek sorularının Cronbach Alpha değerinin 0,938 olarak hesaplanması soru ifadeleri arasında tutarlılık ve anlamlılık olduğunu belirtmektedir. Feminist reklam değeri ile soru ifadelerinin varyansı %89,040 oranında olduğu tespit edilmiştir.

Faktör Adı	Soru İfadeleri	Faktörün Açıklayıcılığı	Güvenilirlik Katsayısı
Feminist Reklam Değeri	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların yararlı olduğunu düşünüyorum.	89,040	,938
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların değerli olduğunu düşünüyorum.		
	Kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamların önemli olduğunu düşünüyorum.		
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği		0,762	
Bartlett Küresellik Testi		Ki Kare	1163,416
		Sd	3

Tablo 7: Feminist Reklam Değeri Faktör ve Güvenilirlik Analizi

Normal Dağılım Analizi

Faktör ve güvenilirlik analizinden sonra yapılan normal dağılım parametrik analizleri sosyal bilimler alanında yapılan veri toplama yöntemi olan anketin, toplanan verilere yönelik değişken değerlerinin aralıklı ölçek içerisinde olduğunu belirtmektedir. Verilerin normal dağılımına yönelik yapılan analizde Kurtosis (basıklık) ve Skewness (çarpıklık) değerleri dikkate alınmıştır. Tabachnick ve Fidell (2013)'in yapmış olduğu araştırmada Kurtosis ve Skewness katsayılarının -1,5 ve +1,5 değerleri arasında olması verilerin normal dağılım gösterdiği şeklinde kabul edilmektedir (Erbay ve Beydoğan, 2017: 250). Veriler analiz sonucunda normal dağılım göstermektedir.

1.2.1. Korelasyon Analizi

Araştırmanın korelasyon analizi sonucunda elde edilen çıktılar, reklam içerik boyutları olan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik değişkenleri, feminist reklam değeri ile arasındaki ilişkilerin ne düzeyde olduğunu açıklamaktadır.

Bilgilendiricilik - Feminist Reklam Değeri Korelasyon Analizi

		Bilgilendiricilik	Feminist Reklam Değeri
Bilgilendiricilik	Pearson Correlation	1	,563**
	Sig. (2- tailed)		,000
	N	439	439
Feminist Reklam Değeri	Pearson Correlation	,563**	1
	Sig. (2- tailed)	,000	
	N	439	439

Tablo 8: Bilgilendiricilik ve Feminist Reklam Değeri Korelasyon Tablosu

Araştırmanın korelasyon sonucu verilen pearson korelasyon analizine göre, bilgilendiricilik boyutu ve feminist reklam değeri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($r=,563$; $p<0,01$) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre reklam içerik boyutunun bilgilendiricilik oranı arttıkça kadın tüketiciler için feminist reklam değerine yönelik olumlu algılar da artmaktadır.

Güvenilirlik- Feminist Reklam Değeri Korelasyon Analizi

		Güvenilirlik	Feminist Reklam Değeri
Güvenilirlik	Pearson Correlation	1	,709**
	Sig. (2- tailed)		,000
	N	439	439
Feminist Reklam Değeri	Pearson Correlation	,709**	1
	Sig. (2- tailed)	,000	
	N	439	439

Tablo 9: Güvenilirlik ve Feminist Reklam Değeri Korelasyon Tablosu

Pearson korelasyon analizine göre, güvenilirlik boyutu ve feminist reklam değeri arasında pozitif yönde ve güçlü düzeyde ($r=,709$; $p<0,01$) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, reklam içeriklerinde güvenilirlik oranı arttıkça kadın tüketiciler için feminist reklam değeri de olumlu anlamda artmaktadır.

Eğlendiricilik- Feminist Reklam Değeri Korelasyon Analizi

		Eğlendiricilik	Feminist Reklam Değeri
Eğlendiricilik	Pearson Correlation	1	,677**
	Sig. (2- tailed)		,000
	N	439	439
Feminist Reklam Değeri	Pearson Correlation	,677**	1
	Sig. (2- tailed)	,000	
	N	439	439

Tablo 10: Eğlendiricilik ve Feminist Reklam Değeri Korelasyon Tablosu

Pearson korelasyon analizine göre, eğlendiricilik boyutu ve feminist reklam değeri arasında pozitif yönde ve orta düzeyde ($r=,677$; $p<0,01$) ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu durum, reklam içeriklerinde eğlendiricilik oranı arttıkça kadın tüketiciler için feminist reklam değeri olumlu anlamda artmaktadır.

Rahatsız Edicilik- Feminist Reklam Değeri Korelasyon Analizi

		Rahatsız Edicilik	Feminist Reklam Değeri
Rahatsız Edicilik	Pearson Correlation	1	-,737**
	Sig. (2- tailed)		,000
	N	439	439
Feminist Reklam Değeri	Pearson Correlation	-,737**	1
	Sig. (2- tailed)	,000	
	N	439	439

Tablo 11: Rahatsız Edicilik ve Feminist Reklam Değeri Korelasyon Analizi

Pearson korelasyon analizine göre, rahatsız edicilik boyutu ve feminist reklam değeri arasında olumsuz yönde ($r=-,737$; $p<0,01$) ilişki olduğu belirlenmiştir.

Regresyon Analizi

Araştırmada bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik, rahatsız edicilik boyutları feminist reklam değeri ile birlikte değerlendirilerek çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Buradaki amaç, feminist reklam değerinin, bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik üzerinde etkisinin olumlu ya da olumsuz düzeylerde olup olmadığını tespit etmektir.

	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		F	VIF	R ² adj
	B	Std.Hata	β	t			
Sabit	2,85	,262		10,901	,000		
Bilgilendiricilik	0,85	,043	,088	2,236	,026	1,85	,630
Güvenilirlik	,223	,048	,232	4,677	,000	2,91	
Eğlendiricilik	16,2	,047	,205	4,630	,000	2,31	

Rahatsız Edicilik	-,372	,045	-,380	-8,289	,000		2,48
Bağımlı Değişken: Feminist Reklam Değeri							

Tablo 12: Regresyon Analizi Tablosu

Regresyon analiz sonucu ortaya çıkan değerler şu şekilde yorumlanmaktadır. Regresyon analizinin coefficients tablosunda Beta katsayıları ele alındığında, bu katsayılar içerisindeki en büyük değer, bağımsız değişkenler için önemli bir anlam ifade edildiği belirtilmektedir. Bağımsız değişkenlerin işaretlerine bakılmadan, yüksek değer bağımlı değişkeni en çok açıklayan değişken olduğu ifade edilmektedir (Durmuş vd., 2016: 172). Bu duruma göre, reklam içerik boyutlarından rahatsız edicilik ($\beta=-,380$) feminist reklam değerini açıklayan önemli bir değişken olarak kabul edilir. Bu doğrultuda, feminist reklam değeri kadınlar tarafından rahatsız edici olarak bulunmadığı şeklinde açıklanmaktadır. Sonrasında ise, feminist reklam değerini açıklayan önemli değişkenler sırayla güvenilirlik ($\beta=,232$), eğlendiricilik ($\beta=,205$) ve son olarak bilgilendiriciliktir ($\beta=,088$) gelmektedir.

Reklam içerik boyutlarının VIF değişkenleri incelendiğinde 10'dan küçük olması çoklu bağıntı sorununun olmadığı ifade etmektedir. Reklam içerik boyutlarının VIF değerleri sırasıyla; bilgilendiricilik, 1,82; güvenilirlik, 2,91; eğlendiricilik, 2,31; rahatsız edicilik, 2,48. Anova tablosunda yer alan p değerinin 0,05'ten küçük olması önemli bir durumdur. Çünkü en az bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkeni etkilemesi anlamına gelmektedir. Oluşan anova tablosu sonucunda p değeri 0,00'dır. Bu durum araştırmadaki bağımsız değişkenler olan bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik arasından en az birinin bağımlı değişkeni etkilediği sonucuna ulaşmayı sağlamaktadır.

6. ARAŞTIRMANIN SONUCU

Analiz sonuçları genel olarak belirtmek gerekirse, reklam içerik boyutlarından bilgilendiricilik, feminist reklam değerini anlamlı ve olumlu yönde yordamaktadır ($\beta=0,88$; $t=2,236$; $p<0,05$). Güvenilirlik, feminist reklam değerini anlamlı ve olumlu yönde yordamaktadır ($\beta=,232$; $t=4,677$; $p<0,05$). Eğlendiricilik boyutu feminist reklam değerini anlamlı ve olumlu yordamaktadır ($\beta=2,05$; $t=4,630$; $p<0,05$). Rahatsız edicilik ise feminist reklam değerini anlamlı ve olumsuz yordamaktadır ($\beta=-,380$; $t=-8,289$; $p<0,05$).

Analiz sonucunda araştırma hipotezlerinin hepsi kabul edilmektedir. Bu durumda;

"H₁: Feminist reklamlarda bilgilendiricilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır." hipotezi bilgilendiricilik boyutunun kadınlar üzerinde feminist reklam değerini olumlu yönde etkilediği için kabul edilmiştir.

"H₂: Feminist reklamlarda güvenilirlik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır." hipotezi güvenilirlik boyutunun kadınlar üzerinde feminist reklam değerini olumlu yönde etkilediği için kabul edilmiştir.

"H₃: Feminist reklamlarda eğlendiricilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumlu yönde etkisi vardır." hipotezi eğlendiricilik boyutunun kadınlar üzerinde feminist reklam değerini olumlu yönde etkilediği için kabul edilmiştir.

"H₄: Feminist reklamlarda rahatsız edicilik içeriğinin kadınlar üzerinde feminist reklam değerine olumsuz yönde etkisi vardır." hipotezi rahatsız edicilik boyutunun kadınlar üzerinde feminist reklam değerini olumsuz yönde etkilemediği için reddedilmiştir.

Firmalar, işletmeler ve markaların hedef kitle ve potansiyel tüketicilerine ulaşabilmek, istek ve ihtiyaçlarına göre çalışmalar yapmak için genel olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çalışmaların etkisi ve yoğunluğu toplumda yaşanan kültürel değişimler, bilinçlenmeler ve benzeri birçok konularda hedef kitlenin değişimine ayak uydurmak ve isteklerini karşılamakla doğrudan ilişkilidir. Markaların daha fazla kitleye ulaşmak ve toplumda gündeme gelen sorunları ele almak için reklam kampanyaları ve çalışmaları yapması kaçınılmaz bir durumdur. Özellikle kadınlara hakkında oluşan olumsuz düşünce, davranış, algı ve tutumların değişmesi için kadınları cesaretlendirici ve güçlendirici mesaj ve içerikler, bilinçlendirici faaliyetler ile hedef kitlenin yanında olduğunu gösteren reklamlar yapılmaktadır. Bu durum geçmişte yapmış ve günümüzde de devam eden konular kapsamında, kadınlara iş hayatında yapılan ücret – statü eşitsizliği, kadınlara yüklenen sorumlulukların ve görevlerin, kadınları cinsel obje olarak algılatma ve buna benzer daha birçok konudaki düşünceleri yok etmek için çalışmalar yapan feminist hareketler, kadınları desteklemek ve güçlendirmektedir. Feminist hareketlerle birlikte bu düşünceleri destekleyen birçok kişinin varlığı ve ortaya koyduğu tepkiler birçok alanda kendini göstermiştir. Bu durumun reklamlara yansımalarını görmek mümkündür.

Markaların gün geçtikçe toplumu ve kadını konu alan meselelere eğilmesi, toplumda var olan olumsuz algıları yıkmak için çalışmalar yaptığını görmek mümkündür. Feminist reklam (femvertising), bu tarz reklamların çalışmaların başında gelmektedir. Reklam içerik boyutlarından bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız edicilik bu tarz reklamların içeriğinde yer almasında kadınlar üzerindeki etkisini anlamak ve değerlendirmek için araştırma yapılmıştır. Kadınların feminist reklamlara yönelik nasıl bir değer oluşturduğunu, bu reklamları nasıl değerlendirdiğini, hangi reklam içerik boyutunun bu tarz reklamlarda ön planda olarak algılandığı gibi daha birçok açıdan konu incelenmektedir.

Genel olarak ifade edilirse, ankette yer alan kadın katılımcıların, feminist reklamlara yönelik algılarının olumlu yönde olduğu söylenebilir. Kadınları destekleyici ve güçlendirici mesajlar veren reklamların kadınlar tarafından bilgilendirici, güvenilir ve eğlendirici bulunduğu ancak rahatsız edici olarak

algılanmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu faktörler ne kadar olumlu yönde artarsa, kadınların feminist reklamlara yönelik değeri de aynı doğrultuda olumlu yönden artabileceği görülmektedir. Reklam içerik boyutlarında rahatsız edicilik ise, feminist reklam değeriyle ters orantıda değişmektedir. Rahatsız içerikler artarsa feminist reklamların kadınların gözündeki değeri bir o kadar azalabileceği söylenebilir. Yapılan araştırmada feminist reklamları yani kadınları destekleyici ve güçlendirici mesajlar ve içeriklerde hedef kitleye ulaşan reklamların kadınlar tarafından rahatsız edici olarak bulunmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Reklam içerik boyutlarının kadınlar üzerinde feminist reklam değerine yönelik etkisini araştıran bu çalışma tüm ayrıntılarıyla ele alınarak analiz edilip, değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmanın çoğu markanın reklam stratejilerine, mesajlarına ve içeriklerine yönelik aydınlatıcı ve yol gösterici olduğu düşünülmektedir. Özellikle gençlerin bu tarz reklamları ilgi çekici bulduğu, kadınları destekleyici ve güçlendirici mesajlar veren reklamları olumlu değerlendirdiği ve değer verdiği görülmektedir.

İşletme ve markaların sadece 8 Mart Dünya Kadınlar Gününe özel reklamlar yaparak değil, yaptıkları kadınlara yönelik çalışmaları bir misyon edinerek örgüt kültürü ve felsefesinde benimsemesi de gerekmektedir.

İleriye yönelik yapılacak araştırmalara katkı sağlamak adına verilebilecek önerilerden bazıları şunlardır:

Kadınları cesaretlendirici reklamların sadece kadınlar üzerine değil hem kadın hem de erkeklerin düşünce ve değerlendirmelerinin kıyaslanması ve bu tarz reklamlara yönelik algılarının özellikle erkekler için nasıl olduğunu anlamaya yönelik bir çalışma yapılabilir. Feminist reklamlar üzerine yapılan araştırmaya katılan kişilerin bu tarz reklamları nasıl bulduklarının değerlendirilmesi yaşadıkları şehirlere göre kıyaslanarak yapılabilir. Araştırmanın dar bir alanda kaldığı ve şehir bazında bu durumun düşünce ve algılarında yaşadıkları coğrafyanın etkisi olup olmadığına yönelik bir araştırma yapılarak konu genişletilebilir.

Kadınları destekleyici ve güçlendirici reklamların hangi medya kanallarında hedef kitlenin ilgisini çekebildiği, hangi medya ortamlarında (televizyon, Youtube, Instagram vb.) daha güvenilir hissedildiğini anlamak için bir çalışma yapılabilir. Bu durum hem işletmelerin hangi iletişim kanallarında feminist reklamlara daha fazla yer vereceğini gösterebilir.

KAYNAKÇA

Abitbol, A., & Sternadori, M. M. (2016). You Act Like a Girl: An Examination of Consumer Perceptions of Femvertising. *Quarterly Review of Business Disciplines* 3(2), 117-138.

Abitbol, A., & Sternador, M. M. (2020). Consumer Location and Ad Type Preferences as Predictors of Attitude Toward Femvertising. *Journal of Social Marketing* 10(2), 179-195. doi: 10.1108/JSOCM-06-2019-0085.

Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.

Arslan, B., & Dursun, T. (2015). Türk Tüketicilerinin Mobil Reklamlara Yönelik Tutumları. *Electronic Journal of Vocational Colleges-December*, 9-19.

Atar, G. M., & İspir, N. B. (2019). Geleneksel ve Sosyal Medyada Reklama Yönelik Tutum ve Reklam Değeri Arasındaki İlişkinin Karşılaştırılması. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 31, 305-322.

Bakkal, S. (2016). Erkek Tüketim Ürünlerinde Kadın Bedeninin Cinsel Obje Olarak Temsili. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. Tez No: 423383

Baki, L. (2019). Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Bağlamında "Femvertising": Kadın İmgesi Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. Tez No: 590924

Başfıncı, Ç., Ergül, B., & Özgüden, B. (2017). İzleyici Gözünden Toplumsal Cinsiyete Meydan Okuyan Reklamlar. *International Journal of Economic and Administrative Studies* 20, 199-216.

Becker-Herby, E. (2016): The Rise of Femvertising: Authentically Reaching Female Consumers. Twin Cities: School of *Journalism and Mass Communication*. University of Minnesota- Twin Cities.

Bennett, G., Ferreira, M., Tsuji, Y., Siders, R., & Cianfrone, B. (2006). Analysing The Effects of Advertising Type and Antecedents on Attitude Towards Advertising in Sport. *International Journal of Sports Marketing & Sponsorship* 8(1), 56 – 75

Brahim, S. B. (2016). The Impact of Online Advertising on Tunisian Consumers' Purchase Intention. *Journal of Marketing Research & Case Studies*, 2-13. doi: 10.5171/2016.357783

Brown, S. P. & Stayman, D. S. (1992). Antecedents and Consequences of Attitude toward the Ad: A Meta-Analysis. *Journal of Consumer Research Inc.* 19(7), 34-51.

Çak, E. Ş. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi* 4, 101-110.

Camgöz, Z. (2020). Commodification of Feminism within Neoliberalism: The Notion of Femvertising. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. Tez No: 655470

Cihangiroğlu, E. (2018). Reklamda Kadın Temsilinde Cinsiyetçi Yaklaşımlar ve Femvertising Kavramı. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. Tez No: 491502

Dar, N. A., Ahmed, M. A, Muzaffer, M. H., Nawaz, K., & Zahid, Z: (2014). Facebook verses Television: Advertising Value Perception among Students. *International Journal of Business and Management Invention* 3(9), 61-70.

Değirmenci, B. (2019). *Kadın Merkezli Reklamlar/Femvertising*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dehghani, M., Niaki, M. K., Ramezani, I., & Sali, R. (2016). Evaluating the Influence of YouTube Advertising for Attraction of Young Customers, *Computers in Human Behavior* 59, 165-172.

Demirgüneş, B. K., & Avcılar, M. Y. (2017), Tüketicilerin Mobil Reklamları Kabullemeleri Üzerinde Reklam İçeriği, Reklamda Algılanan Değer ve Akış Deneyiminin Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 72(4), 1219 – 1248.

Drake, V. (2017). The Impact of Female Empowerment in Advertising (Femvertising). *Journal of Research in Marketing* 7(3), 593-599.

Ducoffe, R. H. (1995). How Consumers Assess the Value of Advertising. *Journal of Current Issues & Research in Advertising* 17(1), 1-18.

Ducoffe, R. H. (1996). Advertising Value and Advertising on Web. *Journal of Advertising Research*, 21-35.

Durmuş B., Yurtkoru, E. S., & Çinko, M. (2018). *Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi*. 7. Baskı. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Edwards, S. M, Li, H., & Lee, J. H. (2002). Forced Exposure and Psychological Reactance: Antecedents and Consequences of the Perceived Intrusiveness of Pop-Up Ads. *Journal of Advertising* 31(3), 83-95.

Efendioğlu, İ. H. (2019). Sosyal Medya Reklamlarına İlişkin Algıların Reklam Değerine ve Marka Farkındalığına Etkisi Y Kuşağı Instagram Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma. (Doktora Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Tez No: 598490.

Erbay, Ş., & Beydoğan, H. Ö. (2017). Eğitimcilerin Eğitim Araştırmalarına Yönelik Tutumları. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi 18(3), 246-260.

Fetherston, S. (2019). *6 Empowering Ad Campaigns for Women*. Erişim Adresi: <https://www.rte.ie/lifestyle/living/2017/0306/857622-6-empowering-ad-campaigns-for-women/>, Erişim Tarihi: 17.03.2020.

Goldman, R., Heath, D., & Smith, S. L. (1991). Commodity Feminism. *Critical Studies in Mass Communication* 8(3), 333-351.

Güven, G. Ö. (2020). Feminist Reklamların (Femvertising) Aristoteles'in Retoriksel Üç İkna Kanıtı Bağlamında Değerlendirilmesi ve Kadın İzleyiciler Üzerindeki Etkisi. (Yüksek Lisans Tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. Tez No: 640935.

Haghirian, P., Madlberger, M., & Tanuskova, A. (2005). Increasing Advertising Value of Mobile Marketing- An Empirical Study of Antecedents. *Proceedings of the 38th Hawaii International Conference on System Science*, 3-6 Ocak 2005, Big Island, USA,

Hunt, A. R. (2017). Selling Empowerment: A Critical Analysis of Femvertising. US: Boston College Senior Communication Honors Thesis (Doctorate Thesis). Erişim Adresi: <https://dlib.bc.edu/islandora/object/bc-ir:107483/datastream/PDF/view>

İnceoğlu, İ., & Şengül, G. O. (2018). Bir Femvertising Örneği Olarak Nike Bizi Böyle Bilin Reklam Filmine Eleştirel Bakış. İstanbul: *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi* 1(2), 20-36.

Kapoor, D., & Munjal, A. (2015). Self-Consciousness and Emotions Driving Femvertising: A Path Analysis of Women's Attitude Towards Femvertising, Forwarding Intention and Purchase Intention. *Journal of Marketing Communications* 25(2), 137-157

Kayapınar, Ö., Kayapınar, P. Y. & Tan, Ö. (2017). Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tüketici Algıları ile E-Sadakat Arasındaki İlişkide Markaya Yönelik Tutumun Rolü. *Journal Business Research* 9(4), 472-494

Kim, Y, J., & Han, J. Y. (2014). Why Smartphone Advertising Attracts Customers: A Model of Web Advertising, Flow and Personalization. *Computers in Human Behavior* 33, 256-269.

Koç, E. (2015). *Hizmet Pazarlaması ve Yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

Lindsey, L. L. (2016). *Gender Roles: A Sociological Perspective*. USA: Routledge Taylor & Francis Group.

Liu, C., Sinkovics, R., Pezderka, N., & Haghirian, P. (2012). Determinants of Consumer Perceptions Toward Mobile Advertising - A Comparison Between Japan and Austria. *Journal of Interactive Marketing* 26(1), 21-32.

Martins, J., Costa, C., Oliveira, T., Gonçalves, R., & Branco, F. (2017). How Smartphone Advertising Influences Consumers' Purchase Intention. *Journal of Business Research* 94, 378-387.

McKenzie, S. B., & Lutz, R. J. (1989). An Empirical Examination of the Structural Antecedents of Attitude Toward the Ad in an Advertising Pretesting Context. *Journal of Marketing* 53(2), 48-65

Mitchell, A. A., & Olson, J. C. (1981). Are Product Attribute Beliefs the Only Mediator of Advertising Effects on Brand Attitudes?. *Journal of Marketing Research* 18(3), 318-322.

Murillo, E., Merino, M. Ve Nunez, A. (2016). The advertising value of Twitter Ads: a study among Mexican Millennials. <http://dx.doi.org/10.7819/rbgn.v18i61.2471>

Samson, O. (2020). "Femvertising" - Is This an Exploitation of the Feminist Movement or is This Beneficial for the Emancipation of Women from the Male Gaze?. Bristol: University of the West of England, 2-25.

Siau, K., & Shen, Z. (2003). Building Customer Trust in Mobile Commerce. *Communications of the ACM* 46(4), 91-94.

Poyraz, Y. (2017). *Femvertising ve Sistem İçine Çekilen Feminizm*. Erişim Adresi: <https://gaiadergi.com/femvertising-ve-sistem-icine-cekilen-feminizm/> Erişim Tarihi: 03.03.2019.

Roberts, K. (2016). *A New Side of Dove: Straying from the Path* <https://www.uis.edu/caphonors/wp-content/uploads/sites/17/2016/08/Kelsie-Roberts-A-New-Side-of-Dove.pdf>

Rosli, N. (2017). *Culture Speaks Through Advertising*. International Communication.

Tsang, M. M., Ho, S. C. & Liang, T. P. (2004). Consumer Attitudes Toward Mobile Advertising: An Empirical Study. *International Journal of Electronic Commerce* 8(3), 65-78.

Saxena, A., & Khanna, U. (2013). Advertising on Social Network Sites: A Structural Equation Modelling Approach. *MDI SAGE Publications* 17(1), 17-25.

Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics*. Boston: Pearson.

Ulaştıran, T. (2017). *Femvertising: Reklamcılığın Geleceği*. Erişim Adresi: <http://www.pazarlamasyon.com> Erişim Tarihi: 03.03.2019.

Ük, Z. Ç. (2019). Toplumsal Cinsiyet Stereotiplerinin Kadınlar Günü Reklamları Üzerinden Değerlendirilmesi. (Doktora Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. DOI: 10.18092/ulikidince.519009

Wang, C., Zhang, P., Choi, R., & D'Eredita, M. (2002). Understanding Consumers Attitude Toward Advertising. *Eighth Americas Conference on Information Systems AMCIS 2002 Proceedings*, 1142-1148.

Wang, Y., & Sun, S. (2010). Examining the role of Beliefs and Attitudes in Online Advertising: A Comparison Between the USA and Romania. *International Marketing Review* 27(1), 87-107.

Westerlund, M., Risto, R. Tuure, T., & Jari, S. (2009). The Influence of Content and Trust on Consumers' Intention to Accept Mobile Advertisements. *Journal of E-Services and Mobile Applications* 1(4), 1-15.

Wojcicki, S. (2016). *YouTube'da Güçlendirici Mesaj İçerikli Reklamların Etkisi Üzerine, think with Google*. Erişim Adresi: file:///C:/Users/SG/Downloads/b8c97_youtube-empowering-ads-engage-a.pdf

Yang, Y. T. (2009). *A Study of Purchase Intention Behavior to Consumers on Innovation Technology Smartphone in Technology Acceptance Model and Theory of Reasoned Action*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nan Hua Üniversitesi, Tayvan.

Yang, B., Kim, Y., & Yoo, C. (2013). The Integrated Mobile Advertising Model: The Effects of Technology- and Emotion-Based Evaluations. *Journal of Business Research* 66(9), 1345-1352.

Zeithaml, V. A. (1988). Consumer Perceptions of Price, Quality, and Value: A Means-End Model And Synthesis of Evidence. *The Journal of Marketing* 52(3), 2-22.

Zimmerman, A. & Dahlberg, J. (2008). The Sexual Objectification of Women in Advertising: A Contemporary Cultural Perspective. *Journal of Advertising Research* 48(1), 71-79.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Araştırma Problemi

Yapılan araştırma reklam içerik boyutlarının bilgilendiricilik, güvenilirlik, eğlendiricilik ve rahatsız ediciliğin feminist reklam değerine yönelik kadınlar üzerindeki etkisini anlamayı ve incelemeyi amaçlamaktadır. Buna ek olarak, hangi reklam içerik boyutunun kadınların algısında feminist reklamlar için önemli bir değer oluşturduğunu ve tu tarz reklamlara olan düşüncelerinin, değerlendirmelerinin nasıl olduğunu araştırmaktadır.

Araştırma Soruları

Araştırmada hangi sorulara cevap arandığı araştırma problemi içerisinde değerlendirilerek genişletilmiştir. Araştırmada yer alan ve cevabı aranan sorular şu şekilde ele alınmaktadır:

- 1) Reklam içerik boyutlarının feminist reklam değerine yönelik kadınlar üzerinde bir etkisi var mı?
- 2) Hangi reklam içerik boyutu feminist reklam değerine yönelik kadınların algılarında önemli bir rol oynar?
- 3) Kadınlar feminist reklamları bilgilendirici olarak buluyor mu?
- 4) Kadınlar feminist reklamları güvenilir olarak buluyor mu?
- 5) Kadınlar feminist reklamları eğlendirici nitelikte olduğunu düşünüyor mu?
- 6) Kadınlar feminist reklamları rahatsız edici olarak mı buluyor?
- 7) Bu tarz reklamları kadınlar nasıl değerlendiriyor?
- 8) Marka ve işletmeler, feminist reklamları çalışmalarında kullanması reklama değer yaratır mı?

Metodoloji

Araştırmaya İstanbul'da yaşayanların çoğunlukta olduğu kişiler katılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin başka şehirlerinde yaşayanlarda ankete katılım sağlamıştır. Covid-19 virüsü nedeniyle yüz yüze gerçekleştirilecek olan anket yöntemi kolayda örneklem şeklinde uygulanmıştır. Google Form aracılığıyla hazırlanan anket öncelikle kısa bir bilgilendirme ve

ardından anket sorularını içermektedir. Bigilendirme yapılmasının nedeni, femvertising kavramını bilmeyen, ya da o esnada aklına gelmeyen kişiler için kavram ve araştırma hakkında kısa bir açıklama yapıldıktan sonra reklam görselleri kullanılarak hatırlatmalar yapılmıştır. Anket, mail, Instagram, WhatsApp, Facebook gibi sosyal medya platformlarından katılımcılara ulaştırılmıştır. Araştırma 18 yaş ve üzeri kişiler 439 kadın katılımcıdan oluşmaktadır. Toplanan tüm veriler SPSS 26 programında analiz edilmiştir. Analiz sürecinde faktör, güvenilirlik, verilerin normal dağılımı, korelasyon ve regresyon uygulanmıştır. Veriler detaylı bir şekilde tablolar içerisinde gösterilerek açıklanmıştır. Ayrıca analiz esnasında yaşanan tüm değişimler not edilerek araştırmada anlatılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın analizinden elde edilen sonuçlar çerçevesinde, 439 katılımcının çoğu feminist reklama olan düşünce ve yaklaşımlarının olumlu yönde olduğu görülmektedir. Reklam içerik boyutlarının (bilgilendiricilik, güvenilirlik ve eğlendiricilik) kadınlar üzerinde feminist reklam değerine yönelik etkisinin olumlu yönde sonuçlar verdiği tespit edilmiştir. Kadın katılımcılar, feminist reklamı gördüklerinde ya da izlediklerinde bu tarz reklamlara yönelik algısal olarak olumlu düşündüklerini ve iyi şekilde yorumladıklarını belirtmek mümkündür. Feminist reklam içeriklerinde kullanılan bilgilendiricilik kadınlar üzerinde olumlu bir algı yarattığı ve bu tarz reklamları bilgilendirici buldukları yapılan analiz sonucunda ulaşılmaktadır. Buna ek olarak, kadınların feminist reklamları eğlendirici ve güvenilir olarak buldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum katılımcıların kadınları güçlendirici ve destekleyici reklamlara yönelik olumlu değerlendirmeler yaptığı söylenebilir. Başka bir açıdan değerlendirmek gerekirse, kadınlar bu tarz reklamları rahatsız edici olarak bulmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Kadınlar feminist reklamlara yönelik algılarında ve düşüncelerinde olumsuz yargılar oluşturmadığını ve bu tarz reklamların aldatıcı, rahatsız edici bir etkisinin olmadığı ortaya konulmaktadır. Genel olarak, analiz sonuçlarında reklam içerik boyutlarını en etkileyen faktörün rahatsız edicilik boyutu olduğu görülmektedir. Bu durum araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğu tarafından feminist reklamı rahatsız edici bir değerinde algılamadıklarını ifade etmektedir. Daha sonra ise feminist reklam değerini önemli ölçüde etkileyen faktörler ise güvenilirlik, eğlendiricilik ve bilgilendiricilik geldiği görülmektedir. Yani kadınlar tarafından bu tarz reklamların güvenilir bulunduğu sonrasında eğlendirici ve bilgilendirici olarak değerlendirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırma işletme ve markalar için feminist reklam çalışmaları yapmak ve bunu devam ettirmek için motive edici ve yol gösterici niteliğe sahiptir. Markalar, kadınları destekleme ve güçlendirme adına yaptığı tüm faaliyetlerde birçok kitleye ulaşmak ve dikkatini çekme noktasında fark yaratabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ileriye yönelik yapılacak olan çalışmalar için farklı bir bakış açısı oluşturabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Research Problem

The research aims to understand and examine the effects of the advertising content dimensions of informativeness, credibility, entertainment and irritability towards the value of feminist advertising on women. In addition, it investigates which advertising content dimension creates an important value for feminist advertisements in women's perception and how they think and evaluate such advertisements.

Research Questions

Which questions were sought to be answered in the research were expanded by evaluating within the research problem. The questions in the research and the answers to which are sought are addressed as follows:

- 1) Do ad content dimensions have an impact on women towards feminist advertising value?
- 2) Which advertising content dimension plays an important role in women's perceptions towards the value of feminist advertising?

- 3) Do women find feminist ads informative?
- 4) Do women find feminist advertisements credible?
- 5) Do women think feminist advertisements are entertaining?
- 6) Do women find feminist advertisements irritating?
- 7) How do women evaluate such advertisements?
- 8) Does the use of feminist advertisements by brands and businesses in their works create advertising value?

Methodology

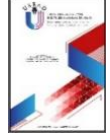
The majority of people living in Istanbul participated in the research. In addition, those living in other cities of Turkey participated in the survey as well. The survey method, which will be carried out face-to-face due to the Covid-19 virus, was applied as convenience sampling. The survey prepared through Google Form, firstly includes an information (briefing) and then survey questions. The reason for informing was that for people who did not know the concept of femvertising or did not think of it at the time, after a short explanation about the concept and the research, reminders were made using advertisement visuals. The survey was delivered to the participants via social media platforms such as e-mail, instagram, whatsapp, facebook. The research consists of 439 female participants who are 18 years of age and older. All collected data were analyzed in SPSS 26 program. During the analysis process, factor, reliability, normality test of data, correlation and regression were applied. The data are explained in detail by showing them in tables. In addition, all the changes experienced during the analysis were noted and explained in the research.

Conclusion and Advices

Within the framework of the results obtained from the analysis of the research, it is seen that most of the 439 participants have positive thoughts and approaches to feminist advertising. It has been determined that the effect of advertising content dimensions (informative, credible and entertaining) towards the value of feminist advertising on women gives positive results. It is possible to state that when female participants see or watch a feminist advertisement, they think positively about such advertisements and interpret them well. It is reached as a result of the analysis that the informativeness used in the content of feminist advertisements creates a positive perception on women and they find such advertisements informative. In addition, it was revealed that women found feminist advertisements entertaining and credible. In this case, it can be said that the participants made positive evaluations about the advertisements that empower and support women. From another point of view, it is concluded that women do not find such advertisements disturbing. It is revealed that women do not form negative judgments in their perceptions and thoughts towards feminist advertisements and that such advertisements do not have a deceptive and disturbing effect. In general, in the analysis results, it is seen that the most influential factor on the advertisement content dimensions is the disturbing dimension. This situation indicates that the majority of the women participating in the research do not perceive the feminist advertisement as disturbing. Then, it is seen that the factors that significantly affect the value of feminist advertising are reliability, entertainment and informativeness. In other words, it is concluded that these types of advertisements are found to be reliable by women and that they evaluate them as entertaining and informative. Research is motivating and guiding for businesses and brands to make and continue feminist advertising work. Brands can make a difference in reaching and attracting the attention of many audiences in all their activities to support and empower women. It can also create a different perspective for future studies.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Nisan 2022, April 2022
e issn: 2687-2641

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI BAŞLARINDA ERZURUM'DA TİFÜS SALGINI VE HAFİZ İSMAİL HAKKI PAŞA'NIN VEFATI

THE DEATH OF THE TYPHUS EPIDEMIC AND HAFİZ ISMAIL HAKKI PASHA IN
ERZURUM AT THE FIRST WORLD WAR

Mustafa Fırat GÜL

Dr., Ph.D.

mustafafiratgul@gmail.com

ORCID: 0000-0001-9023-4131

Orhan ÖZDİL

Uzman, T.C. Devlet Arşivleri

Başkanlığı,

Ankara/Türkiye.

Exp., T.C. Presidency of State

Archives, Ankara/Turkey.

orhanozdil@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-6182-6541

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1028505

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 25.11.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 11.03.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Gül, M. F. & Özdil, O. (2022).
Birinci Dünya Savaşı Başlarında Erzurum'da Tifüs Salgını ve Hafız İsmail Hakkı
Paşa'nın Vefatı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 145-
169.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin Doğu Cephesi'nde yaşadığı en büyük sorunlardan birisi de tifüs hastalığı salgınıdır. Rusya ile yapılan savaşların en şiddetlisi olan Sarıkamış Muharebeleri sırasında ve bu çarpışmaların hemen sonrasında ortaya çıkan tifüs salgını, binlerce sivil insanın ölümüne neden olduğu gibi on binlerce er, binlerce subay ve yüzlerce doktorun ölmesine neden olmuştur. Yaşanan bu tifüs salgını o kadar etkili olmuştur ki Doğu Cephesi'nde çarpışan Osmanlı Üçüncü Ordusu bu hastalık yüzünden yapılan savaşlardan daha fazla zayıflamıştır. Tifüsten dolayı ölen askerler haricinde cephe ve ordunun komutanı olan Hafız İsmail Hakkı Paşa da yakalandığı tifüs hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu çalışmanın amacı, dönemin Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgraflardan ve arşiv belgelerinden yararlanarak, tifüs salgınının en fazla etkisini gösterdiği ve sivil-asker on binlerce insanın hayatını yitirmesini muhtasar bir tasvirin yapılması ve bu trajediyi yaşayan bir bireyin, Üçüncü Ordu Komutanı Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın gün gün ölümüne gidişinin anlatılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Erzurum, Tifüs, Hasan Tahsin Bey, Hafız İsmail Hakkı Paşa

Abstract: One of the biggest problems that the Ottoman Empire experienced in the Eastern Front in the First World War was the typhus epidemic. In the famous battles of the Sarikamish Battles, where one of the most violent scenes of wars with Russia took place and at the beginning of these battles, the epidemic of typhus caused the death of a humanoid person, one of them being killed by hundreds of thousands of doctors. This typhus epidemic was so effective that it caused more casualties than the battles of the Ottoman Third Army, which fought on the Eastern Front. Those who gave their lives from typhus were killed in ten homeland with the soldier, Hafız İsmail Hakkı Pasha, commander of the front and army, and died before typhus. In this article, the design of the Governor of Erzurum Hasan Tahsin Bey, the telegrams of the Ministry and other archives, the typhus epidemic will be shown the most and the tragedy of the civilian soldier perished, and this tragedy was born. Commander Hafız İsmail Hakkı Paşa tried to explain the day to day death.

Key Words: First World War, Erzurum Typhus, Hasan Tahsin, Hafız İsmail Hakkı Pascha

GİRİŞ

Tarihin her döneminde ortaya çıkan salgın hastalıklar, insanlık tarihi boyunca insanlara ciddi zararlar vererek toplu ölümlere neden olmuştur (Çalışkan, 2020: 4; Kılıç, 2019: 372). Bu nedenle salgınlar çağlar boyunca deprem, yangın, kıtlık gibi diğer doğal afetlerden daha çok zarar vermiştir (Ayar, 2007: 1). Ayrıca salgın durumlarında bir hastalığa dair olaylar birden fazla bölgede aynı zamanda görülebilmektedir (Özlü-Tiryaki, 2019: 1170).

Osmanlı Devleti, XVII. Yüzyıldan itibaren idari, askeri, ekonomik ve iktisadi problemlerin (Koçak, 2019: 14) yanı sıra Avrupa ve Asya'da ortaya çıkan salgın hastalıklardan da etkilenmiştir (Şimşek, 2020: 164). Bu salgın hastalıklar neredeyse Osmanlı'nın bütün kentlerine yayılmıştır (Yılmaz, 2017: 178). Devlet, bu nedenle salgın görülen yerlerde gerekli önlemleri aldı. Salgınlar için Meclis-i Tahaffuz kurularak sağlık işlerinden sorumlu bir hekimbaşı unvanıyla doktor görevlendirilmiştir (Yaşayanlar, 2017: 3-4). Bununla birlikte salgın görülen yerlerde salgının daha fazla yayılmasını engellemek için karantina uygulanmıştır (Kılıç, 2021: 223-224). Özellikle 1850'lerden itibaren Osmanlı'da geniş bir karantina uygulanmış ve Avrupa ile yakın ilişkiler kurulmuştur (Özlü: 2017: 436). XIX. yüzyılda da tedbir olarak Hıfzıssıhha Başmüfettişi Kimyager Bonkowski Paşa'nın önerisi ile 20 baştabip Anadolu ve Rumeli'deki vilayet merkezlerine sevk

edilmiştir. Bu doktorlar, gittikleri yerlerde denetimler yaparak, salgına karşı gerekli temizliklerin yapılmasını ve salgın durumunda gerekli önlemlerin alınmasını sağladı (Atar, 2016: 840).

Halkı salgınlara karşı bilinçlendirmek içinde Türkçe, Ermenice ve Rumca risaleler hazırlanıp, hastalığa karşı hijyen kurallarına nasıl uyulacağına dair bilgilendirme yapılmıştır (Gül, 2009: 246). Osmanlı Devleti'nde salgınlar sadece insanları değil, birçok hayvanın da telef olmasına neden olmuştur (Çalışkan, 2019: 1558).

Lekeli humma olarak da bilinen tifüs, hızlı gelişen enfeksiyöz bir hastalıktır. Hasta insanın kanını emen vücut biti, etkeni alarak hasta olmayan insanların kanını emdiği sırada dışkı ile etkeni sağlam insanın üzerinde dışkısını bırakır (Bulut-Bulut vd., 2017: 16). Bu hastalık çok eski devirlerden beri bilinen ve savaş, kıtlık ve sefalet dönemlerinde de hemen salgına dönüşen ateşli bir hastalıktır. Hastalığa sebep olan Rikketsiya Prowazeki adlı bakteri ancak canlı hücrede ürer (Özer, 2016: 219) ve kan dolaşımına girdikten sonra bakteriler üremeye ve büyümeye devam eder*. Nitekim bu hastalık ateşle başlar ve deride dökülmelere neden olur. Özellikle yaşlılarda etkili olan tifüs daha çok kış aylarında görülür. Hastalık insanları delirtmeden ya da onları yüksek ateş ve hezeyan ile öldürmeden önce yüzleri şişirir ve karartır (Sarıköse, 2021: 62-63).

Tıptaki ilerlemeler, sayesinde yakın dönemde pek çok hastalık tarihe karışmıştır. Bir zamanların en öldürücü hastalıklarından olan tifüs son birkaç yüz yılda inanılmaz miktarda evrim geçirerek farklı türlerde bakterilerin taksonomisinin değişmesiyle oldukça karışık bir hal almıştır. Bu nedenle tifüsün bulaşma yolları ve belirtilerinin tanımı 1914 yılından önce yapılmış olmasına rağmen o yıllarda bu hastalığın tedavi edici ilaçları henüz bulunmamıştır. Hastalığın ilk olarak, o günlerde Doğu Cephesi'nde çarpışan ve uzun süre hamam yüzü göremeyen, yeni ve temiz kıyafet bulamayan, elbiselerini uzun süre değiştiremeyen, yetersiz beslenen, aşırı soğuklara maruz kalan ve evcil hayvanlarla bir arada yaşamak zorunda olan askerlerde ortaya çıktığı düşünülebilir.†

Temizlik ve hijyen imkânlarının olmaması, sağlık hizmetleri ve hastanelerin yetersizliği ile ilaç, doktor ve diğer sağlık personelinin eksiliği gibi sebeplerle de hastalığın daha çok kişiye bulaştığı ve hızla yayıldığı kolayca tahmin edilebilir. Ayrıca, Kasım 1914 ile Mart 1915 arasında geçen dört ay gibi kısa bir sürede Erzurum, Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır ve Ağrı illerini kapsayan geniş bir çatışma bölgesinin büyük bir kısmının defalarca el değiştirmesi, buralarda yaşayan sivil halkın yerinden oynamasına ve askerler arasında yayılan tifüs hastalığının sivil halka da bulaşmasına neden olmuştur. Diğer taraftan bu aylarda yaşanan ağır kış şartları da hastalığın oluşumu ve yayılmasına neden olmuş olmalıdır. Hastalık o

* <https://www.healthline.com/health/typhus> (14.10.2019/19:20)

† Tifüs kelimesi, Yunancada (Yun: typhos) "dumanlı, puslu" anlamına gelmektedir. Bunun sebebi, tifüse yakalananların zihinlerinin bu şekilde dumanlı olması ve farkındalık seviyelerinin çok düşmesidir. Bunun sebebi aşırı şiddetli baş ağrıları, akut kafa karışıklığı hali (deliryum), buna bağlı olarak davranışlarda değişme, yüksek ateş ve benzeri vücudun sistemlerini alt üst edecek özellikleri olmasıdır. <https://evrimagaci.org/typhus-tifus-670> (14.11.2019/18.25)

kadar etkilidir ki komutanları bile öldürmüştür. Aşağıda yer alan bölümde hayatının son günlerine dair geniş bilgi vereceğimiz Hafız İsmail Hakkı Paşa haricinde Alman Goltz Paşa'da 19 Nisan 1916'da –başka bir cephede- tifüsten vefat edenler arasındadır*.

Hasan Tahsin Bey ve Erzurum'daki Tifüs Salgını

Birinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da başladığı sırada Van Vilayeti Valisi olarak görev yapmakta olan Hasan Tahsin Bey, Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girmesinden birkaç hafta önce 5 Ekim 1914 tarihinde Erzurum Valiliği'ne atanmıştır (BOA, İ.MMS, 189/5-4). İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkili üyelerinden ve dönemin önemli yöneticilerinden birisi olan Hasan Tahsin Bey, aynı zamanda savaşa girilmesini isteyen grubun da bir üyesi olmasından dolayı vali olmuştur denilebilir. Sivil bir idareci olarak kendisi Erzurum'da konuşlanan Üçüncü Ordu'nun ve bu ordunun emrindeki Dokuzuncu, Onuncu ve On birinci kolorduların erzak, iaşe, barınma ve sevkiyat ihtiyaçları gibi cephe gerisi hizmetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 441/22; BOA, DH.ŞFR, 441/119; BOA, DH.ŞFR, 443/91). Hasan Tahsin Bey, Balkan Savaşları'ndan önce Rumeli vilayetlerindeki çeşitli kazalarda kaymakamlık görevinde bulunduktan sonra Drama'da mutasarrıflık yapmış (BOA, DH.SAİD.d, 81/481; BOA, DH.SAİD.d, 150/279) ve ardından Beyoğlu Mutasarrıflığı (BOA, İ.DH, 1497/61-2) ve Van Valiliği (BOA, İ.DH, 1498/44-2) görevlerinde bulunarak idarecilik kariyerinde yükselmiş ve Erzurum'daki görevine fiilen 5 Kasım 1914'te başlamıştır (BOA, DH.ŞFR, 446/111). Hasan Tahsin Bey, Suriye Valiliği'ne atanacağı (BOA, İ.DUİT, 41/42-1) 27 Temmuz 1916 tarihine kadar devam eden bu görevi sırasında Doğu Cephesi'nin çetin savaşları, mağlubiyetleri, toprak kayıpları, Teşkilat-ı Mahsusa'nın sınır ötesi operasyonları, Ermeni Tehciri ve Erzurum'un Ruslar tarafından işgali gibi önemli olayların şahidi ve aynı zamanda da bu hadiseleri etkileyen gelişmelerin önemli bir aktörü olmuştur. Erzurum'daki görevinin daha henüz ilk aylarında savaşın şiddeti dışında Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'i zorlayan ve en çok meşgul eden olay ise tifüs salgını ve bu salgının yarattığı ağır tahribat olmuştur. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesinde Osmanlı Ordusunda tifüsten dolayı büyük kayıplar olmuştur (Sarıköse, 2021: 63).

Bu döneme ait belgelerde hastalığın ilk olarak dillendirildiği tarih, Doğu Cephesi'ndeki çatışmaların başlamasından yaklaşık bir buçuk ay sonrasına aittir. Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, Sarıkamış Muharebelerinin başladığı ve Harbiye Nazırı İsmail Enver Paşa'nın bizzat cephede olduğu bir sırada, 26 Aralık 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çektiği bir telgrafta, çok sayıda hasta asker olduğunu ve hastalıktan ölenler arasında doktorların dahi bulunduğunu bildirmektedir (BOA, DH.ŞFR, 455/80). Doktorların bile hastalıktan ölmüş olması, salgının çoktan başlamış olduğunu, hızla yayıldığını ve artık ölümlere sebep olma aşamasına yani

* Erzurum, serhat şehri olmasından dolayı pek çok defa işgal gördüğü gibi çeşitli hastalıklarla mücadele etmek zorunda da kalmıştır. Şehrin kolerayla ilgili mücadelesi için bkz. (Aktas, 2015). Yine hem konuyla ilgili hem de cepheyle ilgili çok önemli bir eser için bkz. (Tekir, 2021).

son aşamaya ulaştığını göstermektedir (Sönmez ve Yıldız, 2018: 172)*. Bu tarihten yaklaşık üç hafta sonra yani Sarıkamış Muharebeleri'nin başarısızlıkla sona erdiği ve Rus kuvvetlerinin Erzurum şehir merkezine doğru ilerlemelerinin beklendiği bir sırada İstanbul'a çekilen diğer bir telgraf, durumun daha da ağırlaştığını göstermektedir. Vali Hasan Tahsin Bey, 15 Ocak 1915 günü doğrudan Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey'e çektiği bir telgrafta Rus kuşatmasına karşı hazırlık yapılan Erzurum şehrinde erzak sıkıntısı çekildiğini ve hastalık nedeniyle de durumun vahim olduğunu belirtmiştir (BOA, DH.ŞFR, 458/3). Bu ifadeler, hastalığın gittikçe ağırlaşan seyrini açık bir şekilde teyit etmektedir. Bu arada önceki haftalara göre daha da ağırlaşan kış şartları nedeniyle savaştan taraflar eski sınırlarına çekilmiş ve ocak ayının ortalarından itibaren fiilî bir ateşkes dönemi başlamıştır. Savaş dışındaki konularla daha yakından ilgilenme imkânının bulunabildiği bu kısa savaş molasında, tifüsün artık önlenemez bir salgın hastalık derecesine ulaştığı iyice ortaya çıkmıştır. Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, 24-25 Ocak gecesi yine Mehmed Talat Bey'e çektiği bir telgrafta, tifüs hastalığının soğuk hava şartları ile birlikte, Ruslardan daha fazla zarar verdiğini açık olarak ifade etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 459/3).

Bu telgrafın üzerinden daha iki hafta bile geçmeden şubat ayının başlarında durum artık geri dönülmez bir şekil almış ve hastalığın neden olduğu ağır tahribat iyice belirginleşmiştir. Cephenin ve ordunun komutanı olan Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın bile tifüs hastalığından tedavi altına alındığı (BOA, DH.ŞFR, 460/51) bu sırada Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, 6 Şubat 1915 günü Dâhiliye Nezareti'ne çektiği uzun telgrafta, salgının boyutlarını net olarak ortaya koymaktadır (BOA, DH.ŞFR, 460/57; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-1). Erzurum Valisi'ne göre tifüs salgınıyla birlikte humma-yı racia (dönek ateş) ve dizanteri hastalıkları da askerler ve halk arasında büyük tahribata sebep olmaktadır. Hâlihazırda 20 bin asker hastadır. Malzeme ve vasıta eksikliği ile ağır kış şartları, doktor yetersizliği ile doktorların dahi hasta olması gibi sebepler, tifüs salgınının ilerlemesini kolaylaştırmaktadır. Hatta doktorlardan o ana kadar 20'si ölmüş ve 30'u da hasta durumdadır. Tabip heyetinin başında bulunan Doktor Süleyman Numan Bey bile hastalanmış ve tedavi altına alınmıştır. Sağlık ekibinin başında artık İbrahim Edhem Tali Bey vardır ve salgınla mücadele işi, kendisiyle birlikte yürütülecektir. Vali Hasan Tahsin Bey'e göre hastalığın bu denli yayılmış olmasının nedenleri şu şekildedir:

- *Askerin temizlik ve korunma hususlarında bilgisiz olması,*
- *Havaların çok soğuk ve aşırı kar yağışlı devam etmesi,*
- *Hastanelerdeki yatak sayısının yetersiz oluşu nedeniyle çok sayıda hastanın şehirdeki evlerde barındırılması,*

* Hastalığın bu kadar fazla etkili olmasının sebebi ordunun daha doğrusu devletin hazırlıksız olmasıdır. Birinci Dünya Savaşı çıkmadan Dâhiliye Nezareti'nin adı "Dâhiliye ve Sıhhiye Nezareti" olarak düzenlendi. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi, Karantina İdaresi, Hicaz Sıhhiye İdaresi mezkûr bakanlık çatısı altındaydı. Salgın hastalıklarla mücadele 13 Nisan 1914'te yayımlanan "Emraz-ı Sariye İstilaie Nizamnamesi ile devletin görevleri arasına alınmışsa da adı geçen kurumların cepheye hizmet götürmekteki yetersizlikleri aşıkardır. Üçüncü Ordu, seyyar hastanelerin hiçbirini faaliyete geçirememiştir. Ordu sıhhiyesi harbe hazır olmadığı gibi sağlık personeli de sağlık malzemeleri de yetersizdi. İstanbul'dan gönderilen harp paketleri, asker sayısının çok altındaydı. Bunların da büyük bir kısmı yollarda kalmış ve askerlerin eline ulaşmamıştı (Sönmez-Yıldız, 2018: 172).

- *Savaş yaralıları sayısının çok olması yüzünden diğer hastalara yetişilememesi,*
- *Hastaların Erzincan, Trabzon ve Elâzığ gibi en yakın merkezlere sevk edilememesi,*
- *Şehirdeki izdihamı azaltmak için mecburen izin verilen hasta askerlerin salgını başka bölgelere taşınması,*
- *Doktor ve yardımcı sağlık personeli yetersizliği,*
- *Erzurum şehrinin şartlardan dolayı pek de temiz olmaması*

Erzurum Valisi'ne göre seferberlik ilanından savaşın başlamasına kadar geçen üç aylık sürede sağlık hizmetleri anlamında Erzurum'da hiçbir hazırlık yapılmamıştır. Kayıplar hakkında ise kesin rakam vermeyen Hasan Tahsin Bey, hastalık yüzünden asker ve sivil halk arasında "mühim tahribat" olduğunu ve köylerdeki ölümlerin ise "korkunç" bir şekil aldığını ifade etmekle yetinir. Bu ağır durum karşısında Vali Hasan Tahsin Bey çözüm için 40-50 doktor ve 200 hasta bakıcı ile ilaç gönderilmesini, hastaların nakli için 100 adet at arabası temin edilmesini ve henüz tam anlaşılamayan tifüsle mücadele edebilmek için Almanya ve Avusturya'dan tıbbi destek alınmasını talep etmiştir.

Bu arada Rus savaş esirleri arasında da aynı hastalık yaygındır. Esir Rus askerlerinin kafiler halinde iç bölgelere gönderilmesi de* tifüsün Erzurum'un batısında kalan vilayetlere yayılmasına da sebep olmuştur. Bu durumdan şikâyetçi olan dönemin Sivas Valisi Ahmed Muammer Bey, Erzurum'dan gönderilen esir kafilerinde tifüs hastalığı görüldüğünü, bu nedenle iç bölgelere sevk edilecek savaş esirlerinin önce muayene edilmelerini ve eğer hasta değilse gönderilmelerini istemiştir (BOA, DH.ŞFR, 460/72).

Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, tifüsten dolayı tedavi altında bulunan Üçüncü Ordu Komutanı Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın durumunun ağırlaştığı (BOA, DH.ŞFR, 460/91) gün (9 Şubat 1915) Dâhiliye Nezareti'ne çektiği telgrafta (BOA, DH.ŞFR, 460/101; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-2) artık can kayıpları hakkında rakam telaffuz etmeye başlamıştır. Hasan Tahsin Bey'in verdiği bilgiye göre tifüs hastalığı iyice yayılmış durumdadır. Savaş bölgelerinden gelen muhacirler de hastalığın yayılmasına sebep olmuştur. Valinin ifadesine göre son beş ay içerisinde *askerlerden ve halktan tifüs nedeniyle ölmüş 10 binden fazla kişi* Erzurum Kalesi içindeki mezarlığa defnedilmiştir. Bu sayıya Erzurum dışında ölenler ve başka yerlerde defnedilenler elbette dâhil değildir. Valinin verdiği bilgiye göre defnedilen bu cenazeler de ileride sorun teşkil edecek ve yeni bir hastalık dalgasına sebep olacaktır. Zira cenazeler pek derin olmayan bir şekilde defnedilmiş olduğundan cesetlerin ilkbaharla birlikte ortaya çıkması muhtemeldir. Ayrıca hayvan leşleri de gelişi güzel şekilde ortalığa atılmış durumdadır. Bu durum kolera gibi başka hastalıklara da davetiye çıkarmaktadır. Erzurum Belediyesi'nin bu durumla baş

* Rus savaş esirlerinden oluşan ilk kabile Erzurum'a 10 Kasım 1914'te getirilmiştir, 50 kişilik bu esir kafilesi bk. BOA, DH.ŞFR, 447/73 (10 Kasım 1914). Daha sonraki esir kafileri ve bunların iç bölgelere nakilleri için bk. BOA, DH.ŞFR, 447/122 (11-12 Kasım 1914), BOA, DH.ŞFR, 448/75 (16 Kasım 1914), BOA, DH.ŞFR, 455/4 (24 Aralık 1914), BOA, DH.ŞFR, 455/40 (24 Aralık 1914), BOA, DH.ŞFR, 455/108 (28 Aralık 1914), BOA, DH.ŞFR, 455/130 (28 Aralık 1914), BOA, DH.ŞFR, 455/149 (31 Aralık 1914), BOA, DH.ŞFR, 456/19 (1 Ocak 1915)

edecek maddi imkânı olmadığından Vali Hasan Tahsin Bey, merkezî bütçeden destek istemek zorunda kalmıştır. Zira şimdiden tedbir almak, cenazeleri yeniden ve daha derine gömmek, hayvan leşlerini yakmak ve su kanallarını temizletmek gerekmektedir. Valinin sağlık tedbirlerinin alınabilmesi için bildirdiği bu ödenek talebine Dâhiliye Nezareti'nden 11 Şubat 1915 günü olumlu cevap verilmiş ve Müsteşar Ali Münif Bey, istenen paranın gönderileceğini telgrafla bildirmiştir (BOA, DH.ŞFR, 49/249).

Aynı gün (11 Şubat 1915) Erzurum'dan Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafla tifüs hastalığının durdurulabilmesi için bol miktarda çay, şeker, gıda ve sabun talep edilmiştir (BOA, DH.ŞFR, 461/21; BOA, DH.İUM.EK, 6/42-3). Kendisi de tifüs hastalığına yakalanmış olan Doktor Süleyman Numan Bey, bol gıda ile beslenilmesi, şekerli çay içilmesi ve yine bol sabunla elbiselerin temizlenmesi durumunda hasta askerlerin kısa sürede iyileşebileceğini söylemiştir. Doktor tavsiyesi üzerine Hasan Tahsin Bey, "Hilal-i Ahmer" ve "Müdafaa-i Milliye" cemiyetlerinin ne yapıp edip Erzurum'a 32 ton sabun ve 130 ton şeker göndermelerini ister. Bu konuda Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey tarafından 13 Şubat 1915 günü Erzurum'a çekilen cevabî telgraf önemlidir. "Hilal-i Ahmer" ve "Müdafaa-i Milliye" cemiyetlerinin istenen sabun ve şekeri göndermeyi taahhüt ettiklerini ancak bunların naklinde zorluk yaşanabileceğini bu nedenle Ordu Levazım Başkanı Topal İsmail Hakkı Paşa ile görüştüğünü ve Trabzon'da bulunan yeterli miktardaki şeker, çay ve sabunun Erzurum'a gönderileceğini bildirmiştir (BOA, DH.ŞFR, 49/262).

Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, Üçüncü Ordu Komutanı Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın tifüs hastalığından dolayı vefat etmesinden* iki gün sonra (14 Şubat 1915) çektiği telgrafta (BOA, DH.ŞFR, 461/56), Erzincan'da toplanan acemi askerlerin kıyafet eksikliği olduğunu, bu durumun hastalığın iç bölgelerde de zuhurunu kolaylaştırdığını ve Ordu Levazım Başkanlığı'nın bu konuda yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir. Valinin verdiği bilgiye göre tifüs ve humma-yı racia hastalıkları şiddetle hüküm sürmeye devam etmektedir. Bu arada Erzurum'daki Onuncu Kolordu efradı da hastalığın etkisi altındadır. Hastalık o derece şiddetlidir ki önü alınmadığı takdirde bu durum kolorduyu tamamen yok edecektir. Aynı gün Hasan Tahsin Bey başka bir telgrafla hastalığın sivil halk arasında da korkunç boyutlara ulaştığını, Erzurum'da sadece 15 doktor kaldığını, acilen doktor gönderilmesi gerektiğini ve gerekli tedbirler alınmadığı takdirde durumun ilkbaharda daha da fenalaşacağını belirtmiştir. Bu arada üst düzey komutanlardan biri daha (On Birinci Kolordu Komutanı Ali Galib Paşa) hastalığa yakalanmıştır (BOA, DH.ŞFR, 461/57).

Tifüs ile birlikte diğer hastalıkların da artık iyice salgın haline geldiğini gören ve defaatle talep ettiği malzeme, ilaç ve doktorların kolay kolay gelmeyeceğini

* Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın vefat etmiş olduğunu zikreden 13 Şubat 1914 tarihli Mamuretülaziz Vilayeti telgrafı (BOA, DH.ŞFR, 461/40) ile 14 Şubat 1915 tarihli Bitlis Vilayeti telgrafı (BOA, DH.ŞFR, 461/64) vefatın 12 Şubat günü vukua geldiğini göstermektedir. Ayrıca 21 Şubat 1915 tarihli Erzurum Vilayeti telgrafındaki (BOA, DH.ŞFR, 462/43) ifadeler de Paşa'nın vefat günü olarak 12 Şubat'ı ön plana çıkarmaktadır.

anlayan Erzurum Valisi Hasan Bey çaresizlikten çare üretmek zorunda kalır. Doktor eksikliğini bir nebze olsun giderebilmek amacıyla o günlerde Artvin'de bulunan ve uzun süredir Teşkilat-ı Mahsusa müfrezelerinin sınır ötesi operasyonlarını yöneten (BOA, DH.ŞFR, 438/32) Doktor Bahaeddin Şakir Bey'i, tabipliğinden faydalanmak maksadıyla Erzurum'a çağırmak zorunda kalmıştır (BOA, DH.ŞFR, 461/60). Hasan Tahsin Bey'in bir tabip olarak Bahaeddin Şakir Bey'in desteğini almaya çalışması kısa sürede sonuç verir ve Dâhiliye Nezareti, İstanbul Mekteb-i Tıbbiyesi teşhis-i maraz (patoloji) hocası Hamdi Suad Bey ile 8-10 doktorun Erzurum'a gönderileceğini haber verir (BOA, DH.ŞFR, 50/35). Bu arada Artvin'den ayrılmaya hazırlanan Doktor Bahaeddin Şakir Bey de tifüse karşı mücadele için kısa sürede Erzurum'a geçeceğini ancak bölgede çok az doktor bulunduğundan Sıhhiye Umum Müdürü Mehmed Esad Paşa'dan Erzurum'a 8-10 gün içerisinde 20-30 kadar belediye doktoru ile Mekteb-i Tıbbiye'de görevli birkaç şef ve muallim muavini göndermesini istemiştir (BOA, DH.ŞFR, 462/9).

Aynı günlerde Dâhiliye Nezareti de durumun vahametini kavramış görünmektedir. Müsteşar Ali Münif Bey imzasıyla tüm vilayet ve sancaklara gönderilen 21 Şubat 1915 tarihli telgrafta (BOA, DH.ŞFR, 50/57) salgın hastalıklara ve özellikle de lekeli hummaya karşı tedbir alınması, kalabalık yerlerin temizliğine dikkat edilmesi ve bu konuda hapishanelerin temiz tutulması ve mahkûmların temizlenmesi ve temiz elbiseler giymelerinin sağlanması emredilmiştir. Telgrafta, bu işler için paraya ihtiyaç duyulursa bunun da karşılanacağı belirtilmiştir. Salgın hastalıklar konusunda talimat veren Dâhiliye Nezareti, aslında bu konuda oldukça haklı görünmektedir. Zira tifüs ve diğer hastalıklar salgın şeklinde artık diğer vilayetlere de sirayet etmiş durumdadır. Yazışmalardan anlaşıldığına göre bu sıralarda hastalık taşıyıcıların başında savaş bölgelerinden veya düşman işgaline uğrayan alanlardan iç bölgelere göç etmek zorunda kalan muhacirler gelmektedir. Rus işgaline uğrayan Doğubayazıt, Ağrı, Tutak, Diyadin ve Eleşkirt bölgelerinden gelen ve Bitlis Valiliği tarafından Malazgirt ve Bulanık civarına yerleştirilen muhacirlerde ve de bölgenin yerli halkında salgın hastalıklar kol gezmektedir. Bu sıralarda en çok tifo hastalığı etkilidir. Bitlis şehir merkezini de vurmuş olan tifüsün etkisi ise bir nebze azalmıştır. Bitlis Valisi Mustafa Abdülhalik Bey, o günlerde tüm Bitlis Vilayeti dâhilinde sadece iki doktor bulunduğunu ve bunların da askeri hastanede görev yaptığını belirtmektedir. Bu yüzden Bitlis Valisi de acilen doktor gönderilmesini talep etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 463/26).

İç bölgelere hastalık taşıyan diğer önemli bir grup da Hasan Tahsin Bey'in 9 Şubat 1915 tarihli uzun telgrafında işaret ettiği gibi Erzurum'daki izdihamı azaltmak için mecburen izin verilen ve memleketlerine giden hasta askerlerdir (BOA, DH.ŞFR, 460/57; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-1). Diyarbakır'da da bu konuda büyük bir sıkıntı yaşandığını 17 Şubat 1915 tarihli bir telgrafla (BOA, DH.ŞFR, 461/96) İstanbul'a bildiren Diyarbakır Valisi Halil Hamid Bey, Erzurum'dan izinli olarak Diyarbakır'a gelmiş bulunan askerlerde ihmal edilemeyecek derece tifüs hastalığı görüldüğünü, bu durum karşısında önlem almak gerektiğini ancak vilayette bunu yapabilecek maddi kaynak ve doktor bulunmadığını, hastalığın

salgına dönüşmesini önleyecek tedbirler alabilmek için acilen para gönderilmesinin önemine dikkat çekmiştir.

Bölgede sadece askerin değil halkın da yakasına yapışan tifüs belası 1914 yılının son günlerinde resmen tespit edilmiştir ve 1915 yılı şubat ayı başından itibaren şiddetinin zirvesine ulaşmıştır. İç bölgelere de sirayet etmeye başlayan tifüs salgını birkaç gelişme sonrasında 1915 Mart'ının ortalarında şiddetini kaybetmeye başlamıştır. Bu etkenleri şöyle sıralanabilir:

- *Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in cepheden Erzurum'a gelerek tıp heyetinin başına geçmesi*
- *İstanbul'dan doktor ve yardımcı sağlık personeli gönderilmesi*
- *Almanya ve Avusturya'dan uzman tabip desteği alınması*
- *İlaç, erzak, gıda, sabun vs. malzemelerin takviye edilmesi*

Özellikle İstanbul'dan Erzurum'a gelen doktorların gayretleri sonucu tifüsün belinin kırıldığı anlaşılmaktadır. Hastane kapasitelerinin artırılması ve sağlık altyapısının takviye edilmesi de bunda etkili olmuş olmalıdır. Bu kapsamda bir süre sonra tehciye tabi tutulacak olan Erzurum şehri Ermenileri dahi ordu için 150 yatak kapasiteli yeni bir hastane kurmuşlardır (BOA, DH.İ.UM, 89.1/1.3-2). Cephedeki Teşkilat-ı Mahsusa operasyonlarının başından ayrılarak hastalıkla mücadele etmek için Şubat ayının sonlarına doğru Erzurum'a gelmiş olan ve bir daha cepheye dönemeyen Doktor Bahaeddin Şakir Bey'in mart ayının ortalarından sonra Erzurum'dan ayrılarak İstanbul'a gitmesi de bu tarihlerde tifüs salgınının artık önüne geçilmiş olduğunu göstermektedir*. Bu konuda Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey'e bir telgraf çeken Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in ifadeleri de bu başarıyı teyit etmektedir (BOA, DH.ŞFR, 465/81).

Dört-beş ay gibi bir dönemde eski tabirle "hüküm-ferma" olan tifüs hastalığının neden olduğu kayıpların ise on binlerle ifade edilecek sayılara ulaştığı anlaşılmaktadır. Sadece Erzurum şehrinde şubat ayı ortalarına kadar asker-sivil 10 binden fazla kişi bu hastalıktan hayatını kaybetmiştir (BOA, DH.ŞFR, 460/101; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-2). Nisan ayı başlarına kadar sadece Bayburt'ta 2400 kişi ölmüştü. Bu bilgiye bakarak toplam nüfusu o yıllarda 56 bin olan Bayburt Kazası, nüfusunun yaklaşık yüzde beşini tifüse kurban vermiştir (BOA, DH.İ.UM,

* Sarıkamış Savaşı başta olmak üzere pek çok savaşa katılmış olan Dr. Mehmet Derviş (Kuntman) Bey anılarını sonradan yazmıştır. Genelkurmay Başkanlığı yayınlarından okurlarla buluşan bu önemli kitapta tifüsle alakalı önemli bilgiler de yer almaktadır. Sarıkamış Savaşı'nda yaralıları tedaviyle görevli bir doktor olan Mehmet Derviş Bey tifüsün verdiği zararı şu sözlerle özetler: "...Beni en çok üzen, bu kahraman ordunun, Ruslarla karşı karşıya esaslı bir harp yapmadan erimesine, bozulmasına meydan verilmesi ve netice olarak memleketin harp sefaleti, açlık, tifüs işgaline uğrayarak nüfusumuzun büyük bir kayba uğraması ve gelecek kuşağımızın zayıflığa düşmesidir. İşte Sarıkamış faciası, memleket için böyle derin ve korkunç bir akıbetle sona ermiştir" (Kuntman, 2009: 96).

Orduyu mahveden bu tifüs belasının önüne geçilmesinde büyük pay sahibi olan Kafkas cephesinde sıhhiye müfettişi olarak görev yapan Tefik (Sağlam) Bey'in* yaptığı hizmetlere iltifatı ise şöyledir: "Sizin; Birinci Dünya Harbi'nde, Kafkas Cephesi'nde sıhhiye reisi iken yapmış olduğunuz büyük hizmetleri, bilhassa tifüs üzerindeki değerli çalışmalarınızı ve bölge sıhhiye teşkilatında meydana getirdiğiniz hastane, nekahethane ve misafirhaneleri şüphesiz ki harp tarihi bütün detaylarıyla yazacaktır" (Kuntman, 2009: VII).

*Prof. Dr. Tefik Salim (Sağlam) Paşa (1882-1963): Birinci Dünya Savaşı döneminde kolera ve tifüsle mücadelede büyük başarılar sağlayan dâhiliye profesörü. Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Tıp fakültesi dekanlığı ve üniversite rektörlüğü yaptı. Ülkemizde Veremle Savaş Derneği kurucusudur (Kuntman, 2009: 16).

89.1/1.22). Bir başka telgrafında ise Hasan Tahsin Bey, Erzurum Vilayeti'nde yaşayan 135 bin Ermeni nüfusundan 20-25 bin kişinin de savaşın ilk aylarında hastalıktan öldüğünü tespit etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 472/71). Bu bilgiler dışında belgelerde tifüs veya diğer hastalıklardan dolayı 1915 yılının başlarında meydana gelen can kayıplarına dair herhangi bir rakam zikredilmemektedir. Erzurum Vilayeti'nde hastalıktan ölümlere dair Hasan Tahsin Bey'in verdiği rakamlar, bir belgede Üçüncü Ordu'nun Ocak sonlarına kadar 30 bin şehit verildiği (BOA, DH.ŞFR, 459/38), bir başka belgede Şubat başlarında ordu ve halktan 20 bin kişinin hasta olduğu (BOA, DH.ŞFR, 460/57; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-1), diğer bir belgede yine Şubat başlarında sadece Erzurum şehrinde asker-sivil 10 binden fazla kişinin hastalıktan öldüğü (BOA, DH.ŞFR, 460/101; BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-2), ayrıca 56 bin nüfuslu Bayburt Kazası'nda hastalıktan 2400 kişinin ölmüş olduğu (BOA, DH.İ.UM, 89.1/1.22) ve nüfusları toplam 135 bin olan Erzurum Vilayeti Ermenileri'nden 20-25 bin kişinin hastalıktan ölmüş oldukları şeklindedir. Bu rakamlardan hastalıktan dolayı savaşın ilk beş altı ayında sivil halktan ölenlerin 40-50 bin kişiyi, askerlerden ise sivil kaybın en az yarısı kadar ölüm meydana geldiğini kabul etmek hatalı olmasa gerekir. Bu durumda tifüsün 1914-1915 kışında Erzurum Vilayeti'nde aldığı canın en az 60 bin olduğu söylenebilir*.

Hasan Tahsin Bey'in yaralı ve hastaların tedavisinde kendisine eşi Mediha Hanım'ın da bizzat yardımcı olduğu ve bu gayretinden dolayı vali eşinin Harbiye Nezareti'nin teklifi üzerine Padişah V. Mehmed Reşad tarafından Şefkat Madalyası ile ödüllendirildiği belgelerden tespit edilebilmektedir (BOA, İ.TAL, 500/38-1,2).

Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın Tifüs Hastalığından Ölümü

Literatürde çoğunlukla ismi "Hafız Hakkı Paşa" olarak zikredilmekteyse de tam adı İsmail Hakkı'dır. 1879'da Manastır'da dünyaya gelen İsmail Hakkı'nın babası Süvari Mülazım-ı Evveli (Teğmen) Hacı Halil Efendi, annesi ise Habibe Hanım'dır (Bardakçı, 2014: 10). İlk tahsilini Serez ve Köprülü'de yapmış ve bu sırada Kuran-ı Kerim'i hıfzetmiştir. Arkadaşları arasında "Hafız" diye tanınan İsmail Hakkı, babasının hacca gidip Mekke-i Mükerrerme'de vefat etmesi üzerine annesi ile birlikte Manastır'a dönmüştür. Babasının da asker olmasından etkilenerek, Manastır'daki Askeri Rüştîye ve İdadisine girmiştir. Buradaki okulunu başarı ile bitirdikten sonra 14 Mart 1897'de İstanbul'da Harbiye Mektebine kabul edilmiş ve İstanbul'a gitmek zorunda kalmıştır. 1899'da teğmen olmuştur (Sivri, 2016: 3). 1902'de Harp Akademisini bitirmiş ve Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle kıta hizmetine başlamış (Hafız Hakkı, ty.: 9), önce Manastır'a, daha sonra da Selanik'e tayin

* Türk Ordusu'nda görev yapan en meşhur Almanlardan birisi olan Liman Von Sanders "Türkiye'de Beş Yıl" isimli eserinde tifüs hakkında da bilgi verir. Hastanelerin tifüs hastalarıyla dolu olduğunu, o günlerde pek çok hastalığın salgın boyutunda olduğunu da ilave eder: "Kış felaketinin maddi ve manevi sonuçları konusunda önceden verdiğim yargıda ne kadar haklı olduğumu aşağıdaki haberler doğruluyordu". Kendi görüşlerini, hatıralarını yazan Sanders aynı zamanda o günlerde görev yapanların raporlarını da eserine almıştır. Bunlardan birisi de Trabzon'daki Alman Konsolosu Dr. Bergfeld'dir. 2 Mart'ta Dr. Bergfeld'in bir haberi aynen şöyle yazar: "Şehrin bütün hastaneleri lekeli tifüs hastalarıyla doludur. Bulaşıcı hastalık hemen hemen bir afet durumunu almıştır. 900-1000 kadar hasta askerden her gün ölenlerin sayısı 30-50'dir". Kızıllaç doktorlarından Colley ve Zlosisti, 3 Mart'ta Erzincan 'da şunu bildiriyorlardı: " Her türlü sağlık önleminin noksanlığı yüzünden yardım yapılamamakta, Türk askerleri ve Almanlar görülmemiş derecede büyük zayıflık vermektedirler." (Sanders, 1999: 70).

edilmiştir. Bulgar çeteleri ile çatışmalara girmiştir. 1904'te kolağası, 1908'de binbaşı olmuştur (Bardakçı, 2014: 11).

Paşa, İttihad ve Terakki Partisine girmiş ve İkinci Meşrutiyet inkılabının hazırlıklarında görev almıştır. Viyana'da askeri ataşelik görevi ile bulunduğu sırada, -13 Nisan 1909'da- Otuzbir Mart Vak'ası çıkınca, bu görevinden ayrılıp Selanik'te toplanan Hareket Ordusu'na katılmış, olayların bastırılması üzerine de tekrar Viyana'daki görevine dönmüştür (Hafız Hakkı, ty: 9).

Sultan V. Murat'ın oğlu Şehzade Mehmet Selahattin Efendi'nin kızı Behiye Sultan ile 17 Şubat 1910 tarihinde Ortaköy'de bir köşkte evlenen Paşa (Sivri, 2106: 34) aynı yıl Erkân-ı Harbiye-i Umumiye 3. Şubesine, 1911'de 1. Kolordu Erkân-ı Harbiye-i ikinci reisliğine getirilmiştir. Balkan Savaşı'nda Çatalca savunmasında gösterdiği başarı üzerine yarbaylığa (kaymakam) yükseltilmiştir.

Padişah V. Mehmed Reşad'ın iradesiyle (11 Ocak 1914 tarihli) Erkan-ı Harbiye-i Umumiye reisliği Harbiye Nazırı Mirliva (Tuğgeneral) İsmail Enver Paşa uhdesine verildiğinde reis yardımcılıklarına Mirliva (Tuğgeneral) Bronsart von Schellendorf Paşa ile Kaymakam (Yarbay) Hafız İsmail Hakkı Bey'in tayin edilmiştir (BOA, İ.HB, 149/13-1; BOA, İ.HB, 149/13-2).

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye ikinci reisliği görevindeyken 7 Aralık 1914'te albaylığa (miralay) terfi ederek Kafkas cephesindeki 10. Kolordu Komutanlığına atanmıştır (BOA, İ.HB,163/33-2).^{*} Sarıkamış Harekâtı'nın başarısızlığı sonrasında, İstanbul'a dönerken 7 Ocak 1915'te Hafız Hakkı Paşa'ya Enver Paşa tarafından tuğgeneral (mirliva) rütbesiyle III. Ordu'nun kumandanlığı görevi verilmiştir (BOA, İ.HB,164/60-2).[†]

Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın Erzurum'da geçirdiği 73 günü de (3 Aralık 1914-13 Şubat 1915) içeren ve üç aylık bir dönemi (26 Ekim 1914-23 Ocak 1915) kapsayan günlükleri, kendisinin hasta olma sürecine dair az da olsa bazı bilgiler vermektedir. Erzurum'a 3 Aralık 1914 günü gelen (BOA, DH.ŞFR, 451/102) Hafız İsmail Hakkı Paşa günlüklerinin ikinci defterinde belirttiğine göre, bir ay boyunca banyo yapamamıştır. 19 Ocak 1915 günü Heran[‡] (Kırkdikme) ve Azap'taki birlikleri kontrol eden Hafız İsmail Hakkı Paşa, gece saatlerinde Hasankale'deki (Pasinler)

^{*} BOA, İ.HB,163/33-2

Liman Von Sanders, eserinde Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın Üçüncü Ordu Komutanlığı'na tayini sürecini anlatır. Sanders'e göre İsmail Enver Paşa, Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın Osmanlı'nın başkentinden uzak olmasını istemiştir. Sanders, burada ayrıca yıllardır tartışılan Türk Ordusu'nun Sarıkamış Hakekâtı'ndaki kayıp sayısı hakkında da bilgi verir. Bizim bu çalışmamızı direkt ilgilendiren kısmı ise tifüs belası hakkındaki ifadeleriyle Hafız İsmail Hakkı Paşa hakkındaki görüşleridir:

"Resmi tebliğlere göre 90 bin kişilik ordudan ancak 12 bin kişi geri çekilebilmişti. Diğerleri ise ya şehit ya tutsak olmuş. Açlıktan ölmüş ya da çadırsız karlı karargâhlarda soğuktan donmuşlardı. Arkasından lekeli tifüs salgını baş göstermiş ve bu zayıf düşmüş insanların birçoğunu da o öldürmüştü. Bu feci olaylardan sonra Enver, karargâhıyla birlikte kara yoluyla İstanbul'a doğru yola çıktı. Perişan duruma düşen Enver, 3. Ordunun komutanlığına da Hafız Hakkı Paşa'yı getirdi. Paşa, Türk Genelkurmayının seçkin askerlerinden biriydi. İşlek bir zekâsı ve çabuk kavrama özelliği vardı. Kararını hemen ortaya koymaz, ileri sürülebilecek düşünce ve görüşlere karşı bir cevap ve fikir saklardı. Alınanların düşüncelerini açıkça söylemelerini pek akıllıca bir hareket saymazdı. Bende Doğu'nun iyi yetişmiş tipik insan örneği izlenimini bıraktı. Son altı hafta içinde yarbaylıktan Genelkurmay Şube Müdürlüğü görevine, buradan da generalliğe ve ordu komutanlığına yükselmişti. Enver, onun yeteneğini takdir ediyor ama İstanbul'dan uzakta kalmasını istiyordu" (Sanders, 1999: 58).

[†] Bu tarih Bardakçı'nın eserinde 10 Ocak olarak gösterilmektedir (Bkz. 11).

[‡] Bardakçı, bu köyün adını "Haran" şeklinde vermektedir (2014: 62, 63, 77, 81, 100 ve 102).

Üçüncü Ordu karargâhına dönmüş, ertesi gün (20 Ocak 1915) buradaki kaplıcalarda banyo yapmıştır (Bardakçı, 2014: 100-101 ve 234). 21 Ocak 1915 günü Üçüncü Ordu Komutanı yine Hasankale'de bulunmaktadır. Gün boyu buradaki hastaneleri dolaşmış ve hastalarla ilgilenmiştir. Aynı gün Hertev'deki* (Otlukkapi) hastaneye giden Paşa, ortamın ve askerlerin pisliğinden bahsettikten sonra pis kokulardan dolayı birkaç defa neredeyse istifra edeceğini belirtmiştir. Daha sonra karargâha dönerken mide bulantısı devam eden Hafız İsmail Hakkı Paşa, günlüğünde yazdığına göre, akşam hastalanmaktan endişelenmektedir (Bardakçı, 2014: 105, 236, 237). Paşa, 22 Ocak 1915 gününe ait satırlarında da sersemliğinin devam ettiğini ve başının döndüğünü ifade etmektedir. Günlükler 23 Ocak 1915 tarihinde sona erdiğinden bundan sonrasına dair Paşa'nın kaleminden çıkmış herhangi bir bilgiye sahip değiliz (Bardakçı, 2014: 106, 237).

Tam da bugünlerde (1915 yılı Ocak ayı sonları) Hafız İsmail Hakkı Paşa ile Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey arasında başlayan bir yanlış anlaşılma hiç umulmadık bir tartışmaya dönmüştür. Üçüncü Ordu Kumandanı Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın talimatlarını içeren ve 14 Ocak 1915 tarihli telgraf Erzurum, Van, Bitlis, Elaziz, Diyarbakir, Halep, Sivas, Musul, Ankara, Konya ve Trabzon vilayetleriyle birlikte sehven Bağdat Valisi Süleyman Nazif Bey'e de gönderilmiştir. Telgraf şöyledir (Gül, 2021: 483):

"Seferberlik ilanından itibaren bi'l-umum memurin-i mülkiyenin de memurin-i askeriye gibi cihet-i askeriyeden verilen her türlü evamiri bila-kayd ü şart icraya mecbur oldukları bedihidir.

Bu emrin tebliği anından itibaren gerek benim tarafımdan ve gerekse menzil müfettişliği ve kolordulardan verilecek her türlü emirleri icrada zerre miktarı tereddüt gösteren memurin-i mülkiyeyi rütbesi her ne olur ise olsun derhal azl ile divan-ı harbe tevdi ettirilecek".

Vali Süleyman Nazif Bey de benzer bir üslupla cevap gönderince canı sıkılan Hafız İsmail Hakkı Paşa, Vali'nin haddinin bildirilmesini (cezalandırılması ve divan-ı harbe sevk edilmesi) düşünmüş ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'dan bu konuda destek görmüştür. Dahiliye Nazırı Talat Bey bu gerginliği bitirmiştir (Gül, 2021: 484).

Üçüncü Ordu Komutanı olan Hafız İsmail Hakkı Paşa 5 Şubat 1915 günü hastalığının ağırlaşması yüzünden cephe hattından Erzurum'a dönmek zorunda kalmıştır. Kendisi hemen hastaneye yatırılmış ve tedavi altına alınmıştır (BOA, DH.ŞFR, 460/51).

Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın hastalığı ve tedavi süreci hakkında çektiği ilk telgrafta (6-7 Şubat 1915), doktorların Paşa'nın hastalığı hakkında tam teşhis koyamadıklarını ve tifüs ile zatürre arasında kararsız kaldıklarını ancak ateşin 38,5-39,5 arasında değiştiğini bildirmiştir (BOA, DH.ŞFR, 460/63). Hastalığı devam eden Doktor Süleyman Numan Bey, arabayla Hafız

* Bardakçı, bu köyün adını "Hirt" şeklinde vermektedir (2014: 105).

İsmail Hakkı Paşa'nın yanına getirilmiş ve kendisine muayene ettirilmiştir. Süleyman Numan Bey de teşhisini ancak bir sonraki muayenede netleştirebileceğini belirtmiştir. Bu durumda bile Paşa'nın en az bir ay kadar tedavi görmesi ve istirahat etmesi gerekmektedir. Hafız İsmail Hakkı Paşa bu sırada uyanık bir halde bulunmakta ve konuşabilmektedir.

Ertesi gün (7 Şubat 1915) yapılan muayenede ise Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın tifüs hastalığına yakalandığı kesin olarak anlaşılmıştır. Tedavisine devam edilmekteyse de ateşi hâlâ 39,5 derecedir. Genel durumu iyi olmasına rağmen tam olarak iyileşebilmesi için uzun bir tedavi süreci ve sonrasında da yine uzun bir dinlenme dönemine ihtiyacı vardır (BOA, DH.ŞFR, 460/80).

İki gün sonra (9 Şubat 1915) ise Üçüncü Ordu Komutanı için artık dönülmez süreç başlamıştır. Paşa'nın durumu iyice ağırlaşmıştır. Bilincini kaybeden Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın ateşi 39 derecedir. Nabızı dakikada 134 ve soluk sayısı dakikada 50-52'dir. Kendisine ağızdan sadece süt ve ayran verilebilmekte ve idrarını tutamamaktadır. Hayatta kalması konusunda doktorlar umutluydu da durumu ciddidir (BOA, DH.ŞFR, 460/91).

Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in ertesi gün (10 Şubat 1915) çektiği telgraf, Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın durumuna dair hazırlanan doktor raporunun suretini içermektedir. Doktor raporuna göre Paşa sürekli olarak baygın durumda bulunmakta ve ara sıra sayıklamaktadır. Nabız kuvveti zayıftır. Nabız sayısı ise daha yüksek iken o an 150'dir. Doktorlar sabaha kadar kurtulabileceğinden umutlu iseler de hastalığın durumu vahim boyuttadır (BOA, DH.ŞFR, 461/3).

Sonraki gün (11 Şubat 1915) Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın durumu daha da kötüleşmiştir. Nabız sayısı dakikada 160'a ve nefes sayısı ise dakikada 55'e çıkmıştır. Ateşi ise 39,3'dür. İçlerinde hasta olan Süleyman Numan Bey'in de bulunduğu doktorlar yeniden konsültasyon yaparak ateş, nabız ve nefes arasındaki dengesizliği gidermeye çalışmaktadırlar. Ancak doktorlar bu konuda başarısız oldukları için çok üzgündürler. Sabaha kadar hastanın terlemesi sağlanabilirse nabız sayısının düşmesi ihtimali bulunmaktadır (BOA, DH.ŞFR, 461/22).

Aradan geçen bir gün boyunca durumunda hiçbir iyileşme görülmeyen Üçüncü Ordu Komutanı Hafız İsmail Hakkı Paşa, 12 Şubat 1915 günü Erzurum'da tedavi görmekte olduğu hastanede hayatını kaybetmiştir (BOA, DH.ŞFR, 461/40; BOA, DH.ŞFR, 461/64; BOA, DH.ŞFR, 50/10).

Üçüncü Ordu'nun kumandanının vefatından hemen sonra Başkumandan Vekili İsmail Enver Paşa bu görevi Limon Van Sanders'e teklif etmiştir. Durumu değerlendiren Sanders, 12 Şubat'ta hayatını kaybeden Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın tifüsten vefatını da bildiğinden kış şartlarında bu teklifi kabul etmemiştir*. Hafız

* Kafkas cephesindeki felaket yüzünden Enver'le aramda baş gösteren anlaşmazlıklar, zamanla daha da arttı ve onda beni İstanbul'dan uzak bir yere gönderme isteği yarattı. Bu nedenle 1915 Şubat'ı ortalarında bana Erzurum'daki 3. Ordu Komutanlığını önerdi. 3. Ordu Komutanı olarak Erzurum'a gönderdiği Hafız Hakkı Paşa, lekeli tifüse yakalanarak 12 Şubat'ta ölmüştü. 3. Ordunun çok az kalmış kuvvetine şimdi 20 bin yeni asker ekleniyordu. Ama bu cephede daha aylarca bir harekât yapmaya olanak yoktu. Bu yeni görevi kabul etmedim, bu konuda Almanya'ya da bilgi verdim. Alman Sefiri de benim görüşümü paylaşıyordu" (Sanders, 199: 70).

İsmail Hakkı Paşa'nın yerine Ordu Komutanlığı'na Mahmut Kâmil Paşa atanmıştır (Tekir, 2016: 275).

Hafız Hakkı Paşa'nın Vefatından Sonra Neler Oldu?

Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın vefatından dolayı oldukça müteessir olan İsmail Enver Paşa bu acı haberi merhumun zaten hasta (rahatsızlık) olan eşine hemen vermenin münasip olmayacağını belirtmiştir. 16 Şubat 1915 tarihli olan bu telgrafta Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın eşi Behiye Sultan'a bir-bir buçuk ay sonra münasip şekilde vefat haberinin verilmesini tavsiye (talimat) etmiştir (BOA, DH.ŞFR, 50/10).

Dâhiliye Nazırı namına Emniyet-i Umumiye Müdürü İsmail Canbulad Bey'den Erzurum Vilayeti'ne çekilen 20 Şubat 1915 tarihli telgrafta merhum Paşa'nın tuttuğu hatıratın (günlük) akıbeti merak edilmiştir. Bu telgrafa göre Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın hatıratının 40 sayfadan müteşekkil olduğu sanılmaktadır*.

Yine bu telgrafta mezarın nereye defnedildiğinin bildirilmesi istenmiştir. Yalnızca bir gün sonraki tarihli telgrafta ise devreye Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey girmiş ve Erzurum Vilayeti'ne çekilen telgrafta merhum Hafız İsmail Hakkı Paşa'ya ait evrak ve eşyanın ailesinin müracaatı üzerine kendisine gönderilmesini istemiştir. Aynı gün Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey tarafından verilen cevapta Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey'e Hafız İsmail Hakkı Paşa'ya ait iki hatıra defterinin vasiyeti gereği eşi Behiye Sultan'a verilmek üzere bir hafta önce Yüzbaşı Cemal Efendi ile İstanbul'a gönderildiğini; cenazesinin ise Erzurum'un Karskapı mevkisinde bir tepeye defnedildiğini ve oraya bir *abide* yaptırmayı düşündüğünü bildirmiştir. Bir gün sonra (22 Şubat 1915) konuyla alakalı olarak Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey'e Hafız İsmail Hakkı Paşa'ya ait tüm evrak ve eşyanın doğruca eşi Behiye Sultan'a teslim edilmek üzere görevlendirilen Yüzbaşı Cemal Efendi'nin güvenilir birisi olduğunu ve kendisiyle Dâhiliye Nazırı'na da özel bir mektup gönderdiğini bildiren bir telgraf daha çekmiştir (BOA, DH.ŞFR, 462/56).

* 40 sayfalık hatırat diye telgrafta bahsi geçen hatırat Sarıkamış Savaşı'nın 100. Yıldönümünde yayınlanmıştır. Yakın dönem Türk tarihinin loş ışıklı kısmına bazen el feneri bazen projektör tutan hatıratlar/günlükler tartışmasız ki çok önemlidir. Bu hatıratlardan/günlüklerden bazılarını da tarih konusunda programlar yapan, kitaplar yazan gazeteci yazar Murat Bardakçı yayınlamıştı. 2014'te, Sarıkamış Savaşı'nın 100. Yılında okurlarla buluşan bu günlükler iki defterden oluşmaktadır. Hafız Hakkı Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı ve özellikle Kafkas Cephesi'nde bizzat gözlemlerini ihtiva etmesi bakımından çok değerlidir. Bardakçı, mezkûr eserin 19. Sayfasında "Günlükler iki defterdir" diye başlar ve defterleri tanıtır:

"İlk yaprağının ön yüzünde "Harb-i Umuminin Muhtelif Safhalarına Ait Hatıralarım" ibaresinin yazılı olduğu 18'e 11,5 santim ebadındaki bordo kapaklı, Avrupa malı ve sayfaları çizgili olan ilk defter 31 Teşrinievvel 1330'dan (13 Kasım 1914) başlamaktadır. İlk yaprağının ön yüzünde kurşun kalemle "Almanya Karargâh-ı Umumisine Azimet" ifadesi vardır. 10 Teşrinisani 1330'da (23 Kasım 1914) 92. Sahifede sona ermektedir ve sonra gelen 17 yaprak boştur".

Hemen devamında ikinci defterin 15,5x9.5 cm ebadında, siyah deri kapaklı, sayfaların kareli olduğunu ve notların bazen kurşun kalem bazen de siyah ya da kırmızı mürekkeple yazıldığını öğreniyoruz. Bardakçı şöyle devam eder:

"Bu defterin ilk yaprağının ön yüzüne kurşunkalemle "Şark Harekâtı'na ait hatıralar", arka yüzüne de "Onuncu Kolordu Kumandanlığına Ait Hatıralarım" yazmış, buradan sonra dört yaprağı boş bırakmış, sadece üçüncü yaprağın ikinci yüzüne ikinci yüzüne kırmızı mürekkeple "28 teşrinisani" ibaresini kaydetmiş ama başka bir şey yazmamış ve günlüğe beşinci sayfanın ikinci yüzünden, 29 Teşrinisani 1330'dan (12 Aralık 1914) itibaren devam etmiştir. O tarihten başlayan ikinci defter 5 Kânunuevvelin (18 Aralık) ardından 35 yaprak boş bırakıldıktan sonra 3 Kânunusaniden (16 Ocak 1915) itibaren "Hatıra defterimi tam yirmi sekiz gündür açamadım" sözleri ile devam etmekte ve 10 Kânunusanide (23 Ocak 1915) son bulmaktadır" (Bardakçı, 2014: 19).

Hafız İsmail Hakkı Paşa için abide yapılması fikrini öğrenen Dâhiliye Nazırlığı, 23 Şubat 1915 tarihli telgrafında merhumun ailesinin na'sını ileride İstanbul'a almayı düşündüğünü ve bu sebeple bunu da hesap etmelerini belirtmiştir (BOA, DH.ŞFR, 50/77; BOA, DH.EUM.2.Şb, 71/10). Sonraki tarihli telgraflarda bu abidenin nasıl olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey, ekler kısmındaki fotoğrafta da görüleceği üzere Hafız İsmail Hakkı Paşa ile bir hukuka sahiptir ve merhumun adının yaşatılması için kafa yormuştur (BOA, DH.ŞFR, 467/94). Hem kütüphane hem abide yaptırmayı düşünen Vali'nin bu iş için yeterli bütçesi bile yoktur. Devletin durumu bellidir. Bunun için de Erzurum ve yakın illerden para toplayacağını İstanbul'a bildirirken abidenin İslam'a uygunluğu noktasında Şeyhülislam'a da meseleyi danışmıştır (BOA, DH.İ.UM, 79/9-2).

15 Nisan 1915 tarihli bu belgeden iki gün sonra gelen yazıda önemli bir şerh düşülmüştür. Merhum Hafız İsmail Hakkı Paşa için yapılması düşünülen abide hakkında Şeyhülislam Mustafa Hayri dine başka bir ifadeyle örfe uygun olması gerektiğini belirtmiştir. Düşünülen abide bir sütun şeklinde ve özellikle yontulmuş bir sütun şeklinde olmasıdır. Şeyhülislam da İslam dünyasında bir ismi yaşatmak için türbe, çeşme veya kütüphane gibi eserlerin daha çok tercih edildiğini belirtmiştir. Yine aynı telgrafta başka bir eser daha yapılmak konusunda kara verilirse bunun da 6 ve 8 direk üzerine kubbeli veya açık bir türbe şeklinde olabileceğini Vali'ye iletmiştir (BOA, DH.ŞFR, 52/33).

Ancak beş gün sonra (22 Nisan 1915) gönderilen telgraf tüm bu yazışmaların adeta hükmünü kaldıran bir içeriktedir. Merhum Hafız İsmail Paşa'nın hatırası için yapılması düşünülen abidenin savaş sonrasına bırakılması gerektiğini belirten bu telgraf Dâhiliye Nazırı namına Müsteşar Ali Münif Bey'den Erzurum Vilayeti'ne çekilmiştir. Savaş sonrasında daha büyük bir eser yapılması planlanmış ama bu gerçekleşmemiştir (BOA, DH.ŞFR, 52 / 84; BOA, DH.İ.UM, 79/9-1).

Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın vefatının ardından annesi yalnız bırakılmamıştır. Başkumandan Vekili olan İsmail Enver Paşa'nın Sadaret'e gönderdiği yazı sonrasında konu değerlendirilmiştir. Maddi ve manevi olarak merhumun annesi Habibe Hanım'a destek olunmuştur. Merhumun annesi evli olduğundan bu desteğin ancak "Hidemat-ı vataniye" tertibinden aylık 4000 kuruş maaş bağlanması konusunda dönemin padişahı V. Mehmed Reşad'ın iradesi ve sonrasında da Meclis-i Mebusan'ın kararı vardır (tbmm.gov.tr/tutanaklar). 2 Mart ile 29 Mart arasında konuyla alakalı yazışmalar yapılmıştır.* Merhum Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın annesi Habibe Hanım, 13 Mayıs 1915 tarihli bir mektupla kendisine maaş bağlanmasından dolayı Dâhiliye Nazırı Mehmed Talat Bey'e teşekkür etmiştir (BOA, DH.KMS, 64/22).

Annesine maaş meselesinin görüşüldüğü tarih aralığında merhumun adının yaşatılması adına önemli birkaç konunun daha olduğunu yine belgelerden

* BOA, BEO, 4341/325536-2; BOA, İ.MMS, 195/20-4; BOA, MV, 239/37; BOA, İ.MMS, 195/20-3; BOA, İ.MMS, 195/20-2; BOA, DH.İ.UM, 48/8-2; BOA, İ.MMS, 195/20-1; BOA, BEO, 4341/325536-1; BOA, MV, 196/141; BOA, MV, 198/79; BOA, BEO, 4377/328210; BOA, İ.MLU, 10/59-2; BOA, İ.MLU, 10/59-2; BOA, İ.MLU, 10/59-1; BOA, İ.MLU, 10/59-3; BOA, DH.KMS, 64/22

öğrenilmektedir. Paşa'nın isminin mahallelere verilmesi, adına çeşme ve kütüphane yaptırılması hususundaki belgelere göre Sivas Vilayeti'nin Tonus Kazası (Altınyayla) merkezindeki bir mahalle ile Gemerek Nahiyesi'ndeki bir mahalleye "Hafız Hakkı Paşa" isminin verilmesinin vilayet encümenince kararlaştırılmıştır. Bu konuda adını atan Sivas Valisi Ahmed Muammer Bey'dir ve 20 Mart 1915 tarihli yazıyla Dâhiliye Nezareti'nden izin beklemektedir (BOA, DH.İ.UM, 48/8-2). Nitekim bir buçuk ay sonraki (4 Mayıs 1915) belgeden bu iznin verildiği öğrenilmektedir (BOA, DH.İ.UM, 48/8-1).

SONUÇ

Dünyanın gördüğü en büyük ve yıkıcı savaşlardan birisi olan Birinci Dünya Savaşı'nda sadece birbirine düşman olan askerler (devletler) ölümlere neden olmamıştır. Top, gülle, mermi, kılıç kadar hastalıklar ve iklim yüzünden de ölümlerin olduğu hakikattir. Birinci Dünya Savaşı'nda yer alan Osmanlı Devleti'nin askerlerinin pek çoğu da hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmiştir. Kafkas Cephesi'nde Ruslardan daha çok can alan soğuk ve başta tifüs olmak üzere hastalıklar olmuştur. Tifüs salgını halinde, orduyu kırıp-geçirdiği gibi bu salgından Osmanlı ordusunun önemli komutanları ile hasta askerlerin yaralarına çare bulmak için çırpınan pek çok doktor da tifüs yüzünden hayatını kaybetmiştir.

Kafkas Cephesi'nin en önemli çarpışması olan Sarıkamış Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve hemen akabinde görülen tifüs belasından dolayı sadece askerler değil halktan da çok fazla insan hayatını kaybetmiştir.

Sarıkamış Harekâtı denilince akla gelenlerden birisi olan Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın savaşta rolü halen tartışma konusudur. Kimilerine göre dönemin hükümetinin savaşa karar vermesindeki pay sahiplerinden veya başka bir ifadeyle Sarıkamış Harekâtı'nın kış günü yapılmasına sebep olan biriyken kimilerine göre de bu savaşın kurbanlarından biridir. 12 Şubat 1915'te vefat etmiştir.

Ailesinin, mezarını İstanbul'a götürmek istediği belgelere yansımış olsa da merhum Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın mezarı Erzurum Karskapı Şehitliği'nde bulunmakta ve toplumun farklı kesimlerinden pek çok kişinin ziyaret ettiğine şahit olunmaktadır.

Merhum Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın vefatından sonra adının yaşatılması için yapılan çalışmalardan birisi olan isminin iki yerde yaşatılma gayreti boşa gitmiş sayılmaz. Sivas'ın Tonus (şimdiki adı Altınyayla) ve Gemerek kazalarında birer mahalleye Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın isminin verilmesine 1915 yılında karar verilmişse de günümüzde bu ilçelerde Paşa'nın adıyla bilinen bir mahalle yoktur. Fakat Sivas merkezde "Hafız Hakkı Sokak" bulunmaktadır. Ayrıca tespitlerimize göre Balıkesir Susurluk'ta da (Yenimahalle) "Hafız Hakkı Sokak" bulunmaktadır. (Bu ismin kaynağı 12 Şubat 1915'te tifüsten vefat eden ve hayatının son günlerini anlatmaya çalıştığımız Hafız İsmail Hakkı Paşa mıdır yoksa başka bir Hafız Hakkı mıdır emin olmadık.)

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

Babıali Evrak Odası (BEO)

BOA, BEO, 4341/325536 – 1

BOA, BEO, 4341/325536 – 2

BOA, BEO, 4377/328210

Dahiliye Emniyet-i Umumiye

BOA, DH.EUM.2.Şb, 71 / 10

Dahiliye İdare-i Umumiye

BOA, DH.İ.UM, 48/8 – 1

BOA, DH.İ.UM, 48/8-2

BOA, DH.İ.UM, 79 / 9 – 2

BOA, DH.İ.UM, 79/9 – 1

BOA, DH.İ.UM, 89.1/1.22

BOA, DH.İ.UM, 89.1/1.3-2

BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-1

BOA, DH.İ.UM.EK, 6/42-2

BOA, DH.İUM.EK, 6/42-3

Dahiliye, Kalem-i Mahsus

BOA, DH.KMS, 64/22

Dahiliye, Memur Sicil Defterleri

BOA, DH.SAİD.d, 150/279

BOA, DH.SAİD.d, 81/481

Dâhiliye Şifre Kalem-i (DH.ŞFR.)

BOA, DH.ŞFR, 438/32

BOA, DH.ŞFR, 441/119

BOA, DH.ŞFR, 441/22

BOA, DH.ŞFR, 443/91

BOA, DH.ŞFR, 446/111

BOA, DH.ŞFR, 447/122

BOA, DH.ŞFR, 447/73

BOA, DH.ŞFR, 448/75

BOA, DH.ŞFR, 451/102

BOA, DH.ŞFR, 455/108

BOA, DH.ŞFR, 455/130

BOA, DH.ŞFR, 455/149

BOA, DH.ŞFR, 455/4

BOA, DH.ŞFR, 455/40

BOA, DH.ŞFR, 455/80

BOA, DH.ŞFR, 456/19

BOA, DH.ŞFR, 458/3

BOA, DH.ŞFR, 459/3

BOA, DH.ŞFR, 459/38
BOA, DH.ŞFR, 460/101
BOA, DH.ŞFR, 460/101
BOA, DH.ŞFR, 460/101
BOA, DH.ŞFR, 460/51
BOA, DH.ŞFR, 460/51
BOA, DH.ŞFR, 460/57
BOA, DH.ŞFR, 460/57
BOA, DH.ŞFR, 460/57
BOA, DH.ŞFR, 460/63
BOA, DH.ŞFR, 460/72
BOA, DH.ŞFR, 460/80
BOA, DH.ŞFR, 460/91
BOA, DH.ŞFR, 460/91
BOA, DH.ŞFR, 461/21
BOA, DH.ŞFR, 461/22
BOA, DH.ŞFR, 461/3
BOA, DH.ŞFR, 461/40
BOA, DH.ŞFR, 461/40
BOA, DH.ŞFR, 461/56
BOA, DH.ŞFR, 461/57
BOA, DH.ŞFR, 461/60
BOA, DH.ŞFR, 461/64
BOA, DH.ŞFR, 461/64
BOA, DH.ŞFR, 461/96
BOA, DH.ŞFR, 462 / 48
BOA, DH.ŞFR, 462 / 56
BOA, DH.ŞFR, 462/43
BOA, DH.ŞFR, 462/48
BOA, DH.ŞFR, 462/9
BOA, DH.ŞFR, 463/26
BOA, DH.ŞFR, 465/81
BOA, DH.ŞFR, 467 / 94
BOA, DH.ŞFR, 472/71
BOA, DH.ŞFR, 49/249
BOA, DH.ŞFR, 49/262
BOA, DH.ŞFR, 50 / 77
BOA, DH.ŞFR, 50/10
BOA, DH.ŞFR, 50/35
BOA, DH.ŞFR, 50/48
BOA, DH.ŞFR, 50/54
BOA, DH.ŞFR, 50/57

BOA, DH.ŞFR, 52 / 33

BOA, DH.ŞFR, 52 / 84

İrade, Dahiliye

BOA, İ.DH, 1497/61-2

BOA, İ.DH, 1498/44-2

İrade, Dosya Usulü

BOA, İ.DUİT, 41/42-1

İrade, Harbiye

BOA, İ.HB, 149/13 – 1

BOA, İ.HB, 149/13 – 2

İrade, Meclis-i Umumi

BOA, İ.MLU, 10/59 – 1

BOA, İ.MLU, 10/59 – 2

BOA, İ.MLU, 10/59 – 3

İrade, Meclis-i Mahsus

BOA, İ.MMS, 189/5-4

BOA, İ.MMS, 195 / 20-2

BOA, İ.MMS, 195/20 – 4

BOA, İ.MMS, 195/20-1

BOA, İ.MMS, 195/20-3

İrade, Taltifat

BOA, İ.TAL, 500/38-1,2

Meclis-i Vükela Mazbataları

BOA, MV, 196/141

BOA, MV, 198/79

BOA, MV, 239/37

Telif Eserler (Kitaplar, Tezler ve Makaleler)

Aktaş, E. (2015). Erzurum Vilayetinde 1910 Kolera Salgını ve Etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 8(39), 244-253.

Aksun, Z. N. (2005). *Enver Paşa ve Sarıkamış Harekâtı*. İstanbul: Ötüken Yay.

Alşan, S. (2010). *Sarıkamış Kuşatma Harekâtı ve Şehitlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılapları Enstitüsü, Erzurum.

Altınanıt, H. İ. (2007). *Sarıkamış*, (Yay. Haz.). Bingör Sönmez. İstanbul: BKY.

Atar, Z. (2016). İzmit ve Çevresinde Kolera Salgını 1894. *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Ankara, 839-847.

Ayar, M. (2007). *Osmanlı Devleti'nde Kolera. İstanbul Örneği (1892-1895)*. İstanbul: Kitabevi.

Balcı, R. (2013). *Tarihin Sarıkamış Duruşması*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Çakmak, F. (2011). *Büyük Harpte Şark Cephesi Harekâtı*. (Yay. Haz.). Ahmet Tetik. İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Bulut, E., Bulut, A., Yıldız, P. A., & Yıldız, A. (2017). Savaş İçinde Savaş; Tifüsle Gelen Ölüm. Savaş ve Kültür Sempozyumu, 15-24.

Çalışkan, A. (2019). XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 18(4), 1556-1573.

- Çalışkan, A. (2020). Osmanlı Kenti Bayezid'de Salgın Hastalıklar ve Bazı Asayiş Problemleri (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 39, 1-19.
- Demirtaş, A. A. (2015). *Rus Kaynaklarına Göre Sarıkamış*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersöz, F. Ç. (2007). *Sarıkamış Harekâtı'nın Toplumsal Bellekteki İzdeşümleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eyyüpoğlu, İ. (2010). 91. Yılında Sarıkamış Taarruzu. Ankara: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 12, 93-10.
- Gül, A. (2009). XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, 239-270.
- Gül, M. F. (2021). Birinci Dünya Savaşı'nın Sıcağında Hafız Hakkı Paşa-Süleyman Nazif Tartışması. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(24), 475-491.
- Güreşir, S. K. (2006). *Edebiyatımızda Sarıkamış (1914)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Hafız Hakkı. (t.y). *Bozgun*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Hafız Hakkı. (2014). *Hafız Hakkı Paşa'nın Sarıkamış Günlüğü*. (Yay.). Murat Bardakçı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlden, Ş. K. (1922). *Sarıkamış İhata Manevrası ve Meydan Muharebesi: Harbi Umumi Bidayetinde Üçüncü Ordu*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- Kanal, H. (2014). Sarıkamış Harekâtı Esnasında Cephede Yaşananlar ve Anadolu'ya Etkileri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54(2), 87-114.
- Kılıç, O. (2019). Salgın Hastalıkların Osmanlı Vergi Düzenine Etkisi. *Üçüncü İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri 1* (İzmir, 25-27 Nisan 2019). (Ed.). Mustafa Öztürk & Ayşe Değerli, 371-381.
- Kılıç, O. (2021). *Mikrop, Salgın ve Toplum İnsanlığın Ölümle İmtihanı*. İstanbul: İdeal Kültür Yay.
- Kuntman, D. (2009). *Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları*. (Der.). Metin Özata. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Marancı, C. (2009). *Sarıkamış ve 91. Alay*. İstanbul: Alioğlu Yay.
- Öğün, T. (2016). Sarıkamış Harekâtı. *TDİA*, Ek-2, 47-479.
- Koçak, Z. (2019). *Manastır'da Hukuk ve Adalet Uygulamaları (1700-1730)*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Komisyon. (2014). *Sarıkamış Destanı*. İstanbul: Kâğıthane Belediyesi Yayınları.
- Özer, S. (2016). I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nde Tifüs (Lekeli Humma) Salgını. *Belleten C. LXXX, S. 287, 219-260*.
- Özlü, Z. (2017). Osmanlı Devleti'nde Difteri Hastalığı ve Koruyucu Sağlık Hizmetlerine Dair Bulgular (19. Yüzyıl Sonları ve 20. Yüzyıl Başlarında). *Belleten C. LXXXI, S. 291, 419-480*.
- Özlü, Z., & Tiryaki, K. (2019). Osmanlıda Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular. *Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi*. (Ed.). Tural Mehmetoğlu, Zhuldyz Sakhi, C. II, Gaziantep, 1169-1182.
- Sanders, L. (1999). *Türkiye'de Beş Yıl. C. 1*. İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Yayınları.
- Sivri, P. M. (2016). *Manastır'dan Erzurum'a Hafız Hakkı Paşa (1879-1915)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sönmez, B., & Yıldız, R. (2018). *Ateşe Dönen Dünya: Sarıkamış*. 6. Baskı. İstanbul: İkarus Yay.

Tekir, S. (2016). Sarıkamış Harekâtı Sonrası Türk Ordusunda Görülen Salgın Hastalıklar ve Yaşanan Kayıplar. Kars: *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Ek Sayı 1*, 267-287.

Tekir, S. (2021). *Beyaz Harp, Kafkas Cephesi-Sarıkamış Harekâtı, Teşkilat-ı Mahsusa Operasyonları*. İstanbul: Kronik Kitap.

Tokad, M. Fuad. (2010). *Kibrit Kutusundaki Sarıkamış ve Sibiryâ Günlükleri (1915-1918)*. (Yay. Haz.). Jack Snovden. İstanbul: Timaş Yay.

Sarıköse S. T. (2021). *XIX. Yüzyılda Çukurova'da Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*. İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Şimşek K. (2020). Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 38*, 163-176.

Yaşayanlar, İ. (2017). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*. (Ed.). Burcu Kurt-İsmail Yaşayanlar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yılmaz, Ö. (2017). Veba, Kolera ve Salgınlar: Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895). *Mavi Atlas 5(1)*, 172-200.

İnternet kaynağı

www.earsiv.sehir.edu.tr

EKLER

Hafız İsmail Hakkı Paşa, Hasankale'de atış talimini izlerken, 16 Kânunusani 1330 (29 Ocak 1915), Erişim Adresi: www.earsiv.sehir.edu.tr [Damat Hafız Hakkı Paşa'ya ait fotoğraf]

Karskapı Şehitliği'nin genel görünüşü (19.10.2019, foto. Uğur Sağıroğlu)

Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın mezarı (19.10.2019, foto. Uğur Sağıroğlu)

Sayfa | 166

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Birinci Dünya Savaşı sadece Osmanlı Devleti için değil dünyanın birçok devleti için de yıkıcı etkileri olmuş büyük bir hadisedir. Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden olan Kafkas Cephesi'ndeki savaşlar hem de Ruslar için farklı bir yere sahiptir. Kafkas Cephesi'nin en önemli mücadelesi şüphesiz ki Sarıkamış Savaşı'dır. Yaklaşık kırk yıl boyunca Rus egemenliği altında bulunan Osmanlı Devleti topraklarını yeniden vatan toprağı yapmak isteyen dönemin Türk yetkilileri bunun için çılgın planlar yapmıştır. Türk askerinin teçhizat, kıyafet, silah yönünden eksikliğinin yanında arazinin engebeli oluşu ve kış aylarını en soğuk günlerindeki savaş harekâtı elbette çılgınlık olarak kabul edilmektedir. Türk Ordusunun başında hem genelkurmayı hem de başkumandan vekili Enver Paşa vardır. Enver Paşa'nın idealistliği, cesurluğu yeri geldiğinde hata yapmasına sebep olmuştur. Sarıkamış Savaşı konusunda kendisi başka bir vakit yapılması konusunda ikaz edilmişse de kimseyi dinlememiştir. Bu savaşın önemli isimlerinden birisi de Hafız İsmail Hakkı Paşa'dır. Erzurum Valisi olan Hasan Tahsin Bey ise diğer aktörlerdendir. İttihat ve Terakki'nin önemli isimlerinin savaşın içinde bulunduğu günlerde düşmandan daha çok iklimle ve hastalıklarla mücadele edilmiştir. Tifüs bu hastalıkların başında gelmektedir. Tifüs yalnızca 1914 yılının son günleri ile 1915 yılının ilk günleri arasındaki bir hadise değildir. Tarih boyunca pek çok ordunun başına bela bir hastalıktır. Kafkas Cephesi'nde Türkler ve Ruslar tifüsten ziyadesiyle etkilenmiştir. Türkler hem asker hem de sivil halk olarak tifüs hastalığı ile Ruslara göre çok daha yakından tanışmıştır. Tifüsten ölenlerin sayısı konusunda tam bir sayı konusunda ittifak edilmesi zor olsa da dönemin Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in çektiği telgraflardaki rakamlar korkunç boyuttadır. Az önce de izah edilmeye çalışıldığı gibi dünyanın gördüğü en büyük ve yıkıcı savaşlardan birisi olduğu konusunda kimsenin itiraz etmediği Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında, Kafkas Cephesi'nde yalnızca iki farklı ordunun askerleri çarpışmamıştır. Yalnızca birbirine düşman olan askerler yüzünden ölümler olmamıştır. Silahlar yüzünden ölümler olduğu kadar soğuktan donarak ya da tifüs başta olmak üzere çeşitli hastalıklar yüzünden ölenler de çok fazladır. Hemen belirtilmelidir ki Birinci Dünya Savaşı'na neden ve nasıl girdiği halen tartışılan Osmanlı Devleti'nin askerlerinin hastalıktan ölümleri yalnızca Kafkas Cephesi'nde değildir. Osmanlı Devleti'nin savaştığı diğer cephelerde de binlerce asker hastalıklar yüzünden hayatını kaybetmiştir. Fakat Kafkas Cephesi'ndeki durum diğer cephelerden oldukça farklıdır. Kafkas Cephesi'nde Ruslardan daha soğuk ve tifüsle mücadele etmek zorunda kalan Türklerin yaşadığı zorluklar hakkında bilgi kaynaklarından birisi de Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın günlükleridir. Kafkas Cephesi'nde, özellikle tifüs hastalığının salgın halinde orduyu kırıp-geçirmesinin daha iyi anlaşılması için Sarıkamış Savaşı'nın üst düzey komutanlarından olan Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın şahitlikleri oldukça önemlidir. Kafkas Cephesi'nin en önemli çarpışması olan Sarıkamış Savaşı'nın devam ettiği günlerde ve hemen akabinde görülen tifüs belasından dolayı sadece askerler değil halktan da çok fazla insan hayatını kaybetmiştir. Hasta askerlerin iyileşmesi için kısıtlı ve zor şartlar altında tifüs başta olmak üzere çeşitli hastalıklarla mücadele eden birçok doktor da tifüs yüzünden hayatını kaybetmiştir. Hastalığın (tifüs) Türk Ordusu içindeki yayılışına dair Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın günlükleri ve Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey'in verdiği bilgiler birçok ayrıntı öğrenilmesini sağlamaktadır. Hafız İsmail Hakkı Paşa'nın Erzurum'da geçirdiği 73 gün (3 Aralık 1914-13 Şubat 1915) hakkında bilgi kaynağı olan günlüklerde aynı zamanda günümüz askerleri için de önemli bilgiler vardır. Hafız İsmail Hakkı Paşa, Erzurum'a 3 Aralık 1914 tarihinde geldiği güne kadar bir ay boyunca banyo yapamamıştır. Yıkanamamak, yeterli gıda alamamak askerinin mecalsiz kalmasına sebep olmuştur. Üst düzey komutanların bile bu durumda olduğu ordunun başarılı olamayacağı aşikardır. Kafkas Cephesindeki askerlerin hali perişandır. Düşman askerleriyle çarpışmayı bekleyen Türk askerlerinin yoklukla, hastalıkla mücadelesinde uzun süre hamam yüzü ve temiz elbise göremeyişi de hastalıkların artmasına neden olmuştur. Temizlik ve hijyen imkânlarının darlığı hatta yokluğunun yanında hastanelerin yetersizliği ile doktor ve ilaç eksikliği yüzünden hastalığın daha çok kişiye bulaştığı Erzurum Valisi Hasan Tahsin Bey başta olmak üzere yöneticiler tarafından bilinen ama engel olunamayan konuların başında gelmiştir. 1914 sonları ile 1915 yılının ilk aylarında (Kasım ayından Mart ayına kadar) geçen dört ay gibi kısa bir sürede Erzurum, Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır ve Ağrı illerini kapsayan geniş bir çatışma bölgesi Kafkas Cephesi sınırlarındaydı. Türkler ve Ruslar arasındaki savaşlar

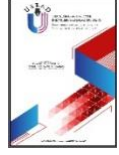
sürerken az önce bahsi geçen yerler birçok kez el değiştirmiştir. Buralarda yaşayan sivil halkın yerinden oynaması da hastalığın artmasına sebep olmuştur. Tifüsün yayılması hem hızlı hem de öldürücü etkisi korkutucu seviyede olmuştur. 12 Şubat 1915'te vefat eden Hafız İsmail Hakkı Paşa haricinde komutanlar, hastalığa çare bulmaya çalışan doktorlar bile tifüsten ölmüştür.

EXTENDED ABSTRACT: The First World War was a great event that had devastating effects not only for the Ottoman Empire but also for many states of the world. The battles in the Caucasus Front, one of the most important fronts of the First World War, have a different place for both Turks and Russians. The most important battle of the Caucasian Front is undoubtedly the Battle of Sarıkamış. The Turkish authorities of the period, who wanted to make the lands of the Ottoman Empire, which had been under Russian rule for nearly forty years, a homeland again, made crazy plans for this. In addition to the lack of equipment, clothing and weapons of the Turkish soldiers, the rugged terrain and the war operation in the coldest days of the winter months are of course considered insane. At the head of the Turkish Army is Enver Pasha, both the general staff and the deputy commander-in-chief. Enver Pasha's idealism and bravery caused him to make mistakes when appropriate. Although he was warned about the Sarıkamış War to be held at another time, he did not listen to anyone. One of the important names of this war is Hafız İsmail Hakkı Pasha. Hasan Tahsin Bey, who is the Governor of Erzurum, is one of the other actors. In the days when the important names of the Union and Progress were in the war, they struggled more with the climate and diseases than the enemy. Typhus is one of these diseases. Typhus is not just an event between the last days of 1914 and the first days of 1915. It is a disease that has plagued many armies throughout history. Turks and Russians in the Caucasian Front were greatly affected by typhus. Turks, both as soldiers and as civilians, were more closely acquainted with typhus disease than Russians. Although it is difficult to agree on an exact number on the number of those who died from typhus, the numbers in the telegrams sent by Hasan Tahsin Bey, the Governor of Erzurum at the time, are appalling. As it has just been tried to be explained, in the first months of the First World War, when no one objected that it was one of the largest and most destructive wars the world has ever seen, only the soldiers of two different armies did not fight in the Caucasus Front. There were no deaths only because of the soldiers who were hostile to each other. As well as deaths due to guns, there are also many deaths due to frostbite or various diseases, especially typhus. It should be noted right away that the deaths of the soldiers of the Ottoman Empire, which is still debated why and how it entered the First World War, are not only in the Caucasian Front. Thousands of soldiers died due to diseases in other fronts where the Ottoman Empire fought. But the situation in the Caucasian Front is quite different from other fronts. One of the sources of information about the difficulties experienced by the Turks, who were colder than the Russians in the Caucasus Front and had to struggle with typhus, is the diaries of Hafız İsmail Hakkı Pasha. The testimonies of Hafız İsmail Hakkı Pasha, one of the senior commanders of the Battle of Sarıkamış, are very important in order to better understand the typhus disease in the Caucasus Front, especially in the epidemic. In the days when the Sarıkamış War, which was the most important battle of the Caucasian Front, continued and immediately afterwards, not only the soldiers but also many people from the people lost their lives due to the typhus scourge. Many doctors who struggled with various diseases, especially typhus, under limited and difficult conditions for the recovery of sick soldiers, died due to typhus. The diaries of Hafız İsmail Hakkı Pasha and the information given by Hasan Tahsin Bey, the Governor of Erzurum, about the spread of the disease (typhus) in the Turkish Army provide many details to be learned. The diaries, which are a source of information about the 73 days that Hafız İsmail Hakkı Pasha spent in Erzurum (3 December 1914-13 February 1915), also contain important information for today's soldiers. Hafız İsmail Hakkı Pasha could not take a bath for a month until he arrived in Erzurum on 3 December 1914. Not being able to wash and get enough food caused the soldier to become weak. It is obvious that the army, in which even the senior commanders are in this situation, will not be successful. The condition of the soldiers on the Caucasian Front is devastated. The fact that the Turkish

soldiers, who were waiting to fight with the enemy soldiers, could not see the bath face and clean clothes for a long time in the fight against the disease, caused an increase in the diseases. It was one of the issues that were known but not prevented by the administrators, especially Erzurum Governor Hasan Tahsin Bey, where the disease was transmitted to more people due to the narrowness and even absence of cleaning and hygiene facilities, the inadequacy of hospitals and the lack of doctors and medicines. In a short period of four months between the end of 1914 and the first months of 1915 (from November to March), a large conflict zone covering the provinces of Erzurum, Artvin, Ardahan, Kars, Iğdır and Ağrı was within the borders of the Caucasus Front. While the wars between the Turks and the Russians continued, the places just mentioned changed hands many times. The displacement of the civilian population living in these areas has also led to an increase in the disease. The spread of typhus has been both rapid and lethal. Except for Hafız İsmail Hakkı Pasha, who died on February 12, 1915, the commanders and even the doctors who tried to find a cure for the disease died of typhus.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Aralık 2021, December 2021
e issn: 2687-2641

DİASPORADA KAFKAS KİMLİĞİ VE AİDİYET HİSSİ ÜZERİNE BİR DERLEME ÇALIŞMASI

A REVIEW ON THE CAUSASIAN IDENTITY AND SENSE OF BELONGING IN THE
DIASPORA

Şevval UÇAR

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Psikoloji,
İstanbul/Türkiye.

Master Student, Istanbul Aydın University, Psychology,
Istanbul/Turkey.

sevvalucar@stu.aydin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8880-2600

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1064070

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 28.01.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 15.03.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Uçar, Ş. (2022). Diasporada
Kafkas Kimliği ve Aidiyet Hissi Üzerine Bir Derleme Çalışması.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8), 170-184.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Göç, sürgün gibi insan yaşamındaki önemli değişimler kimliğin tanımlanmasını belirleyen faktörlerdir. Göç ederken bireyler kimliklerini beraberinde götürmektedir ancak yeni çevreleriyle kültürel etkileşimleri bireylerin kimlik tanımlamasını farklılaştırmaktadır. Bireyin kimlik tanımlamasındaki farklılaşma zaman içinde aidiyet duygusunda değişimlere yol açmaktadır. Kafkasyalılar için yeni kimlik oluşumu 1864 sürgünüyle meydana gelmiştir. Kafkasyalılar 1864 Sürgünü'nden önceki yüzyıllar boyunca Kafkas Dağları'nın eteklerinde kendilerine ait topraklarda yaşamışlardır. Böylece sürgün edilen Kafkasyalılar için yeni bir kimlik oluşmuştur: Diasporik kimlik. Halk bir yandan etnik kimliğiyle kendini tanımlarken öte yandan yaşadığı coğrafyalarla etkileşimleri sonucu yeni kimlik tanımlamaları yapmıştır. Mevcut makalede diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik algısı ve yaşadıkları topluma aidiyet hislerine ilişkin literatür taraması yapılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalılar ile farklı diasporalarda yaşayan Kafkasyalıların kimlik algıları ve aidiyet hislerinin incelendiği araştırmalar gözden geçirilerek literatür taraması yapılmıştır. Mevcut çalışmalarda ayrıca diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik tanımlamasında etnik kimlik veya diasporik kimlik tanımlamalarından hangisinin öne çıktığı ve kimlik tanımlamalarında etkili olan faktörlerin hangileri olduğu da incelenmiştir. Alandaki çalışmaların çoğuna bakıldığında, Kafkasyalıların etnik kimlikleriyle kendilerini tanımladıkları ve kimliklerine olumlu anlamlar yükledikleri gözlenmektedir. Çalışmalardaki katılımcılar, çoğunlukla anavatan olarak Kafkasya'yı benimsemiş olsalar da diasporadaki yaşamlarından vazgeçemeyeceklerini ve uyum sağladıklarını aktarmışlardır. Sonuç olarak, diasporadaki Kafkasyalılar etnik kimlikleriyle kendilerini tanımlamış olsalar da yaşadıkları topraklara aidiyet hissettiklerini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Kimlik, Aidiyet, Kafkas, Diaspora, Sürgün

Abstract: There are various factors that affect identity identification. Important changes in human life such as immigration and exile are effective in identification. While migrating, individuals take their identities with them, but their cultural interactions with their new environment differentiate them in the identification of individuals. The differentiation in an individual's identity definition causes changes in the sense of belonging over time. The new identity formation for Caucasians occurred with the 1864 exile. For centuries before the 1864 Exile, Caucasians lived on their own lands at the foot of the Caucasus Mountains. A new identity was formed for the Caucasians who were exiled after 1864: the diasporic identity. On the one hand, people define themselves with their ethnic identity, on the other hand, they make new identity definitions as a result of their interactions with the geographies they live in. In this study, it is aimed to create a literature review about the identity perception of Caucasians living in the diaspora and their sense of belonging to the society they live in. A literature review has been made with key words. The literature on the identity perceptions and sense of belonging of the Caucasians living in the Turkish diaspora has been examined, the literature on the Caucasians living in different diasporas was also included. It examines whether ethnic identity or diasporic identity definitions come to the fore in the identity definition of Caucasians living in the diaspora and the factors that affect their identity definitions. In most of the studies in the literature, it is stated that Caucasians define themselves with their ethnic identity and attribute positive meanings to their identities. The participants in the studies in the literature report that although they see the Caucasus as their homeland, they cannot give up their lives in the diaspora and they adapt. Although Caucasians living in the diaspora define themselves with their ethnic identities, they feel a sense of belonging to the land they live in.

Key Words: Identity, Belonging, Caucasian, Diaspora, Exile

GİRİş

Tarih boyunca insanlar çeşitli sebeplerle yaşadıkları yerlerden göç etmişlerdir. İnsanların kendi kararlarıyla veya buna zorlanmaları sonucu yer değiştirmesi sonucunda farkında olarak veya kendi istekleri dışında toplumsal yapılarında bazı değişimler meydana gelmiştir (Çağırkan, 2016). Göç eden

toplumların yaşadıkları değişimin yanı sıra gittikleri toplumlara kendi dillerini, kùltürlerini, yaşam tarzlarını beraberlerinde götürmeleriyle yerleştikleri toplumlarda da değişimlere neden olmuşlardır. Göç etmeden önce belli kimlik tanımları olan insanların göç sonrası yeni çevreleri ile yaşadıkları etkileşimler sonucunda kimlik tanımları değişmektedir. Göç eden insanlar kimliklerini, kim olduklarını ve nereye ait olduklarını sorgulamaya başlamaktadır (Ilgın ve Hasanođlu, 2006). Göç eden ya da etmek zorunda kalan insanların kimlik tanımlamalarının farklılaşmasına yaşadıkları bu sorgulama sebep olmaktadır. Kimlik oluşumunda farklı grupların göç yaşantıları yahut adaptasyon süreçlerine bağlı olarak kimliklerinde değişim yaşanmaktadır (Hattaođlu ve Yakusko, 2014).

Psikoloji bilimi ve sosyoloji, tarih, antropoloji gibi birçok disiplinin farklı perspektiflerden değerlendirdiği kimlik ve kimlik oluşumunda birçok farklı etken bulunmaktadır. Psikoloji bilimi kimliği daha çok bireysel kimlik, sosyal kimlik olarak incelemektedir. Sosyal kimlik; cinsiyet, din, etnik köken gibi çeşitli sosyal kategorizasyonlar ile özdeşleşme gibi konuları kapsamaktadır. Sosyal kimlik üzerinde de etkili olan etnik kimlik benzer değer yargıları, sosyal inançlar ve normlar ile ilişkilidir (Çağırkan, 2016). Göç ederken bireyler kimliklerini de beraberinde götürmektedir ancak yeni çevreleriyle kurdukları kùltürel etkileşim bireylerin kimlik tanımlamasında farklılıklar oluşurmaktadır. Bireyin kimlik tanımlamasındaki farklılaşma zaman içinde aidiyet duygusunda da değişimlere ve sorunlara yol açmaktadır. Yeni çevreleri ile kùltürel etkileşime giren göç eden insanlarda ele alınması gereken bir aidiyet sorunu oluşmaktadır (Ilgın ve Hasanođlu, 2006). Aidiyet sorununun giderilmesi ya da bu duygunun geliştirilebilmesi için birey-çevre uyumunun sağlanması gerekmektedir. Ortak değerler çerçevesinde toplanan bireyler, ortak amaçlara, önceliklere ve gereksinimlere sahip olduklarını anlamaları üzerine birbirlerine daha fazla destek verebilmek ve o desteği alabilmek umuduyla aidiyet duygularını pekiştirirler. Aidiyet duygusunun gelişimi bireylerin kimliklerinde yaşanan değişimleri de etkilemektedir.

Tarih boyunca birçok toplum göç etmek durumunda kalmış hatta kendilerine ait topraklardan sürgün edilmiştir. Bu sürgünler ile birçok insan kimi zaman yerleştikleri yeni toplumlarda aidiyet sorunları yaşasalar da yeni kimlikler oluşturmuşlardır. Sürgüne maruz kalan toplumlardan biri de Kafkasyalılar olmuştur. 1864 Sürgünü'nden önceki yüzyıllar boyunca Kafkas Dağları'nın eteklerinde kendilerine ait topraklarda yaşayan Kafkasyalılar büyük sürgünde yüzbinlerce kayıp yaşamış, Kafkas toplumunun büyük bir bölümü farklı coğrafyalara dağılmıştır. Böylece Kafkasyalılar için yeni bir kimlik oluşmuştur: Diasporik kimlik. Sürgün sonrasında Kafkasyalılar yaşamlarını dünyanın çeşitli yerlerindeki diasporalarda sürdürmeye devam etmek zorunda bırakılmışlardır. Halk bir yandan etnik kimliğiyle kendini tanımlarken öte yandan da yaşadığı coğrafyalarla etkileşimleri sonucu yeni kimlik tanımlamaları yapmıştır. Bu tanımlamalar içerisinde hangi kimliği ne kadar benimsedikleri, nereye ait hissettikleri çeşitli faktörlerin de etkisiyle değerlebilmektedir.

Mevcut çalışmada, tarama modeline dayalı nitel bir araştırma deseni kullanılmıştır ve diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik algısı ve yaşadıkları topluma aidiyet hislerine ilişkin bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Anahtar kelimeler ile sistematik literatür taraması yapılarak tez çalışmalarına ve hakemli dergi makalelerine yer verilmiştir. Lisansüstü tezler, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) "Ulusal Tez Merkezi" adlı internet veri tabanından taranarak incelenmiştir. Hakemli dergi makaleleri taranırken Google Akademik ve DergiPark veri tabanları taranmıştır. Ulaşılan tezler ve makaleler doküman incelemesi tekniği kullanılarak incelenmiştir.

Çalışmada, diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik tanımlamasında etnik kimlik ya da diasporik kimlik tanımlamalarından hangisinin öne çıktığı incelenmiştir. Bunun yanı sıra kimlik tanımlamalarında etkili olan faktörler, Kafkasyalıların yaşadıkları topluma yahut sürgün edildikleri topraklara aidiyet hisleri ele alınmıştır. Öncelikle Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalıların kimlik algıları ve aidiyet hislerine ilişkin alan yazını incelenmiş olsa da farklı diasporalarda yaşayan Kafkasyalılar ile ilgili literatüre de yer verilmiştir. Literatürden elde edilen bilgiler geçmiş yıllardan günümüze değin diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik tanımlamaları ve aidiyet hissi ile ilgili çalışmalardaki farklılıkları da ortaya koymaktadır.

Diasporada Kafkas kimliği ve aidiyet hissine dair literatür incelendiğinde Türkiye'de yapılan çalışmalarda Kafkasyalılar için ağırlıklı olarak Çerkes tanımlaması yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmada yer verilen makale ve tezlerde Çerkes ifadesi Kafkasyalıların tümünü kapsamaktadır. Dadak'a göre Kafkasya'daki Çerkes tanımı, etnik kimliklerin çeşitliliği sebebiyle, Türkiye'deki Çerkes tanımıyla farklılık göstermektedir. Türkiye'de farklı Kafkas etnik grupları Çerkes ismi altında toplanmıştır. Ancak Çerkesler kendi aralarında etnik köklerini ve bağlı oldukları soyu belirtmek amacıyla bu ayrımları belirtmektedirler (Dadak, 2018).

İlgili Çalışmalar

Meşe (1991) tarafından gerçekleştirilen ve sosyo-kültürel gruplarda kültürel kimlik olgusunun incelediğinde bir çalışmada üç farklı Çerkes köyünden 18-50 yaş aralığında toplam 100 katılımcı ile çalışılmış olup Zavalloni'nin Sosyal Kimlik Envanteri'nden hareketle geliştirilen üç aşamalı bir envanter veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

İlgili çalışmada katılımcıların kendi kimliklerine dair "biz" tanımlaması ve farklı kimliklere yönelik "onlar" tanımlaması hakkındaki görüşleri neticesinde kendilerine uygun ve olumlu ifadeleri olduğu ve kendilerini diğer gruplarla kıyasladıklarında olumlu değerlendirdikleri görülmüştür. Araştırmada katılımcıların etnik kimliklerini sosyal kategorizasyon önemli bir yönü olarak gördükleri belirtilmektedir. Katılımcılar kendilerini tanımlarken gelenek ve göreneklerine bağlı, saygılı ve yardımsever ve birbirine bağlı gibi özellikler ile nitelendirirken geleneksel homojen bir topluluk imajı vermişlerdir. Dini kimliklerini olumlu özelliklerle tanımlayan katılımcılar dinine bağlı olmayı önemsediklerini belirtmişlerdir. Aile durumu, etnik grup, din grubu, yaş ve cinsiyet grubu açısından

değerlendirme yapılmış ve katılımcıların bu kimliklerinin kendine uyarlık ve değer atıfı boyutlarının katılımcıların tüm kimlik tanımları açasından uygun ve olumlu görüldüğü saptanmıştır.

Ganich'in (2003) Ürdün Çerkes Diasporasını incelediği çalışmada ise katılımcıların büyük bir bölümü kendini hem Kafkasyalı hem de Ürdünlü olarak tanımlamıştır. Katılımcıların bir kısmı kendini sadece Kafkasyalı olarak nitelendirse de katılımcıların bir kısmı kendini Ürdünlü olarak tanımladığını belirtmiştir. Çalışmada bu durumun nedeni olarak Ürdün toplumuna entegrasyon; devletin ulusal politikası ve yaşadıkları toplumdan kendilerinin ve sonraki kuşakların dışlanması endişesiyle bilinçli bir seçim olduğu aktarılmıştır.

Katılımcıların çoğu Çerkes olmayı dürüstlük, cesaret, kendine ve insanlara saygı gibi olumlu niteliklerinin olması şeklinde ifade edilmiştir. Katılımcıların çoğu ilk olarak Müslüman kimliklerinin, sonra Çerkes kimliklerinin önde geldiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların dini inanışları ile gelenek ve göreneklerinin uygun olup olmadığı da incelenmiş ve katılımcıların %45,4'ü geleneklerinin inanışlarına uygun olduğunu aktarmıştır. Katılımcılar kültürün ve dilin yok olmasına engel olunması gerektiği konusunda hemfikirdir. Çalışmada isim seçimi etnik bilincin göstergeleri arasında ele alınmış ve katılımcıların %45,4'ü çocuklarına Çerkes ismi koyduğunu, %21,3'ü Müslüman-Arap isimlerini, %30,5 her ikisini de verdiğini belirtmiştir. Çalışma bu durumu yaş faktörüyle birlikte değerlendirmiştir. Önceleri Arap isimleri verilmesi tercih edilirken (40 yaş ve üzeri) bu konuda zamanla değişim olduğu belirtilmiştir. Çalışmada bu durum Çerkeslerin dolaylı olarak kendilerini yaşadıkları toplumdan ayrı tutma ve ulusal aidiyetlerini vurgulama çabası olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmaya katılanların %36,1 Kafkas değerlerine bağlı olduğunu belirtirken katılımcıların %24,07'si Arap ve Kafkas değerlerine bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Çalışmada genç kuşakta anadil bilgisi günlük dille sınırlı olduğu ve dilin kaybolmasına neden olabilecek bu durumun topluluğun yaşlı kuşağını endişelendirdiği belirtilmiştir. Ürdün'de yer alan dernek ve vakıfların anadil, kültürün devamı gibi konularda etkisinin büyük olduğu ifade edilmiştir.

Araştırmada anavatana geri dönüşün eskisi kadar keskin bir konu olmadığı ve katılımcıların çoğunun geleceklerini Ürdün'de gördüğu, Ürdün'ü yaşamları ve kariyerleri için en uygun yer kabul ettikleri belirtilmektedir. Kafkasya'da yaşanan istikrarsızlıkların vatanlarına dönmeye karşı olmayanları dahi korkuttuğu ifade edilmiştir. Kafkasya'nın katılımcılar için şiirsel hatıraların nesnesi, ziyaret edilmesi gereken fakat diğer yandan yaşaması zor bir yer olarak görüldüğu belirtilmektedir. Çalışmada Ürdün'deki Çerkes toplumunun etkinliğinin aktif eyleme geçmekten pasif manevi destek göstermeye kadar farklılaştığı ve küçük bir grup haricinde, Kafkasya'da olan olaylardan ziyade kendi sorunlarıyla ilgilendikleri vurgulanmaktadır. Bu durum Ürdün diasporasındaki Kafkasyalıların önlerindeki gerçek bir asimilasyon tehdidi olarak değerlendirilmektedir.

Doğanay'ın (2015) Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalıların bu ülkede yaptıkları anma programlarında ve çeşitli etkinliklerde gözlem yapılarak bireysel

hafızanın toplumsal hafızaya dönümünü incelediği çalışmada Çerkeslerin, kültürel anlamda yok olmamak, çok kültürlü vatandaşlığın olması ve kamusal alanda görünür olmak için hatırlama üzerine kurulu birtakım stratejiler geliştirdikleri belirtilmiştir.

Söz konusu çalışmada sürgünün, anıt mezarlar ve anma törenleri gibi hatırlama figürleri sayesinde anımsanıp unutulmamasının resmi tarihe karşı bir direnişin işareti olduğu vurgulanmıştır. Hafızanın canlı tutulmasını sağlayan mekânlar yaratılarak ya da keşfedilerek geçmiş bir olayın hatırlanmaya çalışıldığı ve bunun direniş ve özgürleşmede bir araç olduğu belirtilirken Kefken sahilinde ve anıt mezar etrafında, sürgünde ölenleri yad etmek için yapılan törenlerle anıların aktarımının sağlanması gelecekte de var olabilmenin önünü açtığı aktarılmıştır. Azınlıkların geçmişe referans vererek tanınma ve kültürel haklar talep etmelerinin onların isteklerine meşru bir zemin sunduğu ifade edilmektedir.

Çerkesler kendilerini bir kurban olarak göstermekte ve bu eylemler ile geçmişteki konumlarına meşru bir dönüş oluşturmaktadır (Bilgin, 2007: 237). Nitekim Türkiye’de azınlık olma veya Rusya’nın Çerkes Sürgünü’nü kabul etmesi ve Kafkasya’da Çerkeslere ait devletlerin kurulmasını desteklemesi taleplerinin referans kaynağını sosyal travmaya dönüşmüş ortak acıları oluşturmaktadır.

Doğanay’ın (2015) bu çalışmasında Çerkes Sürgünü’ne dair anılarının hatırlanmasının Çerkesleri özgürleştirdiği belirtilmiştir. Hatırlama, Çerkes aktörler için bir direniş biçimi şeklinde açıklanmaktadır. Söz konusu aktörleri direnmeye iten etmenlerden birinin, anılarda yaratılan Kafkasya’nın kaybedilmesinden duyulan hayal kırıklığı olduğu belirtilmiştir. Çalışma, Çerkes kimliğinin hatırlama edimi üzerine yeniden inşa edildiğini ve sürgünün sembolik tarihi olarak 21 Mayıs 1864’ün ve hafıza mekânı olarak Kuzey Kafkasya’nın Çerkes kimliğinin önemli bileşenlerini oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Demir ve Bolat (2017) tarafından Aydın ilinde üç Çerkes köyünden 30 katılımcı ile görüşme yaptığı çalışmada katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş olup katılımcılarla nitel araştırma bağlamında gözlem ve görüşme yapılmıştır. Araştırmaya katılanların büyük çoğunluğu kendilerini başkalarına karşı tanımlarken “Çerkes” kimliğini kullandıkları belirtmiştir. Üç bölgede eşit sayıda katılımcının bu soruya verdikleri cevaplar aynı doğrultuda olduğu görülmüştür. Bu cevaplar doğrultusunda çalışmada Çerkeslerin kimlik konusundaki algılarının zaman ve mekan bağlamında büyük değişimler göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Çerkesler için diasporik kimlik tanımlamasının geçerli olup olmadığının incelendiği araştırmada yapılan görüşmeler neticesinde Çerkes göçmenlerin ekseriyetinin anavatan olarak Türkiye’yi gördükleri, kendilerini yaşadıkları yere ve Türkiye’ye ait hissettikleri belirtilmiştir. Katılımcılar 1864 Kafkas sürgünü ve göç süreciyle ilgili hikayelerden bahsetmekte olup sürgünden bahsederken birçok kayıp verdiklerini, Rus baskısından kaçarak Anadolu’ya geldiklerini vurgulamışlardır.

Araştırma için seçilen bölgelerde farklı etnik gruplar bir arada yaşamaktadır. Kültürel mirasın devamlılığı ile etnik kimliğin korunması adına bu durumun önem arz ettiği vurgulanmaktadır. Araştırmada kültürel özelliklerin, gelenek-göreneklerin devamlılığında bireylerin davranış pratikleri sorgulama alanlarından biri olmuştur. Bu noktada katılımcıların bir kısmı gelenek-göreneklerin devamı konusunda zorlandıklarını aktarıırken bir kısım katılımcı da kültürel öğelerin daha çok aile içinde ve soydaşlarının yanında devam ettiğini ifade etmiştir.

Anılan bu araştırmada katılımcıların cevapları yaş dağılımlarına göre de incelenmiştir. 40 yaş ve üzerindeki bireyler genç kuşakta gelenek-göreneklerin devamlılığı için eski duyarlılığın gösterilmediği vurgulanmıştır. Katılımcılara göre bir arada yaşamak kültürün sürdürülebilmesi için gereklidir. Katılımcılar şu an yaşadıkları yeri değiştirmeyi düşünmediklerini ve Çerkeslerle bir arada yaşamının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Örf ve adetler hususunda özellikle kurallara (Xabze) uyulmadaki duyarlılıklarının ve saygı hususundaki hassasiyetlerinin devam ettiğini belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan Çerkeslerin eş seçimleri konusunda evlenecekleri kişinin Çerkes olmalarına özen gösterdikleri gözlenmiştir. Ancak farklı etnik gruplar ile bir arada yaşamaya başlanması ve Çerkesler arasında akraba evliliklerinin doğru bulunmaması gibi sebeplerle çocuklarının eş seçiminde özgür olduklarını, mutlaka Çerkes biriyle evlenme gereklilikleri olmadığını dile getirmişlerdir. Gençler eş seçimi ile ilişkili soruları genelde "Eşimin Çerkes olması şart değil" şeklinde cevaplamışlardır. Farklı etnik gruplarla bir arada yaşanması ile Çerkesler ve diğer etnik gruplar arasında evliliklerin sıkça yaşanmaktadır.

Araştırmada kimliğin önemli belirleyicilerinden biri olarak ele alınan dil konusunda 40 yaş ve üzeri bireylerin çoğunun kendi dilini konuşurken 12-30 yaş arasındaki bireylerin neredeyse tümü Kafkas dillerini bilmemekte ve konuşmamaktadırlar. Bu anlamda Çerkesler anadil olarak Türkçeyi kabul ettiklerini ifade etmektedirler. Araştırma bölgelerinde yaşayan Çerkesler kendilerini tanımlarken daha çok Çerkes kimliklerini kullansalar da gelenek-görenek, dil ve kültürel özelliklerin sürdürülmesi hususunda yaşadıkları yerlere uyum sağlayarak bazı değişimler yaşadıkları ifade edilmektedir.

İncelenen bir diğer çalışma ise Akdeniz Göker (2018) tarafından gerçekleştirilmiş, farklı derneklerden 40 katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu 30 yaş üstü bireylerdir. Katılımcılar kendilerini Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı şeklinde tanımlamaktadır. Tüm katılımcılar "çifte yurttaşlık" talep ettiklerini ifade etseler de 40 katılımcıdan yalnızca 5 katılımcı resmi olarak Adige Cumhuriyetleri'ne yurttaşlık başvurusunda bulunmuştur.

Katılımcıların hepsi kendilerini diasporanın bir parçası şeklinde tanımladıklarını ve bundan mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların bir kısmı, Müslüman olmanın Çerkesleri Türkiye'de imtiyaz tanıdığını ve belli açılardan ayrımcılığa maruz kalmaktan koruduğunu ifade etmiştir. Katılımcılar Türkiye diasporasında yaşarken kimi dönem Çerkes olmaktan dolayı ayrımcılığa uğradıklarını ve dışlandıklarını aktarmıştır. Buna rağmen beş katılımcı, eşit vatandaşlık anlamında bir sorun yaşamadıklarını, ayrımcı tavrın toplumun bazı

kesimlerince üretilen bir tepki olduğunu belirtmiştir. Yine de katılımcıların tümü anadilde eğitim ve radyo televizyon yayını ile ders kitaplarından ayrımcı ifadelerin ayıklanması hususlarında etkin bir mücadele gösterilmesi gerektiğini, kendilerini de bu mücadeleyi gösterecek kişiler olarak nitelendirdiklerini ifade etmişlerdir.

Anavatanın neresi olduğu sorusuna "Kafkasya" karşılığını verseler de üzerinde yaşadıkları topraklarda siyasallaşmış özneler olarak kendilerini tanımlamayı seçmişlerdir. Araştırmada edinilen bulgular kendilerini diasporanın bir parçası olarak gördükleri ve bunun sonucunda kimlik temelli derneklere katılım sağlayan Çerkeslerin daha çok "vatandaşlaştıklarını", yaşadıkları ülkenin sorunlarına daha duyarlı olduklarını göstermektedir. Katılımcıların çoğu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduklarını hangi bağlamda hatırladıkları ve deneyimledikleri sorulduğunda "derneklere tartışmalara dahil olurken", "seçimler için çalışırken", "oy kullanırken" gibi cevaplar vermiştir.

Türkiyeli Çerkesler, yer aldıkları dernekler aracılığıyla hem etnik kimliklerini canlı tutacak mekanizmaları geliştirmekte hem de yaşadıkları ülkenin gündemine dahil olabilmek için araçlarını keşfetmektedirler. Bir katılımcı yaşadıkları toprakların doğasını, kültürel mirasını korumanın her Çerkesin görevi olduğunu düşündüklerini, Kafkasya'nın bozulmamış yeşiline ancak böylelikle sadık kalabileceklerine inandıklarını söylemiştir.

Türkiye Çerkesleri diasporik referansla kendilerini tanımlarken anavatan tanımının yaşadıkları vatan algılarını zedelediği tam tersine kamusal tartışmalarda yer almanın kanallarını güçlendirdiği vatandaşlıkla ilişkilerine dair önemli bir sonuçtur. Araştırmaya katılanların verdikleri örnekler, derneklerin ve federasyonların etkinliklerinde etno/kültürel temelli sorunları aşan, içinde yaşadıkları coğrafyanın daha yapısal ve birlikte yaşama sorunlarına odaklanan tartışmaların tecrübe edildiğini göstermektedir.

Diasporik kimlik, etno/kültürel temelli bir aidiyeti temel alsada dahi yol açtığı ve imkân tanıdığı sosyalleşme; diasporik özneleri daha genel ve geniş boyutlu bir sosyalleşme ve siyasallaşma ile buluşturmakta ve bunun sonucunda daha fazla vatandaşlaştırmaktadır. "Anavatan neresidir?" sorusuna Kafkasya sonrası Türkiye topraklarına yerleşilen toprakların anavatan olduğu cevabı veren bir katılımcı olması dikkat çekicidir.

Bu konudaki başka bir çalışmada, Aksoy'un 2018 yılında yayımlanan Çerkes Sürgünü Hikayelerinde Kimliğin İnşası isimli araştırma makalesinde Tarihi Anılar ve Öyküler isimli kitaptan sürgün ana temalı 7 hikayenin tematik analizi yapılmaktadır. Çalışmada sürgün travmasının yenilgi ve çaresizlik, tabiat ve insan, Xabze-Çerkes gelenekleri ve Çerkes dili olmak üzere dört ana tema etrafında yansıtıldığı ortaya koyulmaktadır. Kapsama alınan hikayeler ile sınırlı kalan çalışmada Çerkes sürgününün bir kültürel travma olarak kolektif bellekte sürdürülme çabası değerlendirilmektedir. Çerkes diasporik kimliğinin kurucu unsuru sürgün travması olup tabiat tasvirleri, insan tasvirleri, töre, gelenekler ve ritüeller ile bezeli sürgün hikayelerinin tekrarı bu unsurun devamını sağlamaktadır.

Kültürel belleğin inşa edilmesi, sürdürülmesi ve nesiller arasında geçişi sağlaması aısından bu tekrar önemlidir.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde uluslaşma politikalarına bağlı olarak asimile olan Çerkesler aısından masallar, mitler ve hikayeler diasporik kimliği temsil etmede araç olarak kullanılmaktadır. Çalışmada nesilden nesile geçen hikayelerde sürgün travmasının kültürel ve dilsel unsurlar eşliğinde yaşatılmaya çalışılmasının diasporik kimliğin devamı için önemli bir yere sahip olduğu belirtilmektedir.

Dadak'ın 2018 yılında yayınlanan Sosyal Kimlik Kuramı Bağlamında Bireylerin Kimlik ve Aidiyet Tanımlamaları: Kocaeli Kafkas Kültür Derneği isimli tez çalışmasında 40 katılımcıdan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile veri toplanmıştır. Araştırmanın katılımcıları Kocaeli Kafkas Kültür Derneği'nde aktif varlık gösteren 20-65 yaş arası kişilerden kartopu örnekleme ile seçilmiştir. Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalılara sorulan "kendinizi nasıl tanımlarsınız ve kimliğinizi ne şekilde ifade edersiniz" sorusuna cevap verirken katılımcıların tümü Çerkes kimliğine yer vermiştir. Katılımcıların kimlik tanımlamaları Sosyal Kimlik Kuramı bağlamında değerlendirilen araştırmada Çerkes olmayı ve Çerkesliği nasıl tanımladıkları sorulmuştur. Araştırmada katılımcıların Çerkes kimliklerini olumlu gördüklerine ve kendilerini diğer etnik kimlikler ile kıyaslayarak daha iyi gördüklerine dair veriler ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar Türkiye diasporasında Çerkes olmayı toplumsal konumu iyi olan bir gruba dahil olmak olarak nitelendirmektedir. Diasporada yaşıyor olsalar da ülkeye uyum sağlamış, sevilen ve kabul gören bir noktada olduklarını ifade etmektedirler. Araştırmada kimliğin tanımlanmasında dil ve kültüre dair ögelere de yer verilmiştir. Katılımcıların hepsi ana dillerinin günümüzde unutulduğunu ifade etse de kültürel değerlerin, örf ve adetlerin uygulanmaya devam edildiğini nesilden nesile aktarıldığını belirtmişlerdir.

Araştırmada kimliklerin hayatlarını şekillendirirken önemli kararlarda etkisine dair soru sorulan katılımcılar kimliklerini merkeze almasalar dahi günlük hayatlarında kimliklerinin etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, kimliklerine dair bilinç ve aidiyette dernek üyesi olmalarının etkisini de vurgulamışlardır. Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalı katılımcılar bu ülkeye dair uyum sorunu yaşamadıklarını ve kendilerini Türkiye'nin bir parçası saydıklarını belirtmişlerdir.

Kantemur'un 2018 yılında hazırladığı Mekân ve Aidiyet İlişkisi Üzerinden Kimlik İnşası: Kayseri Çerkesleri Örneği isimli yüksek lisans tez çalışmasında mekâna dayalı aidiyet duygusunun Kayseri'deki Çerkes kimliğinin inşasında kullanılma biçimleri incelenmektedir. Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 25 katılımcı ile görüşülmüştür. Çalışmada diaspora olma, savaş sonucunda sürgün ile ana vatandan ayrılma belleğine sahip olma, başka ülkelerde ve kentlerde yayılma, ayrılma ve parçalanma ile mekâna bağlı olarak yeniden bütünleşme gibi temel faktörlerin Kayseri Çerkeslerinin kimlik oluşturma süreçlerinde etkili olduğu vurgulanmıştır. Katılımcılar Çerkes kimliğinin temel taşıyıcısı ve topluluk tarafından

önem verilen konuların başında dilin sürdürülebilirliğini sağlayarak hayatta kalma meselesi önemsemekte ve yeni nesillere aktarımı konusunda özen gösterilmektedir.

Çalışma, Çerkes kimliğinin kullanılmasında kamusal ve özel alan arasındaki ayrıma dikkat çekmektedir. Katılımcılar dış grupların onlara verdiği ismin Çerkes, kamusal alanlarda Türkiyeli ve Türk, diasporanın yaşadığı diğer şehirler arasında Kayserili ve Uzunyaylalı, kendi etnik kökenlerinden bireylerle olduklarında kendilerini Kabardey, Hatuqoy, Abhaz, Şapsığ gibi soy kategorileri ile tanımlayarak kimlik kurgusu yapmaktadırlar. Katılımcıların kimlik tanımlamalarındaki bu farklılaşma mekâna ve bağlama göre kimlik tanımlaması olup seyyar kimlik fikrine sahip olduklarını göstermektedir. Seyyar kimlik çoklu aidiyetler neticesinde oluşmaktadır. Çalışmada, Kayseri Çerkeslerinin, Kafkasya coğrafyasında meydana gelen gelişmelere duyarsız kalmamalarının yanı sıra Türkiye’de ve Uzunyayla’da meydana gelen sorunlarla da oldukça fazla ilgilendikleri vurgulanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mekânı kullanma, algılama, yaşama, dönüştürme gibi ögelerin katılımcıların kimliklerinin elzem bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Kayseri Çerkeslerinin kimlik tanımlaması yaparken köylü, gündelik yaşam mekânlarında kentli ve Xabze kültürünü diasporada yaşatmalarıyla Kafkasyalı olma özelliği sergilemeleri açısından ‘parçalı mekân aidiyetine’ sahip oldukları sonucuna ulaşılabilmektedir. Araştırmada Kayseri’de yaşayan Çerkes topluluğunun mekândaki görünürlüklerini artırma ve farklılıklarını ifade etmeleri varoluş kanıtı olarak belirlenmiştir.

Kayseri veya Uzunyayla’nın gelenek ve göreneklere bağlılığın en fazla hissedildiği yer olarak tanımlanması ile bölgedekilerin birtakım görev ve sorumluluklar yüklendiği ifade edilmektedir. Bu görevlerden en önemlisinin, mekân ve bellek anlamında diasporada Kafkasya’yı ve kültürlerini yaşatmak olduğu belirtilmektedir. “Küçük Kafkasya” olarak anılan bu bölgedekiler tarafından Türkiye’deki Çerkes kimliği bölgeselleştirilmiş ve Kayseri tipi Uzunyayla Çerkesliği modeli oluşmuştur. Ana vatan olarak tanımlama yapılan Kafkasya ile Uzunyayla bölgesi arasındaki benzerlikler topluluğun kendini tanımlamasında kent mekânını ikincil olarak görmesine sebep olmuştur. Ayrıca Kayseri’deki kozmopolitliğe, çok kültürlü ve çok uluslu yapıya rağmen nispeten daha izole kalan Uzunyayla’nın Çerkes kimliğinin taşıyıcılığını yaptığı söylenebilmektedir. Fakat toplum koruma kalkını inşa etse de kentleşme ile birlikte yerel Çerkes kültüründe birtakım değerleri değişmiştir. Bu değerlerin uygulanması mekâna bağlı olarak kısıtlanmış, tamamen ortadan kalkmış veya yaşanıla yere uyum sağlanmışır. Çalışma, olayları değerlendirmede xabze’nin kendine has kural ve kavramları ile hareket edilmesinde yaşlıların gençlere göre daha çok geleneğe tutunduğunu göstermiştir. Geleneksel Çerkes kültürü ile modern kent kültürü arasında yaşanan çatışma genç kuşaklarda kendini daha çok göstermektedir. Xabze’nin kurallarının uygulanması genç kuşak ile yaşlı kuşak arasındaki kopukluğun ilk izleridir. Bu çatışma neticesinde kent kültürü, geleneksel kültürden üst bir konuma geçmiş ve toplumsal yaşamı şekillendirmiştir.

Kültürel alandaki dönüşüm mekânın dönüşümünü ortaya çıkarmıştır. Zorunlu göç ile birlikte fiziksel olarak mekândan kopuş yaşansa da araştırma konusu edinilen Kayseri Çerkes topluluğunda belleğın ve kimliğın mekâna/alana/bölgeye aidiyetinin korunduğu gözlemlenmiştir. Buna göre topluluğın kullandığı mekânların Kafkasya bölgesine aidiyetin izlerini taşıyan fiziksel özelliklerinin yan sıra zihinsel süreçler açısından da uzantıları bulunmaktadır. Birçok kişi tarafından "ana vatan" olarak nitelendirilen Kafkasya bölgesine dönüş taleplerinin olması bu çalışmada dikkat çekici sonuçlardan olmaktadır. Çalışmaya katılan Kayseri Çerkesleri, dönüş talepleri ile diaspora yaşamlarına devam etmektedir.

Çalışmada kent ortamında Çerkes kimliğini daha görünür kılan en önemli unsurun Kafkas Derneğinin düzenlemiş olduğu faaliyetler olduğu vurgulanmıştır. Derneğın dil, gelenek, görenek, Çerkes yazar ve kitap tanıtımları, özel gün ve gecelerdeki kutlamalar gibi faaliyetler ile kültürel mekân işlevinin yan sıra Kafkasya ile bağlantı kurulmasına aracılık yapan, öğrencilerin Kafkasya'da eğitim almalarının yolunu açan, oradan gelen grupları karşılayıp Kayseri diasporası ile buluşturan, yani ulus ötesi mekâna giden yol konumunda olduğu ifade edilmektedir.

SONUÇ

Diasporada Kafkas kimliği ve aidiyet hissini incelediği bu çalışmada gözden geçirilen makaleler kronolojik sırayla ele alınmıştır. Yer verilen çalışmalardan yedisi Türkiye diasporasında, bir tanesi Ürdün diasporasında gerçekleştirilmiştir. Sosyal kimlik, diasporik kimlik, aidiyet, mekân aidiyeti, hikayelerle kimliğın aktarımı gibi temalardaki literatür incelenmiştir.

Mevcut çalışmada incelenen çalışmaların büyük çoğunluğunda Kafkasyalıların etnik kimlikleriyle kendilerini tanımladıkları, kimliklerine olumlu anlamlar yükledikleri görülmektedir. Gelenek, görenek ve değerlere bağlılık diasporada kültürün aktarımını sağlamada önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir. Etnik kimliklerine olumlu anlam yükleyen Kafkasyalılar değerlerine bağlı olduklarını ifade etseler de bunun daha çok aile ortamlarında ve diğerk Kafkasyalıların yanındayken devam ettiklerini belirtmişlerdir. Bu konuda dernek ve vakıfların yerinin önemli olduğu çalışmalarda ifade edilmiştir.

Kafkasyalıların farklı boylarında farklı dillerin konuşulması anadilin aktarımında önemli bir etken olmaktadır. Diasporada yaşayan Kafkasyalılar anadillerini yeni nesillere aktaramasa da dilin kültürün aktarılmasında önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Anadil konusunda farkındalık çalışmalarında diasporada faaliyet gösteren derneklerin etkili olduğu da çalışmalar da yer bulmaktadır.

Mekâna ve bağlama göre kimlik tanımlaması yapılması kimlik tanımlamalarındaki farklılaşmanın nedeni olarak görülmüştür. Ayrıca birçok araştırma Kafkasyalıların çoklu aidiyetler neticesinde ortaya çıkan seyyar kimlik fikrine sahip olduklarını göstermektedir.

Kafkasyalılar hayatlarını şekillendirirken önemli kararlarda kimliklerini merkeze almasalar da günlük hayatlarında kimlikleri etkilidir. Kimliğe dair bilinç ve aidiyette dernek üyesi olmak önemli bir faktördür. Gelenek ve göreneklere, değerlere bağlılık diasporada kültürün aktarımını sağlamada önemlidir.

Cumhuriyetin kuruluş döneminde uluslaşma politikaları sonucunda asimile olan Çerkesler açısından masallar, mitler ve hikayeler diasporik kimliğin temsil edilmesinde araç olmuştur. Çerkes diasporik kimliğinin kurucu unsuru sürgün travması olup tabiat tasvirleri, insan tasvirleri, töre, gelenekler ve ritüeller ile bezeli sürgün hikayelerinin tekrarı bu unsurun devamlılığını sağlamaktadır.

Son olarak diasporada yaşayan Kafkasyalıların anavatana dönüş konusundaki görüşleri farklı araştırmalara konu olmuştur. Mevcut çalışmada anavatan olarak Kafkasya görülse bile Kafkasyalıların diasporadaki yaşamlarından vazgeçemeyecekleri, buradaki yaşama uyum sağladıkları görülmüştür. Ayrıca diasporada yaşayan Kafkasyalılar etnik kimlikleriyle kendilerini tanımlasalar dahi yaşadıkları topraklara aidiyet hissettikleri gözlemlenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz Göker, E. (2018). "Nereye Aitiz?" Diasporik Kimlik ve Türk Vatandaşlığı Kısacasında Çerkes Kimliği. *Aurum Journal of Social Sciences* 3(1), 91-105.
- Aksoy, Z. (2018). Çerkes Sürgünü Hikayelerinde Kimliğin İnşası. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* 31, 62-76. DOI: 10.17829/turcom.459552
- Çağırkan, B. (2016). Göç, Hibrit Kimlik ve Aidiyet: Yeni Toplumlar, Yeni Kimlikler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5(8), 2613-2623
- Dadak, E. (2018). *Sosyal Kimlik Kuramı Bağlamında Bireylerin Kimlik ve Aidiyet Tanımlamaları: Kocaeli Kafkas Kültür Derneği Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demir, G. & Bolat, S. (2017). Identity and Belonging in Circassian. *Istanbul Journal of Sociological Studies* 55, 1-42.
- Doğanay, G. (2015). Hatıralarla Kurulan Bir Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü ve Türkiyeli Çerkesler. *Journal of Turkish Studies* 10(10), 361-380.
- Ganich, A. (2017). Ürdün Çerkes Diasporası. *Kafkasya Çalışmaları* 3(5), 29-48. DOI: 10.21488/jocas.337244
- Hattatoglu, P., & Yakushko, O. (2014). Experiencing the Formation of Hybrid Cultural Identities in First- Generation Turkish Immigrants to the United States. *Journal of Identity and Migration Studies* 8(1), 27-46.
- Ilgın C., & Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç-Aidiyet İlişkinin Belirlenmesi İçin Model: Berlin/Kreuzberg Örneği. *İTÜ Dergisi* 5(2), Kısım: 1, 59-70.
- Kantemur, Z. (2018). *Mekan ve Aidiyet İlişkisi Üzerinden Kimlik İnşası: Kayseri Çerkesleri Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Meşe, G. (1991). *Çeşitli Sosyo-Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

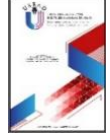
GENİŞLETİLMİŞ ÖZET Psikoloji bilimi ve sosyoloji, tarih, antropoloji gibi birçok disiplinin farklı açılarından ele aldığı kimlik ve kimlik oluşumunda birçok farklı etken bulunmaktadır. Psikoloji bilimi kimliği daha çok bireysel kimlik, sosyal kimlik olarak incelemektedir. Sosyal kimlik; cinsiyet, din, etnik köken gibi çeşitli sosyal kategorizasyonlar ile özdeşleşme gibi konuları kapsamaktadır. Göç, sürgün gibi insan yaşamındaki önemli değişimler kimliğin

tanımlanmasını belirleyen faktörlerdir. Göç ederken bireyler kimliklerini beraberinde götürmektedir ancak yeni çevreleriyle kültürel etkileşimleri bireylerin kimlik tanımlamasını farklılaştırmaktadır. Bireyin kimlik tanımlamasındaki farklılaşma zaman içinde aidiyet duygusunda değişimlere ve sorunlara yol açmaktadır. Aidiyet sorununun giderilmesi ya da bu duygunun geliştirilebilmesi için birey-çevre uyumunun sağlanması gerekmektedir. Ortak değerler çevresinde bir araya gelen bireyler, ortak amaçlara, önceliklere ve gereksinimlere sahip olduklarını anlamaları üzerine birbirlerine daha fazla destek verebilmek ve o desteği alabilmek umuduyla aidiyet duygularını pekiştirirler. Kafkasyalılar için diasporik kimlik 1864 sürgünü sonrası meydana gelmiştir. 1864 Sürgünü'nden önceki yüzyıllar boyunca Kafkas Dağları'nın eteklerinde kendilerine ait topraklarda yaşayan Kafkasyalılar 1864'deki büyük sürgünde yüzbinlerce kayıp yaşarken toplumun büyük bir bölümü farklı coğrafyalara dağılmıştır. Bu sürgün sonrasında Kafkasyalılar yaşamlarını dünyanın çeşitli yerlerindeki diasporalarda sürdürmeye devam ettirmektedirler. Halk bir yandan etnik kimliğiyle kendini tanımlarken öte yandan yaşadıkları coğrafyalarla etkileşimleri sonucu yeni kimlik tanımlamaları yapmaktadır. Bu tanımlamalar içerisinde hangi kimliği ne kadar benimsedikleri, nereye ait hissettikleri çeşitli faktörlerin etkisiyle değişmektedir. Bu çalışma ile diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik algısı ve yaşadıkları topluma aidiyet hislerine ilişkin literatür taraması dökümü oluşturulması amaçlanmaktadır. Öncelikle Türkiye diasporasında yaşayan Kafkasyalıların kimlik algıları ve aidiyet hislerine ilişkin alan yazını incelenmiş olsa da farklı ülke diasporalarında yaşayan Kafkasyalılar ile ilgili alan yazınına da yer verilmektedir. Çalışmada sosyal kimlik, diasporik kimlik, aidiyet, mekan adiyeti, hikayelerle kimliğin aktarımı gibi ana temalı literatüre yer verilmektedir. Diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik tanımlamasında etnik kimlik ya da diasporik kimlik tanımlamalarından hangisinin öne çıktığı ve kimlik tanımlamalarında etkili olan faktörler incelenmektedir. Aynı zamanda Kafkasyalıların yaşadıkları topluma yahut sürgün edildikleri topraklara aidiyet hisleri çalışmada ele alınmaktadır. Bu çalışma ile yapılan literatür taraması dökümü geçmiş yıllardan günümüze dek diasporada yaşayan Kafkasyalıların kimlik tanımlamaları ve aidiyet hissi ile ilgili çalışmalardaki farklılıkları da ortaya koymaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların büyük çoğunluğunda Kafkasyalıların etnik kimlikleriyle kendilerini tanımladıkları, kimliklerine olumlu anlamlar yükledikleri belirtilmektedir. Diaspora olma, savaş sonucunda sürgün ile ana vatandan ayrılma belleğine sahip olma, başka ülkelere ve şehirlere yayılma, ayrılma ve parçalanma ile birlikte mekâna bağlı olarak yeniden bütünleşme gibi temel faktörler Kayseri Çerkeslerinin kimlik oluşturma süreçlerinde etkilidir. Katılımcıların kimlik tanımlamalarındaki farklılaşma mekâna ve bağlama göre kimliğin tanımlanması olup seyyar kimlik fikrine sahip olduklarını göstermektedir. Seyyar kimlik çoklu aidiyetler neticesinde oluşmaktadır. Genç kuşaklara geleneksel Çerkes kültürü ile modern kent kültür arasındaki çatışma yansımaktadır. Xabze'nin kurallarını uygulanması genç kuşak ile yaşı kuşak arasında kopukluğa neden olmaktadır. Bu çatışmalar ile kent kültürü, geleneksel kültürden üst bir konuma geçmekte ve toplumsal yaşamı şekillendirmektedir. Etnik kimliklerine olumlu anlam yükleyen Kafkasyalılar değerlerine bağlı olduklarını ifade etseler de bunun daha çok aile ortamlarında, diğer Kafkasyalıların yanındayken devam ettiklerini belirtmişlerdir. Dernek ve vakıfların bu konuda önemli bir yer tuttuğu da çalışmalarda ifade edilmiştir. Kimliklerini hayatlarını şekillendirirken önemli kararlarda kimliklerini merkeze almasalar da günlük hayatlarında kimliklerinin etkili olduğu ifade edilmektedir. Katılımcılar, kimliklerine dair bilinç ve aidiyette dernek üyesi olmalarının etkisini de vurgulamışlardır. Gelenek ve göreneklere, değerlere bağlılık diasporada kültürün aktarımını sağlamada önemli etkenler olarak görülmektedir. Kafkasyalıların farklı boylarında farklı dillerin konuşulması anadilin aktarımında önemli bir etken olmaktadır. Diasporada yaşayan Kafkasyalılar anadillerini yeni nesillere aktarmasa da dilin kültürün aktarılmasında önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Anadil konusunda farkındalık çalışmalarında diasporada faaliyet gösteren derneklerin etkili olduğu da çalışmalar da yer bulmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş döneminde uluslaşma politikaları neticesinde asimile olan Çerkesler açısından masallar, miter ve hikayeler diasporik kimliğin temsil etmede araç olarak kullanılmaktadır. Çerkes diasporik kimliğinin kurucu unsuru sürgün travması olup bu unsurun devamınının, tabiat tasvirleri, insan tasvirleri, töre, gelenekler ve ritüeller ile bezeli sürgün hikayelerinin tekrarı

ile sağlandığı görölmektedir. Kültürel belleğin inşa edilmesi, sürdürölmesi ve nesiller arasında geçişinin sağlanması için sürgün hikayelerinin tekrarı önemlidir. Diasporik kimliğin devamı için nesilden nesle aktarılan hikayelerde sürgün travmasının kültürel ve dilsel unsurların eşliğinde yaşatılmaya çalışılması önemli bir yere sahiptir. Literatür dökümünde yer verilen çalışmalara katılanlar genellikle anavatan olarak Kafkasya'yı görseler de diasporadaki yaşamlarından vazgeçemeyeceklerini, buradaki yaşama uyum sağladıklarını belirtmektedirler. Diasporada yaşayan Kafkasyalılar etnik kimlikleriyle kendilerini tanımlasalar da yaşadıkları topraklara aidiyet hissetmektedirler.

EXTENDED ABSTRACT: The concept of identity has been the subject of many disciplines such as psychology, history and anthropology. These disciplines deal with the concept of identity from different perspectives. The science of psychology examines identity from different aspects such as individual identity and social identity. Identification with various social categorizations such as gender, religion, ethnicity is handled together with the phenomenon of social identity. There are many factors that affect identity identification. Important changes in human life such as immigration and exile are effective factors in defining identity. While migrating, individuals take their identities with them, but the cultural interaction they establish with their new environment creates differences in the identification of individuals. The differentiation in an individual's identity definition causes changes and problems in the sense of belonging over time. In order to eliminate the problem of belonging or to develop this feeling, individual-environment harmony must be ensured. When individuals come together around common values, they understand that they have common goals, priorities and needs, and they reinforce their sense of belonging in the hope of being able to give and receive more support to each other. A new identity formation for Caucasians occurred with the 1864 exile. For centuries before the 1864 Exile, Caucasians lived on their own lands at the foot of the Caucasus Mountains. Hundreds of thousands of people lost their lives in the great exile of 1864, and a large part of the society was dispersed to different geographies. A new identity was formed for the Caucasians who were exiled after 1864: the diasporic identity. After this exile, Caucasians continue to live in diasporas around the world. On the one hand, people define themselves with their ethnic identity, on the other hand, they make new identity definitions as a result of their interactions with the geographies they live in. Within these definitions, which identity they adopt and how much they feel about where they belong can change with the effect of various factors. With this study, it is aimed to create a literature review about the identity perception of Caucasians living in the diaspora and their sense of belonging to the society they live in. A systematic literature search has been made with key words, and thesis studies and peer-reviewed journal articles are included. First of all, although the literature on the identity perceptions and sense of belonging of the Caucasians living in the Turkish diaspora has been examined, the literature on the Caucasians living in the diasporas of different countries is also included. In the study, main-themed literature such as social identity, diasporic identity, belonging, place identity, transferring identity with stories are included. It examines whether ethnic identity or diasporic identity definitions come to the fore in the identity definition of Caucasians living in the diaspora and the factors that affect their identity definitions. At the same time, the sense of belonging of Caucasians to the society they live in or to the lands they were exiled to is discussed in the study. The literature review with this study also reveals the differences in the studies on the identity definitions and sense of belonging of Caucasians living in the diaspora from past years to the present. In the vast majority of studies in the literature, it is stated that Caucasians define themselves with their ethnic identity and attribute positive meanings to their identities. Basic factors such as being a diaspora, having the memory of leaving the motherland with exile as a result of the war, spreading, separating and disintegrating in other countries and cities, as well as reintegration depending on the place, are effective in the identity formation process of the Kayseri Circassians. The differentiation in the identity definitions of the participants is the definition of identity according to the place and context, showing that they have the idea of a itinerant identity. The itinerant identity is formed as a result of multiple belongings. The traces of the conflict between traditional Circassian culture and modern urban culture are seen on younger generations. The first traces of the

disconnection between the younger generation and the old generation are also observed in applying the rules of Xabze. As a result of this conflict, urban culture shapes social life by passing from traditional culture to a higher position. Although Caucasians, who attach a positive meaning to their ethnic identity, state that they are committed to their values, they stated that this continues mostly in their family environment, when they are with other Caucasians. It has also been stated in the studies that associations and foundations have an important place in this regard. Although they do not center their identities in important decisions while shaping their lives, it is stated that their identities are effective in their daily lives. The participants also emphasized the effect of being a member of the association on the awareness and belongingness of their identity. Adherence to traditions, customs and values are seen as important factors in ensuring the transfer of culture in the diaspora. Speaking different languages in different tribes of Caucasians is an important factor in the transmission of the mother tongue. Although Caucasians living in the diaspora cannot transfer their mother tongue to new generations, they emphasize that language is important in transferring culture. There are also studies in which associations operating in the diaspora are effective in awareness studies on mother tongue. Tales, myths and stories are used as tools to represent the diasporic identity for the Circassians, who were assimilated as a result of the nationalization policies in the founding period of the republic. The founding element of the Circassian diasporic identity is the trauma of exile, and it is seen that the continuation of this element is provided by the repetition of exile stories embellished with nature depictions, human depictions, customs, traditions and rituals. This repetition is also important in terms of constructing and maintaining cultural memory and ensuring the transition between generations. For the continuation of the diasporic identity, trying to keep the trauma of exile alive in the presence of cultural and linguistic elements has an important place in the stories passed down from generation to generation. Participants in the studies included in the literature breakdown generally state that although they see the Caucasus as their homeland, they cannot give up their lives in the diaspora and they adapt to the life there. Although Caucasians living in the diaspora define themselves with their ethnic identities, they feel a sense of belonging to the land they live in.

AHMET BÜKE'NİN "ZEYNO KİTAPLARI" ADLI ÇOCUK ÖYKÜLERİ SERİSİ ÜZERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ İNCELEMESİ

A REVIEW OF AHMET BÜKE'S EDUCATION OF VALUES ON THE SERIES OF
CHILDREN'S STORIES NAMED "ZEYNO BOOKS"

Emrah TÜRK

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe Eğitimi
Bilim Dalı, Malatya/Türkiye.

Phd. Student, İnönü University, Institute of Educational Sciences, Department of
Turkish Language Education,
Malatya/Turkey.

eturk9327@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2538-5501

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.947299

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 03.06.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16.03.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Türk, E. (2022). Ahmet Büke'nin
"Zeyno Kitapları" Adlı Çocuk Öyküleri Serisi Üzerinde Değerler Eğitimi İncelemesi.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8), 185-199.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Çalışmada öykü yazarlarından olan ve çocuk edebiyatına bu iki eseriyle giren Ahmet Buke'nin iki öyküsü değerler eğitimi açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, betimsel nitelikte olup doküman incelemesi yöntemi esas alınarak yapılmıştır. Yazarın "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" eserleri 2019 Türkçe Öğretim Programı'nda belirtilen "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik" adında on değere göre incelenmiştir. Çalışma neticesinde iki eserde değerler, doğrudan veya örtük şekilde 144 defa yer almıştır. Eserlerde "sevgi" değerine en fazla yer verildiği "adalet" değerine ise yer verilmediği tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Ahmet Buke'nin iki eserinin de değerler eğitimi bakımından zengin bir içeriğe sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Değerler eğitimi, çocuk edebiyatı, Ahmet Buke, Zeyno Kitapları

Abstract: In the study, two stories of Ahmet Buke, who is one of the story writers and entered the children's literature with these two works, were evaluated in terms of values education. The study is descriptive nature and was based on the document analysis method. The author's "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!", "Annemle Uzayda" were examined according to ten values named "justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence" specified in the 2019 Turkish Education Program. As a result of the study, the values in the two works were included 144 times, either directly or implicitly. It has been determined that the value of "love" is given the most place in the works and the value of "justice" is not included. As a result of the study, it was seen that both works of Ahmet Buke have a rich content in terms of values education.

Key Words: Values Education, Children's Literature, Ahmet Buke, Zeyno Books

1. GİRİŞ

Çocuk edebiyatı kavramı yakın zamanlarda kullanılmaya başlanmış olup üzerinde hâlâ çalışmalar devam etmektedir. Kavram olarak çocuk edebiyatının kullanımıyla ilgili net bir tarih verilememektedir. Şirin (2016:30) konu ile ilgili şunlara değinir: "Çocuk edebiyatı teriminin Türkçede ne zaman kullanılmaya başlandığı henüz tespit edilememiştir. Şimdiye kadar yapılmış araştırmalara göre Ali Nusret'in (1874-1912) Şûrâ'yı Ümmet gazetesinde (1908) çocuk ve edebiyat ilişkisine değinen bir yazı yazdığı bilinmektedir. Satı Bey ise (1880-1969) Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası'nda "edebiyat-ı etfal" terimini etraflıca açıklamıştır. Ali Ulvi'nin (Elöve) (1881-1975) Çocuklarımıza Neşideler (1912) kitabının ön sözündeki yazısı da çocuk edebiyatının savunulması bakımından dikkate değerdir."

Çocuk edebiyatı Cumhuriyet Dönemi'nde ise hikâye, roman, masal, şiir gibi türlerde yazan yazarlar sayesinde ilerleme göstermiştir. Bu dönemde belli başlı isimler şunlardır: Ayşe Yamaç, Aytül Akal, Behiç Ak, Bestami Yazgan, Cahit Uçuk, Cahit Zarifoğlu, Eflatun Cem Güney, Fatih Erdoğan, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Gülten Dayıoğlu, Mavisel Yener, Mehmet Seyda, Muzaffer İzgü, Rifat Ilgaz.

Çocuk edebiyatına ve çocuğa yönelik önem eskiye göre günümüzde daha fazladır. Gelişim psikolojisi, eğitim psikolojisi, öğrenme psikolojisi... alanlarına ait gelişmeler çocuğa verilen değeri arttırmaktadır. Hem eğitsel hem eğlenceli pek çok çocuk edebiyatı eseri yayımlanmakta veya yaygınlaşmaktadır. Bu da çocuk edebiyatını "çocuk" ekseninde önemli bir pozisyona taşımaktadır.

Oğuzkan çocuk edebiyatını (2001: 3), "Çocukluk çağıında bulunan kimselerin hayal, duygu ve düşüncelerine yönelik sözlü ve yazılı bütün eserleri kapsar." şeklinde tanımlamıştır.

Sever (2003: 9) ise çocuk edebiyatını, "Erken çocukluk döneminde başlayıp ergenlik döneminde de kapsayan bir yaşam evresinde, çocukların dil gelişimi ve anlama düzeylerine uygun olarak duygu ve düşünce dünyalarını sanatsal niteliği olan dilsel ve görsel iletilerle zenginleştiren ve beğeni düzeylerini yükselten ürünlerin genel adıdır." şeklinde tanımlar.

Şirin (2016: 41), çocuk edebiyatının sanatsal yönüne vurgu yaparak şu tanımlamayı yapar: "Çocuk edebiyatı, dil ve kişilik gelişimi, bilişsel ve sosyal gelişim gibi eğitici yönü yanında, duygu, düşünce hayal ve sanat-estetik eğitimi ile çocukların iç dünyalarını zenginleştiren ve yetişkin edebiyatından yalnızca derece farkı olan bir edebiyat-sanat alanıdır."

Tüm bu tanımlamalar çocuklar, gençlik veya yetişkinler için oluşturulan bu edebiyatın çocuğun duygu, düşünce ve hayal dünyasını geliştirmeyi, anlama ve anlatma becerilerinin gelişimine katkı sağlamayı ilke edinen bir edebiyat olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca çocuk edebiyatı çocuklara okumayı aşıl原因 ve sevdiren, çocuğun edebiyatla tanışmasını sağlayan, en önemlisi de çocuğun kendini ve yaşadığı çevreyi anlamasına katkıda bulunan önemli bir alandır. Bu yüzden çocuk edebiyatını oluşturan her eser belirli ilkeler kapsamında eğitsel ve nitelikli olmak durumundadır.

2008'de "Alın Mavide" kitabıyla Oğuz Atay yk dln, 2011'de "Kumru'nun Gördüğü" hikâyesiyle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanan Ahmet Bke, tefrika edilen hikâyelerini "Mevzumuz Derin" adlı gençlik romanıyla yayımlamış, Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği'nin 2013 yılında düzenlediği, yılın gençlik romanı ödülünü kazanmıştır. Romanıyla nlense de hikâye yazmada ısrarcı davranan yazarlardan olan Bke, iki kitaptan oluşan "Zeyno Kitapları Dizisi" ile ilk kez çocuklarla buluşmuştur. Şiirlerden gökyüzüne uzanan ilk maceranın kitabı "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve eğlence, heyecanın dozunun arttığı, aile içerisindeki alışılmış rollerin değiştigi "Annemle Uzayda" eserleriyle Bke, ilk kez çocukların diliyle konuşur.

1.1. Değerler Eğitimi

Toplumsal yaşantının devamlılığının sağlanmasında ve koruyuculuğunu üstlenmede önemli bir role sahip olan değerler, eğitim ve öğretimin de önemli bir paydaşı konumundadır.

"Geçmişte kişilik eğitimi, ahlak eğitimi gibi başlıklar altında incelenen değerler eğitimi, Avrupa, Amerika ve dünyanın farklı bölgelerinde kendini gösteren şiddet, zorbalık, haz merkezli yaşam tercihleri nedeniyle son yıllarda daha bütüncül ve daha nitelikli bir alan hâline getirilmeye çalışılmıştır. Değerler eğitiminde temel amaç, değerlerin öğretilmesidir. Bu süreçte en büyük görev eğitim kurumlarına düşmektedir" (Erden, 1998 akt. Güven, 2014: 229).

2019 Türkçe Öğretim Programı ile "Değerler Eğitimi" adıyla ayrı bir başlık açılmıştır. Türkçe öğretim programında ayrıntılı olarak belirtilmeyen değerler, Talim Terbiye Kurulunun Basın Bildirgesi'nde tablo hâlinde sunulmuştur. Bu

değerler, "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik"tir. Bu değerlere ait alt değerler de bulunmaktadır.

MEB (2019: 4), toplumun geleceğinin bu değerleri benimsemiş insanlarına bağlı olduğunu vurgularken eğitim sisteminin tüm paydaşlarının bu değerlere uygun kararlar alma durumunda olduğunu ve akademik başarının sadece lt olmadığını anlatmaktadır. Bu bağlamda da değerler ayrı bir program veya öğrenme alanı, ünite olarak değil de bütün eğitim ğretim sürecinin nihai gayesi olarak her biriminde yer almaktadır.

Mevcut müfredatları da kapsayıcı şekilde bir alanyazın taraması yapılarak tüm disiplin alanlarının kendi kazanımlarıyla da ilişkilendirilerek oluşturulan milli, manevi ve evrensel değerler on başlıkta toplanmıştır. Bu değerler Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Yenilenen Mfredatlarda Değerler ve Değerlerle İlişkili Tutum ve Davranışlar
(TTKB, 2017: 24)

Değerler	Değerlerle İlişkili Bazı Tutum ve Davranışlar
Adalet	Adil olma, eşit davranma, paylaşma...
Dostluk	Diğerkâmlık, güven duyma, anlayışlı olma, dayanışma, sadık olma, vefalı olma, yardımlaşma...
Dürüstlük	Açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma, güvenilir olma, sözünde durma...
z denetim	Davranışlarını kontrol etme, davranışlarının sorumluluğunu üstlenme, öz güven sahibi olma, gerektiğinde özür dileme...
Sabır	Azimli olma, tahammül etme, beklemeyi bilme
Saygı	Alçakgönüllü olma, başkalarına kendine davranılmasını istediği şekilde davranma, diğer insanların kişiliklerine değer verme, muhatabının konumu, özelliklerini ve durumunu gözetme...
Sevgi	Aile birliğine önem verme, fedâkarlık yapma, güven

	duyma, merhametli olma, vefalı olma...
Sorumluluk	Kendine, çevresine, vatanına, ailesine karşı sorumlu olma; sözünde durma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışlarının sonuçlarını üstlenme...
Vatanseverlik	Çalışkan olma, dayanışma, kurallara ve kanunlara uyma, sadık olma, tarihsel ve doğal mirasa duyarlı olma, toplumu önemseme...
Yardıms severlik	Cömert olma, iş birliği yapma, merhametli olma, misafirperver olma, paylaşma...

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu araştırma ile Ahmet Bke'nin hikâye türünde kaleme aldığı 2017 Eylül'ünde yayımlanan "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı "Zeyno Kitapları 1-2" serisinin değerler eğitimi açısından incelenmesi çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda,

- Ahmet Bke'nin "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı eserlerin değerler eğitimi açısından görünümü nasıldır? sorusuna cevap aranmıştır.

1.3. Çalışmanın Önemi

Türk edebiyatında çocuk hikâyeleri alanına iki eseriyle katkıda bulunan Ahmet Bke'nin "Zeyno Kitapları 1- 2" serisini değerler eğitimi açısından incelemek hem çocuk edebiyatı hem de Türk edebiyatı açısından önem arz etmektedir. Hayatın her alanında sosyal bir varlık olarak görünen insanların belirli değerlere sahip olması bu değerlerin çocuklara kazandırılması oldukça önem arz etmektedir. Çocuklara bu değerlerin kazandırılmasına aracılık etmesi bağlamında, çocuk edebiyatı yazarının tanıtımının yapılması adına, çocukların gelişimlerine olumlu katkı sağlama açısından bu çalışmanın çocuk edebiyatı ve Türk edebiyatına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışmanın yöntem kısmı çalışmanın modeli, veri toplama aracı ve analizinden oluşmaktadır.

2.1. Çalışmanın Modeli

Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya

olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187). Çalışma esnasında 2019 Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda yer alan on değer ele alınmış, incelenen değerler de eserden alıntılarla işlenmiştir. Çalışmada Ahmet Buke'nin çocuklar için ilk kez kaleme aldığı öyküler olan "Günüşiği Kitaplığı"ndan yayımlanan "Zeyno Kitapları Dizisi"ni oluşturan iki kitap "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" kitapları incelenmiştir.

2.2. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Çalışmada Ahmet Buke'nin iki hikâyesi belirlenen on değer bakımından incelenmiştir. Çalışmada verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler çalışma doğrultusunda sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

3. BULGU VE YORUMLAR

Ahmet Buke'nin "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" eserleri değerler eğitimi açısından incelenmiş ve aşağıda sırasıyla bu incelemelere ilişkin bulgu ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" Hikâyesine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

"Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" adlı Ahmet Buke'nin "Zeyno Kitaplar Dizisi"nin ilk kitabı olup 36 sayfadır. Eserde, ailesiyle mutlu bir hayat süren Zeyno'nun ağzından mutlu ailesi aktarılmaktadır. Zeyno'nun annesi çok çalışkan birisi olan Sevinç Hanım'dır. Babası ise belediyenin şikâyet masasında çalışan fakat şiire de meraklı olan Ahmet Bey'dir. Cinsiyet rollerinin kırıldığı bu hikâyede anne uzun yolculuklara çıkarken babasıyla hoş vakit geçiren Zeyno'nun babasından dinlemek zorunda kaldığı şiirlerden bahsedilir. Eserde yer alan tüm değerler tespit edilmiş ve Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" Adlı Esere Ait Değerlerin Dağılımı

Değerler	Toplam
Adalet	0
Dostluk	3
Dürüstlük	4
Öz denetim	4
Sabır	4
Saygı	11
Sevgi	23
Sorumluluk	14
Vatanseverlik	10
Yardıms severlik	3
Toplam	76

Eserde işlenen değerlere Tablo 2'den hareketle bakıldığında adalet değerinin 0, dostluk değerinin 3, dürüstlük, öz denetim ve sabır değerlerinin 4, saygı değerinin 11, sevgi değerinin 23, sorumluluk değerinin 14, vatanseverlik değerinin 10 ve yardımseverlik değerinin 3 kere yer aldığı görülmektedir.

3.2. "Annemle Uzayda" Hikâyesine İlişkin Bulgu ve Yorumlar

"Annemle Uzayda" adlı hikâye Ahmet Buke'nin "Zeyno Kitapları Dizisi'nin ikinci kitabı olup 44 sayfadır. Eserde; deniz kazası, çığ ve her türlü felakete kurtarma uçağıyla müdahale eden Zeyno'nun annesi, yine bir karar verme aşamasında eve sürpriz yumurtayla gelir. İşini bıraktığını fakat endişelenecek bir şey olmadığını belirtir çünkü tüm sınavları geçip astronot olmuştur artık. Babası da o esnalarda belediyedeki işinden istifa eder ve yazdığı şiirlerin işe yarayacağı düşüncesiyle Kağıthelvacı İsmet'in yanında çalışmaya başlar. Annesi bir gün yine sürpriz yumurtalarla geldiği gün bir ödül kazanmıştır, kendisiyle beraber bir kişiyi de uzay yolculuğuna çıkarabilecektir. Yine bu kitap da cinsiyet rollerini, aile dinamik ve anne-baba-yetişkin rollerinin ters yüz edildiği bir kitap olarak görülmektedir. Eserde yer alan tüm değerler tespit edilmiş ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: "Annemle Uzayda" Adlı Esere Ait Değerlerin Dağılımı

Değerler	Toplam
Adalet	0
Dostluk	2
Dürüstlük	5
Öz denetim	10
Sabır	10
Saygı	9
Sevgi	13
Sorumluluk	11
Vatanseverlik	5
Yardımseverlik	3
Toplam	68

Eserde işlenen değerlere Tablo 3'ten hareketle baktığımızda adalet değerinin 0, dostluk değerinin 2, dürüstlük ve vatanseverlik değerinin 5, yardımseverlik değerinin 3, saygı değerinin 9, öz denetim ve sabır değerinin 10, sorumluluk değerinin 11 ve sevgi değerinin 13 kere kullanıldığı görülür.

Ahmet Buke'nin "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı eserlerinde işlenen değerlere ilişkin veriler Tablo 4'te gösterilmiştir:

Tablo 4: "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" Adlı Eserlere Ait Değerlerin Dağılımı

DEĞERLER	ESERLER		TOPLAM
	EYVAH, BABAM ŞİİR YAZIYOR!	ANNEMLE UZAYDA	

Adalet	0	0	0
Dostluk	3	2	5
Dürüstlük	4	5	9
z denetim	4	10	14
Sabır	4	10	14
Saygı	11	9	20
Sevgi	23	13	36
Sorumluluk	14	11	25
Vatanseverlik	10	5	15
Yardımsverlik	3	3	6
TOPLAM	76	68	144

1) Sevgi

İncelenen iki eserde de en fazla yer verilen değer olarak görülen sevgi, iki hikâyede de anne baba sevgisi, aile birliğine önem verme, güven duyma Őekliyle ortaya konmuştur. Eserde sevgi değerine yer verilen bazı ifadeler Şunlardır:

"Babamla annemin çok hoş fotoğrafları var. Arada, yeşil elma desenli fotoğraf albümünü çıkarıp bakıyorum. İkisinin de ağzı kulaklarında hep" (Bke, 2017a: 3).

"Bir astronot kızı olmak kolay değil. Böyle gözleriniz dola dola annenize el sallıyorsunuz işte" (Bke, 2017a: 9).

"Annem bazen, yaptığı Őeylerin farkında olmuyor. Bu onun en sevdiğim tatlılığı. Çok akıllı olmak, saf olmaya engel değil işte" (Bke, 2017b: 3).

"Sizi çok özleyeceğim galiba, dedi babam. Ama hayatım, dedi annem. Sadece yirmi saat bizden uzak kalacaksın. Yine de gözleri doldu babamın" (Bke, 2017b: 23).

2) Sorumluluk

İncelenen iki eser toplamında en fazla değinilen ikinci değer konumunda olan sorumluluk değeri daha çok; kendine, çevresine karşı sorumlu olma, tutarlı ve güvenilir olma, davranışların sonuçlarını stlenme Őekliyle ortaya konmuştur. Eserde sorumluluk değerine yer verilen bazı ifadeler Şunlardır:

"Annem, erken yatması gerektiğini söyleyerek masadan kalktı. İkimizi de öperek uyumaya gitti" (Bke, 2017a: 17).

"Belediyenin Őikyet masasında alıŐıyor. Bütün gün, gelen telefonlara yanıt verip, kimin ne sıkıntısı var, Őehirle ilgili hangi Şeye kız mıŐlar, nerede ne sorun ık mıŐ, onları not alıyor ve..." (Bke, 2017a: 25).

"Şey, diye söze baŐladı babam, benim gelmem mümkün değil. İŞe yeni başladım. Helvacı İsmet bana kesinlikle izin vermez. Hem, helva Şiirleri çok iyi gidiyor bu arada. Tam doksan dokuz tane oldular. Onları yüze tamamlamadan, Dünya'dan ayrılamam doğrusu" (Bke, 2017b: 20).

3) Saygı

Çalışmaya konu edilen iki eser toplamında en fazla yer verilen üçüncü değer olan saygı değeri daha çok muhatabının konumunu, özelliklerini ve durumunu gözetme, diğer insanların kişiliklerine değer verme şekliyle ortaya konmuştur. Eserde saygı değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Bunların hepsi doğru olabilirdi, ama babamın şiirlerinin bu türden etkileri olup olmayacağı konusunda hiç mi hiç emin değildim. Yine de bu düşüncemi söylemedim ona, çünkü anne ve babaların heveslerini kırmamak gerekiyor" (Bke, 2017a: 27).

"Babam ve şiirleri! Bana kalırsa, babamın yaptığı t şiirlerinden çok daha iyiydi, ama bunu, çocukluğundan beri şiire açık olmuş birisine söyleyemezsiniz. Annem için uçmak neyse, babam için de şiir yazmak oydu" (Bke, 2017b: 15).

4) Vatanseverlik

Araştırmaya konu edilen iki eserde de en fazla yer verilen dördüncü değer olan vatanseverlik değeri daha çok çalışmak, toplumu önemsemek şekliyle ortaya konmuştur. Eserde vatanseverlik değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Babam o hafta, büyük bir heyecanla işe başladı. Çok da mutluydu. Bence bu Şehir değişebilir, diyordu" (Bke, 2017a: 31).

"stelik annem normal pilot değildi. Bir acil durum pilotu'ydu. Deniz kazası, orman yangını, çiğ ve her ne felaket olursa, kurtarma uçağıyla orada olurdu. İnsanları ve hayvanları o kötü durumdan çekip alır, yaralıları tahliye eder, hastalara ilaç ulaştırır, gerektiğinde temiz su ve yiyecek taşırdı" (Bke, 2017b: 5).

5) Sabır

Araştırmaya konu edilen eserlerde en fazla yer verilen beşinci değer olan sabır değeri azimli olma ve beklemeyi bilme şekliyle ortaya konmuştur. Eserde sabır değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Annem çok güzel. Annem hep güzel. Annem beni tam iki yaşına kadar emzirmiş" (Bke, 2017a: 5).

"Babam gözlerini yummuş annemin söyleyeceği haberi bekliyor, annem ise bir sandalyenin üstüne çıkmış ve iki elini yana açmış halde, konuşmasındaki o en vurucu anı yaşıyordu" (Bke, 2017b: 6).

6) z Denetim

Araştırmaya konu edilen eserlerde en fazla yer verilen altıncı değer olan öz denetim değeri, davranışlarını kontrol etme, sonuçlarını üstlenme ve öz güven sahibi olma şekliyle ortaya konmuştur. Eserlerde z denetim değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Her Şey yolunda giderse, birkaç ay sonra kendi domates ve biberlerimizi yetiştireceğiz" (Bke, 2017a: 23).

"Hiç korkma demeyeceğim sana, diye söze girdi annem, çünkü hepimiz korkarız. Benim de avuğları ter içinde kalıyor, ama bu uzun eğitimler bu yüzden var zaten. Korkunun bizi teslim almasına izin veremeyiz, öyle değil mi? Yeteneklerimizin ve bilgimizin yardımıyla korkularımızla başa çıkabiliriz. Söyledikleri doğruydu annemin..." (Bke, 2017b: 25).

7) Dürüstlük

Araştırmaya konu edilen eserlerde en fazla yer verilen yedinci değer olan dürüstlük değeri, açık ve anlaşılır olma, doğru sözlü olma ve sözünde durma Őekilleriyle ortaya konmuştur. Eserlerde dürüstlük değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Babamın anneminki gibi fiyakalı işi yok, ne yazık ki!" (Bke, 2017a: 25).

"Annem ne zaman eve elinde sürpriz yumurtalarla gelse, biliriz ki mutlaka önemli bir karar vermek üzeredir. Hiç şaşmadı bugüne kadar" (Bke, 2017b: 4).

8) Yardımseverlik

Araştırmaya konu edilen eserlerde en fazla yer verilen sekizinci değer olan yardımseverlik değeri, iş birliği yapma, paylaşma Őekliyle ortaya konmuştur. Eserlerde yardımseverlik değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Ben de esnemeye başladım. Babam, tamam, dedi. Bulaşıkları birlikte yerleştirelim hadi. Yoksa şiir okurum bak! Hemen koşarak babama yardım ettim" (Bke, 2017a: 17).

"Sakin ol canım. Sadece bana yardım etmeni istiyorum. Buna ihtiyacım var ve bunu yapabilirsin" (Bke, 2017b: 32).

9) Dostluk

Araştırmada incelenen eserlerde en fazla yer verilen dokuzuncu değer olan dostluk güven duyma, dayanışma, sadık olma Őekliyle ortaya konmuştur. Eserlerde dostluk değerine yer verilen bazı ifadeler şunlardır:

"Ben ağlayınca, o da ağlama numarası yapıyor ve bunu o kadar iyi başarıyor ki, sonunda gülmekten gözümden yine yaş geliyor" (Bke, 2017a: 9).

"Yine de, Baba, Helvacı İsmet Amca'ya şiirlerini okuttun mu hiç, diye sordum. Okutmak mı, benim en sadık okurlarımdan biri Helvacı İsmet'tir" (Bke, 2017b: 15).

Tablo 4'e bakıldığında incelenen iki eser arasından "Eyvah, Babam şiir Yazıyor!" adlı eser, eserde yer verilen 76 değerle en fazla değerin işlendiği eser konumundadır. Yazar, serinin ikinci kitabı olan "Annemle Uzayda" adlı eserinde ise 68 değer işlemiştir. İncelenen iki eserde de ayrıca tüm değerlere birbirinden farklı sayıda yer verildiği belirlenmiştir.

4. SONUÇ, TARTIşMA VE ÖNERİLER

Ahmet Bke'nin iki çocuk hikyesinin incelendiği bu çalışmada toplam 144 değere yer verildiği belirlenmiştir. İki eserde değerlerin sıralaması çoktan aza

doğru Şu Şekilde olmuştur: 1. Sevgi 36, 2. Sorumluluk 25, 3. Saygı 20, 4. Vatanseverlik 15, 5. Sabır 14, 6. z Denetim 14, 7. Dürüstlük 9, 8. Yardımseverlik 6, 9. Dostluk 5, 10. Adalet 0. Eserlerde sevgi değerine en fazla yer verildiği adalet değerine ise yer verilmediği tespit edilmiştir.

"Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin rnekleri" adlı doktora çalışmasında Şahin (2017) Aytmatov'un Türkiye Türkçesine çevrilmiŐ 25 eseri değerler eğitimi açısından incelemiŐ ve 36 değere ait 2765 veriye ulaşmıştır. Çalışma neticesinde 132 sıklıkla "sevgi" değeri sekizinci sırada yer almıştır.

"Değerler Eğitimi Bağlamında Aytül Akal'ın Çocuk Romanlarının Analizi" adlı tez çalışmasında Gümüş (2017), en fazla iyilikseverlik ve geleneksellik değerlerine ait alt değerlere rastladığı sonucuna ulaşmıştır. Alt değer olarak ise eserde en çok sevgi değerine yer verilmiştir.

"Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi ve Dil Zenginliği Açısından İncelenmesi" adlı tez çalışmasında Kuru (2016), yedi farklı eseri incelemiştir. İncelenen eserler neticesinde araştırmacı değerlerin 527 kez geçtiğini belirlemiŐ ve en fazla da "sevgi" (93) değerine yer verildiği tespit edilmiştir.

"Yalvaç Ural'ın Çocuk Kitaplarında Değerler Eğitimi ve Bu Eserlerin Türkçe ğretimine Katkısı" adlı çalışmasında Oran (2015), Yalvaç Ural'ın 30 hikyesini değerler eğitimi açısından incelemiştir. On adet değer açısından 525 değere yer verilmiştir. Bu da eserlerin zengin bir değerler kapsamına sahip olduğunu göstermektedir.

"Cahit Uçuk'un Masal Kitaplarında Temel Değerlerin Türkçe Eğitimine Katkısı" adlı araştırmada da araştırmacı Alagöz (2012), Cahit Uçuk'un 15 masal kitabını 12 değer bakımından incelemiştir. İncelenen eserlerde 589 adet değere ulaşmıştır.

Yukarıda bahsi geçen eserlerden hareketle Ahmet Bke'nin incelenen iki çocuk hikyesinde de değerlerin fazlaca kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen verilerden hareketle değerlerin aktarımı hususunda Ahmet Bke'nin "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı eserlerin zengin olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıdaki eserlere de bakıldığında "sevgi" değerinin özellikle sıklıkla yer verilen bir değer olduğu görülmektedir. Ahmet Bke'nin incelenen iki eserinde de "sevgi" değeri ilk sırada yer almaktadır.

"Sevgi, sosyal bir varlık olarak, insan olmanın gerektirdiği doğal bir ihtiyaçtır. Maslow'un sıraladığı hiyerarşik insan gereksinimleri üçgeninde sevgi, temel olarak belirlenen fizyolojik ve güven gereksiniminden sonra gelmektedir. Bununla beraber, sevginin, temel gereksinimlerin de önüne geçerek ilk sırada yer alacak kadar güçlü bir gereksinim olduğunu gösterir sayısız örnek vardır. Gelişmiş toplumlarda fizyolojik gereksinimleri karŐılanan ancak yeteri derecede sevgi ve ilgi gösterilmeyen bireylerin, kendilerini gerçekleŐtirmekte zorluk çektiklerine;

insanlardan, dünyadan ve hatta kendilerinden nefret ederek, hayatlarına son verdiklerine; uyuşturucu, alkol, gibi kötü alışkanlıklara veya topluma zarar verici eylemlere yöneldiklerine şahit olunmaktadır. Benzer durumu hayvanlarda bile izlemek mümkündür. Bulunduğu yerden veya grubundan ayrılan hayvanların günlerce bir şey yiyip içmedikleri ve bu yüzden öldükleri zaman zaman duyulan haberlerdendir. Sevgi yaşamı renklendirmekte, değerli ve yaşanır kılmaktadır (...) Sevginin bulunmadığı eğitim ortamlarında korku, endişe, sıkıntı gibi psikolojik semptomlara eşlik eden neşesiz, sevimsiz, verimsiz bir eğitimden söz edilebilir. Sevginin egemen olduğu ortamlarda ise neşeli, esprili, canlı, güven veren; daha kolay, daha etkili öğrenmeleri mümkün kılan öğrenmeler gerçekleşebilir" (Özmen, 1999: 194-195).

Ahmet Buke'nin iki çocuk eseri incelendiğinde değerlerin doğrudan yer aldığı, verilmek istenene doğrudan yer verildiği, nasihat olmasa da değerlerin net bir şekilde hissettirildiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan hareketle şu öneriler yer sunulabilir:

1. Değerler eğitiminin yansıtılması Türkçe Öğretim Programı'nda (MEB, 2019) yer almaktadır. Bu bağlamda değerler eğitimi bakımından zengin edebî eserlerin okunması ve okutulması sağlanabilir. Ahmet Buke'nin zengin değerlere sahip bu iki eseri de özellikle 1-4. sınıflara okutulabilir.
2. Okuma alışkanlığının kazanılmasında günümüzde artık çağdaş çocuk edebiyatı yazarlarının da önemli bir yer teşkil ettiği görülmektedir. Bunun içindir ki günümüz nitelikli çocuk edebiyatı eserleri ve yazarları değerler eğitimi açısından incelenebilir.
3. Ahmet Buke, incelenen bu eserle, üzerinde akademik anlamda çalışılan ilk çalışma özelliği taşımaktadır. Ahmet Buke, diğer eserleriyle farklı alanlarda ve farklı çalışmalarla incelenebilir.

KAYNAKÇA

Alagöz, F. C. (2012). *Cahit Uçuk'un masal kitaplarında temel değerlerin Türkçe eğitime katkısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

Buke, A. (2017a). *Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Buke, A. (2017b). *Annemle Uzayda*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

Gümüş, S. (2017). *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinin Değerler Eğitimi Bağlamında İncelenmesi ve Ortaokul Türkçe Ders Kitapları İçin Metin Örnekleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Güven, A. Z. (2014). Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi. *Turkish Studies* 9(6), 505-517.

Kuru, H. (2016). *Ayşe Yamaç'ın Çocuk Romanlarının Değerler Eğitimi ve Dil Zenginliği Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.

MEB. (2019). *Türkçe Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB

MEB. (2017). *Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*. Ankara: MEB.

Oğuzkan, A. F. (2001). *Çocuk Edebiyatı (7. Baskı)*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Oran, G. (2015). *Yalvaç Ural'ın Çocuk Kitaplarında Değer Eğitimi ve Bu Eserlerin Türkçe Öğretimine Katkısı*. (Yüksek Lisans Tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*. 396067.

Özmen, F. (1999). Etkili Eğitimin Gerçekleştirilmesinde Duyuşsal Alanın Önemi-Sevgi Eğitimi-. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9(1), 194-195.

Sever, S. (2003). *Çocuk ve Edebiyat*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Şahin, N. (2017). *Cengiz Aytmatov'un Eserlerinden Seçilerek Oluşturulmuş Metinlerin Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alabilirliklerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Şirin, M. R. (2016). *Çocuk, Çocukluk ve Çocuk Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

TTKB. (2017). *Müfredatta Yenileme ve Değişiklik Çalışmalarımız Üzerine*. Ankara: MEB.

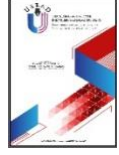
Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Tüm ülkelerde çocuklar için yazılmış olan kitaplar, şiirler, eserler bulunmaktadır. Tüm bunlar "çocuk edebiyatı"ni oluşturmaktadır. Bu alanda yazılmış hikâyeler, romanlar, masallar, anılar, şiirler, fabllar... çocuk edebiyatı içerisinde incelenen türlerdendir. Çocuk edebiyatı kavramının Türk edebiyatında ilk kez nerede kullanıldığıyla ilgili net bir tarih bulunmamaktadır. Ali Nusret (1874-1912), Satı Bey (1880-1969) ve Ali Ulvi Elöve (1881-1975), ilk kez "çocuk edebiyatı" kavramını kullananlar olarak görülmektedir. Çocuğun hayal dünyasını, duygularını, fikri dünyasını etkileyen, üstün nitelikleri bulunan, estetik yönüyle dikkat çeken, çocukların kelime hazinesini geliştiren, ulusal ve evrensel değerleri içerisinde barındıran, çocuğun zihinsel, duygusal, psikososyal yönüne katkıda bulunan tüm ürünler çocuk edebiyatını oluşturmaktadır. Bu alana Cumhuriyet Dönemi'nden bu günlere kadar pek çok yazar hizmet etmiştir: Gülten Dayıoğlu, Kemalettin Tuğcu, Reşat Nuri, Mavisel Yener, Behiç Ak, Eflatun Cem Güney, Bestami Yazgan, Cahit Uçuk, Cahit Zarifoğlu, Ayşe Yamaç... Ahmet Buke de çocuk edebiyatına yazdığı eserlerle katkıda bulunan yazarlardandır. Ahmet Buke, 2008'de "Alni Mavide" kitabıyla Oğuz Atay Öykü Ödülü'nü, 2011'de "Kumru'nun Gördüğü" hikâyesiyle Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazanmıştır. Buke, tefrika edilen hikâyelerini "Mevzumuz Derin" adlı gençlik romanıyla yayınlamış, Çocuk ve Gençlik Yayınları Derneği'nin 2013 yılında düzenlediği yılın gençlik romanı ödülünü kazanmıştır. Romanıyla ünlense de hikâye yazmada ısrarcı davranan yazarlardan olan Buke, iki kitaptan oluşan "Zeyno Kitapları Dizisi" ile ilk kez çocuklarla buluşmuştur. Türk edebiyatında çocuk hikâyeleri alanına iki eseriyle giriş yapan Ahmet Buke'nin "Zeyno Kitapları 1- 2" serisini değerler eğitimi açısından incelemek hem çocuk edebiyatı hem de Türk edebiyatı açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmada öykü yazarlarından olan ve çocuk edebiyatına bu iki eseriyle giren Ahmet Buke'nin iki öyküsü değerler eğitimi açısından incelenmiştir. Toplumsal yaşantının devamlılığının sağlanmasında ve koruyuculuğunu üstlenmede önemli bir role sahip olan değerler, eğitim ve öğretimin de önemli bir paydaşı konumundadır. Türkçe Öğretim Programı'nda (2019) ise "Değerler Eğitimi" adıyla ayrı bir başlık açılmıştır. Bu değerler, "adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik"tir. Bu araştırma ile Ahmet Buke'nin hikâye türünde kaleme aldığı 2017 Eylül'ünde yayınlanan "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı "Zeyno Kitapları 1-2" serisinin değerler eğitimi açısından incelenmesi çalışılmıştır. Araştırmada bu amaç doğrultusunda, "Ahmet Buke'nin "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" ve "Annemle Uzayda" adlı eserlerin değerler eğitimi açısından görünümü nasıldır?" sorusuna cevap aranmıştır. Yapılan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışma esnasında Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2019) yer alan on değer ele alınmış, incelenen değerler de eserden alıntılarla işlenmiştir. Çalışmada verilerin analiz edilmesinde nitel araştırma yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler çalışma doğrultusunda sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" adlı Ahmet Buke'nin "Zeyno Kitaplar Dizisi"nin ilk kitabı olup 36 sayfadır. Eserde, ailesiyle mutlu bir hayat süren Zeyno'nun ağzından mutlu ailesi aktarılmaktadır. Zeyno'nun annesi çok çalışkan birisi olan Sevinç Hanım'dır. Babası ise belediyenin şikâyet masasında çalışan fakat şiire de meraklı olan Ahmet Bey'dir. Cinsiyet rollerinin kırıldığı bu hikâyede anne uzun yolculuklara çıkarken babasıyla birlikte hoş vakit geçiren Zeyno'nun babasından dinlemek zorunda kaldığı şiirlerden bahsedilir. Bu eserde

incelenen değerlere bakıldığında adalet değerinin 0, dostluk değerinin 3, dürüstlük, öz denetim ve sabır değerlerinin 4, saygı değerinin 11, sevgi değerinin 23, sorumluluk değerinin 14, vatanseverlik değerinin 10 ve yardımseverlik değerinin 3 kere yer aldığı görülmektedir. "Annemle Uzayda" adlı hikâye Ahmet Bke'nin "Zeyno Kitapları Dizisi'nin ikinci kitabı olup 44 sayfadır. Eserde; deniz kazası, ęıę ve her türlü felakete kurtarma uğağıyla müdahale eden Zeyno'nun annesi yine karar verme aşamasında eve sürpriz yumurtayla gelir. İşini bıraktığını fakat endişelenecek bir Şey olmadığını belirtir. Çünkü tüm sınavları geçip astronot olmuştur artık. Babası da o esnalarda belediyedeki işinden istifa eder ve yazdığı Şiirlerin işe yarayacağı düşüncesiyle Kağithelvacı İsmet'in yanında çalışmaya başlar. Annesi bir gün sürpriz yumurtalarla geldiği gün ödül kazanmıştır, kendisiyle beraber bir kişiye de uzay yolculuğuna çıkarabilecektir. Yine bu kitap da cinsiyet rollerini, aile dinamik ve anne-baba-yetişkin rollerinin ters yüz edildiği bir kitap olarak görülmektedir. Bu eserde incelenen değerlere bakıldığında adalet değerinin 0, dostluk değerinin 2, dürüstlük ve vatanseverlik değerinin 5, yardımseverlik değerinin 3, saygı değerinin 9, öz denetim ve sabır değerinin 10, sorumluluk değerinin 11 ve sevgi değerinin 13 kere kullanıldığı görülür. Ahmet Bke'nin iki çocuk hikyesinin incelendiği bu çalışmada toplam 144 değere yer verildiği belirlenmiştir. Bu da iki hikâye kitabının oldukça zengin bir değer içeriğine sahip olduğunu göstermektedir. İki eserde de "sevgi" değerinin daha sık olması ilkokul yaşında fiziksel ihtiyaçları karşılanmış çocuklar için bu eseri uygun hâle getirmektedir.

EXTENDED ABSTRACT: There are books, poems and works written for children in all countries. All these constitute "children's literature". Stories, novels, tales, memories, poems, fables... written in this field are among the genres studied in children's literature. There is no clear date about where the concept of children's literature was first used in Turkish literature. Ali Nusret (1874-1912), Satı Bey (1880-1969) and Ali Ulvi Elve (1881-1975) are seen as the first to use the concept of "children's literature". All products that affect the imagination, emotions and intellectual world of the child, have superior qualities, attract attention with their aesthetic aspect, develop children's vocabulary, contain national and universal values, and contribute to the mental, emotional and psychosocial aspects of the child. Many writers have served in this field from the Republic Period to these days: Gülten Dayıoğlu, Kemalettin Tuğcu, Reşat Nuri, Mavisel Yener, Behi Ak, Eflatun Cem Gney, Bestami Yazgan, Cahit Uuk, Cahit Zarifoğlu, Ayşe Yama... He is one of the authors who contributed to his literature with his works. Ahmet Bke won the Oğuz Atay Story Award with his book "Alnı Mavide" in 2008, and the Sait Faik Story Award in 2011 with the story "Kumru'nun Grdğ". Bke published her serialized stories with the youth novel "Mevzumuz Derin" and won the youth novel of the year award organized by the Association of Children and Youth Publications in 2013. Being one of the writers who insist on writing stories even though he is famous for his novel, Bke met with children for the first time with the "Zeyno Books Series", which consists of two books. Examining the "Zeyno Books 1- 2" series of Ahmet Bke, who entered the field of children's stories in Turkish literature with two works, is important for both children's literature and Turkish literature. In this study, two stories of Ahmet Bke, who is one of the story writers and entered the children's literature with these two works, were examined in terms of values education. Values, which have an important role in ensuring the continuity and protection of social life, are also an important stakeholder in education and training. In the 2019 Turkish Curriculum, a separate title was opened with the name of "Values Education". These values are "justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism, benevolence "Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" and the "Zeyno Books 1-2" series named "Annemle Uzayda" in terms of values education. In line with this purpose in the research, Ahmet Bke's " Eyvah! Babam Şiir Yazıyor!" and what is the view of the works named "Annemle Uzayda" in terms of values education? " The answer to the question was sought. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. During the study, ten values in the 2019 Turkish Course Curriculum were discussed, and the analyzed values were processed with quotations from the work. Descriptive analysis method, one of the qualitative research methods, was used in analyzing the data in the study. The data obtained were classified according to the study.

"Eyvah, Babam Şiir Yazıyor!" It is the first book of Ahmet Bke's "Zeyno Books Series" and has 36 pages. In the work, the happy family of Zeyno, who lives a happy life with his family, is conveyed. Zeyno's mother is Mrs. Sevinę, who is a hard worker. His father is Ahmet Bey, who works at the municipality's complaint desk but is also keen on poetry. In this story in which gender roles are broken, Zeyno, who has a good time with her father while the mother goes on long journeys, mentions the poems she had to listen to from her father. Looking at the values examined in this work, it is seen that the value of justice is 0, friendship value is 3, honesty, self-control and patience values 4, respect value 11, love value 23, responsibility value 14, patriotic value 10, and benevolence value 3. The story "Annemle Uzayda" is the second book of Ahmet Bke's "Zeyno Books Series" and has 44 pages. In the work; Intervening in sea accidents, avalanches and all kinds of disasters with a rescue plane, Zeyno's mother comes home with a surprise egg at the decision-making stage. She states that she quit her job but nothing to worry about. Because he passed all the exams and became an astronaut now. His father also resigned from his job in the municipality at that time and started to work with Kağithelvacı İsmet, thinking that his poems would work. One day, her mother won an award the day she came with surprise eggs, and she will be able to take a person to space travel with her. Again, this book is seen as a book in which gender roles, family dynamic and parent-adult roles are reversed. Looking at the values examined in this work, it is seen that the value of justice is used 0, friendship value 2, honesty and patriotism value 5, benevolence value 3, respect value 9, self-control and patience value 10, responsibility value 11, and love value 13. It was determined that a total of 144 values were included in this study, in which Ahmet Bke's two children's stories were examined. This shows that the two storybooks have a very rich value content. The more frequent "love" value in both works makes this work suitable for children whose physical needs are met at the age of primary school.

SOYUT DIŞAVURUMCULUK'TA CARL GUSTAV JUNG ETKİSİ
THE CARL GUSTAV JUNG EFFECT IN ABSTRACT EXPRESSION

Seda LİMAN TURAN

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi,
Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı, Güzel
Sanatlar Eğitimi Bölümü, Eğitim
Fakültesi,
Trabzon/Türkiye.
Asst. Prof., Trabzon University,
Department of Fine Arts Education,
Faculty of Education,
Trabzon/Turkey.

sedaliman@trabzon.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6920-6558

Fatimatüz Zehra YİĞİT

Resim-İş Eğitimi Yüksek Lisans
Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Trabzon/Türkiye.
Trabzon University, Graduate
Education Institute,
Trabzon/Turkey.

fatimatuzzehrayigit@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5628-4076

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1035715

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12.12.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 16.03.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Turan Liman, S. & Yiğit, F. Z.
(2022). Soyut Dışavurumculuk'ta Carl Gustav Jung Etkisi. *USBAD Uluslararası
Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 200-216.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Araştırmada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında derinlemesine düşünme, rastlantısallık ve etkileyici renk alanlarıyla duyguların ifadesinin keşfedilmesi amacıyla New York'ta ortaya çıkan Soyut Dışavurumculuk akımı ve bu akımı etkileyen İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi arasındaki bağıntı incelenmiştir. 1930'larda faşizmin yükselişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan savaşın başlamasıyla birlikte ifade özgürlükleri, resimsel kimlikleri ve otomatizm teorileriyle kendilerine kimlik oluşturmuş birçok sanatçı New York'ta Soyut Dışavurumculuk adında yeni bir ekol başlatmışlardır. Bu sanatçılar, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'nden; yaratıcı süreç, psişe, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı ve arketipler hakkındaki açıklamalarından etkilenecek çeşitli kaynaklardan, iç dünyayı temsil etmek için yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan olumsuz deneyimler ve kaos sanatçıların, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi ve sanatsal arayışlar arasında anlamlı bir bağ oluşturmalarına neden olmuştur. Soyut Dışavurumculuk akımı ve Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi arasındaki ilişki konusunda farkındalık yaratmak araştırmanın amacıdır. Araştırmada, nitel araştırma tekniklerinden literatür tarama kullanılmıştır. Araştırma kapsamında Soyut Dışavurumculuk akımının önemli temsilcilerinin eserleri; Jung'un geliştirmiş olduğu Analitik Psikoloji Teorisi kapsamında ego, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı ve arketip kategorilerinde psikanalitik eleştiri yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda Jung'un Analitik Psikoloji açımlarının Soyut Dışavurumculuk akımı içinde Aksiyon ve Renk alanı resmini derinden etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soyut Dışavurumculuk, Jung, Analitik Psikoloji

Abstract: This research, the relationship between the Abstract Expressionism movement that emerged in New York after the Second World War with the aim of exploring the expression of emotions with reflection, randomness and impressive color spaces and the Analytical Psychology Theory of Swiss psychiatrist Carl Gustav Jung, which influenced this movement was examined. With the rise of fascism in the 1930s and the beginning of the resulting war, many artists who formed an identity for themselves with their freedom of expression, pictorial identities and theories of automatism started a new school called Abstract Expressionism in New York. These artists are from Jung's Theory of Analytical Psychology; Influenced by their explanations of the creative process, the psyche, the personal unconscious, the collective unconscious, and archetypes, they developed a new approach to representing the inner world from various sources. The negative experiences and chaos after the Second World War caused artists to form a meaningful link between Jung's Theory of Analytical Psychology and artistic pursuits. In the research, literature review, one of the qualitative research techniques, was used. Within the scope of the research, the works of the important representatives of the Abstract Expressionism movement; within the scope of the Analytical Psychology Theory developed by Jung, the ego, personal unconscious, collective unconscious and archetype categories were analyzed by psychoanalytic criticism method. As a result of the research, it was concluded that Jung's Analytical Psychology expansions deeply affected the Action and Color field painting within the Abstract Expressionism movement. As a result of the research, it was concluded that Jung's Analytical Psychology expansions deeply affected the Action and Color field painting within the Abstract Expressionism movement.

Key Words: Abstract Expressionism, Jung, Analytical Psychology

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte ifade özgürlükleri, resimsel kimlikleri ve otomatizm teorileriyle kendilerine kimlik oluşturmuş birçok Avrupalı sanatçı özellikle de Sürrealistler, New York'a yerleşmişlerdir. Savaş ortamından kaçıp New York'a yerleşen Avrupalı Sürrealistler ve resimde yeni yaklaşımlar arayan Amerikalı ressamın bir araya gelmesiyle New York Ekolü doğmuştur. Bu sanatçılar, İsviçreli psikiyatrist Carl Gustav Jung'un verdiği derslerden, yaratıcı

süreç, psişe ve kollektif bilinç hakkındaki açıklamalarından etkilenecek çeşitli kaynaklardan, iç dünyayı temsil etmek için bir yaklaşım oluşturmuşlardır. New York Ekolü sanatçılarının ortak noktası; hareket özgürlüğü, geniş formatlar ve ifade gücüdür. 1930'ların sonlarında Jung'un eserlerini okuyan, aralarında Jackson Pollock, Mark Rothko, Barnett Newman gibi sanatçıların bulunduğu birçok Amerikalı sanatçı kendilerine ilham verecek bir kaynak materyal sağlamıştır. Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi, çağın iki baskın eğilimi olan geometrik soyutlama ve sosyal gerçekçiliğin kısıtlamalarını hissedenlere yeni bir konu alanı sunmuştur. Bilinçaltına verilen büyük değer bu temayı, İkinci Dünya Savaşı ve atom bombasının neden olduğu insan yıkımına tepki gösteren sanatçılar için daha çekici hale getirmiştir.

Sanat dünyasını derinden etkileyen Jung'un düşünceleri, insanı anlamak ve sorunlara çözüm üretmek için ruhun derinliklerini anlayabilmenin önemi üzerine kuruludur. Bu araştırmada amaç; Soyut Dışavurumcu eserleri Jung'un geliştirmiş olduğu Analitik Psikoloji Teorisi'ne göre eleştirmekdir. Araştırmada Soyut Dışavurumculuk'u temsil eden tanınmış sanatçıların eserleri Psikanalitik eleştiri yöntemi ile çözümlenerek değerlendirilmiştir.

1. SOYUT DIŞAVURUMCULUK

Avrupa'da 1930'larda faşizmin yükselişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan savaş, Amerika'ya Avrupa Modernizmi'nin fikir ve uygulamalarını taşıyan bir göçmen sanatçı dalgası getirmiştir. Yeni arayışlar içindeki Amerikalı sanatçılar ve özellikle de Avrupa'dan göç eden Sürrealist sanatçılar bir araya gelerek Soyut Dışavurumculuk Akımı'nı gündeme getirmişlerdir.

Avrupa'nın savaş sonrası toparlanmaya çalıştığı dönemde, Amerika politik, ekonomik ve kültürel anlamda güçlü bir konuma doğru ilerlemiştir. 1943'te başlayan, 1950'lerin ortalarına kadar süren Soyut Dışavurumculuk, Amerika'nın ilk kendine özgü, uluslararası etki yaratan sanat akımı olarak ortaya çıkmış ve böylece sanat dünyasının odağı Avrupa'dan New York'a taşınmıştır (Hodge, 2020; Antmen, 2008). Soyut Dışavurumculuk, İkinci Dünya Savaşı sonrasında New York'ta ortaya çıkan ve tamamen Amerikan kaynaklı olan ilk akımdır. Amerikan Soyut Dışavurumculuk'u, "gündelik yaşamın gerçekliğiyle resim sanatının kendi gerçekliği arasındaki sınırların birbirinden kesin olarak ayrıldığı" (Antmen, 2008: 147), temel özelliği sanat aracılığıyla evrensel duyguları betimlemek (Little, 2013: 122) olan sanatsal bir yaklaşımdır.

New York Ekolü/Okulu olarak da adlandırılan Soyut Dışavurumcu sanatçıların ilk sergileri 1940'ların ortalarında gerçekleşmiştir. Benzer bakış açılarına fakat farklı yaklaşımlara sahip, küçük bir sanatçı grubu olan Soyut Dışavurumcular, kendiliğindenliğe, ifade özgürlüğüne ve son yıllarda ulusal sanatı karakterize eden Amerikan yaşantısına ait temaların terk edilmesine inanmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'nın vahşetiyle dehşete kapılan sanatçılar, duygularını sanat aracılığıyla ifade etmişlerdir (Hodge, 2020). Sanatçılar savaşın etkisiyle mevcut üsluplardan uzaklaşmış; temsili veya gerçekçi formları yavaş yavaş terk etmiştir (Radding,

1978). Artık figür çizmeye devam edemeyeceklerini hissederek soyut alana sığınmış, meditasyon ve iç gözlemlerini sanatın gündemine yerleştirmişlerdir. Savaş sonrası travma ve kaygılarını, anıtsal boyuttaki tuvaleri aracılığıyla evrensel temalar olarak ifade etmişlerdir. Sanatın gündemini büyük ölçüde değiştiren bu akım, savaş öncesi modern sanat akımlarından beslenerek yeni bir ifade üslubu olarak ortaya çıkmıştır. Soyut Dışavurumcular, özellikle Sürrealizm'in otomatizm tekniğinden esinlenerek; yaratıcılıklarını yönlendirmiş; dinamik, enerjik bir sanat ortaya koyarak eserlerinin alternatif aksiyon resmi olarak tanınmasına neden olmuşlardır. Soyut Dışavurumcular, Sürrealizm'de hüküm süren bilinçdışının gündeme gelmesinden ve İsviçreli psikolog Carl Gustav Jung'un mitleri ve arketipleri keşfetmesinden derinden etkilenmiştir.

Psikolojik açılımların derinden etkilediği Soyut Dışavurumculuk akımı kendi içerisindeki sanat eserleri ve yapım tekniklerine göre farklı açılımlar içermektedir. Bunlardan biri Aksiyon (eylem resmi), bir diğeri de Renk Alanı Resmi'dir. Resmin fiziksel eylemine odaklanan Aksiyon ressamı, yüzeye dikkatli bir şekilde boya uygulamak yerine; genellikle vahşi, doğal, ve rastlantısal fırça darbelerini kullanmışlardır. "Eserlerini iç dünyalarını ifade edebilmek için bilinçli bir plansızlık içinde sezgisel bir yaklaşımla üretmişlerdir" (Hodge, 2020: 42). Arshile Gorky, Franz Kline, Willem de Kooning, Philip Guston, Lee Krasner ve Jackson Pollock, aksiyon ressamı olarak kabul edilmiştir. Tartışmasız en tanınmış Aksiyon ressamı olan Pollock, büyük damla resimlerini oluştururken içsel duygularının ifade ederek eser ile bütünleşen bir performans sergilemiştir. Pollock, Avrupalı Sürrealistler tarafından geliştirilen otomatizm teorilerinden, Kızılderili sanatından ve Meksika duvar resminden etkilenmiş ve bunları kendi resim stilini üretmek için birleştirmiştir.

Soyut Dışavurumculuk'un bir diğer açılımı olan ve çok geniş koyu renk şeritlerin yer aldığı resimler, Renk Alanı Resmi olarak adlandırılmıştır. 1940'larda çığır açan ve oldukça bireysel bir tarz olan Renk Alanı, Soyut Dışavurumculuk'un serbest, resimsel yaklaşımından türemiştir. İfadeler, bir iki ya da üç renk ile tuvalere işlenmiş; boyalar iç içe geçmiş ve birbirine karışmıştır (Hodge, 2020). Renk Alanı terimi ilk olarak 1955 yılında Clement Greenberg tarafından Mark Rothko, Barnett Newman ve Clyfford Still'in çalışmalarına atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Bu sanatçılar, genellikle tek bir düz renkten oluşan geniş alanlara sahip basit kompozisyonlar oluşturmuş, düşünceli veya meditatif bir tepki üretmeyi amaçlamışlardır.

Soyut Dışavurumcu sanatçıların tamamı Jung'un analiz, din, düşler ve hafıza hakkındaki düşüncelerine ilgi duymuşlardır. Tüm sanatçıların amacı; dünyanın savaş sonrası içinde bulunduğu durumun çalkantılarını ifade etmek olmuştur (Hodge, 2020). İçinde buldukları bu çıkmazı ifade etmenin en etkin yolunu Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'ni eserlerinde yansıtmakta bulmuşlardır.

2. CARL GUSTAV JUNG'UN ANALİTİK PSİKOLOJİ TEORİSİ

İsviçreli Psikiyatr Carl Gustav Jung (1875-1961), kişiliğin, bireysel olarak

gelişmesiyle ilgilenmiş ve düşüncelerini içeren ekolünü "klasik psikanalizden birçok yönden farklılık gösterdiği için Analitik Psikoloji olarak adlandırmıştır" (Jung, 1997: 19). İnsanın sonsuz ve sınırlanamaz (Jung, 1997) olduğu görüşüne sahip olduğu için Jung'un düşüncelerini sistemli olarak tanımlamak mümkün değildir.

Jung'a göre Analitik Psikoloji, duyu işlevleri, duygusal fenomenler, düşünce süreçleri gibi bireysel işlevleri ayırıp onları deneysel koşullara maruz bırakmadığı için deneysel psikolojiden ayrılmaktadır. Analitik Psikoloji, psişenin yapısı ile doğal bir fenomen olarak ilgilenmektedir (Jung, 2015). Bu doğal fenomen astroloji, simya ve eş zamanlılık ilkesi gibi kavramlarla da açıklanabilmektedir.

Geliştirmiş olduğu Analitik Psikoloji Teorisi'ni Freud'un Psikanaliz Teorisi temelleri üzerine kuran Jung, psikolojide bireyin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Jung'un Teorisi'ndeki bu bütün içinde zihin, bilinç ve bilinçdışısının tamamını kapsayan bölüm "psişe" olarak adlandırılmaktadır. Psişe; bilinç, kişisel bilinçdışı ve kolektif bilinçdışı olarak üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Bilinç Jung'a göre yaşamın erken yaşlarından itibaren bilinçdışından yükselerek oluşan kısımdır (Horozcu, 2016). İşlevleri bilinçdışına önceden kodlanmış olan bilinç, psişik içeriklerin ego ile ilişkisini sürdürmektedir. Algı ve anılarımızı kapsayan bilinç, toplumsal ve gerçeklik örüntülerimizi anlamlandırmamızı sağlamaktadır. Bilinç, bilinçdışına göre ikincil öneme sahiptir.

Bilinçdışında kişisel ve kolektif olarak iki bölüm bulunmaktadır. Kişisel bilinçdışı bilinçte olmayan bastırılmış duygular, yaşantılar ile bilinç düzeyine çıkamamış ve olgunlaşmamış içeriklerden oluşmaktadır. Kişisellikten bütünüyle uzak olan kolektif bilinçdışı ise evrensel ve ortak bilinçdışı olarak da adlandırılmaktadır (Jung, 1997). Bu evrensel imgeler kişinin yaşantısındaki algı ve eğilimlerini etkilemekte kolektif bilinçdışındaki gibi kişinin yaşantısı için oldukça önemli ve belirleyici olmaktadır.

Kolektif bilinçdışı, kalıtımsal bir olgu, tüm insanların, paylaştığı bir miras ve bireysel ruhun temelidir. Çağa, topluma, ırka bakılmaksızın, dünyanın kuruluşundan bu yana meydana gelen evrensel durumlara karşı gösterdiği kalıplaşmış davranış biçimlerini içermektedir (Jung, 1997). Kolektif bilinçdışının ürünü olan bu kalıplaşmış kültürel davranışlar bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya çıkabilmektedir. Kolektif bilinçdışı zihni evrene bağlamakta ve gerçeğe ulaştırmaktadır. Rastgele olarak nitelendirilen eşzamanlılıklar evrenin sinyalleridir ve bunlar kolektif bilinçdışının göstergeleri olarak toplumu birbirine bağlamaktadır.

Jung'a göre; kişisel bilinçdışı her birey için benzersizken kolektif bilinçdışı paylaşılmaktadır (Engler, 2014). "Jung'un bir arketip olarak tanımladığı kolektif bilinçdışı, geçmiş nesillerin birikimli deneyimlerinin ruhun derinliklerine gömülü olduğu kalıtımsal davranış kalıpları" (Eren, 2017; Sedivi, 2009) ve ilkel toplumsal dönemlerin kalıntıları olarak bireylerin belleğine yansiyabilmekte, çağdaş insanın yaşantılarında kalıcı izler bırakabilmektedir. Jung'a göre bu kalıtsallık arketip adı verilen ortak sembolleri doğurmaktadır. Psikoloji literatürüne Jung tarafından

kazandırılmış olan bir kavram olan Arketip, nesilden nesile aktarılan eğilimlerdir. Arketipler, kolektif bilinçaltını oluşturmada, birbirleriyle temas halinde olmayan farklı topluluklardan mit, din ve kültürel inançlarda tekrarlanan görüntü, karakter ve olaylardaki benzer kalıplardır.

Analitik sürecin amacı, hem kişisel hem de kolektif olan bu faktörleri bilince getirmek ve bireyin ileriye dönük yaşamını şekillendirmek için kaynaklar sağlamaktır. Doğrudan gözlemlenemeyen Arketipler, bireyselleşme yoluyla filtrelenmiş imajlar olarak bilinçli zihin içinde sunulmaktadır (Johnson ve Morgan, 2020). Jung'un Analitik Psikoloji Teorisindeki Arketipler; "persona", "gölge", "anima-animus" ve "ben"dir.

Persona arketipi, bireyin dış dünyaya karşı genel ruhsal davranış biçimidir (Jung, 1997). Antik dönemde oyuncuların taktıkları maskenin adı olarak da bilinen Persona, maksatlı tutumdur. Bu maskeyle özdeşleşen insan bireyin karşıtı anlamında persona olarak adlandırılmaktadır (Jung, 2016). İnsanın kamusal yüzü olan Persona, bilinçli ya da bilinçdışı olarak takınılabilmektedir (Snowden, 2012). Başka bir ifadeyle kişinin gerçekte olduğundan farklı biri olarak başkalarına sunduğu yüzü veya rolü olan Persona, toplum ve birey arasında köprü oluşturmaktadır.

Gölge arketipi ise psişenin merkezindeki egodur. Egonun safdışı kaldığı durumlarda gölge bireyin tutum ve davranışlarına yansiyabilmektedir (Jung, 1997). Toplumsal yaşantının devam edebilmesi için gölge, persona tarafından bastırılmalıdır. Bunun nedeni ise gölgenin içgüdüsel ve ilkel tarafta, güçlü ve tehlikeli olmasıdır. Ego ve gölge işbirliği yaptığında bireyin zihinsel işlevleri ve bedensel etkinliği artmaktadır. Bireyin sorun yaşadığı dönemlerde, ego kontrol edilerek gölge egoyu bastırmakta, bireyin ani karar ve kararsızlık durumlarında ise gölge etkin bir rol oynamaktadır (Ukray, 2016). Rüyalarda ortaya çıkabilen gölge, aynı zamanda yaratıcılığın, üretkenliğin, derinliğin ve sanatsal etkinliklerin kaynağıdır. Gölge insanın bireyselleşme sürecinde ihtiyacı olan bir arketiptir. Hem yaratıcı hem de yıkıcı enerjilerimizin kaynağıdır.

Anima-animus arketipi ise biyolojik cinsiyetimizin; erkeklerde bilinçdışı dişil yanı ve kadınlarda erkeksi eğilimlerin aynadaki görüntüsüdür. "Kişilerin içedönük taraflarını anima-animus arketipi tanımlamaktadır. Anima-animus ruhun tamamlayıcı karşı cinsiyetini ortaya çıkarmakta, ben ve bilinçdışının bireyin iç yaşamındaki dengesini sağlamakta, ruhun hem kişisel tepkisi hem de karşıt cinsiyetin bireydeki yaşantısının yansımalarını sergilenmektedir" (Jung, 1997: 72-73). Her cins, yüzyıllarca birlikte yaşamının gereği olarak diğerinin tutum ve davranışlarını yansıtmaktadır. Bir kadının ruhu eril yönler ve bir erkeğin ruhu da dişil yönler içerebilmektedir.

Ben, arketipi Jung'a göre bilinç ve bilinçdışı olmak üzere her iki alana doğru uzanan bir yapıya sahiptir. Jung, bu açıdan bilinç ve bilinçdışını birbirinin karşıtı ancak aynı zamanda tamamlayıcı iki yapı olarak açıklamıştır (Jung, 1997). Ben, psişenin sevilen yüzüdür. Zıt kutupları birbirine çeken ben, bilinç ve bilinç dışını

birleştirip eşitliği sağlamaktadır. Jung'un teorisindeki tüm arketipler sanat dünyasını derinden etkileyen Soyut Dışavurumculuk Akımı'nın şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

3. SOYUT DIŞAVURUMCULUK'TA JUNG ETKİSİ

Fizik ve psişenin arkasındaki tek dünyanın özelliği, yasalarının, sürecin ve içeriğinin akıl almaz ya da tanımlanamaz oluşudur. Bu sanatın anlaşılmasında oldukça önemli bir olgudur. Modern sanatın da ana konusu, belli bir anlamda, tanımlanamadığından çoğunlukla 'soyut' hale gelmiştir (Jung, 2018). Soyutlaşan modern eğilimlerdeki en büyüleyici bağlardan biri, Jung'un Analitik Psikolojisi ile Soyut Dışavurumculuk akımı arasındaki bağıdır. Jung'un fikirlerinin birçoğu Soyut Dışavurumcu sanatın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Jung'un felsefesinin sanat üzerindeki etkisi, sanatsal yaratının psikolojik temelini çözülmesinde değil, onun karşılıklı ilişkiler sistemine dahil edilmesinden kaynaklanmaktadır. Soyut Dışavurumcular, insanın kolektif yaşamından evrensel bir hümanist sanat yaratmak için bireysel deneyim sınırlarını aşacak ifade biçimleri aramışlardır. Bunu, mitolojiye, ilkel sanata ve özellikle Jung'un kolektif bilinçdışı kavramına dayanan bir ikonografi ve tema geliştirerek başarmaya çalışmışlardır (Grabenhurst-Randall, 2017). Soyut Dışavurumcular için resim, sadece resmi yapma süreci olan gerçek sanat eserinin fiziksel bir ifadesi olarak görülmüş, ressamın spontane eylemleri, rastgele damlamalar ve fırça darbeleri, saf ifade yoluyla içeriğini açığa çıkarmak için bilinçaltıyla mücadeleyi veyadansı temsil etmiştir. Jung (2018)'a göre; yaratıcı eserler kimi zaman karanlık ruhsal dünyamızdan kopup bilince ulaşmaktadır. Bu bilinçaltı içerikleri aynı zamanda coşkun etkileri oluşturmaktadır.

Resmin kaynağını bilinçaltı olarak ifade eden Jackson Pollock (1912- 1956), Soyut Dışavurumculuk akımını en çok sahiplenen ressamdır. Akut depresyon ve alkol ile mücadele eden Pollock, 1939'da Jung teorisine göre psikanalize girmiş ve böylece Jung'un Analitik Psikolojisi ile tanışmıştır. Tedavi, evrensel, bilinçdışı anlamı ile totem nitelikli resimleri araştırma konusunda onu cesaretlendirmiş ve sanatını derinden etkilemiştir (Fineberg, 2014). Pollock'un terapi sırasında yaptığı çizimlerde, Jung'un etkisi fazlasıyla gözlenmektedir. Terapi seansları sırasında sarı, mavi, yeşil ve kırmızı renkleri baskın olarak kullanarak yaptığı "*Çarmıha Gerilme*" isimli resimdeki renkler, Jung'un dört insan işlevi teorisine; sezgi, düşünme, duyum, duygu ya da hislere karşılık gelmektedir. Pollock, "*Bird (1941)*" dahil olmak üzere Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi ile ilişkilendirilebilecek pek çok resim yapmıştır. "*Bird*" isimli resmin odak noktası, en üst kısmında yer alan gözdür. Bu üçüncü gözün kendini keşfetmeyi temsil edebileceği gibi kişiliğinin karışık bir yönü olarak kabul edilen anima-animusun başarılı sentezini temsil etmeyi amaçlamış olabileceğini ifade etmek mümkündür. "*Bird*", Jung'un olumsuz anima nitelendirmesinin en iyi örneklerinden biridir. Bu resmin, terapistinin "cehennemlik bir anne sorunu" olarak gözlemlendiği Pollock'un annesi ile olan olumsuz ilişkisini ve kadınlarla sorunlarını sembolize ettiği düşünülmektedir. Pollock, sonraki resimlerinde olumsuz animasını kadınları ay ile ilişkilendirerek ifade etmiştir

(Sedivi, 2009). Eserlerinde sembollere sıklıkla yer veren Pollock'un, sanatsal süreci aracılığıyla kolektif bilinçdışından yararlandığı ve böylece bilinçsizce ilkel mitik imgeler ürettiğini iddia etmek mümkündür. Pollock'un erken dönem mit temelli eserlerinden daha soyut olgun eserlerine kadar ki üretim süreci hem kişisel bilinçdışını hem de kolektif bilinçdışını araştırma arzusunu taşımaktadır. Jung'un etkisi, Pollock'un özellikle damla resimlerinde oldukça belirgindir. Ruhunu jestlerle ifade etmek için resmin bilinçli kontrolünden vazgeçen Pollock bu durumu, "*Resmin içindeyken, ne yaptığının farkında değilim*" sözleriyle ifade etmiş ve resimlerdeki Jung etkisini vurgulamıştır. Pollock'un olgun dönemindeki tekniği, 1940'ların başlarından itibaren eserlerinde Kızılderili ve Meksika ikonografisinin kullanımını anımsatan bir ilkelik unsuru da içermektedir. Pollock'un ilkel sanatsal pratiği kullanması, Jung Teorisi'nin çalışmaları üzerindeki etkisini göstermektedir. 1940'ların başlarında, gözler, totemler, koruyucular gibi görüntüler eserlerinde belirgin hale gelmiş, genellikle basit beyaz bir tuval üzerine siyah dökümden oluşan, ürkütücü bir yapıya sahip ve dengesiz zihinsel durumunu temsil eden eserler üretmiştir.

Pollock, simgesel resimlerine yeni arayışlarla, "1940'lı yılların sonlarında yere serdiği tuvaler üzerine vücut hareketlerini kullanarak gerçekleştirdiği devinimlerle damlatma resimler yaparak; oluşturduğu izlerle tuval yüzeyinde mekân arayışını sergilemiştir" (Bolla, 2006: 80). Resimlerini yaparken, yere serdiği büyük formatlı tuval bezine boyayı dökmesi, sıçratması ve damlatması; çubuk, mala, bıçak kullanması ve bütün vücudunu çalıştırması onun radikal, dışavurumcu tekniğinin birer parçası (Hodge, 2020) olarak görülmektedir. 1942 ve 1948 yılları arasında Pollock, kompozisyonlarının birçoğuna ilkel güçleri çağrıştıran mistik başlıklar vermiştir. "*Sır Muhafızları*", "*Erkek ve Dişi*", "*Ay Kadın*", "*Totem Dersi*", "*Gece Seremonisi*", "*Dişi Kurt ve Büyülü Orman*", "*Katedral*" gibi erken dönem aksiyon resimlerinin birçoğuna, aynı şekilde doğadaki yücelik ya da ruhsallık duygusunu uyandıran başlıklar verilmiştir (Fineberg, 2014). Fakat, bir süre sonra resimlerine çağrışım yapan başlıklar vermekten vazgeçerek onları sayıların tarafsızlığıyla numaralandırmıştır. Soyut Dışavurumculuk'un ikonik sanat eseri Jackson Pollock'un "*Sayı 1A (1948)*" eseridir. Pollock, "*Sayı 1A*" eserinde kompozisyonun sağ üst köşesine el izlerini imza olarak eklemiştir. Geleneksel sanatçıların yağlı boyalarından uzaklaşarak resimlerinde sanayi tipi emaye boyalar kullanan Pollock, numaralandırdığı resimlerinde kullandığı tekniğini, bilinçdışından yararlanmanın bir yolu olarak görmüş; etkilerini tuvalin yüzeyinde herkesin görebileceği şekilde ortaya çıkarmıştır. Jung, Pollock'u şu şekilde tanımlamıştır:

"Gizli bilinçdışı ruhun diğer bir ifadesini, daha genç soyut ressamın en göze çarpanlarından birinde, daha 44 yaşında trafik kazasında ölen Amerikalı Jackson Pollock'ta bulabiliriz. Onun eserleri çağımızın daha genç ressamları üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. 'Benim Resmimde (In My painting)' adlı yazısında bir çeşit trans halinde resim yaptığını ifşa etmiştir" (Jung, 2018: 260).

Pollock'un pratikte bilinçsizce yaptığı resimler sınırsız bir duygusal coşkuyla yüklüdür (Jung, 2018). Bu resimlerden biri olan "*Maske (1941)*" eserini Jung'un Analitik Teorisi'ndeki Persona arketipi ile ilişkilendirmek mümkündür. Pollock, bu eseri yaparken, dış dünyaya yönelik bir eser geliştirmiş ve kısmen bilinçaltından yansıtmaya çalıştığı sembolik kelime dağarcığını temsil eden bir ifade dili kullanmıştır. Pollock'un sembolik kelime dağarcığını temsil eden bir başka eseri "*Derin (1953)*"dir. Ölümünden birkaç yıl önce yapmış olduğu bu eser, sanatı ve ruh hali arasında nasıl bir bağ oluşturduğunun bir örneğidir. Burada bahsedilen derinlik, Pollock'un kendi iç dünyasının derinlikleridir. Renk ve içeriğin basitleştirildiği bu eser sembolizm açısından etkin bir ifade aracı olmuştur. Eser soyut bir nesneden gelen duygu ve görüşlerinin onlar hakkında daha fazla bilgi edinmemize yardımcı olacağı unsurları taşımaktadır. Bastırılmış ve derinlerde kalan bazı duyguları ortaya çıkaran eseri Jung'un gölge arketipi ile ilişkilendirmemiz mümkündür. "*Derin*" adlı bu eserdeki sarı ve beyaz lekeler arsındaki yarık, benlikteki yarılmalara göndermede bulunurken, Pollock'un "*içimde bir boşluk var ve orada soğuk rüzgârlar esiyor*" cümlesi daha da anlam kazanmaktadır. Uzun süre bakıldığında resim izleyeni içine çekmekte ve "*soğuk bir rüzgâr*" olarak yüzümüze çarpmaktadır. Psikolojik olarak bakıldığında "*Derin*" annenin bedeniyle vedalaşmanın son anının resmi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sembol anne rahmi ile özdeşleştirilmiştir. Anneden ilk kopuş ve ayrılışın resmi olarak nitelendirilebilecek olan bu eserin Pollock'un annesinden alamadığı sıcaklık ve şefkat yoksunluğunu sembolize ettiğini ifade etmek mümkündür. Bu eser Pollock'un hayatında hep baktığı bir sahne haline gelip, kendi derinliğine ve kaybolmuşluğuna dair eşsiz bir ifade olmaktadır. Tamamen siyah olarak yapılmış, boya lekeleriyle serpiştirilmiş bir dizi uzun dökülmüş çizgiden oluşan "*Sayı 7 (1951)*", annesi ile ilişkilendirilebilecek bir başka resimdir. Bu resimde bir kadın figürü, bir dizi eğri çizgi ve benek arasından kolaylıkla ayırt edilebilmektedir. Alkolizminin ve zihinsel sorunlarının geri dönüşüyle birlikte, Pollock'un anne kompleksinin yeniden açığa çıktığı bu resimde gözlemlenebilmektedir.

Jung sembolizmi, Pollock'un yaşamının sonlarına doğru yaptığı eserlerinde oldukça belirgindir. "*Portre ve Rüya (1953)*", resmi Jung'un arketip teorilerine açık referanslar sergilemektedir. Pollock'a göre bir otoportre olan resimde; çok belirgin bir göz, burnu ve ağız olan bir kafa görüntünün sağında görülmektedir. Şaşırtıcı renklerden oluşan bu resmi gölge arketipi olarak yorumlamak mümkündür. Gölge karanlık yanımız, ışığa maruz kalmayan yanımız, aşağı yanımız, sevmediğimiz ve çoğu zaman başkalarına yansıttığımız yanımızdır. "*Portre ve Rüya*", eseri ise Pollock'un daha hafif yanının bir tasviri, daha karanlık, daha dengesiz tarafı olarak yorumlanabilmektedir. Arketipler, Jung'a göre, kolektif bilinçdışı tarafından üretilmektedir. Kolektif bilinçaltına ise genellikle sadece rüyalar veya sanat yoluyla ulaşılmaktadır. Pollock, tartışmalı bir şekilde, sanatı aracılığıyla kolektif bilinçaltıyla temas kurmuş olsa da, başlıkta '*rüya*' kelimesini kullanması, rüyalar aracılığıyla kolektif bilinçaltıyla bağlantı kurma yeteneğinin farkında olduğunu göstermektedir.

Pollock gibi Jung'un fikirlerinden etkilenmiş olan Mark Rothko (1903-1970)'da

bilinçaltını temsil eden Soyut Dışavurumcu resimler yapmıştır (Sedivi, 2009). Soyut Dışavurumculuk'un Renk Alanı resimlerinin en önemli temsilcisi olan Rothko'nun resimleri oldukça büyük renk alanlarından ve bulanık boşluklardan oluşmaktadır. Rothko'nun dikey olarak ifade ettiği biçimlerden oluşan resimleri, bir tür ruhsal meditasyon yapmak için izleyiciyi etrafındakileri görmezden gelerek tuvale götürmektedir. New York'un Seagram Binası'ndaki Restaurant'ın yemek odası için yaptığı "*Seagram Duvar Resimleri (1958-1960)*"nde koyu kırmızılar, kestane rengi ve siyahlarda bir dizi derinden hareketli renk alanı resmi yapmıştır. Rothko, "*Seagram Duvar Resimleri*" ile bir yer yarattığını belirtmiş fakat resimlerin çoğunu Londra'daki Tate Gallery'ye bağışlamıştır. Seagram Duvar Resimleri, renk alanı ressamlarının yoğun duygusal deneyim aktarma arzusunun örneğidir. Serbest çağrışım ve formların sürekli olarak maddesiz ve dönüşüm halinde görünmesini sağlayan akışkan, ince uygulanmış boya ile çalışan Rothko'nun sürecin kendisinin bir tema haline gelmesine izin verme hedefinin bir parçası da, işlenmiş bir görünüm ortaya çıkaran yarım, eksik çizgileri ve yüzeylerdir.

Rothko'nun soyut resimlerinin "*gerçekçi*" olarak nitelendirmesi ya da diğer Amerikalı Soyut Dışavurumculardan Adolph Gottlieb'in, "*soyutlama, zamanımızın gerçekliğidir*" sözleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra varlık gösteren ressamların ve heykeltıraşların ruh haline ilişkin önemli birer ipucudur (Antmen, 2008). Kırklı yılların başlarında Rothko ve diğer New York ressamlarının bir bölümü, dikkatlerini, Freud tarafından önemle vurgulanan, süreklilik anlamında geçmişe ve Jung tarafından tartışılan evrensel mit düzeni doğrultusunda Sürrealistler üzerine kaydırmışlardır (Fineberg, 2014). Soyut Dışavurumculuğun bir parçası olan kişisel mit, Jung'un evrensel mitlere olan ilgisinden cesaret almakta ve Rothko'nun "*Mit Ruh*" için araştırmasında, bir adım daha ileri gitmektedir (Fineberg, 2014). Soyut Dışavurumcular, insanların içsel vahşetini anlamak için, Jung'a göre ilkel atalarının anılarını içeren bilinçaltına yönelmişlerdir. Yirminci yüzyıl tarihinin barbarlığını ele almak için mite ve Yunan trajedisine ve ilkel olana dönmüştür. Rothko'nun "*Kafadanbacaklıların Doğuşu (1944)*" adlı tablosunda, bir grup ahtapotun etrafını kuşa benzer iki yaratık çevrelemektedir. Rothko bu eserde modern zamanların barbarlığını kafadanbacaklılar veya ahtapotlar aracılığıyla temsil etmektedir. Bu sembollerin Rothko'nun şiddet ve yıkımla ilgili temel psikolojik fikirleri ifade etme biçimi olduğunu düşünmek mümkündür.

Rothko'nun başlık seçimlerinde mitolojik referansların kullanılmasıyla mitolojinin varlığı netlik kazanmaktadır. Rothko, eserlerinin başlıkları için; bilinen antik mitleri hatırlattığını, çünkü onları, temel psikolojik fikirleri ifade etmek için geri dönmemiz gereken ebedi semboller olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu semboller; hangi ülkede veya hangi zamanda olursa olsun, yalnızca ayrıntılarda değişen, ancak özünde asla değişmeyen ilkel korkular ve motivasyonlardır. Rothko, geç dönem yapıtlarında da insan ruhunun önemini yansıtarak, duygu üzerinde yoğunlaşmış ve Jung'un teorisine atıfta bulunmuştur. Bilinçli ve bilinçsiz zihinden kaynaklanan duyguları yansıtan Rothko, insan figürüne benzeyen formları boyamak yerine, iç psişeye ilişkin kendi yorumunu sergileyen bir kompozisyon formatında resim

yaparak izleyicisiyle daha derinden bağ kurabileceğine inanmıştır. 1940'ların başlarında üslup değişikliğine rağmen trajedi Rothko'nun sanatında rol oynamaya devam etmiştir. Trajedi, muhtemelen, kolektif bilinçdışına bir göndermedir. Jung teorisine göre içgüdüsel olan bu duygular kolektif bilinçdışından kaynaklanan arketiplere bağlıdır.

Rothko, geç dönem eserleri üzerinde meditasyon yapıldığında renkli alanların izleyicinin bilinçsiz düşüncelerini bilinçli bir düzeye getirme potansiyeline sahip olabileceğini ifade etmiş ve sanat hayatı boyunca renk kullanımında pek çok değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklikler Jung'un Rothko'nun sanatı üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. 1948'den itibaren kullandığı renkler sıcaklaşmış; kırmızı, turuncu, sarı ve parlak pembeyi içermiştir. Ancak 1954'ten itibaren yaşadığı depresyon sorunundan kaynaklanarak kullandığı renkler koyulaşmaya hatta giderek siyahlaşmaya başlamıştır. Rothko, kariyeri boyunca duygunun önemini ve sanatla bağlantısını vurgulayarak ve Jung'un düşüncelerini geç dönem eserlerinde açıkça yansıtmıştır.

Jung'un teorisinden etkilenen Soyut Dışavurumculuk'un önde gelen isimlerinden biri de Hans Hoffman (1880- 1966)'dır. Doğadan değil, kalpten resim yaptığını yani duygularını ön planda tuttuğunu vurgulayan Hoffman'a göre; "sanatın politikalarla ya da toplumsal bilinç ile bir ilgisi yoktur. Hoffman çizim üzerine kafa yormuş ve resimsel yapı, resmetme, materyaller dolayısıyla sezgisel ifade konusunda dersler vermiştir" (Fineberg, 2014: 58). Hoffman, sanatçının teknik sorununun; ruhun küresi içinde yeniden çalışacağı materyali nasıl dönüştüreceğiyle ilgili olduğunu ifade etmiştir. Hoffman eserlerinde kullandığı pentürle ruhsallık olarak tanımladığı duygusal boyutu sezgisel olarak yerleştirmiş ve eserlerinde uzamsal dinamikleri ve görsel gerilimleri (Fineberg, 2014) açığa çıkarmaya çalışmıştır.

Hoffman; "Çalışmam rastlantısal değil ama planlanmış da değil. Beyaz tuval üzerindeki ilk kırmızı nokta, bende 'sabah kızılığı' anlamını uyandırmış olabilir ve buradan sonra rengimle düş kurarım" ifadesiyle psişiklik ilkesine değinmiştir. Sürrealist serbest çağrışımdan uzak duran Hofmann, çalışmasının psikolojik olmaktan çok psişik bir içsel gereksinimden yola çıkarak geliştiğinde ısrar etmektedir. İçeriğinin açığa çıkmasında, gerçeğe ulaşma çabası, sanatçıyı merkez almaktadır. Hofmann'a göre: "Bir çalışmadaki ruh kalitesiyle eş anlamlıdır. Sanatta gerçek, asla ölmez, çünkü doğası baskın bir şekilde ruhsaldır" (Fineberg, 2014: 61). Hoffman'la benzer bir şekilde düşünen bir başka Soyut Dışavurumcu sanatçı Arshile Gorky (1904-1948), sanatın aklın düşünen bir yüzü olması gerektiğini ve sürekli spontanlığın kaos olduğunu ifade etmiştir. 1947'de, Sürrealistleri, "psikiyatrik spontanlık ve açıklaması olanaksız rüyalarla kafayı bulmuş" (Fineberg, 2014: 69-70) olarak nitelendirmiştir. Çelişkili bir sanat hayatı olan Gorky, yaşamının ilerleyen sürecinde ölüm temasını işleyerek imgelerinde kaosa ve belirgin renklere yer vermiştir. Trajedi dolu hayatını sanatla ifade eden sanatçı aynı zamanda bilinçaltının farklı bulgularını merkeze almaktan kaçınmamıştır.

Estetik eylemin temelindeki düşüncenin; yaşamın, insanların, doğanın, ölümün, kaosun gizemiyle, bağlantı kurmayı sağladığını ifade eden Barnett Newman (1905-1970) için de anlamı olan yalnızca saf düşüncedir (Fineberg, 2014). Newman, spesifik deneyimleri; kendi felsefi ve manevî araştırmalarına aşkın bir değer katarak daima genelleştirmiştir. "Bence bırakalım kendi adlarına resimler konuşsun" (Hodge, 2020: 165) diyen Newman, için "*Onement I (1948)*" eseri onun en iyi sanatsal atılımıdır. Newman eserinin uzamsal yapısını tanımlamak için ilk kez dikey bir bant kullanmıştır. Newman'ın daha sonra "*zip*" olarak adlandırmaya başladığı bu dikey bant, imzası olmuştur. Kalın, düzensiz bant, kompozisyonu hem bölmüş hem de birleştirmiştir. Daha önce hiç var olmamış gibi, sıfırdan resim yapmaya çalışan Newman, kompozisyonlarını yaşama deneyiminin düşünce biçimleri ve ifadeleri olarak görmüştür. "1950'lerde uzun bir süre başarısızlık duygusuna kapılmış ve 1957'de artık resim yapamaz olmuştur. Ardından, geçirdiği kalp krizinin onda anlık bir psikanaliz işlevine dönüşmüştür. 1958'de birdenbire, yeniden resim yapmaya başlamış ve "*Haç Yolu'nu Durakları*" kompozisyonlardan oluşan seriyi tamamlamıştır" (Fineberg, 2014: 103). Ondört farklı resimden oluşan bu seride Newman, çarmıha gerildiği gün İsa Mesih'i betimleyen görüntülere; İsa'nın nihai dirilişi, yeniden doğuşu ve genel olarak acıyı aşma yeteneğine atıfta bulunmaktadır. Newman'ın, bu seriye başlamadan önce yaşadığı deneyim düşünüldüğünde dini sembollere atıfta bulunmasını kendisinin de ifade ettiği gibi psikanalitik bir açılım olarak değerlendirmek mümkündür. Her zaman dengeli ve bütün olmak isteyen psişe Newman'ın eserlerinde ruhsal dengenin yaşamla bütünlük kurma çabasını açığa çıkarmaktadır. Bu bütünlük ve dingilik beraberinde bir denge doğurmaktadır. Psişik otomatizminden ilham alan, bilinçdışından beslenen ve temel gerçekleri ortaya çıkarmanın yollarını arayan (Farthing, 2014) Willem De Kooning, Antik Çağ'dan beri ele alınan kadın figürünü "*Kadın (1950-1955)*" isimli serisinde, iri gözler, tehditkar gülümseme ve çarpıtılmış uzuvlarla komik, kaba, ve alaycı bir şekilde resmederek, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'ndeki arketiplere atıfta bulunmaktadır. Radding (1978)'e göre devasa, dinamik, zıt hareketlerle dolu bu eser serisi, renk ve doku şiddetini çarpık görüntüyle birleştirmektedir. De Kooning'in "kadın"larının sanatçının deneyim ve duygularının gerçekçiliği temsil edemeyecek kadar güçlü ve derin sembolik görüntüleri olduğu açıktır. Kuspit (2010) bu sembolik görüntüleri; ruhsuz, omurgasız, neredeyse cinsiyeti olmayan bir beden, ölümün çirkinliğini bilinçaltında daha az çekici hale getiren ve ölümün korkunç gölgelerini hissedilmez kılan görüntüler olarak yorumlamaktadır.

SONUÇ

Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi Soyut Dışavurumculuk'ta özellikle de bu akımla özdeşleşmiş olan Pollock ve Rothko'nun eserlerinde belirgin bir biçimde gözlemlenebilmektedir. Jung'un analizinden geçen Pollock'un mitlerden esinlenerek gerçekleştirdiği büyük ölçekli resimleri serbest çağrışımlı otomatist çizimler, sanatçının ilkel kaynakları kullandığını ve bilinçaltındaki görüntüleri keşfetmeye olan ilgisini açıkça göstermektedir. Pollock gibi Rothko'nun eserlerinde

de serbest çağrışımla açığa çıkan kollektif bilinçdışı sembollerini gözlemlemek mümkündür. Rothko eserlerinde; evrensel mit, ilkel korku ve motivasyonla insan ruhunun önemi vurgulayarak duyguya yoğunlaşmış ve Jung'un teorisine atıfta bulunmuştur. Psikik otomatizm, kollektif bilinçdışı gibi unsurlarla pek çok Soyut Dışavurumcu sanatçı eserleri aracılığıyla ruhsal denge ve yaşam arasında bütünlük oluşturmaya çalışmıştır.

Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'nin etkisi altında Soyut Dışavurumcu sanatçılar bilinçdışını bilince çıkarmayı başarmıştır. Psikolojik düşüncenin hızla geliştiği bir çağda yaşayan sanatçılar, Jung psikolojisinin yeni alanı olan bilinçdışı konusunu Amerikan kültürünün ön saflarına taşımışlardır. Bilinçdışından yararlanmak için otomatizmi kullanan Soyut Dışavurumcu sanatçılar, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'nin sanata dahil edilmesi, sanatçının ve izleyicinin rolü de dahil olmak üzere bir dizi konuyu gündeme getirmiştir. Jung'unki gibi psikolojik teorilerin yükselişi, sanatçının odağını bireye çevirmiştir. Sanat, özellikle 1940' ve 1950'lerde, kendini ifade etme biçimine dönüşmüştür. İzleyicilerde duygu uyandırma arzusu, izleyicileri onlarca yıldır şaşkına çeviren ve hayran bırakan bir kompozisyon formatının yaratılmasına yol açmıştır. Bu format, hem bilince hem de bilinçaltına verdiği önem nedeniyle Jung psikolojisiyle derin bir bağlantı içermektedir.

Soyut Dışavurumculuk'un, etkileyciliği hem ressamı hem de sanata ilgi duyanları etkisi altına almıştır. Eserlerin her biri izleyeni kendi iç dünyasına çekmekte ve oradaki gizemli duyguların ifade bulmaya hazır bir bedeni gibi karşımıza çıkmaktadır. Soyut Dışavurumculuk'u sanatçı, eser ve izleyici tarafından bir iletişim aracı ve ruhun içselleştirdiklerini ifade eden bir dil olarak ifade etmek mümkündür.

Bireyin yaşantı geçirerek oluşturduğu bilinçaltı, kimi zaman bilinç ve duygu yaşamının temel taşlarını oluşturmuştur. Soyut Dışavurumculuk kapsamında üretilen eserlerde, ifade edilen, eşit derecede geniş bir ruh hali ve mizaç, endişe ve karmaşıklık yelpazesidir. Sanatın doğası, insanın doğasından daha fazla ya da daha az değildir. Soyut Dışavurumculuk'un ortaya çıkmasıyla, insanın kendine empoze ettiği sınırlar, engeller ve dolayısıyla sanat biçimleri parçalanmaya başlamıştır. Sanatçı özgürleşmeye, kendi hayal gücünün derinliklerini, yaratıcı güçlerini keşfetmeye ve içsel varlığından doğa ya da insan faaliyetleriyle sınırlı olmayan yeni, canlı bir ifade tasarlamaya ve doğaçlama yapmaya başlamıştır. Önceki yapılandırmacı kısıtlamadan kurtulan ve geleneksel konulardan uzaklaşan sanatçılar, yeni olasılıklar dünyasını keşfetmişlerdir.

KAYNAKÇA

Antmen, A. (2008). *20. YY Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Bolla, P. (2006). *Sanat ve Estetik*. İstanbul: Ayrıntı.

Engler, B. (2014). *Personality Theory. 9th Edition*. United States. Wadsworth Cengage Learning.

Eren, E. (2017). *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Basım Yayım

Dağıtım A.Ş.

Farthing, S. (2014). *Sanatın Tüm Öyküsü*. İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Finerberg, J. (2014). *1940'tan Günümüze Sanat: Varlık Stratejileri*. İzmir: Karakalem Kitapevi Yayınları.

Grabenhorst-Randall, T. (2017). Jung and Abstract Expressionism. *C. G. Jung and the Humanities: Toward a Hermeneutics of Culture*, (Ed.). Karin Barnaby & Pellegrino D'Acierno, Princeton: Princeton University Press. pp. 185-205. <https://doi.org/10.1515/9781400887026-022>

Hodge, S. (2020). *Gerçekte Bilmeniz Gereken 50 Sanat Fikri*. (Çev.). E. Gözgülü. İstanbul: Domingo Yayınevi.

Hodge, S. (2020). *Sanatın Kısa Öyküsü*. (Çev.). D. Öztok. İstanbul: Hep Kitap.

Horozcu, Ü. (2016). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Johnson, J. & Morgan, H. (2020). *Jung and Racism*. Erişim Adresi: <https://www.Britishpsychotherapyfoundation.Org.Uk/Insights/Blog/JungAndRacism>. Erişim Tarihi: 21.06.2020.

Jung, C. G. (2018a). *İnsan ve Sembolleri*. (Çev.). H. M. İlgün. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Jung, C. G. (2015). *Kişiliğin Gelişimi*. (Çev.). D. Olgaç. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Jung, C. G. (2018b). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. (Çev.). E. Büyükinal. İstanbul: Say Yayınları.

Jung, C. G. (1997). *Analitik Psikoloji*. (Çev.). E. Gürol. İstanbul: Payel Yayınları.

Kuspit, D. (2010). *Sanatın Sonu*. İstanbul: Metis Yayınları.

Little, S. (2013). *İzmler: Sanatı Anlamak*. (Çev.). D. N. Özer. İstanbul: Yem Yayıncılık.

Radding, R. (1978). *Abstract Expressionism, More Than Inspired Madness*. Graduate Research Paper. Colorado State University Spring Semester.

Michael, R. R. (1976). *Surrealism and Abstract Expressionism*. Masters Thesis. Eastern Illinois University: ABD. Erişim Adresi: <https://thekeep.eiu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4370&context=theses>

Sedivi, A. E. (2009). *Unveiling the Unconscious: The Influence of Jungian Psychology on Jackson Pollock and Mark Rothko*. Undergraduate Honors Theses. pp. 284. "Unveiling the Unconscious: The Influence of Jungian Psychology on Jack" by Amy Elizabeth Sedivi (wm.edu).

Snowden, R. (2012). *Jung Kilit Fikirler*. (Çev.). K. Atakay. İstanbul: Optimist Yayınları.

Ukray, M. (2016). *Jung Psikolojisi*. Ankara: Yason Yayınları.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Araştırmada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında derinlemesine düşünme, rastlantısallık ve etkileyici renk alanları aracılığıyla duyguların ifadesinin keşfedilmesi amacıyla New York'ta ortaya çıkan Soyut Dışavurumculuk akımı ve bu akımı etkileyen İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'un fikirleri arasındaki bağıntı incelenmiştir. Literatür tarama yöntemi ile yapılan araştırmanın amacı; Soyut Dışavurumculuk ve Jung'un fikirleri arasındaki ilişki konusunda farkındalık yaratmaktır. Avrupa'da 1930'larda faşizmin yükselişi ve bunun sonucunda ortaya çıkan savaşın başlamasıyla birlikte ifade özgürlükleri, resimsel kimlikleri ve otomatizm teorileriyle kendilerine kimlik oluşturmuş birçok Avrupalı sanatçı özellikle de Sürrealistler ve Amerikalı ressamlar New York'ta yeni bir ekol başlatmışlardır. Bu sanatçılar, İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'un Analitik Psikoloji Teorisinden; yaratıcı süreç, psişe, kişisel bilinçdışı, kolektif bilinçdışı ve arketipler hakkındaki açıklamalarından etkilenecek çeşitli kaynaklardan, iç dünyayı temsil etmek için bir yaklaşım oluşturmuşlardır. Hareket özgürlüğü ve geniş formatlarla bastırılmış duygularını açığa çıkartan sanatçıların oluşturduğu bu yeni sanatsal girişim; Soyut Dışavurumculuk olarak adlandırılmıştır. Aralarında Jackson Pollock ve Mark Rothko'nun da bulunduğu pek çok Soyut Dışavurumcu sanatçı, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisini içeren eserlerini okuyarak eserlerine ilham verecek önemli bir kaynak materyal sağlamışlardır.

Jung'un teorileri, çağın iki baskın eğilimi olan geometrik soyutlama ve sosyal gerçekçiliğin kısıtlamalarını hissedenlere yeni bir konu alanı sunmuştur. Yüzeydeki görüntülerin altında bir şey bulmayı ve içsel duygularını ifade etmeyi amaçlayan Soyut Dışavurumcular, Jung'un mit ve arketipleri keşfetmesinden derinden etkilenerek, bilinçaltını, evrensel temaları, savaş sonrası travma ve kaygı durumlarını anıtsal tuvaleri aracılığıyla dile getirmişlerdir. Gerçeküstücülerin otomatizm tekniğinden de etkilenen Soyut Dışavurumcular bilinçli plansızlıkla sezgisel bir yaklaşım geliştirmeyi başarmışlardır. Soyut Dışavurumcu sanatçıların tamamı "*İnsanın sonsuz ve sınırlanamaz*" olduğunu ifade eden Jung'un analiz, din, düşler ve hafıza hakkındaki düşüncelerine ilgi duymuş; spontane eylemleri, rastgele fırça darbeleri ve saf ifadeleriyle içeriği açığa çıkarmak için bilinçaltılarıyla mücadeleyi temsil etmişlerdir. Resmin kaynağını bilinçaltı olarak ifade eden Jackson Pollock (1912-1956), Jung etkisinin açıkça gözlenebileceği akımın önde gelen ressamlarından biri olmuştur. Pollock, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi'ne göre psikanalize girerek Jung'un fikirleri ile tanışmış ve eserlerinin çözümlenmesi fırsatını yakalamıştır. Psikanalisti tarafından Pollock'un eserlerinde psişe, bilinçaltı, anima/animus, arketipler, persona, gölge ve mit öğelerini sıklıkla kullandığı tespit edilmiştir. Jung'un etkisi, Pollock'un erken dönem psikanalitik çizimlerinden ünlü damlama tablolarına ve son siyah dökülmüş eserlerine kadar yaygın olarak gözlenmektedir. Pollock, "*Resmin içindeyken, ne yaptığının farkında değilim*" sözleriyle bilinçaltının ve otomatizmin etkisinde resim yaptığını ifade etmiştir. Geç dönem eserlerinde ilkel sanatsal pratiği kullanan Pollock, Jung Teorisi'ndeki arketiplere atıfta bulunmuştur. Gözler, totemler, koruyucular gibi görüntüler eserlerinde belirgin hale gelmiş, genellikle basit beyaz bir tuval üzerinesiyah dökümden oluşan, ürkütücü bir yapıya sahip ve dengesiz zihinsel durumun temsil eden eserler yapmıştır. Sonraki yıllarda içsel sezgilerini dinleyen Pollock, annesi ile ilişkisini açığa çıkartacak '*gölge*' arketipini sembolize eden eserlere imza atmıştır. Arketipler, Jung'a göre, kolektif bilinçdışı tarafından üretilmektedir. Kolektif bilinçaltına ise genellikle sadece rüyalar veya sanat yoluyla ulaşılmaktadır. Pollock'un sanatı aracılığıyla kolektif bilinçaltıyla temas kurduğunu ifade etmek mümkündür. Pollock gibi Jung'un fikirlerinden etkilenmiş olan Mark Rothko (1903-1970)'da bilinçaltını temsil eden Soyut Dışavurumcu resimler yapmıştır. Rothko'nun dikey olarak ifade ettiği biçimlerden oluşan resimleri, bir tür ruhsal meditasyon yapmak için izleyiciyi tuvale götürmektedir. Rothko'nun "*Mit Ruh*" için araştırması, Jung'un evrensel mitlere olan ilgisinden cesaret almakta ve bu yolda bir adım daha ileri gitmektedir. Soyut Dışavurumcular, insanların içsel vahşetini anlamak için, Jung'a göre ilkel atalarının anılarını içeren bilinçaltına yönelmişlerdir. Yirminci yüzyıl tarihinin barbarlığını ele almak için mit, Yunan trajedisi ve ilkel olana dönüşmüştür. Rothko, eserlerinin başlıklarını bilinen antik mitlerden almış, onları, temel psikolojik fikirleri ifade etmek için önemli semboller olarak gördüğünü ifade etmiştir. Böylece Jung'un Teorisi'ndeki kolektif bilinçaltına ve arketiplere atıfta bulunmuştur. Jung'a göre duygular, kolektif bilinçaltındaki arketiplerden, hem bilinçli hem de bilinçsiz zihinden kaynaklanmaktadır. Rothko, insan figürüne benzeyen formları boyamak yerine, iç psişeye ilişkin kendi yorumunu sergileyen bir kompozisyon formatında resim yaparak izleyicisiyle daha derinden bağ kurabileceğine inanmıştır. Başta Pollock, ve Rothko olmak üzere pek çok Soyut Dışavurumcu sanatçı, eserleriyle Modern sanat tarihindeki en büyüleyici bağlardan birinin, Jung'un Analitik Psikoloji Teorisi ile Soyut Dışavurumculuk akımı arasındaki bağ olduğunu kanıtlamıştır. Sanatçı duygu yüklü, yeni ve canlı bir ifade olan içsel varlığından tasarlamave doğaçlama yapma eğilimindedir. Yaşanılan olumsuz deneyimler sanatçıyı, yeni olasılıklar dünyasını benimsemeye yönlendirmektedir. Yüzyıllar boyunca yaratıcı insanlar, anlamlı değerler arayışında derin, kişisel ihtiyaçlar tarafından yönlendirilmiştir. İnsanı çevreleyen her türlü karışıklık, zaman zaman hemcinsine ve kendisine olan güvenini sarsmıştır. Çevresindeki kaostan etkilenen insan kendini ve dünyasını yeniden değerlendirmeye ve gerçeği sorgulamaya başlamıştır. Soyut Dışavurumculuk'un, etkileyiciliği hem ressamı hem de sanata ilgi duyanları etkisi altına almıştır.

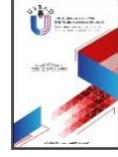
EXTENDED SUMMARY: This article, the relationship between the Abstract Expressionism movement that emerged in New York after the Second World War with the aim of exploring the expression of emotions with reflection, randomness and impressive color spaces and

the Analytical Psychology Theory of Swiss psychiatrist Carl Gustav Jung, which influenced this movement was examined. The aim of the research conducted with the literature review method; to raise awareness about the relationship between Abstract Expressionism and Jung's ideas. With the rise of fascism in Europe in the 1930s and the beginning of the resulting war, many European artists, especially Surrealists and American painters, who formed an identity for themselves with their freedom of expression, pictorial identities and theories of automatism, started a new school in New York. These artists are from Swiss psychiatrist Carl Gustav Jung's Theory of Analytical Psychology; influenced by his explanations of the creative process, the psyche, the personal unconscious, the collective unconscious, and archetypes, they created an approach to represent the inner world from a variety of sources. This new artistic initiative created by the artists who unleashed their suppressed emotions with freedom of movement and large formats; It has been called Abstract Expressionism. Many Abstract Expressionist artists, including Jackson Pollock and Mark Rothko, have provided important source material to inspire their works by reading Jung's works containing Analytical Psychology Theory. Jung's theories offered a new subject area to those who felt the constraints of the two dominant trends of the era, geometric abstraction and social realism. Abstract Expressionists, who aim to find something under the surface images and express their inner feelings, were deeply influenced by Jung's discovery of myth and archetypes, and expressed the unconscious, universal themes, post-war trauma and anxiety situations through their monumental canvases. Abstract Expressionists, who were also influenced by the automatism technique of the Surrealists, succeeded in developing an intuitive approach with conscious planning. All of the Abstract Expressionist artists were interested in Jung's thoughts on analysis, religion, dreams and memory, who stated that "Man is infinite and unlimited"; With their spontaneous actions, random brushstrokes and naive expressions, they represented the struggle with their subconscious to reveal the content. Jackson Pollock (1912-1956), who expresses the source of the painting as subconscious, became one of the leading painters of the movement, where Jungian influence can be clearly observed. According to Jung's Theory of Analytical Psychology, Pollock entered psychoanalysis, got acquainted with Jung's ideas and had the opportunity to analyze his works. It has been determined by his psychoanalyst that Pollock frequently uses psyche, subconscious, anima/animus, archetypes, persona, shadow and myth elements in his works. Jung's influence is widely observed, from Pollock's early psychoanalytic drawings to his famous drip paintings and recent black-draped works. Pollock stated that he paints under the influence of subconscious and automatism with the words "When I am in the painting, I am not aware of what I am doing". Using primitive artistic practice in his later works, Pollock referred to archetypes in Jungian Theory. Images such as eyes, totems, guardians became prominent in his works, often consisting of black cast on a simple white canvas, with a frightening structure and representing his unstable mental state. Listening to his inner intuitions in the following years, Pollock created works that symbolized the 'shadow' archetype that would reveal his relationship with his mother. Archetypes, according to Jung, are produced by the collective unconscious. The collective unconscious is usually reached only through dreams or art. It is possible to state that Pollock made contact with the collective unconscious through his art. Mark Rothko (1903-1970), who was influenced by Jung's ideas like Pollock, also painted Abstract Expressionist paintings representing the subconscious. Rothko's paintings, which consist of vertically expressed forms, take the viewer to the canvas for a kind of spiritual meditation. Rothko's search for the 'Spirit of Myth' is encouraged by Jung's interest in universal myths and goes one step further in that direction. Abstract Expressionists turned to the subconscious, which, according to Jung, contains memories of their primitive ancestors, in order to understand the inner brutality of humans. To address the barbarism of twentieth-century history, we turn to myth, Greek tragedy, and the primitive. Rothko took the titles of his works from known ancient myths and stated that he saw them as important symbols for expressing basic psychological ideas. Thus, he referred to the collective unconscious and archetypes in Jung's Theory. According to Jung, emotions arise from archetypes in the collective unconscious, both the

conscious and unconscious mind. Rothko believed that he could connect more deeply with his audience by painting in a compositional format that showcases his own interpretation of the inner psyche, rather than painting forms that resemble human figures. Many Abstract Expressionist artists, especially Pollock and Rothko, have proven with their works that one of the most fascinating links in the history of Modern art is the link between Jung's Theory of Analytical Psychology and Abstract Expressionism. The artist tends to design and improvise from his inner being, which is an emotional, new and lively expression. Negative experiences lead the artist to adopt a new world of possibilities. For centuries, creative people have been driven by deep, personal needs in their search for meaningful values. All kinds of confusion that surrounds man, from time to time, has shaken his confidence in himself and his fellow man. The person affected by the chaos around him started to reevaluate himself and his world and question the truth. The expressiveness of Abstract Expressionism has influenced both painters and those who are interested in art.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi -
International Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4,
Sayı 8, Issue 8, Nisan 2021, April 2021
e issn: 2687-2641

EKOLOJİK SİSTEM YAKLAŞIMI AÇISINDAN ÇOCUK İHMAL VE İSTİSMARINDA BİREYSEL, AİLESEL VE ÇEVRESEL RİSK FAKTÖRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF INDIVIDUAL, FAMILIAL AND ENVIRONMENTAL RISK
FACTORS IN CHILD NEGLECT AND ABUSE IN TERMS OF ECOLOGICAL
SYSTEM APPROACH

Gizem ÖZKAN

Arş. Gör., Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü,
Eskişehir/Türkiye.

Asst. Prof., Eskişehir Anadolu University, Faculty of Health Sciences, Social
Service Department,
Eskişehir/Turkey.

gizemozkan19@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6759-7345

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1036593

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Review Article

Geliş Tarihi / Date Received: 14.12.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Özkan, G. (2022). Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından Çocuk İhmal ve İstismarında Bireysel, Ailesel ve Çevresel Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 217-240.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Günümüzde çocuk ihmal ve istismarı vakaları artan oranlarıyla toplumsal bir sorundur. Bu nedenle çocuk ihmal ve istismarıyla ilgili her araştırma önem teşkil etmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı olgusunun çocuktan, anne babadan, aile yapısından ve toplumun özelliklerinden kaynaklanan risk etmenleri bulunmaktadır. Bu risk etmenleri tek başına istismarın nedeni olmamakla birlikte varlığında ve etkileşime girdiklerinde çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artırmaktadır. Toplumda mevcut risk faktörlerinin bilinmesi ve çocuk adalet sistemine girmeden bu risklerin tespit edilerek koruyucu önleyici çalışmaların multidisipliner anlayışla gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Mikro, mezzo, makro düzeyde çoklu olarak risklerin değerlendirilmesi ve önlem alınmasıyla bu sorunun azalacağı düşünülmektedir. Bu makalede çocuğun ihmal ve istismara uğramasında rol oynayan risk faktörlerinin sosyal hizmetin önemli kuramlarından biri olan ekolojik sistem yaklaşımı açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmayla çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artıran risk faktörlerinin azaltılması ve bu risk faktörlerinin azaltılmasına yönelik koruyucu önleyici çalışmaların yapılmasının önemine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İhmali ve İstismarı, Ekolojik Sistem Yaklaşımı, Risk Faktörleri, Sosyal Hizmet

Abstract: Today, the cases of child neglect and abuse is a social problem with increasing rates at the local and global level. For this reason, every research on child neglect and abuse is important. The phenomenon of child neglect and abuse has risk factors arising from the child, parents, family structure and the characteristics of the society. Although these risk factors alone are not the cause of abuse, their presence and interaction increase the risk of neglect and abuse of the child. It is important to know the existing risk factors in the society and to determine these risks before they enter the juvenile justice system and to carry out preventive and preventive studies with a multidisciplinary approach. It is thought that this problem will be reduced by evaluating the risks and taking precautions at micro, mezzo and macro levels. In this article, it is aimed to evaluate the risk factors that play a role in the neglect and abuse of the child in terms of the ecological system approach, which is one of the important theories of social work. With the research, attention is drawn to the importance of reducing the risk factors that increase the risk of neglect and abuse of the child and conducting preventive studies to reduce these risk factors.

Key Words: Child Neglect and Abuse, Ecological System Approach, Risk Factors, Social Work

GİRİŞ

Günümüzde çocuk ihmal ve istismarı vakaları artan oranlarıyla toplumsal bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Çocuk ihmal ve istismarının ortaya çıkmasında birçok faktörün rol oynaması bu olgunun çok yönlü bir bakış ile ele alınmasını gerektirmektedir.

WHO (2020) çocuklara kötü muameleyi 18 yaşın altındaki çocuklarda görülen istismar ve ihmal davranışı olarak tanımlamaktadır. Bir ilişki bağlamında çocuğun sağlığına, yaşamına, güvenliğine, gelişimine veya onuruna gerçek veya potansiyel zarar veren her türlü fiziksel, duygusal kötü muamele, cinsel istismar, ihmal ve sömürüyü içermektedir.

Çocuk ihmal ve istismarı karmaşık, çok yönlü ve sonuçları travmatik olabilen ciddi ve sosyal bir problemdir. Can güvenliğini tehdit eden ve hayatın kaybedilmesiyle bile sonuçlanabilen bu problem çocuğun fiziksel ve psikolojik olarak travma yaşamasına yol açmakta ve ilerleyen durumlarda ise fiziksel,

psikolojik ve ekonomik olarak çok yönlü ağır kayıplar ortaya çıkarmaktadır (Polat, 2007 akt. Doğan, 2019: 20). Çocuğun bu dönemde maruz kaldığı ihmal ve istismarın etkileri sadece çocukluk dönemiyle sınırlı kalmamakta, bu durum yaşamının diğer dönemlerini de derinden etkilemektedir. Yaşamın sonraki dönemlerine olumsuz etki bırakabilen çocuk ihmal ve istismarının risk faktörlerinin bilinmesi ve farklı yaklaşımlarla ele alınması önem taşımaktadır.

İhmal ve istismarın nedenselliğine yönelik basit bir açıklama getirmek oldukça zor ve istismarın nedenlerine ilişkin kesin açıklamalar yapmak mümkün olmasa da birçok araştırmacı çocuk, ana baba ve çevre ile ilişkili risk faktörlerinin ihmal ve istismarın oluşumunda etkili olduğu görüşünde birleşmektedir.

Çocukları ihmal ve istismara maruz bırakma her sosyoekonomik düzey ve eğitim seviyesine sahip bireyler arasında görülebiliyorsa da ihmal ve istismar riskini artıran faktörler bulunmaktadır. Çocuğun mevcut bazı özelliklerinin ebeveyn tarafından zorlayıcı olarak görülmesine, ebeveyne ve hayat şartlarına ait olumsuz koşulların eklenmesiyle istismar çok boyutlu bir hal almaktadır (Can, 2016: 32).

Tek başına hiçbir faktör bazı bireylerin çocuklara neden şiddetle yaklaştığını ya da çocuklara kötü muamele oranlarının bazı toplumlarda niçin diğerlerine göre daha yüksek olduğunu açıklamamaktadır. İhmal ve istismar olgusu birçok farklı etmenin karmaşık etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle çocuğa yönelik ihmal ve istismar davranışının etkili bir biçimde ve çok yönlü şekilde ele alınması kritik önemdedir.

Zeytinoğlu (1999) tarafından yürütülen sağlık, sosyal hizmet, hukuk ve eğitim alanlarında çalışan uzmanların Türkiye’de çocuk istismarı ve ihmali sorununa yönelik görüşlerin yer aldığı araştırma sonuçlarında çocuk ihmal ve istismarının ortaya çıkmasında risk faktörlerine yönelik; çocuk istismarı ve ihmaline %71.66 eğitim eksikliğinin, %71.66 ekonomik yetersizliklerin, %49.16 bireysel özelliklerin, %40.00 geleneksel değer yargıların, %7.50 sağlık ve sosyal hizmet kurumlarının yetersizliğinin, %5.83 toplumsal değişiminin, %5.00 yasal eksikliklerin, %5.00 de yasaların uygulanmamasının sebebiyet verdiği ileri sürülmüştür.

Güler, Uzun, Boztaş ve Aydoğan (2002: 133) tarafından yürütülen anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihmal davranışı ve bunu etkileyen faktörler araştırmasının sonuçlarına göre annelerin %93’ünün çocuklarını duygusal olarak istismar/ihmal etmekte ve öğrenim ve ekonomik düzeyi düşük, eşinden dayak yiyen ve çocuk sayısı fazla olan annelerin çocuklarına daha fazla fiziksel istismar/ihmal davranışlarına başvurmaktadır. Başka bir araştırmada cinsel ve duygusal istismarda en çok görülen risk faktörünün mental rahatsızlıklar, fiziksel istismarda ise yasadışı madde kullanımı olduğu görülmüştür (Fang vd., 2015 akt. Sarı vd., 2016: 504).

Çocuk ihmal ve istismarı evrensel bir sorun olmakla birlikte toplumlarda kültürlerarası bağlamda farklılık göstermektedir. Bu faktörler hem aileden aileye hem de kültürden kültüre de değişebilmektedir. Zeytinoğlu (1991)'na göre, ebeveynin çocuklarına yönelik hangi eylemlerinin çocuk ihmali ve istismarı olduğu; o toplumda çocuğa verilen değere, toplumun değerleri ve inançlarına, ceza ve disiplin yöntemlerine, çocuğa yönelik kabul edilebilir ve kabul edilemez davranışların neler olduğuna bağlı olarak şekillenmektedir (Aktaran Yolcuoğlu, 2010: 74). Toplumumuzda çocuğa verilen değer eskiye oranla daha yüksek olmakla birlikte fiziksel ceza uygulaması hala yaygın şekilde kullanılmaktadır. Türk ailelerinin çocuk yetiştirmeye yönelik tutum ve davranışları genellikle ataerkil otoriteye dayanan, sınırlayıcı ve fazla koruyucu olmakta ve çocuktan saygılı olma, boyun eğme, uysallık ve kurallara sıkı şekilde uyma davranışları beklenmektedir.

Çocuk ihmal ve istismarını artıran faktörlerin belirlenmesi hangi durumda istismarın gerçekleşebileceği ve şüpheye yol açabilecek durumların ortaya konması açısından önem taşımaktadır. Çocuk ihmal ve istismar mağduru olduktan sonra çocuk için örseleyici ve travmatik bir süreç başlamaktadır. Bu nedenle bu sorunu ortaya çıkarabilecek risk faktörlerinin belirlenerek çocuk ihmal ve istismarın mağduru olmadan koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılması çocuğun yüksek yararının korunması açısından çok daha anlamlıdır.

Bu doğrultuda makalenin amacı çocuğun ihmal ve istismara uğramasında rol oynayan risk faktörlerini ekolojik sistem yaklaşımı açısından ele almaktır. Bu risk faktörlerine dikkat çekmek ve koruyucu ve önleyici çalışmaların önemine vurgu yapmak amaçlardan bir diğeridir. Bu amaçla öncelikle çocuk ihmal ve istismarında risk faktörlerini ele alan farklı yaklaşımlara yer verilmiştir. Daha sonra çocuk ihmal ve istismarı olgusuna yönelik risk faktörleri çocuğa ait, aileye ait ve toplumsal risk faktörleri şeklinde başlıklandırılarak derinlemesine incelenmiştir. Sonrasında ekolojik sistem yaklaşımı açıklanarak bu yaklaşımın çocuk ihmal ve istismarında risk faktörleri açısından değerlendirmesi ele alınmıştır. Son bölümde ise çalışmayla ilgili genel bir değerlendirme yapılarak çocuk ihmal ve istismarı vakalarının azalması amacıyla koruyucu ve önleyici politika önerilerine yer verilmiştir.

Çocuk İhmal ve İstismarında Risk Faktörlerine Yönelik Farklı Yaklaşımlar

Literatürde çocuk ihmal ve istismarına etki eden risk faktörleri farklı uzmanlar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bu bölümde kısaca risk faktörlerinin nasıl farklı şekilde kategorileştiği farklı araştırmacıların görüşlerine yer verilerek ele alınacaktır.

Gökçe (2012) tarafından çocuğun ihmal istismara maruz kalmasında riskler 4 başlıkta ele alınmıştır. Bu riskler maddi durum ile ilgili riskler, aile yapısıyla ilgili

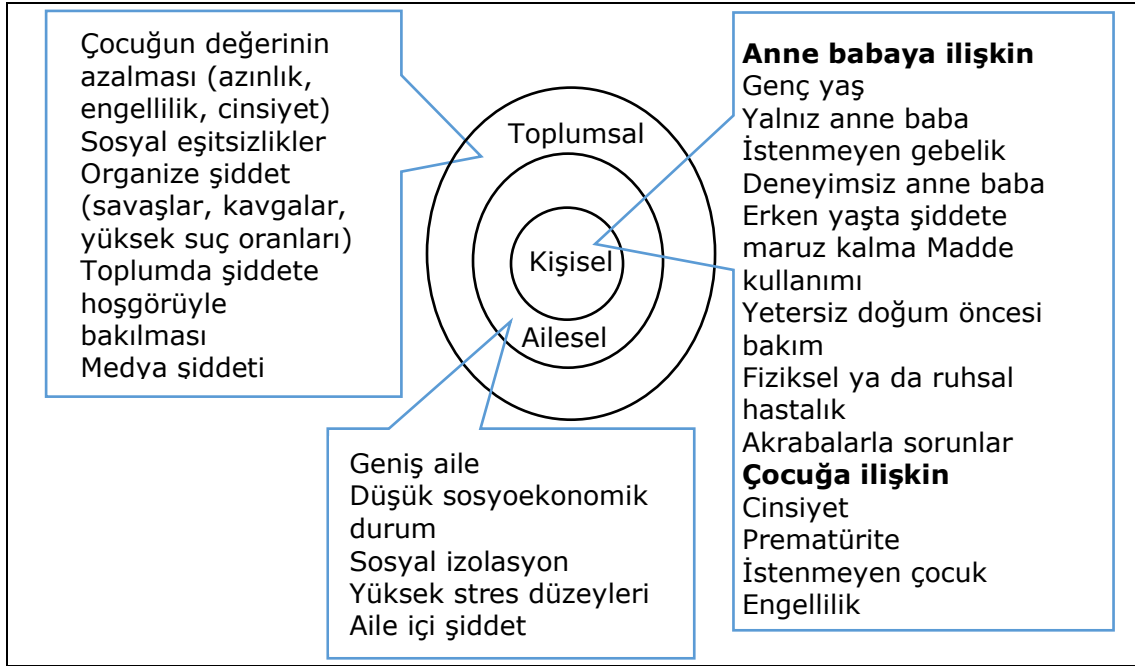
riskler, ebeveynlik kapasite ve yeterliliğiyle ilgili riskler ve çocuk gelişimi ile ilgili risklerdir (Aktaran Sağır, 2013: 38).

Çocuk ihmal ve istismarının nedenleri incelendiğinde biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olarak birçok faktör iç içe olmaktadır. Bu nedenleri ailenin içinde bulunduğu iç ve dış stres faktörleri olarak iki grupta incelemek mümkündür (Cüceloğlu, 2006 akt. Karakoç, 2017: 16).

Cinsel istismarın görüldüğü aileler işlevselliği bozuk aileler olarak tanımlanmakta ve bu ailelerin olaya yol açan çeşitli patolojilerinin olduğu düşünülmektedir. Taner ve Gökler (2004: 84) cinsel istismarın nedenselliğini altı grupta incelemektedir. Baskın, katı ve koşulsuz söz tutma isteyen ana baba modelinde, cinsel sorunların olduğu ailelerde, sosyal izolasyon deneyimleyen ailelerde, rol çatışması yaşayan ailelerde, alkol ve madde kullanımı olan ailelerde ve yadsıma eğilimi olan ailelerde bu risk olabilmektedir.

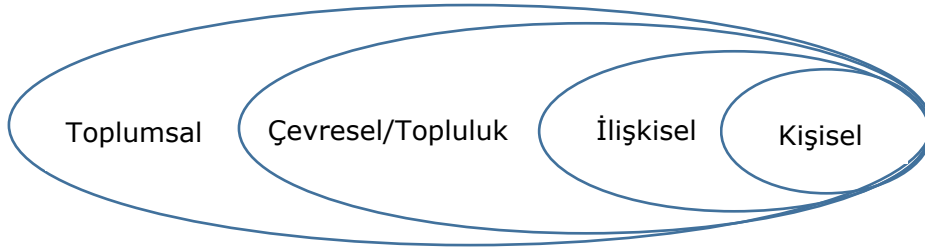
Johnson (1990) duygusal istismara etken olabilen risk faktörlerini doğum sonrası anne ile bebek arasındaki bağın kurulamaması, anne çocuk arasında bozuk iletişim, ebeveynin çocuğun bakım ihtiyaçlarını ve sorumluluğunu karşılayacak olgunluğa erişmemiş olması, geniş aileler, ebeveynin mevcut psikolojik sorunları olarak ele almaktadır (Aktaran Erginer, 2007: 29).

WHO (2020) çocuk ihmal ve istismarına yönelik risk faktörlerini iki farklı yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşımlardan ilki Şekil 1'de ele alınmaktadır. Bu faktörleri ilk olarak kişisel, ailesel ve toplumsal olarak üç boyutta ele almıştır. Bu şekildeki verilere göre kişisel riskler anne-babaya ve çocuğa ilişkin olarak iki alt başlıkla ele alınmış, ailesel risk faktörleri ise geniş aile ile ilişkilendirilmiştir. Bu risk faktörleri tüm sosyal ve kültürel bağlamlarda mevcut olmamakla birlikte çocuklara kötü muamelenin nedenlerini anlamaya çalışırken genel bir bakış sağlayacaktır.

Şekil 1: Çocuk İhmal ve İstismarı Risk Faktörleri (Turhan vd., 2006: 155)

WHO (2019) çocuk ihmal ve istismarına yönelik risk faktörlerini tanımladığı diğer yaklaşımında bu faktörleri kişisel, ilişkisel, çevresel ve toplumsal olarak dört boyutta ele almaktadır. Bu yaklaşımı Şekil 2’de ele alınmaktadır.

Şekil 2: Çocuklara Kötü Muamelede Risk Etmenlerini Gösteren Ekolojik Model (WHO, 2019)

Bu modelin ilk düzeyi olan birey düzeyinde; yaş ve cinsiyet gibi biyolojik değişkenler ile düşük eğitim seviyesi, düşük gelir, engellilik, alkol ve madde kullanma, şiddete maruz kalma öyküsü, şiddet içeren davranış geçmişi, ruhsal bozukluklar, lezbiyen, gey, biseksüel veya transseksüel olmak gibi bir bireyin çocuk istismarına hedef olmasını etkileyebilecek bireysel yaşam faktörleri bulunmaktadır. İlişki düzeyinde; bir bireyin hem istismar faili hem de mağduru olma riskini etkileyen aile üyeleri ve arkadaşlar ile ilişkiler gibi yakın sosyal ilişkiler incelenmektedir. Topluluk düzeyi veya çevresel faktörler olarak adlandırılan risk faktörleri sosyal ilişkilerin kurulduğu ortamlar ve bu ortamların çocuğa kötü muameleyi destekleyecek özelliklerle ilgilidir. Toplum düzeyi ise sert fiziksel cezaları destekleyen sosyal normlar, ekonomik eşitsizlik ve sağlık

güvencesi eksikliği gibi sosyal olguları içermektedir. Sosyal ilişkilerin kurulduğu ve sürdürüldüğü ortamlarla ilgilidir (WHO, 2019).

Araştırma boyunca çocuk ihmal ve istismarına yönelik risk faktörleri çocuğa ait risk faktörleri, aileye ait risk faktörleri ve topluma ait risk faktörleri olarak üç grupta ele alınacaktır.

Çocuğa Ait Risk Faktörleri

Bazı ihmal ve istismar vakalarında çocuğun birtakım özelliklerinin ve çocuğun davranış örüntülerinin ihmal ve istismarı kolaylaştırıcı etmen olabileceği ortaya konmuştur. Ailede çocuğun bazı özellik ve davranışları ve ebeveynlerin sorumluluğunun artması istismarı kolaylaştırıcı bir neden olarak görülmektedir. Genelde anne-babalar bütün çocuklarına kötü muamelede bulunmamaktadır. Ailedeki bazı özel çocuklar ihmal ve istismar edilmektedir.

WHO (2020) çocukların mağdur olduğunu ve kötü muameleden dolayı asla suçlanmayacaklarını vurgulamakla birlikte dört yaşından küçük veya ergen olma, istenmeyen veya ebeveynlerin beklentilerini karşılayamama, özel ihtiyaçları olma, sürekli ağlama veya anormal fiziksel özelliklere sahip olma gibi çocuğun bazı özellikleri nedeniyle kötü muamele görme olasılığını artırabileceğini ortaya koymaktadır.

Çocuğun annenin beklenmeyen ve istenilmeyen bir gebeliğinden meydana gelmesi, çocuğun beklenmedik bir dönemde dünyaya gelmesi, evlilik dışı ilişkiden doğmuş olması gibi bazı durumlarda ebeveynlerin çocuğu ihmal ve istismara maruz bıraktığı gözlemlenmiştir (Yılmaz, 2009: 70).

Prematüre bebekler yaşamlarının ilk dönemlerinde uyanık değillerdir, sakinleştirilmeleri güçtür ve beklenen zamanında doğan bebeklere göre daha zayıftırlar. Sonuç olarak anneler bu çocuklara daha az uyarım ve tepki verme eğilimi göstermektedirler. Hasta, farklı, malforme, prematüre bebek hem çevresindeki bireylerin hem de annenin kendisini hatalı olarak görmesine yol açmakta ve annenin yetersizlik hissini artırmaktadır. Bu durum ise annenin bebekten uzaklaşmasına sebep olabilmektedir (Sibert vd., 2002: 273). Mental retardasyonu olan ya da gelişimsel bozukluk gösteren çocuklar daha fazla ihmal ve istismara maruz kalmaktadırlar. Özel bakıma, ilgiye, sevgiye ve sabra gereksinimleri bulunan bu çocukların eğitilmesinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu çocuklar hem ailenin beklentisine uymamakta hem onaylanmamakta hem de aile ve sosyal çevresinde kabul görmemektedir.

İhmal ve istismar olgusunun meydana gelmesinde çocukların doğum sırasının da etkili olduğu ortaya konmuştur. Ebeveynlerinin ilk olarak dünyaya gelen çocukların daha fazla bedensel cezaya maruz kaldıkları ama kendisinden sonra dünyaya gelen kardeşlerinin bunu deneyimlemedikleri ya da daha az maruz kaldıkları görülmüştür. İlk doğan çocuklarda ebeveynlerin beklenti ve istekleri daha fazla olmakta ve bu durum çocuklarda baskı yaratmaktadır (Biçer, 1995; Polat 1997 akt. Türker, 2017: 43).

Fiziksel veya entelektüel engeli olan çocuklar istismardan kaçabilmeyi engelleyen ya da kısıtlayan hareket güçlüklerinin bulunması, muhakeme etme konusunda zorluk çekmeleri, cinsellik hakkında kısıtlı bilgiye sahip olmaları, farklı dokunma çeşitlerini ayırmada güçlük çekmeleri, davranışlarının anlam ve sonuçlarını tahmin edememe, dürtü kontrollerinin sınırlı olması, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bakım verene daha çok bağımlı olmaları, emirlere itaat ve uyum sağlamanın iyi davranış olarak öğretilmesi, saldırganlardan gelecek ilgi ve şefkat aracılığıyla istismara duyarlılıklarının artmış olması, çocuk koruma sistemleri konusunda kısıtlı bilgiye sahip olmaları gibi nedenlerle sağlıklı çocuklara oranla ihmal ve istismarı deneyimlemede daha yatkındırlar (İnsan Hakları Derneği, 2008: 25).

Çocuğun istismara maruz kalmasına etki eden diğer bir faktör de çocuğun mizaç ve huyudur. Çocuklar zor çocuklar, kolay çocuklar ve yeni durumda uyum gösteren çocuklar olarak karakterleri açısından üçe ayrılmaktadır. Zor çocuklar mizaçlarının bakım verenleri zorlaması ve taleplerinin fazlalığı nedeni ile istismara daha açıktır (Polat, 2001 akt. Aktaş Altunsu, 2004: 49). Çocuklarda cinsiyet ayırımının yapılması da ihmal ve istismar riski üzerinde bir etkili sahiptir. Türkiye’de erkek çocukları kız çocuklarından daha değerli görülmektedir (Karaçor, 2019: 11).

Aileye Ait Risk Faktörleri

Her kültürel gruptan, ırktan, etnikten ve ekonomik sınıftan ailelerde ihmal ve istismar görülebilmektedir. Fakat çocukların ihmal ve istismar edilme riskini arttıran birtakım ailesel faktörler bulunmaktadır. Aileyi oluşturan bireylerin sağlıklı olması toplumun geleceği için önem taşımaktadır. Ailede çeşitli faktörlere bağlı olarak meydana gelen çocuk ihmal ve istismarını göz ardı etmek çocukların ve toplumun geleceği bakımından toplumsal sorunlara neden olabilmektedir. Bu nedenle ihmal ve istismar belirtileri taşıyan çocukların belirlenerek ailenin sağlıklı şekilde yapılandırılması önem taşımaktadır.

Literatürde incelenen farklı araştırmalara göre ölüm, ayrılma ya da uzak bir yerde çalışma gibi nedenlerle parçalanmış aileler, eşlerin şiddetli bir biçimde anlaşamaması ve evlilikle ilgili önemli sorunların olması, tek ebeveynli ailelerde büyüyen çocukların olması, anne ve babanın eğitim seviyesinin düşük olması, ailedeki çocuk sayısının fazla olması, anne babanın agresif olması (Kürklü, 2011: 30), ailede akut veya kronik stres olması, anne veya babanın olmaması, annede kronik depresyon veya başka bir psikiyatrik hastalık olması, anne veya babanın suça karışmış olması, aile üyelerinden fiziksel, gelişimsel veya mental sağlık sorunları olan birinin varlığı, ailenin toplum ve destek sistemlerinden uzakta yaşıyor olması (Yılmaz, 2015: 25), ebeveynlerin dışsal denetim odağına sahip olması, engellenmeye karşı düşük tolerans, ailenin sağlık, bakım ve sosyal hizmet olanaklarına yeterince ulaşamaması, ebeveynlerin işsizliği, evsizliği, ailenin ayrımcılığa maruz kalması (Yolcuoğlu, 2010: 77) gibi bir çok faktörün

çocuk ihmal ve istismarında aile içi risk faktörleri olarak rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çocuklarını ihmal ve istismara uğratan annelerin erken yaşta ve sık sık aralıklarla doğum yapmış, doğum öncesinde ise yeterli bakım ve sosyal destek almamış, büyük olasılıkla ölü doğum yapmış ya da düşük yapmış anneler olduğu belirtilmektedir (Silbert vd., 2002: 272). Genç veya deneyimsiz bakım verenlerin olması çocuğun ihmal ve istismara uğramasında bir risk faktörüdür. Ebeveyn çocuğun davranışlarını ve ihtiyaçlarını anlayamamakta, yeterli desteği verememekte ve çocuğun gereksinimlerini karşılayamamaktadır.

Çocuğunu ihmal ve istismara maruz bırakan ebeveynlerin en önemli ortak özelliği çocukluk dönemlerinde kendilerinin de istismara maruz kalmış olmalarıdır. Çocukluk döneminde anne ve babaları tarafından istismar ve ihmale maruz bırakılan veya aile içi şiddetin sıklıkla deneyimlendiği ortamda bunu gözlemlemiş olan yetişkinler daha sonra kendileri de aile kurduklarında çocuklarına karşı kötü muamele ve şiddete başvurmaktadırlar (Karaçor, 2019: 31; Arıkan, 1998: 1-3 akt. Ünal, 2019: 16). Ebeveynler sosyal öğrenme kuramına göre çocuklukta maruz kaldıkları davranışları öğrenerek yetişkinliklerinde çocuklarına yansıtabilecekleri gibi çocukluğunda maruz kaldıkları kötü davranışlara duydukları ve ebeveynlerine yansıtamadıkları öfkelerini de yetişkinlik döneminde çocuklarına aktararak çocuklarına kötü muamelede bulunabilmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarına uyguladıkları ceza ve disiplin modelleri sosyoekonomik düzeye göre farklılaşmaktadır (Aral, 1991 akt. Ünal, 2019: 16). Düşük sosyoekonomik düzeydeki aileler çocuklarını disiplin etme yöntemi olarak daha fazla şiddet, cezalandırma, kötü söz ve aşağılamaya maruz bırakabilmektedir.

Toplumsal Risk Faktörleri

Çocuğun yaşadığı aile, kültür, toplum ve ülkenin özellikleri de çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artıran etmenlerdendir.

WHO (2020) çocuk ihmal ve istismarına sebebiyet verebilen risk faktörlerini şiddete tolerans, toplum içinde cinsiyetle ilgili ve toplumsal eşitsizlikler, yeterli barınma imkanları olmaması, aileleri ve kurumları destekleyecek ve özel ihtiyaçlara karşılık verecek hizmetlerin olmaması, yüksek işsizlik oranları, yoksulluk, uyuşturucu ticareti, politika ve programların, çocuklara kötü muamele olasılığını arttıracak yetersizlikte olması ve alkole erişimin kolaylığı olarak sıralamaktadır.

Endüstrileşme, kentleşme, geniş aileden çekirdek aile düzenine geçilmesi ve kadının çalışma yaşamında etkin rol oynamaya başlaması anne babaya çocuk bakımı, gözetimi, yetiştirilmesi ve diğer konularda sosyal desteğin azalmasına yol açmakta ve bu ailede stres yaratarak çocuk ihmal ve istismar riskini arttırmaktadır (Bahçecik ve Kavaklı 1993 akt. Türker, 2017: 45).

Toplumsal eşitsizlik, yoksulluk, barınma olanaklarının yetersizliği, gelişmemiş sağlık hizmetleri ve kit besin kaynakları istismar kapsamına girebilen, ebeveynlerin inisiyatifleri dışında yaşanan ve çocuğun gelişimine ket vuran küresel boyutta olaylardır. Ebeveynlerin buldukları sosyal çevrenin kısıtlı olması, anne ve babanın sınırlı bir sosyal ortamda bulunmaları, toplumdan izole yaşamaları ve yaşadıkları toplumla uyumsuzluk içinde olmaları ihmal ve istismar riskini artırmaktadır (Polat, 2001 akt. Türker, 2017: 45).

Schumacher, Slep ve Heyman (2001: 248) toplumdaki bazı yapı ve özelliklerin çocuğun ihmal ve istismar riskini artırdığını ileri sürmektedir. Toplumda cinsiyet ve sosyal eşitsizliğin olması, işsizlik ve fakirliğin yüksek oranda olması, ebeveyn-çocuk ilişkilerinde çocuğun statüsünün ve değerinin düşük olması, uyuşturucu ve alkole erişimin kolay olması ihmal riskini artırmaktadır. Çocuk ihmal ve istismarını önleyecek politika ve programların olmaması, sosyal, ekonomik, sağlık ve eğitim politikalarının sosyoekonomik eşitsizliği ihmal ve istismara maruz kalma riskini artırmaktadır. Konut ve diğer verilmesi gereken yardım ve hizmetlerin yetersiz olması nedeniyle ailelerin desteklenememesi, şiddeti destekleyen sosyal ve kültürel normların olması, dayağın disiplin ve eğitim amaçlı yaygın kullanılıyor olması, toplumda katı, güçlü ve değişmez cinsel rollerin olması gibi durumlar ise çocuğun ihmal ve istismarını artıran diğer risk faktörleridir.

Düşük sosyo-ekonomik düzeye sahip ailelerde ekonomik sorunlar, yoksulluk ve işsizliğin getirdiği baskı ve stresi çocuklarına yansıtılabilmektedir. Ayrıca ekonomik olarak aileye katkıda bulunması amacıyla çocuklar eğitimden koparılarak küçük yaşlarda çalıştırılabilmektedir. Çocuklar küçük yaşta yaşına, fiziksel ve duygusal gelişim özelliklerine uygun olmayan işlerde kötü koşullarda çalıştırılabilmektedir. Çocuklar hırsızlık, fuhuş, dilencilik, dolandırıcılık gibi suçlara itilebilmektedir.

Kültürel yapıya dikkat edilmeden yapılan yayınlar, haberler ve dizilerin bulunması, cinselliğin medya, reklam, internet gibi araçlarla uygunsuz sergilenmesi, ihmal ve istismara yol açabilecek gereksiz detaylara girilmesi kadın ve çocuklara yönelik her türlü ihmal ve istismar davranışını arttırılabilmektedir (Güldeste, 2018: 494).

Ekolojik Sistem Yaklaşımı Perspektifinden Çocuk İhmal ve İstismarı

Sosyal hizmet, uygulamaya dayalı bir meslek ve bireylerin yüksek iyilik halini önceleyen, toplumsal değişimi ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlenmesini ve özgürleşmesini destekleyen uygulama temelli bir meslek ve akademik bir disiplindir. Sosyal adalet, insan hakları, kolektif sorumluluk ve insanın doğasında var olan değer, haysiyet ve farklılıklara saygı sosyal hizmetin merkezinde yer almaktadır (IFSW, 2014). Çocuk sosyal hizmet mesleğinin müdahale alanlarından birisini oluşturmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları çocuklara hizmet veren birçok kurumun önemli bir parçasıdır. Çocukların

İhtiyaçlarının giderilmesi, beklentilerinin karşılanması, sorunlarının çözülmesi, çocukların güçlendirilmesi, potansiyellerinin keşfedilmesi ve geliştirilmesi, toplumla bütünleştirilmesi gibi hedeflere ulaşmak için sosyal hizmet uzmanlarına büyük rol ve sorumluluklar düşmektedir. Bu bakımdan sosyal hizmet uzmanlarının ekolojik sistem yaklaşımıyla çocuk ihmal ve istismarını mikro, mezo ve makro düzeyde çok boyutlu ve bütüncül şekilde ele almasının işlevsel olacağı düşünülmektedir.

Sosyal hizmet müdahalelerinde geneli sosyal hizmet yaklaşımdan faydalanılmaktadır. Genelci sosyal hizmet uygulamasının temeli sosyal hizmet uzmanlarının bireyler, aileler, gruplar, kurumlar, topluluklar ve toplum gibi sistemler aracılığı ile sorunlara çözüm sunabilmesidir. Bireyleri çevresi içinde ele almak ekolojik yaklaşım ve sistem kuramı olarak bilinmektedir. Sistem kuramı ve ekolojik sistem kuramının sosyal hizmet mesleğindeki en önemli katkısı sorunları bütüncül ve çoklu biçimde ele almasıdır (Paslı, 2017: 41). Bu iki kuram sosyal hizmet uzmanına müracaatçı sistemini, hedef sistemini, bu sistemlerin çevredeki diğer sistemlerden nasıl etkilendiğini ve sistemleri de nasıl etkilediğini değerlendirmek için bir perspektif sunmaktadır.

Ekolojik yaklaşım sosyal hizmetin temel kuramlarından birini oluşturmaktadır. 1960'lara kadar medikal modelin etkisiyle bireylerin sorunlarının kaynağının birey olduğu inancı kabul görmüştür. Medikal modelin etkisini yitirmesi ve sosyal sorunların artış göstermesiyle 1960'lı yıllarda sistem kuramı kabul görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda dış faktörlerin en az bireysel faktörler kadar önemli olduğu görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır (Duyan, 2014: 159). Ekolojik yaklaşım Alex Gitterman ve Carel Germain isimli iki sosyal hizmet akademisyeni tarafından 1970'lerin sonu 1980'lerin başında genel sistem teorisinin bir türü olarak ele alınarak sosyal hizmet mesleğinde etkin şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ekolojik yaklaşım bireylerin çevreleriyle olan ilişkilerine ve bağlılıklarına vurgu yapmaktadır (Germain, 1979; Gitterman ve Germain, 2008 akt. Teater, 2014: 26). Ekolojik sistem kuramıyla sorunların kaynağı bireyler, içsel yaşantılar, bireysel ve psikolojik etmenler, sosyal ve fiziksel çevrede ele alınmıştır. Bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi ve sorunlarının çözümü için birey çevresi içinde birey anlayışıyla değerlendirilmekte, bireyin çevresi ile etkileşiminde ve çevresindeki sistemlerde değişiklikler yapılmaktadır.

Ekolojik teoriyi kullanmak, birey, aile, grup ve topluluğun sosyal, politik, ekonomik ve kültürel çevreleri arasındaki ilişki ve bağları ve bunların birbirini nasıl şekillendirdiğini ele almayı içermektedir. Bu teoriyi kullanan sosyal hizmet uzmanları müdahalelerini birey, çevre veya ikisine de uygun hale getirerek amaç, hedefler, ihtiyaçlar, birey-çevre uyumunu değerlendirmekte ve uyum düzeyini arttırmaya çalışmaktadır. Müdahaleler çeşitli sistemlerin stresini azaltmalı, olumlu değişim ve gelişim için desteklemelidir.

Ekolojik sistem yaklaşımı, çevre içerisinde bulunan birey ve diğer sistemlerin birbirleri üzerindeki etkileri açıklamak için insan tutum ve davranışını

etkileyen iç ve dış kuvvetlerin karşılıklı etkileşimleri üzerinde durmakta ve bireylerin farklı durum ve olaylara uyumlarını güçlendiren geçerli davranış örüntülerini tanımlamaktadır (Yolcuoğlu, 2010: 76).

Ekolojik sistem kuramı güçlendirme temelli bir yaklaşımdır ve bu özelliğiyle çocukların potansiyellerini keşfetmelerinde ve ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir sosyal hizmet teorisi olduğu düşünülmektedir. Kuram çocuk ihmal ve istismarını bireysel bir sorun olarak görerek kısıtlı bir yaklaşımla müdahale etmek yerine bireyi ve çevresini bütüncül şekilde değerlendirerek sosyal hizmet uzmanının çok yönlü bir yaklaşım benimsemesine izin vermektedir. Ekolojik yaklaşım olumlu bir çocuk ve çevre uyumunu engelleyen baskı ve ayrımcılığı azaltmaya vurgu yapması ile baskı karşıtı bir yaklaşımdır. Bu kuram sosyal hizmet uzmanlarının ihmal ve istismar riski taşıyan çocuklara müdahalede bulunurken farklı yaklaşım ve yöntemleri bir arada kullanması noktasında esnek bir alan bırakmaktadır.

Toplumdaki sosyal problemleri görebilmek açısından sadece bireye (çocuk) değil, bireyin içinde bulunduğu ve etkileşim kurduğu sistemleri de (aile, okul, arkadaşlar vb.) değerlendirmek ve diğer sistemlerin de birbirleriyle etkileşimlerine bakmak ihmal ve istismara ait risk faktörlerini görmek ve önlem almak açısından önem taşımaktadır. Sürece bakıldığında bir ekolojik sistem perspektifinin ihmal ve istismara maruz kalan çocuk ve çevresi ile çalışmada sosyal hizmet uzmanına önemli bir teorik temel sunduğu ve müdahalelerde değişim, dönüşüm ve gelişimin yaratılmasında anahtarlarından biri olduğu görülmektedir (Nadir, 2011: 174).

Sosyo-kültürel katmanlar, bireyin ilişki içerisinde olduğu ve karşılıklı etkileşimde bulunduğu aile ve arkadaşlardan başlayarak bireyin doğrudan bir bağının olmadığı politik ve yasal düzenlemeler gibi sistemlere kadar uzanmaktadır. Organizma, mikro sistem, mezzo sistem, ekso sistem, makro sistem ve krono sistem olarak ekolojik sistem yaklaşımın katmanları ele alınmaktadır (Zorbaz ve Bilge, 2019: 797-798).

Çocuğa yönelik ihmal ve istismarla ilişkili olarak çocuğun, ebeveyn özelliklerinin ve toplumsal ilişkilerin birlikte ekolojik sistem yaklaşımıyla ele alınmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Mikro sistem içerisinde ebeveyn özellikleri ve çocuğun özellikleri çocuk istismarına yol açabilen faktörler arasında yer almaktadır. Çocuğun özellikleri tek başına istismara sebep olmamakta ancak bazı tutum, davranış ve özelliklere sahip olan çocuk ve çocuk ile ebeveyn arasında ve iletişim şekillerinde sorun mevcutsa bu durum istismarı kolaylaştırıcı etken olmaktadır. Bunun yanı sıra ebeveynler, aile, bakım verenler, sosyal yapılar, kültür, sosyal destekler, toplumsal yargılar, normlar, kabuller de bu sorunu etkilemektedir. Ekolojik yaklaşım sistematik düşünmeyi varsaymakta ve doğrusallığı reddetmektedir. Bu nedenle olayın nedeni, sonucu ve etkisini tek bir neden ya da sisteme bağlamamaktadır.

Mikro, mezzo, ekzo ve makro sistemlerin etkileşimi istismara uğrayan çocuğun hem bu sorunu yaşamadan önce ve yaşandıktan sonraki etkilerini hem de istismarı yasal sürecini nasıl yaşayacağını belirlemektedir. Çocukla etkileşim halindeki aile, öğretmenler, sağlık, sosyal hizmet, adli kurumlarla çocuk arasındaki iletişimin sağlıklı olması, hem risk faktörlerinin fark edilerek koruyucu ve önleyici çalışmalar yapılmasını sağlayacak hem de istismar olgusu varsa bunun bir an önce açığa çıkmasını ve çocuğun bu süreçten en az hasarla çıkmasını sağlayacaktır. Çocuğa, aileye veya topluma ait özellikler nedeniyle istismar riski bulunan çocuğun ilişki ve etkileşim içinde olduğu bütün sistemlerde sosyal hizmet disiplininin ve sosyal hizmet uzmanlarının önemli rol, görev ve işlevleri bulunmaktadır (Paslı, 2017: 48).

Sonuç olarak hak savunuculuğu yapan, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini gözeterek, çocuk refahının geliştirilmesini görev edinen bir meslek olarak sosyal hizmet mesleğinin çocuk ihmal ve istismarına kayıtsız kalması düşünülemez. Çocukların yüksek iyilik halinin gözetilmesi ve çocuk refahının artırılmasının sosyal hizmet disiplininin mesleki görev ve sorumluluklarından olduğu düşünülmektedir. Bu bakımdan çocukların yüksek iyilik halini ve refahını olumsuz etkileyen çocuk ihmal ve istismarına yönelik koruyucu ve önleyici önerilere yer verilecektir.

SONUÇ

Günümüzde dünyada çocuk ihmal ve istismarı olgusu önem kazanan bir konu olmaya başlamıştır. Risk faktörlerinin tespit edilmesindeki sınırlılıklar, inkar edilmesi ve gizlenme eğilimi sorunun ciddiyetinin daha da artmasına yol açmaktadır. Çocuğa, aileye ya da topluma ait birçok risk faktörü bulunmaktadır. Bu faktörler çocuğun ihmal ve istismara uğrama olasılığını artırmaktadır. Bu faktörlerin hiçbiri tek başına ihmal ve istismara yol açmamakla birlikte birbiriyle etkileşime girdiğinde çoklu düzeyde risk oluşturmaktadır. Bu risk etmenlerinin farkında olunması ve çocuk ihmal ve istismar olgusu henüz yaşanmadan bu risklerin bilinciyle koruyucu ve önleyici çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Bu bölümde ekolojik sistem yaklaşımı ve çocuk ihmal ve istismarı risk faktörlerinde bu yaklaşımın kullanılmasındaki öneme ve yarara değinilecektir. Sonra çocuk ihmal ve istismarına yönelik bireysel, ailesel ve çevresel risk faktörleri kısaca tanımlanacaktır. Daha sonra ise sosyal hizmet bakış açısıyla bu üç boyutta ekolojik sistem yaklaşımı gözetilerek mikro, mezzo ve makro boyutta önerilere yer verilecektir.

Ekolojik sistem yaklaşımına göre birey biyo-psiko-sosyal bir varlık olarak çevresindeki sistemlerle sürekli etkileşim içerisindedir. Bu süreçte birey hem çevreden etkilenmekte hem de çevreyi etkilemektedir. Sistemlerden herhangi birinde meydana gelen bir değişim diğer sistemleri de etkilemektedir. Birey çevre uyumu önemlidir ve birey çevresindeki sistemlerle ilişkisini ne kadar değiştirirse o ölçüde sistemlere uyum sağlayabilmektedir. Ekolojik sistem yaklaşımı bireyi

değerlendirirken hem bireysel özelliklerini hem de dış faktörleri 'çevresi içinde birey' anlayışıyla değerlendirmektedir. Bu yaklaşımın çocuk ihmal ve istismarı ve risk faktörlerine yönelik detaylı analizlerin yapılmasına, olgunun bütüncül ve çok yönlü bir biçimde ele alınmasına ve müdahalelerin daha bütüncül ve işlevsel olmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ekolojik sistem kuramının ihmal ve istismar riski taşıyan çocuğu değerlendirmede bir çerçeve çizmeye ve sosyal hizmet mesleğinin müdahale edeceği mikro, mezo ve makro alanları tespit etmeye yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çocuğun birtakım özellikleri, çocuğun tutum ve davranış örüntüleri ihmal ve istismarı kolaylaştırıcı etmen olarak ihmal ve istismarın bireysel (çocuğa ait) risk faktörleri biçiminde ele alınmaktadır. İstenmeyen çocuk olma veya evlilik dışı ilişkiden dünyaya gelme, fiziksel veya entelektüel engeli olma, prematüre bebekler, kronik hasta olma, gelişimsel bozukluk gösterme, dört yaşından küçük veya ergen olma, ebeveynlerin beklentilerini karşılayamama, ilk çocuk olarak dünyaya gelme, mizaç ve huyunun zor çocuk olarak nitelendirilmesi gibi özellikler ihmal ve istismara maruz kalmada bireysel risk faktörleri olarak ele alınmaktadır.

Sosyal hizmet uzmanları ihmal ve istismara maruz kalma riski taşıyan çocukların ihtiyaç ve sorunlarını değerlendirme, etkin ve kalıcı çözümler üretme ve koruyucu önleyici önlemlerin alınması sürecinde mikro, mezo ve makro düzeydeki sistemlerle çalışmalıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının uygulama yaptıkları düzeylerden biri mikro sistemlerdir. Çocuk ihmal ve istismarında bireysel risk faktörlerine yönelik mikro düzeyde sosyal hizmet müdahaleleri gerçekleştirilmelidir. Mikro düzey birey ile bire bir çalışmayı içermektedir. Mikro sistem çocuk ve çocuğun etkileşim kurduğu sistemleri içermektedir. Sosyal hizmet uygulamasında mikro uygulama ihmal ve istismara maruz kalma riski taşıyan çocuğun ihtiyaçlarına, beklentilerine, problemlerine ve güçlü yanlarına odaklanmayı gerektirmektedir.

Bir engeli veya hastalığı bulunan çocukların düzenli takiplerinin yapılması ve toplumdaki aile, okul ve hastane gibi çocuğun etkileşimde bulunduğu sistemlerin bu konuda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Çocukların özsayıgılarını, kendilik değerini, sorun çözme ve baş etme becerilerini artırmaya yönelik aile hekimlerinin tespiti ve yönlendirmesi ile çocuklara psikolojik destek verilmesi sağlanmalıdır.

Her sınıftan ailelerde ihmal ve istismar görülebilse de çocukların ihmal ve istismar edilme riskini arttıran birtakım ailesel faktörler bulunmaktadır. Parçalanmış ve işlevsiz aileler, düşük sosyoekonomik düzeydeki aileler, ailenin ayrımcılığa maruz kalması, evlilikle ilgili önemli sorunların olması, ailedeki çocuk sayısının fazla olması, aile üyelerinden sağlık sorunları olan birinin varlığı, anne ve babanın eğitim seviyesinin düşük olması, genç veya deneyimsiz bakım verenlerin olması, anne babanın öfke kontrol problemi olması, anne veya babanın suça karışmış olması, ailenin sağlık, bakım ve sosyal hizmet olanaklarına yeterince ulaşamaması gibi ailesel faktörler çocuğun istismara maruz kalma

riskini artırmaktadır. Çocukluk döneminde ihmal ve istismara maruz kalmış olan veya şiddeti gözlemlemiş olan yetişkinler de çocuklarına şiddet uygulayabilmektedir. Özellikle anne ile bebek arasındaki duygusal bağın kurulmamış olması ve anne çocuk arasındaki iletişimin bozuk olması ihmal ve istismarı artıran faktörlerdendir.

Çocuk ihmal ve istismarına yönelik ailesel risk faktörlerinin belirlenmesi ve mezzo düzeyde sosyal hizmet uygulamalarının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sosyal hizmetin uygulama düzeylerinden biri olan mezzo düzey ailelerle ve diğer küçük gruplarla çalışmayı içermektedir. Mezzo sistemde iki ve daha fazla sistem arasındaki etkileşimlere müdahale edilmektedir. Bu düzey çocukların etkileşim içerisinde bulunduğu aile, okul, sağlık ocağı gibi küçük gruplara müdahaleyi içermektedir. Mezzo düzeyde çocuğun içinde bulunduğu gruba, çocuğun akrabaları ve yakın çevresi birlikte ele alınmalı ve bu sistemlere müdahale edilmelidir. Grubun üyelerinin iletişim stillerini keşfetme, etkileşimlerini farkına varma, örüntüler üzerinde gelişim ve değişim sağlanması üzerine çalışılmalıdır.

Mezzo düzey sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan ekolojik sistem yaklaşımı ve erken müdahale ilkesi temelinde koruyucu mekanizmaların desteklenerek ailelerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların öz ailesinden koparılmadan, kendi ortamında, optimal düzeyde desteklenmesi yarar sağlayacaktır. Bu nedenle risk yaratan faktörleri ortadan kaldırarak, ailenin desteklenerek ve ailenin güçlü yönleri teşvik edilerek bu sorunun çözümüne katkı sağlanacaktır.

Sosyal hizmet uzmanları çocuk ihmal ve istismarı açısından riskli aileleri (çocuğun engelinin bulunması, annenin genç yaşta olması, istenilmeyen gebelik, evlilik dışı bebek, madde kullanımı, aile içi şiddet, işsizlik, sosyal dışlanma, yoksulluk, anne veya babanın engelli olması gibi) tespit etmelidir. Riskli aileler çocuğun doğumundan önce belirlenen doğumdan sonra da yakından takip edilerek çocuğun bedensel, ruhsal, sosyal gelişimi için desteklenmelidir. Bu ailelere ekonomik ve sosyal desteğin sağlanması için sosyal hizmet planlı müdahale süreci başlatılmalıdır. Her aileye çocuk sahibi olma kararı aldıktan sonra çocuk gelişimi, çocukla iletişim kurma, farklı çocuklarla başa çıkma gibi konularda eğitim verilmeli ve bu eğitim zorunlu olarak ailelere uygulanmalıdır.

İşlevsel ailelerin önemli özelliklerinden biri de sağlıklı iletişim kurabilmeleridir. Ailenin çocukla iletişiminin sağlıklı olabilmesi için gerekli sosyal destek sağlanmalıdır. Evlilik öncesi danışmanlık, ebeveyn danışmanlığı, ebeveynlere yönelik anne-baba eğitimleri, çocuğun içinde bulunduğu gelişim dönemi, çocukla sağlıklı iletişim, çocuklarla doğru iletişim yöntemleri, çocuk ile nitelikli zaman geçirmek konularında farkındalık kazandırmak için ailelere eğitimler verilmelidir. Bu bağlamda aile ve evlilik danışmanlığı merkezleri kurulmalı ve ücretsiz şekilde ailelere hizmet vermeli, var olanların ise sayısı artırılmalıdır.

Ailede şiddete maruz kalan kadınların çocuklarının da doğrudan veya dolaylı şekilde istismara uğrama riski bulunduğu için kadın ve çocuğa şiddete maruz kaldıklarında başvuru yapabilecekleri birimler hakkında bilgilendirme yapılması önem taşımaktadır.

Çocuklar günün büyük bir bölümünü okulda geçirmektedir. Bu nedenle okullarda rehber ve sınıf öğretmenleri başta olmak üzere tüm personelin çocuk ihmal ve istismarında risk faktörlerini bilmesi gerekmektedir. Rehber öğretmenlerin riskli ailelerin belirlemesi, sık sık takip ve izlemenin yapılması ve bu çalışmalarını düzenli olarak raporlaştırarak okul yönetimine sunması zorunlu hale getirilmelidir. Risk faktörleri hakkında düzenli aralıklarla okuldaki personele eğitim verilmesi sağlanmalıdır.

İhmal ve istismar deneyimleyen çocukların akademik başarıları düşmekte, devamsızlıkları artmakta ve akran ilişkilerinde sorunlar yaşayabilmektedirler. Bunların fark edilmesi, müdahalede bulunulması, aile ile çalışması ve kurumlarla iş birliği içerisinde olması amacıyla okul sosyal hizmeti oluşturulmalıdır. Okul sosyal hizmeti öğrencileri çevresi içinde ele alması, mikro, mezo ve makro düzeyde değerlendirmesi, öğrencinin biyo-psiko-sosyal ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlaması ve düzenli olarak takip etmesiyle önemli bir role sahiptir. Bu nedenle okullarda sosyal hizmet uzmanı istihdam edilmeli ve okul sosyal hizmetiyle danışmanlık hizmetleri geliştirilmelidir.

Çocuk ihmal ve istismarı sorununa yönelik ilk müdahaleler daha çok çocukların tedavi ve rehabilitasyonuna yönelikken son zamanlarda ihmal ve istismar açısından risk grubundaki bireylere yönelik koruyucu önleyici çalışmalar üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle birinci basamakta çalışan sağlık personellerinin çocuk ihmal ve istismara sebebiyet verebilecek risk faktörlerini saptamada ve ilgili yerlere yönlendirmede yeterli bilgi ve bilinç düzeyine sahip olmaları gerekmektedir. Risk grubunda olan ya da ihmal ve istismara maruz kalan çocukların erken dönemde tespit edilmesi ve koruyucu önleyici çalışmalar yapılması önem taşımaktadır.

Çocuğun yaşadığı kültür, toplum ve ülkenin özellikleri çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artıran toplumsal etmenlerdendir. Toplumda şiddete tolerans, toplumda disiplin ve eğitim amaçlı şiddetin yaygın kullanılıyor olması, çocuğun statüsünün ve değerinin düşük olması, toplumsal eşitsizlikler, sağlık, eğitim, barınma, beslenme gibi imkanları olmaması, çocuk ihmal ve istismarını önleyecek politika, hizmet ve programların yetersiz olması, yüksek işsizlik ve yoksulluk oranları, alkol ve madde kullanımının yaygın olması, ailelerin toplumdan izole yaşaması gibi faktörler toplumsal etmenlerdendir.

Çocuk ihmal ve istismarında toplumsal risk faktörlerinin dikkate alınarak makro düzeyde önerilerin geliştirilmesi ve uygulamaların yürütülmesi gerekmektedir. Makro düzey gelenekler, görenekler, din, kültür, inançları ve eğitim, sağlık, barınma, beslenme, ekonomi politikalarına odaklanmayı

İçermektedir. Bir toplumdaki toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullar insanların kaynaklara erişimlerini ve yaşam kalitelerini etkileyen bir unsur olarak işlev göstermektedir. Bu bakımdan makro düzeyde çocukların ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözülmesi amacıyla örgüt ve toplumlarla çalışarak ulusal ve uluslararası düzeyde politikalara odaklanılmalıdır.

Sosyal hizmet insan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı ilkelerini gözeterek ve hak savunuculuğu yapan bir meslek olarak sosyal politikaları etkilemekte ve yön vermektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının çocukların ihtiyaçlarına eğilerek sosyal politikalara yön vermelerinin mesleki görev ve sorumluluklarından olduğu düşünülmektedir.

Çocukların ihmal ve istismardan korunması ve bu olgunun önlenmesi kapsamında tüm çocuklara yönelik erken tespit ve müdahale ilkesine göre koruma ve önleme politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu programlarla tüm çocuk ve ailelerin içinde buldukları koşulların iyileştirilmesi, yaşam kalitesini artırma, çocukların gelişimsel süreçlerinin desteklenmesi ve çocuk ihmal ve istismarına sebebiyet verebilecek risk faktörlerinin önlenmesi hedeflenmelidir.

Ülkemizde risk grubu olan tüm çocukların korunması bakımından toplum temelli, risk temelli, koruma temelli stratejilerin geliştirilmesi önemlidir. Çocukların yüksek yararının korunması ve refahlarının geliştirilmesi için koruyucu, önleyici ve güçlendirici çalışmalar gerçekleştirilmelidir. Türkiye çocuk koruma sistemi, örgütlenme ve hizmet verme anlayışı ile çocuk hakları sözleşmesi temelinde toplumdaki değişimin, göçün, sosyal dışlanmanın, işsizliğin ve yoksulluğun etkilerinin, bu olguların sonucunda ailelerde ortaya çıkan ihtiyaçların ve risk faktörlerinin farkında olmalıdır.

Risk etmenleri göz önüne alındığında yeni çocuk koruma politikalarının oluşturulması, mevcut çocuk koruma sisteminin güçlendirilmesi, eğitim ve bilinç düzeyinin yükseltilmesi, üreme sağlığı çalışmalarının artırılması, kamu sağlığı programlarının geliştirilmesi, gelirin artırılması, ekonomik refahın artırılması ve işsizlik oranının düşürülmesi gereklidir. Makro uygulamalarda baskı, ayrımcılık ve önyargıyı azaltma ve çocukların aktif olarak yaşama katılmalarını sağlama gibi uyum düzeylerini artırıcı çalışmalar gerçekleştirilmelidir.

Risk grubunda olan ya da ihmal ve istismar mağduru olan çocukların erken tespit edebilmesi için sosyal hizmet, çocuk gelişimi, hemşirelik, psikolojik ve rehberlik danışma, psikoloji gibi bölümlerin lisans döneminde çocuk ihmal ve istismarı hakkında kapsamlı bilgi sahibi olması gerekmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı konusunda alınan eğitimler lisans eğitimleriyle sınırlı kalmakla birlikte bazı üniversiteler bu konu ile ilgili ders dahi vermemektedir. Çocuk ile çalışan her meslek grubu için lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde çocuk ihmal ve istismarı ile ilgili zorunlu dersler müfredata eklenmeli ve alınan eğitimin ise niteliği ve yeterliliği artırılmalıdır.

Akademisyenler, çocuk gelişim uzmanları, pediatristler, psikologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları ve bu alanda çalışan diğer uzmanlarca yapılandırılmış/yarı yapılandırılmış çocuk ihmal ve istismarını tanılama ve izlem formları geliştirilmelidir. Bu formlar uzmanlarca risk gruplarına uygulanmalıdır. Bu formlar aracılığıyla riskli aileler ve risk altındaki çocuklar belirlenerek düzenli olarak takipleri yapılmalıdır.

Çocuk ihmal ve istismarına neden olan etkenlerin tanımlanması ve bu risk faktörlerine yönelik koruyucu önlemlerin açıklığa kavuşturulması için pediatrist, hemşire, çocuk gelişimi uzmanı, psikolog, danışman, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi uzmanlar tarafından toplantılar ve çalıştaylar yapılması gerekmektedir. Bu toplantılar sonunda belirlenen öneriler neticesinde çocuk ihmal ve istismarına yönelik koruyucu politikalar şekillendirilmelidir.

Çocuk ihmal ve istismar olgularının değerlendirilmesinde çocuğun kendi kaderini tayin etmesi, çocuğun yüksek yararı ve iyilik hali göz önüne alınmalıdır. Bu doğrultuda risk altında bulunan çocukların istismara maruz kalmasını önlemek, korumak ve desteklemek için başta Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere birçok bakanlık ve kuruma önemli roller düşmektedir. Sağlık Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Barolar Birliği, STK'lar ve gönüllü kuruluşlar hizmet ve uygulamaların bütüncül ve birbirine entegre olarak yürütülmesi için koordinasyon halinde çalışmalıdır. Sivil toplum örgütleri devlet ile toplum arasında köprü görevi üstlenmektedir. Bu nedenle sivil toplum örgütleri çocuk ihmal ve istismarı olgusunda kilit bir noktaya sahiptir. Kurumlar arası iş birliği, toplum örgütlenmesi, farkındalık yaratmak amacıyla çalışmalar, projelerle toplumun farkındalık düzeyinin artırılması sivil toplum örgütlerinin desteği ile yürütülmelidir.

Günümüzde basın-yayın organlarının, sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileri düşünüldüğünde ailede davranış değişimi sağlamada önemi büyüktür. Çocuk ihmal ve istismarı konusunda kamu spotlarının yayınlanması, televizyon ve basında konuyla ilgili anne, baba ve çocukları bilgilendirici ve eğitici yayınlar yapılması, afiş ve broşürlerin hazırlanması, Youtube gibi araçlarla videolar hazırlanması gibi görsel işitsel materyallerin kullanılması ile bu konuda bilgi ve bilinç düzeyinin arttırılacağı düşünülmektedir. Dizi ve filmlerde yer alan şiddet içerikli öğeler ve şiddet içerikli diziler ise sınırlandırılmalıdır.

Sonuç olarak çocuk ihmal ve istismarı olgusu birçok risk faktörünün rol oynaması bakımından farklı meslek elemanlarınca çok yönlü bir müdahaleyi gerektiren toplumsal bir sorundur. Bu nedenle çocuk ihmal ve istismarının bütüncül ve çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilerek ele alınmasının bu sorunun ortaya çıkma riskini kısıtlama veya engelleme noktasında önemli bir potansiyele sahip olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aktaş Altunsu, B. (2004). Hemşirelerin Çocuk İstismarını ve İhmalini Tanıyabilmeleri İçin Araba Bakımını Veren Bayanların Çocuklarını ve Çocuklarını Kullanma Becerisi. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=ERzfJLahXz4IHwyByonS6fCLQ41xJZEPXVS8ALM9UqpeBukZCmgQ8PQpM2I5rTsE>

Can, V. (2016). Öğretmen Adaylarının Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Bilgi ve Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=OykDDeWBWTL9-Wm52sZBrDd6eWn5FvyENPrpinYBZoGL5YFnn4jONIIQwYybDcr4>

Doğan, A. A. (2019). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk İhmal ve İstismarı Belirti ve Riskleri Konusunda Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=4J_FzTwlrMCH4qBR0pXPH0sINvIiJ6yWIL7C65mIRMcpjog5Lm-O1ekvjzYUTk-m

Duyan, V. (2014). *Sosyal Hizmet: Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.

Erginer, F. (2007). Ankara İli İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Öğrencilerin Aileleri Tarafından İstismarı ve İhmaline İlişkin Görüşleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Güldeste, A. (2018). Çocuk Cinsel İstismarının Medyada Değerlendirilme Biçimi (Habertürk Gazetesi Üzerinden Medyaya Sosyolojik Bir Bakış). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research* 11(55), 490- 497.

Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., & Aydoğan, S. (2002). Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 24(3), 128-134.

IFSW. (2014). Global Definition of Social Work Profession. Erişim adresi: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

İnsan Hakları Derneği. (2008). *Çocuk İhmal ve İstismarını Önleme Öğretmenler ve Aileler İçin Eğitim Kılavuzu*. Ankara: Berkay Ofset.

Karaçor, Ö. (2019). Rehber Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi (Tarsus İlçesi Örneği). (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgiJvtVmlXK0Oly8IVZFXhNLBhfRpM8v07ffhFRPwFTRmN1I4>

Karakoç, F. (2017). Öğretmenlerin Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Farkındalık Düzeyleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=vbVkJX1KChYWNElr1MuLZmFtDogf_5_UIOJAoz5Cdd_eF21EbJVUnbM1MTXQ4f-D

Kürklü, A. (2012). Öğretmenlerin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Farkındalık Düzeyleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=EEdeQgIdFRxX5NbvVau-Agz7os21rXAX7QLvuJbaivgZN6uJAlh8I7xAg9wRJ1uw>

Nadir, U. (2011). Suça Yönelen Çocuk ve Ailesi ile Çalışma: Ekolojik Sistem Perspektifi Çerçevesinde Örnek Bir Vaka Sunumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 22(1), 165-174.

- Paslı, F. (2017). Cinsel İstismara Uğrayan Çocukların Ekolojik Sistem Yaklaşımı Açısından İncelenmesi. *Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi* 2(2), 39-53.
- Sağır, M. (2013). Okul Öncesi ve Sınıf Öğretmenlerinin Çocuk İstismarı ve İhmaline Yönelik Görüşleri Ve Farkındalık Düzeyleri. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=1zw6GvYMe-q3Hf6HR-3USxXYr48LkqM7Vp2NAIj6bvX4g4VvGPCD7p7Sb1IzrXAJ>
- Sarı, H. Y., Ardahan, E., & Öztornacı, B. Ö. (2016). Çocuk İhmal ve İstismarına İlişkin Son 10 Yılda Yapılan Sistemik Derlemeler. *TAF Preventive Medicine Bulletin* 15(6), 501-511.
- Schumacher, J. A., Slep, A. M. S., & Heyman, R. E. (2001). Risk Factors for Child Neglect. *Aggression and Violent Behavior* 6(2-3), 231-254.
- Sibert J. R., Payne E.H., Kemp A. M., Barber M., Rolfe K., Morgan R. J., Lyons R. A., & Butler I. (2002). The Incidence of Severe Physical Child Abuse in Wales. *Child Abuse and Neglect* 26(3), 267-276.
- Taner, Y., & Gökler, B. (2004). Çocuk İstismarı ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi* 35, 82-86.
- Teater, B. (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri: Uygulama İçin Bir Giriş*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Turhan, E., Sangün, Ö., & İnandı, T. (2006). Birinci Basamakta Çocuk İstismarı ve Önlenmesi. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi* 15(9), 153-157.
- Türker, G. (2017). Aile Hekimleri, Hemşire ve Ebelerin Çocuk İstismarı ve İhmali Konusunda Farkındalık Düzeyleri: Burdur Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=q3-d9QtLoVA2OMExHskJpdOfnYmZ292oBNktAgahZuG4F0J5OnuAx11AQ4Xqfup>
- Ünal, F. (2019). Çocuk Cinsel İstismarında Cinsel Kimlik ve Mahremiyet Eğitiminde Rehberlik Öğretmenlerinin Rolü. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=FgmkGchPKo23qQqBeqzVZnJuuH7qoR4jrVjE-O_ELuQF_IAAv46PRP_q932a2jKt
- Yılmaz, A. (2009). Çocuk İstismarı ve İhmali Risk Faktörleri ve Çocukların Psiko-Sosyal Gelişimi Üzerindeki Etkileri. *Civilacademy Sosyal Bilimler Dergisi* 7(1), 63-79.
- Yılmaz, B. (2015). Bir Hastanede Çalışan Hemşirelerin Çocuk İhmal ve İstismarına Yönelik Bilgi ve Yaklaşımlarının İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=WbC656i315e2eV6-EZV1ojC9idA1aeQcYEQBIgNj021EmIdqqdQmpABtmuJTvCq5>
- Yolcuoğlu, İ. G. (2010). Çocukların İhmal-İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21(1), 73-83.
- Zeytinoğlu S. (1999). Sağlık, Sosyal Hizmet, Hukuk ve Eğitim Alanlarında Çalışanların Türkiye’de Çocuk İstismarı ve İhmali Sorunu ile İlgili Görüşleri. Çocuk İstismarı ve İhmali. (Düz.). İ. G. E. Konanç. *Ankara: Çocuk İstismarı ve İhmalini Önleme Derneği*.
- Zorbaz, O., & Bilge, F. (2019). Suça Sürüklenen Çocukların Değerlendirilmesinde Ekolojik Sistem Yaklaşımının Kullanımı: Olgu Sunumu. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 19(44), 793-813.

World Health Organization. WHO. (1999). *Report of the Consultation on Child Abuse Prevention WHO, Geneva, (29-31 March)*. Erişim Adresi: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/65900>

World Health Organization. WHO. (2019). *Çocuklara Karşı Şiddet. (7 Haziran)*. Erişim Adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-children>.

World Health Organization. WHO. (2020). *Çocuklara Kötü Muamele (8 Haziran)*. Erişim Adresi: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment>.

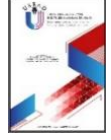
GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Çocuk ihmal ve istismarı olgusu artan oranlarıyla yerel ve global düzeyde dikkat çeken toplumsal bir sorundur. Bu nedenle çocuk ihmal ve istismarıyla ilgili her araştırma ve bulgu önem arz etmektedir. Çocuk ihmal ve istismarı Dünya Sağlık Örgütü (2020)'ne göre çocuğun sağlığına, hayatta kalmasına, gelişimine veya onuruna bir ilişki bağlamında fiili veya potansiyel zararlar sonucunda her türlü fiziksel ve/veya duygusal kötü muameleyi, cinsel istismarı, ihmali, ihmali ve ticari veya diğer sömürüyü içermektedir. Çocuk istismarı fiziksel istismar, duygusal-psikososyal istismar, cinsel istismar ve çocuk ihmali olarak dört şekilde ele alınmaktadır. Bazı kaynaklarda ekonomik istismardan da bahsedilmektedir. İhmal, ailesi veya bakım verenleri tarafından çocuğun fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimine zarar verecek ölçüde sağlık, eğitim, duygusal gelişim, beslenme, barınma ve güvenli yaşam koşulları gibi alanlarda ihtiyaçlarının karşılanmaması durumudur. Çocukların mümkün olduğunca uygun şekilde denetlememeyi ve zarardan korumamayı içermektedir (WHO, 1999: 15). Çocuk ihmal ve istismarı olgusunun çocuktan, anne babadan, aile yapısından ve toplumun özelliklerinden kaynaklanan risk etmenleri bulunmaktadır. Bu risk etmenleri tek başına istismarın nedeni olmamakla birlikte varlığında ve etkileşime girdiklerinde çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artırmaktadır. Literatürde çocuk ihmal ve istismarına etki eden risk faktörleri farklı uzmanlar tarafından farklı şekillerde ele alınmaktadır. Araştırma boyunca bu risk faktörleri çocuğa ait risk faktörleri, aileye ait risk faktörleri ve toplumsal risk faktörleri olarak ele alınmıştır. Çocuğun yaşı, zor mizaçlı olması, ruhsal ve fiziksel gelişimsel bozukluklarının olması, kronik tıbbi hastalığının olması, hastalığından dolayı özel bakıma ihtiyaç duyması çocuğa ilişkin risk faktörleridir. Anne/babanın geçmişte istismar öyküsünün olması, çocuklarla ilgili olumsuz algısının bulunması, çocuğun gelişim dönemiyle uygunsuz gerçek dışı beklentileri olması, anne babanın genç olması, alkol ya da madde bağımlılığı, maddi zorluk yaşanması, ailede ruhsal ya da fiziksel hastalık olması, fazla sayıda çocuğa sahip olma, parçalanmış aile, anne babanın eğitim ve bilinç düzeyinin düşüklüğü, aile içi çatışma, çeşitli sebeplerle ebeveynlik görevini yerine getirememesi ailesel risk faktörleridir. Topluma ilişkin ise çocuğun toplumda değerinin düşüklüğü, çocuğu fiziksel olarak sert şekilde cezalandırmanın normal olması, ekonomik refahın düşüklüğü, uyuşturucu ticareti ve suç olgusunun yoğunluğu, sosyal eşitsizlik gibi risk faktörleri çocuk ihmal ve istismar olgusuna etki etmektedir. Ekolojik sistem yaklaşımı bireyde olumlu değişim ve dönüşüm sağlayabilmek, müdahale edilecek sistem ve alt sistemleri belirleyebilmek, strese neden olan yaşam olaylarının etkilerini hafifletebilmek amacıyla birey-çevre arasındaki etkileşimlere odaklanmakta, bireyi çevresi içerisinde ele almaktadır. Birey sürekli çevresinden etkilenmekte ve çevresini aktif şekilde etkilemektedir. Etkili bir birey-çevre uyumunun kurulabilmesi için birey, toplum ve birey-çevre arasındaki etkileşimlere odaklanmaktadır. Ya bireyin çevredeki mevcut kaynaklar ve fırsatlardan yararlanabilmesi ve yaşam hedeflerine ulaşabilmesi için çevrenin değiştirilmesi ya bireyin çevrenin beklenti ve ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için bireyin değişmesi ya da birey-çevre etkileşiminin değiştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu

kuram birey, aile, grup ve topluma çok yönlü bir şekilde uygulanabilmektedir. Kurama göre birey doğuştan öğrenme ve kendini geliştirme kapasitesine sahiptir. Toplum sahip olduğu kaynak ve fırsatlarla adeta bir kaynak vahasıdır. Çevredeki kaynak ve fırsatlarla bireylerin buluşturulması gereklidir. Bireylerin öz etkililik ve öz yeterliliği desteklenmeli, benlik saygılarının geliştirilmesi sağlanmalıdır. Çocuk ihmal ve istismarı sorunu ortaya çıkmadan fark edilerek önlemlerin alınması, sorunlar ortaya çıktıktan sonra yapılan çalışmalardan çok daha işlevsel sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle çocuk ihmal ve istismarında risk faktörlerinin ortaya konması ve bu faktörlerin farklı disiplinlerde mevcut kuramlarla ele alınarak teori ve uygulamaya katkıda bulunulmasının önem taşıdığı düşünülmektedir. Ekolojik yaklaşımla çocuk ihmal ve istismarında risk faktörleri tüm sistemlerin ve paydaşların nezdinde ele alınabilmektedir. Böylece çocuk ihmal ve istismarı sorununun daha bütüncül ve çok yönlü bir bakış ile ele alınabilmesi mümkün olabilmektedir. Toplumda mevcut risk faktörlerinin bilinmesi ve çocuk adalet sistemine girmeden bu risklerin tespit edilerek koruyucu önleyici çalışmaların multidisipliner anlayışla gerçekleştirilmesi önem taşımaktadır. Bu makalede çocuğun ihmal ve istismara uğramasında rol oynayan risk faktörlerinin sosyal hizmetin önemli kuramlarından biri olan ekolojik sistem yaklaşımı açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmayla çocuğun ihmal ve istismara uğrama riskini artıran risk faktörlerinin azaltılması ve bu risk faktörlerinin azaltılmasına yönelik koruyucu önleyici çalışmaların yapılmasının önemine dikkat çekilmektedir. Sosyal hizmet disiplininde mikro düzey birey ile birebir çalışmayı, mezo düzey aile ve diğer gruplarla çalışmayı, makro düzey ise toplum ve örgütlerle çalışma ile yasa ve sosyal politikaları içermektedir. Çocuk ihmal ve istismarı sorununa yönelik müdahalelerin mikro, mezo ve makro düzeyde ele alınması, risklerin çok yönlü değerlendirmesi ve önlemlerin alınmasıyla bu sorunun azalacağı düşünülmektedir. Akademisyenler, çocuk gelişim uzmanları, pediatristler, psikologlar, psikiyatristler, sosyal hizmet uzmanları, hemşireler, hekimler, öğretmenler gibi çocukla çalışan çeşitli meslek elemanları başta olmak üzere tüm toplumun çocuk ihmal ve istismarı ve risk faktörlerine yönelik bilgi ve bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir. Belediyeler, bakanlıklar, sivil toplum örgütleri, dernekler, kamu kurum ve kuruluşlarının bu soruna yönelik farkındalıklarının artırılması ve iş birliği içerisinde koordineli çalışmaları sağlanmalıdır. Yeni çocuk koruma politikaları ve koruyucu önleyici politikalar oluşturulmalıdır. Çocuk ihmal ve istismarı sorununu ve risk faktörlerini birey, aile, örgüt, toplum, yasa ve politikalar bağlamında ele almak ve bu sorunu azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla çok boyutlu bir müdahale süreci kurgulamak ve yürütmek gerekmektedir.

EXTENDED ABSTRACT: Child neglect and abuse is a social problem that attracts attention at the local and global level with its increasing rates. For this reason, every research and finding about child neglect and abuse is important. Child neglect and abuse According to the World Health Organization (2020), any form of physical and/or emotional abuse, sexual abuse, neglect, neglect, and commercial or other abuse that results in actual or potential harm to a child's health, survival, development or dignity in the context of a relationship. includes exploitation. Child abuse is handled in four ways as physical abuse, emotional-psychosocial abuse, sexual abuse and child neglect. In some sources, economic exploitation is also mentioned. Neglect is the situation where the child's needs in areas such as health, education, emotional development, nutrition, shelter and safe living conditions are not met to a degree that will harm the physical, mental, spiritual, moral or social development of the child by his family or caregivers. It includes failing to supervise and protect children from harm as appropriately as possible

(WHO, 1999: 15). The phenomenon of child neglect and abuse has risk factors arising from the child, parents, family structure and the characteristics of the society. Although these risk factors alone are not the cause of abuse, their presence and interaction increase the risk of neglect and abuse of the child. In the literature, risk factors affecting child neglect and abuse are handled in different ways by different experts. Throughout the study, these risk factors were considered as child risk factors, familial risk factors and social risk factors. The child's age, difficult temperament, mental and physical developmental disorders, chronic medical illness, and needing special care due to his illness are risk factors for the child. Having a history of abuse by the parents in the past, having a negative perception about the children, having unrealistic expectations that are inappropriate with the developmental period of the child, young parents, alcohol or substance abuse, financial difficulties, mental or physical illness in the family, having a large number of children Being in a broken family, low level of education and awareness of the parents, intra-familial conflict, and being unable to fulfill the parenting duties for various reasons are familial risk factors. As for society, risk factors such as the low value of the child in the society, the normality of punishing the child physically, low economic welfare, the intensity of drug trafficking and crime, and social inequality affect the phenomenon of child neglect and abuse. The ecological system approach focuses on the interactions between the individual and the environment in order to provide positive change and transformation in the individual, to determine the systems and subsystems to be intervened, to alleviate the effects of life events that cause stress, and to consider the individual in his environment. The individual is constantly affected by his environment and actively affects his environment. It focuses on the interactions between the individual, society and the individual-environment in order to establish an effective individual-environment harmony. He argues that either the environment must be changed so that the individual can benefit from the existing resources and opportunities in the environment and reach his life goals, or the individual must change so that the individual can meet the expectations and needs of the environment, or the individual-environment interaction must be changed. This theory can be applied to the individual, family, group and society in a multifaceted way. According to the theory, the individual has the capacity for innate learning and self-development. The society is almost an oasis of resources with its resources and opportunities. It is necessary to bring individuals together with the resources and opportunities in the environment. Self-efficacy and self-efficacy of individuals should be supported, and their self-esteem should be improved. Recognizing the problem of child neglect and abuse before it arises and taking precautions produces much more functional results than the studies carried out after the problems arise. For this reason, it is thought that it is important to reveal the risk factors in child neglect and abuse and to contribute to theory and practice by considering these factors with existing theories in different disciplines. With an ecological approach, risk factors in child neglect and abuse can be addressed by all systems and stakeholders. Thus, it is possible to deal with the problem of child neglect and abuse with a more holistic and multidimensional perspective. It is important to know the existing risk factors in the society and to determine these risks before they enter the juvenile justice system and to carry out preventive and preventive studies with a multidisciplinary approach. In this article, it is aimed to evaluate the risk factors that play a role in the neglect and abuse of the child in terms of the ecological system approach, which is one of the important theories of social work. With the research, attention is drawn to the importance of reducing the risk factors that increase the risk of neglect and abuse of the child and

conducting preventive studies to reduce these risk factors. In the social work discipline, the micro level includes working with the individual, the mezzo level includes working with family and other groups, the macro level includes working with society and organizations, and law and social policies. It is thought that this problem will be reduced by addressing the interventions for the problem of child neglect and abuse at micro, mezzo and macro levels, multidimensional assessment of risks and taking precautions. It is necessary to increase the level of knowledge and awareness of the whole society, especially academics, child development specialists, pediatricians, psychologists, psychiatrists, social workers, nurses, physicians, and various professional staff working with children, about child neglect and abuse and risk factors. Municipalities, ministries, non-governmental organizations, associations, public institutions and organizations should be aware of this problem and coordinated work should be ensured. New child protection policies and protective preventive policies should be established. It is necessary to construct and carry out a multidimensional intervention process in order to address the problem of child neglect and abuse and its risk factors in the context of individuals, families, organizations, societies, laws and policies, and to reduce or eliminate this problem.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE {+sAl} BİÇİM BİRİMİ VE "SAL" ADI {+SAL} FORM UNIT AND "SAL" WORD IN TURKISH

Turgut YEŞİLÖZ

Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Uzmanı, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı,
Sivas/Türkiye.

Turkish Language and Literature Scientist, Sivas Cumhuriyet University, Faculty
of Letters, Turkish Language and Literature,
Sivas/Turkey.

turgutyesiloz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-3692-8030

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1032582

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.12.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 02.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Yeşilöz, Turgut (2022). Türkiye Türkçesinde {+Sal} Biçim Birimi ve "Sal" Adı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 241-255.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: {+sAl} biçim birimi dil bilgisi kitaplarında Dil Devrimi sonrasında Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılamak amacıyla Fransızca {+Al} nispet biçim biriminden Türkçeye uyarlanırken "siyasa" ve "ulus" gibi sözcüklere getirildikten sonra {+sAl} biçiminde yanlış ayrılmasından oluşmuş biçim birim olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta {+sAl} biçim birimi yalnız Türkçe sözcüklerde kullanılırken daha sonra dilimize yerleşmiş yabancı sözcüklere de eklenmiştir. Derleme Sözlüğü, araştırmacılara özellikle "sal" sözcüğünün ağızlarında bulunup bulunmamasıyla ilgili önemli sonuçlar vermiştir. Çalışmalar sonucunda Türkiye Türkçesinde {+sAl} biçim birimi dışında müstakil bir "sal" sözcüğü kullanımı tespit edilmiştir. Çalışma, temelde iki başlıkta ele alınmıştır. İlk olarak "kumsal" sözcüğü "sal" sözcük yapısı {+sAl} biçim birimi dışında ele alınmıştır. Dil Devrimi ile birlikte kullanılmaya başlanmış olan {+sAl} biçim birimi ve daha önceden kullanılmaya başlanmış "uysal" sözcüğü {+sAl} biçim birimi alt başlıklarda ele alınmıştır. {+sAl} biçim birimi kendi içinde iki alt başlığa ayrılmış. Birinci olarak addan sıfat yapan {+sAl} biçim birimi ele alınmıştır. İkinci olarak da eylemden sıfat yapan {+sAl} biçim birimi ele alınmıştır. Dil Devrimi sonrasında yaygınlaşmış olan {+sAl} biçim birimi günümüzde kullanılan en işlek biçim birimlerinden biri olmuştur. {+sAl} biçim birimi günlük hayatta bilinçli ya da bilinçsiz olarak oldukça fazla kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye Türkçesinin sistematik yapısı gereği {+sAl} biçim birimi ya da dile yerleşmeye uygun biçim birimleri her zaman olacaktır. Türkçe Sözlük'te madde başı olarak kullanılan {+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcüğü tablo hâlinde sunulmuştur. Ayrıca daha önce bu konularda yapılmış araştırmalar incelenmiş ve başlıklandırma bunun üzerine şekillenmiştir. İlk olarak Meninski'ye başvurulmuş ve günümüzdeki araştırmacıların da bu biçim birime bakış açıları ele alınıp çalışma neticelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: {+sAl} Biçim Birimi, Sal Yapısı, Ek

Abstract: The {+sAl} suffix was adapted into Turkish from the French {+Al} suffix in order to meet the need of Arabic {+î} nispet suffix after the Language Revolution in grammar books and this {+sAl} suffix is defined as a suffix which was wrongly separated as {+sAl} after being added to some Turkish words such as "siyasa" and "ulus". While the {+sAl} suffix was initially added only in Turkish words, it has become to be added to the non-Turkish origin words. The Compilation Dictionary has given researchers some important results about if the "sal" suffix can be found in the accents being used in Turkey or not. As a result of the studies in this field, the use of a separated "sal" has been detected in today's Turkey's Turkish apart from the {+sAl} suffix. The study has basically been conducted under two headlines. At first, the word form "kumsal" was considered as a different form apart from the "sal" suffix. With the Language Revolution, the {+sAl} suffix and the "uysal" word was considered under two different subheadings. In addition, {+sAl} suffix was divided into two subheadings. The {+sAl} suffix which makes an adjective from a noun and the {+sAl} suffix which makes an adjective from a verb was discussed. At present, the {+sAl} suffix has become one of the most common used suffixes after the Language Revolution and people continue using the {+sAl} suffix consciously or unconsciously and they use it at a quite high rate in their daily lives. Due to the systematic structure of Turkey's Turkish, there will always be a new suffix or new suffixes like {+sAl} which are suitable to be borrowed from other languages into Turkish language. The {+sAl} suffix which is used as the beginning of an item in the Turkish Dictionary and the word "sal" have been presented in a table. Besides, the previous studies which was made in these subjects were examined, so the titling is an outcome of this examination. After having examined the studies of Meninski in this field at first, the viewpoints of the current researchers have also been examined and the study was concluded.

Key Words: {+sAl} Morphological Unit, Sal's Structure, Suffix

GİRİŞ

Arapça {+î} nispet biçim birimi Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber dilimize yerleşmiş bir biçim birimi olup yüzyıllardır kullanılmıştır. Dil Devrimi ile birlikte 1930'lu yıllarda Güneş Dil Teorisi destekli Türkçe kökenli sözcüklerin

kullanımına önem verilmeye başlanmıştır. Türkçenin yabancı sözcük ve biçim birimlerden arındırılması için çalışmalara başlanmıştır. Bu doğrultuda Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılamak için Fransızca {+Al} biçim biriminden yararlanılmıştır. Bazı araştırmacılar temelde "kumsal" ve "uysal" sözcüklerinden hareketle {+sAl} biçim biriminin Türkçe kökenli olduğunu ispat etmeye çalışmış. Buna karşın bazı araştırmacılar da bu biçim biriminin Türkçe olmadığını, Fransızca kökenli olduğunu araştırmalarında ispat etmeye çalışmıştır. {+sAl} biçim biriminin ve "sal" sözcük yapısının kullanıldığı "kumsal" ve "uysal" sözcükleri dışındakiler Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılamak için Dil Devrimi sonrası tercih edilen sözcükler olmuştur. Arapça {+î} nispet biçim birimi Türkiye Türkçesine yerleştiği için Türkçe Sözlük'te madde başı sözcüklerde sıkça kullanılmıştır.

Arapça {+î} nispet biçim birimi kapsamlı kullanımı olduğundan dolayı Türkçe Sözlük'te bu yapının kullanıldığı sözcükleri tanımlamak için birden fazla karşılama yolu tercih edilmiştir.

1. Türkçe Sözlük'te Arapça nispet {+î} Biçim Birimini Karşılama Yolları

1. "-A ait" Biçim Birimi ile Karşılama:

lafzi: Sözün söylenişine, yapısına ait.

tasavvufi: Tasavvufa ait.

2. "-A benzer" Biçim Birimi ile Karşılama:

Avrupai: Avrupalılara benzer.

Garpkâri: Batı örneklerine benzer

3. "-A göre" Biçim Birimi ile Karşılama:

nispi: Birbirine göre.

tahminî: Oranlamaya göre.

4. "-A ilişkin" Biçim Birimi ile Karşılama:

zatî: Kişiye ilişkin.

nebevi: Peygambere ilişkin.

semavi: Gökle ilgili, göğe ilişkin.

5. "-Al" Biçim Birimi ile Karşılama:

cinsî: Cinsel.

esasi: Asal.

içtimai: Toplumsal.

6. "-An" Sıfat-Fiil Biçim Birimi ile Karşılama:

hayalî (1): Gerçekte var olmayan.

keyfî: İsteğe bağlı olan.

maşerî: Maşeri andıran.

maşerî: Topluluğa ait olan.

zahirî (1): Görünen.

7. "-ArAk" Biçim Birimi ile Karşılama:

gayriihtiyari: Elinde olmayarak.

samimi: Senli benli olarak.

8. "-Ay" Biçim Birimi ile Karşılama:

amudi: Dikey.

suni: Yapay.

ufki: Yatay.

9. "-A yarar" Biçim Birimi ile Karşılama:

sıhhi: Sağlığa yarar.

10. "-cık" Biçim Birimi ile Karşılama:

suni: Yapmacık.

zahirî (2): Yapmacık.

11. "-cU" Biçim Birimi ile Karşılama:

hayalî (2)¹: Karagözcü.

12. "-ÇA" Eşitlik Biçim Birimi ile Karşılama:

adedî: Sayıca.

behimi: Hayvanca.

insani: İnsanca.

13 "-ÇA" Yapım Biçim Birimi ile Karşılama:

Arabi: Arapça.

itibari: Saymaca.

Farisi: Farsça.

14. "-ÇI" Biçim Birimi ile Karşılama:

nihai: Sonuncu.

udi: Utçu.

zuhuri: Taklitçi.

15. "-ÇII" Yapım Biçim Birimi ile Karşılama:

ehlî: Evcil.

¹ Sözcüğün TDK Türkçe Sözlük'te verildiği 2. anlamı.

16. "çok" Zarfı ile Karşılama:

kuzguni: Çok koyu.

zifirî: Çok koyu.

17. "-DA" Bulunma Durumu Biçim Birimi ile Karşılama:

fevkani: Üstte, üstteki.

18. "-DAn" Biçim Birimi ile Karşılama:

cevizî: Cevizden yapılmış.

ferî: İkinci dereceden.

gayriresmî: Devletin koyduğu kurallar dışında kalan.

19. "-dAş" Yapım Biçim Birimi ile Karşılama:

asri: Çağdaş.

20. "en" Zarfı ile Karşılama:

asgari: En az.

azami: En çok.

21. "-GAN" Biçim Birimi ile Karşılama:

lüzuci: Yapışkan.

22. "... gibi" Biçim Birimi ile Karşılama:

Avrupai: Avrupalılar gibi.

23. "-IcI" Biçim Birimi ile Karşılama:

inzibati: Sıkı düzeni sağlayıcı, düzene bağlayıcı, insan davranışlarını sınırlayıcı, düzenleyici, baskı altına alıcı.

zecrî: Zorlayıcı.

24. "-I" Biçim Birimi ile Karşılama:

ihtimalî: Olasılı.

tahrirî: Yazılı.

tenkidî: Eleştirmeli.

25. "ile" ve "-IA" Biçim Birimi ile Karşılama:

askerî: Askerlikle ilgili. Askere özgü.

dâhilî: İçle ilgili.

dinî: Dinle ilgili.

edebî: Edebiyatla ilgili.

26. "-(I)k" Biçim Birimi ile Karşılama:

takribî: Yaklaşık.

hendesî: Geometrik.

iktisadî: Ekonomik.

27. "-k" Yapım Biçim Birimi ile Karşılama:

elastikî: Esnek.

zımni: İçerik.

takribî Yaklaşık.

28. "-kIn" Yapım Biçim Birimi ile Karşılama:

firarî: Kaçkın.

29. "-ki" Aitlik Biçim Birimi ile Karşılama:

zahirî: Görünürdeki.

30. "-I" Biçim Birimi ile Karşılama:

enfüsi: Öznel.

helezoni: Sarmal.

kanuni: Yasal.

31. "-II" Biçim Birimi ile Karşılama

amelî: Uygulamalı.

cezrî: Köklü.

daimî: Sürekli.

demirî: Devirli.

fiilî: Eylemli.

Habeşî: Etiyopyalı.

32. "-Iik/-Iuk" Biçim Birimi ile Karşılama:

serbestî: Özgürlük.

yevmi: Günlük, gündelik.

33. "-mAdAn" Zarf-Fiil Biçim Birimi ile Karşılama:

gayriihtiyari: Düşünmeden.

34. "-mA" Biçim Birimi ile Karşılama:

tahminî: Kararlama.

vasatî: Ortalama.

35. "-mİş" Sıfat-Fiil Biçim Birimi ile Karşılama

helalî: Ham ipekten dokunmuş bürümceğe pamuk ipliği katılarak elde edilen kumaş.

hilalî: Hilal biçiminde olan.

fağfuri: Fağfurdan yapılmış.

36. "-sAl" Biçim Birimleri ile karşılama:

bedenî: Bedensel.

Beşerî (2): Bedensel.

cinsî: Cinsel.

ferdî: Bireysel.

tarihî: Tarihsel.

37. "-sİz" Biçim Birimi ile Karşılama:

ebedî: Sonsuz, ölümsüz, bengi.

ezelî: Öncesiz.

38. "-sİzIn" Biçim Birimi ile Karşılama:

ani: Ansızın.

39. "-mAksİzIn" Biçim Birimi ile Karşılama:

gayriihtiyari: İstemeksizin.

40. Diğer Şekillerde Karşılama

adedî: Sayıca.

amudufıkari: Bel kemiği.

arabankürdi: Klasik Türk müziğinde az kullanılmış birleşik bir makam.

cebrî: Zorla yapılan.

çividî: Çivit rengi.

hâkî: Yeşile çalan toprak rengi.

demirî: Gri.

elifî: Bantlarla süslenmiş.

İlahî: Ey Allah'ım.

{+sAl} biçim birimi bu karşılama şekillerinden sadece biridir ve sadece Türkçe sözcüklere değil başka dillere ait sözcüklere de eklenmiştir. Türkçe Sözlük'te {+sAl} biçim birimi ve eklendiği sözcüğün kökenine göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

Arapça + {+sAl} Biçim Birimi: cebirsel, cinsel, dairesel, dinsel, hayvansal, hukuksal, ırksal, kimyasal, kutupsal, mantıksal, mesleki, metinsel, mevsimsel, ruhsal, sanatsal, sınıfsal, siyasi, şiirsel, tarihsel, zihinsel.

Farsça + {+sAl} Biçim Birimi: çembersel, destansal, parasal, tensel.

Fransızca + Arapça + {+sAl} Biçim Birimi: fiziksel.

Fransızca + {+sAl} Biçim Birimi: aritmetiksel, erosal, enterosel, finansal, gense, helisel, istatistiksel, karesel bölge, magmasal, matematiksel, paradoksal, silindir, üniversal.

Türkçe + {+sAl} Biçim Birimi: abecesel, açıs, adsal, ağıtsal, akçasal, akısal, aktöresel, altyapıs, anayasal, anısal, anısal, anlamsal, anlatımsal, anlatısal, araçsal, asal, bağlamsal, baysal, bedensel, betimsel, beyinsel, biçimsel, bilimsel, bilişsel, bireysel, bitkisel, bölgesel, budunsal, bulgusal, bütünsel, büyüsel, çağrışımsal, çalgısal, çekirdeksel, çevresel, çevrimsel, çizgisel, çözümsel, davranışsal, deneysel, devimsel, dışsal, dikdörtgensel, dilsel, diriksel, dirimsel, dışsal, dizgesel, doğrusal, doğumsal, dokunsal, duygusal, duysal, duyumsal, duyusal, düşlemsel, düşsel, düşünsel, düzgüsel, düzlemsel, edimsel, eğitimsel, eğitsel, eleştirisel, ereksel, eşeysel, eşleksel, etsel, evrensel, evsel atık, eytişimsel, ezgisel, geleneksel, girişimsel, gizemsel, göksel, göreneksel, görevsel, görsel, görüntüsel, gövdesel, güneşsel, içgüdüsel, içsel, ilineksel, ilkesel, imgesel, naksal, işitsel, işlemsel, işlevsel, iz düşümsel, izleksel, izlemsel, kadınsal, kalıtımsal, kalıtsal, kamusal, karamusal, karasal, kavramsal, kılıgısal, kırsal, kuramsal, kurgusal, kurumsal, kutsal, olgusal, olumsal, onursal, rastlantısal, sağlıksal, sanırsal, sayımsal, sayısal, sezgisel, sığamsal, simgesel, sinirsel, sonsal, sorunsal, soysal, söz dizimsel, sözsel, tanrısal, tarımsal, tasımsal, tatsal, tecimsel, tepkisel, tinsel, toplumsal, töresel, törensel, tutkusal, ulusal, uysal, uyumsal, üçgensel bölge, ülkesel, ülküsel, üremsel, üretimsel, üstyapıs, varoluşsal, varsayımsal, yapısal, yaratımsal, yargısal, yasal, yaşam öyküsel, yazgısal, yazınsal, yersel, yönetimsel, yönetsel, yöresel, yurtsal, yüzeysel. Yunanca+ {+sAl} Biçim Birimi: biyokimyasal.

2. Türkiye Türkçesindeki {+sAl} Biçim Birimi ve "Sal" Sözcüğü

2.1. Müstakil Bir Sözcük Olan "Sal" Adı:

"Kumsal" sözcüğü, sözlükler içerisinde ilk olarak 1680'de Meninski'nin "Thesaurus Linguarum Orientalum Turcicae, Arabicae, Persicae Lexicon Turcico-Arabico-Persicum" adlı eserinde karşımıza çıkmaktadır. Meninski'de "kumsal" sözcüğü Latince "arenosus locus, feuloacaarenosa, plaga (kumluk yer, kumsal, plaj)" olarak verilmiştir (Meninski, 1680: 1903).

İkinci olarak yerli araştırmacılardan Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmani'sinde "kumsal" sözcüğüne rastlarız. Ahmed Vefik Paşa "kumsal" için "kum karışık olan arazi, deniz kenarı, kumsal yer, kumla" olarak yer vermiştir (Toparlı, 2000: 254).

Şeyh Süleyman Efendi "kumsal" sözcüğü için "kum karışık olan arazi, kumluk, kişt-izira'at yeri, adak [ada] ve leb-i deryâ, sevâhil-i rîk âlûd" tabirlerini kullanmıştır (el-Buhârî, 1882: 239).

Şemseddin Sami, "kumsal" sözcüğünü tanımlanırken "kumluk yer, kumla mestur olan deniz kenarı" ifadelerini kullanmıştır (Sami, 2007: 1141).

Faruk Kadri Timurtaş {+sAl} biçim biriminin nispet biçim birimi yerine kullanıldığını, Türkçede böyle bir biçim birime rastlanmadığını, bu biçim biriminin Fransızca {+Al} biçim birimine benzetilerek uydurulduğunu söylemiştir. Ayrıca Peyami Safa'nın fiziksel sözünü kullanmasını eleştirmiştir. Timurtaş "fiziksel" yerine "fizikî" denmesi gerektiğini aktarır. Timurtaş, "kumsal, uysal" sözlerindeki {+sAl} biçim biriminin "nispet ifade etmediğini", bu biçim birimlerin uydurma olduğunu söylemiştir (Timurtaş, 2008: 131-138).

Muharrem Ergin, isimden isim yapan {+sAl} biçim biriminin "işlek" olmadığını ve bu biçim birimin "yer" ifade ettiğini söyler (Ergin, 2000: 244).

Ahmet Temir, {+sAl} biçim birimini ve yapısını diğer Türk lehçeleri ile ilişkilendirir. {+sAl} biçim birimini {+sIL} ile ilişkilendirir. Temir'e göre Tatar Türkçesinde bu biçim birimi eksiltme ve benzetme sıfatları yapmaktadır. Temir, yazma eserlerdeki hareke belirsizliği dolayısıyla aslı "kumsal" olan sözcüğün "kumsal" şeklinde okunduğunu savunmuştur (Temir, 1999: 4).

Dîvânu Lugâti't-Türk'te "arsal" için "kumral, konur al" "sarsal" sözcüğü için de "sansar, samura benzer bir hayvancık" tanımlaması yapılmıştır (Atalay, 1986: 36).

Ali Akbaş'a göre Türkçede biri "uysal" diğeri "kumsal" sözcüğü olmak üzere iki "sal" yapısı vardır. "Uysal" sözcüğündeki {+sAl} biçim birimi, fiilden isim yapma biçim birimidir. "Kumsal" ise müstakil bir sözcüktür. Akbaş, Derleme Sözlüğü'nden yararlanarak elde ettiği bulgulara göre "sal" sözcüğünün kendine has anlamlı bir sözcük olduğunu kanıtlamıştır (Akbaş, 2018: 36-38).

Sal: 1. Köyün yakınında ekime ayrılan yer (Merzifon-Amasya). 2. Dağ eteği geniş düzlük (Fakıekinciliği-Pınarbaşı-Kayseri).

Sala: Salan, sırayla ekilen, köyce ekime ayrılan yer. (Elbistan-Maraş; Mut köyleri-İçel)

Akbaş, Karacaoğlan ve Köroğlu'ndan dörtlük sunarak "sal" sözcüğünün biçim birim değil, çeşitli biçim birimler alan müstakil bir sözcük olduğunu örneklemiştir:

*"Köroğlu çikalım dağlar salına
At sürelim mal yemizin malına
Baş koymuşum arkadaşlar yoluna
Başı dost yoluna koyanlardanız.*

Dağ salına konan kervan

Yağmur yağar gerilenir

Bir kötüye düşen dilber

Ölmez amma zarilenir.

Köroğlu çikalım dağlar salına

At sürelim mal yemez malına

Baş koymuşum arkadaşlar yoluna

Başı dost yoluna koyanlardanız."

Akbaş, ayrıca isim tamlamaları şeklinde "Dağların salı / dağ salı / dağlar salı" örneklerini vermiştir. Bununla birlikte "sol" sözcüğünden türemiş "solak", "yol" sözcüğünden türemiş "yolak", "göl" sözcüğünden türemiş "gölek", "sal+ak+lar> salaklar" gibi örneklerle yeni bir isim gövdesi oluştuğunu aktarmıştır (Akbaş, 2018: 36-38).

Derleme Sözlüğü'nde ayrıca bu yapıyla ilgili "dağsal (ormanlık bölge)", "dağsalı (dağlık bölge, sıradağ)", "dağsalsı (çalılık yer)" olarak anlam verilmiştir (Türk Dil Kurumu, 1993: 1326).

2.2. Türkiye Türkçesinde {+sAl} Biçim Birimi:

2.2.1. Eylemden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Araştırmacıların üzerinde konuştuğu "kumsal" sözcüğündeki "sal" yapısı "uysal" sözcüğünde de karşımıza çıkar. Şemsettin Sami'ye göre "uysal" sözcüğü "Herkes uyan, herkesin fikir ve reyine tabi olup muhalefet etmeyen ve kendine mahsus fikir ve reyî olmayan." şeklinde tanımlanmıştır (Sami, 2007: 227).

Sevan Nişanyan'a göre {+sAl} biçim birimi Türkiye Türkçesinde sadece "uysal" sözcüğünde bulunur ve bunun bir ad biçim birimi olması mümkün değildir (Nişanyan, 2009: 353).

Zeynep Korkmaz'a göre "uysal" sözcüğü eylem köküne eklenen bir biçim birimidir ve "kumsal" sözcüğündeki "sal" sözcüğü yapısı ile bağlantısı yoktur (Korkmaz, 2003: 61).

2.2.2. Arapça {+î} Nispet Biçim Birimini Karşılama Amacıyla Fransızca {+Al} Nispet Biçim Biriminden Uyarlanmış Aitlik ve Nispet Sıfatları Türeten {+sAl} Biçim Birimi:

Dil Devrimi sonrasında {+sAl} biçim birimi oldukça yaygınlaşmış, araştırmacıları farklı düşünmeye sevk etmiş hatta Türkiye Türkçesinde kullanılan en işlek biçim birimlerden biri hâline gelmiştir.

Özellikle "siyasa" ve "ulus" gibi sözcüklere Arapça nispet {+î} biçim birimi yerine Fransızca {+Al} nispet biçim birimi getirilip Türkçeye uyarlanırken {+sAl} şeklinde yanlış olarak kullanılmış ve yaygınlaşmıştır (Korkmaz, 2003: 61).

Yaygın bilim dilinin İngilizce olmasından dolayı bazı sözcüklerin karşılıklarını dilimize kazandırmak için özellikle {+sAl} biçim birimi tercih edilmiştir. İngilizcedeki "continental (karasal), emotional (duygusal), traditional (geleneksel), universal (evrensel)" vb. sözcüklere Türkçe karşılık verilirken {+sAl} biçim birimi kullanılmıştır.

{+sAl} biçim birimi kullanımı Türkiye Türkçesinde yaygınlaşarak hem fiil kök ve gövdelerine hem de isim kök ve gövdelerine eklenmiştir.

2.2.2.1. İsimden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu'nda "anıtsal" sözcüğündeki "l" ses birimi Fransızca "monumental" sözcüğündeki gibi ince okunması gerektiği, bu biçim birimin kökeninin Fransızca olduğu aktarılmıştır (Türk Dil Kurumu, 1935: 3).

Vecihe Hatiboğlu'na göre {+sAl} biçim birimi genellikle ad kök veya gövdesine getirilerek sıfat görevinde sözcük kurmaktadır. "Anıtsal (anıt-sal), duygusal (duygu-sal), kumsal (kum-sal), kutsal (kut-sal), Tanrısal (Tanrı-sal), uysal (uy+u+sal), bilimsel (bilim-sel), bitkisel (bitki-sel), bölgesel (bölge-sel), geleneksel (gelenek-sel), kişisel (kişi-sel) vb." (Hatiboğlu, 1972: 139). Hatiboğlu'nun düşüncesinde öne çıkan taraf biçim birimin sadece ad kök veya gövdesine geldiğini kabul etmesidir. Bu doğrultuda dikkat çeken "uysal" sözcüğüdür. Bu sözcüğü eylem kökenli değil, ad kökenli kabul etmiştir.

Tuncer Gülensoy {+sAl} biçim biriminin işlek olmadığını aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde "baysal, kumsal, uysal" gibi birkaç sözcükte görüldüğünü, Fransızcadan gelen {+Al} biçim birimiyle ilişkisi olmadığını yazar (Gülensoy, 2011: 568).

2.2.2.2. Eylemden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Sevan Nişanyan "uysal" sözcüğü için Anadolu'da çoğu zaman "osal" kimi zaman "usal" diye yazılan sözcüğe dikkat çeker ve "uysal" sözcüğü ile "usan-" arasında ilişki kurar. Kullanılan biçim birimi de {+sAl} değil {+l} ses birimidir. Bununla birlikte Nişanyan {+sAl} biçim birimi için ilkin 1932-33'te Fransızca "universal" sözcüğüne karşılık olarak "evrensel" sözcüğünün kullanıldığını aktarmıştır (Nişanyan, 2011: 236-238)

Zeynep Korkmaz'a göre {+sAl} biçim birimi yalnız adlardan değil eylem kök ve gövdelerinden de sıfatlar yapmıştır: düşünsel, eğitsel, görsel, işitsel, öğretsel vb. (Korkmaz, 2003: 62).

{+sAl} biçim birimi kullanımı yaygınlaşmasıyla Türkçe isim tamlaması yerine {+sAl} biçim birimi kullanılmış ve bu biçim birimi sıfat tamlaması oluşturmuştur. Bu şekilde kullanım Türkiye Türkçesinde tamlama türü değişikliğine sebebiyet vermiştir:

Bölgenin sorunları veya bölge sorunları > Bölgesel sorunlar

Ev atıkları > Evsel atık

Hayvan besinleri > Hayvansal besinler

Hukuk işlemleri > Hukuksal işlem

Kamu alanı > Kamusal alan

Yaşam bulguları > Yaşamsal bulgular

SONUÇ

{+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcük yapısı temelde iki başlık altında incelendi. Bazı araştırmacılar {+sAl} biçim biriminin kökeninin "kamusal" ve "uysal" sözcüklerine dayandırmıştır. Dil Devrimi sonrasında Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılması amacıyla Fransızca {+Al} nispet biçim biriminden Türkçeye uyarlanan {+sAl} biçim birimi ile "kamusal" ve "uysal" sözcüklerindeki "sal" sözcük yapısının birbiri ile ilgili olması mümkün değildir. Çalışmada {+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcüğü ayrı başlıklarla ele alınmıştır.

{+sAl} biçim birimi yaygınlaşınca Türkiye Türkçesinde sözcük ve cümlelerin yapısında değişimler oluşmuştur. Bunlardan biri {+sAl} biçim birimine benzetilerek {+Al} biçim biriminin yaygınlaşmasıyla "aktüel, formel, ideal, kültürel, manuel, model, reel, ritüel" gibi sözcüklerin etkisiyle Türkiye Türkçesinde "sözel, sanal, tikel, tümel, tüzel, yerel" gibi sözcüklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Diğer bir unsur da {+sAl} biçim birimi Türkçe isim tamlamalarının yerine sıfat tamlamaları oluşturmasıdır. Bu durum Türkiye Türkçesinde yapısal olarak değişmeye sebebiyet vermiştir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, A. (2018). Türkçedeki Sal/Sel Sorunu. *Türk Dili Dergisi* 68(795), 36-38.
- Atalay, B. (1999). *Dîvânu Lûgat-it Türk İndeksi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Banguoğlu, T. (2000) *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Gülensoy, T. (2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin Ekleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Meninski, F. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalum Turcicae, Arabicae, Persicae Lexicon Turcico-Arabico-Persicum*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Nişanyan, S. (2009). *Sözlerin Soyağacı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Nişanyan, S. (2011). *Kelimebaz-1*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sami, Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şeyh Süleyman Efendi-i Özbekî el-Buhârî. (1882). *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Timurtaş, F. K. (2008). *Türkçemiz ve Uydurmaçılık*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Toparlı R. (2000). *Lehce-i Osmani*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1935). *Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu*. Ankara: Ülkü.

Türk Dil Kurumu. (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: {+sAl} biçim birimi dil bilgisi kitaplarında Dil Devrimi sonrasında Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılması amacıyla Fransızca {+Al} nispet biçim biriminden Türkçeye uyarlanırken "siyasa" ve "ulus" gibi sözcüklere getirildikten sonra {+sAl} biçiminde yanlış ayrılmasından oluşmuş biçim birim olarak tanımlanmıştır. Başlangıçta {+sAl} biçim birimi yalnız Türkçe sözcüklerde kullanılırken daha sonra dilimize yerleşmiş yabancı sözcüklere de eklenmiştir. Derleme Sözlüğü araştırmacılara özellikle "sal" sözcüğünün ağızlarda bulunup bulunmamasıyla ilgili önemli sonuçlar vermiştir. Çalışmalar sonucunda Türkiye Türkçesinde {+sAl} biçim birimi dışında müstakil bir "sal" sözcüğü kullanımı tespit edilmiştir. Çalışma temelde iki başlıkta ele alınmıştır. İlk olarak "kumsal" sözcüğündeki "sal" sözcük yapısı {+sAl} biçim biriminden ayrı tutularak müstakil bir başlıkta ele alınmıştır. Dil Devrimi ile birlikte kullanılmaya başlanmış olan {+sAl} biçim birimi ve daha önceden var olan "uysal" sözcüğündeki {+sAl} biçim birimi *Türkiye Türkçesinde {+sAl} Biçim Birimi* olarak aynı başlık altında ele alınmıştır. {+sAl} biçim birimi kendi içinde iki alt başlığa ayrılmış, birinci olarak addan sıfat yapan {+sAl} biçim birimi ele alınmıştır. İkinci olarak da eylemden sıfat yapan {+sAl} biçim birimi ele alınmıştır. Dil Devrimi sonrasında yaygınlaşmış olan {+sAl} biçim birimi günümüzde kullanılan en işlek biçim birimlerinden biri olmuştur. Türkçe Sözlük dışında {+sAl} biçim birimi günlük hayatta bilinçli ya da bilinçsiz olarak oldukça fazla kullanılmaya devam etmektedir. Türkiye Türkçesinin sistematik yapısı gereği {+sAl} biçim birimi ya da dile yerleşmeye uygun biçim birimleri her zaman olacaktır. Türkçe Sözlük'te madde başı olarak kullanılan {+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcük yapısı tablo hâlinde sunulmuştur. Ayrıca daha önce bu konularda yapılmış araştırmalar incelenmiş ve başlıklandırma bunun üzerine şekillenmiştir.

1. Türkiye Türkçesindeki {+sAl} Biçim Birimi ve "Sal" Sözcüğü

1.1. Müstakil Bir Sözcük Olan "Sal" Adı:

Genel kanı olarak "kumsal" sözcüğü araştırmacılar tarafından dayanak olarak gösterilir. "Kumsal" sözcüğü sözlükler içerisinde ilk olarak 1680'de Meninski'de karşımıza çıkmaktadır. İkinci olarak yerli araştırmacılarından Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osman'ında kumsal sözcüğüne rastlarız. Şeyh Süleyman Efendi "kumsal" sözcüğü için "kum karışık olan arazi, kumluk" tabirlerini kullanmıştır. Muharrem Ergin, isimden isim yapan {+sAl} biçim biriminin "işlek" olmadığını ve bu biçim birimin "yer" ifade ettiğini aktarır. Ahmet Temir, {+sAl} biçim birimini ve yapısını diğer Türk lehçeleri ile ilişkilendirir, {+sAl} biçim birimini {+sIL} ile ilişkilendirir. Dîvânu Lugâti't-Türk'te "arsal" için "kumral" tanımlaması yapılmıştır. Ali Akbaş'a göre Türkçede biri "uysal" diğeri "kumsal" sözcüğü olmak üzere iki "sal" sözcük yapısı vardır.

2. Türkiye Türkçesinde {+sAl} Biçim Birimi:

2.1. Eylemden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Araştırmacıların "kumsal" sözcüğü ile birlikte {+sAl} biçim birimine örnek için dayanak gösterdiği sözcük "uysal" sözcüğüdür. Sevan Nişanyan'a göre {+sAl} biçim birimi Türkiye Türkçesinde sadece "uysal" sözcüğünde bulunan bir biçim birimdir ve bu biçim birimin bir ad biçim birimi olması mümkün değildir. Zeynep Korkmaz'a göre "uysal" sözcüğü eylem köküne gelen bir biçim birimdir. "Kumsal" sözcüğündeki "sal" sözcüğü ile bağlantısı yoktur.

2.2. Arapça {+î} Nispet Biçim Birimini Karşılması Amacıyla Fransızca {+Al} Nispet Biçim Biriminden Uyarlanmış Aitlik ve Nispet Sıfatları Türeten {+sAl} Biçim Birimi

Dil Devrimi sonrasında {+sAl} biçim birimi oldukça yaygınlaşmış, araştırmacıları farklı düşünmeye sevk etmiş hatta Türkiye Türkçesinde kullanılan en işlek biçim birimlerden biri hâline gelmiştir. Arapça nispet {+î} biçim birimi yerine Fransızca {+Al} nispet biçim birimini Türkçeye uyarlarken özellikle "siyasa" ve "ulus" gibi sözcüklere bu biçim birim getirildikten sonra {+sAl} şeklinde yanlış olarak kullanılmış ve yaygınlaşmıştır.

{+sAl} biçim birimi kullanımı Türkiye Türkçesinde yaygınlaştıktan sonra bu biçim birim hem fiil kök ve gövdelerine hem de isim kök ve gövdelerine eklenmiştir.

2.2.1. İsimden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Kılavuzu'nda göre "anitsal" sözcüğündeki "l" ses birimi Fransızca "monumental" sözcüğündeki gibi ince okunması gerektiği aktarılmış.

Vecihe Hatiboğlu'na göre {+sAl} biçim birimi genellikle ad kök veya gövdesine getirilerek sıfat görevinde sözcük kurmaktadır: "anitsal (anıt-sal), duygusal (duygu-sal), kumsal (kum-sal), kutsal (kut-sal), Tanrısal (Tanrı-sal), uysal (uy+u+sal), bilimsel (bilim-sel), bitkisel (bitki-sel), bölgesel (bölge-sel), geleneksel (gelenek-sel), kişisel (kişi-sel) vb." Tuncer Gülensoy {+sAl} biçim biriminin işlek olmadığını aktarmıştır. Türkiye Türkçesinde "baysal, kumsal, uysal" gibi birkaç sözcükte görüldüğünü, Fransızcadan gelen {+Al} biçim birimiyle ilişiyi olmadığını yazar.

2.2.2. Eylemden Sıfat Yapan {+sAl} Biçim Birimi:

Sevan Nişanyan "uysal" sözcüğü için Anadolu'da çoğu zaman "osal" kimi zaman "usal" diye yazılan sözcüğe dikkat çeker ve "uysal" sözcüğü ile "usan-" arasında ilişki kurar. Zeynep Korkmaz'a göre {+sAl} biçim birimi yalnız adlardan değil eylem kök ve gövdelerinden de sıfatlar yapmıştır: "düşünsel, eğitsel, görsel, işitsel, öğretsel" {+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcük yapısını temelde iki başlık altında incelemeye çalıştık. Bazı araştırmacıların {+sAl} biçim biriminin kökeninin "kamusal" ve "uysal" sözcüklerine dayandırıp bu biçim birimin daha önceki dönemlerde de kullanıldığını kanıtlamaya çalışmıştır. Dil Devrimi sonrasında Arapça {+î} nispet biçim birimini karşılması amacıyla Fransızca {+Al} nispet biçim biriminden Türkçeye uyarlanan {+sAl} biçim birimi ile "kamusal" ve "uysal" sözcüklerindeki "sal" sözcük yapısının birbiri ile ilgili olması mümkün değildir. Çalışmada {+sAl} biçim birimi ve "sal" sözcüğü ayrı başlıklarla ele alınmıştır. {+sAl} biçim birimi yaygınlaşınca Türkçemizde sözcük ve cümlelerin yapısında değişimler oluşmuştur. Bunlardan biri {+sAl} biçim birimine benzetilerek {+Al} biçim biriminin yaygınlaşmasıyla "aktüel, formel, ideal, kültürel, manuel, model, reel, ritüel" gibi sözcüklerin etkisiyle Türkiye Türkçesinde "sözel, sanal, tikel, tümel, tüzel, yerel" gibi sözcüklerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Diğer bir husus da {+sAl} biçim biriminin kullanılmasıyla tamlama değişikliği oluşmasıdır. Türkiye Türkçesinde isim tamlaması olarak kullanılan en az iki sözcük {+sAl} biçim biriminin kullanılmasıyla beraber sıfat tamlamasının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Türkiye Türkçesinde yapısal olarak değişmeye yol açmıştır.

EXTENDED ABSTRACT: Since the {+sAl} morpheme was adapted into Turkish from the French {+Al} nispet suffix in order to meet the Arabic {+î} nispet morpheme after the Language Revolution in grammar books, it was incorrectly separated as {+sAl} after being used for words such as "siyasa" and "ulus". defined as the suffix formed. In the early days, the {+sAl} morpheme was used only in Turkish words, but later it was added to foreign words that settled in Turkish. Apart from the {+sAl} morpheme, the use of an independent word "sAl" has been determined in Turkey Turkish. This study has basically been handled under two headings. First of all, the word "kumsal" is handled outside the "sAl" structure {+sAl} morpheme. Compilation Dictionary (Derleme Sözlüğü) has given researchers important results, especially about whether the word "sAl" is present in the dialects. The {+Al} morpheme that started with the Language Revolution and the more "uysal" room {+sAl} morpheme were discussed under the same subheadings. The {+sAl} suffix is divided into two subheadings. Firstly, the suffix {+sAl}, which makes an adjective from a noun, is discussed. Secondly, the suffix {+sAl}, which makes an adjective from the verb, is discussed. The {+sAl} morpheme, which became widespread after the Language Revolution, has become one of the busiest suffixes used today. Apart from the Turkish Dictionary (Türkçe Sözlük), {+sAl} morpheme continues to be used consciously or unconsciously in daily life. Due to the systematic structure of Turkey Turkish, there will always be {+sAl} morphemes or suffixes suitable for placement in the language. The {+sAl} morpheme and "sAl" structure used as per item in the Turkish Dictionary (Türkçe Sözlük) are presented in a table. Previous studies on this subject have been examined and the titling has been shaped on this.

1. The Suffix {+sAl} and the Word "Sal" in Turkey Turkish

1.1. The Name "Sal" as a Seperate Word:

As a general opinion, the word "kumsal" is given as a basis by researchers and it initially appeared in Meninski's dictionaries in 1680. Secondly, we came across the word "kumsal" in the *Lehce-i Osmani* of Ahmed Vefik Pasha, who is one of the local researchers. Sheikh Süleyman Efendi used the terms "kum karışık olan arazi, kumluk" which stands for "sand mixed field/land, sandy" for the word "kumsal". Muharrem Ergin states that the suffix {+sAl}, which makes a noun from a noun, is not "functional" and that this suffix refers to "place". Ahmet Temir, associates the {+sAl} suffix and its structure with other Turkish dialects and associates the {+sAl} suffix with {+sIL}. In *Dîvânu Lugâti't-Türk*, the definition of "kumral" has been made for "arsal". According to Ali Akbaş, there are two different "sal" word structures in Turkish, one of them is the word "uysal" and the other one is the word "kumsal".

2. The {+sAl} Suffix in Turkey Turkish:

2.1. The {+sAl} Suffix Making Adjective from Verb:

Along with the word "kumsal", the researchers cited the word "uysal" as another example for the {+sAl} suffix. According to Sevan Nişanyan, the suffix {+sAl} is a suffix which can be found only in the word "uysal" in Turkey Turkish, and it is not possible for this suffix to be a noun suffix. And according to Zeynep Korkmaz, the word "uysal" is a suffix that comes to the root of a verb. It has nothing to do with the word "sal" in the word of "Kumsal".

2.1.2. {+sAl} Suffix Deriving Adjectives of Belonging and Relative Adapted from the French {+Al} Nispet Suffix to Correspond to the Arabic {+î} Nispet Suffix

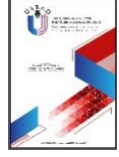
After the Language Revolution, the suffix {+sAl} became quite common, making the researchers think differently, and even became one of the most functional suffixes being used in Turkey Turkish. While adapting the French {+Al} nispet suffix to Turkish instead of the Arabic {+î} nispet suffix, the French {+Al} nispet suffix has been used incorrectly as {+sAl} especially when added to some Turkish words such as "siyasa" and "ulus" and has become very common. After the use of {+sAl} suffix became very a common usage in Turkey Turkish, this suffix was added to both verb roots/ stems and noun roots/ stems.

2.1.2. Noun Adjective {+sAl} Suffix:

According to the Translations Guide from Ottoman Turkish to Turkish, the letter "l" in the word of "anitsal" should be read as delicately as in the French word "monumental". According to Vecihe Hatiboğlu, the suffix {+sAl} forms a word as an adjective being added to the noun roots and stems. "anitsal (anit-sal), duygusal (duygu-sal), kumsal (kum-sal), kutsal (kut-sal), Tanrisal (Tanrı-sal), uysal (uy+u+sal), bilimsel (bilim-sel), bitkisel (bitki-sel), bölgesel (bölge-sel), geleneksel (gelenek-sel), kişisel (kişi-sel) etc." Tuncer Gülensoy stated that the {+sAl} suffix is not a functional one. He says that it is only seen in a few words such as "baysal, kumsal, uysal" in Turkey Turkish, and that it is not related to the {+AL} suffix that comes from French.

2.1.2.2 {+sAl} Suffix Adjective from Action:

Sevan Nişanyan draws an attention to the word "uysal", which is often written as "osal" and sometimes written as "usal" in Anatolia, and creates a relationship between the word "uysal" and "usan-". According to Zeynep Korkmaz, the suffix {+sAl} made adjectives not only from nouns but also from verbs and their roots and stems such as "düşünsel, eğitsel, görsel, işitsel, öğretsel". We basically tried to examine the {+sAl} suffix and the "sAl" structure under two headlines. Some researchers have tried to prove that the {+sAl} suffix has already been used in Turkish in earlier periods as in the words "kamusal" and "uysal". After the Language Revolution, it is not possible for the {+sAl} suffix which was adapted from French {+Al} nispet suffix to Turkish in order to meet the need of Arabic {+î} nispet suffix, to be related with the "sal" word being used in "kamusal" and "uysal" words in Turkish. Finally, in this study, the suffix {+sAl} and the word "sAl" are discussed under two separate headlines.

İLKOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAKIŞ AÇISINDAN ÖZEL GEREKSİNİMLİ AKRANLARININ OKULDAKİ DENEYİMLERİ

THE EXPERIENCES OF PEERS WITH SPECIAL NEEDS AT SCHOOL FROM THE
PERSPECTIVE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Sıla DOĞMAZ TUNALI

Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, Özel
Eğitim, İzmir/Türkiye.
Res. Ast., Dokuz Eylul University, Special
Education, Izmir/Turkey.
siladogmaz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8040-8409

Filiz KARADAĞ

Arş. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,
Özel Eğitim, İzmir/Türkiye.
Res. Ast. Dokuz Eylul University, Special
Education, Izmir/Turkey.
filizkaradag89@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4024-7852

Hüseyin MUTLU

Doktora, Dokuz Eylül Üniversitesi, Özel
Eğitim İzmir/Türkiye.
Ph.D, Dokuz Eylul University, Special
Education, Izmir/Turkey.
hmutlu145@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1036-9528

Vesile YILDIZ DEMİRTAŞ

Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Özel
Eğitim, İzmir/Türkiye.
Prof. Dr., Dokuz Eylul University, Special
Education, Izmir/Turkey.
yildiz.vesile@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4202-7733

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1032582

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05.04.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Tunalı, S. D., Mutlu, H., Karadağ,
F., & Demirtaş, V. Y. (2022). İlkokul Öğrencilerinin Bakış Açısından Özel Gereksinimli
Akranlarının Okuldaki Deneyimleri. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*
4(8), 256-272.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu araştırma ile tipik gelişim gösteren ilkökuller öğrencilerinin bakış açısından özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları durumların belirlenmesi amaçlanmıştır. Özel gereksinimli çocukların toplumla bütünleşmeleri ve bağımsız yaşam becerilerini kazanabilmesi için okul yaşantılarının başarıyla yürütülmesi gerekmektedir. Özel gereksinimli öğrencilerin okul yaşantılarının başarılı olmasında akranlarının bu öğrenciler hakkındaki görüşleri ve farkındalıkları önem arz etmektedir. Tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli arkadaşlarının ihtiyaçları, sorunları ve istekleri üzerine bilgi sahibi olması çocuklar arasındaki iletişimi güçlendirecek ve bu sayede özel gereksinimli öğrencilerin okul yaşamına uyumu kolaylaşacaktır. Araştırmaya bir ilköğretim okulunda öğrenim gören 86 öğrenci katılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma RAFT stratejisi ile gerçekleştirilmiştir. RAFT, Role (rol), Audience (seyirci), Format (biçim), Topic (konu) sözcüklerinin ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir yazma stratejisidir. Katılımcılara "özel gereksinimli bir öğrenci olduğunuzu düşün ve sınıfta yaşayabileceğiniz durumları bir mektup ile en yakın arkadaşınıza anlat" yönergesi, ikinci olarak "özel gereksinimli bir öğrenci olduğunuzu düşünün ve okuldaki ihtiyaçlarınızı bir dilekçe ile okul idaresine yazınız" yönergesi verilmiştir. Sonuçlar, tipik gelişim gösteren çocukların özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları durumlara yönelik genellikle olumsuz bir algıya sahip olduklarını göstermiştir. Tipik gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları sorunlara duygudaş bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Yazdıkları dilekçeler ile uygulanabilir gerçekçi çözümler ürettikleri görülmüştür.

Anahtar kelimeler: RAFT Stratejisi, Özel Gereksinimli Öğrenci, Okul Deneyimleri

Abstract: It is aimed to determine the situations experienced by their peers with special needs at school from the perspective of children with typical development in primary school. Children with special needs to integrate with the society and gain independent living skills, their school life must be carried out successfully. The opinions and awareness of their peers about these students are important for the success of the school life of students with special needs. Having knowledge of the needs, problems and wishes of their friends with special needs will strengthen the communication between children, and thus the adaptation of students with special needs to school life will be facilitated. 86 students studying in a primary school participated in the research. Document analysis technique, which is one of the qualitative research methods, was used in the study. The research was carried out with the RAFT technique. RAFT is a writing technique created by combining the first letters of the words Role (role), Audience (audience), Format (form), Topic (subject). The instructions were given to the participants: "Imagine that you are a student with special needs and tell your best friend about the situations you may experience in the classroom with a letter", and the second instruction "Imagine that you are a student with special needs and write your needs at school to the school administration with a petition". The results showed that typically developing children generally have a negative perception of the experiences of peers with special needs at school. Typically developing children approached the problems experienced by their special needs peers at school with an empathetic perspective. It has been seen that they produce realistic solutions that can be applied with the petitions they have written.

Key Words: RAFT Technique, Student with Special Needs, School Experiences

GİRİŞ

Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma sınıflarında yetiştirilmesi birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de önemli bir eğitim politikası hedefi durumundadır (Sucuoğlu, 2004). Kaynaştırma hizmetine dair alınan son veriler, artan sayıda ebeveynin özel ihtiyaçları olan çocukları için düzenli eğitimi tercih ettiğini ve çocukların normal okula yerleştirilmesinin akademik ve sosyal avantajlar gibi olumlu faydalarının önemli ölçüde arttığını göstermektedir (Tekinarslan vd., 2018). Ebeveynlerin özel gereksinimleri olan çocuklarını normal bir okula göndermelerinin

ana nedeni, çocuk için artan sosyal fırsatlar gibi görünmektedir. Aileler, çocuklarının mahalle okullarında tipik gelişim gösteren akranlarıyla olumlu ilişkiler kurmalarını ummaktadırlar (Nakken ve Pijl, 2002).

Arkadaşlık, bir çocuğun gelişimini pek çok açıdan destekleyen ve karşılıklılık ilkesi dahilinde çocukluk döneminin merkezinde yer alan önemli bir ilişkidir (Savin-Williams ve Berndt, 1990). Çoğu çocuğun akranları ve diğer insanlarla temas ve ilişki kurma konusunda bir sorunu yoktur (Powless ve Elliott, 1993). Araştırmalar, kurulan arkadaşlık ilişkilerinin, çocukların sosyal, bilişsel, iletişimsel ve duygusal gelişimi için gerekli becerileri öğrenmek ve uygulamak için önemli fırsatlar sağlayan değerli bir bağlam yarattığını göstermektedir (Hartup vd., 1988; Hartup ve Sancilio, 1986). Akranlarla olumlu ilişkiler geliştirmenin önemli bir koşulu, yaş grubuna uygun sosyal becerilere sahip olmaktır. Yetersiz sosyal becerilere sahip öğrencilerin daha büyük bir dışlanma riskiyle karşı karşıya kalması muhtemel görünmektedir. Bu sebeple özel gereksinimli öğrenciler kaynaştırma eğitiminde akranlarıyla ilişki kurmakta zorlanabilirler (Frostad ve Pijl, 2007).

Araştırmalar, bu becerilere yeterince hakim olmayan çocukların gerçekten başkalarıyla iletişim kurmakta ve ilişki kurmakta zorlandıklarını açıkça ortaya koymaktadır (Olçay-Gül ve Vuran, 2015; Guralnick vd., 2007). Diğer çocuklarla oynama, çalışma ve öğrenme konusunda sorunlar yaşamaktadırlar ve bu da belirli bir derecede tecrit ile sonuçlanmaktadır. Özel gereksinimli öğrenciler, okul ortamlarında genellikle görmezden gelinme veya reddedilme, bir gruba üye olamama ve arkadaşlarının olmaması riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Böyle izole bir pozisyonun etkilerini kapsamlı bir şekilde tarif edersek; akranlar tarafından reddedilme, okula aidiyet duygusunu ortadan kaldırmakta, sosyal deneyimlere erişimi engellemekte, benlik imajı, özgüven, motivasyon ve okul performansı açısından tahrip edici olmaktadır (Asher ve Coie, 1990). Böyle izole bir pozisyonu değiştirmek kolay olmayacaktır. Tipik gelişim gösteren akranlarla iletişim eksikliği, sosyal becerilerde sınırlı uygulamalar ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, sonraki yaş grupları için gerekli olan yeni sosyal beceriler öğrenilememektedir. Bu da açıkça daha az uygun sosyal becerilerin oluşmasına neden olmaktadır (Schaffer, 1996).

Alan yazında yapılmış uluslararası araştırmalar, özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma hizmetlerine dahil edilmesinin, akranları ile olan arkadaşlık ilişkilerini arttırmak için yeterli olmadığını göstermektedir (Guralnick vd., 2007; Lee vd., 2003). Kaynaştırma sınıfları üzerine yapılan bir araştırmada, özel gereksinimli öğrencilerin yaklaşık dörtte birinin akranlarıyla ilişki kurmakta zorluklar yaşadığı, diğer yandan tipik gelişim gösteren öğrencilerin sadece %8'i için bu durumun geçerli olduğu belirtilmiştir (Frostad ve Pijl, 2007). Bazı araştırmalarda, içinde bulunulan özel gereksinim grubunun arkadaşlık ilişkisi kurma sürecinde etkili olduğu belirtilmiştir (Pavri ve Monda-Amaya, 2000; Buysse vd., 2002). Otizm spektrum bozukluğu tanısı olan öğrenciler ile ciddi davranış bozukluğu teşhisi konulan öğrencilerin, akranları ile iyi ilişkiler kurmakta özellikle zorlandıkları ve sınıf içerisinde izole olma riski altında oldukları tespit edilmiştir (Chamberlain vd.,

2007). Bununla birlikte bir araştırmada, hafif düzeyde yetersizliği olan öğrenciler ile tipik gelişim gösteren akranları karşılaştırılmış ve sonuç olarak özel gereksinimi olan öğrencilerin akran ilişkilerinde sosyal memnuniyetsizlik ve yalnızlık eğilimi gösterme oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuştur (Lackaye ve Margalit, 2006).

Kaynaştırma sınıflarında yer alan özel gereksinimli öğrencilerin sayısı genellikle azdır ve özel gereksinimleri olan diğer öğrenciler ile fazla ilişki kurmaları pek olası değildir. Bu nedenle bir aidiyet duygusuna sahip olmak için, sınıftaki tipik gelişim gösteren diğer öğrencilerle de olumlu ilişkilere sahip olmaları önemlidir. Kaynaştırma uygulamalarının özel gereksinimli öğrenciler ile tipik gelişim gösteren öğrencilerin iletişimine fırsat vermesi sebebiyle, özel gereksinimli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştırdığı bilinen bir durumdur (Saraç ve çolak, 2012). Ancak kaynaştırma sınıflarında bulunan tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranları ile özdeşim kurma durumlarını yansıtan çok az sayıda araştırmaya ulaşılmıştır (Özgönel ve Girli, 2016; Karadağ vd., 2014; Aykara, 2011; Kasari vd., 2011; Şahbaz, 2007; Aktaş ve Küçüker, 2002). Bu araştırmalar incelendiğinde verilerin ağırlıklı olarak sosyometri ve görüşme teknikleri ile toplandığı görölmüştür. Karadağ, Demirtaş ve Girli (2014), görüşme tekniği ile gerçekleştirdikleri araştırmalarında, özel gereksinimli çocukların genellikle akranları tarafından görmezden gelindiğini ve sınıf içi oyun ve etkinliklerde kabul düzeylerinin düşük olduğunu belirtmiştir. Aykara (2011), kaynaştırma eğitimi sürecinde, özel gereksinimli öğrencilerin akranlarıyla olan sosyal ilişkilerin okulda yaşadıkları zorlukların başında geldiğini yapmış olduğu araştırma ile vurgulamıştır. Kaynaştırma eğitiminin temel amaçlarından birinin, özel gereksinimli öğrencinin akran ilişkilerinin geliştirilmesi, sosyalleşmelerinin ve toplumla bütünleşmelerinin sağlanması olduğu düşünülürse, özel gereksinimli öğrencilerin okuldaki deneyimleri üzerinde daha çok durulması gerektiği sonucu çıkarılabilir. Alan yazında bulunan bulgular doğrultusunda tipik gelişim gösteren öğrencilerin perspektifinden, özel gereksinimli bir öğrenci olmanın getirdiği olumlu veya olumsuz durumların okul yaşantısına yansıyan yönlerini inceleyen araştırmaların alan yazına katkı sağlayacağı kanaatine varılmıştır. Bu sebeple mevcut araştırma ile, tipik gelişim gösteren ilkokul öğrencilerinin bakış açısından özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları durumların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimsek, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırma Sakarya ili Karasu ilçesinde bulunan İnönü İlkokulu'nda gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 3. Sınıfa devam eden 42 ve 4. Sınıfa devam eden 44 öğrenci olmak üzere toplam 86 ilkokul öğrencisi katılmıştır. Kaynaştırma

öğrencisinin bulunduğu iki şubeden ve kaynaştırma öğrencinin olmadığı iki şubeden olmak üzere toplam dört sınıftan veriler toplanmıştır. Katılımcılara ilişkin demografik bilgileri içeren kişisel bilgi formu rehber öğretmen tarafından doldurulmuştur.

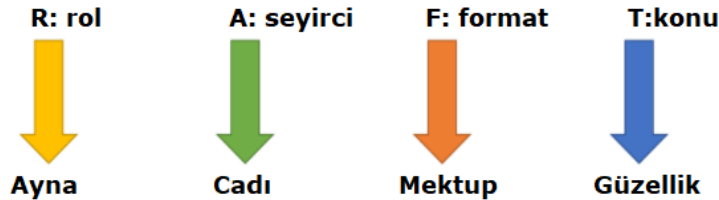
Verilerin Toplanması

Araştırma RAFT stratejisi ile gerçekleştirilmiştir. RAFT, Role (rol), Audience (seyirci), Format (biçim), Topic (konu) sözcüklerinin ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir yazma stratejisidir. Bu strateji, öğrencilerin ilgi alanlarına yönelik seçim yapmalarını, yaratıcılığı kışkırtmayı, farklı perspektiflerden bir konuyu ele alabilmelerini ve farklı kitleler için yazma alıştırmaları yapmalarını sağlamaktadır (Alisa ve Rosa, 2013). Veri toplama yöntemi olarak RAFT stratejisinin kullanımı ile, tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları durumları yazmaları konusunda cesaretlendirmek ve konuyu daha ilgi çekici hale getirmek amaçlanmıştır. Veriler toplanmadan önce,

RAFT sözcüğündeki her harfin ne anlama geldiği örnekler üzerinden anlatılmıştır.

RAFT stratejisinin kullanıldığı farklı örnekler sınıfta yaptırılmıştır.

"Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler" masalından bir rol seçerek (anlatıcı olacak), bir başkasına (izleyici) kendi belirlediğiniz formatta (şiir, mektup vb.) bu konunun faydalarını anlatan bir iletişim şekli hazırlayınız

rehber öğretmen tarafından RAFT stratejisi öğrencilere açıklanmıştır. RAFT stratejisi uygulama adımları Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: RAFT stratejisi uygulama adımları

RAFT stratejisi ile oluşturulan örnek bir metin; "Sevgili Cadı, ben sana yalan söyledim. Aslında... Nasıl söylesem? Dünyanın en güzel insanı sen değilsin. Bu cümleyi hoşgörü ile karşıla lütfen. Biliyor musun? Aslında herkes kendini tanımalı

ve sevmelidir. Sen kendini seviyor musun? Senin yerinde olsam aynaya hiç böyle sorular sormazdım. Kendini beğen lütfen” şeklindedir.

Araştırmaların verileri toplanırken öğrencilere 2 ayrı yönerge verilmiştir. İlk olarak RAFT stratejisini kullanarak “özel gereksinimli bir öğrenci olduğunu düşün ve sınıfta yaşayabileceğin durumları bir mektup ile en yakın arkadaşına anlat” yönergesi, ikinci olarak “özel gereksinimli bir öğrenci olduğunuzu düşünün ve okuldaki ihtiyaçlarınızı bir dilekçe ile okul idaresine yazınız” yönergesi verilmiştir. Öğrencilere mektup ve dilekçe yazımı için iki ders süresi verilmiştir. Mektup ve dilekçelerden elden edilen veriler daha sonra temalara ayrılmıştır. Katılımcıların özel gereksinimli bir birey ile karşılaşma durumları tablo 1 de gösterilmiştir.

	Sadece sınıfta özel gereksinimli bir öğrenci olanlar	Sadece ailesinde/çevresinde (Komşu, aile dostu vb.) özel gereksinimli bir birey olanlar	Hem sınıfta hem ailesinde/çevresinde özel gereksinimli bir birey olanlar	Sınıfta ve ailesinde/çevresinde özel gereksinimli bir birey olmayanlar	Toplam
3. sınıf	19	2	3	18	42
4. sınıf	20	1	2	21	44
Toplam					86

Tablo 1: Tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli bir birey ile karşılaşma durumları

Kaynaştırma sınıflarında bulunan özel gereksinimli sekiz öğrenciye ait demografik bilgilere tablo 2’de yer verilmiştir.

Özel gereksinim türü	Kaynaştırma eğitiminde bulunma süresi	Sınıf düzeyi	Cinsiyet	Destek donanım kullanımı
Fiziksel yetersizlik	3 yıl	3	Erkek	Var
İşitme yetersizliği	2 yıl	3	Kız	Var
İşitme yetersizliği	3 yıl	3	Erkek	Yok
Öğrenme güçlüğü	2 yıl	3	Erkek	Yok
Fiziksel yetersizlik	2 yıl	4	Erkek	Yok

Görme yetersizliği	2 yıl	4	Kız	Var
Fiziksel yetersizlik	4 yıl	4	Erkek	Var
Zihinsel yetersizlik	2 yıl	4	Kız	Yok

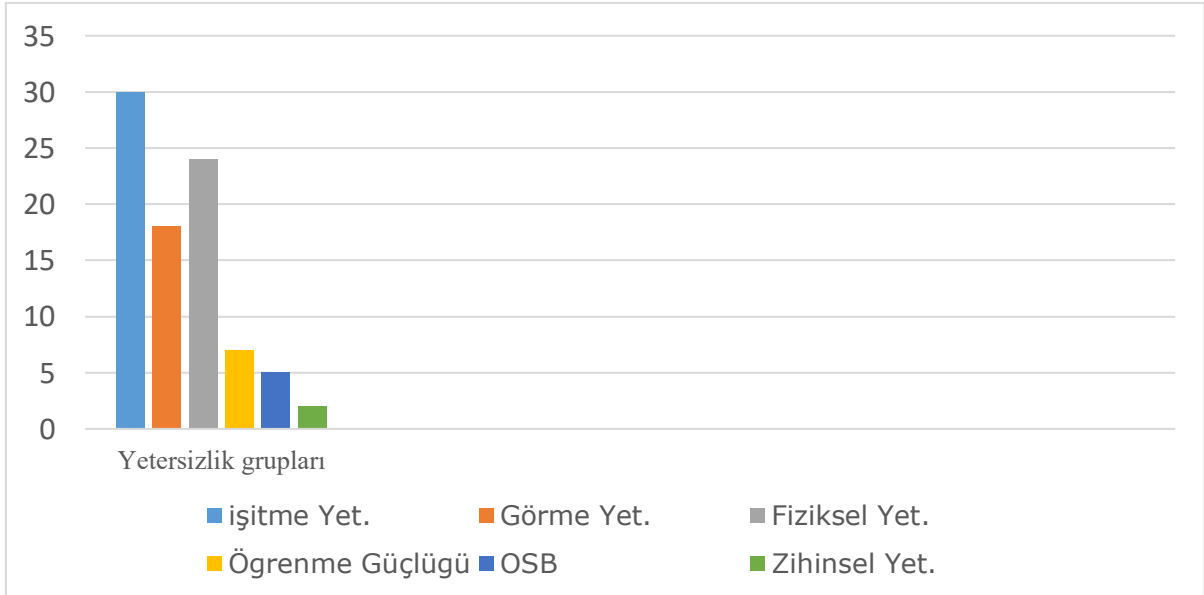
Tablo 2: Özel gereksinimli öğrencilerin demografik bilgileri

Verilerin Analizi

Öğrencilerin mektup ve dilekçelerinden elde edilen veriler iki hafta ara ile iki kez gözden geçirilmiş ve öğrencilerin verdikleri yanıtlar kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar araştırmacılar tarafından tematik olarak analiz edilmiş ve temalar belirlenmiştir. Kodlayıcılar arası güvenilirliği sağlamak amacıyla Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen güvenilirlik formülü (Görüş birliği sayısı/(Ortak görüş sayısı + Farklı görüş sayısı)) formülü kullanılmış ve uzlaşma katsayısı 0,90 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin, özel gereksinimli bir öğrenci olduklarını düşünerek yazdıkları mektuplardan elde edilen ilk bulgu, kendilerine rol olarak seçtikleri özel gereksinim gruplarının dağılımıdır. Şekil 2’de yer alan grafik incelendiğinde 30 öğrenci işitme yetersizliği, 18 öğrenci görme yetersizliği, 24 öğrenci fiziksel yetersizliği, 7 öğrenci öğrenme güçlüğü, 5 öğrenci otizm spektrum bozukluğu (OSB) ve 2 öğrenci zihin yetersizliği gruplarını kendisine rol olarak seçmiştir.

Şekil 2: Öğrencilerin Rol Olarak Seçtikleri Özel Gereksinim Grupları

Öğrencilerin mektuplarında geçen bazı ifade örnekleri, “Ben görme engelliyim ve sınıfta biryerimi sıralara tahtalara çarpabilirim, merdivenlerden yuvarlanabilirim ...”, “Ben işitme engelliyim. Sınıftaki uğultu derste anlatılanları anlamamı iyice

güçleştiriyor...”, “Ben öğrenme güçlüğü öğrencisiyim. Okumamla ve yazmamla arkadaşlarım dalga geçiyor...”, “Merhaba, ben otizimli bir öğrenciyim. Pek anlayamasam da derslerimi dinlemeye çalışıyorum...”, “Ben yürümekte zorlanıyorum. Tekerekli sandalye ile merdiven çıkmak çok zor...” şeklindedir.

Ailesinde/çevresinde özel gereksinimli bir bireyin bulunduğu öğrencilerin, rol olarak bu özel gereksinimli bireyin tanı grubunu tercih ettiği, sınıflarında kaynaştırma öğrencinin bulunduğu öğrencilerin ağırlıklı olarak sınıf arkadaşının özel gereksinim grubunu rol olarak seçtiği, ailesinde/çevresinde veya sınıflarında herhangi bir özel gereksinimli bireyin bulunmadığı öğrencilerin ise genellikle işitme, görme ve bedensel yetersizlik gibi daha gözle görülebilir yetersizlik gruplarını rol olarak edindiği tespit edilen bulgular arasındadır.

Mektuplarda yer alan ifadelerden elde edilen kodların kategorileştirilerek oluşturulan temalara ve örnek ifadelere tablo3’de yer verilmiştir. Veri analizi sonucunda 12 farklı temaya ulaşılmıştır. Oluşturulan 4 tema duygu durumları (yalnızlık, üzüntü, değersizlik, çaresizlik) ile, 3 tema sınıfta yaşanan olumsuz durumlar (dışlanma, alay edilme, akran zorbalığı) ile, 2 tema sınıfta yaşanan olumlu durumlar (akran desteği, iyi dilekler) ile, son olarak 3 tema da farkında oldukları durumlar (rahatsız olunan durumları fark etme, eksiklerine rağmen zevk aldıkları şeyler, anne desteği) ile ilişkilendirilmiştir.

Tema	f	Örnek ifade
Dışlanma	25	...Arkadaşlarım beni yok sayıyor, benimle oyun oynamıyorlar.
		...Kantinde itip yerimi alıyorlar ve senin burada ne işin var diyorlar.
		...Git buradan bir daha gelme diyorlar.
		...Arkadaşlarım beni dışlıyor çünkü oyun oynarken yanlışlıkla onlara çarpıyorum.
Alay edilme	41	...Arkadaşlarım kantinde yemekleri bana cimbizla veriyor. Ellerine değmemem için.
		...Benimle bir bacağım olmadığı için alay ediyorlar.
		...Merdivenlerden inemediğim için her teneffüs benimle alay ediyorlar.
		...Bazı zorbalar parmaksız diye benimle dalga geçiyor.
		...Gözlerim küçük ve yuvarlak diye de benimle dalga geçiyorlar.
		...Kantinde ve koridorda beni hep itiyorlar.

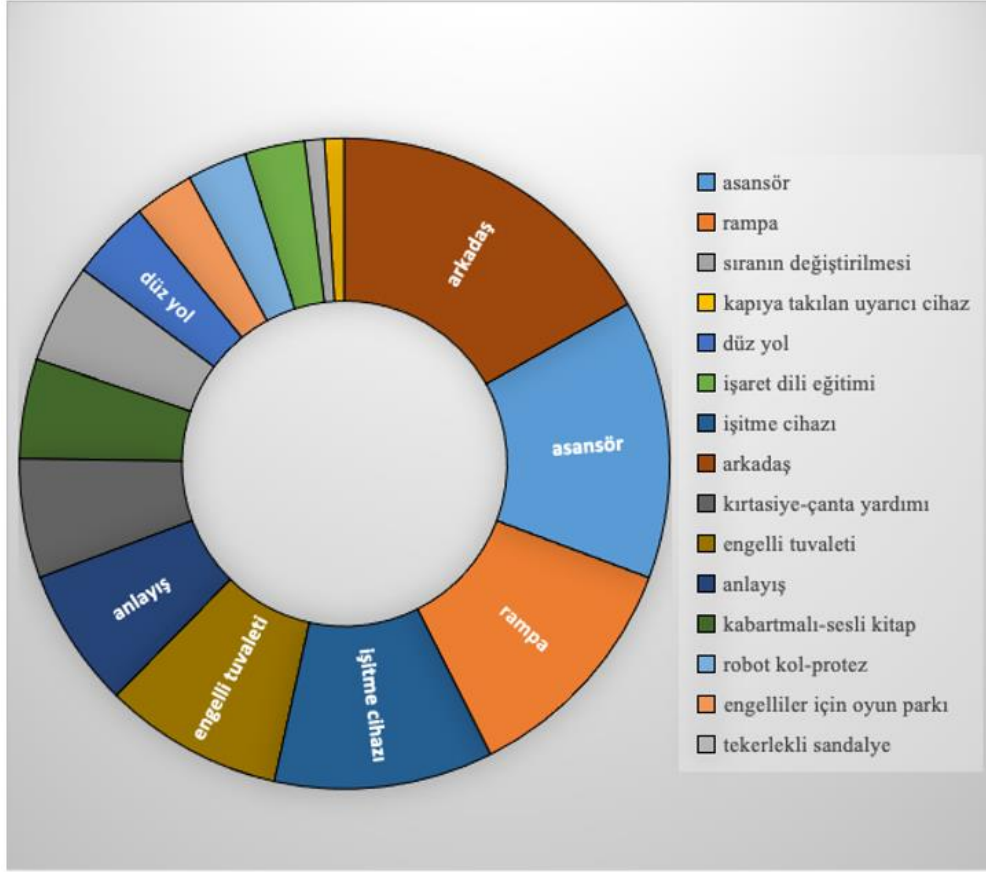
Akran zorbalığı	6	<p>...Fotokopi kâğıtlarında benim ismimim olduğu kâğıtları yırtıyorlar.</p> <p>...Arkadaşlarım elimden paramı almaya çalışıyor.</p> <p>...Söylediklerini anlamadığım için arkadaşlarım bana bağıyor.</p> <p>...Bana zorbalık yapıyorlar mesela çantamı alıp yere boşaltıyorlar.</p> <hr/> <p>...Haftada bir bana çelme takıyorlar.</p>
Rahatsız olunan durumları fark etme	11	<p>...Arkadaşlarım merdivenden inerken bana deşip geçiyor. Bundan rahatsız oluyorum ve köşeye çekiliyorum.</p> <p>...Okul bahçelerinin çok sesli olması beni rahatsız ediyor.</p> <hr/> <p>...Arkadaşlarım beni neşelendiriyor ve derslerimde yardım ediyor.</p>
Akran desteği	11	<p>... Beni koruyup kolluyor bana destek oluyor.</p> <p>...Tuvalete ve teneffüse çıkarken arkadaşlarım bana yardımcı oluyor.</p> <hr/> <p>...Teneffüste tek başıma oturuyorum.</p>
Yalnızlık	18	<p>...Tek bir arkadaşım bile yok.</p> <p>...Tek arkadaşım bahçedeki kedi.</p> <hr/> <p>...İşitme duyumu giderek kaybedeceğim için üzülüyorum</p>
Üzüntü	15	<p>...Arkadaşlarımın dalga geçmesinden dolayı çok üzgünüm.</p> <p>...Oyunlara katılmadığım için mutsuzum.</p> <hr/> <p>...Artık kendimi değersiz hissetmeye başladım.</p>
Değersizlik	7	<p>...Sürekli alay edildiğim için değersiz hissediyorum.</p> <p>...Güller arasında kalmış önemsiz ot gibiyim.</p> <hr/>

Çaresizlik	5	...Koridorda koşma seslerini duyamadığım için kendimi koruyamıyorum ve düşünüyorum. ...Çok çaresizim beni olduğum gibi sevin istiyorum.
Eksiklerine rağmen zevk aldıkları şeyler	4	...Resim yapmayı çok seviyorum. Ancak resimlerimi göremiyorum bu sebeple ne istiyorsam onu çiziyorum. ...Bir bacağı yok ama her gün bahçede top oynuyorum.
İyi dilekler	6	...Keşke uçan balonlara tutunup inebilsem. ...Keşke beni de aralarına alsalar. ...keşke yanımda geçerken bana bakıp gülümseseler
Anne desteği	7	...Ders programıma göre kitaplarımı annem hazırlıyor. ...Kitaplarımı annem okuyor. ...Ödevlerimi annem yapıyor.

Tablo 3: Özel gereksinimli bir öğrenci olduklarını düşünerek sınıfta yaşadıkları durumları yazdıkları mektuplardan elde edilen temalar

Ailesinde veya yaşadığı çevrede özel gereksinimli bireylerin bulunduğu öğrencilerin mektuplarında yer alan ifadelerden oluşturulan temaların genel dağılımına bakıldığında "akran desteği", "eksikliklerine rağmen zevk aldıkları şeyler" gibi olumlu görüşlere diğer öğrencilerin mektuplarına göre daha sık yer verildiği tespit edilmiştir. Sınıfında özel gereksinimli bireyin bulunduğu öğrenciler ile sınıfında kaynaştırma öğrencisinin bulunmadığı öğrencilerin mektuplarındaki ifadelerden oluşturulan temaların dağılımı açısından belirgin bir farklılık saptanmamıştır.

Özel gereksinimli bir öğrenci olduklarını düşünerek, okul idaresine okuldaki ihtiyaçlarını belirttikleri dilekçelerinden elde edilen bulgular şekil3'de verilmiştir. Dilekçelerde yazılan talep sayısı 17 dir. En sıklıkla yazılan talepler, arkadaş, rampa, asansör, işitme cihazı, engelli tuvaleti ve anlayış olarak bulunulmuştur.

Şekil 3: Talep Edilen İhtiyaç Listesi

Ailesinde/çevresinde özel gereksinimli bir bireyin bulunduğu öğrencilerin, dilekçelerinde daha çok "arkadaş", "anlayış" gibi duygusal taleplere yer verdiği, sınıflarında kaynaştırma öğrencinin bulunduğu öğrencilerin genel olarak özel gereksinimli arkadaşlarının gözlenebilir spesifik (robot kol-protez, işitme cihazı, işaret dil eğitimi vb.) ihtiyaçlarını belirttiği, ailesinde/çevresinde veya sınıflarında herhangi bir özel gereksinimli bireyin bulunmadığı öğrencilerin ise daha genel ihtiyaçları (asansör, rampa, engelli tuvaleti vb.) ağırlıklı olarak talep ettikleri bulunmuştur.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada elde edilen bulguların alan yazında yer alan diğer çalışmalarla tutarlı olarak, tipik gelişim gösteren öğrencilerin, özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıklarına dair olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları görülmüştür (Özgönenel ve Girli, 2016; Aykara, 2011; Şahbaz, 2007; Frostad ve Pijl, 2007; Guralnick vd., 2007; Chamberlain vd., 2007; Lee vd., 2003; Aktaş ve Küçüker, 2002). Araştırmadan elde edilen dokümanların analizleri sonucunda tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarını ayrıntılı gözlemlediği ve fiziksel olarak gözlenebilen ve hissedilen özel gereksinim gruplarının, tipik gelişim gösteren öğrencilere yetersizlik kavramını daha çok çağrıştırdığı görülmüştür. Tipik gelişim gösteren öğrenciler, özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları

sorunlara duygudaş bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. İlaveten yazdıkları dilekçeler ile uygulanabilir gerçekçi çözümler ürettikleri görülmüştür.

Öğrencilerin mektuplarındaki ayrıntılı tasvirlerden, özel gereksinimli akranlarının tanısız özellikleri hakkında farkındalıklarının oldukları tespit edilmiştir. Leigers ve Myers (2015), yaptıkları sistematik derleme çalışmasında akran farkındalık eğitimi süresinin özel gereksinimli öğrencilere yönelik tutumlara etkisini incelemiştir. Bu araştırmada, mevcut çalışmada olduğu gibi ilkokul çağında bulunan öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu belirtilmiştir. Oluşturulan temalar incelendiğinde, tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranları ile bağ kurabildiklerini, duygu durumları ve öğrencilerin kendilerine yönelik algılarının farkında olduklarını göstermektedir. Araştırmada yer alan en ilgi çekici bulgulardan bir tanesi öğrencilerin özel gereksinimli bir birey olduklarını düşünerek yazdıkları mektuplarındaki ifadelerinden elde edilen olumsuz duygu durumu temalarıdır. Mektuplarda yer alan ifadelerinden, kendilerini engelli bir akranları yerine koyduklarında sınıfta arkadaşı olmayan, teneffüslerde yalnız kalan, mutsuz bireyler olarak tanımladıkları sonucuna varılmıştır. Koster, Pijl, Nakken ve Van Houten (2010), araştırmalarında benzer bir sonuç elde ederek, özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içi sosyal kabul düzeylerinin düşük olduğunu belirtmiştir. Benzer şekilde Marlina ve Kusumastuti (2019) araştırmalarında, özel gereksinimli öğrencilerin kendilerine yönelik olumsuz algılar geliştirdiklerini, tipik gelişim gösterenlere göre daha az akran etkileşimine girdiklerini ve daha az arkadaş edinen yalnız çocuklar oldukları sonucunu vurgulamışlardır.

Mektuplarda geçen akran zorbalığına işaret eden ifadelerinden, tipik gelişim gösteren bazı öğrencilerin, özel gereksinimli akranlarının özel durumlarına dair duyarlılığın gelişmediği bu sebeple nazik olmayan davranışlar sergileyebildiği yorumu yapılabilir. Kaynaştırma çift yönlü hedefleri olan bir uygulamadır. Bir yandan özel gereksinimli öğrencinin akranları ile birlikte eğitim alması ve yaşam kalitesini artıracak beceri ve davranışların öğrenciye kazandırılması hedeflenirken diğer yandan sınıftaki akranlara da işbirliği, hoşgörü, anlayış ve farklılıklara saygı gibi davranış ve becerilerin kazandırılması hedeflenir (Olçay-Gül ve Vuran, 2015).

Araştırmada öne çıkan diğer bir bulgu da dilekçelerde belirtilen özel gereksinimli öğrenci ihtiyaçlarından en çok tekrar eden talebin, arkadaş olmasıdır. Yapılan araştırmalarda özel gereksinimli öğrencilerin az bir bölümünün karşılıklı arkadaşlık ilişkisine ve yüksek sosyal ağ ilişkisine sahip olduğu belirtilmektedir (Kasari vd., 2011; Koster vd., 2010). Bu nedenle özel gereksinimli öğrencilerin çoğunluğu genel eğitim sınıflarında akran ilişkileri ile mücadele ederken, küçük bir yüzdesinin sosyal başarıya sahip olduğu görülmektedir (Chamberlain vd., 2007; Guralnick vd., 2007; Lackaye ve Margalit, 2006; Lee vd., 2003). Özel gereksinimli öğrencilerin dilekçelerde yer alan diğer taleplerin genellikle fiziki donanımlarla ilgili olduğu görülmüştür. Bedensel engelli öğrencilerin bulunduğu sınıfların alt katlara taşınması, tuvalet veya rampa yapılması gibi ulaşılabilir taleplerin dahi okul ortamında bulunmaması bu öğrencilerin eğitimde fırsat eşitliğine aykırılık göstermektedir. Eğitimin tek amacının öğrencilerin akademik gelişimlerini

desteklemek olmadığı; asıl amacın onların toplumsal yaşama etkin ve bağımsız katılımlarını sağlamak olduğu unutulmamalıdır (Cavkaytar, 1999).

Sonuçları özetleyecek olursak, tipik gelişim gösteren ilkokul öğrencilerinin, özel gereksinimli öğrencilerinin okulda yaşadıklarına dair olumsuz bir algıları olduğu tespit edilmiştir. Gerçekler belirtilen durumlardan farklı dahi olsa da özel gereksinimli bir bireyin okul deneyimlerinin zor olduğu ve desteğe ihtiyaç duydukları şeklinde bir inanç sisteminin baskın olduğu yapılan araştırma ile görülmüştür.

Öneriler

RAFT stratejisi ile kişilerin birbirine olan farkındalıkları artmakta ve duydukları empati gelişmektedir. Tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik bakış açısını değiştiren başka değişkenler araştırılabilir. Bu araştırmada ilkokul öğrencileri ile çalışılmıştır. Ortaokul ve lise düzeyindeki öğrencilerin özel gereksinimli akranlarına yönelik bakış açıları, arkadaşlık ilişkileri ve sosyal kabul düzeyleri RAFT stratejisi gibi farklı yöntemler kullanılarak incelenebilir. Görüşme yapılan kişiyi kısıtlayan, doğrudan anlık yöneltilen sorular ile hazırbulunmuşluk gerektiren geleneksel görüşme sorularının yerine yenilikçi, görüşme yapılan kişiyi kendini ifade etme konusunda özgür bırakan, daha esnek fikirlere ulaşım sağlayan yeni stratejilerin bu tür araştırmalarda kullanımı arttırılabilir.

Sınırlılıklar

Araştırma, bir ilkokulda eğitim öğretim gören 86 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma, mektup ve dilekçe formatlarının kullanıldığı iki yönerge ile sınırlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Alisa, T. P., & Rosa, R. N. (2013). RAFT As a Strategy for Teaching Writing Functional Text to Junior High School Students. *Journal of English Language Teaching* 1(2), 1-9.
- Asher, S. R. & Coie, J. D. (1990) Peer Rejection in Childhood (Cambridge, Cambridge University Press).
- Aykara, A. (2011). Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 22(1), 63-84.
- Aktaş, C., & Küçük, S. (2002). Bilişsel-Duyuşsal Odaklı Bir Programın İlköğretim Öğrencilerinin Fiziksel Engelli Yaştlarına Yönelik Sosyal Kabul Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 3(02), 15-25. https://doi.org/10.1501/Ozlegt_0000000061
- Buysse, V., Davis Goldman, B., & Skinner, M. L. (2002). Setting Effects on Friendship Formation Among Young Children with and Without Disabilities. *Exceptional Children* 68, 503-517.
- Cavkaytar, A. (1999). Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 2, 40-50.
- Frostad, P., & Pijl, S. J. (2007). Does Being Friendly Help in Making Friends? The Relation Between the Social Position And Social Skills of Pupils With Special Needs in Mainstream Education. *European Journal of Special Needs Education* 22, 15-30. <https://doi.org/10.1080/08856250601082224>

- Guralnick, M. J., Neville, B., Hammond, M. A., & Connor, R. T. (2007). The Friendships of Young Children with Developmental Delays. A Longitudinal Analysis. *Journal of Applied Developmental Psychology* 28, 64–79.
- Gül, S. O., & Vuran, S. (2015). Normal Sınıflara Devam Eden Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırma Uygulamasına İlişkin Görüşleri ve Karşılaştıkları Sorunlar. *Eğitim ve Bilim* 40(180), 169-195.
- Hartup, W. W., & Sancilio, M. F. (1986). Children's Friendships. In E. Schopler & G.B. Mesibov (Eds.). *Current Issues in Autism: Social Behavior in Autism* (pp. 61–79). New York: Plenum.
- Hartup, W. W., Laursen, B., Stewart, M. I., & Eastenson, A. (1988). Conflict and the Friendship Relations of Young Children. *Child Development* 59, 1590–1600.
- Karadağ, F., Demirtaş, V. Y., & Girli, A. (2014). Okul Öncesi Dönemde Akranların Sınıflarındaki Özel Gereksinimli Öğrenciyi Tercih Etme Durumları. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(31), 191-215.
- Kasari, C., Locke, J., Gulsrud, A., & Rotheram-Fuller, E. (2011). Social Networks and Friendships at School: Comparing Children with and Without ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders* 41(5), 533-544.
- Koster, M., Pijl, S. J., Nakken, H., & Van Houten, E. (2010). Social Participation of Students With Special Needs in Regular Primary Education in the Netherlands. *International Journal of Disability, Development and Education* 57(1), 59-75.
- Lackaye, T. D., & Margalit, M. (2006). Comparisons of Achievement, Effort and Self-Perceptions Among Students with Learning Disabilities and Their Peers from Different Achievement Groups. *Journal of Learning Disabilities* 39, 432–446.
- Lee, S. H., Yoo, S. Y., & Bak, S. H. (2003). Characteristics of Friendships Between Children with and without Disabilities. *Education and Training in Developmental Disabilities* 38, 157–166.
- Leigers, K. L., & Myers, C. T. (2015). Effect of Duration of Peer Awareness Education on Attitudes Toward Students with Disabilities: A Systematic Review. *Journal of Occupational Therapy, Schools, & Early Intervention* 8(1), 79-96.
- Marlina, M., & Kusumastuti, G. (2019). Social Participation of Students with Special Educational Needs in Inclusive Elementary Schools. *Specialis Ugdymas/Special Education* 1(39), 121-131.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nakken, H., & Pijl, S. J. (2002). Getting Along with Classmates in Regular Schools: A Review of the Effects of Integration on the Development of Social Relationships. *International Journal of Inclusive Education* 6, 47–61. <https://doi.org/10.1080/13603110110051386>
- Özgönenel, S. Ö., & Girli, A. (2016). Otizmlili Kaynaştırma Öğrencilerinin Sınıflarında Akran İlişkilerinin Geliştirilmesine Yönelik Eğitim Programının Etkililiğinin İncelenmesi. *İlköğretim Online* 15(1), 286-298.
- Pavri, S., & Monda-Amaya, L. (2000). Loneliness and Students with Learning Disabilities in Inclusive Classrooms: Self-Perceptions, Coping Strategies, and Preferred Interventions. *Learning Disabilities Research & Practice* 15, 22–33.
- Powless, D. L. & Elliott, S. N. (1993) Assessment of Social Skills of Native American Preschoolers: Teachers' and Parents' Ratings. *Journal of School Psychology* 31, 293–307.
- Saraç, T., & Çolak, A. (2012). Kaynaştırma Uygulamaları Sürecinde İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüş ve Önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 8(1). 13-28.

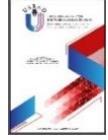
- Savin-Williams, R. C., & Berndt, T. J. (1990). Friendship and Peer Relations. In S. S. Feldman & G. R. Elliott (Eds.), *At the Threshold: The Developing Adolescent* (pp. 277–307). Harvard University Press.
- Schaffer, H. R. (1996). Social development, Oxford, Blackwell 440pp, Infant Observation, 1:3, 121-123. <https://doi.org/10.1080/13698039808404692>
- Sucuoğlu, B. (2004). Türkiye'de Kaynaştırma Uygulamaları: Yayınlar/Araştırmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* 5(02), 15-23.
- Şahbaz, Ü. (2007). Normal Öğrencilerin Kaynaştırma Sınıflarına Devam Eden Engelli Öğrenciler Hakkında Bilgilendirilmelerinin Engellilerin Sosyal Kabul Düzeylerine Etkisi. *Eurasian Journal of Educational Research* 26, 199-208.
- Tekinarslan, İ. Ç., Sivrikaya, T., Keskin, N. K., Rasmussen, M. U., & Özlü, Ö. (2018). Kaynaştırma Eğitimi Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Gereksinimlerinin Belirlenmesi. *İlkogretim Online* 17(1), 82-101. doi 10.17051/ilkonline.2018.413746
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Akranlarla olumlu ilişkiler geliştirmenin önemli bir koşulu, yaş grubuna uygun sosyal becerilere sahip olmaktır. Yetersiz sosyal becerilere sahip öğrencilerin daha büyük bir dışlanma riskiyle karşı karşıya kalması muhtemel görünmektedir. Bu sebeple özel gereksinimli öğrenciler kaynaştırma eğitiminde akranlarıyla ilişki kurmakta zorlanabilirler (Frostad ve Pijl, 2007). Alan yazında yapılmış uluslararası araştırmalar, özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma hizmetlerine dahil edilmesinin, akranları ile olan arkadaşlık ilişkilerini arttırmak için yeterli olmadığını göstermektedir (Guralnick vd., 2007; Lee vd., 2003). Kaynaştırma sınıfları üzerine yapılan bir araştırmada, özel gereksinimli öğrencilerin yaklaşık dörtte birinin akranlarıyla ilişki kurmakta zorluklar yaşadığı, diğer yandan tipik gelişim gösteren öğrencilerin sadece %8'i için bu durumun geçerli olduğu belirtilmiştir (Frostad ve Pijl, 2007). Kaynaştırma uygulamalarının özel gereksinimli öğrenciler ile tipik gelişim gösteren öğrencilerin iletişimine fırsat vermesi sebebiyle, özel gereksinimli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştırdığı bilinen bir durumdur (Saraç ve Çolak, 2012). Ancak Kaynaştırma sınıflarında bulunan tipik gelişim gösteren öğrencilerin özel gereksinimli akranları ile özdeşim kurma durumlarını yansıtan çok az sayıda araştırmaya ulaşılmıştır (Özgönenel ve Girli, 2016; Karadağ vd., 2014; Aykara, 2011; Kasari vd., 2011; Şahbaz, 2007; Aktaş ve Küçüker, 2002). Bu araştırmalar incelendiğinde verilerin ağırlıklı olarak sosyometri ve görüşme teknikleri ile toplandığı görülmüştür. Tipik gelişim gösteren öğrencilerin perspektifinden, özel gereksinimli bir öğrenci olmanın getirdiği olumlu veya olumsuz durumların okul yaşantısına yansıyan yönlerini inceleyen araştırmaların alan yazına katkı sağlayacağı kanaatine varılmıştır. Bu sebeple mevcut araştırma ile, tipik gelişim gösteren ilkökul öğrencilerinin bakış açısından özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıkları durumların belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma Sakarya ili Karasu ilçesinde bulunan İnönü İlkokulu'nda gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 3. Sınıfa devam eden 42 ve 4. Sınıfa devam eden 44 öğrenci olmak üzere toplam 86 ilkökul öğrencisi katılmıştır. Kaynaştırma öğrencisinin bulunduğu iki şubeden ve kaynaştırma öğrencinin olmadığı iki şubeden olmak üzere toplam dört sınıftan veriler toplanmıştır. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma RAFT stratejisi ile gerçekleştirilmiştir. RAFT, Role (rol), Audience (seyirci), Format (biçim), Topic (konu) sözcüklerinin ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir yazma stratejisidir. Bu strateji, öğrencilerin ilgi alanlarına yönelik seçim yapmalarını, yaratıcılığı kısıktırmayı, farklı perspektiflerden bir konuyu ele alabilmelerini ve farklı kitleler için yazma alıştırmaları yapmalarını sağlamaktadır (Alisa ve Rosa, 2013). Araştırmaların verileri toplanırken öğrencilere 2 ayrı yönerge verilmiştir. İlk olarak RAFT stratejisini kullanarak "özel gereksinimli bir öğrenci olduğunuzu düşünün ve sınıfta yaşayabileceğiniz durumları bir mektup ile en yakın arkadaşınıza anlat" yönergesi, ikinci olarak "özel gereksinimli bir öğrenci olduğunuzu düşünün ve okuldaki ihtiyaçlarınızı bir dilekçe ile okul idaresine yazınız" yönergesi verilmiştir. Öğrencilere mektup ve dilekçe yazımı için iki ders süresi verilmiştir.

Öğrencilerin mektup ve dilekçelerinden elde edilen veriler iki hafta ara ile iki kez gözden geçirilmiş ve öğrencilerin verdikleri yanıtlar kodlanmıştır. Yapılan kodlamalar araştırmacılar tarafından tematik olarak analiz edilmiş ve temalar belirlenmiştir. Sözü edilen kategoriler için güvenilirlik ortalaması 0,90 olarak hesaplanmıştır. Öğrencilerin, özel gereksinimli bir öğrenci olduklarını düşünerek yazdıkları mektuplardan elde edilen ilk bulgu, kendilerine rol olarak seçtikleri özel gereksinim gruplarının dağılımıdır. 30 öğrenci işitme yetersizliği, 18 öğrenci görme yetersizliği, 24 öğrenci fiziksel yetersizliği, 7 öğrenci öğrenme güçlüğü, 5 öğrenci otizm spektrum bozukluğu (OSB) ve 2 öğrenci zihin yetersizliği gruplarını kendisine rol olarak seçmiştir. Mektuplarda yer alan ifadelerden elde edilen kodların kategorileştirilerek oluşturulan temalara ve örnek ifadeler tablo2’de yer verilmiştir. Veri analizi sonucunda 12 farklı temaya ulaşılmıştır. Oluşturulan 4 tema duygu durumları (yalnızlık, üzüntü, değersizlik, çaresizlik) ile, 3 tema sınıfta yaşanan olumsuz durumlar (dışlanma, alay edilme, akran zorbalığı) ile, 2 tema sınıfta yaşanan olumlu durumlar (akran desteği, iyi dilekler) ile, son olarak 3 tema da farkında oldukları durumlar (rahatsız olunan durumları fark etme, eksiklerine rağmen zevk aldıkları şeyler, anne desteği) ile ilişkilendirilmiştir. Özel gereksinimli bir öğrenci olduklarını düşünerek, okul idaresine okuldaki ihtiyaçlarını belirttikleri dilekçelerinden elde edilen bulgulara göre dilekçelerde yazılan talep sayısı 17 dir. En sıklıkla yazılan talepler, arkadaş, rampa, asansör, işitme cihazı, engelli tuvaleti ve anlayış olarak bulunulmuştur. Araştırmada elde edilen bulguların alan yazında yer alan diğer çalışmalarla tutarlı olarak, tipik gelişim gösteren öğrencilerin, özel gereksinimli akranlarının okulda yaşadıklarına dair olumsuz bir bakış açısına sahip oldukları görülmüştür (Özgönenel ve Girli, 2016; Aykara, 2011; Şahbaz, 2007; Frostad ve Pijl, 2007; Guralnick vd., 2007; Chamberlain vd., 2007; Lee vd., 2003; Aktaş ve Küçüker, 2002). Mektuplarda yer alan ifadelerinden, kendilerini engelli bir akranları yerine koyduklarında sınıfta arkadaşı olmayan, teneffüslerde yalnız kalan, mutsuz bireyler olarak tanımladıkları sonucuna varılmıştır. Araştırmada öne çıkan diğer bir bulgu da dilekçelerde belirtilen özel gereksinimli öğrenci ihtiyaçlarından en çok tekrar eden talebin, arkadaş olmasıdır. Yapılan araştırmalarda özel gereksinimli öğrencilerin az bir bölümünün karşılıklı arkadaşlık ilişkisine ve yüksek sosyal ağ ilişkisine sahip olduğu belirtilmektedir (Kasari vd., 2011; Koster vd., 2010).

EXTENDED ABSTRACT: An important condition for developing positive relationships with peers is to have social skills appropriate for the age group. It seems likely that students with inadequate social skills face a greater risk of exclusion. For this reason, students with special needs may have difficulty in establishing relationships with their peers in inclusive education (Frostad & Pijl, 2007). International studies in the literature show that including students with special needs in mainstreaming services is insufficient to increase their friendship relations with their peers (Guralnick et al., 2007; Lee et al., 2003). In a study on inclusive classrooms, it was stated that about a quarter of students with special needs have difficulties in establishing relationships with their peers, while this is true for only 8% of students with typical development (Frostad and Pijl, 2007). It is a well-known fact that inclusion practices facilitate the integration of students with special needs into society, as they allow communication between students with special needs and students with typical development (Saraç and Çolak, 2012). However, very few studies have been found reflecting the typical development students' identification with their peers with special needs (Özgönenel and Girli, 2016; Karadağ et al., 2014; Aykara, 2011; Kasari et al., 2011; Şahbaz, 2007; Aktaş and Küçüker, 2002). When these studies were examined, it was seen that the data were mainly collected by sociometry and interview techniques. It has been concluded that from the perspective of students with typical development, studies examining the positive or negative aspects of being a student with special needs reflected on school life will contribute to the literature. For this reason, it is aimed to determine the situations experienced by their peers with special needs at school from the point of view of primary school students with typical development in the present study. The research was carried out in İnönü Primary School in Sakarya province, Karasu district. 86 primary school students, 42 of whom are in the 3rd grade and 44 from the 4th grade, participated in the study. Data were collected from four classes, two branches with inclusive students and two branches without inclusive students. The research was carried out with the

document analysis method, one of the qualitative research methods. The study was carried out with the RAFT strategy. RAFT is a writing strategy created by combining the first letters of the words Role (role), Audience (audience), Format (form), Topic (subject). This strategy enables students to make choices based on their interests, to provoke creativity, to address a topic from different perspectives, and to practice writing for different audiences (Alisa and Rosa, 2013). While collecting the data of the studies, 2 separate instructions were given to the students. First, using the RAFT strategy, the instruction "Imagine you are a student with special needs and tell your best friend about the situations you may experience in the classroom with a letter", and secondly, the instruction "Imagine you are a student with special needs and write your needs at school with a petition to the school administration" was given. Students were given two course periods for letter and petition writing. The data obtained from the letters and petitions of the students were reviewed twice with an interval of two weeks and the answers given by the students were coded. The codes were analyzed thematically by the researchers and the themes were determined. The mean reliability for the mentioned categories was calculated as 0,90. The first finding obtained from the letters written by the students, thinking that they are students with special needs, is the distribution of the special needs groups that they chose as their role. 30 students with hearing impairment, 18 students with visual impairment, 24 students with physical disabilities, 7 students with learning disabilities, 5 students with autism spectrum disorder (ASD) and 2 students with intellectual disability groups as their roles. The themes and sample expressions created by categorizing the codes obtained from the expressions in the letters are given in table 2. As a result of data analysis, 12 different themes were reached. 4 themes were created with emotional states (loneliness, sadness, worthlessness, helplessness), 3 themes with negative situations in the classroom (exclusion, mockery, peer bullying), 2 themes with positive situations in the classroom (peer support, good wishes), and finally All 3 themes were associated with the situations they were aware of (recognition of uncomfortable situations, things they enjoyed despite their shortcomings, maternal support). Considering that they are students with special needs, the number of requests written in the petitions is 17, according to the findings obtained from the petitions where they stated their needs at the school to the school administration. The most frequently written requests were found as friend, ramp, elevator, hearing aid, disabled toilet and understanding. The findings of the study were found to be consistent with the other studies in the literature, that students with typical development had a negative view of their peers with special needs at school (Özgönel and Girli, 2016; Aykara, 2011; Şahbaz, 2007; Frostad and Pijl, 2007; Guralnick et al., 2007; Chamberlain et al., 2007; Lee et al., 2003; Aktaş and Küçüker, 2002). It was concluded that when they put themselves in the place of their peers with a disability, they define themselves as unhappy individuals who have no friends in the classroom, are alone during recess. Another finding that stands out in the research is that the most recurring demand of students with special needs stated in the petitions is to be a friend. Studies have shown that a small number of students with special needs have mutual friendships and high social network relationships (Kasari et al., 2011; Koster et al., 2010).

ROMAN TEKNİĞİ BAKIMINDAN HÜSEYİN NİHAL ATSIZ'IN RUH ADAM ROMANI

HUSEYIN NIHAL ATSIZ'S RUH ADAM NOVEL IN TERMS OF NOVEL TECHNIQUE

Mustafa KARABULUT

Prof. Dr., Adıyaman Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü,
Adıyaman/Türkiye.

Prof. Dr., Adıyaman University,
Faculty of Science and Literature,
Department of Turkish Language and
Literature,
Adıyaman/Turkey.

mkarabulut@adiyaman.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6259-0868

Betül KOCAMAN AKPINAR

Yüksek Lisans, Adıyaman
Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Adıyaman/Türkiye.

Master Student, Adıyaman
University,
Faculty of Science and Literature,
Department of Turkish Language and
Literature,
Adıyaman/Turkey.

btlkcmn46@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-3773-3254

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1085067

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 09.03.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 08.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Karabulut, M. & Kocaman Akpınar, B.
(2022). Roman Tekniği Bakımından Hüseyin Nihal Atsız'ın 'Ruh Adam' Romani. *USBAD
Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 273-297.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Hüseyin Nihal Atsız, Türk edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biridir. Türkçülük/Turancılık görüşlerinin savunucularından olan Atsız, fikir adamlığının yanı sıra başarılı bir şair ve yazar olarak yaşadığı dönemden günümüze kadar etkisini sürdüren bir Türk aydınıdır. *Ruh Adam*, Hüseyin Nihal Atsız tarafından kaleme alınan bir romandır. Romanda hayatını askerliğe adanmış bir adamın askerlik mesleğinden atıldıktan sonra yaşadığı ruhsal durumu, bir aşk çıkmazı içine düşmesi, akli ve kalbi arasında kalmasından dolayı kendi nefsi ile olan mücadelesi anlatılır. Sembolizmin ön planda olduğu roman, okuyucuları farklı yolculuklara çıkarır. Atsız'ın kendi hayatından izler taşıyan romanda ruhun dünyaya tekrar gelişi (reenkarnasyon), aşk çıkmazı, tükeniş sendromu, akıl ve kalp çatışması, kendine yabancılaşma, kader, çaresizlik, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, inanç, sorgulama, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, yargılama, sadakat, ihanet, merhamet, fedakârlık, yalnızlık ve yazgı gibi konu ve temalar işlenmiştir. Ayrıca bu eserde dönemin aksayan yönleri de eleştirilir. Bu çalışmada amaç Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* adlı eserini roman tekniği bakımından incelemektir. Bu bağlamda bu roman; olay örgüsü, konu ve tematik düzlem, kişiler, mekân, zaman ve bakış açısı ve anlatıcı, dil ve üslûp bakımından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Nihal Atsız, Ruh Adam Romanı, Roman Tekniği

Abstract: Hüseyin Nihal Atsız is one of the most important figures of Turkish literature. Atsız, who is one of the defenders of Turkism / Turanism views, is a Turkish intellectual who has continued her influence from her time as a successful poet and writer as well as being an intellectual. *Ruh Adam* is a novel written by Hüseyin Nihal Atsız. In the novel, the mental state of a man who devoted his life to military service after being discharged from the military profession, his falling into a love dilemma, his struggle with his own soul due to being torn between his mind and heart is told. The novel, in which symbolism is at the forefront, takes the readers on different journeys. In the novel, which carries traces of Atsız's own life, the soul's reincarnation (reincarnation), love deadlock, exhaustion syndrome, conflict of mind and heart, self-alienation, destiny, despair, honor, history, poetry and literature, friendship, belief, questioning, light, devil Subjects and themes such as death, melancholy mood, judgment, loyalty, betrayal, mercy, self-sacrifice, loneliness and destiny are covered. In addition, in this work, the failing aspects of the period are also criticized. The aim of this study is to examine Hüseyin Nihal Atsız's *Ruh Adam* in terms of novel technique. In this context, this novel; plot, subject and thematic plane, people, place, time and point of view and narrator, language and style.

Key Words: Hüseyin Nihal Atsız, Novel of Ruh Adam, Novel Technique

GİRİŞ

Hüseyin Nihâl Atsız (12 Ocak 1905 - 11 Aralık 1975), Türkçü düşüncenin en önemli isimlerinden biridir. Yazar, *Dalkavuklar Gecesi* (1941), *Bozkurtlar'ın Ölümü* (1946), *Bozkurtlar Diriliyor* (1949), *Deli Kurt* (1958), *Z Vitamini* (1959) ve *Ruh Adam* (1972) romanlarıyla tanınır. Atsız'ın ayrıca hikâyeleri, şiirleri, tarih ve edebiyat araştırmaları da vardır.

Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* adlı romanı 1972 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Bu romanda hayatını askerliğe adanmış bir yüzbaşı olan Selim Pusat'ın yaşadıkları anlatılır. Romanda ruhun dünyaya tekrar gelişi (reenkarnasyon), aşk çıkmazı, akıl ve kalp çatışması gibi konular üzerinde durulur. Ayrıca tükenmişlik sendromu, kendine yabancılaşma, kader, çaresizlik, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, inanç, sorgulama, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, yargılama, sadakat, ihanet, merhamet, fedakârlık, yalnızlık ve yazgı gibi temalar irdelenir. Roman bir Uygur masalı ile başlar. Masalda Selim Pusat gibi asker olan Yüzbaşı Burcak'ın evli olmasına rağmen başka bir kadına âşık olması

sebebiyle ruhunun binlerce yıl süren bir ıstırap çektiği anlatılır. Soyunun Burkay'a dayandığını söyleyen Ülker adlı bir genç kızın Yüzbaşı Burkay'ın çektiği ıstırabı duyduğunu söylemesi ile roman son bulur.

1. RUH ADAM ROMANINDA YAPI UNSURLARI

1.1. Olay Örgüsü

Roman, genel olarak yaşamın içinden birçok hususu barındıran bir edebi türdür. "Hayatın kendisi gibi, izdüşümü ve iyi bir kopyası olan roman; çok boyutlu, çok katmanlı, karmaşık/kompleks yapısıyla sayısız bileşenden oluşur" (Durukoğlu, 2019: 1911). Bu türün en önemli unsurları arasında olay örgüsü yer alır.

Ruh Adam adlı romanda olay örgüsü, iç içe geçmiş iki vakalı bir anlatımla sunulur. İlk önce bir Uygur masalı olan Açığma-Kün ile Yüzbaşı Burkay'ın yaşadığı aşk, daha sonra da asıl vaka olan Selim Pusat'ın Güntülü'ye olan aşkı anlatılmaktadır. İç içe geçen bu iki olay örgüsü birbirinden bağımsız olmamakla birlikte asıl olay örgüsünü şekillendirmektedir.

Nazan Bekiroğlu, *Ruh Adam* romanını "Başlangıçta bir karar ve irade adamı olan, hayata yalnızca askerlik noktai nazarından bakarak bu uğurda geleceğini mahveden bir yüzbaşının psikolojik bir değişime uğrayarak; aşkı inkâr çizgisinden bütün kâinatıyla yaşama çizgisine gelmesinin hikâyesi*" şeklinde değerlendirir.

Ruh Adam adlı roman üç ana bölümden oluşur:

I. Bölüm

Birinci bölüm, bir Uygur masalı ile başlar. Masalda Kamlançu ülkesinde yaşayan Yüzbaşı Burkay'ın başından geçenler anlatılmaktadır. Yüzbaşı Burkay evlidir. Bir bahar mevsiminde büyük bir çam ağacının yanında Açığma-Kün adında, parlak bakışlı, ay yüzlü bir kıza âşık olur. Bu sebeple Tanrı'ya içindeki ateşi söndürmesi için yalvarır. Ancak buna rağmen kırk gün boyunca bu ağacın yanına gider ve kıızı orada görür. Her dönüşünde ise Tanrı'ya yalvarır ve gitmemeye karar verir. Sonrasında verdiği kararı unutup tekrar gider. Kırk birinci gün ağacın yanına gittiğinde kıızı göremez. Hasta olup yatağa düşer. Sonunda Şeytan Madar'a gider, evdeşini ona adak olarak sunar. Evdeşi Burkay'a beddua eder. Açığma-Kün'e tekrar kavuşur, ancak derdi bitmez. Derdine tek çare Açığma-Kün'ün kendisine bir defa "Seni seviyorum." demesidir. Kadın bu sözü söylemez. Böylece aylar, yıllar geçer. Burkay aşkıdan çılgına döner ve sonunda ölür. Evdeşinin bedduası nedeniyle öldüğünde bile ruhu huzur bulmaz. Masal burada son bulur.

Masal bittikten sonra *zamanda ileriye gidişle* masalı okuyan kadın eşine masalı beğenip beğenmediğini sorar ve aralarında birtakım konuşmalar geçer. Kadın "Masaldaki hakikatin iki bin yıl önce, o zamanki Türk devletinin ordusunda tanınmış bir subayın evli olmasına rağmen başka bir kadınla yasak aşk yaşayarak büyük bir günah işlediğini, günahının bedelini çok ağır bir şekilde ödediğini, ruhunun huzur bulmadığını, toplumun bu durumu unutmadiğını, çektiği acıyı da

* <http://www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/ruh-adam-romani-uzerine-bir-tahlil-denemesi/>, (31.12.2021)

kâfi görmedikleri için dünyaya her gelişinde aynı acıyı yaşamasını temenni ettiklerinden ıstırabının devam ettiğini" anlatarak eşine "Belki onun o dönemde de yaşadığını, o döneme ait izlerin onda da bulunduğunu, Mete ordusunun hiç ihtiyarlamadan bugüne erişmiş bir subayı olduğunu" (Atsız, 2021: 14-15) söyler.

V: Vaka Halkası

V1: Uygurlar döneminde Kamlançu ülkesinde yaşayan Yüzbaşı Burkay'ın bir bahar mevsiminde çam ağacının yanında parlak bakışlı, ay yüzlü Açığma-Kün'ü görmesi ve ona âşık olması.

V2: Yüzbaşı Burkay'ın Açığma-Kün'ü görmek için kırk gün boyunca çam ağacının yanına gitmesi.

V3: Kırk birinci gün Açığma-Kün'ün kaybolması üzerine Yüzbaşı Burkay'ın büyük bir üzüntü içine düşmesi.

V4: Yüzbaşı Burkay'ın içine düştüğü üzüntüden kurtulmak için Şeytan Madar'a gitmesi ve evdeşini ona adak olarak sunması.

V5: Yüzbaşı Burkay'ın evdeşinin beddua etmesi ve bedduasının kabulü.

V6: Masalı okuyan kadının kocasına masal hakkındaki düşüncelerini sorması ve kendi fikirlerini anlatması.

II. Bölüm

Bu bölüm, eşinin tutuklanması üzerine üç yıl önce görevden alınan edebiyat öğretmeni Ayşe Pusat'ın tekrar Kız Lisesinde göreve iade edilmesiyle başlar. Ayşe Pusat derin düşüncelerle okula gider. İlk önce okul müdürünün ve öğretmenlerin önyargısıyla karşılaşır. Birçok öğretmen Ayşe Pusat'la konuşmaktan çekinir. Ayşe Pusat yanında getirdiği Makber'i açar "Gönlüm dolu ah u zar kaldı..." dizesi üzerinde derin düşüncelere dalar. Kendisinin de gönlü dertlidir ve derdini paylaşabilecek bir dert ortağının bulunmayışı onu hüzünlendirmektedir. Gönlü rahat olanlar onu anlamayacaktır. Zamanda *geriye dönüşle* Selim'in neden tutuklandığı anlatılır. Bir süre sonra odaya öğrencilerden Aydolu, Nurkan ve Güntülü girer. Aydolu ve Nurkan, Ayşe Pusat'ın eski öğrencileridir. Cebir öğretmeni, Güntülü'yü Ayşe Pusat'a tanıtır. Ayşe Pusat'ın ders saati gelir ve derse gider. Derste öğrencilerin seviyelerini öğrenmek için onlara sorular sorar. Güntülü'nün edebiyata olan ilgisi dikkatini çeker. Ders bittiğinde eve dönen Ayşe, kocası Selim Pusat'ı harp tarihi ile ilgili kitaplar okurken bulur. Ayşe okulda yaşadıklarını kocasına anlatır, ancak onun ilgisiz ve alaycı tavırlarıyla karşılaşır. Aydolu, Nurkan ve Güntülü'den bahseder. Onların bir şiir kadar güzel olduğuna değinir. Bir asker olan Selim Pusat aynı zamanda bir şairdir. Ayşe'nin bu sözleri üzerine şiir yazdığı günler aklına gelir.

Selim Pusat, Ayşe'ye karşı ilgisiz davranır. Çevresinde olup biten her şeye karşı duyarsızdır. Kendi iç dünyasında yaşar. Yaptığı konuşmalar Ayşe'yi olumsuz etkiler. Ayşe aslında Selim için üzülür, onun yeniden hayata dönmesini ister. Selim Pusat askerlik ve tarih ile ilgili keskin açıklamalarda bulunur.

Selim Pusat'a göre "Yaşamak sadece yaşamak; ölüm ise hatıralarda, gönüllerde, tabiatta ve ebedi karanlıkta" (Atsız, 2021: 69) yaşamaktır. Selim, Ayşe ve oğlu Tosun olmasa çoktan ölecek gibidir. Birlikte cezaevine girdikleri arkadaşı Şeref ölmüştür, kendisi de bir gün öleceğini düşünür. Böyle düşündüğü zamanlar tek başına Çamlı Koru'ya gider. Çamlı Koru'ya gittiği bir gün şiir okuyan bir kadın sesi işitir. Bu ses onu geçmişe, çok eski bir zamana götürür. Gördüğü kadın Ayşe'nin eski öğrencilerinden Leyla Mutlak'tır. Bir de çirkin yüzlü, kılıksız ve aksak yürüyen adam vardır. Bu adam Yek'tir. Leyla, Yek'ten korktuğu için Selim'den kendisini eve bırakmasını ister. Bu kısımda Leyla'nın okuduğu "Mutlak seveceksin beni, bundan kaçamazsın." dizeleri ile Yek'in söylediği "Siz de kendinizden yirmi beş yaş küçük bir kıza âşık olabilirsiniz" cümlesi romanın tematik kurgusunda ön plana çıkar ve böylece Uygur masalı ile Selim Pusat'ın hikâyesi arasında bir bağlantı sağlanır. Daha sonra Selim'de birtakım değişiklikler olur. Ayşe Selim'deki bu değişime anlam veremez ve endişe duyar.

Bir gün Ayşe öğretmen arkadaşları ile Aydolu, Nurkan ve Güntülü'yü evine davet ederek onları Selim ile tanıştırmak ister. Selim gelecek misafirlerden birinin Leyla Mutlak olacağını düşünür, ancak Leyla davet edilenler arasında yoktur. Misafirler ve Selim tarih ve askerlik üzerine konuşmalar yapar. Bu konuşmalar sırasında Selim, Güntülü'nün kendisini izlediğini fark eder ve onu bir yerlerden tanıdığını düşünür. Selim, Leyla Mutlak'ı sorar ve ona "Prenses Leyla" diye hitap edildiğini öğrenir.

Selim'in eski arkadaşı Kurmay Yarbay Tahsin, Selim'e Neşriyat Şubesi'nde iş teklif eder. Burada sekiz kişi çalışmaktadır. Çalışanlardan altısı 60-70'li yaş ve üstünde kişilerdir. Yek'e çok benzeyen ve Selim'in yan masasında oturan Osman Fişer adında bir çalışan daha vardır. Ancak Yek'ten uzundur ve Yek gibi kambur veya aksak değildir. Adı Oskar olan Alman Yahudi'si sonrasında adını Osman olarak değiştirmiştir. Burada çalışanlar tasavvufla ilgili birtakım konuşmalar yapar. Bu durum Selim'in dikkatini çeker ve Ayşe'ye tasavvufla ilgili sorular sorar, ondan tasavvufla ilgili kitaplar ister.

Bir süre sonra Ayşe ve ailesi, öğretmen arkadaşları ve üç öğrenciyle birlikte Huzur Çayhanesine giderler. Selim bu gezi sırasında Çamlı Koru'da duyduğu gizemli sesin Güntülü'ye ait olduğunu anlar.

Ayşe, Selim'in Aydolu, Nurkan ve Güntülü için "Kahraman Kızlar" tabirini kullanmasından rahatsız olur. Selim de "Işık Kızlar" olmasını ister ve "Ölüleri bile ayağa kaldıracak kuvvette üç ışık... Mahşere yaraşan kızlar" (Atsız, 2021: 129) şeklinde açıklamada bulunur.

Selim sürekli alkol alan biridir. Çok içtiği bir akşam kendini Nurkan'ın evinin önünde bulur, burada "Eski Arkadaşlar Marşı"nı duyar ve mest olur. Selim, Leyla Mutlak'ın evine gider ve orada onun Şehzade Mustafa'nın oğlu Süleyman'ın soyundan geldiğini, Yek'in de bir ajan olduğunu öğrenir. Eve döndüğünde intihar eden arkadaşı Şeref'in fotoğrafına bakar ve fotoğrafın değiştildiğini fark eder. Şeref cezaevine birlikte girdikleri arkadaşıdır. O, cezaevinden çıktıktan sonra Selim'e "Tiyatro bitti. Beklemeye lüzum görmüyorum" notu bırakarak intihar eder.

Selim rahatsızlanır. Eve gelen doktor çirkin yüzlü Yek'e benzer. Kendini Doktor Selim Key olarak tanıtır. Doktor Key Selim'e kendisinin de asker olduğunu ve bir aşk yüzünden askerliği bıraktığını anlatır. Selim sinirlenir ve bir askerin kız yüzünden üniformasını bırakmayacağını söyler. Bunun üzerine Key; aşk denen hastalığın şiddetlendiği sırada istikbalini, halini, mazisini, her şeyini feda edebileceğini söyler. Ayrıca Key Selim'in Güntülü'nün fotoğrafına baktığını söyler. Sonra Doktor Binbaşı Cezmi Oğuz gelir ve o da Selim'e Yek'in daha önce söylediğini söyler: Selim'in kendinden yirmi beş yaş küçük bir kızı sevebileceğini. Işık Kızlar Selim'i ziyarete gelir ve onu veda çaylarına davet ederler. Bir süre sonra Selim Ayşe'ye "yek" ve "key" kelimelerinin anlamını sorar. Ayşe "yek" in kötü ruh demek olduğunu, "key" in ise çok iyi anlamına geldiğini söyler.

Selim, Leyla ile Güntülü'yü kıyaslamaya başlar. Leyla Selim'e Güntülü'yü unutmak için kendisini sevebileceğini söyler. Ancak Güntülü'nün aşkı ağır basar. Selim odasında bulunduğu bir sırada Şeref gelerek Selim'e Tanrıkut Mete'nin ordusunda yüzbaşı oldukları zaman Selim'in yine aşk yüzünden Mete'nin buyruğuna karşı geldiğini hatırlatır. Şeref'in kalbi kanar ve odayı terk eder. Buna rağmen Selim aşkıdan vazgeçemez ve kendine Güntülü'ye âşık olduğunu itiraf eder. Kendini bilmez halde Şeref'in mezarına gider ve mezarın tahrip olduğunu görür.

Selim Güntülü'ye bir mektup gönderir, ancak mektup Güntülü tarafından geri gönderilir. Selim her geçen gün Güntülü'yü özleyerek yanar. İlk başlarda kendisine bile itiraf edemediği Güntülü'ye olan aşkı giderek büyüyecek ve karşı konulamaz bir hal alacaktır. Bu bölümde genel itibarıyla Selim Pusat'ın yaşadığı yasak aşk anlatılmaktadır. Selim'in karşısında ilk önce iki aday vardır: Bunlardan biri Osmanlı Hanedan soyundan gelen Prenses Leyla Hanzade, diğeri ise öğrenci güzelliğiyle göz kamaştıran Güntülü'dür. Bu bölümdeki vaka halkaları şöyledir:

V1: Üç yıl önce görevden alınan edebiyat öğretmeni Ayşe Pusat'ın tekrar Kız Lisesinde göreve iade edilmesi, okulda ona karşı takınılan önyargılar, Ayşe Pusat'ın Makber'i açıp okuması ve gönlünün "ah u zar" dolması.

V2: Ayşe Pusat'ın Aydolu, Nurkan ve Güntülü ile karşılaşması, Güntülü'nün edebiyata ve şiire olan ilgisinden memnun olması.

V3: Ayşe Pusat'ın okulda yaşadıklarını kocası Selim Pusat'a anlatması, kocasının ilgisizliği ve alaycı tavırları.

V4: Selim Pusat'ın Çamlı Koru'da Leyla Mutlak ve Yek ile karşılaşması.

V5: Selim Pusat'ın önce "Kahraman Kızlar", daha sonra "Işık Kızlar" olarak adlandırdıkları Aydolu, Nurkan ve Güntülü ile tanışması.

V6: Selim Pusat'ın Neşriyat Şubesi'nde işe başlaması.

V7: Selim Pusat ve ailesinin öğretmen ve Işık Kızlar ile Huzur Çayhanesine gitmeleri, bu gezi sırasında Selim Pusat'ın Çamlı Koru'da duyduğu sesin Güntülü'ye ait olduğunu anlaması.

V8: Selim Pusat'ın Leyla Mutlak'ın Osmanlı Hanedan üyesi ve tahtın varisi olduğunu, Yek'in de bir ajan olduğunu öğrenmesi.

V9: Şeref'in Güntülü konusunda Selim'i uyarması.

V10: Selim Pusat'ın içine düştüğü aşk nedeniyle hastalanması.

V11: Selim Pusat'ın kendisine Güntülü'ye âşık olduğunu itiraf etmesi, ona bir mektup göndermesi ve mektubun geri gelmesi.

III. Bölüm

Bu bölüm, Selim'in Güntülü'yü düşünürken kendisine bir celpname gelmesiyle başlar. Celpnameyi getiren Yek'tir. Selim, yasak aşk gerekçesiyle Büyük Mahkeme'ye çağrılır. Selim, kapıyı hızla çekerek Yek ile birlikte yürümeye başlar. Hava bulutlu ve sokak lambaları yanmadığından her yer karanlıktır. Güntülü'nün evinin önünden geçerlerken Yek Selim'e kendisinden yirmi beş yaş küçük sevgilisinin evinin önünden geçtiklerini söyler. Sonra sırasıyla Selim'in sırrını keşfeden Aydolü'nün ve piyanosuyla mest eden Nurkan'ın evinin önünden geçerler. Bir aralık yerde kan izleri gören Selim'e Yek, kan izlerinin Şeref'e ait olduğunu ve onun da mahkemeyi izlemeye gittiğini söyler. Selim ürpermeye başlar ve nihayet kendini mahşer kalabalığının ortasında bulur. Bu kalabalık anlatılamayacak büyüklükte bir kalabalıktır. Selim, Yek tarafından kendisine gösterilen yere oturur ve ortalığı büyük bir sessizlik kaplar. Göz kamaştırıcı, heybetli bir ışığın parladığını ve tüm kalabalığın ayağa kalktığını görür. Yek Selim'e Tanrı'nın huzurunda bulunduğunu söyler ve duruşma başlar. Muhteşem ışığın arasına üç yaratığın geldiğini görür. Bunlar Cebrail, Mikail ve İsrail'dir. Konuşmaya önce Cebrail başlar. Selim Pusat'ın büyük günahlar işlediğini, kendisinden yirmi beş yaş küçük bir kızı sevdiğini ve daha da kötüsü bu sevgiyi açığa vurduğunu, bir subay için en büyük günahın bu olduğunu söyler.

Mikail'e göre de Selim Pusat günah işlemiştir. Mikail'e göre Selim onun haklarına da ilişmiştir. Çünkü Selim öyle bir sevgiye tutulmuştur ki gönlünde nisan esintileriyle birlikte karakış boraları da esmiş, ona rakip olmuş ve iradesini kullanamamıştır. Bir subay için en büyük günah budur.

Konuşmaya İsrail devam eder. Kendisinin vazifesinin kıyamet günü olacağını, o güne kadar buyruk beklemeye mecbur olduğunu, ancak Selim Pusat'ın gönlündeki feryatların çok acı ve gürültülü olduğunu, insanların bu acı ve gürültüyü duyduklarında hepsinin öleceğini ve kendisinin "sur"unu öttürmesine gerek kalmayacağını, bütün bunların Selim'in günahından doğduğunu söyler.

Selim hakkında tanık olarak Zerdüş, Nirvana, Buda ve son Peygamber Hz. Muhammed konuşur ve onu suçlu bulurlar. Selim kralların tanık olarak dinlenilmesini ister. Sırasıyla Alp Er Tunga, Tanrıcut Mete, Atila, İstemi Kağan, Alp Arslan, Temuçin Cengiz Kaan, Aksak Temir konuşur ve Selim'in suçlu olduğunu söylerler. Selim ürperir. Kralların bulunduğu tarafta Yıldırım Bayezid'i, Şahruh'u, Uluğ Beğ'i, İkinci Murad'ı, Fatih'i, Yavuz'u, Babür'ü görür, ancak hepsi susar.

Uğurlarında mesleğinden olduğu, hayatını zindana çevirdiği krallardan hiçbirini kendini haklı bulmaz.

Selim'in en yakınları, kendisi gibi asker olan babası ve dedesi ile arkadaşı Şeref konuşur ve onun suçlu olduğunu söylerler. Sonra Selim lehine konuşacak biri olup olmadığı sorulur. Annesi çıkar ve oğlunun belki suçlu olduğunu, ancak nihayetinde insan olduğunu, suçunun duygularında kaldığı için bağışlanmaya layık olduğunu söyler ve bağışlanmasını ister. Daha sonra geleceğe, düne ve yarına Selim Pusat'a neyin lazım olduğu sorulur. Hepsi "adalet" şeklinde cevap verir. Sadece Selim'in annesinin zayıf sesi "merhamet" olarak işitilir.

Selim kendisini yaratanın kendisini savunmasını talep eder. Işıktan bütün yürekleri titreten bir ses gelir. Kısa bir sessizlikten sonra beş kişi alana doğru yürür. Gelen kişiler Çiçi Yabgu, Kür Şad, Kül Tegin, Çağrı Beg ve Oruç Reis'tir. Selim'in bir bahadıyla vuruşmasını talep ederler. Selim Pusat'ın suçlu olup olmadığını anlaşılması için hayatı onun hayatına benzeyen, ancak suçunu anlayınca kendisini öldüren Yüzbaşı Kubudak'la vuruşmasına karar verilir.

Selim bir anda kendini تنها bir sokakta bulur. Evine dönmek üzere tanımadığı sokakta ilerlerken Şeref'in mezarının bulunduğu yere varır, ancak mezarı bulamaz. "Arkadaşım Şeref" olarak mezarın başına diktiği tahtanın sadece "Şeref" yazan kısmını bulur.

Ayşe elinde bir notla Selim'in odasına girer ve Selim'e bir not geldiğini, notta akşam arkadaşı Kubudak'la buluşacağını yazdığını söyler. Selim bu duruma şaşırır. Notu kimin getirdiğini, saat kaçta ve nerede buluşacaklarını sorar. Ayşe de gelen kişinin daha önce karar verdiklerini, hatırlatmaya geldiğini söylediğini anlatır. Selim sokağa çıktığında Yek ile karşılaşır. Birlikte Çamlı Koru'ya giderler ve Çamlı Koru'da Yüzbaşı Kubudak'la vuruşurlar. Selim aslında kendi nefsiyle vuruşur ve savaşı kaybeder. O vuruşma sırasında bütün yaşadıkları gözünün önünden geçer. Karanlığın arasından bir gölgenin kendisine doğru geldiğini görür. Gelen kişinin Leyla olduğunu zanneder, ama sonrasında Güntülü olduğunu fark eder. Güntülü'nün elinde bir bardak su vardır. Güntülü Selim'e suyu onun için getirdiğini, ancak onun kendisi dışında bir de prensesi sevdiğini, suyu istiyorsa ondan istemesini, kendisinin gönüllere tek başına hükmetmek istediğini, uğrunda ölenlerin idamla veya susuz kalarak can vermelerinin kendisine aynı derecede zevk verdiğini söyler ve suyu yere boşaltır. Bu kalpsizlik karşısında Selim hiçbir şey söyleyemez ve ıstıraplar içinde yanar. Gözlerini açtığında karşısında bir hemşire görür ve onun verdiği suyu içerek can bulur. Sekiz gün sonra evine döner. Perişan bir haldedir. Gözleri sık sık yüzbaşı olduğu zaman çektirdiği ilk resme takılır. Odanın içinde birkaç deneme yaptıktan sonra dışarıda yürüyebileceğini düşünür ve dışarı çıkar. Leyla'nın evine gider. Kapıyı Gülsafa Kalfa olarak tanıdığı kadın açar. Ona Prenses Leyla'yı sorar, ancak kadın orada hiç öyle birinin yaşamadığını anlatan bir cevap verir. Kadının adı da Gülsafa değil, Safa'dır. Sonra kendisini daha önce Prenses Leyla'nın nişanlısı ve muhafızı olarak tanıtan Çamlı Koru'da vuruştugu Kubudak ile karşılaşır. Leyla'nın nerede olduğunu o da bilmemektedir. Ancak Selim, Gülsafa Kalfa da olduğu gibi bir durumla karşılaşmamak için başka soru

sormaz ve evinin yolunu tutar. Ayşe o gün eve geç gelir. Eve geldiğinde Selim'i bulamaz. Oğlu Tosun babasının gittiğini söyler. Tosun, babasının kendisine güldüğünü, onu kucağına aldığını, kendisini unutmamasını, kendisi subay olduğunda geleceğini söylediğini anlatır. Tosun, babasının sürekli yukarıdan gittiğini söyler. Ayşe duvara baktığında Selim Pusat'ın duvardaki çerçevesi resminin yalnız çerçevesinin kaldığını, resmin yok olduğunu görür. Roman, haziran ayında Kız Lisesinde yapılan ders yılı sonu töreninde soyunun Burkey'a dayandığını söyleyen Ülker adlı bir genç kızın Yüzbaşı Burkey'in çektiği ıstırabı duyduğunu söylemesi ile son bulur. Bu bölümdeki vaka halkaları şöyledir:

V1: Selim'e "yasak aşk" gerekçesiyle celname gelmesi ve Büyük Mahkeme'ye çağırılması.

V2: Selim'in Büyük Mahkeme'de Cebrail, Mikail, İsrail; Zerdüş, Nirvana, Buda ve son Peygamber Hz. Muhammed; Alp Er Tunga, Tanrikut Mete, Atila, İstemi Kağan, Alp Arslan, Temuçin Cengiz Kaan, Aksak Temir tarafından suçlu bulunması.

V3: Çiçi Yabgu, Kür Şad, Kül Tegin, Çağrı Beg ve Oruç Reis'in talebi üzerine Selim'in kendisiyle aynı suçu işleyen Kubudak'la vuruşması.

V4: Çamlı Koru'da Kubudak'la vuruşan Selim'in aslında kendi nefsiyle savaşıması ve savaşı kaybetmesi.

V5: Oğlu Tosun ile vedalaştıktan sonra duvardaki çerçevesi resminin yalnız çerçevesinin kalması, resmin yok olması.

V6: Ülker adlı bir genç kızın Yüzbaşı Burkey'in çektiği ıstırabı duyduğunu söylemesi.

Ruh Adam romanı	ÜLKÜ DEĞER (Tematik Güç)	KARŞIT DEĞER (Karşıt Güç)
KİŞİ	Selim Pusat, Ayşe, Şeref, Leyla Mutlak, Aydolu, Nurkan, Selim Pusat'ın Annesi.	Şeref, Güntülü, Yek, Doktor Selim Key, Osman Fişer, Okul Müdiresi.
KAVRAM	Ruhun Dünyaya Tekrar Gelişi, Kader, Şeref, Tarih, Şiir ve Edebiyat, Arkadaşlık, İnanç, Sorgulama, Işık, Yargılama, Sadakat, Yalnızlık, Fedakârlık, Yazgı, Merhamet.	Aşk Çıkmazı, Tükeniş, Akıl ve Kalp Çatışması, Kendine Yabancılaşma, Çaresizlik, Şeytan, Ölüm, Melankolik Ruh Hali, İhanet, Kader, Acizlik.
SİMGE	Ok, Kitaplar, Işık, Eski Arkadaşlar Marşı, Piyano Selim Pusat'ın Fotoğrafı, Güntülü'nün Resmi, Kan.	Çam Ağacı, Su, Kılıç, Kelepçe, Gazete, Apoletleri Sökülmüş Üniforma, Şeref'in Mezarı, Şeref'in Fotoğrafı, Söz (Şiir), Karanlık, Geri Gelen Mektup.

Tablo: Ruh Adam romanındaki tematik güç ve karşıt güç unsurları

Yukarıdaki KORA* (Korkmaz, 2002: 273) şemasında *Ruh Adam* romanındaki kişi, kavram ve simge düzeyindeki çatışmalar "tematik güç" ve "karşıt güç" tezadında verilmiştir.

1.2. Kişiler Dünyası

Anlatmaya bağlı eserlerde hikâye ve romanlar gibi türlerde olay örgüsünü oluşturan en önemli öge kişilerdir. Yazar, romandaki kişiler vasıtasıyla fikirlerini okuyucuya iletir. "İtibari eserde nakledilen veya değişik şekillerde ifade edilen vakanın zuhuru için gerekli insan ve insan hüviyeti verilmiş diğer varlıklar ve kavramlar şahıs kadrosu olarak adlandırılır" (Aktaş, 1991: 148). Romanın olay örgüsünde bulunan insan dışındaki varlıklar, metinde yüklendikleri fonksiyon yönünden, şahıs kadrosu içinde yer alır.

Ruh Adam romanında en önemli kişiler şunlardır: Selim Pusat, Yüzbaşı Burkay, Güntülü, Ayşe Pusat, Leyla Mutlak, Şeref, Yek, Tosun, Aydolu, Nurkan, Osman Fişer ve Açığma- Kün.

1.2.1. Başkişi (Birinci Dereceden Kahraman)

Roman türü genel olarak baş kişinin etrafında cereyan eden olay veya durumların anlatıldığı edebi metindir. "Bir romanda yapıyı oluşturan bütün unsurların merkezi konumunda bulunan kişiye başkişi veya daha yaygın bir niteliklemeyle asıl kahraman (protagonist) denir" (Tekin, 2020: 90).

Selim Pusat: *Ruh Adam* romanının başkişisi Selim Pusat'tır. Romanda psikolojik yönü ağır basan bir karakterdir. Selim Pusat, askerlik mesleğine ömrünü adanmış, her şeyden üstün tutmuş, ancak savunduğu fikirler doğrultusunda mesleğinden atılarak büyük bir mutsuzluğa sürüklenmiştir. Ordudan atılmış eski bir yüzbaşı, köşe yazarı ve şairdir. Romanın başında yer alan Uygur masalındaki Yüzbaşı Burkay'ın iki yüz yıl sonraki yansımasıdır. Evli olmasına rağmen kendisinden yirmi beş yaş küçük bir kıza âşık olması, aşkı uğruna her türlü değeri yok sayması ve sonucunda büyük bir ıstırap çekmesi yönüyle Yüzbaşı Burkay ile benzerlik gösterir. Nitekim bu trajik aşk hem Yüzbaşı Burkay'ın hem de Selim Pusat'ın hazin sonunu getirir.

"Krallık yönetimi" ile ilgili fikirleri nedeniyle tutuklanır. Cezaevinden çıktıktan sonra insanlara karşı önyargılı bir tavır takınır. İnsanları sevmeyen biri olup sert bir mizaca sahiptir. Hatta eşi Ayşe Pusat'a bile soğuk davranır, adeta aynı evde iki yabancıdırlar. Esasında hayatla bağlarını koparmış, melankolik bir ruh haline bürünmüştür. Karamsar bir yapıdadır. Bu durum onun insanlarla konuşmaması, sürekli içki içmesi ve yüzünün hiç gülmemesi gibi hususlardan anlaşılır. İnsanları ikiyüzlü olmakla suçlar. Onları kendi kültürlerinden uzaklaşmış, özentili tipler olarak nitelendirir. İnsanlarla her zaman alaycı ve umursamaz bir tavırla konuşur. Din ve tasavvuf gibi konulara uzaktır. Arkadaşı Şeref'in sık sık mezarını ziyaret etmesi

* KORA şeması, Ramazan Korkmaz'ın "anlatıdaki dramatik aksiyonun ikili karşıtlıklar üzerinden oluştuğunu" ifade ettiği yöntemdir.

onun ölümünü kabullenemeyişindedir. Sürekli odasında kalması, tarih kitapları okuması onu dış dünyayla bağlantısının olmadığını gösterir.

Selim'in Güntülü ile tanışması ve ona âşık olması ruhsal bunalımları da beraberinde getirir. Çünkü Güntülü, eşi Ayşe'nin öğrencisidir ve kendisinden yirmi beş yaş küçüktür. Bu hem ahlaki hem de askerlik değerlerine yakışmayan bir durumdur. İlk başta Güntülü'ye olan aşkını itiraf etmekte zorlansa da ona bir mektup gönderir, ancak mektup Güntülü tarafından tekrar yollar ve büyük bir ıstırap içine düşer. Uğruna her şeyini feda ettiği askerlik mesleği bile gözüne gelmez. Arkadaşı Şeref karşısına çıkarak yaptığının yanlış olduğunu anlatsa da kalbine söz geçiremez. Güntülü'nün aşkıyla ve özlemiyle kavrulur.

Selim'in Güntülü dışında Osmanlı Hanedan soyundan gelen Leyla Mutlak'a karşı da hisleri vardır. Ancak bu hisler sadece saygı olarak kalır. Çünkü kendisi krallık sistemine önem veren bir askerdir. Onun tahtın varisi olması dikkatini çeker. Leyla Mutlak, onun için krallık sistemini temsil etmesi bakımından önemlidir.

Yek'in ortaya çıkması Selim'i psikolojik olarak buhrana sürükler. Çünkü Selim'in Levhi-Mahfuz'da kendisinden yirmi beş yaş küçük bir kıza âşık olduğunu gördüğünü söyler. Ayrıca Selim'i her gördüğünde ona kötü haberler verir ve Selim'in içinde bulunduğu kötü ruh halinin daha da kötüye gitmesine sebep olur. Pek inançlı olmayan Selim'in bir celpname ile Büyük Mahkeme'ye çağırılması onun psikolojisini daha da olumsuz etkiler. Uğruna hayatını verdiği krallar, en yakınları, arkadaşı, tarihi kahramanlar hepsi kendisinin suçlu olduğuna hükmederler ve neticesinde Selim kendi nefsiyle savaş verir. Romanın sonunda Güntülü'nün gerçek yüzünü görür. Roman kahramanı ile Nihal Atsız'ın gerçek yaşamı asında bağlantı kuranlar vardır:

"Ahmet Bican Ercilasun'a göre Selim Pusat, Atsız'dan başkası değildir. Selim Pusat takma adını kullanan Atsız, kendi hayatını yazmıştır. Atsız, Irkçılık-Turancılık davasında 1,5 yıl hapis yatmıştır. 1949-1950 yılları dolayısıyla Atsız'ın buhranlı yıllarıdır. Selim Pusat'ın çalıştığı yer ile Atsız'ın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki çalışma yeri birbirine benzemektedir. Eşi Bedriye Atsız Erenköy Kız Lisesinde tarih öğretmenidir. Ayşe Pusat da Erenköy Kız Lisesinde edebiyat öğretmeni olarak çalışır. O sıralarda evlerine gelen Bedriye Hanım'ın öğrencilerinden genç bir kıza âşık olmuştur. Bu sebeple Atsız kendisini suçlamakta, büyük bir günahkâr kabul etmektedir. Bu romanı yazarak da kendisini cezalandırmış, ebediyen azap çekmeye mahkûm etmiştir" (Çağlayan Tan, 2019: 86).

Yüzbaşı Burkay: Romanın başında anlatılan Uygur masalının başkişisidir. Yüzbaşı Burkay, Tanrıcut Mete'nin ordusunda bir subaydır. Evli olmasına rağmen ay yüzlü bir kıza âşık olur ve büyük bir günah işlediğini düşündüğü için Tanrı'ya yalvarır. Yine de kırk gün boyunca âşık olduğu kıza görmeye gider. Kırk birinci gün kıza göremez. Büyük bir aşk ateşinin içine düşer. Şeytan Madar'a gider ve evdeşini ona adak olarak sunar. Evdeşi Burkay'a beddua eder, edilen beddua kabul olur. Âşık olduğu Açığma-Kün ile mutlu olamaz, büyük bir ıstırap çeker. Masalın sonunda "O günden bugüne kadar bin yıl geçtiği halde Burkay her bahar orada ağlıyor."

cümlesine yer verilmesi Burkay'ın yeniden dünyaya geleceğini, aynı ıstırabı çekmeye devam edeceğini anlatmaktadır. Nitekim Selim Pusat nezdinde aynı ıstırabı tekrar yaşamaktadır.

1.2.2. Norm Karakterler

Norm karakterler romanın asıl kahramanını yer yer yönlendiren, olayların gidişatını olay örgüsü içindeki hal ve tavırlarıyla veya sözleriyle etkileyen karakterlerdir. "Norm karakterler başkişinin olgunlaşmasına ve bilinçlenmesine yardım eden karakterlerdir. Bu kişiler başkişiyi olumlu yönde etkiler" (Karabulut ve Güvenç, 2018: 118). Bir romanın baş kişisi zaman zaman yardıma ve desteğe ihtiyaç duyar. "Norm karakter, birinci derecedeki kahramanın bütünleyicisidir" (Şahin, 2007: 187). Romanın başından sonuna kadar başkahramana yardım ederek onun eksik taraflarını ortadan kaldırmaya çalışır. Philip Stevick, norm karakterin, romandaki temaya açıklık kazandırmak amacıyla oluşturulduğunu ifade eder (2004: 62).

Ayşe Pusat: Selim Pusat'ın eşidir. Kız lisesinde edebiyat öğretmenidir. Fedakâr, cefakâr bir eş, iyi bir anne ve başarılı bir öğretmendir. Selim'in Pusat'ın aksine her şeye rağmen hayata tutunan, eşinin de hayata tutunabilmesinin yollarını arayan bir kişidir. Selim'in tüm umursamaz ve ilgisiz tavırlarına karşın eşini seven bir kadındır. Ahmet Bican Ercilasun'a göre Ayşe Pusat, Hüseyin Nihal Atsız'ın eş ve aynı zamanda tarih öğretmeni olan Bedriye Atsız'dır.

Şeref: Selim Pusat'ın en yakın arkadaşıdır. "Şeref"i temsil eder. Selim'le birlikte askerlikten atılmış, cezaevinde yatmıştır. Cezaevinden çıktıktan sonra yaşadıklarını sindirememiş, "Tiyatro bitti. Beklemeye lüzum görmüyorum." notunu bırakarak intihar etmiştir. Roman boyunca sık sık Selim'in karşısına çıkar ve ona askerliğin her şeyden üstün olduğunu, bir kız uğruna bütün yaşadıklarını feda etmemesi gerektiğini söyler. Güntülü konusunda onu uyarır. Yaptığı uyarılara aldırmaymayan Selim'i Büyük Mahkeme'de suçlar ve onun günahkâr olduğunu savunur. Şeref'in ölü olmasına rağmen sık sık Selim'in karşısına çıkması ve onunla konuşması gerçek mi hayal mi olduğu hususunda okuyucuyu sorgulamaya yöneltir.

Leyla Mutlak: Leyla Mutlak romanda Leyla Mutlu, Prenses Leyla, Prenses Leyla Hanzade olarak yer alır. Ayşe Pusat'ın eski öğrencilerinden olan Leyla aynı zamanda tarih öğretmenidir. Yirmi sekiz yaşındadır. Şehzade Mustafa'nın oğlu Süleyman'ın soyundan gelir ve tahtın varisi şeklinde geçer. Selim'in Güntülü'ye olan aşkından vazgeçmesi için Selim'e kendisini sevebileceğini söyler. "Leyla Mutlak'ın Vahideddin'in kızının kızı Hanzade Sultan olabileceği düşünülebilir.*"

1.2.3. Karşıt/Hasım Güç Konumundaki Kişiler

Romanda çatışma olabilmesi genel olarak "karşıt/hasım güç"ün varlığı ile ilgilidir. Bu sebeple "Tematik gücün karşısında bir rakibe ihtiyaç duyulur" (Aktaş, 2013: 46). Karşıt güç, tematik gücün gelişmesine engel olan bir özelliğe sahiptir.

* <https://millidusunce.com/misak/atsiz-turkculugun-mistik-onderi/>, (02.01.2022)

Yek: "Kötü ruh" demektir. Çirkin suratlı, aksak ayaklı, kambur ve mendebur olarak tabir edilen kişidir. Romanda şeytan ırkından olduğundan bahsedilir. Uygur masalındaki Şeytan Madar ile benzerlik gösterir. Roman boyunca Selim'e kötü haberler getirir ve onun ruh halini olumsuz etkiler. İnsanüstü özelliklere sahiptir. Roman boyunca farklı kişiliklerde Selim'in karşısına çıkar: Doktor Selim Key, Osman Fişer ve Selim'i Büyük Mahkeme'ye çağırın telgrafı getiren kişi.

Yüzbaşı Kubudak: Moğolca ihtiras demektir. Selim ile aynı kaderi paylaşın, ancak yaşadığı aşkın yanlış olduğunu anlayarak kendini öldüren bir askerdir. Selim'in suçlu olup olmadığının anlaşılması için Selim'le vuruşmasına karar verilen bahadır. Gerçekte Selim'in nefsidir. Aynı zamanda Leyla Mutlak'ın nişanlısı ve muhafızı olarak da verilir.

Ayrıca Selim Pusat'ın askerlikten atılmasına sebep olan Yarbay da karşıt güç konumundadır.

1.2.4. Arzu Edilen Kişi

Romanda başkışı veya diğer karakterlerin ulaşmaya, elde etmeye çalıştıkları, değer verdikleri ve uğruna hayatlarını tehlikeye bile attıkları kişiler "arzu edilen" konumundadır. "Souriau, buna değerın temsili adını vermektedir. Bu, bir cazibe gücüdür, hedef alınmış gayeyi veya korkulan objeyi temsil eder" (Aktaş, 2013: 47).

Güntülü: Ayşe Pusat'ın öğrencisidir. Fen sınıfı öğrencisi olmasına rağmen edebiyata meraklıdır. Selim Pusat'ın âşık olduğu, onu güzelliğiyle büyüleyen kızdır. Özellikle "Bin yıldan beri yaşıyorsunuz. Hatta belki de iki bin yıldan beri... Mete'nin, askerlerini sadakat sınavında geçirmek için sevgililerine, nişanlılarına, eslerine ok atmalarını emrettiği ve büyük sevgileri dolayısıyla ok atmayanları idam ettirdiği zamandan beri..." cümleleri Selim'i derinden etkiler. Selim Pusat'ın ıstırap çekmesine sebep olur. Ayşe Pusat'ın "Selim'i gün çarpmıştır." cümlesinde kastettiği kişidir. Uygur masalındaki Açığma-Kün ile benzerlik gösterir.

Açığma-Kün: "Açın güneş" demektir. Yüzbaşı Burkay'ın âşık olduğu, ay yüzlü kızdır. Burkay'ın ıstırap çekmesine sebep olur. Güntülü ile benzerlik gösterir.

1.2.5. Fon Karakter

Romanda ön plana çıkmayan, figür olarak yer alan karakterlerdir. "Asıl kahraman açısından olumlu özelliklere sahiptir. Hatta bazen asıl kahramanı anlayıp onun düşüncelerine tercüman olur" (Karabulut ve Bulut, 2020: 113).

Aydolu ve Nurkan: Ayşe Pusat'ın öğrencileridir. Aydolu, Nurkan ve Güntülü birbirinden hiç ayrılmayan başarılı öğrencilerdir. Ayşe ve Selim onları önce Kahraman Kızlar olarak nitelendirir. Ancak daha sonra Selim'in sürekli bu tabiri kullanması Ayşe'nin hoşuna gitmez ve Selim de Işık Kızlar olarak değiştirir. Çalışkan olmalarının yanı sıra güzellikleriyle de göz doldururlar. Aydolu romanda Selim'in sırrını açığa çıkaran kişi olarak verilirken Nurkan ise çaldığı Eski Arkadaşlar Marşı ile Selim'i mest eden kişi olarak geçer.

Tosun: Selim Pusat ile Ayşe Pusat'ın oğludur. Romanın sonunda Ayşe'ye Selim'in bilinmeze gittiğini anlatır. Ercilasun'a göre Tosun, Atsız'ın oğlu Buğra'dır.

Kurmay Yarbay Tahsin: Selim'in eski arkadaşıdır. Selim'e Neşriyat Şubesi'nde çalışması için tavsiyede bulunur. Bu karakter yazarın arkadaş çevresinden birini anımsatır: "Kurmay Yarbay Tahsin, Atsız'ın yakın arkadaşı Tahsin Demiray'dır. Atsız da 1947-1949 yıllarında eski arkadaşı Tahsin Demiray'ın Türkiye Yayınevi'nde çalışmıştır. Bununla birlikte, Tahsin Banguoğlu da olabilir. Banguoğlu Atsız'ın üniversiteden arkadaşıdır ve 1940'ların sonunda Millî Eğitim Bakanlığı yaptığı dönemde Atsız'ı tekrar öğretmenliğe, fiilen Süleymaniye Kütüphanesi'ne tayin etmiştir.*"

Kadriye Kozanlı: Ayşe'nin öğretmen arkadaşıdır. Kardeşini, kocasını ve çocuğunu kaybetmesine rağmen hayata sıkı sıkı tutunan neşeli biridir. Selim'e Leyla'nın prenses olduğunu söyleyen kişidir.

Doktor Binbaşı Cezmi Oğuz: Selim'in eski arkadaşıdır. Aynı zamanda Selim'e Yek'in söylediği "Kendinden yirmi beş yaş küçük birine âşık olabilirsiniz." cümlesini söyleyen kişidir. "Cezmi Oğuz, Atsız'ın Askerî Tıbbiye'den arkadaşı Doktor Cezmi Türk'tür.†"

Ülker: Kız Lisesinde öğrencidir. Romanın sonunda soyunun Burkay'a dayandığını, Yüzbaşı Burkay'ın çektiği ıstırabı duyduğunu söyleyen kişidir.

Gülsafa Kalfa: Leyla Mutlak'ın dadısıdır.

Okul Müdiresi, Başmuavin, matematik ve fizik öğretmenleri, okuldaki diğer öğretmen ve öğrenciler, Neşriyat Şubesi'nde çalışan kişiler, Kız Lisesinde öğrenci olan Emine ve Beyhan birer fon karakterdir.

1.2.6. Otantik Kişiler

Gerçek hayatta bilim, sanat, tarih, edebiyat, spor vb. alanlarda tanınan kişilerdir. Büyük Mahkeme'de bulunan Cebrail, Mikail, İsrail, Zerdüş, Nirvana, Buda, Hz. Muhammed, Alp Er Tunga, Tanrıcut Mete, Atila, İstemi Kağan, Alp Arslan, Temuçin Cengiz Kaan, Aksak Temir, Yıldırım Bayezid, Şahruh, Uluğ Beğ, İkinci Murad, Fatih, Yavuz, Babür, Çiçi Yabgu, Kür Şad, Kül Tegin, Çağrı Beg ve Oruç Reis romandaki otantik kişilerdir.

1.3. Mekân

Roman, genel olarak muhteva ve yapı unsurlarının oluşturuğu bir terkiptir. Mekân da bu terkiibi oluşturan bir yapı taşı gibidir: "Çünkü terkipte asıl unsur konumunda bulunan vakanın gerçek veya muhayyel -hatta ütöpik- mutlaka bir mekâna ihtiyacı vardır" (Tekin, 2020: 137). Mekân unsuru, taşıdığı işlevsel özelliklerle romanın ana yapısında yer alır.

* <https://millidusunce.com/misak/atsiz-turkculugun-mistik-onderi/>, (02.01.2022)

† <https://millidusunce.com/misak/atsiz-turkculugun-mistik-onderi/>, (02.01.2022)

1.3.1. Çevresel Mekân

Çevresel mekân, romanda psikolojik derinliğe pek sahip olmayan, ayrıntısıyla ele alınmayan mekânlardır. *Ruh Adam* adlı romanda mekân sınırlı olarak yer alır. Kamlançü ülkesi, Ayşe Pusat'ın görevden alınmadan önceki öğretmenlik yaptığı Kız Lisesi, romanın sonunda adı geçen Kız Lisesi, Selim'in çalıştığı Neşriyat Şubesi, Aydolu ve Nurkan'ın evlerinin olduğu cadde, Güntülü'nün evi, Selim'in hastalandığında sekiz gün kaldığı hastane, Selim'in içki içmek için gittiği meyhane gibi yerler romandaki çevresel mekânlardır.

1.3.2. Algısal Mekân

1.3.2.1. Kapalı-Dar Mekânlar

Kapalı-dar mekânlar, fiziki bakımdan dar olabileceği gibi romandaki şahısların yaşadığı olayların bıraktığı etki ile alakalıdır. Romanda dar-kapalı mekânlar, karakterleri kuşatan "Onlara acı ve üzüntü veren" (Şahin, 2011: 1560) yerler olarak belirir. Dar mekânlara yutucu mekânlar da denir. Kapalı mekânlar genel olarak roman karakterlerinin düşünsel ve ruhsal olarak gelişmesine engel olur (Yaşar; Nasır, 2017: 30).

Ruh Adam romanında Selim Pusat'ın yaşadığı ev ve kaldığı oda kapalı-dar mekânlardandır. Selim kaldığı odada sürekli alkol alır. Selim bu mekânlarda yaşamdan kopmuş bir ruh hali gösterir.

Ayşe'nin üç yıl sonra tekrar göreve başladığı Kız Lisesi kapalı-dar mekândır. Okul Müdüresi ve bazı öğretmenlerin ona karşı önyargıları onu mutsuzluğa sürükler.

Selim Pusat'ın vatan hainliği ile suçlanarak tutulduğu oda, mahkeme salonu ve cezaevi kapalı-dar mekânlardır. Selim, bu mekânlarda haksız yere suçlanmış, küçük düşürülmüş, mesleği elinden alınmış ve hayattan koparılmıştır.

Selim Pusat için bir başka kapalı mekân yaşadıkları evdir. Bu ev Selim için adeta yeni bir hapistir. O, kendisini dış dünyadan soyutlayarak evine kapanmıştır.

Romandaki en önemli kapalı-dar mekânlardan biri Çamlı Kuru'dur. Burası, çok fazla insanın olmadığı, sessiz ve sakin bir yerdir. "Yüzlerce sorun altında kalmış birey için Çamlı Kuru yeni sorunların, yeni çıkmazların adresi olmuştur. Selim'in kaçış mekânıdır" (Uysal, 2015: 197). Romanda asıl vakanın başlamasına, Selim'in kötü haberler almasına sebep olmuştur. Selim ilk kez burada Leyla Mutlak ve Yek ile karşılaşmıştır. İşittiği sesin Güntülü'ye ait olduğunu burada anlamıştır. Selim, Çamlı Kuru'ya genellikle kapalı havalarda gelmiştir. Burası onun melankolik ruh halinin bir göstergesidir. Selim kendi nefsiyle Çamlı Kuru'da savaşmış ve yüreği istirap dolmuştur.

Selim'in yasak aşk gerekçesiyle yargılandığı Büyük Mahkeme, Leyla Mutlak'ın evi ve Şeref'in mezarının bulunduğu yer de kapalı-dar mekânlar arasındadır.

1.3.2.2. Açık-Geniş Mekânlar

Açık-Geniş Mekânlarda mekânın açıklığı kişinin olaylar karşısındaki psikolojik yapısıyla alakalıdır. *Ruh Adam* romanında açık mekâna çok az rastlanır. "Melankolik

ruh halinin yansıması olarak karşımıza çıkarılan mekânlar daha çok kapalı ve dar mekân özelliği gösterirler. Mekânın kişiyle var olması durumu sorgulandığında Selim Pusat için geniş mekânlar oldukça sınırlıdır" (Uysal, 2015: 201). Bu bağlamda açık mekânlar kapalı mekânlara göre daha azdır. Huzur Çayhanesi romandaki açık-geniş mekândır. Selim Pusat için Nurkan'ın evinin önü ve Leyla Mutlak'ın evi açık mekânlardır.

1.4. Zaman

Anlatma esasına bağlı edebi eserlerde zaman unsuru önemli yer tutar. "Bu tarz eserlerin ilk vasfı itibarı olmalarıdır, yani itibari bir âlemde meydana gelen hayat tezahürlerini anlatmalarıdır. Bu âlemde zamanın da itibari olması tabiidir" (Aktaş, 2005: 117). Roman türünde birçok unsur gibi zaman da kurmaca olabilir.

Ruh Adam adlı roman 1972 yılında yayımlanmıştır. Roman bir bahar mevsiminde geçen Uygur masalı ile başlar. Sonrasında masalın iki bin yıl öncesine ait olduğu ifade edilir. Zamanda ileriye gidiş vardır. Romanın başkişisi Selim Pusat'ın kralcılık yönetimi ile ilgili fikirleri sebebiyle tutuklandığı, bu sebeple eşi Ayşe'nin de öğretmenlik mesleğinden alındığı, ancak üç yıl sonra Selim'in cezaevinden çıktığı ve Ayşe'nin tekrar görevine iade edildiğine yer verilir. Roman boyunca Selim'in iki bin yıl öncesinde de yaşadığından bahsedilir. Bu husus zamanda geriye dönüşlerle anlatılır. Selim'in hangi zamanda olduğunu anlamadığı zamanlar da göze çarpmaktadır.

1.5. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Roman ve hikâye gibi anlatma esasına bağlı edebi türlerde, bakış açısı ve anlatıcı, eserin metin halkası, vaka zinciri ve diline göre şekillenir. "Metin halkalarının teşekkülü ve tanziminde, onların bir sistem halinde eser denilen bütünü meydana getirilmesinde bakış açısının rolü inkâr edilemez." (Aktaş, 1991: 81). Yazarın anlatımdaki etkisi bakış açısını kullanımı ile paralellik gösterir. "Sanatçı, anlatımı ne kadar etkili kullanırsa o kadar başarılı bir eser ortaya koyar" (Karabulut, 2020: 35).

Ruh Adam adlı roman, genel itibariyle hâkim anlatıcı bakış açısıyla verilmiştir. "Anlatıcı figür, adeta Tanrı gibi her şeyi bilir, görür, sezer; geçmişten ve gelecekte haberler verir" (Tekin, 2020: 54).

Romanda leitmotivlerin ön plana çıktığı görülür. Romanın başında Uygur masalında geçen ve romanın sonunda tekrar edilen "Bir erkek 'ıztırap çekiyorum, sen de beni seviyor musun?' diye ağlıyor, bir kadın da buna 'sus, sus, bende ıztırap çekiyorum' diye cevap veriyor" şeklindeki cümleler leitmotivlerin bir parçasıdır.

Selim Pusat'ın arkadaşı Şeref'in intihar etmeden önce yazdığı "Tiyatro bitti. Beklemeye lüzum görmüyorum" notu romanda tekrarlanır.

Romanın başlarında Ayşe Pusat'ın Abdülhak Hamit Tarhan'ın Makber adlı şiirinden okuduğu "Gönlüm dolu âh ü zâr kaldı" dizesi, Ayşe'nin gönlünün ne kadar kırık olduğunu anlatırken; romanın ilerleyen bölümlerinde Selim Pusat tarafından yaşadığı aşk çıkmazı için kullanılır.

Selim Pusat'ın kendisinden yirmi beş yaş küçük bir kıza âşık olmasının kaçınılmaz bir kader olduğunu anlatan "Mutlak seveceksin beni bundan kaçamazsın" ifadesi ve "Onmaz kara sevdamızı kan söndürecektir" dizesi de leitmotiv olarak romanda tekrarlanır.

1.6. Dil ve Üslûp

Hüseyin Nihal Atsız, Ruh Adam romanında güçlü bir dil ve üslup ortaya koyar. Yazar, muhteva ve dil uyumuna dikkat eder. O, süsten uzak sade ve anlaşılır bir üslup kullanır. Atsız, romanda yer yer masal ve halk hikayelerinde görülen bir üslup kullanır:

"Kırk gün büyük çam ağacının yanına gitti. Her gidişte Ağıçma-Kün'ü orada gördü. Her gidişte içindeki ateş yalazlandı. Her dönüşte tapıncakta Tanrı'ya yalvardı. Her yalvarıştan sonra bir daha çam ağacının yanına gitmemeye karar verdi" (Atsız, 2021: 7).

Yazar, bu romanda ağırlıkta olarak 3. tekil şahıs anlatıcıyı tercih etmiştir. Atsız, zaman zaman Ahmet Mithat Efendi metodunu da kullanır. Romanda şiir türünden de yararlanan yazar, dil ve üslubunu daha da akıcı hale getirir. "Şiirin kimi yerde açık kimi yerde örtük biçimde örgüyü süslediği gözlenen *Ruh Adam*'da Hüseyin Nihâl Atsız, önemli ölçüde de sadece şiirle ve dâhil olduğu özel psikanalitik alanda anlaşılır olabilecek kimi deyim ve kelimeleri kullanarak" (Torun, 2019: 36) romanı zenginleştirir. Atsız, bu romanda ayrıca geriye dönüş, bilinç akışı, iç monolog, diyalog, leitmotiv, mektup gibi birçok anlatım tekniği kullanır.

2. RUH ADAM ROMANINDA MUHTEVA

2.1. Konu

Hüseyin Nihal Atsız, bir Türk milliyetçisi olarak Türk edebiyatı ve Türk tarihi alanlarında eserler kaleme almış önemli bir fikir adamıdır. "Türk bir vazife için yaratılmıştır, o vazife kâinat güzelleştiği zaman biter." diyen Atsız, fikirlerini eserlerine de yansıtılmıştır. Ona göre millî şuur önemlidir. Bu bağlamda eserlerinde konu olarak Türk milliyetçiliği, Türk kahramanlığı, Türk tarihi, Türkçülük/Turancılık ve Kızıllema gibi hususlar ön plana çıkmaktadır.

Atsız, *Ruh Adam* romanında yaşamanın amacını askerlikte bulan bir subayın aşk çıkmazını, bunun neticesinde yaşadığı çatışmalarını ve kendi nefsiyle olan mücadelesini anlatır.

2.2. Tematik Düzlem (İzlek)

Ruh Adam adlı romanda; ruhun dünyaya tekrar gelişi (reenkarnasyon), aşk çıkmazı, tükeniş, akıl ve kalp çatışması, kendine yabancılaşma, kader, çaresizlik, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, inanç, sorgulama, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, yargılama, sadakat, ihanet, merhamet, fedakârlık, yalnızlık ve yazgı gibi temalar yer alır.

Ruhun Dünyaya Tekrar Gelişi: Uygurlar döneminde yaşayan Yüzbaşı Burkay, iki bin yıl sonra Yüzbaşı Selim Pusat olarak ortaya çıkar. Bu durumu romanda şu

şekilde görürüz: Burkay, Açığma-Kün'e olan aşkı sebebiyle karısını Naranta'ya adak olarak verir ve karısı ölürken ona beddua eder: "Burkay! İyiliğe kemlik ettin. Tanrı seni bedbaht etsin. Kıyamete kadar, dünyaya her gelişinde ruhun ızdırap içinde çalkansın!" der ve Tanrı dileğini kabul eder. İki bin yıl sonra ise Ayşe ile evli olan Selim Pusat Güntülü'ye âşık olur. Aynı zamanda Leyla'dan hoşlanır. Ancak büyük bir ızdırap içinde yaşar. Uygur masalındaki Yüzbaşı Burkay, Yüzbaşı Selim Pusat olarak; Burkay'ın eşi, Ayşe olarak; Açığma-Kün, Güntülü olarak; Şeytan Madar ise Yek olarak tekrar görülür.

Aşk Çıkmazı: Ruh Adam, birçok temayı içermesine rağmen ağırlıklı olarak bir aşk romanıdır. "Baştan sona kadar anlatıcı-yazar, determinist bir tavırla ferdin; nedenine, niçinine bir türlü vakıf olamadığı, önüne geçemediği aşk duygusu karşısındaki güçsüzlüğünü ve çaresizliğini irdeler; kader ve insan ilişkilerini sorgular." (Bekiroğlu, t.y). Romanın başkişisi Selim Pusat aşk çıkmazı içindedir. Ayşe Pusat ile evlidir. Leyla Mutlak'tan hoşlanmaktadır. Güntülü'ye karşı ıstıraplarla dolu bir aşk içindedir. Ayşe Pusat, Selim Pusat'ın tüm sıkıntılı zamanlarında yanında olmuştur. Her zaman Selim ile ilgilenmiş, onu yalnız bırakmamıştır. Selim'in ilgisizliğine, alaycı ifadelerine, davranışlarına, memnuniyetsizliğine rağmen onu bırakmamıştır. Selim konuşmadan ne hissettiğini anlayan kişidir. Bir eş olarak ahlak ve sadakat timsali, bir eğitimci olarak örnek bir insandır. İdeal bir eş ve ideal bir annedir. Bu sebeple Ayşe'ye ihanet etmek Selim'i üzer.

Tarih öğretmeni olan Leyla Mutlak, Ayşe'nin eski öğrencisidir. Asıl adı Prenses Leyla Hanzade Mutlak'tır. Osmanlı Devleti'nin son üyelerindendir. Selim kralcı olması nedeniyle Leyla'ya karşı farklı bir ilgi duyar. Selim'in kral soyundan gelen Leyla'ya saygı duyma, onu koruma içgüdüğü de eserde yer alır. Leyla tahtın son varisidir. Aslında Selim'in korumak istediği bizzat Leyla değil, belki de krallıktır. Leyla Selim'in sıkıntılarını dinleyen biridir. Selim ile Güntülü aşkının yanlış olduğunu düşünür ve Selim'e "Işığı bastıracak daha parlak bir ışık... Müsaade ediyorum. Beni sevebilirsiniz." der. Selim Güntülü ile Leyla'yı karşılaştırır ve içinde bir savaş başlar. Ancak Güntülü'ye olan duyguları baskındır.

Güntülü, Ayşe'nin öğrencisidir. İnsanı derinden etkileyen bir güzelliğe sahiptir. Askerlik mesleğinden başka bir düşüncesi olmayan, her daim akıllı ile hareket eden Selim'in yüreğini derinden vurmuş, hayatını darmadağın etmiştir. Büyülü gözleriyle adeta Selim'i esir almıştır. Bu kız Selim'i yüzyıllar öncesine götürmüştür. Tıpkı tek bir cümle ile hayatı kurtulacak olan Burkay'dan o sözü esirgeyen Açığma-Kün gibi bir damla suyu da çok görür Selim'e.

Tükeniş Sendromu: Romanın başkişisi Selim Pusat'ın hayatının merkezi olan askerliğinin elinden alınmasıyla nasıl bir çıkmaza düştüğünü, insanlarla olan iletişimini kestiğini, hayattan koptuğunu, bir aşk çıkmazı içine girdiğini, bu aşk çıkmazı nedeniyle hastalandığını ve netice itibarıyla bir çıkış yolu bulamadığını, adeta bir tükeniş sendromu yaşadığı görülür. "Hayat aslında eskileri sahneden çekilen ve durmaksızın yerlerine yeni canlar eklenen bir bayrak yarışı gibidir. Bayrağı devreden sahneden çekilir" (Durukoğlu, 2013: 740). Selim Pusat da içinde bulunduğu tükeniş sendromuyla hayattan kopar.

Akıl ve Kalp Çatışması: Selim Pusat, akli ve kalbi ile çatışma içindedir. Akli Güntülü'ye olan aşkının yanlış olduğunu söylese de kalbi bunu kabul etmez.

Kendine Yabancılaşma: Selim Pusat'ın dedesi ve babası da askerdir. Askerlik onun için çok önemlidir. İrade sahibi bir insandır. Ancak Güntülü ile karşılaştıktan sonra onun için bunların bir hükmü kalmamış, Güntülü'den başka bir şey düşünemez olmuştur.

Kader/Yazgı: "Mutlak seveceksin beni bundan kaçamazsın." ifadesi bir kader teması olarak karşımıza çıkar. Kaderden kaçmanın mümkün olmadığı anlatılmaktadır. Romanın başında anlatılan masal ile insanoğlunun yazgısının değişmeyeceği anlatılmak istenir.

Çaresizlik: Romanda çaresizlik önemli bir izlektir. Ayşe'nin Selim karşısında yaşadığı çaresizlik, Selim'in Güntülü'ye karşı çaresizliği, Burkay'ın Açığma-Kün karşısında çaresizliği, Ayşe'nin eşinin cezaevinde olmasından dolayı maddi açıdan yaşadığı çaresizlik.

Şerefın Önemi: Romanda bir karakter olan Şeref, Selim gibi askerliğe yürekten bağlı bir kişidir. Selim Pusat'a rehber konumundadır. Romanda şeref imgesel boyutuyla ön plana çıkar ve Selim'e doğru yolu göstermeye çalışır. Ayşe'ye olan davranışlarının yanlış olduğunu söyler. Gerçek aşkın askerlik aşkı olduğunu, Güntülü'ye olan aşkıdan vazgeçmesini anlatır. Bir yol gösterici konumundadır. Aslında "şeref" kavramının anlamıdır.

Tarih: Romanda tarih ile ilgili birçok konuşma geçer. Selim, gerçek tarihin kitaplarda yazılanlardan çok farklı olduğunu söyler. Ayrıca romanda birçok tarihi kişiliğe yer verilir.

Şiir ve Edebiyat: Romanın başından sonuna kadar edebiyat, edebiyata ait kavramlar önemli yer tutmaktadır. Roman bir Uygur masalı ile başlar. Ayşe Pusat, edebiyat öğretmenidir. Okula tekrar döndüğünde Öğretmenler Odası'nda Hamid'in Makber'ini okur. Selim Pusat bir şairdir, şiirler yazar. Fuzuli'den, Naili'den, Leyla ile Mecnun'dan; aruzdan ve heceden bahsedilir. Romanda birçok şiir ve beyit okunur.

Arkadaşlık: Romanda arkadaşlık önemli bir kavramdır. Romanın başkişisinin en yakın arkadaşı Şeref'tir. Şeref'in intiharı ile daha da içine kapanmıştır. Selim eski arkadaşı Kurmay Yarbay Tahsin sayesinde iş bulmuştur. Kendisini tedavi etmeye gelen Doktor Binbaşı Cezmi Oğuz da eski bir arkadaşıdır. Ayrıca Ayşe'nin de Kadriye Kozanlı, Leman Pınar isimli arkadaşları vardır.

İnanç: Romanda Selim ve Şeref'in dini değil, askerlik mesleğini inanç olarak gördükleri anlatılmaktadır. Nitekim görevden ihraç edilen Şeref, dini değerleri yok sayarak intihar eder. Selim'in de inançlı biri olmadığı aşikârdır. Buna rağmen eşi Ayşe inançlı biridir.

Romanda tasavvufun da bahsedilir. Selim'in iş yeri olan Neşriyat Şubesinde çalışan insanlar sık sık tasavvuf hakkında konuşur. Bunun üzerine Selim de Ayşe'ye tasavvuf hakkında sorular sorar ve birkaç kitap okur. Ayrıca Leyla'nın babasının büyük mutasavvıflardan olduğunu, Kadriye Kozanlı'nın amcasının tasavvufu

ilgilendiğine yer verilir. Pusat, dünyadaki en değerli kavramının (rütbe) elinden alınmasıyla kendini boşlukta hisseder: "Bu noktada Tanrıya olan inancı da yokluğa karışır... Pusat da bedbinleşen karakterini istemsizce hiçliğe yönlendirirken kendisini bundan alıkoyacak olan Tanrının varlığına olan inancının sağlayacağı motivasyondan mahrum kalır" (Çopur, 2012: 841).

Pusat, bir gazetede kendisinin vatan haini olduğu hakkındaki yazıyı okuyunca sarsılır: "En hassas yerinden ölümcül yara alanlar gibi göklere bakarak Allah'ı aradı. Boşluktan başka hiçbir şey yoktu" (s.39).

Hiçliğe Yolculuk: Pusat, romanda adeta hiçliğe/yokluğa yolculuk yapan biridir. "Pusat, kimsenin olmadığı bir vakitte oğluna veda etmek için duvardaki çerçevenin içinden gelir ve oğlunu sevdikten sonra kapıdan çıkarak yokluğa karışır. Bu sahne ile kahramanın hikâyesi son bulur" (Çopur, 2012: 843). Pusat, mücadelesini kaybeder, hiçliğe ve bilinmezliğe doğru sürüklenir.

Sorgulama: Selim Pusat; geçmiş, yaşadıklarını, içinde bulunduğu durumu sorgular. "Romanda, başkişi tarafından yaşamın anlamlandırılmayan/yönlendirilemeyen kodları yaşamını çevreler ve onu bir yeniden doğuş sanrısıyla kuşatır. Yeniden doğuşunu klasik bir reenkarnasyon olarak değil simgesel düzlemde önceden hazırlanmış bir döngünün merkezinde yaşayan Selim Pusat, mücadele ettikçe içerisinde kaybolacağı bunalımın derinliklerinde yaşamının en kutsal değerlerinin benliğini sıkıştırmamasıyla geçmiş ve bugünün tuğlaları ile örülen bir labirentin duvarları arasında sıkışır. Selim Pusat, içerisinden çıkamadığı bu 'labirent'te yakınlarının şahsında vücut bulan kendilik değerleri ile hesaplaşmasından sembolik anlamda yok oluşuna kadar uzanan çizgide ele alınır" (Çopur, 2012: 837).

Işık: Selim Pusat'ın "Kahraman Kızlar" olarak nitelendirdiği "Aydolu-Nurkan ve Güntülü" üçlüsü Ayşe'nin huzursuzluk duyması sebebiyle Selim tarafından "Işık Kızlar" adlandırılır. Ayrıca romanın bir bölümünde "Işığın arasından gelen muhteşem üç yaratık: Cebrail, Mikail, İsrail" şeklinde tarif edilir:

"Ruh Adam romanında Selim Pusat'ın animasının en göze çarpan imgesi 'ışık'tır. Özellikle yansıttıkları ışıkla dikkat çeken Aydolu ve Nurkan Selim'in animasının temsililerindedir. Keza yazarın isim sembolizasyonunda bu kızlara ışığı çağrıştıracak isimler vermesi; onları ışık kadar parlak ve gösterişli bir şekilde tasvir etmesi tesadüfi görülmemektedir" (Boza, 2020: 175).

Bu romandaki "Işık Kızlar" Ay'la özdeşleştirilir. Aydolu ve Nurkan isimli bu kızlar ışık imgesiyle verilir. "Yazarın özellikle "ay", "nur" ve "gün" gibi sözcüklerle başlayan isimleri ışık kızlara vermesi dikkat çekmektedir" (Boza, 2020: 171). Bu bağlamda Selim'in içsel ışığını ışık kızlara yansıtmamasından söz etmek mümkündür.

Şeytan: Bu karakter, romanın başında "Şeytan Madar" olarak yer alır. Burkay'ı kandırarak eşinin ölümüne sebep olur ve neticesinde Burkay'ın ruhu yüzyıllar geçse de huzur bulmaz. Sonrasında ise "Yek" ismiyle görülür. Yek, şeytanın temsilcisidir. Selim Pusat'ın karşısına Doktor Selim Key ve Osman Fişer olarak da görünür. Romanın bir bölümünde Leyla, Yek'i "ajan" olarak tanımlar ve

ondan kaçar. Kötülüğün, acımasızlığın, huzursuzluğun ve tiksintinin sembolüdür. Yek, Selim Pusat tarafından "kudurmuş köpek" şeklinde ifade edilir.

Ölüm: Birinci bölümde Yüzbaşı Burkay'ın eşi Naranta tarafından yenilerek ölür. Burkay ise çektiğı aşk ıstırabı neticesinde ölür. İkinci bölümde ise Selim Pusat'ın arkadaşı Şeref bir not bırakarak intihar eder. Selim de yaşadıklarından dolayı yaşamın anlamsız olduğunu düşünür, yine de Ayşe ve oğlu Tosun için yaşamaya devam eder. Romanın sonlarında Selim'in gençlik fotoğrafının yer aldığı çerçevenin boş olması Selim'in de öldüğünü anlatır.

Yargılama: Selim Pusat, kralcılık rejimini benimsediğini söylediğı için yargılanmıştır. Ayrıca evli olmasına rağmen kendisinden yirmi beş yaş küçük kızla yasak aşk yaşadığından suçlu sıfatıyla Büyük Mahkeme'de yargılanmıştır.

Sadakat: Yüzbaşı Burkay'ın evdeşi de Selim Pusat'ın eşi eşlerine karşı son derece sadakatlidir.

İhanet: Yüzbaşı Burkay ve Selim Pusat evli olmalarına karşın eşlerini aldatırlar. Ayrıca her ikisinin de askerlik değerleriyle bağdaşmayan davranışlarda bulunması nedeniyle askerlik mesleğine de ihanet ettikleri anlatılır. Ayrıca Yüzbaşı Kubudak'ın da aynı yanlış yaptığı, ancak yanlışından döndüğüne yer verilir.

Fedakârlık: Ayşe Pusat, eşi Selim Pusat'ın her türlü olumsuz davranışa fedakârca karşılık verir.

Yalnızlık: Selim Pusat yaşadığı olaylar nedeniyle kendini yalnızlığa mahkûm eder. Eşi ve çocuğıyla ilgilenmez. Her şeyle tek başına mücadele etmek zorunda kalan Ayşe Pusat da büyük bir yalnızlık içindedir.

SONUÇ

Hüseyin Nihal Atsız'ın eserlerinde dile getirdiğı konular kendi fikirleri, yaşantısı ve hayat beklentisi ile bağlantılıdır. Nitekim yazarın eserlerinde ele aldığı konular genel olarak Türkçülük düşüncesinden, Türk milliyetçiliğinden hareketle oluşturulmuştur. Sembolik tarzda kaleme aldığı *Ruh Adam* adlı romanda Türk kültürüne, Türk töresine ve askerlik değerlerine aykırı davranan Selim Pusat'ın başından geçen olaylar anlatılmaktadır.

Ruh Adam iç içe olan iki olay örgüsünden oluşmaktadır. Bir Uygur masalı ile başlayan roman Selim Pusat karakteri ile gerçek yaşamdan kesitler sunar. Romanda Yüzbaşı Burkay'ın evli olmasına rağmen başka bir kadına âşık olması, ona kavuşmak amacıyla eşinin ölümüne sebep olması ve öldükten sonra bile ruhunun huzur bulmaması anlatılır. İki bin yıl sonra Yüzbaşı Selim Pusat olarak ortaya çıkan Burkay, Ayşe ile evli olmasına rağmen kendisinden yirmi beş yaş küçük Güntülü'ye âşık olur, bağlı olduğu askerlik mesleğini dahi unuttur. Bu durum ne Türk töresine ne de Türk geleneklerine uymaktadır. Bu yüzden suçlu olarak Büyük Mahkeme'de yargılanır. İçine düştüğü aşk onun yok oluşuna sebep olur.

Bu romanda tematik düzlemde "ruhun dünyaya tekrar gelişi, tükeniş, aşk çıkmazı, akıl ve kalp çatışması, kader, çaresizlik, kendine yabancılaşma, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, inanç,

sorgulama, yargılama, sadakat, merhamet, fedakârlık, ihanet, yalnızlık ve yazgı” gibi hususlar yer alır.

Sonuç olarak *Ruh Adam* adlı eserinin roman unsurları olan “olay örgüsü, kişiler dünyası, mekân, zaman, bakış açısı ve anlatıcı, dil ve üslûp ile konu ve tematik düzlem” arasında bütünlük olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ş. (1991). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Bağlı Edebi Metinlerin Tahlili Teori ve Uygulama*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. (Çev.). Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Atsız, H. N. (2021). *Ruh Adam*. Ankara: Ötüken Neşriyat.
- Ayaz, H. (1995). *Tanzimat Şiirinde Metafizik Konular*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Boza, B. (2020). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Sanat Eserlerinin Arketipsel Eleştiri Yöntemi ile Tahlili*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çağlayan Tan, B. D. (2019). *Hüseyin Nihal Atsız Romanlarında Şahıs Kadrosu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çopur, G. (2012). Ruh Adam Romanında Kahramanın Sonsuz Yolculuğu: Yasak Aşk'ın Döngüsü. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 7(3), 837-844.
- Durukoğlu, S. (2013). Derin Anlatı Yapısı Olarak Romanın Var Olma Kaygısı ve “Suskunlar”ı Görünür Kılma Çabası. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/4, 727-748.
- Durukoğlu, S. (2019). Yeni Bir Roman Tekniği “İleriye Gidiş Tekniği” ve Varoluş Gereçleri. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Aralık 2019, Yıl: 12, Sayı: XLIII, 1909-1918.
<http://www.nazanbekiroglu.com/2000/01/02/ruh-adam-romani-uzerine-bir-tahlil-denemesi/>, Erişim Tarihi: 31.12.2021.
- <https://millidusunce.com/misak/atsiz-turkculugun-mistik-onderi/> Erişim Tarihi: 02.01.2022.
- Karabulut, M. (2020). *Araba Sevdası Romanında Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi. Romanda Bakış Açısı ve Anlatıcı Düzlemi*. (Ed.). Veysel Şahin. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karabulut, M. & Bulut, E. (2020). Roman Tekniği Bakımından Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı Romanı. *Edebi Eleştiri Dergisi* 4(1), 97-113.
- Karabulut, M. & Güvenç, İ. (2018). Roman Tekniği Bakımından Tahsin Yücel'in Yalan Romanı. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi* 3(1), 94-130.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. (Çev.). Sevim Kantarcıoğlu. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Korkmaz, R. (2002). *Romanda Entrik Kurguyu Oluşturan Değerlerin Görüntü Düzeyleri Üzerine Bazı Öneriler, A Festschrift to Lars Johanson/ Lars Johanson Armağanı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Şahin, V. (2007). Roman Tekniği Bakımından Yaban. *e-Journal of New World Sciences Academy Social Sciences* 2(3), C0012, 179-196.
- Şahin, V. (2011). Kimliksel Değerlerin Çatıştığı Mekân: 'Sinekli Bakkal' Romanında Yapı ve İzlek. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6(3), 1549-1580.
- Tekin, M. (2020). *Roman Sanatı 1, Romanın Unsurları*. Ankara: Ötüken Neşriyat.

Torun, F. (2019). Hüseyin Nihâl Atsız'ın Edebî Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Uysal, A. (2015). *Hüseyin Nihal Atsız'ın Romanlarında İzleksel Yapı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan.

Yaşar, H., & Nasır, Y. (2017). Bir Gençlik Romanı: Her Gece Bodrum Romanında Mekânın İşlevi. *SOBİDER, Sosyal Bilimler Dergisi* 4(18), 23-34.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Araştırmanın Amacı

Roman türü edebi eserler içerisinde teknik bakımdan farklı özellikler gösterir. Roman, geniş anlatma imkânı bakımından diğer türlerden ayrılır. Roman incelemeleri belli teknikler ölçüsünde yapılır. Bir romanı incelerken öncelikle yapı ve tema unsurlarına bakmak gerekir. Roman, muhteva unsurları bakımından konu ve tematik bakımdan incelenir. Bir roman yapı unsurları bakımından ise olay örgüsü, kişiler dünyası, zaman, mekân, bakış açısı, anlatım teknikleri ve dil ve üslup bakımlarından ele alınır. Teknik bakımdan güçlü bir romanda yapı ve muhteva unsurları arasındaki uyum vardır. Hüseyin Nihal Atsız, Türk edebiyatında milliyetçi ve Türkçü anlamda yazdığı eserleriyle tanınır. Onun *Ruh Adam* adlı romanı kurgu bakımından başarılıdır. Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* romanı 1972 yılında Ötüken Neşriyat tarafından yayımlanmıştır. Bu romanda hayatını askerliğe adanmış bir yüzbaşı olan Selim Pusat'ın yaşadıkları anlatılır. Romanda ruhun dünyaya tekrar gelişi (reenkarnasyon), aşk çıkmazı, akıl ve kalp çatışması gibi konular üzerinde durulur. Ayrıca tükeniş, kendine yabancılaşma, kader, çaresizlik, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, inanç, sorgulama, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, yargılama, sadakat, ihanet, merhamet, fedakârlık, yalnızlık ve yazgı gibi temalar işlenir. Roman bir Uygur masalı ile başlar. Masalda Selim Pusat gibi asker olan Yüzbaşı Burkay'ın evli olmasına rağmen başka bir kadına âşık olması sebebiyle ruhunun binlerce yıl süren bir ıstırap çektiği anlatılır. Soyunun Burkay'a dayandığını söyleyen Ülker adlı bir genç kızın Yüzbaşı Burkay'ın çektiği ıstırapı duyduğunu söylemesi ile roman son bulur. Yazar, bu romanda muhteva ve yapı unsurları arasındaki uyuma dikkat eder. Bu makalede amaç, Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* romanını roman tekniği bakımından incelemektir.

Araştırmanın Soruları

Ruh Adam romanını tahlil ederken şu sorulara cevap bulma amaçlandı: Hüseyin Nihal Atsız, bu romanda hangi konuyu ele almıştır? Yazar, tematik düzlemde hangi temalara ağırlık vermiştir? Romanın yapı unsurları arasındaki uyum nasıl kurgulanmıştır? *Ruh Adam* romanı roman tekniği bakımından nasıl kurgulanmıştır?

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada yöntem olarak doküman analizi yöntemi ve metin inceleme yöntemi uygulanmıştır. Bu makale hazırlanırken, Hüseyin Nihal Atsız'ın *Ruh Adam* romanı esas alınmıştır. *Ruh Adam* romanının başkişisi Selim Pusat'tır. Romanda psikolojik yönü ağır basan bir karakterdir. Selim Pusat, askerlik mesleğine ömrünü adanmış, her şeyden üstün tutmuş, ancak savunduğu fikirler doğrultusunda mesleğinden atılarak büyük bir mutsuzluğa sürüklenmiştir. Ordudan atılmış eski bir yüzbaşı, köşe yazarı ve şairdir. Romanın başında yer alan Uygur masalındaki Yüzbaşı Burkay'ın iki yüz yıl sonraki yansımasıdır. Evli olmasına rağmen kendisinden yirmi beş yaş küçük bir kıza âşık olması, aşkı uğruna her türlü değeri yok sayması ve sonucunda büyük bir ıstırap çekmesi yönüyle Yüzbaşı Burkay ile benzerlik gösterir. Nitekim bu trajik aşk hem Yüzbaşı Burkay'ın hem de Selim Pusat'ın hazin sonunu getirir. Bu roman tahlil edilirken Mehmet Tekin'in *Roman Sanatı*, Philip Stevick'in *Roman Teorisi* ve Şerif Aktaş'ın *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş* adlı eserlerine ağırlık verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ruh Adam birbiri ile iç içe olan iki olay örgüsünden oluşmaktadır. Bir Uygur masalı ile başlayan roman Selim Pusat ile gerçek yaşamdan kesitler sunar. Romanda Yüzbaşı Burkay'ın evli olmasına rağmen başka bir kadına âşık olmasını, ona kavuşmak amacıyla eşinin ölümüne sebep olmasını ve öldükten sonra bile ruhunun huzur bulmamasını anlatır. İki bin yıl sonra karşımıza Yüzbaşı Selim Pusat olarak çıkan Burkay, Ayşe ile evli olmasına rağmen kendisinden yirmi beş yaş küçük Güntülü'ye âşık olur. O, bağlı olduğu askerlik mesleğini dahi unuttur. Bu durum ne Türk töresine ne de Türk geleneklerine uymaktadır. Bu yüzden suçlu olarak Büyük Mahkeme'de yargılanır. İçine düştüğü aşk onun yok oluşuna sebep olur. *Ruh Adam* adlı roman 1972 yılında yayımlanmıştır. Romanda içindeki zamanla ilgili netlik yoktur. Roman bir bahar mevsiminde geçen Uygur masalı ile başlar. Sonrasında masalın iki bin yıl öncesine ait olduğunu söyleyen kadın eşine masalı nasıl bulduğunu sorar. Zamanda ileriye gidiş vardır. Romanın başkişisi Selim Pusat'ın kralcılık yönetimi ile ilgili fikirleri sebebiyle tutuklandığı, bu sebeple eşi Ayşe'nin de öğretmenlik mesleğinden alındığı, ancak üç yıl sonra Selim'in cezaevinden çıktığı ve Ayşe'nin tekrar görevine iade edildiğine yer verilir. Roman boyunca Selim'in iki bin yıl öncesinde de yaşadığından bahsedilir ve zamanda geriye dönüşlerle anlatılır. Selim'in hangi zamanda olduğunu anlamadığı zamanlar da göze çarpmaktadır. Romanın sonunda ise Uygur masalı ile Selim'in yasak aşkından bağımsız bir zamandan, sadece olaya atıf yapılarak sıcak bir Haziran gününden bahsedilir. Bu romanda tematik düzlemde "ruhun dünyaya tekrar gelişi, tükeniş, aşk çıkmazı, akıl ve kalp çatışması, kader, çaresizlik, kendine yabancılaşma, şeref, tarih, şiir ve edebiyat, arkadaşlık, ışık, şeytan, ölüm, melankolik ruh hali, inanç, sorgulama, yargılama, sadakat, merhamet, fedakârlık, ihanet, yalnızlık ve yazgı" gibi hususlar yer alır. Sonuç olarak *Ruh Adam* adlı eserinin roman unsurları olan "olay örgüsü, kişiler dünyası, mekân, zaman, bakış açısı ve anlatıcı, dil ve üslûp ile konu ve tematik düzlem" arasında bütünlük olduğu tespit edilmiştir.

EXTENDED SUMMARY

Purpose of the Research

The novel type shows different characteristics in terms of technical literary works. The novel differs from other genres in terms of its wide narrative possibilities. Novel analyzes are made according to certain techniques. When examining a novel, first of all, it is necessary to look at the elements of structure and theme. The novel is examined in terms of subject and thematic aspects in terms of content elements. In terms of structural elements of a novel, it is handled in terms of plot, world of characters, time, place, point of view, expression techniques, language and style. In a technically strong novel, there is harmony between the elements of structure and content. Hüseyin Nihal Atsız is known for his works that he wrote in the nationalist and Turkist sense in Turkish literature. His novel *Ruh Adam* is successful in terms of fiction. Nihal Atsız's novel *Ruh Adam* was published by Ötüken Publications in 1972. In this novel, the experiences of Selim Pusat, a captain who devoted his life to military service, are told. The novel focuses on issues such as the reincarnation of the soul, the deadlock of love, and the conflict of mind and heart. In addition, themes such as exhaustion, self-alienation, fate, despair, honor, history, poetry and literature, friendship, faith, questioning, light, devil, death, melancholic mood, judgment, loyalty, betrayal, compassion, self-sacrifice, loneliness and destiny are covered. The novel begins with a Uyghur tale. In the tale, it is told that Captain Burkay, who is a soldier like Selim Pusat, has suffered thousands of years because he fell in love with another woman despite being married. The novel ends with a young girl named Ülker, who says that her ancestry is based on Burkay, that she has heard of Captain Burkay's suffering. The author pays attention to the harmony between the content and the structural elements in this novel. The aim of this article is to examine Hüseyin Nihal Atsız's novel *Ruh Adam* in terms of novel technique.

Research Questions

While analyzing the novel *Ruh Adam*, it was aimed to find answers to the following questions: Which subject did Hüseyin Nihal Atsız deal with in this novel? Which themes did

the author focus on on the thematic level? How is the harmony between the structural elements of the novel constructed? How was the novel *Ruh Adam* fictionalized in terms of novel technique?

Research Method

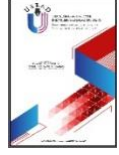
In this study, document analysis method and text analysis method were applied as methods. While preparing this article, the novel *Ruh Adam* by Hüseyin Nihal Atsız was taken as a basis. The protagonist of the novel *Ruh Adam* is Selim Pusat. He is a psychologically dominant character in the novel. Selim Pusat devoted his life to the military profession, prioritizing everything else, but he was dismissed from his profession in line with the ideas he defended and was dragged into great unhappiness. He is a former captain, columnist, and poet discharged from the army. It is the reflection of Captain Burkay two hundred years later in the Uyghur tale at the beginning of the novel. Although he is married, he is similar to Captain Burkay in that he falls in love with a girl who is twenty-five years younger than him, ignores every value for the sake of love and suffers as a result. As a matter of fact, this tragic love brings the sad end of both Captain Burkay and Selim Pusat. While analyzing this novel, the works of Mehmet Tekin's *Novel Art*, Philip Stevick's *Novel Theory* and Şerif Aktaş's *Novel Art and Introduction to Novel Analysis* were emphasized.

Results and Conclusions

Ruh Adam consists of two intertwined plots. The novel, which begins with a Uyghur tale, presents sections from real life with Selim Pusat. In the novel, it tells that Captain Burkay falls in love with another woman despite being married, causes the death of his wife in order to reunite with her, and that his soul does not find peace even after he dies. Two thousand years later, Burkay, who appears as Captain Selim Pusat, falls in love with Güntülü, who is twenty-five years younger than him, even though he is married to Ayşe. He even forgets her military profession. This situation is neither in accordance with Turkish customs nor Turkish traditions. Therefore, he is tried in the Grand Court as a criminal. The love he falls into causes his destruction. The novel *Ruh Adam* was published in 1972. There is no clarity about the time in the novel. The novel begins with a Uyghur tale set in a spring season. Afterwards, the woman who says that the tale belongs to two thousand years ago, asks her husband how she found the tale. There is going forward in time. It is stated that Selim Pusat, the protagonist of the novel, was arrested because of his ideas about the royalist administration, and his wife Ayşe was dismissed from the teaching profession for this reason, but Selim was released from prison three years later and Ayşe was reinstated. Throughout the novel, it is mentioned that Selim lived two thousand years ago, and it is told through flashbacks in time. There are also times when Selim does not understand what time it is. At the end of the novel, a warm June day is mentioned by referring only to the event, a time independent of the Uyghur tale and Selim's forbidden love. In this novel, in the thematic plane, "the rebirth of the soul, exhaustion, love dilemma, conflict of mind and heart, destiny, despair, self-alienation, honor, history, poetry and literature, friendship, light, devil, death, melancholic mood, belief, questioning". judgment, loyalty, compassion, self-sacrifice, betrayal, loneliness, and fate". As a result, it has been determined that there is integrity between the novel elements of *Ruh Adam*: "plot, world of people, space, time, point of view and narrator, language and style, subject and thematic plane".

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Nisan 2022, April 2022
e issn: 2687-2641

**RUMİNASYON EĞİLİMİNE ÖĞRENİLMİŞ PASİFLİK YÖNÜNDEN BAKIŞ:
KORUYUCU VE OTORİTER EBEVEYN TUTUMLARI İLE GELENEKSEL
TOPLUMSAL CİNSİYET ROLÜ ALGILARININ YORDAYICI ROLLERİ**

A LOOK ON THE RUMINATION TENDENCY IN TERMS OF LEARNED PASSIVITY:
PREDICTIVE ROLES OF THE PERCEIVED PROTECTIVE AND AUTHORITARIAN
PARENTAL ATTITUDES AND TRADITIONAL GENDER ROLE PERCEPTIONS

Saadet ZÜMBÜL

Arş. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık Ana Bilim Dalı,
Afyonkarahisar/Türkiye.

Res. Asst., Afyon Kocatepe University, Faculty of Education, Department of
Guidance and Psychological Counseling,
Afyonkarahisar/Turkey.
szumbul@aku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3812-3482

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.988545

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 10.09.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Zümbül, S. (2022). Ruminasyon
Eğilimine Öğrenilmiş Pasiflik Yönünden Bakış: Koruyucu ve Otoriter Ebeveyn
Tutumları ile Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rolü Algılarının Yordayıcı Rollerini.
USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi 4(8), 298-319.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu araştırmanın amacı, koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algılarının genç yetişkinlerin ruminasyon eğilimi üzerindeki yordayıcı rollerini incelemektir. Çalışma grubunu, yaşları 18 ve 29 arasında değişen, 397'si kadın ve 116'sı erkek olmak üzere toplam 513 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak Ruminatif Düşünce Biçimi Ölçeği, Anne-Baba Tutumları Envanteri, Toplumsal Cinsiyet Oluşumu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Analizi, t-Testi ve Hiyerarşik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Bulgulara göre kadınların ruminasyon eğiliminin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Kadın örnekleminde, algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları, ruminasyon eğilimindeki varyansın %17'sini açıklamıştır. Erkek örnekleminde ise algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algıları anlamlı bir regresyon modeli oluşturmuş ve varyansın %10'unu açıklamıştır. Bulgular ilgili literatür ışığında tartışılmış ve sınırlılıklar temelinde uygulayıcılar ve araştırmacılar için bazı öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ruminasyon, Ruminasyon Eğilimi, Ebeveyn Tutumları, Toplumsal Cinsiyet Rolü, Genç Yetişkinler

Abstract: The aim of this study was to examine the predictive role of protective and authoritarian parental attitudes and traditional gender role perceptions in young adults' rumination tendencies. The study group consisted of 513 university students, 397 of whom were women and 116 were men, aged between 18 and 29. Ruminative Thought Style Questionnaire, Parental Attitude Scale, Socialization of Gender Norms Scale, and Demographic Information Form were used as data collection tools in the research. In the analysis of the data, The Pearson Product-Moment Correlation Analysis, t-Test, and Hierarchical Multiple Linear Regression Analysis were used. According to the findings, it was found that the rumination tendency of women was significantly higher than that of men. Perceived protective and authoritarian parental attitudes and traditional gender role perceptions explained 17% of the variance in rumination tendency in women. On the men, perceived protective parental attitudes and traditional gender role perceptions created a significant regression model and explained 10% of the variance in the rumination tendency. The findings were discussed in the light of the related literature and some suggestions were presented for practitioners and researchers on the basis of limitations.

Key Words: Rumination, Rumination Tendency, Parental Attitudes, Gender Role, Young Adults

GİRİŞ

Bireylerin kendileri, yaşantıları ve çeşitli endişeleri hakkında tekrarlı, uzun süreli ve geri-dönümlü düşünmesi, tüm insanlar tarafından yaygın olarak kullanılan zihinsel bir süreçtir (Watkins, 2008). Diğer yandan bu düşünce tarzı, başa çıkma davranışlarını ketleyen ve olumsuz duygularla ilişkili tekrarlı düşünceleri içeren bir alışkanlık haline geliyorsa ruminasyonla sonuçlanabilir (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Ruminasyon kavramı geniş bir tanıma sahiptir; hem patolojik olarak depresif ruminasyonu (Lyubomirsky ve Nolen-Hoeksema, 1993; Matthews ve Wells, 2004) hem de sağlıklı bireylerin zaman zaman kullandığı bir düşünme formunu yansıtmaktadır (Martin ve Tesser, 1996; Watkins, 2008). Teorilerin bir kısmı özellikle depresyona ve bireylerin negatif çıkarım yapma eğilimine odaklanırken (Nolen-Hoeksema, 1991; Robinson ve Alloy, 2003) diğer kısmı ise ruminasyonu, bireylerin iyi oluşları için önemli olarak algıladıkları hedeflere ulaşmaları için alternatifleri araştırmaya teşvik eden bir tepki olarak ele almaktadır (Martin ve Tesser, 1996).

Ruminasyonun sözü edilen farklı kavramlaştırmalarının yanında, pek çok duygusal sorunla ilişkili yapıcı olmayan bir düşünme formu olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür. En yaygın anlamıyla, bireylerin öze odaklı-kişisel sorunları ve sosyal problemleri hakkında tekrarlayıcı şekilde düşünmesidir. Bu düşünce biçimi, zaman içinde bilinçli olmaktan çıkıp otomatikleşmekte ve farklı düşünme içeriklerine yayılmaktadır (Nolen-Hoeksema vd., 2008). Bu araştırmada ruminasyon eğilimi kavramı, depresyon başta olmak üzere çeşitli duygusal sorunlar için risk faktörü olabilecek, olumsuz ve tekrarlayıcı düşünme stiline olan yatkınlığı ifade eden bir değişken olarak ele alınmıştır.

Ruminasyon, temelde problem çözme davranışlarına müdahale etmektedir. Bu durum olumsuz ruh halinin sürmesine ve şiddetlenmesine neden olmakta ve birçok psikolojik sorunun ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır (Nolen-Hoeksema, 1991). Pek çok çalışmada ruminasyon ile depresyon arasında güçlü ilişkiler olduğu raporlanmıştır (Broderick ve Korteland, 2004; Hsu vd., 2015; Papageorgiou ve Wells, 2009). Bununla birlikte yine pek çok araştırma, depresyonun kadınlarda daha fazla görüldüğünü de ortaya çıkarmıştır (Hyde ve Mezulis, 2020; Johnson ve Whisman, 2013; Strauss vd., 1997; Wang vd., 2016). Bu bulguların neden kadınlar aleyhinde bu kadar kararlı olduğu ise uzun yıllardır devam eden bir araştırma merakıdır. Bazı araştırmacılar depresyondaki cinsiyet farklılığının, kadınların benzersiz biyolojik ve psikolojik özelliklerinin veya belirgin dezavantajlı sosyal konumlarının kanıtı olduğunu düşünmektedirler. Diğerleri ise yaygınlık oranlarını raporlamadaki önyargılara ya da kadınların yaşadıkları semptomları ifade etmede daha açık olmaları gibi diğer nedenlere dikkat çekerek cinsiyetin depresyondaki rolünü daha önemsiz görmektedir. Belirtmek gerekir ki hiçbir teorik açıklama bu varsayımlarda bir önceliğe ulaşamamış ve tüm açıklamalar eksik bulunmuştur (Strauss vd., 1997). Hormonal dengesizlik gibi biyolojik faktörlerin etkisine dair bulgular ve kadınların erkeklerden daha fazla genetik yatkınlığa sahip olduğuna dair tutarlı kanıtların bulunmadığı da vurgulanmaktadır (Lyubomirsky vd., 2015). Depresyondaki cinsiyetler arası farklılığı araştırmaya odaklanan Nolen-Hoeksema (1994) ise bu farklılığın ruminasyon düzeyinin kadınlarda daha yüksek düzeyde olmasıyla açıklanabileceği öne sürmüştür. Çocukluk dönemi örneklemeyle yapılan çalışmalarda çoğunlukla cinsiyetler arası fark görülmezken ergenliğe doğru depresyonun kadınlar lehinde değişen oranı, kadınlar için risk faktörlerini araştırma yönünde onu güdülemiştir. Çalışmaları sonucu farklılığı yaratan en önemli faktörlerden birinin ruminasyon olduğunu sonucuna varmıştır. Ruminasyon ve depresyon ilişkisini açıklamaya yönelik kapsamlı bir teori olan Tepki Stilleri Teorisi'nde depresyon sıklığında görülen cinsiyetler arası farklılıklarının önemsiz olduğunu aslında önem arz edenin, depresyona tepki verme yolu olduğunu öne sürmüştür (Nolen-Hoeksema, 1991). Yani kadınların büyük oranda biyolojik dezavantajlara sahip olduğu savının aksine, bunun bir tepki verme farklılığını yansıttığına işaret ediyor görülmektedir. Ruminasyonu pasif bir duygusal başa çıkma stratejisi olarak da ele alan Nolen-Hoeksema (1991) eğer ruminasyon birey tarafından bir başa çıkma stratejisi olarak sıklıkla kullanılıyorsa, cinsiyet fark

etmeksizin depresif duygu durumunun artıp yoğunlaşacağına da değinmiştir. Depresyondaki bu cinsiyetler arası fark, ruminasyonun kadınlar tarafından daha sık kullanılması nedeniyle ortaya çıkıyorsa ikinci önemli soru kadınlarda ruminatif düşünmenin nasıl geliştiği ve tepki verme biçiminin repertuvara yerleştiğidir.

ÖĞRENİLMİŞ PASİFLİK

Araştırmacılar pasif tepki vermeyi teşvik eden gelişimsel koşulların ve sosyalleşme süreçlerinin, ruminatif düşünme eğilimini artırabileceğini öne sürmüştür. Buna yönelik açıklamalardan biri gelişimsel ve sosyalleşme sürecinde öğrenilen distal (uzak) faktörlerle işaret etmektedir (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Gelişimsel koşullar arasında ebeveynlerin aşırı koruyucu-kontrolcü tutumları ve stereotipik kadınsı cinsiyet rolü sosyalleşmesi yer almaktadır (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Değinildiği gibi, yapılan çalışmalar ruminatif tepki düzeylerindeki cinsiyet farkının ergenlikte ayrışmaya başladığını, genç yetişkinlik ve yetişkinlik döneminde daha da belirginleştiğini göstermiştir. Bu noktada önemli bir diğer soru, ruminasyonun sosyalleşme sürecinde öğrenilen bir tepki verme yolu olup olmadığı yani toplumsallaşma ve kültürel beklentilerin ruminasyon düzeyi ile ilişkili olup olmadığıdır.

EBEVEYN TUTUMLARI

Kuşkusuzdur ki sağlıklı gelişim seyrinin en büyük belirleyicilerinden biri, ebeveynlerin tutum ve davranışlarıdır. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi, optimal sosyo-duygusal gelişim ve duygusal düzenleme ile yakından ilişkidir (Sideridis ve Kafetsios, 2008). Yaygın bir görüş, aile ortamının ve çocuk mizacının etkileşiminin ruminasyonun gelişiminde etkili olabileceğidir ve yapılan bazı çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir (Hilt vd., 2012; Spasojevic ve Alloy, 2002; Verstraeten vd., 2011). Anne-baba tutumları alanında en çok ele alınan sınıflama: demokratik, otoriter, izin verici ve ihmal edici ebeveyn tutumları ayrımıdır (Baumrind, 1991; Maccoby ve Martin, 1983). Bu tutumlardan özellikle aşırı korumacı ve otoriter ebeveyn tutumlarının ruminasyonla ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Eğer çocuk kendi çevresi üzerinde çok az kontrole sahipse, aktif ve uyumlu baş etme stratejilerini öğrenemeyecektir (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Otoriter ve aşırı korumacı ebeveyn tutumları, çocuklarda olumsuz deneyimlerin kontrol edilemezliği algısını teşvik edebilmekte ve özerk olarak bu deneyimlerle baş etmeyi öğrenmelerini engelleyebilmektedir (Manfredi vd., 2011). Diğer yandan genel bir eğilim olarak ebeveynler, erkek çocukları eylem odaklı deneyimlerinde daha fazla teşvik etmektedir.

TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ

Toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin sosyalleşme süresince kültürel bağlamda edindikleri kadın ve erkek olmaya dair sosyal olarak belirlenen beklentileri ve sorumlulukları tanımlamaktadır. Bunlar bireylerin toplum içindeki davranışlarını tanımlamanın yanında sosyal, ekonomik ve politik konumlarını da belirlemektedir (Altınova ve Duyan, 2013). Bazı araştırmacılar, ruminasyon eğiliminin geleneksel

sosyalleşme süreçleri yoluyla edinilen toplumsal cinsiyete ilişkin kalıplaşmış bir başa çıkma davranışı olduğunu varsaymıştır (Eisenberg vd., 1998).

Kadınınsı cinsiyet rolü sosyalleşmesi, duygusal ifadeyi ve kişilerarası yönelimi vurgulamaktadır. Erken yaşlarda teşvik edilmesiyle kadınlarda hem kendilerinin hem de diğerlerinin duygulara karşı daha büyük bir duyarlılık oluşmasına yol açmaktadır. Öyle ki kadınınsı cinsiyet rolü ile özdeşleşen bireyler, stresli olaylara karşı daha duygusal tepkiler verirler, bu durum da daha fazla kendine odaklanma ve olumsuz duyguların yoğunlaşmasını beraberinde getirebilir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001). Güçlü bir kişilerarası yönelim de benzer şekilde başkalarının ihtiyaçlarına daha duyarlı olma ve duygusal uyumlanma da dahil olmak üzere diğeri odaklı davranışların erken teşvik edilmesinin olası bir ürünüdür (Simonson, Mezulis ve Davis, 2011). Daha açık bir ifadeyle, kadınlar cinsiyet rolü beklentisi gereği duygusal olmayla özdeşleştirildiği için ilişkilerdeki duygusal dengeyi korumak ve sürdürmek konusunda daha fazla sorumluluk hissedebilir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001).

Özetle cinsiyet rolü sosyalleşmesinin duygular üzerinde odaklanma, ifade etme ve ilişkilerdeki duygusal dengeden sorumlu olma gibi beklentileri de ruminasyon üzerindeki cinsiyet farklılığına bir açıklama sunabilir. Ek olarak, kadınların toplumsal cinsiyet temelindeki daha düşük görülen sosyal statüleri ve erkeklere göre kontrol edilemeyen stres faktörlerinin daha fazla olması, onlara durumlarını iyileştirmek için yapacakları her türlü eylemin başarısız olacağını öğretebilir (Lyubomirsky vd., 2015).

Genç yetişkin ve yetişkin örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalar, ruminasyon düzeyinin kadınlarda daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Nolen-Hoeksema vd., 1999). Bu bağlamda, tepki verme repertuarına yerleştikten sonra etki etmesi daha zor olan ruminasyonun, kadınlarda yüksek olmasını açıklayabilecek faktörleri araştırmak oldukça önemlidir. Bu farkın kadın ve erkeklerin sosyalleşme süreçlerindeki bazı farklılıkları yansıttığı görüşü anlamlı görülmektedir. Bu çalışma, bu faktörleri incelemesiyle kritik bir noktaya ışık tutabilir. Araştırmanın önemli bir diğeri yönü, gençlerin kendilerine en çok odaklandıkları dönem olan dolayısıyla ruminatif düşünmenin daha fazla olabileceği genç yetişkin bireylerle yürütülmesidir. Genç yetişkinlerle yürütülmesinin bir diğeri nedeni, toplumsal cinsiyet tutumlarının ergenlikte sabitlenmeye başlayıp genç yetişkinlikte kararlı bir şekilde sürdürüldüğü görüşlerinin dikkate alınmasıdır. Genç yetişkinlik, ergenlik ve yetişkinliğe geçiş arasındaki döneme işaret etmektedir. Bu dönemdeki gençler meslek seçimi, eğitimini tamamlama ve iş aramaya başlama, aileden ayrı yaşayabilme ve yaşamlarını yönetme, özerk kararlar alma, sağlıklı romantik ilişkiler kurma gibi pek çok alanda yeni adımlar, denemeler ve planlar yapmaktadır (Arnett, 2000; Atak ve Çok, 2010). Bu dönemde bireylerin karşılaştığı değişimler ile yaşadığı sorunlar üzerinde tekrarlı ve endişeli düşünmesi muhtemel görülebilir.

Dolayısıyla bu araştırmanın temel amacı, cinsiyetler arası farklı açıklayan değişkenlere dair ortaya atılmış olan öğrenilmiş pasiflik hipotezini incelemektir.

Temelde kadınlardaki ruminasyon eğilimini açıklamaya yönelik öne sürülmüş olan bu değişkenlerin, ayrıca erkek örnekleminde de incelenip yordayıcı faktörler olup olmadığını incelemek hedeflenmektedir. Hem kadın hem erkekler için kurulan modellerin nedensel bir çıkarım sağlamasa da gelecekte yapılabilecek araştırmalar için bazı fikirler sunabileceğine inanılmaktadır. Bu doğrultuda öncelikle ebeveyn tutumları ve toplumsal cinsiyet rolü algılarının ruminasyon eğilimi ile ilişkisi incelenmiş ardından kadın ve erkeklerin ruminasyon düzeyi arasında fark olup olmadığı araştırılmıştır. Son olarak cinsiyetler temelinde iki ayrı regresyon modeli kurulmuştur. Bu doğrultuda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Ruminasyon eğilimi puanları ile demokratik, koruyucu ve otoriter anne-baba tutumları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
2. Ruminasyon eğilimi puanları ile eşitlikçi ve geleneksel toplumsal cinsiyet algısı puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
3. Kadın üniversite öğrencileri ile erkek üniversite öğrencilerinin ruminasyon eğilimi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?
4. Algılanan koruyucu anne-baba tutumları ve otoriter anne-baba tutumları puanı ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algısı puanlarının kadın üniversite öğrencilerin ruminasyon eğilimi puanlarını yordamakta mıdır?
5. Algılanan koruyucu anne-baba tutumları ve otoriter anne-baba tutumları puanı ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algısı puanlarının erkek üniversite öğrencilerin ruminasyon eğilimi puanlarını yordamakta mıdır?

YÖNTEM

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmanın çalışma grubu, 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Ege bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 397 (%77)'si kadın 116 (%23)'si erkek olmak üzere toplam 513 üniversite öğrencisinden oluşmuştur. Katılımcıların yaşları 18 ve 29 arasında değişmektedir. Bölüm düzeylerine göre katılımcıların %17,2'si Fen Bilgisi Öğretmenliği, %23,6'sı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, %11,9'u Türkçe Öğretmenliği, %10,5'i Sınıf Öğretmenliği, %14,6'sı Matematik Öğretmenliği, %16,8'i Okul Öncesi Öğretmenliği ve %5,5'i ise Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir. Sınıf düzeylerine göre ise %30,2'si birinci sınıf, %32'si ikinci sınıf, %22,2'si üçüncü sınıf, %15,6'sı dördüncü sınıfa devam etmektedir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Ruminatif Düşünce Biçimi Ölçeği (RDBÖ)

Brinker ve Dozois tarafından 2009 yılında geliştirilen RDBÖ, belirli bir içerikten bağımsız olarak depresyona ek diğer sıkıntılı duygu durumları da kapsayan kontrol edilemeyen, geri-dönüslü (recurrent) ve tekrarlayıcı özellikleri içeren genel bir ruminasyon eğilimini ölçmektedir. Türkçeye uyarlaması Karatepe (2010)

tarafından uzmanlık tezi kapsamında, 350 sağlıklı gönüllü katılımcıdan oluşan bir örnekleme gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik çalışmasında ölçeğin orijinal formu ile benzer şekilde, 20 maddeden oluştuğu ve tek faktörlü bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Her madde 1 = *Beni Hiç Tanımlamıyor* ile 7 = *Beni Çok İyi Tanımlıyor* arasında 7'li dereceleme ile puanlanmaktadır. Uyarılama çalışmasında ölçeğin iç tutarlılık katsayısının .90 olduğu tespit edilmiştir. Test tekrar test yöntemi ile 30 gün arayla 32 kişi üzerinde incelenen güvenirlik katsayısı ise .84 olarak bulunmuştur. Ölçeğin bu araştırma örneklemindeki güvenirlik katsayısı hem kadın hem erkek örnekleminde .92 olarak hesaplanmıştır.

Anne-Baba Tutumları Envanteri (ABTÖ)

Kuzgun tarafından 1972 yılında geliştirilmiş ABTÖ, 1993 yılında Eldeleklioğlu tarafından ilk formunun bazı maddeleri kullanılarak yeniden geliştirilmiştir (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005). Ölçek bireyin algıladığı ebeveyn tutumlarını belirlemeyi amaçlamaktadır. Yeniden geliştirilen formun geçerlilik ve güvenirlik çalışması 100 üniversite öğrencisi ile gerçekleştirilmiştir. Ölçek toplam 40 maddeden oluşmuştur ve faktör analizi sonuçlarına göre ölçeğin Demokratik, Koruyucu-İstekçi ve Otoriter olarak adlandırılan 3 alt boyutu ortaya çıkmıştır. Her madde, 5 = *Tamamen Uygun* ve 1 = *Hiç Uygun Değil* arasında değişen 5'li dereceleme ile puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayıları, Demokratik alt ölçeğinin için .89, Koruyucu alt ölçeğinin için .82, Otoriter alt ölçeğinin için ise .78 olarak tespit edilmiştir (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005). Bu araştırmadaki güvenirlik katsayıları demokratik, koruyucu ve otoriter anne-baba tutumları alt ölçekleri için sırasıyla kadın örnekleminde .92, .84, .78, erkek örnekleminde ise .90, .84, .81 olarak hesaplanmıştır.

Toplumsal Cinsiyet Oluşumu Ölçeği (TCOÖ)

Epstein tarafından 2008 yılında geliştirilen TCOÖ, üniversite öğrencilerinin sosyalleşme süreçlerinde anne baba, arkadaşları ve yakın çevresinden duydukları cinsiyet rolü odaklı mesajları belirlemeyi hedeflemektedir. Bu araştırma, ruminasyon eğilimindeki gelişimsel faktörlere ilişkin bir hipotezi incelediği için TCOÖ'nin incelenmek istenen yapıyı daha iyi karşılayacağı düşünülmüştür. Ölçeğin Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışması 2011 yılında Arıcı tarafından gerçekleştirilmiştir. TCOÖ Geleneksel Cinsiyet Rollerini ve Eşitlikçi Cinsiyet Rollerini olarak iki boyut ve toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Maddelerin her biri, katılımcıların ilgili maddeyi ne kadar sıklıkla duyduğu ya da bu mesajı aldığına yönelik olarak *Hiç*, *Çok Az*, *Biraz* ve *Çok* şeklinde dördümlü derecelendirme ile puanlanmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı Geleneksel Cinsiyet Rollerini alt boyutu için .79 ve Eşitlikçi Cinsiyet Rollerini alt boyutu için ise .63 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmadaki güvenirlik katsayıları ise Eşitlikçi Cinsiyet Rolü Algıları alt ölçeği için kadın örnekleminde .70, erkek örnekleminde .64 olarak hesaplanırken Geleneksel Cinsiyet Rolü Algıları alt ölçeği kadın örnekleminde .80, erkek örnekleminde .83 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf bilgilerini öğrenmek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

İŞLEM

Veriler araştırmacı tarafından 2018-2019 akademik döneminde, sorumlu öğretim üyelerinin izni doğrultusunda örneklemde yer alan sınıflarda ders öncesi toplanmıştır. Öğrencilere çalışma hakkında bilgi verildikten sonra gönüllülüğün esas olduğu belirtilmiş, gönüllü olan ve ölçeklerin başında yer alan bilgilendirilmiş onam formunu kabul eden katılımcılarla ölçek uygulaması gerçekleştirilmiştir. Ölçeklerin cevaplama süresi 20-30 dakika arasında tamamlanmıştır.

VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Analizi, kadın ve erkek üniversite öğrencilerinin ruminasyon eğilimlerine göre farklılaşp farklılaşmadıklarını incelemek için Bağımsız Örneklem İçin t-Testi ve algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumu ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algısının ruminasyon eğilimini yordama gücünü incelemek amacıyla da Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Analize başlamadan önce gerekli koşulların karşılanıp karşılanmadığı incelenmiştir. Öncelikle regresyon analizinde doğrusallık ve normallik varsayımlarını güçleştiren uç değerler olup olmadığı Mahalanobis Distance değerleri kullanılarak incelenmiştir. Bu değerleri belirlemek için Kay-Kare dağılım tablosu kullanılmıştır (Can, 2014) ve tabloya göre bağımsız değişken sayısı 3 olan bir regresyon modeli için .05 anlamlılık düzeyinde Mahalanobis değeri 7.815'dir. Uç değerler mevcut regresyon modelinin olması gereken kuramsal modele uyumunu bozduğu için bu değerler üzerinde yer alan 31 veri analizden çıkarılmıştır. Bu adımdan sonra verilerin normal dağılımı merkezi eğilim ölçüleri ile incelenmiştir. Araştırmada kadın ve erkekler için iki regresyon modeli kurulacağı için normal dağılıma uygunluk, kadın ve erkek örneklemelerinde ayrı ayrı incelenmiştir. Kadın örnekleminde çarpıklık katsayılarının -.857 ile .620 arasında; basıklık katsayılarının ise -.376 ile .144 arasında değiştiği tespit edilmiştir. Erkek örnekleminde ise çarpıklık katsayıları -.626 ile .255 arasındayken basıklık katsayıları -.570 ile -.014 arasında olduğu görülmüştür. Değerlerin ± 1 aralığında olmasıyla verilerin normal dağılıma uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çoklu regresyon için gerekli sayıltılardan bir diğeri olan çoklu bağlantılık sayıltısını incelemek için yapılan Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Analizi sonucunda değişkenler arasında çoklu bağlantılık sorunu teşkil eden bir korelasyon değerine rastlanmamıştır (bkz. Tablo 2). Bu sayıltı ayrıca Varyans Büyütme Faktörü (VIF) ve Tolerans (Tolerance) ile kontrol edilmiştir. Kadın örnekleminde Tolerans değerleri .522 ile .881 arasında, VIF değerleri ise 1.135 ile 1.961 arasında değişirken, erkek örnekleminde ise Tolerans değerleri .403 ile .957 arasında, VIF değerleri ise 1.045 ile 2.484 arasında değişmektedir. VIF değerinin 10'dan küçük, Tolerans değerinin de .2'den büyük

olduğu için (Can, 2014) sorun teşkil edecek bir çoklu korelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Verilerin analizinde anlamlılık değeri $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER

Bu araştırmada bağımlı değişken olarak ruminasyon eğilimi, bağımsız değişkenler olarak ise algılanan ebeveyn tutumları ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin algılar ele alınmıştır. Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenlerine ilişkin aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler, kadın ve erkek örneklimi özelinde Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler

	\bar{X}	SS.	min.	max.
Kadınlar				
1.Ruminasyon Eğilimi	104.5	20.97	42	140
2.Algılanan Demokratik Ebeveyn Tutumu	59.21	11.13	22	75
3.Algılanan Koruyucu Ebeveyn Tutumu	36.63	10.01	17	64
4.Algılanan Otoriter Ebeveyn Tutumu	20.76	6.68	10	41
5.Eşitlikçi Cinsiyet Rolü Algısı	16.42	3.13	6	20
6.Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı	37.35	7.27	17	55
	\bar{X}	SS.	min.	max.
Erkekler				
1.Ruminasyon Eğilimi	97.36	22.62	35	135
2.Algılanan Demokratik Ebeveyn Tutumu	56.73	10.45	25	75
3.Algılanan Koruyucu Ebeveyn Tutumu	40.81	10.18	21	69
4.Algılanan Otoriter Ebeveyn Tutumu	24.47	7.59	10	43
5.Eşitlikçi Cinsiyet Rolü Algısı	16.24	2.72	8	20
6.Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı	40.34	7.69	19	55

Ruminasyon Eğilimi ile Algılanan Ebeveyn Tutumları ve Toplumsal Cinsiyet Rolü Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Araştırmanın ilk iki problemi doğrultusunda, ruminasyon eğilimi ile algılanan ebeveyn tutumları ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin inançlar arasında ilişkiler Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Değerleri

	1	2	3	4	5	6
Kadınlar						
1.Ruminasyon Eğilimi	---					
2.Algılanan Demokratik E. T.	-.068	---				

Saadet Zümbül

3.Algılanan Koruyucu E. T.	.348**	-.334**	---			
4.Algılanan Otoriter E. T.	.186**	-.677**	.670**	---		
5.Eşitlikçi Cinsiyet Rolü A.	-.077	.242**	-.140**	-.227**	---	
6.Geleneksel Cinsiyet Rolü A.	.315**	-.049	.345**	.217**	-.011	---
	1	2	3	4	5	6
Erkekler						
1.Ruminasyon Eğilimi	---					
2.Algılanan Demokratik E. T.	.045	---				
3.Algılanan Koruyucu E. T.	.198*	-.314**	---			
4.Algılanan Otoriter E. T.	.174	-.498**	.710**	---		
5.Eşitlikçi Cinsiyet Rolü A.	.023	.120	-.067	.009	---	
6.Geleneksel Cinsiyet Rolü A.	.272**	.005	.153	.206*	.292**	---

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, kadınlarda ruminasyon eğilimi ile algılanan koruyucu ebeveyn tutumu arasında pozitif yönlü orta düzeyde ($r = .348$, $p < .01$); algılanan otoriter ebeveyn tutumu arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ($r = .186$, $p < .01$) anlamlı bir ilişki vardır. Kadınlarda ruminasyon eğilimi ile geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin algılar arasında ise pozitif yönlü orta düzeyde ($r = .315$, $p < .01$) anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Erkek örnekleminde ise ruminasyon eğilimi ile koruyucu ebeveyn tutumu arasında pozitif yönlü düşük düzeyde ($r = .198$, $p < .05$); geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin algılar arasında ise pozitif yönlü düşük düzeyde ($r = .272$, $p < .01$) anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Kadın ve Erkeklerin Ruminasyon Eğilimleri Puanlarının Karşılaştırılması

Araştırmanın üçüncü alt problemi doğrultusunda, kadın üniversite öğrencileri ile erkek üniversite öğrencilerinin ruminasyon eğilimi puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı Bağımsız Örneklem İçin t-Testi ile incelenmiştir. Tablo 3’te analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Tablo 3: Ruminasyon Eğilimi Puan Ortalamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırmasını İçeren t-Test Sonuçları

Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	sd	t	p
Kadın	397	104.50	20.97	511	3.169	.002**
Erkek	116	97.36	22.62			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 3'e göre ruminasyon eğilimi puan ortalamalarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır ($t_{(511)} = 3.169, p < .01$). Kadınların ruminasyon eğilimi puan ortalamaları ($K = 104.50, SS = 20.97$) erkeklerin ruminasyon eğilimi puan ortalamalarından ($E = 97.36, SS = 22.62$) anlamlı düzeyde yüksektir.

Ruminasyon Eğilimini Yordayan Değişkenlerin İncelenmesi

Araştırmada, öğrenilmiş pasiflik hipotezi doğrultusunda öne sürülen ayrıca anlamlı korelasyonlar gösteren algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algısı puanlarının kadın ve erkek öğrencilerin ruminasyon eğilimi puanlarını yordama güçlerinin incelenmesi için Hiyerarşik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçları kadınlar için Tablo 4, erkekler için Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 4: Algılanan Koruyucu ve Otoriter Ebeveyn Tutumları ile Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı Puanlarının Kadınların Ruminasyon Eğilimi Puanlarını Yordama Güçlerine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	B	SH _B	B	T	R	R ²	ΔR ²	F
1	(Sabit)	78.992	3.849	-	20.524*	.354	.125	.125	28.135*
	A.K.E.T.	.847	.133	.405	6.378*				
	A.O.E.T.	-.266	.199	-.085	-1.337				
2	(Sabit)	60.993	5.492	-	11.105*	.410	.168	.043	26.402*
	A.K.E.T.	.681	.135	.325	5.044*				
	A.O.E.T.	-.249	.195	-.079	-1.281				
	G.C.R.A.	.636	.141	.220	4.494*				

* $p < .01$.

Not: A.K.E.T.: Algılanan Koruyucu Ebeveyn Tutumu; A.O.E.T: Algılanan Otoriter Ebeveyn Tutumu, G.C.R.A.: Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı

Tablo 4'te verilen sonuçlara göre, kadın örnekleminde kurulan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ($F_{(1-393)} = 26.402, p < .01$); algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları, ruminasyon eğilimindeki varyansın % 17'sini açıklamıştır. Daha detaylı incelendiğinde, ilk blokta regresyon modeline, algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları dahil edilmiştir ve bu adımda model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F_{(2-394)} = 28.135, p < .01$). İki değişken birlikte, kadınlardaki ruminasyon eğilimindeki varyansın %12'sini açıklamıştır ($R = .354, R^2 = .125$). Bu aşamada modele anlamlı katkı yapan değişken ise algılanan koruyucu ebeveyn tutumları olmuştur ($\beta = .405, p < .01$). İkinci blokta modele dahil edilen geleneksel toplumsal cinsiyet rolü

algıları değişkeninin de anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmüş ($\beta = .220, p < .01$) ve açıklanan varyansa % 4'lük bir katkı sağlamıştır.

Tablo 5: Algılanan Koruyucu Ebeveyn Tutumları ile Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı Puanlarının Erkeklerin Ruminasyon Eğilimi Puanlarını Yordama Güçlerine İlişkin Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Değişkenler	B	SH _B	β	T	R	R ²	ΔR^2	F
1	(Sabit)	79.416	8.573	-	9.264**	.198	.039	.039	4.653*
	A.K.E.T.	.440	.204	.198	2.157*				
2	(Sabit)	53.489	12.617	-	4.240**	.315	.099	.060	6.208**
	A.K.E.T.	.355	.201	.160	1.771				
	G.C.R.A.	.728	.266	.247	2.738**				

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Not: A.K.E.T.: Algılanan Koruyucu Ebeveyn Tutumu; G.C.R.A.: Geleneksel Cinsiyet Rolü Algısı

Erkek örnekleminde otoriter ebeveyn tutumu ile ruminasyon eğilimi arasında anlamlı bir korelasyon olmadığı için ($r > .05$) için kurulan regresyon modelinden çıkarılmıştır. Bulgulara göre kurulan algılanan koruyucu ebeveyn tutumu ve geleneksel cinsiyet rolü algılarını içeren model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F_{(2-113)} = 6.208, p < .01$). Algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları, erkeklerin ruminasyon eğilimi varyansının %10'unu açıklamıştır. İlk blokta algılanan koruyucu ebeveyn tutumlarının dahil edildiği regresyon modeli, istatistiksel olarak anlamlı bulunurken ($F_{(1-114)} = 4.653, p < .05$) varyansın % 4'ünü açıklamıştır. İkinci blokta modele dahil edilen geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algısı değişkeni de erkeklerdeki ruminasyon eğiliminin anlamlı bir yordayıcısı olarak ortaya çıkmış ($\beta = .247, p < .01$) ve açıklanan varyansa % 6'lık bir katkı sağladığı görülmüştür.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı, koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algılarının ruminasyon eğilimini yordama güçlerini incelemektir. Araştırmanın ilk bulgularına göre, kadınlarda ruminasyon eğilimi ile algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumu arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Erkek örnekleminde ise ruminasyon eğilimi ile koruyucu ebeveyn tutumu arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Yapılan çalışmalar bu bulguları destekler niteliktedir. Örneğin yapılan bir çalışmada, ruminasyon düzeyi yüksek üniversite öğrencileri, aşırı kontrolcü ebeveynler tarafından yetiştirildiklerini bildirmiştir (Spasojevic ve Alloy, 2002). Benzer şekilde hem yetişkin örneklemlerle yapılan kesitsel çalışmalarla (Manfredi

vd., 2011) hem de okul öncesi ve ergenlik dönemi örneklemeyle yapılan boylamsal çalışmalarda (Hilt vd., 2012) algılanan aşırı kontrolcü ebeveynlik tutumunun, yüksek ruminasyon düzeyi ile anlamlı ilişkilere sahip olduğu raporlanmıştır.

Bulgulara göre hem kadınlar hem de erkeklerde ruminasyon eğilimi ile geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin algılar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yapılan çalışmalarda çoğunlukla cinsiyet rolü sınıflaması (örn. kadınsı, erkeksi, androjen ve belirsiz) kullanılmaktadır. Ancak bu çalışmadaki ayırım temel alan bazı çalışmalarda geleneksel-kadınsı cinsiyet rolü yönelimine sahip olan kadın ve erkeklerin daha fazla ruminasyon eğilimi gösterdiği raporlanmıştır (Broderick ve Korteland, 2002; Simonson vd., 2011). Yani tersi de doğru olmakla birlikte, cinsiyet fark etmeksizin geleneksel cinsiyet rolü sosyalleşmesini daha yüksek algılayan gençlerin ruminasyon eğilimi puanları da yüksektir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre kadınlarda ruminasyon eğilimi, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Bu bulguyu destekleyen yüklü bir alanyazın olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin yapılan meta-analiz çalışmaları, çocuk örnekleminde ruminasyon eğiliminin kızlarda erkeklere kıyasla daha yüksek olduğunu, ergenlikte ise etki büyüklüğünün arttığına işaret etmektedir (Rood vd., 2009). Yetişkin örneklemlerinde yürütülen ve ruminasyondaki cinsiyet farklılıklarını inceleyen bir meta-analiz çalışmasında ise kadınların ruminasyon eğiliminin erkeklerden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Johnson ve Whisman, 2013). Ülkemizde yürütülen bir araştırmada ise yaşa göre ruminasyon düzeyinin farklılaşmadığını ve kadın öğrencilerin ruminasyon düzeyinin erkek öğrencilerden anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulunmuştur (Bugay ve Erdur-Baker, 2011). Bu farka ilişkin pek çok etken tartışılabilir. Örneğin bu etkenlerden biri kadınların erkeklere göre daha olumsuz ve kontrol edilemez olaylar yaşamaları olabilir. Bunlardan bazıları, iş ve ev yaşamı arasındaki rol yükü hem meslek hem de ev yaşamındaki kadın-erkek eşitsizliğine dayalı zorluklar, kadınlar arasında erkeklere kıyasla yaşam boyu cinsel ve fiziksel saldırı yaygınlığının daha fazla olması sayılabilir. Bu zorluklar, kadınların tehlikeler için daha uyanık olmaları ve çevrelerini kontrol edebilmelerinin bir yolu olarak ruminasyona daha fazla eğilimli olmalarını açıklayabilir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001).

Bu araştırmanın varsayımlarının da temelini oluşturan bir diğer açıklama, öğrenilmiş pasiflik hipotezi olarak da ele alınan (Lyubomirsky vd., 2015) koruyucu ve müdahale edici ebeveyn tutumları ile toplumsal cinsiyet rolleri olabilir. Bu doğrultuda incelenen son araştırma sorusunun bulgularına göre, kadın örnekleminde kurulan model istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş; algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları ruminasyon eğilimindeki varyansın %17'sini açıklamıştır. Doğrudan kadınlarla yürütülme de yapılan çalışmalar hem ebeveyn tutumlarının hem de toplumsal cinsiyetin ruminasyonla güçlü bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencileri yürütülen geriye dönük bir araştırmada, aşırı ebeveyn kontrolü ve ebeveyn reddi ile fiziksel, duygusal ve cinsel istismarın ruminasyonun gelişimsel öncülleri olduğunu tespit edilmiştir (Spasojević ve Alloy, 2002).

Yetişkinler üzerinde yürütülen bir çalışmada ise algılanan aşırı kontrolcü ebeveyn tutumlarının ruminasyon düzeyini yordadığı bulunmuştur (Manfredi vd., 2011). Aşırı kontrolcü ve koruyucu tutumlar, özerkliği kısıtlayan ve aktif başa çıkma yerine pasif başa çıkma yöntemlerini pekiştiren ebeveyn tutumlarıdır. Çevresi üzerindeki kontrolü az olan çocukların, aktif ve uyumlu baş etme stratejilerini öğrenmesi de zor olacaktır. Özerkliği kısıtlayan, farklı yaklaşımları denemeye teşvik etmeyen ve sürekli ne yapılması gerektiğini dikte eden ebeveyn tutumları, çocukları sıkıntı verici bir durumla karşılaştıklarında problem çözmede daha pasif ve çaresiz hale getirebilir (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Daha aktif başa çıkma stratejileri öğretilmemesi ya da keşfetmeye ortam verilmemesi ile bağlantılı olarak öğrenilen pasiflik veya çaresizlik, ruminatif yanıtlar geliştirme olasılığını artıracak şekilde olumsuz duygulara pasif yanıt vermeye neden olabilir (Shawa vd., 2019). Dahası yapılan araştırmalar destek, olumlu duyguların ifadesi ve kaliteli ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi olumlu ebeveynlik davranışlarının ruminasyonla negatif yönde ilişkili olduğunu da göstermiştir (Gaté vd., 2013; Schweizer vd., 2018). Nolen-Hoeksema ve Jackson (2001), genç, orta ve ileri yaş olarak üç farklı yaş grubuyla yürüttükleri araştırmada, kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde daha fazla ruminasyon yaptıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, üzüntü korku ve öfke gibi olumsuz duyguları kontrol etmenin zor olduğuna dair inançlar, ilişkilerdeki duygusal yönünden sorumlu olduklarını hissetmeleri ve hayatlarındaki önemli olaylar üzerinde erkeklere kıyasla daha az kontrole sahip oldukları duygusunun ruminasyondaki cinsiyetler arasındaki farka aracılık ettiğini ortaya koymuşlardır (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001).

Geleneksel cinsiyet rolü sosyalleşmesi de kadınlarda ruminatif düşünme eğilimini açıklayan önemli bir faktör ortaya çıkmaktadır. Bu sosyalleşme türü kadınlarda olumsuz duygulara odaklanmayı, duyguları aşırı şekilde ifade etmeyi, pasif başa çıkma stilleri kullanmayı ve kendini feda etme pahasına ilişkileri sürdürme yönelimini teşvik etmektedir. Tüm bunlar ruminatif düşünme eğilimiyle yakından ilişkili olan durumlardır. Ebeveynler, erkek çocuklarının üzüntü veya korku gibi duyguları bastırmaya ve erkek çocuklarını bu duyguların kaynaklarını aşmak için harekete geçmeye cesaretlendirirken; kızları, üzüntü ve korku gibi duygularını ifade etmeleri yönünde daha fazla cesaretlendirirler. Bu teşvik, esasen kız çocuklarında kendisinin ve diğerlerinin duygularına karşı daha büyük bir duyarlılık oluşmasını sağlamaktadır (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001). Elbette duyguların ifade edilmesi, bastırmadan daha sağlıklıdır; çünkü duygusal ifadeleri kontrol etme çabaları, duygu düzenleme güçlüğü için risk faktörlerini yükseltir (Gratz ve Roemer, 2004). Özellikle diğerlerinden yardım arama ve sıkıntının çözümü için ilk adımları atmaya teşvik ediyorsa, duyguları ifade etme uyumlu bir duygusal başa çıkma yolu olabilir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001). Öyle ki duygusal yaklaşımla başa çıkma, sadece pasif değil; duygu tanımlama, ifade etme ve düzenlemeye yardımcı olan uyumlu stilleri de içermektedir. Ancak duyguların sadece olumsuzluğuna ve verdiği sıkıntıya odaklanmak duygu düzenlemede güçlüklerle ve ruminatif bir döngüye neden olmaktadır. Kadınsı cinsiyet rolü ile

özdeşleşen bireyler, stresli olaylara karşı daha duygusal tepkiler verirler; bu da daha fazla kendine odaklanma ve olumsuz duyguların yoğunlaşmasını beraberinde getirebilir. Daha da önemlisi duyguya odaklanma eğilimi, özellikle duyguların kontrol edilmez olduğu inancına sahip bireyler için en uygun seçenek olarak ya da bir başa çıkma yolu olarak görülebilmektedir (Stanton vd., 2000).

Tüm bunların yanında, kadınların ruminasyona daha yatkın olmaları basit bir şekilde, öz bildirim ölçeklerinde daha açık yanıtlar vermeleri ile ilişkili de olabilir. Kadınların üzüntü ve endişe gibi olumsuz duygularını kabul etme ve keşfetme konusunda daha rahat olmaları, yapılan çoğu tarama çalışmasında ruminasyonu ölçen maddeleri kabul etmedeki rahatlıklarının bir uzantısı olabilir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001).

Araştırmanın son bulgularına göre, algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ve geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları değişkenleri, erkeklerdeki ruminasyon eğilimindeki varyansın %10'unu açıklamıştır. Bu çalışmada toplumsal cinsiyet rolü algılarını ölçmede kullanılan Toplumsal Cinsiyet Rolü Oluşumu Ölçeği (TCOÖ) düşünüldüğünde, erkeklerin yakın çevresinden geleneksel toplumsal cinsiyet rolü mesajları almalarının, ruminasyon eğilimi yordadığı söylenebilir. Bu doğrultuda sosyalleşme sürecinde, geleneksel kadınsı ve erkeksi cinsiyet rolü kalıp yargılarının fazla ve keskin olması hem kadın hem de erkeklerin ruminasyon eğilimini açıklayan faktörlerdir. Toplumsal cinsiyet, sadece kadınlar yönünde değil erkekler için de bir baskı ve stres unsurudur. Özellikle kültürümüzde vurgulanan duygularını belli etmeme, her koşulda dayanıklı olma ve eşinden fazla kazanıp evini geçindirebilme gibi beklentiler, erkekler üzerinde de oldukça stres yaratıcı unsurlardır (Bayar vd., 2018). Öyle görülmektedir ki özerkliği kısıtlayan ve pasif tepki vermeyi teşvik eden koruyucu ebeveyn tutumu ile geleneksel cinsiyet rolü algıları sadece kadınların değil erkeklerin ruminasyon eğilimini de yordamaktadır.

Bu çalışmada ele alınan değişkenlerin hem kadın hem erkek örneklemelerinde bir arada incelendiği başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda kadınlardaki ruminasyon eğilimini açıklayan değişkenlere dair modelin, bu çalışmanın örneğinde anlamlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan modelin kısmen erkek örneğinde de anlamlı olması, öne sürülen değişkenlerin sadece kadınlardaki ruminasyon eğilimini açıklayan değişkenler olmadığını göstermektedir. Bu çalışmanın değişkenleri içeren diğer araştırmaların çoğu, BEM Cinsiyet Rolü Envanteriyle sınıflandırılan kadınsı-erkeksi cinsiyet rolü ayrımı kullanılarak yapılmıştır. Bu çalışmada kullanılan TCOÖ, belirtildiği gibi sosyalleşme sürecinde yakın çevreden alınan toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını ölçmektedir. Temelde araştırmanın geriye dönük bir perspektif içermesi nedeniyle bu ölçek kullanılmıştır. Diğer yandan kendini bildirim ölçeklerinde bireylerin sosyal beğenirlik nedeniyle daha uygun olduğunu düşündükleri cinsiyet rolü sınıflamasına yönelebileme ihtimalleri vardır. Bu ihtimal de hesaba katılarak, cinsiyet rolü kalıp yargılarının yakın çevreden duyulma sıklığını ölçen bir araç tercih edilmiştir. Böylece örtük de olsa bu yargıların dayatılmasının, ruminasyonla ilişkisi ortaya konmuştur. Ancak gelecekte yapılacak araştırmalarda hem BEM Cinsiyet Rolü

Envanterinin hem de TCOÖ'nün kullanılması çok daha ayrıntılı bilgiler verebilir. Örneğin ergenlerle yapılan bir çalışmada, kadınsı cinsiyet rolünde tanımlanan hem erkek hem de kızların, erkeksi cinsiyet rolünde tanımlanan bireylere göre daha yüksek ruminasyon eğilimi gösterdikleri raporlanmıştır (Broderick ve Korteland, 2002). Bazı araştırmacılar da ruminasyonun yordayıcılığında özellikle kadınsı cinsiyet rolünün biyolojik cinsiyetten daha iyi bir yordayıcı olabileceğini öne sürmektedir (Simonson vd., 2011).

Sonuç olarak bu araştırma, öğrenilmiş pasiflik hipotezinin genel olarak ruminasyon eğilimini açıklamada anlamlı bir hipotez olduğunu göstermekte ve geleneksel-kadınsı cinsiyet rolünde sosyalleşen bireylerin cinsiyet fark etmeksizin ruminasyona daha fazla eğilimli olabileceğini düşündürmektedir. Bu tıpkı Nolen-Hoeksema'nın (1991), eğer ruminasyon bir başa çıkma mekanizması olarak kullanılırsa cinsiyet fark etmeksizin depresif duygu durumunu artıracığına yönelik varsayımıyla paraleldir. Elbette çıkarımların daha ayrıntılı planlanan araştırmalarla desteklenmesi önemlidir.

Araştırmanın sonuçları yorumlanırken bazı sınırlılıkları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Öncelikle bu çalışma, kesitsel ve korelasyonel bir araştırmadır. Bu nedenle sonuçlara dair nedensel değil ilişkisel çıkarımlar yapılabilir. Diğer yandan araştırmada kadın katılımcı sayısı erkek katılımcı sayısından oldukça fazladır ve bu araştırma sonuçlarının erkekler üzerine ne kadar genellenebileceği sorusunu ortaya koymaktadır. Bu araştırma, ülkemizde kadınlarda ruminasyonu yordayan değişkenlerin incelendiği nadir çalışmalardan biridir. Ruminasyonun olumsuz sonuçları ve cinsiyetler arasındaki farkını raporlayan geniş bir literatür varken ruminasyonu yordayan faktörler ve cinsiyetler arasındaki farkı incelemeye yönelik sınırlı açıklama ve araştırma mevcuttur. Çalışmanın bu yönüyle alanyazına katkı sağlar nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak farklı yaş gruplarıyla ve farklı özellikteki katılımcı gruplarıyla araştırmanın tekrarlanması, daha doğru çıkarımlar yapmayı kolaylaştırabilir. Çalışmanın bulguları bireylerin ruminatif düşünme eğilimlerinde koruyucu ebeveyn tutumlarının ve toplumsal cinsiyet sosyalleşmesinin önemini ortaya koyduğu için, özellikle çocuklarla çalışan ruh sağlığı uygulayıcılarının ebeveynleriyle çocuk yetiştirme tutumları üzerinde çalışmaları, bununla birlikte cinsiyet rolü kalıp yargılarını fark etmelerine yardım etmelerinin önemini göstermektedir. Cinsiyete göre çocuklarını nasıl farklı şekillerde davranmaya teşvik ettiklerini fark etmeleri, aileler için kıymetli bir kazanımdır; çünkü anne ve babalar da kültürümüzün kadına ve erkeğe yüklediği öğretilerle yetişmiştir. Bu araştırma gibi birikmiş pek çok araştırma bulgusunu da ailelere sunmak bilimsel veriler temelinde bir bakış açısı oluşturmalarına yardım edebilir. Anne ve babalarla yapılacak psiko-eğitsel müdahalelerde özerkliği destekleyen bir ortam sağlayabilmeleri, sağlıklı başa çıkma yöntemlerinde çocuklarına model olabilmeleri, kız ve erkek çocuklarına yükledikleri zarar verici cinsiyet rolü beklentilerini fark edip düzenleyebilmelerine yardım eden modüller eklenmesi oldukça değerli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altınova, H. H. & Duyan, V. (2013). Toplumsal Cinsiyet Algısı Ölçeğinin Geçerlik Güvenirlik Çalışması. *Journal of Society & Social Work* 24(2), 9-22.
- Atak, H. & Çok, F. (2010). A New Period in Human Life: Emerging Adulthood. *Journal of Childhood and Adolescence Mental Health* 17(1), 39-50.
- Arıcı, F. (2011). *Üniversite Öğrencilerinde Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Algılar ve Psikolojik İyi Oluş*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Arnett, J.J. (2000). Emerging Adulthood: A Theory of Development from the Late Teens Through the Twenties. *American Psychologist* 55, 469-480.
- Baumrind, D. (1991). The Influence of Parenting Style on Adolescent Competence and Substance Use. *The Journal of Early Adolescence* 11(1), 56-95. <https://doi.org/10.1177/0272431691111004>
- Bayar, Ö., Haskan Avcı, Ö. & Koç, M. (2018). Erkek Toplumsal Cinsiyet Rolü Stresi Ölçeği'nin (ETCRSÖ) Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fakültesi Dergisi* 18(1), 57-76.
- Bugay, A. & Erdur-Baker, Ö. (2011). Ruminasyon Düzeyinin Toplumsal Cinsiyet ve Yaşa Göre İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 4(36), 191-201.
- Brinker, J. K., & Dozois, D. J. (2009). Ruminative Thought Style and Depressed Mood. *Journal of Clinical Psychology* 65(1), 1-19. <https://doi.org/10.1002/jclp.20542>
- Broderick, P., C., & Korteland, C. (2002). Coping Style and Depression in Early Adolescence: Relationships to Gender, Gender Role, and Implicit Beliefs. *Sex Roles* 46, 201-213. <https://doi.org/10.1023/A:1019946714220>
- Broderick, P. C., & Korteland, C. (2004). A Prospective Study of Rumination and Depression in Early Adolescence. *Clinical Child Psychology and Psychiatry* 9(3), 383-394. <https://doi.org/10.1177/1359104504043920>
- Can, A. (2014). *Spss ile Bilimsel Araştırma Sürecinde Nicel Veri Analizi*. (2. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental Socialization of Emotion. *Psychological Inquiry* 9, 241-273. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0904_1
- Gaté, M. A., Watkins, E. R., Simmons, J. G., Byrne, M. L., Schwartz, O. S., Whittle S., & Allen N. B. (2013). Maternal Parenting Behaviors and Adolescent Depression: The Mediating Role of Rumination. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology* 42(3), 348-357. <https://doi.org/10.1080/15374416.2012.755927>
- Gratz, K. L., & Roemer, L. (2004). Multidimensional Assessment of Emotion Regulation and Dysregulation: Development, Factor Structure, and Initial Validation of the Difficulties in Emotion Regulation Scale. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment* 26(1), 41-54. <https://doi.org/10.1023/B:JOBA.0000007455.08539.94>.
- Hilt, L. M., Armstrong, J. M. & Essex, M. J. (2012). Early Family Context and Development of Adolescent Ruminative Style: Moderation by Temperament. *Cognition and Emotion*, 26(5), 916-926. <https://doi.org/10.1080/02699931.2011.621932>
- Hsu, K. J., Beard, C., Rifkin, L., Dillon, D. G. Pizzagalli, D. A & Björgvinsson, T. (2015). Transdiagnostic Mechanisms in Depression and Anxiety: The role of Rumination and attentional control. *Journal of Affective Disorders Volume* 188(1), 22-27. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2015.08.008>

- Hyde, J. S. & Mezulis, A. H. (2020). Gender Differences in Depression: Biological, Affective, Cognitive, and Sociocultural Factors. *Harvard Review of Psychiatry* 28(1), 4-13. <https://doi.org/10.1097/HRP.0000000000000230>
- Johnson, D. P., & Whisman, M. A. (2013). Gender Differences in Rumination: A Meta-Analysis. *Personality and Individual Differences* 55, 367-374. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.03.019>
- Jose, P., & Brown, I. (2008). When Does the Gender Difference in Rumination Begin? Gender and Age Differences in the Use of Rumination by Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence* 37(2), 180-192. <https://doi.org/10.1007/s10964-006-9166-y>
- Karatepe, H., D. (2010). *Ruminatif Düşünme Biçimi Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması, Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması*. Psikiyatri Uzmanlık Tezi, T.C. Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 13. Psikiyatri Kliniği, İstanbul.
- Kuzgun, Y. & Eldeleklioğlu, J. (2005). Ana Baba Tutumları Ölçeği (Ergenler ve Yetişkinler İçin). İçinde Y. Kuzgun, & F. Bacanlı (Ed.) *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Programları Dizisi: 1, PDR'de Kullanılan Ölçekler* (53-70). Ankara: Nobel Yayınları.
- Lyubomirsky, S., Layous, K., Chancellor, J., & Nelson, S. K. (2015). Thinking About Rumination: The Scholarly Contributions and Intellectual Legacy of Susan Nolen-Hoeksema. *Annual Review of Clinical Psychology* 11, 1-22. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-032814-112733>
- Lyubomirsky, S. & Nolen-Hoeksema, S. (1993). Self-Perpetuating Properties of Dysphoric Rumination. *Journal of Personality and Social Psychology* 65(2), 339-349. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.65.2.339>
- Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). Socialization in the Context of Family: Parent Child Interaction. In P. Mussen & E. M Hetherington (Eds.) *Handbook of Child Psychology: Socialization, Personality and Social Development*, (pp. 1-101). New York: Willey.
- Manfredi, C., Caselli, G., Rebecchi, D., Rovetto, F., Ruggiero, G. M., Sassaroli, S., & Spada, M. M. (2011). Temperament and Parental Styles as Predictors of Ruminative Brooding and Worry. *Personality and Individual Differences* 50, 186-191. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2010.09.023>
- Martin, L. L., & Tesser, A. (1996). Some Ruminative Thoughts. In R. S. Wyer, Jr. (Ed.), *Advances in Social Cognition* 9. *Ruminative Thoughts* (pp. 1-47). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Matthews, G., & Wells, A. (2004) Rumination, Depression, and Metacognition: The S-REF Model. In C. Papageorgiou & A. Wells (Eds.), *Rumination: Nature, Theory, and Treatment* (pp. 125-151). Chichester: Wiley.
- Nolen-Hoeksema S. (1991). Responses to Depression and Their Effects on the Duration of Depressive Episodes. *Journal of Abnormal Psychology* 100(4), 569-582. <https://doi.org/10.1037//0021-843x.100.4.569>
- Nolen-Hoeksema, S. (1994). An Interactive Model for the Emergence of Gender Differences in Depression in Adolescence. *Journal of Research on Adolescence* 4(4), 519-534. https://doi.org/10.1207/s15327795jra0404_5

- Nolen-Hoeksema, S., Larson, J., & Grayson, C. (1999). Explaining the Gender Difference in Depressive Symptoms. *Journal of Personality and Social Psychology* 77, 1061–1072. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.77.5.1061>
- Nolen-Hoeksema, S. & Jackson, B. (2001). Mediators of the Gender Difference in Rumination. *Psychology of Women Quarterly* 25, 37–47. <https://doi.org/10.1111/1471-6402.00005>
- Nolen-Hoeksema, S., Wisco, B. E. & Lyubomirsky, S. (2008). Rethinking Rumination Association for Psychological Science. *Journal of Abnormal Psychology* 3(5), 400–424. <https://doi.org/10.1111/j.1745-6924.2008.00088.x>
- Papageorgiou, C., & Wells, A. (2009). A Prospective Test of the Clinical Metacognitive Model of Rumination and Depression. *International Journal of Cognitive Therapy* 2(2), 123–131. <https://doi.org/10.1521/ijct.2009.2.2.123>
- Robinson, M., & Alloy, L. (2003). Negative Cognitive Styles and Stress-Reactive Rumination Interact to Predict Depression: A Prospective Study. *Cognitive Therapy and Research* 27, 275–292. <https://doi.org/10.1023/A:1023914416469>
- Rood, L., Roelofs, J., Bögels, S. M., Nolen-Hoeksema, S., & Schouten, E. (2009). The Influence of Emotion-Focused Rumination and Distraction on Depressive Symptoms in Non-Clinical Youth: A Meta-Analytic Review. *Clinical Psychology Review* 29, 607–616. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.001>
- Schweizer, T. H., Olino, T. M., Dyson, M. W., Lappock, R. S. & Klein, D. N. (2018). Developmental Origins of Rumination in Middle Childhood: The Roles of Early Temperament and Positive Parenting. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 47, 409–420. <https://doi.org/10.1080/15374416.2017.1359787>
- Shawa, Z. A., Hiltb, L. M., & Starra, L. R. (2019). The Developmental Origins of Ruminative Response Style: An Integrative Review. *Clinical Psychology Review* 74, <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2019.101780>
- Sideridis, G. D., & Kafetsios, K. (2008). Perceived Parental Bonding, Fear of Failure and Stress During Class Presentations. *International Journal of Behavioral Development* 32(2), 119–130. <https://doi.org/10.1177/0165025407087210>
- Simonson, J., Mezulis, A., & Davis, K. (2011). Socialized to Ruminant? Gender role Mediates the Sex Difference in Rumination for Interpersonal Events. *Journal of Social and Clinical Psychology* 30(9), 937–959. <https://doi.org/10.1521/jscp.2011.30.9.937>
- Spasojević, J., & Alloy, L. B. (2002). Who Becomes a Depressive Ruminator? Developmental Antecedents of Ruminative Response Style. *Journal of Cognitive Psychotherapy: An International Quarterly* 16, 405–418. <http://dx.doi.org/10.1891/088983902780935713>
- Stanton, A. L., Kirk, S. B., Cameron, C. L., & Danoff-Burg, S. (2000). Coping Through Emotional Approach: Scale construction and Validation. *Journal of Personality and Social Psychology* 78(6), 1150–1169. <https://doi.org/10.1037//0022-3514.78.6.1150>
- Strauss, J., Muday, T., McNall, K & Wong, M. (1997). Response Style Theory Revisited: Gender Differences And Stereotypes in Rumination and Distraction. *Sex Roles* 36, 771–792. <https://doi.org/10.1023/A:1025679223514>
- Verstraeten, K., Bijttebier, P., Vasey, M. W., & Raes, F. (2011). Specificity of Worry and Rumination in the Development of Anxiety and Depressive Symptoms in Children. *The*

British journal of Clinical Psychology 50(4), 364–378.
<https://doi.org/10.1348/014466510X532715>

Watkins E. R. (2008). Constructive and Unconstructive Repetitive Thought. *Psychological Bulletin* 134(2), 163–206. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.2.163>

Watkins, E. R., & Nolen-Hoeksema, S. (2014). A Habit-Goal Framework of Depressive Rumination. *Journal of Abnormal Psychology* 123(1), 24–34. <https://doi.org/10.1037/a0035540>

Wang, K., Lu, H., Cheung, E. F. C., Neumann, D. L., Shum, D. H. K., & Chan, R. C. K. (2016). "Female Preponderance" of Depression in Non-Clinical Populations: A Meta-Analytic Study. *Frontiers in Psychology* 7, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01398>

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Giriş: Ruminasyon, olumsuz kişisel problemlerin veya olumsuz duygusal durumların nedenleri ve sonuçları hakkında tekrarlayıcı ve kendine odaklı bir düşünme tarzıdır. Ruminasyonun en ilişkili olduğu duygusal sorunun ise depresyon olduğu pek çok çalışmada raporlanmıştır (Broderick ve Korteland, 2004; Hsu vd, 2015; Papageorgiou ve Wells, 2009). Bazı araştırmacılar depresyondaki cinsiyet farklılığının, kadınların benzersiz biyolojik ve psikolojik özelliklerinin veya belirgin dezavantajlı sosyal konumlarının kanıtı olduğunu düşünmektedir. Diğerleri ise yaygınlık oranlarını raporlamadaki önyargılara ya da kadınların yaşadıkları semptomları ifade etmede daha açık olmaları gibi diğer nedenlere dikkat çekerek cinsiyetin depresyondaki rolünü daha önemsiz görmektedir. Belirtmek gerekir ki hiçbir teorik açıklama bu varsayımlarda bir önceliğe ulaşmamış ve tüm açıklamalar eksik bulunmuştur (Strauss vd., 1997). Depresyondaki cinsiyetler arası farklılığı araştırmaya odaklanan Nolen-Hoeksema (1994) ise bu farklılığın ruminasyon düzeyinin kadınlarda daha yüksek düzeyde olmasıyla açıklanabileceği öne sürmüştür. Nitekim pek çok araştırmada da depresyonun kadınlarda daha fazla görüldüğü de ortaya çıkarmıştır (Hyde ve Mezulis, 2020; Johnson ve Whisman, 2013; Strauss vd., 1997; Wang vd., 2016). Bu doğrultuda önemli soru, ruminasyonda cinsiyet farklılığını açıklayan faktörlerin neler olduğudur. Öne sürülen varsayımlardan biri, aşırı koruyucu ve kontrolcü ebeveyn tutumları ve geleneksel kadınsı cinsiyet rolü sosyalleşmesinin, pasif tepki verme stilini teşvik ederek ruminasyon eğilimine zemin hazırlayabileceği yönündedir (Watkins ve Nolen-Hoeksema, 2014). Bu faktörler, sosyalleşme süreçlerindeki öğrenmelerine işaret ettiği için bazı araştırmacılar tarafından öğrenilmiş pasiflik hipotezi olarak da ele alınmıştır (Lyubomirsky vd., 2015). Bu çalışmanın amacı, genç yetişkinlerin ruminasyon eğilimlerinde aşırı koruyucu ve kontrol edici/otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algılarının yordayıcı gücünü incelemektir. Temel olarak, bu değişkenlerin kadınlarda ruminasyon eğilimini açıklamaları önerilmiştir. Ancak daha detaylı incelemek için bu değişkenlerin erkek örnekleme de incelenmesi hedeflenmiştir.

Yöntem: Bu çalışma, korelasyonel bir araştırmadır. Araştırmanın çalışma grubu, 397'si kadın 116'sı erkek olmak üzere toplam 513 üniversite öğrencisinden oluşmuştur. Veri toplama araçları olarak Ruminatif Düşünce Biçimi Ölçeği, Anne-Baba Tutumları Envanteri, Toplumsal Cinsiyet Oluşumu Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu Analizi, Bağımsız Örneklemeler İçin t-Testi ve Hiyerarşik Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır.

Bulgular: Araştırmanın ilk bulgularına göre, kadınlarda ruminasyon eğilimi ile algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ($r = .348, p < .01$) ve otoriter ebeveyn tutumları ($r = .186, p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Erkek örnekleminde ise ruminasyon eğilimi ile koruyucu ebeveyn tutumları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r = .198, p < .05$). Ayrıca, hem kadınlar ($r = .315, p < .01$) hem de erkeklerde ($r = .272, p < .01$) ruminasyon eğilimi ile geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin algılar arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler vardır. Yapılan t-testi sonuçlarına göre kadınların ruminasyon eğiliminin erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu görülmüştür ($t_{(511)} = 3.169, p < .01$). Son olarak, kadın örnekleminde kurulan model

istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Algılanan koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel toplumsal cinsiyet rolü algıları ruminasyon eğilimindeki varyansın %17'sini açıklamıştır. Erkek örneklemini üzerinde anlamlı ilişki gösteren algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algıları da anlamlı bir regresyon modeli oluşmuş ve ruminasyon eğilimindeki varyansın %10'unu açıklamıştır.

Tartışma: Bu araştırmanın amacı, koruyucu ve otoriter ebeveyn tutumları ile geleneksel cinsiyet rolü algılarının ruminasyon eğilimini yordama güçlerini incelemektir. Elde edilen bulgulara göre, kadınların ruminasyon eğilimlerinin erkeklere göre anlamlı derecede yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulguyu destekleyen geniş bir literatürün olduğunu söylemek mümkündür (Bugay ve Erdur-Baker, 2011; meta analiz için bkz. Johnson ve Whisman, 2013). Ruminasyonda cinsiyete dayalı farklılaşmayı açıklamak için bazı faktörler önerilmiştir. Bu araştırmanın varsayımlarının temelini oluşturan bir açıklama, aşırı kontrolcü ve koruyucu ebeveyn tutumları ve geleneksel-kadınınsı cinsiyet rolleridir. Bu faktörler temelinde kadın örneklem ile kurulan regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Aşırı kontrolcü ve koruyucu ebeveyn tutumları, özerkliği kısıtlayan ve aktif başa çıkma yerine pasif başa çıkma yöntemlerini pekiştiren ebeveyn tutumlarıdır. Çevreleri üzerinde kontrolü az olan çocukların aktif ve uyumlu başa çıkma stratejilerini öğrenmeleri de zor olacaktır. Ek olarak, geleneksel cinsiyet rolü sosyalleşmesi özellikle kadınlarda ruminasyon eğilimini artırabilir. Çünkü geleneksel cinsiyet rolü sosyalleşmesi temelde kadınlarda olumsuz duygulara odaklanmayı ve bu olumsuz duyguları aşırı şekilde ifade etmeyi, pasif başa çıkmayı ve ilişkileri koruma ve sürdürme yönelimi vurgulayan kadınınsı bir cinsiyet rolünü teşvik etmektedir (Nolen-Hoeksema ve Jackson, 2001). Tüm bunlar ruminatif düşünme eğilimiyle yakından ilişkili olan durumlardır. Ayrıca algılanan koruyucu ebeveyn tutumları ve geleneksel cinsiyet rolü algısı değişkenleri de erkeklerde ruminasyon eğiliminin önemli yordayıcılarıdır. Buna göre, toplumsallaşma sürecinde geleneksel kadınınsı ve erkeksi cinsiyet rolü kalıp yargılarının aşırı ve keskin olması hem kadınların hem de erkeklerin ruminasyon eğilimini açıklayabilir. Hem erkekler hem de kadınlar için oluşturulan bu modeller nedensel çıkarım sağlamasa da gelecekte yapılacak araştırmalar için bazı fikirler sunabilir.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: Rumination is a repetitive, recurrent, uncontrollable, and self-focused thinking style about the possible causes and consequences of negative personal problems or negative emotional states. Many studies have shown that the emotional distress that rumination is most associated with is depression (Broderick & Korteland, 2004; Hsu et al., 2015; Papageorgiou & Wells, 2009). Some researchers have considered the gender difference in depression to be evidence of women's unique biological and psychological characteristics or their distinctly disadvantaged social position. It should be noted that no theoretical explanation has reached a priority in these assumptions and all explanations have been missing (Strauss et al., 1997). Focusing on the gender difference in depression, Nolen-Hoeksema (1994) has suggested that this difference can be explained by the higher level of rumination in women. Indeed, studies reported that the rumination tendency was higher in women (Hyde & Mezulis, 2020; Johnson & Whisman, 2013; Wang et al, 2016). Accordingly, another important question is what are the factors that explain the gender difference in rumination. One of the assumptions put forward is that overprotective and authoritarian parent attitudes and socialization of traditional feminine gender roles could increase the rumination tendency by promoting a passive reaction style (Watkins & Nolen-Hoeksema, 2014). These factors were addressed as a learned passivity hypothesis by some researchers because of pointing to learnings in socialization processes (Lyubomirsky et al., 2015). The aim of this study was to examine the predictive power of overprotective and authoritarian parental attitudes and traditional gender role perceptions in young adults' rumination tendencies. Basically, it has been suggested that these variables explain the rumination tendency in women. However, in order to examine these variables in more detail, it was aimed to examine the male sample as well.

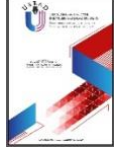
Method: This study is a correlational research. The study group of the research consisted of a total of 513 university students, of which 397 (77%) were female and 116 (23%) were male. Ruminative Thought Style Questionnaire, Parental Attitude Scale, Socialization of Gender Norms Scale, and Demographic Information Form were used as data collection tools in the research. In the analysis of the data, The Pearson Product-Moment Correlation Analysis, Independent Samples t-Test, and Multiple Linear Regression Analysis were used.

Results: According to the first findings of the study, a positive relationship was found between the rumination tendency and perceived protective parental attitudes ($r = .348, p < .01$) and authoritarian parental attitudes ($r = .186, p < .01$) in women. In the men, a positive relationship was found between rumination tendency and perceived protective parental attitudes ($r = .198, p < .05$). Also in both women ($r = .315, p < .01$) and men ($r = .272, p < .01$), there were positive positive relationships between rumination tendency and perceptions of traditional gender roles. According to the t-Test results, it was found that rumination tendency of women was significantly higher than men ($t_{(511)} = 3.169, p < .01$). Lastly, the model established in the women was found statistically significant. Perceived protective and authoritarian parental attitudes and traditional gender role perceptions explained 17% of the variance in rumination tendency. On the men, perceived protective parental attitudes and traditional gender role perceptions created significant regression model and explained 10% of the variance in the rumination tendency.

Discussion: This study aimed to examine the predictive role of protective and authoritarian parental attitudes and traditional gender role perceptions in young adults' rumination tendencies. According to the findings, rumination tendency of women were significantly higher than men. It is possible to say that there is a large literature supporting this finding (Bugay and Erdur-Baker, 2011; for meta analysis see. Johnson and Whisman, 2013). Over-controlling/authoritarian and protective parental attitudes and traditional-feminine gender roles can be put forward as factors explaining gender-based differentiation in rumination. With these factors, the regression model established with the female sample was found to be statistically significant. Authoritarian and protective attitudes are parental attitudes that restrict autonomy and reinforce passive coping methods instead of active coping. It will also be difficult for children with little control over their environment to learn active and adaptive coping strategies. Additionally, traditional gender role socialization can increase rumination tendency, especially in women. Because traditional gender role socialization promotes a feminine gender role that emphasizes focusing on negative emotions, expressing emotions excessively, passive coping, responsible of maintaining relationships (Nolen-Hoeksema and Jackson, 2001). All these are situations that are closely related to ruminative thinking tendency. Also, perceived protective parent attitudes and traditional gender role perceptions variables are also significant predictors of rumination tendency in men. Accordingly, if the traditional feminine and masculine gender role stereotypes are excessive and sharp in the socialization process, it can explain the rumination tendency of both women and men. Even if these models established for both men and women don't provide causal inference, they may offer some ideas for future research.

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 4, Year 4, Sayı 8, Issue 8,
Nisan 2022, April 2022
e issn: 2687-2641

OSMANLI MODERNLEŞME DÖNEMİNDE FEMİNİST YAKLAŞIMLAR FEMINIST APPROACHES IN THE OTTOMAN MODERNIZATION PERIOD

Esra Merve ÇALIŞKAN

Araş. Gör., İstanbul Medipol Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler,
İstanbul/Türkiye.
Research Asistant, Istanbul Medipol University, Political Science and International
Relations,
İstanbul/Turkey.
ecaliskan@medipol.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-5226-3177

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1003661

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 01.10.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Çalışkan, E. M. (2022). Osmanlı
Modernleşme Döneminde Feminist Yaklaşımlar. *USBAD Uluslararası Sosyal
Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 320-331.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme sürecinin yaşandığı dönemde toplumsal ve siyasal gelişmelerin ışığında pek çok somut yenilik ortaya çıkmıştır. Bu yenilikler toplumun farklı alanlarına nüfuz ederken, Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki kadınlar da bu gelişmelerden etkilenecek, toplumsal haklarının iyileşebilmesi için de bir mücadele sürecini başlatmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Modernleşme döneminde kadınların sosyal ve siyasal haklarını elde etme çabaları ve gelişmeleri feminist yaklaşım bağlamında değerlendirilecektir. Tanzimat'ın ilanı ile başlayıp II. Meşrutiyet'e kadar olan süreçte feminist yaklaşımın Osmanlı toplumunda nasıl algılandığı, kadın hareketlerine nasıl sirayet ettiği incelenecektir. Çalışmada sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. Birincil ve ikincil kaynaklar üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın odak noktası, feminist yaklaşım üzerinden Osmanlı modernleşme döneminde kadın hareketlerini açıklamak olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Osmanlı İmparatorluğu, Modernleşme Süreci, Kadın Hakları

Abstract: During the period of modernization in the Ottoman Empire, many innovations emerged in the light of social and political developments. While these innovations penetrated every aspect of society, a struggle began for the improvement of the social rights of women in the Ottoman Empire. In this study, the efforts and developments of women's social and political rights in the Ottoman Modernization period will be evaluated in the context of the feminist approach. Starting with the proclamation of the Tanzimat II until the Constitutional Monarchy, It will be examined how the feminist approach was perceived in the Ottoman society and how it spread to the women's movements in the process. Content analysis method, one of the research methods in social sciences, will be used in the study. Evaluation will be made on primary and secondary sources. The focus of the study will be to explain women's movements in the Ottoman modernization period through the feminist approach.

Key Words: Feminism, Ottoman Empire, Modernization Process, Women's Rights

GİRİŞ

Toplumsal olarak kadının erkeğe bağlı olması durumu yerleşik bir inanıştır. Kadınların bireysel olarak sahip oldukları hakları erkeklerden ayrı bir varlık göstererek elde etmeleri bir mücadele sürecinden sonra gerçekleşebilmiştir. Batı toplumlarında modernleşme süreçlerinin başlaması ile ilk adımları atılan kadın hakları mücadelesi, Sanayi Devrimi'nin de etkisiyle gelişen toplumsal dönüşüm kadınların toplumsal haklar elde etmeye yönelik çabalarını da artırmıştır. Batı'da yaşanan gelişmeler karşısında kadınlar, kamusal alanda görünür kılınabilmek için bireye dayalı yeni haklar elde edebilme mücadelesine başlamışlardır. Yaşanan özgürleşme havasının etkisi Osmanlı İmparatorluğu'nda da etkinliğini göstermeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda modernleşme döneminin başlaması ile birlikte de kadınlar sorunlarını ve sahip olmak istedikleri hakları dile getirme yolları aramaya başlamıştır. Batıya nazaran daha zorlu bir süreçle işleyen Osmanlı'da kadınların hak elde etme sürecinde özellikle Osmanlı toplumdaki geleneksel yapılanma ve İslamiyet'in algılanmasındaki farklılıklar etkisini göstermiştir. Osmanlı toplumunda feminist yaklaşımların somutlaşabilmesi için engel teşkil eden bu durumlara karşın, kadınlar toplumsal olarak dayatılan "annelik" ve "ev kadınlığı" tanımlamalarından ibaret olmadıklarını gösterebilmek için kamusal alana katılma mücadelesi vermiştir.

Batı'da eğitim almış ve Batılı akımların etkisinde olan kadınların önderliğinde başlayan hak arama mücadelesi kadınların iş hayatında yer almalarının artması ile

aydın kesimden toplumsal kesime geçebilmeyi başarmıştır. Özellikle eğitim hakkı ve evliliklerin kayda geçirilmesi gibi haklar sayesinde kadınların toplumsal görünürlüklerinin yanı sıra aile içi konumları için de önemli gelişmelerin yaşanması sağlanmıştır.

Batı'da hak arama mücadelesini sokaklarda dile getirerek arayan kadınlara nazaran Osmanlı'da bu mücadele aydınların yazıları ile baş göstermiş ve "yukarıdan" topluma nüfuz eden bir hal almıştır. Erkeğin kamusal alanı, kadının ise ev içi alanı temsil ettiği düzen içerisinde kadın varlığını görünür kılacak yollar arayan bu aydın kadın hareketi özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı toplumunda etkinliğini artırmıştır. Yaşanan gelişmeler Osmanlı modernleşme sürecinde yeni bir dönemin yaşanmasına zemin hazırlarken, feminizm düşüncesinin toplumsal olarak yerleşmesine de kaynaklık etmiştir. Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemlerinde Osmanlı Modernleşme sürecindeki kadın hareketleri, hem kadının toplumsal varlığını artırabilmek için bir ön hazırlık olmuş hem de kadın haklarının genişletilebilmesi için temelleri oluşturmuştur.

OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA MODERNLEŞME SÜRECİ

Kavramsal olarak Modernizm, modernite, modernleşme, gibi terimler aynı kökten gelmelerine rağmen birbirlerinden farklı anlamlara gelen ama genellikle aynı anlamı içerecek şekilde kullanılan "modern" sözcüğünden gelmektedir. Modern kelimesi, Latince bir kelime olan "modo" kelimesinden türetilmiştir. Modo kelimesi "tam şimdi, bugüne ait, çağa uygun" anlamına gelmektedir. Kelimenin kökeni olarak tarihçesi her ne kadar daha eskiye dayansa da sosyolojik ve toplumsal anlamda kullanılmaya başlanması 15. Yüzyıldan itibaren yaşanan gelişmeleri tanımlar şeklinde kullanılmıştır (Çiçek vd., 2015: 271).

Modernleşme süreci, 17 yüzyılda Batı toplumlarında yaşanmaya başlayan ekonomik, askeri, siyasi ve sosyo-kültürel değişim ve dönüşümlerden oluşan bir periyodu açıklamaktadır. Batıda modernleşme süreci, Rönesans ve reform döneminde yaşanan gelişmelerden de beslenerek kültürel ve entelektüel anlamda da pek çok toplumu etkileyebilecek bir hal almıştır. Takip eden İngiliz Devrimi ve Fransız Devrimi ise değişimlerin yerleşebilmesi için toplumsal ve siyasi zemin oluşumunu hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi döneminin ise diğer dönemlere ek olarak dönüşen kent hayatı iş gücü ve bireysel farkındalıkların artması ile modernleşme süreci içerisindeki toplumlar için farklı bir sürecin yaşanmasına imkan vermiştir. Pek çok farklı toplumu içerisine alan bu süreç, Osmanlı İmparatorluğunu da toplumsal ve siyasi anlamda modernleşme süreci ile karşı karşıya bırakmıştır (Beriş, 2008: 9).

Osmanlı İmparatorluğu Batı'da yaşanan bu gelişmeler karşısında tepkisiz kalamamıştır. Osmanlı'da eski gücü elde etmek amacıyla küçük çaplı da olsa başlayan değişim ve dönüşüm hareketleri sonrasında modernleşme sürecinin hızla her alana yayılmasına zemin hazırlamıştır. İmparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve sosyal yönden kuşatılmış olumsuz şartlar, modernleşme sürecinin yönetim eliyle gelişmesinden ziyade aydınların etkinliği ile ilerlemesine sebep olmuştur. Yaşanan askeri yenilgiler, toprak kayıpları ve ekonomik yönde

uğranılan zararların yanında Batı'nın dönemdeki her anlamda etkinliği, Batı yanlısı bir modernleşme modelini İmparatorluğa yayma düşüncesini hakim kılmıştır. 1683 yılındaki İkinci Viyana Savaşı, 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması ve 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşmaları, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı yanlısı modernleşme tavrı açısından dönüm noktalarını oluşturmaktadır (Kurtdaş, 2019: 400). Savaşların kaybedilmesi ve yapılan anlaşmaların güçlüğü nedeniyle teknolojik ve askeri yetersizlikler ön plana çıkmış bu durumun neticesinde de ilk değişimlerin bu yönde yapılması gerektiği düşünülmüştür. Batıyı merkeze alarak yürütülecek olan çok yönlü yenilenme hareketleri 1770 yılında belirli oranda başlamıştır.

Askeri ve teknolojik yönden yaşanan gelişmeler toplumsal ve siyasi anlamda en çok dikkat çeken noktalar olmuştur. Batı'nın bu anlamda gerisinde olduğunun anlaşılması ve devletin içinde bulunduğu açmazlar nedeni ile II. Mahmut döneminde "devleti kurtarma" gayesi ile bir dizi ıslahat hareketlerine başlanmıştır. Dönemin en önemli gelişmesi olarak adlandırılan "Vaka-i Hayriye" ile modernleşme sürecinin başladığının savunan görüş de hakimdir (Belge, 2011: 541). "Hayırlı Olay" adlandırılan bu olay ile yeniçeri ocağının kaldırılması askeri ve siyasi anlamda büyük bir yeniliğe zemin hazırlamıştır. Sonrasında kurula teknolojik, düzenli ve merkezi ordu ise modernleşme gelişmelerinin en önemli temsilcilerinden biri haline gelmiştir.

Osmanlı'da modernleşme süreci ile ilgili en önemli atılımlar olarak bahsedilen "Tanzimat Fermanı" ve "Islahat Fermanları", imparatorlukta başlayan hukuk temelli siyasi ve toplumsal hareketler için uygun alanların açılmasına olanak sağlamıştır. Islahat Fermanı ile bütün imparatorluk içerisinde gayrimüslim tebaa için ilk kez verilen "can ve mal güvenliği" teminatı, toplumsal eşitlik yönünde atılmış önemli bir adım olarak ortaya çıkmıştır (Çiçek vd., 2015: 271). Tanzimat Fermanı ile hız kazanan modernleşme hareketleri özellikle Osmanlı bürokrasisinde ve orduda yaşanan gelişmelere kaynaklık etmiştir. Devletin geleneksel yapısını korumaya dayalı hakların açığa çıktığı gibi kişisel haklar da Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Fermanı ile yerini bulmuş olmuştur. I. ve II. Meşrutiyetin ilanı ile hukuka dayalı toplum yapısı daha fazla ön plana çıkmış, anayasal haklar güvence altına alınmış ve padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır. Bu denli önemli gelişmelerin hukuk zemini üzerinde ilerlemesi ise Osmanlı toplumunun her yönden bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamasına sebep olmuştur (Kantar, 2019: 375).

FEMİNİZM VE OSMANLI İMPARATORLUĞUNDA KADIN

Feminizm, Latince kadın anlamına gelen "femine" kelimesinden gelmektedir. Terim ilk olarak 1872 yılında "Kadın Hakları Hareketini" tanımlamak için Alexander Dumas tarafından kullanılmıştır (Arat, 1991: 21). Feminizm en kısa tabiriyle "kadını ilgilendiren, kadına dair şeyleri" ifade ederken, esas manası ile cinsiyetçi yaklaşımı ve cinsiyete dayalı baskıyı ve sömürüyü sona erdirerek toplumsal özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramlar üzerinden iktidar ilişkilerini sorgulayarak var olan "eril tahakkümü" sona erdirme gayesi olarak ifade edilebilmektedir (Bourdieu, 2015: 17).

Feminizm kavramı değerlendirilirken pek çok farklı eksen üzerinden kavramın ele alınması mümkün kılınmıştır. Judith Butler "Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Alt-Üst Edilmesi" kitabında feminist hareket için veya kadın hakları mücadeleleri için "özne" olmanın önemini vurgulamaktadır. Her şeyde önce "özne olma bilinci" üretilmeden feminizim uğruna verilebilecek bir mücadele bulunmamaktadır vurgusu yapmaktadır (Butler, 2005: 45). Eril öznenin ötekisi olarak anlaşılan kadının varlığı, özne olma bilincinin farkına varması ile eşitlik, adalet, özgürlük ekseninde bireysel haklarına sahip olma arzusunun da açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda da 1850 yılına gelindiğinde kadınların "oy verme" hakkına sahip olmak için verdikleri mücadele "birinci dalga feminizmin" başlamasını sağlamıştır. Batı'da başlayan birinci dalga feminist hareketinin önemli isimlerinden biri Mary Wollstonecraft olmuştur. Wollstonecraft 1792'de "Kadın Haklarının Doğrulanması" ismiyle yazdığı kitabında kadınların sahip olması gereken eşit hakların tanımlamasını yapmıştır (Sancar, 2012: 37). Bu gelişmeler neticesinde de kadınların toplumsal olarak sahip olması gereken haklar ve özgürlükler daha çok gün yüzüne çıkmıştır.

Sanayi Devriminin etkisi ile değişen dünyada artık kadının varlığı aile içerisindeki durumu dışında emek gücü üzerinden de tanımlanır hale gelmiştir. Kadınlar artan emek ihtiyacı ile ucuz iş gücünün öznesi haline almıştır. Kadının sahip olmadığı kaldığı haklara bir yenisinin de kadının emeği olarak eklenmesi ile kadın hareketleri daha önce bir "üst sınıfın" meselesi olarak ele alınırken, bu durumdan sıyrılıp toplumun geneline yayılan bir hal almıştır. 1830'dan sonra ise birçok farklı toplumda kadınlar eşit işe eşit ücret, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı gibi pek çok farklı konuda mücadele vermeye başlamıştır (Duby ve Perrot, 1993: 15). Birinci dalga feminizm hareketinin etkinliğini sürdürdüğü bu dönemden, 1960'lı yıllarda başlayacak olan ikinci dalga feminizm hareketine kadar feminizm hareketi temel hakların kazanımı mücadelesi olarak sürmüştür.

Batı'da pek çok farklı yerde modernleşme süreci ile hız kazanan kadın hareketlerinin, Osmanlı İmparatorluğunda aynı dönemlerde somut olarak varlığını göstermesi II. Meşrutiyet ile ancak gerçek anlamda söz konusu olabilmıştır. II. Meşrutiyet öncesinde tam manası ile olmasa da toplumsal olarak kadının varlığı üzerinde sorular sorulmaya başlanmıştır. II. Meşrutiyet öncesinde küçük çaplı da olsa başlayan kadınların haklarına yönelik iyileştirme çabaları neticesinde ilk somut örnek kız çocukları için açılan okullar yönünde olmuştur. Buna ek olarak Tanzimat Döneminde kadınlara ölen babanın miras kalan mülkünden pay sahibi olmak, cariyeye olarak bulunmamak ve evlenen kızlara zaruri tutulan "gelinlik vergisinin" kaldırılması gibi yeni haklar verilerek kadınların toplumsal olarak varlığı ön plana çıkmaya başlamıştır (Altındal, 1994: 151).

Osmanlı İmparatorluğunda kadınların buldukları olumsuz duruma karşı tepkilerini dile getirmeleri ilk basın yoluyla olmuştur. Kadınlardan önce kadınların içinde buldukları durumlar basın yoluyla eleştiren erkekler de olmuştur. Bunlara en önemli örnek Namık Kemal'in İbret gazetesinde yazdığı "(...) Ne zamana kadar erkekler haremimi dövecek? Ne zamana kadar kadınlar zevcini yaşmak ferace iz'acatı ile sabahlara kadar uykusuz bırakacak? Ne zamana kadar valideler kızlarını

satılık meta gibi senelerce her gün bir esirci bakışlı görücünün nazar-ı meayıpcuyanesine arz ettikten sonra hediyelik cariye gibi bir kerecik rızasını sormaya tenezzül etmeksizin kendi beğendiği bir adamın eline teslim edecek...” ifadeleri olmuştur (Şimşek, 2017: 345). Kadının meta olarak algılanması ve toplumsal olarak göz ardı edilmesine Namık Kemal gibi pek çok yazar da tepki vermeye başlamıştır.

Tanzimat döneminde *Terakki* gazetesinin *Terakki Muhaddarat* ekinde Osmanlı toplumundaki kadınların sorunlarına dair kadınların gönderdiği mektuplar yayınlamaya başlamıştır. “Adile Hanım” isimi ile gelen mektuplarda kadın sorunlarına yer verilmesinden toplumsal olarak büyük bir memnuniyet duyulduğu, “Belkis Hanım” isimli mektuplarda ise kadınların da tıpkı erkekler gibi eğitim alma hakkının olması gerektiği ifade edilir hale gelmiştir. 1895 yılında kadınların düşünceleri ve bilgilenmeleri için çıkarılan “Hanımlara Mahsus Gazete” pek çok farklı konuya değinmiştir. Batı toplumlarında kadınların sahip olduğu avukatlık, doktorluk, muharrirlik gibi mesleklerde kadınların başarıları üzerinde durulmuş ve Madam Curie gibi önemli kadın figürlerinden örnekler verilmiştir. Gazete içerisinde Emine Semiye, Fatma Aliye, Makbule Leman, Nigar Hanım, Keçeçizade İkbâl, Hamiyet Zehra, Fahrünnisa Hanım, gibi dönem içerisinde önem arz eden kadınların yazılarına yer verilmiştir (Şimşek, 2017: 346).

Kadınların sorunlarının yüksek sesle söylenir hale gelmesinin neticesinde, Osmanlı’da toplumsal hayata katılımları yönünde elde ettikleri ilk hak eğitim hakkı olmuştur. Toplumda kız çocuklarının eğitim alabilmesi için, 1842 yılında Avrupa’daki eğitim kurumlarında eğitim görmüş ebelik mesleğini yapan kadınların Mekteb-i Tıbbiye içerisinde verdikleri kurslar kurulmuştur. Ebe kurslarını takiben, 1858’de İnas Rüştüyeleri ile ortaöğretim düzeyinde eğitim kurumları kurulmuş sonrasında ise 1864 yılında İstanbul’da ilk Kız Sanat Okulu açılmıştır. 1869 yılında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin kabul edilmesi ile 6 ile 11 yaş arasındaki kız çocuklarına eğitime devam zorunluluğu getirilmiştir. 1870 yılında kurulan Darü’l-Muallimat ile kadın öğretmenler yetiştirilmeye başlanmıştır. Ancak kadınların eğitim alabilmesi için getirilen bu değişiklikler sadece üst tabaka ve büyük şehirlerde yaşayan (Selanik, İzmir, İstanbul gibi) kadınlara hitap eder şekilde olmuş toplumun genelini içine alamamıştır (Avcı, 2007: 4).

Osmanlı’da Tanzimat dönemi ile başlayan anayasal süreç kadınların hukuki haklar elde edebilmesinin de önünü açmıştır. Özellikle cariyelik, evlilik ve mülkiyet hakkı gibi temel konularda yapılan iyileştirmeler kadınlar için toplumsal hayata katılımı kolaylaştıran unsurlar olmuştur. 1846 arazi kanunu ile kız ve erkek çocuk arasında babadan miras kalan arazinin eşit olarak paylaşılabilmesi hakkının gelmesi ile hukuki olarak eşitlik sağlanması yönünde bir gelişme olmuştur. Tanzimat dönemine kadar evlilik ile ilgili yetkili kadının evlilik durumunu nüfus memurluğuna bildirme zorunluluğu bulunmamaktaydı, bu zorunluluğun gelmesi ile kadınların evlilik ile doğan haklarının güvence altına alınmasına imkan sağlanmış olmuştur (Aydın, 96: 51). Kadınların toplumsal olarak metalaştırılmasının cariyelik dışında bir diğer örneği olan “başlık parası” ise 1850 yılında yayınlanan bir emirname ile kaldırılmıştır (Ortaylı, 2018: 152). Tüm bu hukuksal düzenlemelere

rağmen kadınlara tanınan haklar erkeklerin sahip oldukları haklara nazaran yüzeysel kalmış aile içini düzenlemeye dayalı olmaktan öteye gidememiştir.

Kadınlar iş gücü olarak kamusal hayata katılarak sahip olmaları gereken hakların da farkına varmışlardır. Buna en temel örnek 1861 yılında Bursa'da dokuma işçisi olarak çalışan Slevneli kadınların ayaklanması olmuştur. Kadınlar anne ve ev işi dinamiğinden sıyrılarak kamusal alana katılmış ve sarf ettikleri emeğin karşılığı için mücadele etmişlerdir (İlengiz, 2011: 21).

Tanzimat ile birlikte gelişen özgürlük ortamı ve kadınların üretim sürecinde yer almaya başlamalarıyla da siyasi olarak da varlıklarını ortaya koyma çabaları artmıştır. 1865'te kırsal kesimlerde çıkan ayaklanmalara kadınlar da katılmış ve bunu birçok kadının tutuklanması süreci takip etmiştir. 1884'de ise yabancı askerlere karşı kirli su dökerek kadınlar tepki göstermiştir (Yılmaz, 2012: 61).

Meşrutiyet'in ilanı ile elde edilen "hürriyetler" kadınların toplumsal hayatlarına da sirayet etmiş, öğretmenlik, istihbarat memurluğu gibi mesleklerin yanı sıra fabrikalarda çalışmaya başlayarak emek gücüne ortak olmuşlardır. "Kadının yeri evidir/ailedir" mefhumu yıkılmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet döneminin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının yarattığı olumlu hava kadınların toplumsal olarak görünürlüğü de artırır olmuştur. Emine Seniye'nin Hürriyet Meydan'ında "Yaşasın Vatan, Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Millet" diye başlayarak verdiği nutuk bu durum için önemli örneklerden biri halini almıştır. "Yeni aile" ve "milli aile" gibi kavramlarla kadının aile içindeki konumuna dair düşünce birliktelikleri de sağlanmaya çalışılmıştır (Toprak, 1988: 41).

İmparatorlukta yeni gelişmeler ile kadınların toplumsal ve siyasi durumları iyileştirilmeye çalışılsa da tam manasıyla istenilen düzeyde olmamıştır. Kadınların hak sahibi olması için kadın haklarını savunan kadınlar ise bu dönemde aydın ve bürokrat aileler içerisinde yetişen kadınlar olmuştur. 19. yüzyılda Batı'da hız kazanan feminizm akımının etkileri Osmanlı'nın aydın sınıfını oluşturan kadın erkek tüm kesimini de etkisi altına almıştır. Avrupa'da yaşanan feminist akım hareketleri kültürel ve toplumsal farklılıklar nedeniyle farklı şekilde yorumlansa da feminizm Osmanlı'da etkinliğini sürdürebilmiştir. II. Meşrutiyet dönemi ile tartışılmaya başlanan "hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet" kavramları kadınların bu konulardaki hak sahipliği ile ilgili de tartışma ortamını açmıştır. Kadınların "toplumsallaşması" ve kadın erkek eşitliği gibi sorunlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Kadınların isteklerini dile getirebilecekleri dernekler ve dergiler kurulmuştur. Feminizm bir kavram olarak tartışılır hale gelmiş ve II. Meşrutiyet döneminde kullanılan kadın dergilerinden biri olan Kadınlar Dünyası dergisi gibi dergilerde kavramın tanımlamaları yapılmıştır. Dergide çıkan bir makalede "kadın, hayata kavuşacaktır. Kadın, bir aile kadını olabilmekle beraber, bir işçi, bir memur, bir mühendis, bir doktor, bir mebus, bir nazır olabilecektir" ifadeleri ile kadınların toplumsal olarak niyetini ve kadınların esas taleplerini anlatmaya çalışmışlardır (Şimşek, 2017: 351). Feminist düşünceyi savunan hem Fatma Aliye Hanım hem de diğer aydınlar, Osmanlı kadınının toplum içindeki var oluşu ile ilgili anlattıkları düşüncelerde "toplumsal ilerleme ve medeniyet (terakki ve temeddün)" gibi

kavramların kullanımına ağırlık vermişlerdir. Bunların yanı sıra, kadınların özgürleşmesinin dini ve geleneksel kurallara aykırı bir tavır içermediğini kanıtlamaya çaba göstermişlerdir (Avcı, 2007: 13).

Osmanlı'da feminist düşüncenin savunucu II. Meşrutiyet döneminde de yalnız kadınlar olmamıştır. Server Cemal çıkardığı Demet dergisi ile başta kendi kızı olmak üzere Osmanlı'da kadınların "yeni doğmuş bir beden, ruh ve fikir metaforu" ile tanımladığı II. Meşrutiyetin yarattığı ortamdan yararlanması gerektiğini savunmuştur. Server Cemal yazdığı yazılarında kadınları hürriyet ilkesi ile sembolleştirerek, kadınların hürriyete sahip olmaları gerektiğini açıklamıştır (Avcı, 2007: 113). Kadınların sahip olması gereken haklar erkekler tarafından da yüksek sesle dile getirilir bir hal almıştır.

Osmanlı'da kadınların düşüncelerini, feminizme dair niyetlerini dile getirmeleri yalnızca dernekler ve dergilerle olmamıştır. 1911 yılında bir dizi konferans düzenleyerek tartışma/dayanışma ortamı oluşturmuşlardır (Çakır, 1996: 43). Bu konferanslarla da kadınlara yönelik olan düşüncelerin toplumsal entegrasyonu sürecinin hız kazanmasını amaçlamışlardır.

Osmanlı'da feminist yaklaşımlar sorunsuz bir destek süreci yaşamamıştır. Çoğunlukla mücadele ile geçen süreç erkek politikacıların ve yazarların yanı sıra muhafazakâr kadınların da tepkisini çeken bir hal almıştır. Ulviye Mevlan, Sabiha Sertel, Halide Edip ve Nezihe Muhittin'in de içinde buldukları Osmanlı kadınları bu süreçte feminist düşüncenin savunucuları rolünü üstlenmiştir. Bu savunucuların aksi bir şekilde de Abdullah Cevdet ve Cavit Bey gibi düşünürler feminist düşünceye karşı tepkilerini dile getirmiştir. Kadının görevini "insan yaratmak" olarak niteleyip toplumsal hayatta var oluşlarının ancak bu şekilde olması gerektiğini savunmuşlardır (Cevdet, 1909: 2). Kadının kitlesel olarak kamusal hayattan uzak tutulup, "kadının yeri evidir" düşüncesini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Kadınların giyim kuşamındaki değişikliklerin, eğitim almalarının, kamusal alanda görünür olmaya başlamalarının "yozlaşmış batılılaşma" hayranlığı olarak yorumlanmış ve kadınlara karşı olan tepkileri dini ve geleneksel kurallar içerisinde anlamlandırmaya çalışmışlardır.

Osmanlı'da Feminizm savunucuları sadece İmparatorluk içerisindeki tepkilerle mücadele etmemiş, Batı'nın Osmanlı kadınına bakış açısını değiştirmek için de çaba göstermişlerdir. Özellikle Fatma Aliye bilinen İslamiyet'teki kadın ile yaşanan İslamiyetteki kadının farklı olduğunu, yorumlamanın yanlış olduğunu savunmuştur. Meşahir-i Nisvan-ı İslam (Ünlü İslam Kadınları) kitabında İslam dinini kabul edip yüksek başarılar göstermiş kadınları anlatmıştır (Çakır, 1996: 29). Osmanlı'da seyreden bu feminist akım batıdan da olumlu destekler almışlardır.

Fatma Aliye dışında tepkilerini dile getiren kadınlar arasında kız kardeşi Emine Seniye de ablasıyla birlikte mücadele etmiştir. Emine Seniye, Batı'da eğitim görmüş ilk Türk kadınlarından biri olması sebebiyle farklı bir bakış açısına sahip olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmış, siyasi ve toplumsal yönde Avrupa'da yazılar yazmıştır. Avrupa kadınları gibi giyinmenin önemini vurgulamış, kadınların eğitim alabilmesi için çabalamıştır.

Halide Edip Adivar da Fatma Aliye ve Emine Semiye ile benzer şekilde Batılı çağdaşları gibi kadınların eşit haklar alabilmesi için mücadele etmiştir. 1908’de Adivar önderliğinde kurulan Müdafaa-i Hukuku Nisvan Derneği ile kadın hakları için mücadeleyi örgütlü hale getirmeye çalışmıştır. Yine kadınların bilinçli hareketini sağlayabilmek için 1909’da Teali-i Nisvan (Kadınları Yükseltme) Cemiyetini kurmuştur. Cemiyetin önde gelen kadın üyeleri arasında Nakiye, Nezihe Muhiddin, Rana Sani Yaver Hanımlar yer almıştır. İşgal döneminde de büyük bir mücadele vererek kadın haklarını korumaya çabalamıştır (Avcı, 2016: 225).

SONUÇ

Louis Althusser’in ideolojik aygıtlardan biri olarak saydığı “aile” kavramını bireylerin hayatlarında şekillenecek fikirlerin üretim merkezi olarak konumlandırmıştır (Althusser, 2008: 126). Ailenin en önemli dinamiklerinden biri konumdaki kadın ise toplumsal olarak annelik ve ev işi kavramlarıyla anlamlandırılmıştır. Kadının özel hayatta bu denli önemli konumuna karşın kamusal alanda sahip olduğu haklar erkeklere nazaran hep ikincil olarak kalmıştır. Eril tahakkümün gölgesindeki bu yaşama karşı çıkış Batılı toplumlarda modernleşme sürecinin etkisi ile daha erken başlamıştır. Ataerkilliğin baskın olduğu toplumlarda ise kadınların haklarını arama eğilimleri daha zorlu olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu da kadın hakları konusunda farkındalığın batılı toplumlara nazaran daha geç olduğu yerlerden biri olmuştur. İmparatorlukta yerleşmiş geleneksel inanışlardan dolayı kadına toplumsal olarak biçilen roller çocuk doğurma ve eve bakma üzerinden şekillenmiştir. Ancak hem Osmanlı toplumu içerisinde başlayan modernleşme sürecinin etkileri ile hem de Batı’da hemcinslerinin verdiği mücadelenin yansımalarıyla Osmanlı kadınları da toplumsal ve siyasal haklarının talep etme konusunda kayıtsız olamaz hale gelmiştir.

İlk olarak askeri ve teknolojik anlamda başlayan modernleşme süreçleri toplumsal anlamda gelişmelere daha geç açılmıştır. Kadınların hak sahibi olmak için mücadele etmeleri ve toplumsal olarak görünürlüğünün artırılması modernleşmenin başlangıç sürecinde ses bulamamıştır. Tanzimat dönemi ile idari mekanizmalarda ve bürokraside yaşanan gelişmeler kadınlar için de bir gelişme olmuştur. Osmanlı İmparatorluğundaki kadınların hak arama mücadeleleri ilk olarak evlilik ve eğitim üzerine kazanımlar getirmiştir. Kadınları kamusal alanda görünür kılan bu iyileştirmeler ilk adım olmuştur. Kadınların erkeklerle eşit bir şekilde kalan mirastan hak sahibi olmaları kadının ve erkeğin eşit olması durumuna örnek teşkil etmiştir. Evlilikte yok sayılan kadının durumu, evliliğin nüfusa kaydedilmesi ile değişiklik göstermiştir. “Başlık parası” gibi kadını metalaştıran uygulamalara yasak getirilmiştir. Eğitim hakkı ile kadının toplumsal olarak varoluşu artmıştır. Meslek sahibi olarak üretim sürecinin bir parçası olan kadın emeğinin karşılığını alma taleplerini de dile getirmeye başlamıştır. Kadınlar çıkardıkları dergilerle konferanslarla ve kurdukları derneklerle hem feminist mücadeleyi anlatmış hem de amaçlarını dile getirmişlerdir.

II. Meşrutiyet’in ilan edilmesiyle artan düşünce özgürlüğü ortamı kadınların düşüncelerini dile getirme ortamını da kolaylaştırmıştır. Meşrutiyet ile birlikte

kadınlarda gelişen "biz" olma duygusunun varlığı toplumsal var oluşlarını ve sahip olduklarına/olacaklarına verdikleri tepkileri de etkilemiştir. Kadınların talepleri ve sorunları artık toplumsal bir hal almış ve daha sesli dile getirilir olmuştur. Ancak Osmanlı'da taleplerini dile getiren kadınlar daha çok üst ve orta sınıf kadınlardan oluşmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde diğer alanlarda yaşanan modernleşme üstten alta doğru şekillenmiştir. Feminist hareket de tıpkı diğer alanlar gibi üst sınıfın alt sınıfın da mensup olduğu sorunları ifade ettirdiği bir hal almıştır. İfade edilen düşüncelerin geleneksel aile yapısına ve İslamiyet'e uymadığı gibi pek çok tepki almasına karşın Osmanlı Feministleri uğradıkları her karşı tepkiye karşı bir açıklama üretme çabasında olmuştur. Ayrıca Osmanlı kadınlarına yönelik verilen eğitimlerde de daha batı yanlısı geleneksel ve dinsel dayatmalardan uzaklaşmış programlar uygulamıştır.

Osmanlı'da feminist hareketler Tanzimat ile somutlaşıp Meşruyetlerin etkisi ile de uzun soluklu bir mücadele halini almıştır. Batı'da gelişen feminist hareketlerden de etkilenerek kadınlara dair bir iyileşme süreci olabilmesi için yoğun çabalar harcanmıştır. Kamusal alana katılımlarına olanak sağlayan ilk adımlar daha sonra Cumhuriyet döneminde de etkisini göstermiş ve Türk kadınlarının toplumsal yaşamda eril tahakküme karşı verdiği mücadelenin temelleri bu dönemlerde atılmıştır.

KAYNAKÇA

- Althusser, L. (2008). *Yeniden-Üretim Üzerine*. (Çev.). A. Işık Ergüden & Alp Tümertekin. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlıda Kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Arat, N. (1991). *Feminizmin A, B, C'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar. A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 55, 225-254.
- Avcı, Y. (2007). Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminde "Otoriter Modernleşme" ve Kadının Özgürleşmesi Meselesi. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM 21*, 1-18.
- Aydın, M. A. (1996). *Osmanlı Toplumunda Kadın ve Tanzimat Sonrası Gelişmeler. Sosyal Hayatta Kadın*. İstanbul: İslami İlimler Vakfı, Ensar Neşriyat.
- Belge, M. (2012). *Militarist Modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beriş, H. E. (2008). *Moderniteden Postmoderniteye Siyaset*. 9. Baskı. Ankara: Lotus Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Butler, J. (2005). Cinsiyet Belası, Feminizm ve Kimliğin Alt-Üst Edilmesi, Metis Yayınları, İstanbul
- Cevdet, A. (1909). *İcmal-i Muhadderat- ı Nisvan Kadın*. No: 26, 26 Kânunusani 1325.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çiçek, A., Aydın, S., & Yağcı, B. (2015). Modernleşme Sürecinde Kadın: Osmanlı Dönemi Üzerine Bir İnceleme. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 6(9)*, 269-284.
- Duby G., & Perrot M. (1993). *Kadınların Tarihi Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İlengiz Ç. (2011). *Genç Kadın*. İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Kantar, G. (2019). Modernleşme Kuramı ve Osmanlı İdari Yapısında Modernleşme Süreci Hakkında Bazı Tespitler. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(3), 365-383.

Kurtdaş, M. Ç. (2019). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Aydınlar ve Bürokrasinin Rolü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 29(1), 399-411.

Ortaylı İ. (2018). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Sancar, S. (2012). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, E. (2006). "Üç Tarz-I Siyaset" ve Modernite Ekseninde ve Ötesinde Osmanlı Feminizmi. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar* 1, 1-15.

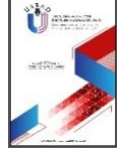
Şimşek, A. (2017). II. Meşrutiyet Döneminde Batılılaşma Etkisinde Yapılan Feminizm Tartışmaları. *Atatürk Yolu Dergisi* 16(61), 341-364.

Toprak Z. (1988). Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti: Kadın Askerler ve Milli Aile. *Tarih ve Toplum* 51, 34-51.

Yılmaz, İ. (2012). Osmanlı Kadın Tarihine İlişkin Birkaç Not. *Kadın Araştırmaları Dergisi* 2012/1, 10, 61-81.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Modernleşme, toplumsal ve siyasal değişim sürecini beraberinde getirmiş yeni bir dönemin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Modernleşmenin yaşandığı toplumlarda bireye dayalı hak ve özgürlüklere dair mücadeleler kavramsal bir zemin üzerinde ilerleyerek günümüzde sahip olunan hakların ilk adımlarının atılmasını sağlamıştır. Batı toplumlarında modernleşme süreci başlangıcından itibaren pek çok farklı alana sirayet etmiş ve hızla yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde ise modernleşmenin yansımaları Batı toplumlarına nazaran daha ağır aksak ve tek yönlü kalmıştır. Bu durumun tersine çevrilmesi için ilk genişleme kadın hakları ve özgürlükleri yönünde olmuştur. Osmanlı toplumunda geleneksel bir rolü olan kadın, ev içi varlığı ve annelik kimliği üzerinden toplumsal olarak var olabiliyordu. Bu durum da erkeklere nazaran gölgede bir yaşantıya sebebi oluyordu. Bu durumun önüne geçebilmek için, Batı'da yaşanan modernleşme hareketlerinin Osmanlı toplumunu etkilemeye başlaması ve siyasal ve toplumsal değişiklikler yönünde adımlar atılması uygun bir zemin hazırlamış oldu. Özellikle Batı'da eğitim görmüş aydın kadınların, çağdaşlarının Batı toplumlarında yürüttükleri çalışmalarını yakından takip etmeleri ve edindikleri feminist yaklaşımları Osmanlı toplumuna yansıtmaya çalışmaları önemli bir adım olmuştur. Kadınları toplumsal olarak görünür kılabilmek için özellikle eğitim hakkı, mülkiyet hakkı, evlilik hakkı, iş ve sendika hakkı gibi hakların kazanılmasına dair büyük çabalar sarf edilmiştir. Kadınların birlik ve beraberliğinin sağlanabilmesi için dönemin aydın kadınları tarafından gazete, mecmua yazıları yazılmış, toplantılar düzenlenmiştir. Her ne kadar tepeden inme bir şekilde, aydın kadın kesim üzerinde ilerleyen bu hareket, daha sonraki yıllarda toplumun bütün zeminlerine yayılacak kadın hareketlerine alt yapı oluşturmuştur. Tanzimat Fermanı'nı toplumsal etkisi ile küçük çaplı da olsa başlayan kadın hareketleri, II. Meşrutiyet döneminde daha sistemli ve geniş çaplı hal almış, Cumhuriyet döneminde yürütülecek kadın hareketlerinin de zeminini oluşturmuştur. Geleneksel yapı ve din vurgusu ile önüne geçilmeye çalışılan kadın hareketlerine, aynı yöntemlerle cevaplar verilmiş ve dönemin pek çok aydın erkeğinden de bu hareketler destek görmüştür. Batı'daki çağdaşlarının çalışmalarına göre daha ağır ilerleyen Osmanlı modernleşme döneminde kadın hareketlerinin önündeki en büyük engel Batı'ya nazaran uygun toplumsal zeminin tam karşılanamaması olmuştur. Elde edilen haklar belirli noktalarda sınırlı kalmış, ancak erkek egemenliğinin izin verdiği ölçüde olabilmıştır. Her ne kadar kadın hareketleri sınırlı ölçüde ilerlese de kadınların ilk defa toplumsal olarak görünür kılınmaya çalışılması ve yeni hareketlere zemin oluşturması açısından önemli bir durumu oluşturmuştur. Bu çalışma Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecinin yaşandığı dönemde, kadınların toplumsal ve siyasal haklarını elde edebilmek için çağdaşlarının yürüttüğü feminist yaklaşımları kendi toplumlarına uygulayabilmeye dair verdikleri çabaları analiz etmektedir. Modern Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yürütülen kadın hareketlerine de zemin hazırlayan bu çabalar hem dönemi itibarıyla hem de geleneksel yapıya karşı olması itibarıyla önem arz etmektedir. İçerik analizi yöntemi ile ele alınan bu çalışmanın geleneksel kadından modern kadına geçişin başlangıç dilimine ışık tutabilmesi amaçlanmıştır.

EXTENDED SUMMARY: Modernization brought with it the process of social and political change and paved the way for the formation of a new era. In societies where modernization is experienced, the struggles for individual rights and freedoms have progressed on a conceptual basis and have enabled the first steps of today's rights to be taken. Since the beginning of the modernization process in Western societies, it has spread to many different areas and spread rapidly. In the Ottoman Empire, on the other hand, the reflections of modernization remained more sluggish and one-sided compared to Western societies. To reverse this situation, the first expansion was towards women's rights and freedoms. Women, who had a traditional role in Ottoman society, could exist socially through their domestic existence and motherhood identity. This situation led to a life in the shadow compared to men. In order to prevent this situation, the modernization movements in the West started to affect the Ottoman society and steps towards political and social changes were prepared. It was an important step for intellectual women who were educated in the West to closely follow the work of their contemporaries in Western societies and to try to reflect their feminist approaches to Ottoman society. In order to make women socially visible, great efforts have been made to gain rights such as the right to education, the right to property, the right to marriage, the right to work and union. In order to ensure the unity and solidarity of women, articles in newspapers and magazines were written and meetings were held by the intellectual women of the period. Although this movement, which proceeded from the top down, on the enlightened women, formed the infrastructure for the women's movements that would spread to all floors of the society in the following years. The women's movements, which started with the social impact of the Tanzimat Edict, albeit on a small scale, It became more systematic and wide-ranging during the Second Constitutional Era and formed the basis of the women's movements to be carried out in the Republican period. The women's movements, which were tried to be prevented with the emphasis on traditional structure and religion, were answered with the same methods and these movements received support from many intellectuals of the period. In the Ottoman modernization period, which progressed more slowly than the work of its contemporaries in the West, the biggest obstacle to women's movements was the inability to fully meet the appropriate social ground compared to the West. The rights obtained were limited at certain points, but only to the extent permitted by male dominance. Although women's movements have progressed to a limited extent, it has created an important situation in terms of trying to make women socially visible for the first time and laying the groundwork for new movements. This study analyzes the efforts of women to apply the feminist approaches of their contemporaries to their own society in order to achieve their social and political rights during the period of modernization in the Ottoman Empire. These efforts, which also laid the groundwork for the women's movements carried out after the establishment of the modern Turkish Republic, are important both in terms of their period and in opposition to the traditional structure. The aim of this study, which is handled with the content analysis method, is to shed light on the beginning of the transition from traditional women to modern women.

TIP ETİĞİ BAĞLAMINDA KIZ KARDEŞİMİN HİKAYESİ FİLMİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

THE EVALUATION OF MY SISTER'S KEEPER MOVIE IN THE CONTEXT OF
MEDICAL ETHICS

Rukiye TOSUN

Tıp Fakültesi 1. Dönem Öğrencisi,
Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Tıp
Fakültesi, Malatya/Türkiye.

Medical Faculty 1st Term Student,
Malatya Turgut Ozal University,
Medical Faculty,
Malatya/Turkey.

tosunrukiye27@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8356-380x

Gamze ÖZBEK GÜVEN

Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal
Üniversitesi, Tıp Fakültesi,
Malatya/Türkiye.

Asst. Prof., Medical History and
Ethics,

Malatya Turgut Ozal University,
Medical Faculty,
Malatya/Turkey.

gamzeozbekguven@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5391-8873

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.1059396

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 18.01.2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 21.04.2022

Yayın Tarihi / Date Published: 20.04.2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Nisan / April

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Tosun, R. & Özbek Güven, G.
(2022). Kız Kardeşimin Hikayesi Filmi'ne Etik Bir Yaklaşım. *USBAD Uluslararası
Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 4(8), 332-340.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

intihal.net

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Günümüzde bilimin ulaştığı gelişmişlik düzeyi ve teknolojiye yansımaları mükemmel "insan tasarımı"nın mümkün olabileceğini göstermektedir. Yönetmenliğini Nick Cassavetes'in yaptığı 2009 yılı yapımı My Sister's Keeper (Kız Kardeşimin Hikayesi) başlıklı film kanser hastası ablasına donör olması için tasarlanan Anna ve ailesini konu almaktadır. Film genetik bilimi sayesinde "tasarlanmış insan" kavramını, neden ve sonuçlarını aile bağlarının sevgi atmosferi içinde betimlemektedir. Ancak bu kavramın filmde yansıtıldığı kadar masum görünmediği, gelecekte sınırlandırılmamış insan tasarımlarının etik ve yasal sorunlarını da beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu çalışmada film özelinde ortaya çıkan sorunlara dikkat çekilerek etik değerlendirmelerin yapılması amaçlanmaktadır. Kardeşimin Hikayesi filmi özellikle "insan tasarımı", "çocuklarda bilgilendirilmiş onam", "çocuğun kendi bedeni üzerinde karar vermesi", "nafile tedavi" ve "ölüm" kavramı gibi konularda anlatsal etik açısından öne çıkan bir yapıt olarak değerlendirilebilir ve tıp etiği derslerinde öğrencilere önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tıp Etiği, Etik Değerlendirme, Anlatsal Etik, Film Analizi

Abstract: The level of sophistication that science has reached today and its reflections on technology show that perfect "human design" is possible. The 2009 movie My Sister's Keeper, directed by Nick Cassavetes, is about Anna and her family, who were designed to be a donor to her cancer-stricken sister. The film depicts the concept of "designed person", its causes and consequences, in the atmosphere of love of family ties, thanks to the science of genetics. However, it is thought that this concept does not seem as innocent as it is reflected in the movie, and that it will bring ethical and legal problems of unrestricted human designs in the future. In this study, it is aimed to make ethical evaluations by drawing attention to the problems that arise in the film. My Brother's Story movie can be considered as a prominent work in terms of narrative ethics, especially in subjects such as "human design", "informed consent in children", "the child's decision on his own body", "futile treatment" and the concept of "death" and can be recommended to students in medical ethics courses.

Key Words: Ethics, Ethical Evaluation, Narrative Ethics, Film Analysis

GİRİŞ

Etik; "insanın kendisi ve başkalarıyla ilişkilerini bilme konusu yapan, onlardaki değer problemlerine ışık tutan, araştıran, hakkında bilgi koyan felsefe dalıdır" (Kuçuradi, 2019).

Anlatsal etik, etik yaklaşımlardan biri olup anlatılar (edebiyat, şiir, kısa öykü, resim, roman ve etnografya vb.) üzerinden etik değerlendirme yapabilme çabasıdır. Yönetmenliğini Nick Cassavetes'in yaptığı 2009 yılı yapımı My Sister's Keeper (Kız Kardeşimin Hikayesi) başlıklı film anlatsal etik açısından öne çıkan bir yapıttır.

Filmde kanser hastası ablasına donör olması için tasarlanan Anna ve ailesi konu alınmaktadır. Film "insan tasarımı" kavramına dikkat çekmesi açısından önemlidir. Günümüzde bilimin ulaştığı gelişmişlik düzeyi ve teknolojiye yansımaları mükemmel "insan tasarımı"nın mümkün olabileceğini göstermektedir. Genetik Bilimi "İnsan Genom Projesi" ile genlerin insan vücudunu nasıl kontrol ettiğini belirlemekte ve insan gen haritasını çıkarmaktadır (Gültekin, 2021). İnsandaki tek bir gene müdahale etmek veya değiştirmek kolay değildir. Ancak genetik bilimi sayesinde genetik

hastalıklara karşı önemli bilgiler elde edilmektedir. İnsanların gen dizileri incelenerek yakalanabilecekleri hastalıklar veya fiziksel kusurlara yatkınlıkları tespit edilebilmektedir. Yine genetik tanı yöntemi ile söz konusu hastalıklar ve kusurlardan arındırılmış embriyolar ile kardeşiyle aynı doku uyumuna sahip embriyolar elde edilebilmektedir. Tüp bebek teknolojisi sayesinde preimplantasyon yöntemi ile bu embriyoların kadın rahmine nakli yapılabilmektedir (Salama vd., 2018; Demir, 2013). Böylece tasarlanmış embriyoların gelişim süreci başlamaktadır. Doğum olgusuyla beraber bu süreç tamamlanmakta "tasarlanmış insan" varoluşu başlamaktadır.

Film genetik bilimi sayesinde "tasarlanmış insan" kavramını, neden ve sonuçlarını aile bağlarının sevgi atmosferi içinde betimler. Ancak kavram filmde yansıtıldığı kadar masum da görünmemektedir, gelecekte sınırlandırılmamış insan tasarımlarının etik ve yasal sorunlarını beraberinde getireceği düşünülmektedir (Gültekin, 2021). Çalışmamızda film özelinde ortaya çıkan sorunlara dikkat çekilmekte ve bu bağlamda etik değerlendirmelerin yapılması amaçlanmaktadır.

Filmde Fitzgerald çiftinin kızı Kate lösemi hastalığına yakalanmış ve tedavisi için uygun dönör bulunamamıştır. Kate'in doktorunun önerisiyle Fitzgerald çifti yeni bir bebek sahibi olmaya karar verirler. Ancak bu bebeğin (Anna'nın) diğer tüm bebeklerden farklı özellikleri olacaktır. Birincisi ablası Kate ile uyumlu genlere sahip olması için laboratuvarında tasarlanacak bir bebek olacaktır. İkincisi bebeğin yaşamına Kate'in yaşaması için kutsal bir amaç yüklenecektir.

Anna, ablası Kate'in sağlığına kavuşması için gerekli olan kan ve ilik dönörü olarak tasarlanmıştır. Anna için doğduğu gün göbek kordonu kanının alınması ile başlayan süreç kan, kemik iliği nakilleri, iğneler, ilaçlar, sonu gelmeyen tıbbi müdahaleler ve bunların olası yan etkileri ile devam etmektedir. Son olarak Kate'in hastalığının ilerlemesine bağlı olarak böbrekleri de iflas edince ailesi Anna'nın böbrek dönörü olmasını istemektedir. Ancak Anna donör olmayı istemez ve bu sebeple ünlü avukat Alexander Campbell'le görüşür.

Anna'nın yaşadığı eyaletin kanunlarına göre henüz 11 yaşında olan bir çocuğun yasal vasisi anne ve babasıdır. Çocuk hakkındaki her türlü tıbbi karar anne-babasının istemine tabidir. Bu nedenle 11 yaşındaki bir çocuk bedeni üzerinde söz sahibi değildir. Ama yine de Anna tıbbi karar verme hakkının kendisine verilmesi için anne-babasına dava açar. Epilepsi hastası olması nedeniyle kendi bedeni üzerinde söz sahibi olmanın önemini ve değerini bilincinde olan başarılı avukat Alexander Campbell bu davayı kabul eder.

Anna'nın tasarlanmış hayatı, yaşamın amacını ve değerini sorgulatmaktadır. Anna'nın yaşamının amacı ablasının sağlığına kavuşması ve daha uzun süre hayatta kalabilmesi için gerekli olanları bedeni aracılığıyla

sağlamaktır. Anna'nın tasarlanmış yaşamına başka bir insanın yaşamının kurtarılması, sağlığına kavuşması ve daha uzun süre yaşaması için fedakârlık değeri ile anlam bulan ulvi bir amaç yüklenmektedir. Ancak doğduğu günden itibaren bu amaç için Anna'nın bedeni kullanılmaktadır. Fitzgerald çifti Kate'in yaşamını sürdürmesi için Anna'nın sağlıklı yaşamasını tehlikeye sokabilecek uygulamalara rızası dışında izin vermektedirler. Fitzgerald çiftinin bu kararı, başka bir yaşamın devam etmesi için verilmiş olsa bile etik açıdan değerlendirildiğinde kabul edilmesi zor görünmektedir. Çünkü Kant'ın etik anlayışına göre "insan ve genel olarak akıl sahibi varlık" hiçbir koşulda araç olamaz, yalnızca amaç olarak var olur. Bu düşünce insan yaşamın kutsallığı ile temellendirilir (Kılıç, 2015). Bu nedenle Kate'in sağlıklı olması için Anna'nın bedeninin araç olarak kullanılması etik açıdan önemli bir sorundur (Uygun, 2021). Çünkü en değerli varoluş olarak kabul edilen insanın her koşulda yaşamının kutsallığının korunması Anna özelinde göz ardı edilmektedir.

Yasal olarak çocuk bedenine yapılan tıbbi müdahaleler hakkındaki karar anne-babasına veya yasal vasisine aittir. Bu uygulamalar için çocuk rızası söz konusu değildir. Filmde Anna başka bir çocuğun sağlığı için birçok tıbbi müdahaleye maruz kalmaktadır. Bu müdahaleler sırasında acı duymakta ve kendi sağlığı da olumsuz etkilenebilmektedir. Yasal olarak kendi bedenine uygulanan tıbbi müdahaleler için karar verme hakkı anne-babası tarafından kullanıldığı için aydınlatılmış onamı da alınmamaktadır.

Bu noktadan itibaren film aydınlatılmış onam bağlamında çocuğun kendi bedeni üzerinde karar verme hakkı üzerine düşündürmeye başlamaktadır. Aydınlatılmış onam; tıbbin bir pratiği olarak tıp etiğinin özerklik ilkesine dayanmaktadır. Günümüzde tıbbi müdahalelerin olmazsa olmaz bir koşulu haline gelen aydınlatılmış onam uygulaması, hekim-hasta ilişkilerinde, hastanın kendisine sunulan gerekli tıbbi bilgiler ışığında kendi başına karar verebilme hakkını temsil etmektedir (Yücel, 2021). Aydınlatılmış onamın beş temel bileşeni; bilginin açıklanması, kavranması, gönüllülük, yeterlilik ve onamdır. Bu bağlamda, tıbbi uygulamalar dikkate alındığında çocuğun onamı konusu ayrı bir öneme sahiptir (Ay vd., 2019).

Bilgilendirilmiş onam bağlamında çocuk gelişimini tamamlamamış, korunmaya ve kollanmaya muhtaç bir varoluştur. Bu özellikleri nedeniyle çocuklar açısından tam bir özerklik söz konusu değildir. Özerklik; insanın varoluşuyla ilgili temel özelliktir. Bu özelliğinden dolayı, tüm insan haklarının kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bir insanın kendisiyle ilgili konularda, kendi değerlerine göre kararlar vermesi ve bu kararlar doğrultusunda eylemde bulunmasıdır (Güvercin, 2021). Bir kişinin özerk olması için, kendi iradesi doğrultusunda istediğini seçebilmesi ve eylemde bulunabilmesi gerekmektedir. Özerkliğin gerçekleşmesi için en önemli unsur bilgidir. Herhangi bir konu hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olan özerk birey, kendi değerleri ve inançları doğrultusunda oluşturduğu seçimlerini

uygulayabilmelidir. Tıp alanında bu bilginin etkili bilgilendirme sayesinde mümkün olabileceği kabul edilmektedir. Özerklik; kişisel, kültürel ve toplumsal etkenlerle sınırlandığı gibi, hastalık, özgürlüğü kısıtlayıcı cezalar, madde kullanımı gibi bazı durumlarda kalıcı veya geçici olarak ortadan kalkabilir. Özerklik, kişinin tümüyle özerk olması gibi ideal bir durumdan, özerkliğin tümüyle yok olması gibi bir durum arasında derecelendirilebilir. Özerkliğin hangi sınırlarda var olduğunu belirlemek için kullanılan önemli ölçüt "yeterlik"tir (Yıldız, 2018; Güvercin, 2021).

"Yeterlik" daha çok hukuk alanında kullanılan bir terim olmakla beraber "bir işi yapma gücünü sağlayan özel bilgi (ehliyet)" ve "görevini yerine getirme gücü (kifayet)" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Kişinin bir eylemde bulunmak ya da bir karar vermek için gereken özelliklere sahip olup olmadığına bakılarak yeterlik değerlendirilir. Hukuksal açıdan yeterlik için; yaş, akıl gücü, medeni durum gibi somut belirleyiciler vardır. Tıbbi olarak ise; bireyin kendi sağlığı ile ilgili konularda kendi başına kararlar verme yeteneğine sahip olmasıdır. Tıbbi açıdan yeterliğin, kişinin seçim yapabilmesi, bunu belirtebilecek durumda olması, seçeneklere ilişkin bilgiyi anlaması ve akılcı biçimde kullanabilecek yeteneğe sahip bulunması gibi ölçütleri vardır (Yıldız, 2018).

Kişi ya yeterlidir ya da değildir. Yeterliğin olması, kişinin hangi derecede olursa olsun özerkliğini kullanabileceği anlamına gelir. Yeterliğin olmaması durumunda ise yasalarla özerkliğin nasıl gerçekleştirileceği düzenlenir (Kurt, 2020). Çocuklar için yeterlilik yaşla ilişkili olup belli bir yaş sınırının üstünde olmak gereklidir. Tıbbi olarak yeterli olsa bile çocuğun kendi ile ilgili karar verme hakkı yasal olarak aileleri veya yasal vasileri tarafından kullanılır. Ancak çocuğun kendisi ile ilgili konularda bilgi isteme ve bilgilendirilme hakkı mevcuttur (Çeltik vd., 2021). Bu noktada bilgilendirildiği ve anladığı bir durum hakkında yasal olarak karar verememe sorunu ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Anna'nın ya da Kate'in içinde bulunduğu durum gibi.

Filmin sonunda Kate'inde kendisi ile ilgili tıbbi bir karar verememe sorunu yaşadığını ve Anna'dan ailesine dava açmasını isteyen de aslında Kate olduğunu öğreniyoruz. Çünkü Kate artık kendisine yapılan tedavilerin başarısız olduğunu bilmektedir. Tekrar yeni bir ameliyat olmak istememektedir. Aynı zamanda da kardeşi Anna'nın gelecekteki hayatını da önemsemektedir. Tek bir böbrekle yaşamına devam etmesini istememektedir. Ancak anne-babası çocuklarının isteminden farklı olarak Kate'in tekrar ameliyat olmasını, gerekli olan böbreğin Anna'dan alınmasını istemektedir. Bu sorun karşısında çocuklar anne-babalarına karşı dava açarak isteklerini duyurmayı bir çözüm olarak bulurlar. Filmin sonunda mahkeme kararı gelir ve Anna artık bedeni üzerinde tıbbi karar verme hakkına sahiptir. Kate ise annesine sarılarak uyuduğu gece vefat eder.

Kate hastalığının kötü seyirli olduğunu ve bedeninin tedavilere cevap vermediğini anlayacak bilinç seviyesindedir. Korkuyor olsa bile ölümün geldiğini hissetmektedir. Ailesine bir fotoğraf albümü yaparak kendini buna hazırlamaktadır. Ancak Kate'i her ne olursa olsun yaşatmak çabası için de olan anne ve babası buna hazır değildir. Kate özelinde nafile tedavi üzerine de düşünmemizi sağlayan film, ölüm kavramı ile de yüzleşmemizi sağlamaktadır. Bilim ve tıp insanın yaşam süresini uzatmayı başarabilse de ölümsüzlüğe çare bulamamıştır. Ölüm, yaşayan her canlı için kaçınılmaz bir olgudur. Buna rağmen insanın hiç ölmeyecekmiş gibi yaşıyor olması ölümden uzaklaştırarak tasarlanmış bir yaşamın varlığını göstermektedir. Film ölümün de var oluş gibi doğal bir süreç olduğu gerçeği ile daha çok yüzleşerek yaşamayı öğrenmemiz gerektiğini düşündürmektedir.

Tıptaki gelişmelere paralel olarak kronik-ölümcül hastalıklarda yaşam süresi uzamakta ve hekimler bu hasta grubuyla daha sık karşılaşmaktadır. Aynı zamanda bu tür hastalıklar hasta, hasta yakını ve sağlık profesyonelleri için fizyolojik ve psikolojik zorlayıcı bir durumdur. Ölüm karşısındaki tutum ve ölümcül hastaya yaklaşım hakkındaki eğitimlerin bu zorlayıcı duruma uyumu kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Aynı zamanda toplumun her kesimi kapsayacak şekilde ölüm kavramının daha çok tartışıldığı ve yaşamın sonu aşamasında hastanın bakım ve tedavisi ile ilgili çalışmalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Kardeşimin Hikayesi filmi özellikle "insan tasarımı", "çocuklarda bilgilendirilmiş onam", "çocuğun kendi bedeni üzerinde karar vermesi", "nafile tedavi" ve "ölüm kavramı" gibi konularda etik değerlendirmeler yapma olasılığı sağlamaktadır. Bu açıdan tıp etiği eğitimlerinde önerilebilecek bir yapıttır.

KAYNAKÇA

- Ay, A., Çınar, S. & Boztepe H. (2019). Çocuklarda Aydınlatılmış Onam. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, HUHEMFAD-JOHUFON* 6(2),120-125.
- Çeltik, C., Beker M., & Müslümanoğlu A. Y. (2021). Çocuklar ve Etik kurullar. *Jour Umraniye Peditr* 1(2),39-42 doi: 10.14744/upd.2021.43534.
- Demir, A. (2013). Etik Açından İnsan Genom Projesi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi* 12(23), 317-327.
- Erdemir, F. & Uysal, G.(2010). Genetik, Genomik Bilimi ve Hemşirelik. *DEUHYO ED* 3(2), 96-101.
- Gültekin, E. (2021). Tıp Etiği Açısından Biyobankalar, Genetik Testler, Farmakogenomik ve Kişiselleştirilmiş Tıp. içinden (Ed.). Topçu, İ. *Genetik Müdahale ve Etik Tartışmalar*. 1. Baskı. Ankara: *Türkiye Klinikleri*, ss. 41-6.
- Güvercin, C. H. (2021). Yaşlılık ve Etik. içinden (Ed.). Pekseven, M. *Yaşlanan Toplumlarda Güncel Yaşlılık Konuları*. İstanbul: Efe Akademi Yayınları, ss. 75-85.
- Kılıç, Y. (2015). Kant'ın Etik Görüşünde 'Değerli Eylem'in Olanağı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 22, 93-100.
- Kuçuradi, İ. (2019). *Ahlak, Etik ve Etikler*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

- Kurt, M. G. (2020). Tıbbi Müdahalelerde Aydınlatılmış Onam. *TBB Dergisi*, 146.
- Salama, M., Isachenko, V., Isachenko, E., Rahimi, G., Mallmann, P., Westphal, L. M., et al. (2018). Cross border reproductive care (CBRC): A Growing Global Phenomenon with Multidimensional Implications (a Systematic and Critical Review). *Journal of Assisted Reproduction and Genetics* 35(7), 1277-1288
- Tauscher, S. (2015). Genetik Teknolojisinin Siyasi ve Etik Sınırları: Genetiği Yönetmek. *International Journal of Political Studies* 1(1), 1-12.
- Türk Dil Kurumu. (2021). *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim Adresi: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5aabb7a6914123.24183965. Erişim Tarihi: 14.11.2021.
- Uygun, O. (2021). Immanuel Kant ve Ahlakın Temel İlkesi. *YÜHFD C. XVIII, 2*, 1439-1455.
- Yücel, Ö. (2021). Tıbbi Müdahalelerde Onam Hakkının Sınırı Olarak Üstün Yarar. *İstanbul Hukuk Mecmuası* 79(2), 441-483. doi: 10.26650/mecmu.2021.79.2.0003
- Yıldız, A. (2018) Türkiye’de 65 Yaşında Olmak: Birey ve Yeterli Olmanın Sonu mu?, *Türkiye Biyoetik Dergisi* 5(3), 117-125.
- Yıldız, C., Kartal, D. B., & Tiryaki, B. (2018). Yardımcı Üreme Teknikleri Raporu. *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları, Birikimler III*, 555-573. Erişim Adresi: <http://www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/raporlar/325.pdf>. Erişim Tarihi: 01.04.2022.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Günümüzde bilimin ulaştığı gelişmişlik düzeyi ve teknolojiye yansımaları mükemmel “insan tasarımı”nın mümkün olabileceğini göstermektedir. Genetik Bilimi “İnsan Genom Projesi” ile genlerin insan vücudunu nasıl kontrol ettiğini belirlemekte ve insan gen haritasını çıkarmaktadır. İnsanların gen dizileri incelenerek yakalanabilecekleri hastalıklar veya fiziksel kusurlara yatkınlıkları tespit edilebilmektedir. Yine genetik tanı yöntemi ile söz konusu hastalıklar ve kusurlardan arındırılmış embriyolar ile kardeşiyle aynı doku uyumuna sahip embriyolar elde edilebilmektedir. Tüp bebek teknolojisi sayesinde preimplantasyon yöntemi ile bu embriyoların kadın rahmine nakli yapılabilmektedir. Böylece tasarlanmış embriyoların kadın rahminde gelişim süreci başlamaktadır. Bu süreci de sağlıklı tamamlayan fetüslerin kadın rahminden ayrılmasıyla genetik olarak “tasarlanmış insan” dünyaya gelmektedir. Etik, insan eylemlerini iyi-kötü ve doğru-yanlış olarak değerlendiren felsefe disiplini. Anlatısal etik, etik yaklaşımlardan biri olup anlatılar (edebiyat, şiir, kısa öykü, resim, roman ve etnografya vb.) üzerinden etik değerlendirme yapabilme çabasıdır. Yönetmenliğini Nick Cassavetes’in yaptığı 2009 yılı yapımı *My Sister’s Keeper* (Kız Kardeşimin Hikayesi) başlıklı film anlatısal etik açısından öne çıkan bir yapıttır. Filmde kanser hastası ablasına donör olması için tasarlanan Anna ve ailesi konu alınmaktadır. Fitzgerald çifti kızları Kate’in lösemi olması ve çevrelerinde Kate`e uygun donör olmaması üzerine başvurdukları hekimin önerisiyle yeni bir bebek sahibi olmaya karar verirler. Ancak bu bebeğin (Anna’nın) diğer tüm bebeklerden farklı özellikleri olacaktır. Birincisi ablası Kate ile uyumlu genlere sahip olması için laboratuvarında tasarlanarak annesinin rahmine nakil edilecektir. İkincisi bebeğin yaşamına Kate’in yaşaması için kutsal bir amaç yüklenecektir. Anna’nın tasarlanmış hayatı, yaşamın amacını ve değerini sorgulatmaktadır. Anna’nın yaşamının amacı ablasının sağlığına kavuşması ve daha uzun süre hayatta kalabilmesi için gerekli olanları bedeni aracılığıyla sağlamaktır. Anna’nın tasarlanmış yaşamına başka bir insanın yaşamının kurtarılması, sağlığına kavuşması ve daha uzun süre yaşaması için fedakarlık değeri ile anlam bulan ulvi bir amaç yüklenmektedir. Ancak doğduğu günden itibaren bu amaç için Anna’nın bedeni kullanılmaktadır. Fitzgerald çifti Kate’in yaşamını sürdürmesi için Anna’nın sağlıklı yaşamasını tehlikeye sokabilecek uygulamalara izin vermektedir. En değerli varoluş olarak kabul edilen insanın her koşulda yaşamının kutsallığının korunması Anna özelinde göz ardı edilmektedir. Yasal

olarak çocuk bedenine yapılan tıbbi müdahaleler hakkındaki karar anne-babasına veya yasal vasisine aittir. Bu uygulamalar için çocuk rızası söz konusu değildir. Filmde Anna başka bir çocuğun sağlığı için birçok tıbbi müdahaleye maruz kalmaktadır. Bu müdahaleler sırasında acı duymakta ve kendi sağlığı da olumsuz etkilenebilmektedir. Yasal olarak kendi bedenine uygulanan tıbbi müdahaleler için karar verme hakkı anne-babası tarafından kullanıldığı için aydınlatılmış onamı da alınmamaktadır. Bu noktadan itibaren film aydınlatılmış onam bağlamında çocuğun kendi bedeni üzerinde karar verme hakkı üzerine düşündürmeye başlamaktadır. Konuyla ilgili ortaya çıkan etik ve yasal sorunlara dikkat çekmektedir. Filmin sonunda Kate'inde kendisi ile ilgili tıbbi bir karar verememe sorunu yaşadığını ve Anna'dan ailesine dava açmasını isteyen de aslında Kate olduğunu öğreniyoruz. Çünkü Kate artık kendisine yapılan tedavilerin başarısız olduğunu bilmektedir. Tekrar yeni bir ameliyat olmak istememektedir. Aynı zamanda da kardeşi Anna'nın gelecekteki hayatını da önemsemektedir. Tek bir böbrekle yaşamına devam etmesini istememektedir. Ancak anne-babası çocuklarının istemlerinden farklı olarak Kate'in tekrar ameliyat olmasını, gerekli olan böbreğin Anna'dan alınmasını istemektedir. Bu sorun karşısında çocuklar anne-babalarına karşı dava açarak isteklerini duyurmayı bir çözüm olarak bulurlar. Film genetik bilimi sayesinde "tasarlanmış insan" kavramını, neden ve sonuçlarını aile bağlarının sevgi atmosferi içinde betimler. Ancak kavram filmde yansıtıldığı kadar masum da görünmemektedir, gelecekte sınırlandırılmamış insan tasarımlarının etik ve yasal sorunlarını beraberinde getireceği düşünülmektedir. Çalışmamızda film özelinde ortaya çıkan sorunlara dikkat çekilmekte ve bu bağlamda etik değerlendirmelerin yapılması amaçlanmaktadır. Kardeşimin Hikayesi filmi özellikle "insan tasarımı", "çocuklarda bilgilendirilmiş onam", "çocuğun kendi bedeni üzerinde karar vermesi", "nafile tedavi" ve "ölüm kavramı" gibi konularda anlatsal etik açısından öne çıkan bir yapıt olarak değerlendirilebilir ve tıp etiği derslerinde öğrencilere önerilebilir.

EXTENDED ABSTRACT: The level of sophistication that science has reached today and its reflections on technology show that perfect "human design" is possible. With the "Human Genome Project", Genetic Science determines how genes control the human body and draws the human gene map. By examining the gene sequences of people, their susceptibility to diseases or physical defects can be determined. Again, with the genetic diagnosis method, embryos free from the diseases and defects in question and embryos with the same tissue compatibility with their siblings can be obtained. Thanks to the in vitro fertilization technology, these embryos can be transferred to the uterus of a woman with the preimplantation method. Thus, the development process of the designed embryos begins in the woman's womb. After the fetuses, which complete this process with health, are separated from the womb of the woman, a genetically "designed person" is born. Ethics is the discipline of philosophy that evaluates human actions as good-bad and right-wrong. Narrative ethics is one of the ethical approaches and is an effort to make ethical evaluations through narratives (literature, poetry, short story, painting, novel and ethnography, etc.). The 2009 movie *My Sister's Keeper*, directed by Nick Cassavetes, is a prominent work in terms of narrative ethics. The film is about Anna and her family, who are designed to be a donor to her sister, who has cancer. The Fitzgerald couple decide to have a new baby upon the recommendation of the physician they consulted, when their daughter Kate has leukemia and there is no donor suitable for Kate in their circle. However, this baby (Anna) will have different characteristics from all other babies. First, it will be designed in the laboratory to have genes compatible with her older sister Kate and transplanted into her mother's womb. Second, the baby's life will have a sacred purpose for Kate to live. Anna's designed life calls into question the purpose and value of life. The purpose of Anna's life is to provide through her body what is necessary for her sister to regain health and survive longer. A lofty purpose is attributed to Anna's designed life, which finds meaning with the value of

sacrifice in order to save another person's life, regain health and live longer. However, Anna's body has been used for this purpose since the day she was born. In order for Kate to survive, the Fitzgeralds allow practices that could jeopardize Anna's healthy life. The protection of the sanctity of the life of the human being, who is accepted as the most valuable existence, under all circumstances is ignored in the case of Anna. The decision about medical interventions to the child's body legally belongs to the parents or legal guardian. There is no child consent for these applications. In the movie, Anna undergoes many medical interventions for the health of another child. During these interventions, he feels pain and his own health can be adversely affected. Since the right to decide for medical interventions applied to his own body legally is used by his parents, his informed consent is not obtained. From this point on, the film begins to reflect on the child's right to decide on his own body in the context of informed consent. It draws attention to the ethical and legal problems that arise on the subject. At the end of the movie, we learn that Kate has a problem of not being able to make a medical decision about herself and that it is actually Kate who asks Anna to sue her family. Because Kate now knows that the treatments given to her have failed. He does not want to have a new operation again. At the same time, he cares about the future life of his sister Anna. She does not want him to continue his life with only one kidney. However, unlike the wishes of their children, her parents want Kate to have the surgery again, and the necessary kidney to be taken from Anna. In the face of this problem, children find a solution to their wishes by filing a lawsuit against their parents. The film depicts the concept of "designed person", its causes and consequences, in the atmosphere of love of family ties, thanks to the science of genetics. However, the concept does not seem as innocent as it is reflected in the movie, and it is thought that unrestricted human designs will bring ethical and legal problems in the future. In our study, attention is drawn to the problems that arise in the film and it is aimed to make ethical evaluations in this context. My Brother's Story movie can be considered as a prominent work in terms of narrative ethics on subjects such as "human design", "informed consent in children", "the child's decision on his own body", "futile treatment" and "death concept" and can be recommended to students in medical ethics courses.